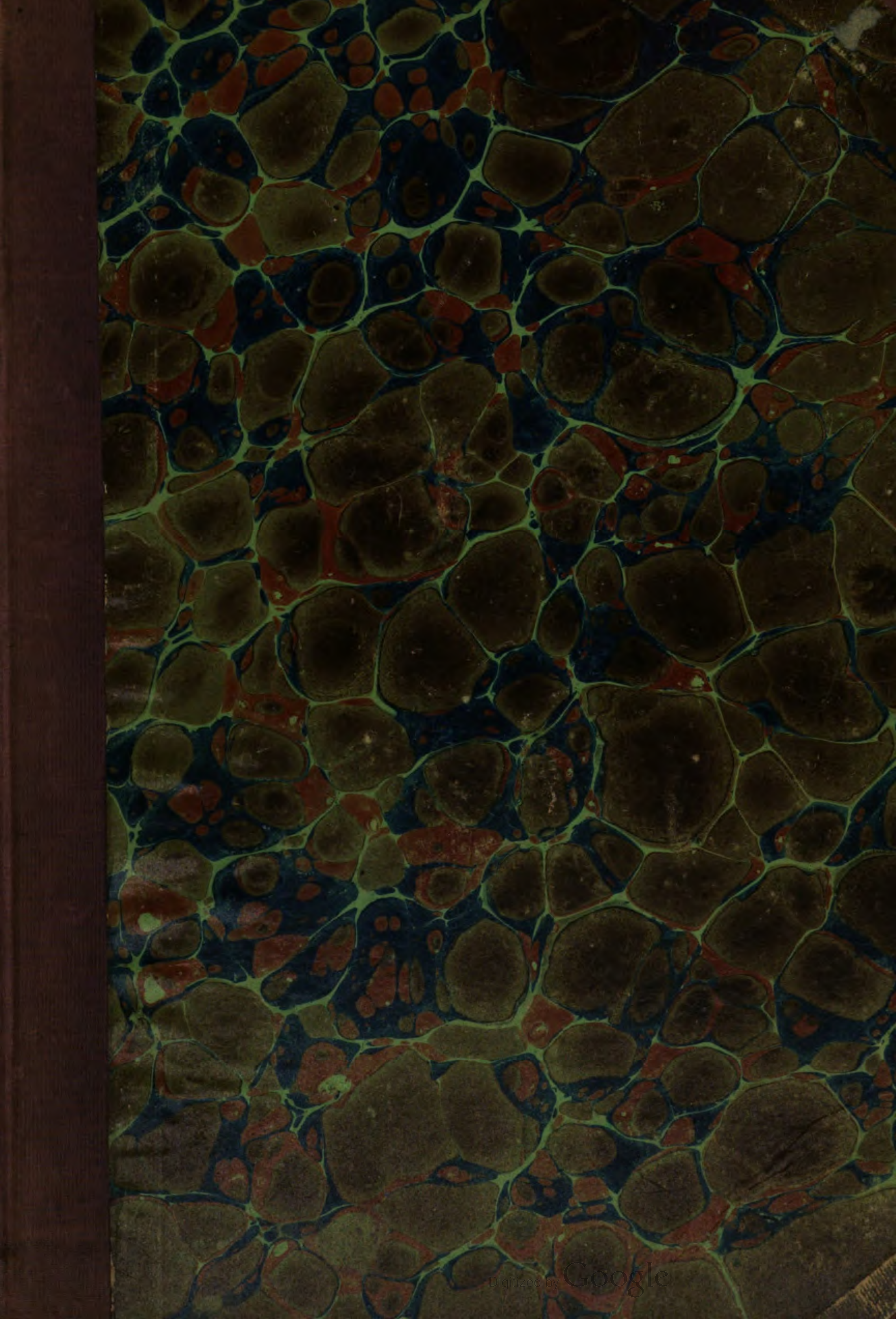

TAYLOR INSTITUTION
DOMINUS ILLUMINATIO MEA

ILIRSKA

ČITANKA

ZA

GORNJE GIMNAZIJE.

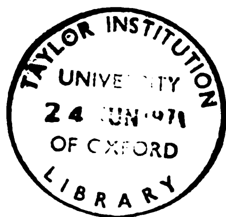
Knjiga druga
sadèržavajuća izglede iz novije literature.

Cěna joj 1 for. 65 kr. nov.

U BEČU.
U c. k. nakladi školskih knjigah.
1860.

Tiskom oo. Mechitharistah.

Predgovor.

Dosadanja književnost ilirska ili jugoslavenska ima dvě glavne dobe: pèrva traje od postanka njezina pa na sèrbskoj strani sve do Vuka Štefanovića Karadžića (g. 1814), a na hèrvatskoj do Ljudevita Gaja (g. 1835); druga se pako snuje od navedenih godinah sve do današnjega dana.

Dioba ova nije svojevoljna, već se osniva na naravi same stvari; jer ove se dvě dobe razlikuju medju sobom vanjskimi i nutarnjimi znakovi.

Na vanjske spada ponajglavnije način pisanja ili pravopis. Mnogo ima načinah, kojimi su pisane knjige u pèrvoj dobi književnosti naše. O glagoljici budući govoreno u predgovoru k pèrvomu dělu ove čitanke, napominje se još ovdě mimogred, da su knjige, sastavljene u Bosni, ponajviše pisane bukvicom, dok se ova pokrajina nesloži budi s onimi, što pišu latinicom, budi s onimi, što izdavaju knjige cirilicom, o kojoj oboj vèrsti, neka stoji ovdě několiko rěčih. — Sve, što je zapadne věre naroda našega, služahu se od to doba latinicom; ali budući da siromaštvo glasovah njezinih nije doticalo za bujnu različitost slavenskih glasovah, to sastavljahu razni pisci naši slova inih književnostih, kako je koja bila komu ili bliža ili poznanija. Odatle nastade množina preraznih sastavah: magjarskih, němačkih, talijanskih, pače i francezkih u někih knjigah u Dalmaciji. Pa budući da se je sastavljalo bez svakoga dogovora i dubljega suda, pače krojeći i pojedini pisci na svoju ruku razna slova, to se knjige jednoga i istoga naroda nagèrdiše neukusnom šarovitoštju pismenih znakovah, koja bijaše tim neuměstnija, što je trebalo dosta věštine i pažnje, da se što valjano pročita. Tomu zlu doskoči Dr. Ljudevit Gaj. Obaziruć se na pokuse starijih domaćih pisacah: Komulovića i Vitezovića († g. 1713.) zatim slědeć česke priměre i napokon posavětovav se s vèršnjaci svojimi, koji su s njim o

razvitku naroda svesilno nastojali, usěče i uzakoni sadanji naš pravopis. Ovaj se pravopis zato zove organičkim, što u njem svako slovo uvěk svoj glas imade. Premda je to najbolje, što se je moglo iz latinice priudesiti pa u službu slavenskim glasovom primiti, imaše ipak pravopis ovaj, ustrojen po českih priměrih, mnogo protivnikah; ali sada neima više knjige, koja bi se u latiničarah drugim načinom budi pisala, budi tiskala. — Isto se tako i iztočnjaci razilažahu različitimi stranputicami u načinu pisanja knjigah svojih. Pa to nemogaše drugačije ni biti; jer pišući něki pisci narodu svomu knjige cèrkveno- slavenskim jezikom, a měšajući ga drugi sada ruskim, sada narodnim, i to još bez svakoga reda i razloga, kako se je bolje koja rěč piscu dopadala: to se morahu iz svih tih jezikah primati i glasovi i znakovi, te bijaše gotovo toliko i jezikah i pravopisah, koliko se běše pojavilo samoukih pisacah. Sréd taj metež stupi vrědni Vuk Štefanović, razgleda nedostatke, pa zatim uvede čisti narodni jezik u knjige, te udariv za temelj cirilicu, pročisti ju i něšto prekroji, da se i točnije i milovidnije izriču naški glasovi. Toj se smělosti oproše svesilno razne stranke, ponajviše zastarělicah; ali ovi pišući doněkle i ovako i onako, a videći napokon, da jim se zemlja pod nogama sve više ruši, pristadoše uz nepomičnoga čelovodju. Tako piše sada jugoslavenstvo samo dvostrukim pravopisom knjige svoje: latinskim Gajevim i cirilskim Vukovim, osim jedine kneževine Sèrbije, koja se dèrži vladom propisanoga pravopisa, i někih sèrbskih pisacah u Austriji, koji se za njom povode.

Drugo, što s vana liši pèrvu dobu od druge, život je književni. Bijaše i u pèrvoj dobi pojedinih gradovah prostrane domovine naše, a u njih pojedinih ljudih, kojim běše knjiga omilila, te proslaviše i sebe i narod tankim umom i věštim perom, al oni bijahu raztèrkani, te progovarahu, neznajući jedan za drugoga posebice narodu, kada bi koga natěrala svemožna nutarnja sila. Ob osnovi někoj, po kojoj bi jedan dělovao na množinu, a ova opet na cělokupni narod, po kojoj bi se mogla planuvša koja misao

razpiriti cělim pukom i ugrijati ćuteća sèrca, nebijaše dakako ni govora. Tako se mnoga plemenita misao zabuši kalom materijalnih koristih, nesěvnuv često niti nad obližnjimi preděli. Jedini slavni Dubrovnik valja da se iztèrgne iz toga nesklada; jer u njem vidiš i osnovu i slogu i nastojanje i zajedničko umno dělovanje. U drugoj pako dobi progovoriše malone svi gradovi raznobrojnih pokrajinah naših, ozvaše se skoro svi stališi, te sklopivši medju sobom savez duševni, po izvěstnoj osnovi siplju svakamo iskre prosvěte i ćudoredja.

U redu nutarnjih znakovah, stoji najprije jezik. Već je u pèrvoj česti čitanke razloženo, kako su pobožni praotci naši, cěneći što više cèrkvenu svetinju, i domaće misli svoje izražavali cèrkvenim jezikom, koji je Sèrblje sve do Obradovića pěstovao. Zapadnjaci se u mnogo davnije vrěme otresoše toga jarma, koje zato, što se je sa liturgijom slavenskom sve to većma gubio medju njimi i cèrkveni jezik, koje s toga, što su valjda uvidili premudro, da je sve samo doněkle shodno, te da cèrkveni jezik nemože zakriljivati sve domaće, dèržavne i znanstvene potrebe. Ali kako što je dětetu, oslobodivšemu se povodah i dadiljah, težko osovljivati se i učvèrštjivati na svojih noguh: tako se i pojedini nejaki pisci naši počeše oběručice hvatati gradiva, što je tik do njih ležalo, gradeći si tako makar i kolibice samo. Svaki se pisac služaše onim jezikom, kojim ga je bližnja narava i družina razgovarala. Něki podjoše i k susědom, često i dalnjakom i gornjakom, da jim bistrijom bèrzicom poteče govor; ali da se na više koje město popnu, odakle bi cělo područje jezično pregledali i sravnali, pa što je obćenito u jeziku, prigèrlili, a osebunjke provincijalne zabacili, ter sve jednim narodnim rubom zaokružili, zato nebijahu dosta jaki. Pisahu se i onda slovnice, ali to bijahu tek pèrva zajekivanja děteta, koje imahu tekar budući věkovi učiniti zrelim mužem. U komešanju ovom podiže se Vuk Štefanović, koji proputovav one pokrajine našega naroda, u kojih se je najčištje i najkrepčije naški govorilo, najbolje naréčje uvede u knjige. Da se pako mladi

poletarci nepometu u svěžem zraku na propuhu oštrih větrovah, slovnicom jim i rěčnikom pokaza i naznači stazu. Al da vidiš rata, koji sada podigoše nanj razni borci za svóje, ma i golo i nago: svatko htěde, da na svojem pragu ostane, premda su něki uprav tudju kuću izmetali. Ali sva sreća, što sunce istine probija najposlije i najguštju magluštinu, te se svi pisci počeše primicati čeoniku. U tom duhu nastupi svoju stazu i Gaj sa vèršnjaci svojimi kod zapadnjakah, te razgovarajući Hèrvate po prilici godinu danah provincijalnim kajkavskim jezikom, uzvise se druge godine do pomisli jednoga književnoga jezika. Da se je zatim sa svih stranah svakojako probiralo, čistilo, sastavljalo, tvorilo i pretvaralo, netreba napominjati, ali temelj je ostao uvěk jedan, podignut uprav iz utrobe naroda, na kojem sada svi naši pisci grade.

I stvar, o kojoj se piše, razstavlja znamenito jednu dobu od druge. To se pako děli na dvoje: na poeziju i na prozu. Kano što se svako děte najprije igra, pak onda radi, tako se je i kod naroda našega tek za pěsničtvom razvila proza. Budući da su se s početka ponajviše svetjenici posvetjivali knjizi, to nam je preostalo mnogo pobožnih pěsamah, nadahnutih pobožnim uprav kèrštjanskim duhom; u isto se je vrěme razvilo didaktičko pěsničtvo, što se je sada u drugoj dobi skoro posve izsušilo i uvehlo. Lirika i osobito epopeja mogahu se tim lěpše razkriljivati, što su i čarobni pojavi naravski poticali ćuteće duše, da se u pěsnah razgaljaju, i ratoborna vremena dosta pružala gradiva, da se podignu neumèrli spomenici i junakom i mučenikom narodnim. Iz ovoga poslědnjega vrutka provrěše i narodne pěsme, koje premda su stranom plod prošle dobe, što su ipak u ovoj svět ugledale, pa što su i jezikom novije dobe izpěvane, ovamo se i uzimaju. Sila Turakah, osvojivših jednu po jednu pokrajinu naroda našega, razplamti i zadnju iskru nevoljnoga toga naroda. Junaci izvadjahu slavna děla, ako i često žalostnih poslědicah, a prosti su jih slěpci opěvali pěsmami krěpko i jezgrovito, prosto i uzvišeno, naloživši činom, da tvore hram pěsnič-

tvu, kojemu imadu samo rěči služiti za spone, i kadšto za nakit. Ljubav svoga roda i věre, a mèržnja tadašnjih turskih kèrvopijah, jesu stožeri, oko kojih se vèrti divni svět pěsničkih pojavah, kojim se i pravedni inostranci čude. Al i čuditi se treba, koliko je toga u ovoj pesljednjoj struci na svět izněla i malena Dalmacija, i u njoj jedini Dubrovnik. Pa sve se ove vèrsti pěsničtva obdělavahu osobito u Dalmaciji tolikom marljivoštju, tolikom věštinom i umětnoštju, tolikom nježnoštju, da se pěsnikom onim i današnja doba mora klanjati. A u mekanom stvaranju blagoglasnih stihovah, tako su nas nadmašili, te se bojim, da ćemo jih kasno stići. Rečju, pèrva doba bijaše skroz pěsnička. Ali kano što uza svaku světlost ima i sěne, tako se i ovdě ukazuju dvě goleme mane starinskoga pěsničtva našega: otudjelost i vodnjenost. Neimajući oni toliko sbirkah narodnjega blaga, osobito poslovicah i pěsamah, koliko smo jih mi rodoljubnim nastojanjem dobili, nemogahu se niti zapažati u divotu njegovu, ter nenašavši kod kuće dovoljna nakita, rešahu se tudjim perjem. Tu ćeš naći latinskih frazah, talijanskih tropah i figurah, a svakojakih stihovah, što sve ako i jest pod naškom rukom dobilo někakav naški oblik, nemože nam ipak kano tudjinče omiliti. Na to još navali poplavica lěpih ali praznih rečih, te se svaka misao razvodi i razplavi u sto vodah: rěčju malo ćeš naći quintessence pěsničkih mislih. Ova poslědnja rana udari osobito na Dubrovnik, te sada moramo nastojati, kako da i njega i sebe izlěčimo te bolesti. — Druge pako dobe pěsnici, primivši kusimice baštinstvo, kano zahvalni unuci stadoše obdělavati dědovsko polje, al i kano umni gospodari uzeše pregledati njihovo gospodarstvo, pa što je bilo valjano, zadèržaše, što preživljelo i neuměstno, izbaciše, što pako nepodpuno, nadoměstiše novimi nasadi. Tako se lirika i dramaturgija nastavi, didaktika i epopeja dokine, političko pěsničtvo, ballade i romance dodaju, a město epopejah zauzmu epopejske pripovědke, te sada stoji cělo pěsničko polje uredjeno prama vremenu, u kojem živimo. Ali čudan bijaše način, kojim se je svaka od dvě strane naroda

našega u razvijanju svojem dèržala. Zapadnjaci se u svačem povadjahu za južnimi ugladjenimi praotci, a iztočnjaci se ponizivahu do narodne prostote, da jih ova s vremenom što više uznese: oni bijahu odziv Dubrovčanah, a ovi odsěv pučke pěsme, čemu možeš i danas naći tragovah u plodovih njihovih.

Al našavši se skoro obě stranke osamljene, uproše se primicati: iztočnjaci kupe narodno blago, zapadnjaci izbiraju zapadni biser; oba pako sakivaju svoje u samotvornu kovinu, oni proplitju domaći alem vanjskimi rubini, a ovi oživljuju vanjske slike domaćimi bojami, te sada stoji hram pěsnički u divnoj krasoti. S toga stoji pěsničtvo naše u obće na višem stupnju od staroga: starinske prepečene misli zaměnismo novimi svěžimi, na město toli klasičkih tropah i figurah, koli posve narodnih slikah satvorismo něšto novo, prosto-umětno, krasno; u manjku mislih netražimo praznih rěčih, već iz malo rěčih prelěvamo množinu slikah, priměrenih naravi, odakle su uzete; nam niti zora otvara zlatnimi ključi nebeskih vratah, niti Apollon leti nebom na sjajnih kolih sa četiri hata, već mi vidimo, gdě se zora rudi, sunce plamti, grom se ori, kišica rominja, kiša pljuska, větar huči, dèrma, trese, kamen praska, a novi se svět radja. Naši pěsnici prestadoše tvoriti i dodole i služavke, mi smo jaki, samosvěstni. Pa u tom nemožemo više zalutati, prosvěta nam razsvětljava pute, kritika nam oči otvara i povratja zabludjele, a priměri nas svih narodah za obom i nehotice vuku; a što nam jošte manjka glede mechaničkoga tvaranja stihovah, to će se valjda nadoknaditi marljivoštju.

Premda je istina, što se u predgovoru k pèrvoj česti Čitanke veli, da neima gotovo starije znanosti, o kojoj nije barem po gděkoja knjiga pisana hèrvatskim jezikom, to se ipak nemože pèrva doba zvati prozaičkom; jer već isti izrazi, kojimi je onaj sud izrečen, a još više obseg starih znanostih slute na siromaštvo. Jer osim bogoslovlja, filosofije, pravah i něšto pověstnice malo se koja znanost obradjivaše u ono doba, pače i ove, izuzam bogoslovlje, bijahu

tada tek na početku svoga razvitka, te samo pojedinci mogoše jedva pokušati sile svoje, kamo li jih dugotrajnim poslovanjem izvěžbati, te i prozu bar doněkle dotěrati. Kako su slabi prozaički članci njihovi, kako su jim suhoparne razprave inače plodnih stvarih, kakovo tapanje u gramatici, kakova nesigurnost u izrazu, kakova u obće težka borba s jezikom, u kojem bijahu i ostadoše početnici! Istina, da su se povelje i kojekakve listine dèržavne pisale prozom, ali to se sbivaše svakih desetak godinah jednom, pak i službena poraba neugladi nikad nikakova jezika. Jedini dakle bogoslovci mogahu više vremena i silah posvetjivati razvijanju proze, imajući u rukuh najvaljanije za to orudje: cèrkveno govorničtvo, ter i dotěraše do něke věštine; ali niti ova nepoteče iz narodnoga vrela, već iz tudjih izvorah, pa jim u pomanjkanju jezikoslovne znanosti, kako je danas ustrojena, morade i gramatika i stilistika uvěk ostati nesigurna, nenarodna, tudja. — Koliku pako vidimo razliku, ako samo preletimo očima nepregledno bi reć polje znanostih, koje su se u novoj dobi razvile i razširile, ako teke skokom prebrojimo dèržavljanske pojmove, što su se više godinah naški tumačili i sveudilj tumače, pak ako dodamo, da je cělo to poslovanje rukovodila nova, samonikla, uprav narodna znanost, koja je sve žilice jeziku prebrojila, svim korěnom u trag ušla, svaku rěč na narodnom rešetu, pače i na situ previjala i prosijala. Istina, da se osim filosofije i historičkih iztraživanjah, koja su se u najnovije vrěme zametnula, druge znanosti razvijaju kod nas još u povodu tudjih književnostih, ali jezik se već i tim znatno razvija, obogatjuje, oštri, čisti i ugladjuje, te se je i u liku i u skladnji i u slogu postigla něka izvěstnost, stalnost i točnost, od koje neima više nazadka dok se nedotěra bar do izvèrstnosti, ako ne do savèršenstva. Rečju nova je doba u obće prozaička, premda se i pěsničtvo lěpo goji i njeguje.

I duhom, kojim se nadahnjuju děla, razlikuju se obě dobe znamenito. U pèrvoj dobi pisahu pisci, da se zabave, da odole navali duha svoga, da pouče ovoga ili onoga; u

drugoj pako dobi pišu, osim zabave svoje, ponajviše da uče ne već pojedince, nego cěli narod. Bratja se u knjigah dogovaruju, uče, ugladjuju, da jim sreća procvate, a ime se proslavi. Bijaše i u staroj dobi jačih duhovah, koji su se za čudo uznosili nad zemaljskimi těsnimi kruzi, ali ovi bijahu rědke lastavice narodnoga prolětja; u novoj pako dobi ova je pomisao pronikla sva sèrca, zaokupila sve misli, i zavladala svimi čini: ovo je temeljna misao.

Uzevši članakah, koliko je bilo moguće, iz svih krajevah, u kojih naš narod stanuje, i iz svih stališah, kojimi se odlikuje, nastojasmo podati što věrniju sliku književnoga života u ovoj drugoj dobi. Ali uprav ona gori napomenuta stalnost, koju je naš jezik postigao, nedopusti nam nikako, da uprav onako primimo članke, kao što su potekli iz čijega pera; jer u prelazno ovo i preporodno vrěme od petdeset po prilici gedinah pisalo se je svakojako, a mi treba da gimnazijalnoj mladeži podamo priměrah proze, kakova je dosada najbolja. Zato, zadèržavši svagdě ono, što čini narav svakoga pisca, proměnili smo gděkoju inostranu rěč i frazu, gděkoji pogrešni oblik, gděkakovu tvèrdju izreku, a pravopis smo udarili na jedan kalup, da nam dělo izadje jedno jedito. Tko hoće, da se kritički ubavěsti, kako nam se je dosada jezik razvijao, i kako ga je koji pisac upotrebljivao, neka potraži izvornike.

Ima i takovih pisacah, koji su si velikih zaslugah stekli za književnost našu; ali što su se bavili ponajviše filologijom, nismo jim mogli naći članakah, shodnih za ovu čitanku, te jim samo evo imena napominjemo. Jesu pako: Ignjat Alojzija Bèrlić, Antun Mažuranić, Věkoslav Babukić, Gjorgje Daničić. Ima još i drugih pisacah, koji su naš rod proslavili svojimi děli, ali jih mi nemogosmo upotrěbiti, zato što neimaju sastavakah, koji bi bili prema svèrsi ove knjige.

I ovaj su drugi dio čitanke, po nalogu visokoga c. k. Ministarstva za Nauk i Bogoštovlje, složili učitelji **Antun Mažuranić, Matija Mesić** i **Adolfo Veber**.

Adolfo Veber.

I.

Narodne pěsme.

A. Štokavske.

1.

Bog nikomu dužan neostaje.

Dva su bora naporedo rasla,
Medju njima tankovèrha jela:
To nebila dva bora zelena,
Ni medj' njima tankovèrha jela,
Već to bila dva brata rodjena:
Jedno Pavle, a drugo Radule,
Medju njima sestrica Jelica.
Bratja seju vèrlo milovala,
Svaku su joj milost donosila,
Najposlije nože okovane,
Okovane srebrom, pozlatjene.
Kad to vid'la mlada Pavlovica,
Zavidila svojoj zaovici,
Pa doziva ljubu Radulovu:
„Jetèrvice, po Bogu sestrice!
„Neznaš kaka bilja od omraze?
„Da omrazim brata i sestricu.“
Al govori ljuba Radulova:
„Oj Boga mi, moja jetèrvice!
„Ja neznadem bilja od omraze,
„A i da znam, nebih ti kazala:
„I mene su bratja milovala,
„I milost mi svaku donosila.“
Kad to začu mlada Pavlovica,
Ona ode konjma na livadu,
Te ubode vranca na livadi,
Pa govori svome gospodaru:
„Na zlo, Pavle, seju milovao,
„Na gore joj milost donosio!
„Ubola ti vranca na livadi.“

Pavle pita sestricu Jelicu:
„Zašto, sejo? da od Boga nadješ!“
Sestrica se bratu kunijaše:
„Nisam, brate, života mi moga!
„Života mi i moga i tvoga!“
To je bratac seji věrovao.
Kad to vidje mlada Pavlovica,
Ona ode noćju u gradinu,
Te zaklala sivoga sokola,
Pa govori svome gospodaru:
„Na zlo, Pavle, seju milovao,
„Na gore joj milost donosio!
„Zaklala ti sivoga sokola.“
Pavle pita sestricu Jelicu:
„Zašto sejo? da od Boga nadješ!“
Sestrica se bratu kunijaše:
„Nisam brate života mi moga!
„Života mi i moga i tvoga!“
I to bratac seji věrovao.
Kad to vidje mlada Pavlovica,
Ona ode veče po večeri,
Te ukrade nože zaovine,
Njima zakla čedo u kolěvci.
Kad u jutru jutro osvanulo,
Ona tèrči svome gospodaru,
Kukajući i lice gèrdeći:
„Na zlo, Pavle, seju milovao,
„Na gore joj milost donosio!
„Zaklala ti čedo u kolěvci;
„Ako li se meni nevěruješ,
„Izvadi joj nože od pojasa.“
Skoči Pavle, kan' da se pomami,
Pa on tèrči na gornje čardake.
Al još sestra u dušeku spava,
Pod glavom joj zlatjeni noževi.
Pavle uze zlatjene noževe,
Pa ih vadi iz srebèrnih korah,
Ali noži u kèrvi ogrezli;
Kad to vidje Pavle gospodaru,
Tèrže sestru za bijelu ruku:
„Sejo moja, da te Bog ubije!
„Bud mi zakla konja na livadi,
„I sokola u zelenoj bašći,
„Zašt mi zakla čedo u kolěvci?“

Sestrica se bratu kunijaše:
„Nisam, brate, života mi moga!
„Života mi i moga i tvoga!
„Ako li mi nevěruješ kletvi,
„Izvedi me u polje široko,
„Pa me sveži konjma za repove,
„Raztèrgni me na četiri strane.“
Al to bratac seji nevěrova,
Već ju uze za bijelu ruku,
Izvede ju u polje široko,
Priveza ju konjma za repove,
Pa ih odbi niz polje široko.
Gdě je od nje kaplja kèrvi pala,
Ondě se je cèrkva sagradila.
Malo vréme zatim postojalo,
Razbolě se mlada Pavlovica:
Bolovala devet godin danah,
Kroz kosti joj trava pronicala,
U travi se ljute zmije legu,
Oči piju, u travi se kriju.
Ljuto tuži mlada Pavlovica,
Pa govori svome gospodaru:
„Oj čuješ li, Pavle gospodaru!
„Vodi mene zaovinoj cèrkvi,
„Nebi li me cèrkva oprostila.“
Kad to čuo Pavle gospodaru,
Povede ju zaovinoj cèrkvi;
Kad su bili blizu béle cèrkve
Al iz cèrkve něšto progovara:
„Neid' amo, mlada Pavlovice:
„Cèrkva tebi oprostiti neće.“
Kad to začu mlada Pavlovica,
Ona moli svoga gospodara:
„Oj Boga ti, Pavle gospodaru!
„Nevodi me dvoru bijelome,
„Već me sveži konjma za repove,
„Pa me odbij niz polje široko,
„Nek me živu konji raztèrgaju.“
To je Pavle ljubu poslušao:
Priveza je konjma za repove,
Pa ju odbi niz polje široko.
Gdě je od nje kaplja kèrvi pala,
Ondě raste tèrnje i koprive;
Gdě je ona sama sobom pala;

Jezero se ondě provalilo;
Po jezeru vranac konjic pliva,
A za njime zlatjena kolěvka,
Na kolěvci soko tica siva,
U kolěvci ono mužko čedo,
Pod gèrlom mu ruka materina,
A u ruci tetkini noževi.

2.

Ženitba Dušanova.

Kad se ženi sèrbski car Stěpane,
Na daleko zaprosi děvojku,
U Ledjanu, gradu latinskome,
U latinskog kralja Mijaila,
Po imenu Roksandu děvojku;
Car ju prosi, i kralj mu ju daje;
Car izprosi po knjigam děvojku,
Pak doziva Todora vezira:
„Slugo moja, Todore vezire!
„Da mi ideš bijelu Ledjanu
„Mome tastu kralju Mijailu,
„Da mi s njime svatbu ugovoriš,
„Kada ćemo poći po děvojku,
„Koliko li povesti svatovah;
„Da mi vidiš Roksandu děvojku,
„Možel' biti za cara carica,
„Možel' biti svoj zemlji gospodja;
„Da ju vidiš, i da pèrstenuješ.“
Veli njemu Todore vezire:
„Hoću, care, dragi gospodine.“
Pak s' opremi, ode u Latine.
Kada dodje bijelu Ledjanu,
Lijepo ga kralju dočekao;
Vino piše neděljicu danah;
Tada reče Todore vezire:
„Prijatelju, Mijailo kralju!
„Nije mene care odpravio,
„Da ja pijem po Ledjanu vino,
„Već da s tobom svatbu ugovorim,
„Kad će care doći po děvojku,
„U koje li doba od godine,

„Koliko l' će povesti svatovah;
„I da vidim Roksandu děvojku,
„Da ju vidim, i da pèrstenujem.“
Tada reče Mijailo kralju:
„Prijatelju Todore vezire!
„Što me care za svatove pita,
„Neka kupi, koliko mu drago,
„Po děvojku, kada njemu drago;
„Nego ćeš mi cara pozdraviti,
„Nek nevodi svoja dva sestrića,
„Dva sestrića dva Voinovića,
„Vukašina i s njim Petrašina:
„U pitju su težke pijanice,
„A u kavzi ljute kavgadjije;
„Opit će se, zametnuti kavgu,
„Pak je težko djevap dati kavzi
„U našemu bijelu Ledjanu;
„A děvojku sada ćeš viděti,
„A pèrsten joj dati po zakonu.“
A kada je tavna noćca došla,
Nedonose voštane svijeće,
Već po mraku izvode děvojku.
Kad to vidje Todore vezire,
On izvadi od zlata pèrstenje
Sa biserom i dragim kamenjem.
Razasja se soba od kamenja,
Taka mu se učini děvojka,
Da je lěpša od bijele vile.
Pèrstenova Roksandu děvojku,
I dade joj hiljadu dukatah,
I děvojku bratja odvedoše.
Kad u jutru jutro osvanulo,
Odpremi se Todore vezire,
Pak otide bijelu Prizrenu;
Kada dodje bijelu Prizrenu,
Pita njega sèrbski car Stěpane:
„Slugo moja, Todore vezire!
„Viděˇ li mi Roksandu děvojku!
„Viděˇ li ju i pèrstenova li?
„Što govori kralju Mijailo?“
Todor njemu sve po redu kaže:
Viděh, care, i perstenovah ju;
„Da kakva je Roksanda děvojka!
„Onakove u Sèrbina nema.

„Dobro sbori kralju Mijailo:
„Po děvojku, kada tebi drago,
„Svatah kupi koliko ti drago;
„Samo te je kralju pozdravio,
„Da nevodiš dva sestrića svoja,
„Dva sestrića, dva Voinovića:
„U pitju su težke pijanice
„A u kavzi ljute kavgadjije,
„Opit će se, zametnut će kavgu,
„Pak je težko djevap dati kavzi
„U Ledjanu, gradu latinskome.
Kad to začu sèrbski car Stěpane,
Udari se rukom po kolěnu:
„Jao meni do Boga miloga!
„Dotle li se zulum oglasio,
„Od sestrićah od Voinovićah!
„A tako mi moje věre tvèrde!
„Dokle mene to veselje prodje,
„Obojicu hoću oběsiti
„O vratima grada Vučitèrna,
„Po svijetu da me nesramote.“
Stade care kupiti svatove,
Skupi svatah dvanaest hiljadah,
Pak podiže niz Kosovo ravno.
Kad su bili izpod Vučitèrna,
Gledala ih dva Voinovića;
Medju sobom mladi govorili:
„Što l' se ujak na nas razsèrdio,
„Te nas nehtě zvati u svatove?
„Nětko nas je njemu opadnuo,
„S njega živa meso odpadalo!
„Car otide u zemlju latinsku,
„A junaka sa sobom neima
„Ni jednoga od roda svojega,
„Koji bi mu bio u nevolji,
„Ako bi mu bilo za nevolju;
„Latini su stare varalice,
„Ujaka će našeg pogubiti,
„A nezvani ići nesmijemo.“
Veli njima ostarěla majka:
„Děco moja, dva Voinovića!
„Vi imate brata u planini
„Kod ovacah, Miloš-čobanina,
„Najmladji je, a najbolji junak,

„A za njega care i neznade;
„Pošljite mu list knjige bijele,
„Neka dodje gradu Vučitèrnu;
„Nepišite mu što je i kako je,
„Već pišite: „„Majka je na smèrti,
„„Pak te zove, da te blagoslovi,
„„Da na tebi kletva neostane;
„„Nego bèrže hodi bělu dvoru,
„„Nebi l' živu zastanuo majku.““
To su bratja majku poslušala,
Bèrže pišu knjigu na kolěnu,
Te ju šalju u Šaru planinu
Svome bratu, Miloš-čobaninu:
„Oj Milošu, naš rodjeni brate!
„Stara nam je majka na umoru,
„Pak te zove, da te blagoslovi
„Da na tebi kletva neostane.“
Kada Miloš sitnu knjigu primi,
Knjigu gleda, a suze prolěva.
Pita njega trideset čobanah:
„Oj Milošu, naša poglavice!
„I do sad su knjige dolazile,
„Al se nisu sa suzam učile;
„Odkud knjiga? ako Boga znadeš!“
Skoči Miloš na noge lagane,
Pa govori svojim čobanima:
„Oj čobani, moja bratjo draga!
„Ova knjiga jest od dvora moga:
„Stara mi je na umoru majka,
„Pak me zove, da me blagoslovi,
„Da na meni kletva neostane:
„Vi čuvajte po planini ovce,
„Dok ja odem i natrag se vratim.“
Ode Miloš gradu Vučitèrnu.
Kad je bio blizu běla dvora,
Dva su brata pred njeg izšetala,
A za njima Miloš čobanine:
„Za što, bratjo, ako Boga znate!
„Bez nevolje jer gradit nevolju?“
Vele njemu do dva mila brata:
„Hodi, brate, ima i nevolje.“
U běla se lica izljubiše,
Miloš majku u bijelu ruku.
Stadoše mu redom kazivati,

Kako care ode po děvojku
Na daleko u zemlju latinsku,
A nezove svojijeh sestrićah:
„Već, Milošu, naš rodjeni brate!
„Hoćeš, brate, nezvan za ujakom
„U svatove poći nazorice?
„Ako njemu bude do nevolje,
„Da se njemu u nevolji nadješ,
„Ako li mu nebude nevolje,
„Možeš doći, da se nekazuješ.“
To je Miloš jedva dočekao:
„Hoću bogme, moja bratjo draga,
„Kad ujaku neću, da kome ću?“
Tad ga bratja opremat stadoše:
Ode Petar opremat kulaša,
A Vukašin oprema Miloša:
Na njeg metje tananu košulju,
Do pojasa od čistoga zlata,
Od pojasa od bijele svile,
Po košulji tri tanke ječerme,
Pak dolamu sa tridest putacah,
Po dolami toke sakovane,
Zlatne toke od četiri oke;
A na noge kovče i čakšire;
A svèrh svega bugar-kabanicu,
I na glavu bugarsku šubaru:
Načini se cèrni Bugarine,
Ni bratja ga poznati nemogu;
Dadoše mu koplje ubojito
I mač zelen staroga Voina;
Petrašin mu izvede kulaša
Medjedinom svega obšivena,
Da kulaša care nepoznade.
Lěpo su ga bratja sětovala:
„Kad, Milošu, dostigneš svatove,
„Pitat će te tko si, i odkud si:
„Ti se kaži zemlje Karavlaške:
„„Služio sam bega Radul-bega,
„„Nehtě meni službu da izplati,
„„Pak ja podjoh u svět bijeli,
„„Da gjegodji bolje službe tražim;
„„Pak sam čuo za svate careve,
„„I pristo sam nezvan za svatovi
„„Rad komada hlěba bijeloga,

„„I rad čaše cèrvenoga vina.
„Čuvaj dobro dizgen od kulaša,
„Jer se kulaš jeste naučio
„Putovati s konjma carevijem.“
Tada Miloš okrenu kulaša,
Pak za carem ode u svatove;
Na Zagorju sustiže svatove,
Pitaju ga kitjeni svatovi:
„Odkud ideš, mladjano Bugarče?“
Miloš im se iz daleka kaže,
Ko što su ga bratja naučila.
Lijepo ga svati dočekaše:
„Dobro doše, mladjano Bugarče!
„Nek je jedan više u družini.“
Kad su bili putem putujući:
Zlu nauku Miloš naučio
Kod ovacah u Šari planini,
Pospavati svagda oko podne:
On zadrěma na konju kulašu.
Kako dizgen oslabi kulašu,
Diže glavu, ode kroz svatove,
Obaljuje konje i junake,
Dokle dodje konjma carevijem;
Kako dodje, s njima u red stade.
Lale htjahu biti Bugarina,
Al nedade sèrbski car Stěpane:
„Neudrite mladjano Bugarče,
„Bugarče se spavat naučilo
„Po planini ovce čuvajući;
„Neudrite, već ga probudite.“
Bude njega lale i vojvode:
„Ustan' more, mladjano Bugarče,
„Bog ti staru neubijo majku,
„Koja te je takoga rodila,
„I u svate caru opremila!“
Kad se prenu Miloš Voinović,
Te zagleda caru oči cèrne,
Kulaš ide s konjma carevijem,
On pokupi dizgene kulašu
Pa iztěra njega iz svatovah,
Udari ga oštrom bakračlijom,
Po tri koplja u prijeko skače,
Po četiri nebu u visine,
U napredak ni broja se nezna;

Iz ustah mu živi oganj sipa,
A iz nosa modar plamen suče.
Stade svatah dvanaest hiljadah,
Te gledaju konja u Bugara;
Konja glede a sami se čude:
„Bože mili! čuda velikoga!
„Dobra konja, a loša junaka!
„Još takoga ni viděli nismo,
„Jedan běše u zeta careva
„I sada je u Voinovića.“
Gledale ga još tri šićardjije:
Jedno jeste Djakovica Vuče,
A drugo je Nestopeljče Janko,
Gledali ga, pak su govorili.
„Dobra konja mladog Bugarina!
„Baš ga ovdě u svatov'ma nema;
„Ta nema ga ni u cara našeg;
„Hajde malo da izostanemo,
„Nebili ga kako izmamili.“
Kad su bili do Klisure blizu,
Izostaše do tri šićardjije,
Pa govore Miloš-čobaninu:
„Čuješ more mladjano Bugarče!
„Hoćeš dati konja na razměnu?
„Dat ćemo ti konja još boljega,
„I još prida stotinu dukatah,
„I suviše ralo i volove,
„Pak ti ori, te se hlěbom rani.“
Veli njima Miloš Voinović:
„Prodj'te me se, do tri šićardjije!
„Boljeg konja od ovog netražim,
„Ni ovoga umirit nemogu.
„Što će mene stotina dukatah?
„Na kantar ih brojiti ne um'jem;
„Što će mene ralo i volovi?
„Mene nije ni otac orao,
„Pak je mene hlěbom odhranio.„
Tad govore do tri šićardjije:
„Čuješ more mladjano Bugarče!
„Ako nedaš konja na razměnu,
„Mi ćemo ga na silu oteti.“
Al' govori Miloš Voinović:
„Sila otme sela i gradove,
„Kamo l' mene konja otet neće!

„Volim dati konja na razměnu,
„Jer nemogu pěške putovati.“
Pa ustavi svojega kulaša,
Pruži ruku izpod medjedine,
Oni misle, bakračliju skida,
Al' on skida zlatna šestoperca
Te udara Djakovicu Vuka.
Koliko ga lahko udario,
Tri puta se Vuče premetnuo;
Veli njemu Miloš Voinović:
„Toliki ti rodili grozdovi
„U pitomoj tvojoj Djakovici!“
Poběže mu Nestopoljče Janko,
Stiže njega Miloš na kulašu,
Udari ga medju pleći žive,
Četiri se puta premetnuo:
„Dèrž se dobro Nestopoljče Janko!
„Tolike ti jabuke rodile
„U pitomu Nestopolju tvome!“
Běži jadno momče Prijepoljče,
Dostiže ga Miloš na kulašu,
Te i njega kucnu šestopercem;
Sedam se je puta premetnulo:
„Dèrž se dobro, momče Prijepoljče!
„Pa kad dodješ Prijepolju tvome,
„Pohvali se medju děvojkama,
„Gdě s' oteo konja od Bugara.“
Pa okrenu konja za svatovi.
Kak dodjoše bijelu Ledjanu,
Razapeše po polju šatore.
Zob izidje konjma carevijem,
Nema ništa konju Miloševu.
Kad to vidje Miloš Voinović,
Uze torbu na lijevu ruku
Od zobnice jedne te do druge,
Dok je svoju punu napunio,
Pa on ode tražit' mehandjiju:
„Mehandjija! daj da pijem vina.“
Mehandjija njemu odgovara:
„Id' odatle, cèrni Bugarine!
„Da s' donio bugarsku kopanju,
„Ako bih ti i usuo vina;
„Za te nisu čaše pozlatjene.“
Pogleda ga Miloš popriječko

Udari ga rukom uz obraze,
Koliko ga lako udario,
Tri mu zuba u gèrlo sasuo;
Moli mu se mladi mehandjija:
„Ne udri me više, Bugarine!
„Bit će tebe vina izobila,
„Ako caru neće ni dostati.“
Miloš više neće ni iskati,
Već sam uze, pak se napi vina.
Dok se Miloš malo ponačini,
U tom svanu i ogranu sunce.
Al' povika sa grada Latinče:
„Oj čuješ li, sèrbski car-Stěpane!
„Eto dolě pod gradom Ledjanom
„Izišo je kraljev zatočniče,
„Zove tebe na mejdan junački,
„Valja ići mejdan dijeliti,
„Ili nećeš odavde izići,
„Ni izvesti svata ni jednoga,
„A kamo li Roksandu děvojku!“
Kad to začu sèrbski car-Stěpane,
On telala pusti u svatove;
Telal viče i tamo i amo:
„Nije l' majka rodila junaka
„I u svate caru opremila,
„Da za cara na mejdan izidje?
„Čestita bi njego učinio.“
Al se nitko naći nemogaše;
Car' s' udari rukom po kolěnu:
„Jao mene do Boga miloga!
„Sad da su mi dva sestrića moja.
„Dva sestrića, dva Voinovića,
„Sad bi oni na mejdan izišli.
Istom care u besědi běše,
Miloš ide, a kulaša vodi
Do pred šator sèrbskog car-Stěpana:
„Jel' slobodno, care gospodine,
„Da ja idem na mejdan u polje?
Veli njemu sèrbski car-Stěpane:
„Jest slobodno, mladjano Bugarče!
„Jest slobodno, al' nije prilike;
„Ako zgubiš mlada zatočnika,
„Čestita ću tebe učiniti.“
Uzja Miloš pomamna kulaša,

Pa okrenu od běla šatora
Zametnuvši koplje naopako.
Govori mu sèrbski car-Stěpane:
„Ne nos', sinko, koplje naopako,
„Već okreni koplje u napredak,
„Jer će ti se smijati Latini.“
Veli njemu Miloš Voinović:
„Čuvaj, care, ti gospodstva svoga;
„Ako mene do nevolje bude,
„Ja ću lasno koplje okrenuti;
„Ako li mi nebude nevolje,
„Doněti ga mogu i ovako.“
Pa otide niz polje Ledjansko;
Gledale ga Latinke děvojke,
Gledale ga, pak su govorile:
„Bože mili! čuda velikoga!
„Kakva je to careva zaměna!
„Ta na njemu ni haljinah nema.
„Veseli se kraljev zatočniče!
„Nemaš na što sablje izvaditi,
„Nit je imaš o što kèrvaviti.“
U to doba dodje do šatora,
Gdě zatočnik sědi pod šatorom,
Za koplje je svezao dorata.
Veli njemu Miloš Voinović:
„Ustan' more, bijelo Latinče!
„Da junački mejdan dijelimo.“
Al govori bijelo Latinče:
„Id odatle, cèrni Bugarine!
„Nemam o što sablje poganiti,
„Kad na tebe ni haljinah nema.
Razljuti se Miloš Voinović:
„Ustan' more, bijelo Latinče!
„Na tebe su pobolje haljine,
„S tebe ću ih na sebe obući.“
Tad Latinče na noge poskoči,
Pak posěde pomamna dorata,
Odmah ode poljem razigravat,
Miloš njemu stade na biljezi.
Baci koplje bijelo Latinče
Na Miloša u pèrsi junačke;
Miloš dèrži zlatna šestopera,
Na njega je koplje dočekao,

Prebio ga na tri polovine.
Veli njemu bijelo Latinče:
„Čekaj malo, cèrni Bugarine!
„Loše su mi koplje podmetnuli,
„Dok otidem, da koplje proměnim.“
Pak poběže preko polja ravna.
Al' povika Miloš Voinović:
„Stani malo bijelo Latinče!
„Milo bi ti bilo poběgnuti.“
Pak potěra po polju Latinče,
Al Ledjanska vrata zatvorena;
Pusti koplje Miloš Voinović,
Te prikova bijelo Latinče,
Prikova ga za Ledjanska vrata,
Pak mu rusu odsiječe glavu,
Kulašu ju baci u zobnicu;
Pa uhvati njegova dorata,
Odvede ga caru čestitome:
„Eto, care, zatočnika glave.“
Car mu dade blago nebrojeno:
„Idi, sinko, te se napij vina;
„Čestita ću tebe učiniti.“
Tek što Miloš séde piti vino,
Al' povika sa grada Latinče:
„Eto, care, pod Ledjanom gradom
„Na livadi tri konja viteza,
„Pod sedlima i pod ratovima,
„I na njima tri plamena mača,
„Vèrhovi im nebu okrenuti;
„Da preskočiš tri konja viteza
„Ako li ih preskočiti nećeš,
„Nećeš izić ni izvest děvojke.“
Opet viknu telal po svatov'ma:
„Nije l' majka rodila junaka
„I u svate caru opremila,
„Da preskoči tri konja viteza
„I na njima tri plamena mača?“
Taj se junak naći nemogaše;
Al' eto ti mlada Bugarina
Pred šatora sèrbskog car-Stěpana:
„Je l' slobodno, care gospodine,
„Da preskočim tri konja viteza?
„Jest slobodno, moje drago děte!
„Nego skini bugar-kabanicu,

„Bog ubio onoga tèrziju
„Koji ti je toliku sresao!“
Govori mu Miloš Voinović:
„Sědi, care, pak pij rujno vino,
„Nebrini se mejom kabanicom;
„Ako bude sèrce u junaku,
„Kabanica neće ništa smesti;
„Kojoj ovci svoje runo smeta,
„Ondě nije ni ovce ni runa.“
Pa on ode u polje Ledjansko;
Kada dodje do dobrijeh konjah,
On provedi svojega kulaša,
Pa kulašu svome progovara:
„Čekaj mene u sędle, kulašu.“
A on prodje s one druge strane,
Zaigra se preko polja ravna,
I preskoči tri konja viteza
I na njima tri plamena mača,
Ustavi se na svome kulašu;
Pa on uze tri konja viteza,
Odvede ih sèrbskom car-Stěpanu.
Malo vrěme za tim postojalo,
Al povika sa grada Latinče:
„Hajde sada care Sèrbljanine
„Pod najvišju kulu u Ledjanu,
„Na kuli je koplje udareno,
„Na koplju je od zlata jabuka;
„Ti strijeljaj kroz pèrsten jabuku.“
Miloš više nehtě ni čekati,
Već on pita cara čestitoga:
„Je l' slobodno care gospodine,
„Da strijeljam kroz pèrsten jabuku?“
„Jest slobodno moj rodjeni sinko!“
Ode Miloš pod bijelu kulu,
Zape strělu za zlatnu tetivu,
Ustrijeli kroz pèrsten jabuku,
Pak ju uze u bijele ruke,
Odnese ju caru čestitome,
Lijepo ga care obdario.
Malo vrěme za tim postojalo,
Al povika sa grada Latinče:
„Eto, care, pod bijelom kulom
„Izišla su dva kraljeva sina,
„Izveli su tri lěpe děvojke,

„Tri děvojke, sve tri jednolike,
„I na njima ruho jednoliko,
„Idi poznaj, koje je Roksanda;
„Ako li se koje druge mašiš,
„Nećeš izić ni iznijet glave,
„A kamo li izvesti děvojke!«
Kad je care rěči razumio,
On doziva Todora vezira;
„Idi slugo, te poznaj děvojku.«
Todor mu se pravo kunijaše:
„Nijesam je care ni vidio,
„Jer su mi ju po mraku izveli,
„Kada sam ju ja pèrstenovao.«
Car s' udari rukom po kolěnu:
„Jao mene do Boga miloga!
„Nadmudrismo i nadjunačismo,
„Pak nam osta cura na sramotu!«
Kad to začu Miloš Voinović,
On otide caru čestitome:
„Je l' slobodno, care gospodine,
„Da ja poznam Roksandu děvojku?«
„Jest slobodno, moje drago děte!
„Al je jadno u te pouzdanje;
„Kako ćeš ti poznati děvojku,
„Kad je nigda ni vidio nisi?«
Al govori Miloš Voinović:
„Nebrini se care gospodine!
„Kad ja bijah u Šaru planini
„Kod ovacah dvanaest hiljadah,
„Za noć bude po trista janjacah,
„Ja sam svako po ovci poznav'o;
„Roksandu ću po bratji poznati.«
Veli njemu sèrbski car-Stěpane:
„Idi, idi, moje drago děte!
„Ako Bog da, te poznaš Roksandu,
„Dat ću tebe zemlju Škenderiju
„U dèržavu do života tvoga.«
Ode Miloš niz polje široko;
Kada dodje, gdě stoje děvojke,
Sbaci s glave bugarsku šubaru,
Skide s ledja bugar-kabanicu;
Zasija se skèrlet i kadifa,
Zasjaše se toke na pèrsima
I zlatjene kovče na nogama:

Sinu Miloš u polju zelenu,
Kao jarko izza gore sunce,
Pak ju proatre po zelenoj travi,
Prosu po njoj burme i pèrstenje;
Tad izvadi mača zelenoga,
Pa govori trima děvojkama:
„Koja je tu Roksanda děvojka,
„Nek savije skute i rukave,
„Neka kupi burme i pèrstenje,
„Sitan biser i drago kamenje;
„Ako li se koja druga maši,
„Věra moja tako mi pomogla!
„Odsěć ću joj ruke do lakatah.“
Kàd to čuše tri lěpe děvojke,
Obe krajnje srednju pogledaše,
A Roksanda u zelenu travu;
Savi skute i svilne rukave,
Pak pokupi burme i pèrstenje,
Sitan biser i drago kamenje;
A děvojke dvije poběgoše,
Ali Miloš uteć im nedade,
Veće obě uhvati za ruke,
Sve tri vodi pred cara Stěpana;
Caru dade Roksandu děvojku,
I dade mu jednu uz Roksandu,
A treću je sebe ustavio.
Car Miloša medju oči ljubi,
Al' još nezna tko je i odkud je.
Povikaše kitjeni čauši:
„Spremajte se, kitjeni svatovi!
„Vrijeme je dvoru putovati.“
Spremiše se kita i svatovi,
Povedoše Roksandu děvojku.
Kad su bili malo izza grada,
Al govori Miloš Voinović:
„Gospodine sèrbski car-Stěpane!
„Ovdě ima u Ledjanu gradu,
„Ima jedan Balačko vojvoda,
„Ja ga znadem i on me poznaje;
„Kralj ga hrani sedam godin danah,
„Da raztěra kitjene svatove,
„I da otme Roksandu děvojku!
„Sad će njega za nama poslati.
„Na Balačku jesu do tri glave;

„Iz jedne mu modar plamen bije,
„A iz druge hladan větar duva:
„Kad dva vĕtra iz glava izidju,
„Balačka je lasno pogubiti;
„Već vi id'te, vodite děvojku,
„Ja ću ovdě čekati Balačka,
„Nebi li ga kako ustavio.“
Otidoše kitjeni svatovi,
Odvedoše lijepu dévojku,
Osta Miloš u gori zelenoj
I sa njime tri stotine drugah:
Kad odoše svati iz Ledjana,
Kralj doziva Balačka vojvodu;
„O Balačko, moja věrna slugo!
„Možeš li se u se pouzdati,
„Da raztěraš careve svatove
„I da otmeš Roksandu děvojku?“
Pita njega Balačko vojvoda:
„Gospodine od Ledjana kralju!
„Kakav béše junak u svatovma,
„Što najveće otvori junačtvo?“
Veli njemu Ledjanska kraljica:
„Slugo naša Balačko vojvoda!
„Tu neima ni jednog junaka,
„Osim jednog cèrnog Bugarina,
„I to mlado još golobradasto.“
Al govori Balačko vojvoda:
„Nije ono cèrni Bugarine,
„Već je ono Miloš Voinović;
„Ni car Stěpan njega nepoznaje,
„Al ja njega odavna poznajem.“
Veli njemu Ledjanska kraljica:
„Idi slugo, Balačko vojvoda!
„Ti mi otmi curu od Sèrbaljah,
„A ja ću ju tebi pokloniti.“
Tad Balačko spremi bedeviju,
Pa odtèrča drumom za svatovi
Sa šest stotin latinskih katanah.
Kad su bili u gori zelenoj,
Kulaš stoji na drumu široku,
A za njime Miloš Voinović;
Viknu njega Balačko vojvoda:
„O Milošu! zar se mene nadaš?“
Pa on pusti jedan plamen modar;

Opali mu cèrnu medjedinu;
A kad vidě, da mu nenahudi,
Onda pusti větra studenoga,
Tri puta se kulaš premetnuo,
Al Milošu ništa nenahudi;
Viknu Miloš iz gèrla bijela:
„Eto tebi, od šta se nenadaš.
Pa on pusti zlatna šestoperca;
Koliko ga lahko udario,
Iz bojna ga sedla izbacio,
Pak poteže koplje ubojito,
Pribode ga u zelenu travu,
Pak mu sve tri odsiječe glave,
Kulašu ih baci u zobnicu.
Tad učini juriš u katane
Sa svojijeh tri stotine drugah:
Odsěkoše tri stotine glavah,
Pa odoše drumom za svatovi.
Kad stigoše cara i svatove,
Pred njeg baci Balačkovu glav
Car mu dade hiljadu dukatah.
Pak odoše bijelu Prizrenu.
Kad su bili kroz polje Kosovo,
Miloš hoće gradu Vučitèrnu,
Pa govori sèrbskom car-Stěpanu:
„S Bogom ostaj, moj mili ujače!
„Moj ujače sèrbski car-Stèpane!“
Tada se je care osětio,
Da je ono Miloš Voinović,
Pa govori svojemu netjaku:
„Ta ti li si dijete Milošu!
„Ta ti li si moj mili netjače!
„Blago majci, koja te rodila,
„I ujaku, koji te imade!
„Zašto mi se odprije nekažeš?
„Nego sam te putem namučio,
„I konakom, i gladi, i žedju.“
Težko svuda svome bez svojega!

3.

Marko Kraljević i Musa kesedžija.

Vino pije Musa Arbanasa,
U Stambolu u kèrčmi bijeloj.

Kad se Musa nakitio vina,
Onda poče pijan besěditi:
„Evo ima devet godinicah
„Kako dvorim cara u Stambolu,
„Ni izdvorih konja ni oružja,
„Ni dolame nove ni polovne;
„Al tako mi moje věre tvèrde!
„Odvèrć ću se u ravno primorje,
„Zatvorit ću skele oko mora
„I drumove okolo primorja,
„Načinit ću kulu u primorju,
„Oko kule gvozdene čengele,
„Věšat ću mu hodže i hadžije.“
Štogodj Ture pjano govorilo,
To trijezno běše učinilo:
Odvèrže se u primorje ravno,
Pozatvara skele oko mora
I drumove okolo primorja.
Kud prolazi carevina blago,
Na godinu po trista tovarah,
Sve je Musa sebi ustavio;
U primorju kulu načinio,
Oko kule gvozdene čengele
Věša caru hodže i hadžije.
Kada caru tužbe dodijaše,
Posla nanjga Ćuprilijć-vezira
I sa njime tri hiljade vojske.
Kad dodjoše u ravno primorje,
Sve polomi Musa po primorju
I uhvati Ćuprilijć vezira,
Saveza mu ruke naopako,
Pa ga posla caru u Stambola.
Stade care mejdandžije tražit,
Obećava nebrojeno blago,
Tko pogubi Musu kesedžiju.
Kako koji tamo odlazaše,
Već Stambolu on ne dolazaše.
To se care ljuto zabrinue,
Al mu veli hodža Ćuprilijću:
„Gospodine, care od Stambola!
„Da je sada Kraljeviću Marko,
„Zgubio bi Musu kesedžiju.“
Pogleda ga care poprijeko,
Pa on proli suze od očijuh:

„Prodji me se, hodža Ćuprilijću!
„Jer pominješ Kraljevića Marka?
„I kosti su njemu iztrunule;
„Ima puno tri godine danah,
„Kako sam ga vèrgo u tavnicu,
„Nijesam je više otvorio.“
Veli njemu hodža Ćuprilijću:
„Na milosti care gospodine!
„Šta bi dao onome junaku,
„Koji bi ti živa kazo Marka?“
Veli njemu care gospodine:
„Dao bi mu na Bosni vezirstvo
„Bez proměne za devet godinah,
„Da netražim pare ni dinara.“
Skoči hodža na noge lagane,
Te otvori na tamnici vrata,
I izvede Kraljevića Marka,
Izvede ga pred cara čestitog;
Kosa mu je do zemljice cèrne,
Polu stere, polom se pokriva,
Nokti su mu, orati bi mogo;
Ubila ga memla od kamena,
Pocèrnuo kao kamen sinji.
Veli care Kraljeviću Marku:
„Jesi l' gděgodj u životu, Marko?“ —
„Jesam, care, ali u hèrdjavu.“
Sěde care kazivati Marku,
Što je njemu Musa počinio;
Pa on pita Kraljevića Marka:
„Možeš li se, Marko, pouzdati,
„Da otideš u primorje ravno,
„Da pogubiš Musu kesedžiju?
„Dat ću blaga koliko ti drago.“
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Aja, Bogme, care gospodine!
„Ubila me memla od kamena,
„Ja nemogu ni očima gledat,
„Kamo l' s Musom mejdan dijeliti!
„Naměsti me gděgodj u mehanu,
„Primakni mi vina i rakije
„I debela mesa ovnujskoga,
„I beškota hlěba bijeloga;
„Da posědim několiko danah,
„Kazat ću ti, kad sam za mejdana.“

Car dobavi tri berbera mlada:
Jedan mije, drugi Marka brije,
A tretji mu nokte zarezuje.
Naměsti ga u novu mehanu,
Primaće mu vina i rakije,
I debela mesa ovnujskoga,
I beškota hlěba bijeloga.
Sědi Marko tri měseca danah,
Dok je život malo popravio.
Pita care Kraljevića Marka:
„Možeš li se veće pouzdati?
„Dosadi mi ljuta sirotinja
„Sve tužeći na Musu prokletog.“
Veli Marko caru čestitome:
„Donesi mi suve drenovine
„Sa tavana od devet godinah,
„Da ogledam, može li što biti.“
Doneše mu suvu drenovinu,
Steže Marko u desnicu ruku,
Pèršte dèrvo na dvoje na troje;
Al iz njega voda neudari:
„Bogme, care, jošte nije vréme.“
Tako stade jošte měsec danah,
Dok se Marko malo ponačini.
Kada vidě, da je za mejdana,
Onda ište suvu drenovinu.
Donesoše drenovinu Marku;
Kad ju steže u desnicu ruku
Pèršte pusta na dvoje na troje
I dvě kaplje vode izkočiše.
Tada Marko caru progovara:
„Prilika je, care, od mejdana.“
Pa on ode Novaku kovaču:
„Kuj mi sablju, Novače kovaču!
„Kakvu nisi prije sakovao.“
Dade njemu trideset dukatah,
Pa on ode u novu mehanu,
Pije vino tri četira dana,
Pak pošeta opet do Novaka:
„Jesi l', Novo, sablju sakovao?“
Iznese mu sablju sakovanu.
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Je li dobra, Novače kovaču?“
Novak Marku tiho govorio:

„Eto sablje, a eto nakovnja,
„Ti ogledaj sablju kakva ti je.“
Mahnu sabljom i desnicom rukom
I udari po nakovnju Marko,
Nakovnja je pola presěkao;
Pa on pita Novaka kovača:
„Oj Boga ti, Novače kovaču,
„Jesi l' ikad bolju sakovao?“
Veli njemu Novače kovaču:
„Oj Boga mi, Kraljeviću Marko!
„Jesam jednu bolju sakovao,
„Bolju sablju, a boljem junaku:
„Kad s' odvèrže Musa u primorje,
„Što sam njemu sablju sakovao,
„Kad udari njome po nakovnju,
„Ni trupina zdrava neostade.“
Razljuti se Kraljeviću Marko,
Pa govori Novaku kovaču!
„Pruži ruku, Novače kovaču!
„Pruži ruku, da ti sablju platim.“
Prevari se, ujede ga guja;
Prevari se, pruži desnu ruku,
Mahnu sabljom Kraljeviću Marko,
Odsěče mu ruku do ramena:
„Eto sada Novače kovaču!
„Da nekuješ ni bolje ni gore;
„A naj tebi stotinu dukatah,
„Te se hrani za života tvoga.“
Dade njemu stotinu dukatah,
Pak posěde Šarca od mejdana,
Ode pravo u primorje ravno,
Sve se skita a za Musu pita.
Jedno jutro běše poranio
Uz klisuru tvèrda Kačanika,
Al eto ti Muse kesedžije,
Na vrančiću noge prekèrstio,
Topuzinu baca u oblake,
Dočekuje u bijele ruke.
Kad se jedan drugom prikučiše,
Reče Marko Musi kesedžiji:
„Deli Musa! uklon mi se s puta,
„Il s' ukloni il mi se pokloni.“
Al govori Musa Arbanasa:

„Prodji, Marko, nezametji kavge,
„Al odjaši, da pijemo vino;
„A ja ti se ukloniti neću,
„Ako t' i jest rodila kraljica
„Na čardaku na mehku dušeku,
„U čistu te svilu zavijala,
„A zlatjenom žicom povijala.
„Odhranila medom i šećerom;
„A mene je ljuta Arnautka,
„Kod ovacah na ploči studenoj,
„U cèrnu me struku zavijala,
„A kupinom lozom povijala,
„Odhranila skrobom ovsenijem;
„I još me je često zaklinjala,
„Da se nikom neuklanjam s puta.“
Kad to začu od Prilipa Marko,
On tad puštja svoje bojno koplje
Svome Šarču izmedju ušijuh
Deli-Musi u pèrsi junačke;
Na topuz ga Musa dočekao,
Preko sebe koplje preturio,
Pak poteže svoje bojno koplje,
Da udari Kraljevića Marka;
Na topuz ga Marko dočekao,
Prebije ga na tri polovine.
Potegoše sablje okovane,
Jedan drugom juriš učiniše:
Mahnu sabljom Kraljeviću Marko,
Deli Musa buzdovan podbaci,
Prebi mu se u tri polovine,
Pak poteže svoju sablju naglo,
Da udari Marka Kraljevića,
Al podbaci topuzinu Marko,
I izbi mu sablju iz balčaka.
Potegoše cèrne buzdovane,
Stadoše se njima udarati,
Buzdovanma pera oblomiše,
Baciše ih u zelenu travu,
Od dobrijeh konjah odskočiše
Ščepaše se u kosti junačke
I pognaše po zelenoj travi.
Naměri se junak na junaka,
Deli Musa na Kraljića Marka;
Niti može, da obori Marka,

Nit se dade Musa oboriti.
Nosiše se lětni dan do podne;
Musu běla pěna popadnula,
Kraljevića běla i kèrvava.
Progovara Musa kesedžija:
„Mahni Marko, ja li da omahnem.“
Omahuje Kraljeviću Marko,
Al nemože ništa da učini;
Tad omahnu Musa kesedžija,
Udri Marka u zelenu travu,
Pak mu sěde na pèrsi junačke.
Al procvilě Kraljeviću Marko:
„Gdě si danas posestrimo vilo?
„Gdě si danas? nigdě te nebilo!
„Eda si se krivo zaklinjala,
„Gděgodj meni do nevolje bude,
„Da ćeš meni biti u nevolji?“
Javi mu se iz oblaka vila:
„Zašto brate, Kraljeviću Marko!
„Jesam li ti, bolan, govorila,
„Da nečiniš u nedělju kavge?
„Sramota je dvome na jednoga;
„Gdě su tebi guje iz potaje?“
Glednu Musa bèrdu i oblaku,
Odkud ono vila progovara;
Mače Marko nože iz potaje,
Te razpori Musu kesedžiju
Od učkura do bijela gèrla;
Mèrtav Musa pritisnuo Marka,
I jedva se izkopao Marko.
A kad stade Marko premetati,
Al u Musi tri sèrdca junačka,
Troja rebra jedna po drugijem;
Jedno mu se sèrdce umorilo,
A drugo se jako razigralo,
Na tretjemu ljuta guja spava;
Kada se je guja probudila,
Mèrtav Musa po ledini skače,
Još je Marku guja govorila:
„Moli Boga Kraljeviću Marko!
„Gdě se nisam probudila bila
„Dok je Musa u životu bio,
„Od tebe bi trista jadah bilo.“

Kad to vidě Kraljeviću Marko,
Proli suze niz bijelo lice:
„Jaoh mene do Boga miloga!
„Gdě pogubih od sebe boljega.“
Pa on Musi odsiječe glavu,
I baci ju Šarcu u zobnicu,
Odnese ju bijelu Stambolu.
Kad ju baci pred cara čestitog,
Car je od strâ na noge skočio.
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Neboj mi se care gospodine!
„Kako bi ga živa dočekao,
„Kad od mèrtve glave poigravaš?“
Car mu dade tri tovara blaga.
Ode Marko bijelu Prilipu,
Osta Musa u vèrh Kaćanika.

4.

Marko Kraljević i Gjemo Bèrdjanin.

Slavu slavi Kraljeviću Marko,
Slavu slavi svetoga Gjorgjija.
U Marka su mloge uzavnice:
Dvěsta popah, trista kalugjerah,
I dvanaest sèrbskijeh vladikah
I četiri stare patrijare,
Od ostalog ni broja neima.
Svemu dosta piva i jestiva;
Al govori stari kalugjere:
„Vala tebi Kraljeviću Marko!
„Svega imaš u bijelu dvoru,
„Još da imaš ribe od Orida!“
Mučno běše Kraljeviću Marku,
Pa doziva slugu Bogosava,
Dodaje mu čašu i mataru:
„Toči vino Bogosave, slugo!
„Redom čaše oko sovre daji,
„Nemoj koga preskočiti, slugo.“
Pa on ode niz bijelu kulu,
Te oprema Šarca od mejdana.
Za njim stara pristanula majka,
Pa je Marku tiho besědila:
„Ja moj sinko, Kraljeviću Marko!
„Nemoj nosit ništa od oružja,

„Ti se jesi kèrvi naučio,
„Učinit ćeš kèrvcu o prazniku."
Nuto Marku velike nevolje!
Mučno mu je ići bez oružja,
A još gore neposlušat majke.
Nehtě uzet ništa od oružja,
Već posěde Šarca od mejdana,
Okrenu ga niz polje zeleno,
Ode pravo bijelu Oridu.
Kad je bio vodi na ćupriju,
Al eto ti jednoga junaka,
Na doratu noge prekèrstio,
Topuzinu baci u oblake,
Dočekuje u bijele ruke;
Božju pomoć nazivaše Marku,
Lijepo mu Marko prihvatio.
Veli junak od Prilipa Marku:
„Oj Boga ti neznana delijo!
„Nijesi li, odtud od Prilipa,
„Od odžaka Kraljevića Marka?
„Je li Marko kod bijela dvora?
„Ima l' Marko dosta uzavnicah?"
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Oj Boga ti neznani junače!
„Ja sam jutros od Prilipa bila,
„Kod dvora je Kraljeviću Marko,
"Slavi Marko svoga svetitelja;
„Ima Marko dosta uzavnicah."
Veli njemu neznan dobar junak:
„Neka ima, neznana delijo!
„Ako Bog da i sreća junačka,
„Sovra će mu u kèrv ogreznuti,
„Boga mi ću njega oběsiti
„Baš o vratim bijela Prilipa;
„Davno mi je brata pogubio,
„Pogubio Musu kesedžiju."
Pa okrenu konja doratasta,
Osta jadan Marko gledajući.
Svakojako misli i premišlja:
Da bi mu se kazivao Marko,
Hoće njega Ture pogubiti,
Jer neima ništa od oružja;
Da ga pusti bijelu Prilipu,
Hoće izsěć mloge uzavnice

A tražeći po odžaku Marka.
Sve mislio, na jedno smislio,
Pa on viknu iz gèrla bijela:
„Kud ćeš tamo, Gjemo Bèrdjanine?
„Evo, more, Kraljevića Marka!“
Povrati se Gjemo Bèrdjanine.
Pouzda se Kraljeviću Marko,
Da će uteć na svome Šarinu,
Pa poběže poljem širokijem,
Za njime se Gjemo naturio.
Bèrz je Šarac, uteći mu htjaše,
Al poteže Gjemo topuzinu
Pa zaljulja pokraj sebe njome,
Jadna Marka medju pleći žive,
Pade Marko u zelenu travu,
Marko pade a Gjemo dopade;
Sveza Marku naopako ruke,
Pa izvadi sindžir iz egbeta,
Okova ga sve u gvoždje ljuto,
A na noge dvoje bukagije,
A na ruke dvoje belenzuke,
A na gèrlo sindžir gvoždje težko;
Pa posěde njegova Šarina,
A dorata vodi u povodu,
Privezao Marka za dorata,
Ode pravo bijelu Oridu,
Pod Oridom věšala ogradi,
Da obési Kraljevića Marka.
Moli mu se gospoda rištjanska:
„Bogom brate, Gjemo Bèrdjanine!
„Tu nam nemoj oběsiti Marka,
„Neće rodit vino ni pšenica,
„Evo tebi tri tovara blaga.“
Uze Gjemo tri tovara blaga,
Vodi Marka gradu Vučitèrnu,
Pa pod gradom věšala ogradi,
Hoće Gjemo, da oběsi Marka;
Moli mu se gospoda rištjanska:
„Bogom brate, Gjemo Bèrdjanine!
„Tu nam nemoj oběsiti Marka,
„Neće rodit vino ni pšenica,
„Evo tebi tri tovara blaga.“
Uze Gjemo tri tovara blaga,
Goni Marka bijelu Zvečanu

I tu Gjemo věšala ogradi,
Da obési Kraljevića Marka.
Moli mu se gospoda zvečanska:
„Bogom brate, Gjemo Bèrdjanine!
„Tu nam nemoj oběsiti Marka,
„Neće rodit vino ni pšenica,
„Evo tebi tri tovara blaga.“
Uze Gjemo tri tovara blaga,
Otale se Gjemo podigao
Kroz někakvu Janjinu planinu.
Težko Gjemo ožednio běše,
Deli-Marku tiho govoraše:
„Znaš li, Marko, vode ja mehane?
„Težko me je osvojila žedja.“
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Tako, Gjemo, nerade junaci,
„Već zakolju konja ja sokola,
„Napiju se kèrvi od gèroca.“
Veli njemu Gjemo Bèrdjanine:
„Nit ću klati konja ni sokola,
„Već ću zaklat tebe Kraljevića,
„Pa se napit kèrvi od gèroca.“
Pa poteže sablju okovanu,
Da zakolje Kraljevića Marka;
Veli njemu Kraljeviću Marko:
„Ima Gjemo bijela mehana,
„I prokleta kèrčmarica Janja,
„Sad će mi se osvetiti Janja:
„Dosta sam joj vina potrošio,
„A nijesam dao ni dinara.“
To je Gjemo jedva dočekao,
U to doba pali pred mehanu,
A izpade kèrčmarica Janja;
Kad sagleda savezana Marka,
Marko na nju očim prevaljuje,
Nasmija se kèrčmarica Janja:
„Be aferim, junak od junakah!
„Bože mili na svemu ti hvala!
„Kad ja viděh savezana Marka!
„Pojit ću te Bèrdjanine Gjemo,
„Bez bijele pare i dinara,
„Baš ak hoćeš, tri bijela dana.“
Pa pod Gjemom konje uhvatila,
Odvede ga u mehanu bělu,

Donese mu vina i rakije.
Pije vino Bèrdjanine Gjemo,
A nazdravlja Kraljeviću Marku,
Nazdravlja mu, ali mu nedaje.
Kad se Gjemo nakitio vina,
Donese mu kèrčmarica Janja
Rujna vina od sedam godinah,
Metje u njeg bilje svakojako.
Pade Gjemo glavom bez uzglavlja,
Skoči Janja na noge lagane,
Na svom pobru gvoždje otvoraše,
A na Gjema Marko udaraše;
Kad udari sindžir gvoždje težko
Pa zasěde piti rujno vino,
Udari ga čizmom i mamuzom:
„Ustan', Gjemo, da pijemo vino."
Kad pogleda Gjemo Bèrdjanine
Više sebe Marka Kraljevića,
A na vratu sindžir gvoždje težko,
Skoči Gjemo na noge lagane,
Sindžir gvoždje zemlji pritezaše,
On poteže rukam i nogama,
Popucuju ruke iz ramena,
Popucuju noge iz kolěna;
Al je tvèrdo gvoždje uhvatilo.
Sěde Gjemo na zemljicu cèrnu,
Marko sěde piti mèrko vino,
A nazdravlja Gjemu Bèrdjaninu,
Nazdravlja mu, ali mu nedaje.
Kad se Marko nakitio vina,
Onda Šarca sveza za dorata,
A za Šarca Gjema Bèrdjanina,
Pa usěde Gjemova dorata
Ode pravo gradu Vučitèrnu;
Izilazi gospoda rištjanska:
„Bogom brate, Kraljeviću Marko!
„Oběsi nam Gjema Bèrdjanina,
„Evo tebi tri tovara blaga."
Marko njima tri tovara vrati
Što su dali Gjemu Bèrdjaninu,
Pa on ode bijelu Zvečanu,
Tu gospoda sèrbska izlazila:
„Bogom brate, Kraljeviću Marko!

„Oběsi nam Gjema Bèrdjanina,
„Evo tebi tri tovara blaga.“
Marko njima tri tovara vrati,
Što su dali Gjemu Bèrdjaninu;
Ode Marko bijelu Oridu,
Tu izlazi gospoda rištjanska:
„Bogom brate, Kraljeviću Marko!
„Oběsi nam Gjema Bèrdjanina,
„Evo tebi tri tovara blaga.“
Marko neće da uzima blaga,
Već on njima tri tovara vrati,
Što su dali Gjemu Bèrdjaninu.
Kod Orida načini věšala
I oběsi Gjema Bèrdjanina.
Pa on uze ribe od Orida,
Ode pravo bijelu Prilipu,
Te on slavi svoga svetitelja.

5.

Smèrt Marka Kraljevića.

Poranio Kraljeviću Marko
U nedělju prije jarkog sunca
Pokraj mora Urvinom planinom.
Kada Marko bio uz Urvinu,
Poče njemu Šarac posèrtati,
Posèrtati i suze roniti.
To je Marku vèrlo mučno bilo,
Pa je Marko Šarcu govorio:
„Davor, Šaro, davor dobro moje!
„Evo ima sto i šeset lětah
„Kako sam se s tobom sastanuo,
„Još mi valjda posèrnuo nisi,
„A danas mi poče posèrtati,
„Posèrtati i suze roniti:
„Neka Bog zna dobro biti neće,
„Hoće jednom biti prema glavi,
„Jali mojoj, jali prema tvojoj.“
To je Marko u riječi bio,
Kliče vila s Urvine planine,
Te doziva Kraljevića Marka:
„Pobratime, Kraljeviću Marko!
„Znadeš, brate, što ti konj posèrtje?

„Žali Šarac tebe gospodara,
„Jer ćete se bèrzo razstanuti.“
Ali Marko vili progovara:
„Běla vilo, gèrlo te bolělo!
„Kako bih se sa Šarcem razstao,
„Kad sam prošo zemlje i gradove
„I obišo iztok do zapada,
„Ta od Šarca boljeg konja nema,
„Nit nada mnom boljega junaka?
„Nemislim se sa Šarcem razstati
„Dok je moje na ramenu glave.“
„Al mu běla odgovara vila:
„Pobratime Kraljeviću Marko!
„Tebi nitko Šarca otet neće,
„Nit ti možeš umrijeti, Marko,
„Od junaka ni od oštre sablje,
„Od topuza ni od bojna koplja,
„Ti s' nebojiš na zemlji junaka,
„Već, ćeš, bolan, umrijeti, Marko,
„Ja od Boga od starog kèrvnika.
„Ako l' mi se věrovati nećeš,
„Kada budeš visu na planinu,
„Pogledat ćeš s desna na lijevo,
„Opazit ćeš dvije tanke jele,
„Svu su goru vèrhom nadvisile,
„Zelenijem listom začinile,
„Medju njima bunar voda ima,
„Ondě hoćeš Šarca okrenuti,
„S konja sjaši, za jelu ga sveži,
„Nadnesi se nad bunar nad vodu,
„Te ćeš svoje ogledati lice,
„Pa ćeš vidět, kad ćeš umrijeti.“
To je Marko poslušao vile,
Kad je bio visu na planinu,
Pogledao s desna na lijevo,
Opazio dvije tanke jele,
Svu su goru vèrhom nadvisile,
Zelenijem listom začinile;
Ondě Marko okrenuo Šarca,
S njega sjaho, za jelu ga svezo,
Nadnese se nad bunar nad vodu,
Nad vodom je lice ogledao.
Vidě Marko, kad će umrijeti,
Suze proli, pa je govorio:

„Laživ světe, moj lijepi cvěte!
„Ta za malo, tri stotin godinah!
„Zaman dodje, da světom proměnim.“
Pa povadi Kraljeviću Marko,
Pa povadi sablju od pojasa,
I on dodje do konja Šarina,
Sabljom Šarcu odsiječe glavu,
Da mu Šarac Turkom nedopadne,
A Turcima nečini izmeta,
Da nenosi vode ni ćuguma;
A kad Marko posiječe Šarca,
Šarca konja svoga ukopao,
Bolje Šarca neg brata Andriju.
Britku sablju prebi na četvero,
Da mu sablja Turkom nedopadne,
Da se Turci njome neponose,
Što je njima ostało od Marka,
Da hrišćanluk Marka neprokune.
A kad Marko britku prebi sablju,
Bojno koplje slomi na sedmero,
Pa ga baci u jelove grane.
Uze Marko perna buzdovana,
Uze njega u desnicu ruku,
Pa ga baci s Urvine planine
A u sinje i debelo more,
Pa topuzu Marko besědio:
„Kad moj topuz iz mora izišo,
„Onda 'vaki dětić postanuo!“
Kada Marko saktisa oružje,
Onda tèrže divit od pojasa,
A iz džepa knjige bez jazije,
Knjigu piše Kraljeviću Marko:
„Kogodj dodje Urvinom planinom
„Medju jele studenu bunaru
„Te zateče ondě Deli-Marka,
„Neka znade, da je mèrtav Marko.
„Kod Marka su tri ćemera blaga,
„Kakva blaga? Sve žuta dukata,
„Jedan ću mu ćemer halaliti,
„Što će moje tělo ukopati,
„Drugi ćemer, nek se cèrkve krase,
„Tretji ćemer kljastu i slijepu,
„Nek slijepi po svijetu hode,
„Nek pěvaju i spominju Marka.“

Kada Marko knjigu nakitio,
Knjigu vèrže na jelovu granu
Odkuda je s puta na pogledu;
Zlatan divit u bunar bacio.
Skide Marko zelenu dolamu,
Prostire ju pod jelom po travi,
Prekèrsti se, sěde na dolamu,
Samur-kalpak nad oči namače,
Dolě leže, gore neustade.
Mèrtav Marko kraj bunara bio
On dan do dan' neděljicu danah.
Kogodj prodje drumom širokijem,
Te opazi Kraljevića Marka,
Svatko misli, da tu spava Marko:
Oko njega daleko oblazi,
Jer se boji, da ga neprobudi.
Gdě je sreća, tu je i nesreća,
Gdě nesreća, tu i sreće ima:
A sva dobra sreća iznijela
Igumana Svetogorca Vasa
Od bijele cèrkve Vilindara
Sa svojijem djakom Isaijom.
Kad iguman opazio Marka,
Na djakona desnom rukom maše:
„Lakše sinko, da ga neprobudiš,
„Jer je Marko iza sna zlovoljan,
„Pa nas može oba pogubiti.“
Gledeć kale, kako Marko spava,
Više Marka knjigu opazio,
Prema sebi knjigu proučio,
Knjiga kaže, da je mèrtav Marko,
Al' se Marko davno prestavio.
Proli suze proiguman Vaso;
Jer je njemu vèrlo žao Marka,
Odpasa mu tri ćemera blaga,
Odpasuje, sebi pripasuje.
Misli misli proiguman Vaso,
Gdě bi mèrtva sahranio Marka,
Misli misli, sve na jedno smisli:
Mèrtva Marka na svog konja vèrže,
Pa ga snese moru na galiju,
S mèrtvim Markom sěde na galiju,
Odveze ga pravo Svetoj gori,
Izveze ga pod Vilindar cèrkvu,

Unese ga u Vilindar cèrkvu,
Čati Marku, što samèrtnu treba,
Na zemlji mu tělo opojao,
Nasred běle cèrkve Vilindara
Ondě starac ukopao Marka,
Biljege mu nikakve nevèrže,
Da se Marku za grob nerazznade,
Da se njemu dušmani nesvete.

B. Čakavska.

I.

Divojka je neven cvitje brala.

Divojka je neven cvitje brala,
Nevenu je cvitju govorila:
„Sani, veni, neven cvitje moje!“
„Kajno vene sèrce u junaka.“
Al se dragoj iza gore javlja:
„Nekuni me, liepa divojko!“
„Nekunem te, mlajani junače!“
Već ja kunem zelen bor u gori,
Dab' iz njega zlatna rosa pala,
Dab' ja mlada rosu pobirala,
Pa oda nje pèrstene kovala,
Ča bi svomu rodu darivala:
Pèrvoga bi svojoj majki dala,
Drugoga bi svojoj seki dala,
Tretjega bi sebi ostavila.

C. Kajkavske.

I.

Hoj jabuka zelenika!
Kak si lepo obrodila,
Vsake svèrži tri četiri.
Na vèrhuncu sivi sokol,
Dole gledi v ravno pole,
Gde Juriša kojne kuje
Devojčica čavle zbira,
Devojčica kojna kune:
Nekun kojna devojčica,
Oćeš bit mâ nevestica?

Kak bi t' bila nevestica,
Kad nepoznam brata tvoga.
Lahko ti ga je poznati:
Kudgod jaše, tud i puši,
Kudgod hodi, tud i fućka.

II.

Zorja moja, zorja, nezahadjaj mi rano,
Nezahadjaj mi rano, poćekaj me malo,
Doklam ja dragomu rubaću zešijem,
Rubaću zešijem, rukave našijem,
Na njih si našijem tri rože rumene,
Tri rože rumene, tri put pozlatjene,
Pèrva bude roža moja dòmovina,
Druga bude roža moja mila majka,
Trejta bude roža venćec moj zeleni.

III.

Žarki ogen gori
Vu ti čèrni gori,
Mimo njega jaše
Trideset junakov,
Svi zdravi veseli
Samo jen ranjeni;
„Draga bratja moja!
Neostavlajte me
Vu ti čèrni gori
Pri tem žarkem ognu,
Neg me zapelajte
Vu široko pole,
Kopajte mi jamu
Vu širokom polu
Po pušku gliboku
Po sablu široku.
Nuter položite
Moje grešno telo,
Vuni ostavlajte
Moju desnu ruku,
Za nju privežite
Mojga vranca kojna,
Naj se kojnić plače
Kad se luba neče —
Bi se, bi plakala,
Da bi za to znala;
Listek bi joj pisal,
Čteti mi ga nezna;
Na reči bi poslal,
Sve bi ludi znali:
Naj bu anda ovak,
Vse vu ime bože.“

IV.

Deva Marica žito požela,
Žito požela, tri vence splela,
Pèrvoga splela z žarke pšenice,
Drugoga splela z vinske rozgvice,
Trejtoga splela z zdravja veselja.
Kojega splela z žarke pšenice,
Njega nosite vu naše pole
Bude nam pole rodilo bole,
Kojega splela z vinske rozgvice,
Njega nosite v naše gorice,
Budu gorice bole rodile,
Kojega splela z zdravja veselja,
Njega nosite vu naše selo,
Bude nam selo zdravo veselo.

II.

Priměri prostonarodne proze.

1.

Otčina zakletva.

(Narodna prípovědka.)

Bio jedan starac, pa imao tri sina i jednu kćer. Kad dodje vrěme, da starac umre, on dozove svoja sva tri sina, pa ih zakune, da sestru dadu pèrvomu, tko dodje da ju izprosi, mekar tko bio. Kad po smèrti otčinoj prodje něko vrěme, dodje jedan starac na dvokolicah, te zaprosi děvojku. Dva starija brata nehtědnu mu je odmah dati, gdě je star i siromah, ali najmladji navali, da ju dadu, opominjujući ih otčine zakletve na samèrti. I tako ju dadu za starca, i starac ju odvede svojoj kući. Poslě někoga vremena otide najstariji brat sestri u pohode; kad tamo, a to kuća velika nemože bolja biti. Sestra se vèrlo obraduje, kada vidi brata; i kad ju brat zapita, kako živi, ona mu odgovori: „Dobro, nemože bolje biti.“ Kad je brat sestri došao, starca nije bilo kod kuće, ali malo čas dodje i on, i vèrlo mu milo bude, kad vidi šuru, pa mu reče: „Častit ćemo se in veseliti, samo najprě da ideš na mom konju, da mu doneseš trave, ali ondě da pokosiš, gdě konj zakopa nogom, a ne gdě je tebi volja.“ Šura mu reče: „Dobro, zete, hoću“. Pa onda uzjaše na konja i otide. Idući tako dodje na srebren most; kad zagleda most, i vidi, da je sav od srebra, polakomi se, pa sjaše s konja, iztèrgne jednu srebèrnu talpu govoreći: „Mogu se pomoći.“ Po tom nakosi trave, gdě je njemu volja bila, nečekajući, doklě konj nogom zakopa, pa uzjaše opet na konja, i vrati se natrag. Došavši kući, naměsti konja u konjušnicu, i metne travu predanj, pa otide u kuću. Kad dodje u kuću, starac ga zapita, je li namirio konja, i jede li konj travu, a on odgovori, da jest i da jede. Onda starac reče: „Dobro, da vidim i ja.“ Pa izidje u konjušnicu; kad tamo, a konj nije ni takao. Starac pozna, da trava nije nakošena onako kao što je on kazao; zato odmah izprati šuru neugoštjena, da ide odkuda je došao. Onaj došavši kući, nekaže bratji svojoj, kako je kod zeta prošao, nego rekne srednjemu bratu: „Pozdravio te zet, da mu i ti ideš u goste.“ Poslě někoga vremena otide srednji brat sestri u pohode; ali i on prodje kao i onaj pèrvi: i njega pošlje zet onako po travu, a on kad dodje na srebèrni most, polakomi se kao i onaj, te iztèrgne jednu srebèrnu

talpu, a nenakosi trave, kao što mu je zet rekao, nego po svojoj volji. Kad se vrati k zetovoj kući, zet i njega uhvati u laži i pošalje kući neugoštjena — kao i pèrvoga. Kad i on dodje kući, nekaže nikomu, kako je prošao kod zeta, nego rekne najmladjemu bratu: „Pozdravio te zet, da mu ideš u goste.“ Poslě někoga vremena otide i najmladji brat. Sestra kad ga ugleda, vèrlo se obraduje, pa mu reče: „Samo, brate, nemoj da učiniš, kao što su naša bratja učinila.“ On nije znao, što su oni učinili, a ni sestra mu nije htěla više ništa kazati, do samo to. Kad dodje zet kući, i on se šuri vèrlo obraduje, pa mu reče: „Častiti ćemo se i veseliti, samo idi najprije na mom konju, te mu donesi trave, ali gdě konj nogom zakopa, ondě da izkosiš, a ne gdě je tebi volja.“ On uzjaše na konja i otide po travu. Kad dodje na onaj most, začudi se njegovoj krasoti, ali mu čisto žao bude, što mu neima i onih dvijuh talpah, pa kad dodje na srědu, pogleda i s jedne i s druge strane, i vidi izpod njega, gdě u jednom velikom kotlu ključa voda, i u njoj se kuvaju ljudske glave, a orlovi ih od ozgo čupaju. Zatim prešavši preko mosta, dodje u jedno selo, i prolazeći krozanj, čuje sa svih stranah pěvanku i veselje, pa se začudi, gdě sve selo pěva i veseli se, te zapita jednoga: „Kako je to, brate, u vas sve veselo?“ A onaj mu odgovori: „Zašto nebi bilo, kad nam je svaka godina rodna i svega imamo izobila.“ Kad iza sela, nadje na putu dvě kučke, gdě se kolju jednako; pa ih stane razvadjati, ali nemogavši ih razvaditi, okani se i otide dalje. Idući tako dodje u drugo selo i prolazeći krozanj vidi, gdě je u njem sve žalostno i plačno, pa reče jednomu: „Ja prodjoh kroz jedno selo i viděh sve veselo, a zašto je u vas sve tako žalostno?“ Seljak mu odgovori: „Kako neće biti žalostno, kad nas tuča tuče svake godine, pa nemamo ništa.“ Kad izidje iza onoga sela, nadje dva bravca, a oni se jednako kose. On ih stane razvadjati, ali zaludu, i nemogavši ih razvaditi, ostavi ih i podje dalje. Najposlě ga konj donese na jednu prekrasnu livadu, nasrěd livade konj stade, pa zakopa nogom, a on skoči s konja i nakosi trave, pa se vèrne natrag kući. Kad dodje kući, uvede konja u konjušnicu, pa mu položi travu, a konj odmah stane jesti. Zet kad vidi, da mu je šura konja namirio, vèrlo mu bude milo, pa mu reče: „Ti si moj šura; sad ćemo se veseliti i gostiti.“ Pa onda sědnu za tèrpezu i stanu večerati. Za večerom reče mu starac: „Sad da mi kažeš, šta si vidio?“ A on mu odgovori: „O moj zete, izkazati se nemože, šta sam vidio. Pèrvo sam vidio srebèrn most, vèrlo lěp, ali je nagèrdjen, gdě mu neima dvijuh talpah. Tko ono uze, ubio ga živi Bog!“ Starac mu na to rekne: „Ono su tvoja bratja ukrala: kako su činili, onako su i prošli. Nego mi kazuj, šta si drugo vidio?“ Šura odgovori: „Na srědi pod mostom vidio sam velik kotao, gdě ključa, i u njemu glave mèrtvačke, a odozgo ih orlovi čupaju.“ Na to zet reče: „Onaka je

věčna muka na onom světu. Šta si još vidio?“ Šura nastavi dalje: „Vidio sam selo sve veselo.“ Zet mu na to reče: „Ono su ljudi Bogu po volji, svakoga rado dočekaju i ugoste, i siromaha netěraju prazna izpred svojih kućah. Kazuj, šta si još vidio.“ A šura mu dalje kaže: „Vidio sam na putu dvě kučke, gdě se jednako kolju.“ Zet na to: „Ono su dvě jetèrve. Šta si još vidio?“ Šura odgovori: „Vidio sam drugo selo i u njem sve neveselo.“ Starac mu reče: „Ondě neima nikakve pravde i nikakve sloge, niti znadu za Boga. Šta si još vidio?“ Šura odgovori: „Vidio sam dva brava, koja se jednako kose.“ Na to zet: „Ono su bratja, koja se dobro nežive. Kazuj, šta si još vidio.“ Šura mu reče: „Vidio sam prekrasnu livadu. Ondě bih ti stajao tri dana, da se one krasote nagledim.“ Na to zet reče: „Onaki je raj onoga světa: ali je težko do njega doći.“ — Poslě toga još su se dugo danah gostili i veselili. Najposlě se šura digne, da ide kući, a zet ga lěpo opravi s velikim darom, i reče mu, da ga je odmah poznao, da je pošten čověk, što je navalio, da se izpuni otčina zakletva, i da će biti sretan, a bratja njegova nesretna.

2.

Děvojka bèrža od konja.

(Narodna pripovědka.)

Bila je někaka děvojka, koja nije rodjena od otca i majke, nego ju načinile vile od sněga, izvadjena iz jame bezdanje prema suncu Ilinjskomu, větar ju oživio, rosa ju podojila, a gora lištjem obukla, i livada cvětjem nakitila i narěsila. Ona je bila bělja od sněga, rumenija od ružice, sjajnija od sunca, da se take na světu radjalo nije, niti će se radjati. Ona pusti glas po světu, da će u taj i u taj dan, na tom i na tom městu biti tèrkija, pa koji ju mladić na konju preteče, da će biti njegova. Ovo se u malo danah razglasi po svem světu, te se prosacah skupe hiljade na konjih, da neznaš, koji je od kojega bolji. I sam carev sin dodje na tèrkiju. Děvojka stane uz biljegu, i svi prosioci narede se na konjih, a ona izmedju njih bez konja, nego na svojih noguh, pa im onda reče: „Ja sam onamo postavila zlatnu jabuku, koji najprije do nje dodje i uzme ju, ja ću biti njegova, a ako ja pèrva k njoj dodjem i uzmem ju prije vas, znadete, da ćete vi svi mèrtvi na onom městu ostati, nego pazite dobro što činite.“ Konjanici svi se pogledaju, pa rekoše izmedju sebe: „Znamo doista, da neće ona ni jednomu od nas noguh odběći, nego nětko od nas, a tko, toga će Bog i sreća danas pomoći.“ Te tako, kad děvojka rukom o ruku pljesnu, svi potekoše u jedan tren. Kad je bilo na pol puta, bogme děvojka odvojila běše, jer pusti někaka mala krila izpod pazuhah. U to ukori jedan drugoga, te priošinuše i obodoše konje, i pristigoše

děvojku. Kad ona vidě, izvadi jednu dlaku iz glave, te baci i onaj isti čas uzraste strašna gora, da nisu znali prosci, kamo će ni kuda će, no tamo amo te za njom, a ona opet daleko im odvojila, a oni obodi konje, i opet ju stigoše. A kad děvojka vidě zlu i goru, pusti jednu suzu, dok buknuše strašne rěke, te se za malo svi nepotopiše. Za děvojkom nitko više nepristajaše do samoga careva sina, te on plij na konju te za njom, ali pošto vidě, da mu je děvojka odmakla, zakle ju tri puta imenom božjim, da stane, i ona stade na onom městu, na kojem se nadje; onda ju on uhvati, te za se na konja vèrže, i prepliva na suho, pa se uputi jednom planinom doma, ali kad dodje u najvišu planinu, obazre se, kad li mu děvojke neima.

3.

Suočenje obtuženika i svědoka pred sudom.

Sudac pita obtuženika: Poznavaš li, Nikola, ovoga čověka, koji prema tebi stoji?

Obtuženik. Tako da ne, gospodaru! Poznavaju ga i Cèrnogorci i Primorci po cèrnu obrazu i po lažih; to je moj zakleti neprijatelj i tajni kèrvnik; onako mu Bog sudio!

Svědok. Zašto po cèrnu obrazu, bezočniče? Zato što si pošten, zvone ti verige oko papakah, kaonoti što si davno zaslužio.

Obtuženik. Ovo sam dobio na veliku božju pravdu, ti si me na dušu ponio, — nego sbori sad preda mnom, ako obraza imaš, i u oči mi bistro gledaj.

Svědok. Ja, gospodo, okopavah kukuruz, dok začuh ne daleko od mene, gdě se dvojica u velike zavadjahu. Ostavim motiku, iztèrčim na jedan brežuljak, da vidim što je, kad ugledam Nikolu, gdě na pasji način tuče pokojnoga Pura Gjurova, koji vikaše od težke nevolje: Aj, igdě li ikoga za Boga! Bog me, gospodo, da mi je pokojni Puro i brata ubio, u oni čas nemogah sèrcu odolěti, nego potèrčah u razvadju. Prije nego što sam ja k njima prispio, viděh pokojnoga Puru, gdě vèrže jednim kamenom na Nikolu, i zvešti ga u lěvu obèrvu, a eno mu se i sad poznava; a Nikola ni pet ni devet, nego ščepa malu pušku iza pasa, te u njega puškom zvek: pa otolě svoj put; ni kučki od lova nemogahu ga stići. Pritèrčah nad Puru, koji još běše teke živ, poznade me, kaza mi, tko ga ubi. Viděh, gdě mu kèrv iz žličice kutlja, odpašem ga i vidim ranu poviše žličice. Obložim ga zaludu u onaj čas lozovim perjem, i utegnem pasom, pa zavičem, da mu čeljad domaća dodju, — a ja sve kod njega, i na moje ruke izpusti dušu, a u težkoj onoj muki ništa drugo negovoraše, no preporučivaše dušu Bogu i Angjelu Gavrilu i svemu kolu nebesnomu, i reče mi: Na težki amanet ostavljam ti svoju sirotčad.

Prispěše u toliko njegovi i okukaše, i na onom je istom městu ostao, doklen su došli iz Kotora Kacamot, i kako pravo, tako zdravo.

Obtuženik. O gospodo! o bratjo! čuste li ga? o igdě li ikoga za kèrst častni! Čujete li lajavoga kusova i šarenoga kudrova, kako ti slično veze, a lěpo laže. (Prema svědoku). Mislìš li umirati i bojiš li se Boga, njegova te sila sapela, ali se ljudih nestidiš? Kojima očima gledaš ove ljude, kojim li obrazom misliš medju ljude. Duša nema no jedna vrata, a ti ju hoćes da izgubiš, samo teke da mojoj glavi haka dodješ, i da se izpuni ona tvoja lětošnja prětnja, kad ti nisam htio dati děvojke, kad si ju prosio. Udri sokole tako, kako si počeo, palo ti je šake do zgode; ali se uzdam u jakoga Boga i u pravedni carski sud, da ću čist izići, a ti se, ako Bog da, stiditi tih rěčih.

A ja onaj dan, kad je pokojni Puro poginuo, nisam znao ni gdě mi je glava, nego me vas dan tresla groznica, kao što može svědočiti glavar sela i svi moji susědi; nego pokaj se i nenosi me na svoju dušu, od moje ti kuće Bog i sveti Jovan.

4.

Seljak pripověda pred sudom, kako mu je kuća obnoć pokradena.

Pričat ću Vam za svoju pogibio. Na dva dni prije Nikoljadne žena mi, da oprostite, pošla s kućnom čeljadi u rod na pir, a ja ostadoh sam samcat u kući. Večerao, što je Bog dao, prigrijao se k ognju, izštetio několike sinsije duhana, dok mi se zakunja: sklopi me san, a ja na ono isto město na pustinu se izvalim i zaspah kao zaklan. Bog me sam, gospodo, tvèrda sna u pèrvi dušak a i oglunuo malo, ma kroza san čujem, nasèrnuo šarov, a nětko škèrkotje okolo vratah, te ja skoči, sjedi i priušavaj, kad li sve više pas nasèrtje. Onako bosonog i gologlav, uzmem nož i malu pušku, te na vrata. Noć tmasta, nevidi se pèrsta pred okom, povičem: Tko si na vratih? noćas ti zla večer, kako i hoće! Neodgovara nitko ništa, te ja opet drugom, a po tom takni šarova: Šarove, šarove! pust mu ostanuo. Učini mi se, da nětko poběže i ošinu psa na pasji način, jer ga stade krika. Da ikoga imah u kući, hotijah na dvor izići, ali me běše, pravo vi reći, strah, jere mi je kuća na samo i podaleko od porodice, pa se bojim, da me neutuku, da mi se nezna kèrvnika, i da nepoginem bez zaměne. Te ja opet lezi i priušavaj, za mlogo i hoće san da me prevari, kao što i sklopi na moj zli put. Sve na jednom čuh, gdě me dvojica priklopiše, jedan mi veže ruke, a drugi zaklopio usta, da ne vičem. Čujem gdě traže po kući i iznose. Pošto su uzeli sve, što su našli u pustoj (za zlotvorom) kući,

pušte me onako svezana, a zavežu mi usta jednom kèrpinom, te ja tako čamlji do cèrne zore bez ikoga. Kukam i lelečem za svojom kèrvavom mukom, kèršno mi se a i sramotno čini štetu i sramotu na jedan mah, na očigledice pregorěti; nu ja stisni pusto sèrce, opomeni se, da su me živa ostavili, i razaberi se onom starom poslovicom: Nedaj Bože koliko se tèrpit može. Svanu dan, i sunce skočilo, evo ti mi jedne sinovične, da me nadje po običaju; děte od desetak godinah zove me: Striko! o striko! a meni puče sèrce i promakoše trostruke suze, gdě joj se nemogu odzvati, i zoveći me, dodje do mene. Kad me upazi, zar pomisli, da sam mèrtav, ciknu děte, kao zmija izpod kamena, i kad vidě, da sam živ, prionu ručicama, smače mi kèrpu s ustah, te tako joj rekoh, da mi i ruke odrěši, a da nebi nje, Bog i duša hotijah dušu izpuštiti i bez pričestja i bez izpověsti. Pošto ti se dobavim noguh, razaberem děte, uzmem oružje, pa izpred kuće vèrzi puškom, a klikni: tko je vitez! igdě li ikoga! U trenuć oka evo ti pet šest momakah oružanih gdě tèrče i pitaju, što je? — Kako, što je? odgovorim im napunjujući i podprašujući pušku, da li nevidite, da sam izkopan bez lěka? Kako? zlo te smelo! upitaju me, dok im kazah, da sam pokraden. Te mi za lupeži u potěru bolje-bolje, bolje-bolje sve tragom, jer mi běhu i jednu kravicu, da oprostite, odagnali. Srećom nadjosmo dobar trag, te za njimi da nam duša prene, a sve sokoleći družinu: Ha bratjo! za Boga jutros, al ikad, — a neprestaj moleći Boga i moje kèrstno ime, da mi uzkèrsne i pomože, kao što i jest. Dodjosmo na vèrh jedne glavice, pripěh se na jedan kam, gledam izpod ruke, jer běše sunce upèrlo, tam amo, dok Bog dade viděh jednom stranputicom četvoricu upèrtjenu i gdě těraju kravu, daleko dva puškometa. Vèrgnem se puškom za njimi i zavičem: Stante gnjili nikogovići, — te bolje, te bolje, te već da ih pristignemo. Pošto vidiše, da ćemo ih pristignuti, jedan od njih svrati s puta s kravom, a mi neviděli, te ih opet upazih, i vidimo samo trojicu, a ne četvèrtoga i krave. Běže i oni i něgdě nam se u onoj gustoj šumi zametnuše, i tako ništa nepovratismo, niti koga od njih poznadosmo. A sad? pita me jedan od družine; „Zlo i naopako“ odgovorim im ja, i pridodam: Ajdmo da kravu tražimo, ona će biti něgdě u onih kèrših svezana. Družina mi se počnu rugati, ali za to ništa. Malo natrag dodjemo i na ono město, gdě nam nepoznani lupež svèrnu s kravom; pripnem se na jedan visoki oštri kèrš, i zavičem što god me mah nanesè: Roge! Roge! dok ona iz někakve prodoli: muu, muu, rekao bi, da mi se s plačem odzivlje; ma ništa neznam na koju stranu, te ja opet zovni dva tri puta, a ona isto, te tako po nje glasu nadjoh ju svezanu za jednu lipu. Kad ju viděh, proliše me suze, izljubih ju kao osvem kèrsta čeljade, i š njom dodjoh doma. Meni su, gospodo, poněli što valja 100 talèrah, i mogu se bez grehote zakleti, i izko-

pali su me siromaha. Bog me, gospodo, komarcu izvuci nogu, eto crěvah na dolinu. Preporučivao sam po Primorju i po Cèrnoj gori na kumove i na prijatelje, da potraže, i obećao jaku sočbinu, i evo do danas nikakva glasa, i uzdam se, kaonoti prava muka, da mi neće tako bezbrižno propanuti; ali kako se govori: Težko onomu, komu se iz plěna vertje, i oprostite, jadim se samo teke, da mi nije na sèrcu.

III.

Ivan Švear

rodi se u Ivanicu u Hèrvatskoj g. 1774.; bijaše župnikom u Svesvetih kod Požege; umre god. 1839.

Napisao je i tiskom izdao: Ogledalo Ilirie, u 4 děla, u Zagrebu 1839—42.

1.

O banu Tomi Bakaču.

Matija II., sin Maximilijanov a brat Rudolfov, dobi sa dogovorom stališah krunu kraljevine ugarske od mirnoga a i dobroga Rudolfa cara i kralja, samo da se kèrv kèrštjanska neprolěva, i bi dana 19. studenoga g. 1608. krunjen za kralja Ugarske i Hèrvatske. U saboru, što je tom prilikom dèržan, podiže se strašna kavga poradi zakona; jer slědbenici Lutera i Kalvina hotěše da se onaj zaključak: „bez uštèrba rimo-katoličanskoga zakona“ izpusti i iztare; ali se opru kardinal Forgács, i svi biskupi sa knezovi, velikaši, stališi i redovi věroizpovědanja katoličanskoga, i dadu pismenu protestaciju. Isto tako protestiraše od strane ilirskih kraljevinah ban Toma Bakač; nu Luterovi naslědnici biše tako bezobrazni, da su svom silom ne samo u Ugarskoj, nego i u sjedinjenih kraljevinah hotěli viděti razprostranjeno svoje věroizpovědanje. Ban Toma Bakač, kako Ratkaj piše, poslě duge i mnoge pravde ustane, tèrgne sablju i baci ju u nazočnosti svih stališah i redovah u saboru obćem na stol govoreć: „Ovim ću željezom, ako inače nebude moguće, protěrati kugu tu iz svojih kraljevinah, al uza to imam tri rěke: Dravu, Savu i Kupu, izmedju njih ćemo jednu odlučiti novim gostom, da ju piju.“ Sve to rado slušaše Matija kralj; a naslědnici Martina Lutera i Kalvina ušutiše, i tako nebude poradi zakona ništa dalje odredjeno. Spomenute rěči mogaše ban Toma Bakač izgovo-

riti u dieti, jer je dobro znao stališ hèrvatske kraljevine i nalog, dan poklisarom Gergi Petevu i Stěpanu Patačiću za dojduću dietu g. 1608., da se naime nijedan drugi zakon u dalmatinskoj, hèrvatskoj i slavonskoj kraljevini netèrpi, osim jednoga i samoga rimo-katoličanskoga, koji su blaženi nědgašnji kraljevi Stěpan, Ladislav i Koloman, jedan i drugi Andrija, Ludovik I. i Vladislav štovali i razprostirali. Od ovih kraljevah ostalo je ne samo Ugrom, nego i nam mnogo pravah. Zatim nastojahu Ladislav i Koloman, odabrani i krunjeni hèrvatsko-slavonski i dalmatinski kraljevi, svom marljivoštju, da ovdě razprostru i učvèrste rimo-katolički zakon. Naš Kèrčelić ovako piše o spomenutom proglasu bana Tome Bakača: Medju odlukami kraljevine slavonske nalazi se i to, da je ban Toma Bakač hotio magistrat varaždinski u skupu 13. svibnja 1613. u Zagrebu dèržanom oštrije kazniti, zato što je u svoj krug primio několiko nevěrnih. Ovom prilikom tèrže mač i reče, da će ili on od toga željeza prije poginuti, ili se s onimi, koji dèrže nepovoljne goste, pobiti, ili ih u Dravi potopiti, a odbačena zakona ljudih da neće u kraljevini tèrpiti. Zbog toga dvoumi Kèrčelić, da li je onaj proglas učinjen u dieti g. 1608.. ili u saboru ilirskih kraljevinah. Nu ako je na jednom i na drugom městu rečeno, Kèrčelić neima ništa usuprot, te neće da se s nikim zbog toga u pravdu pusti.

2.

Gjuro Matić.

God 1647. bude Ivan Drašković, ban hèrvatski, za palatina izabran, a bana nebijaše do godine 1649. Petar Šubić povede lěpu hèrvatsku vojsku na Švede caru u pomoć, koja je Švede několiko putah protěrala i preobladala. Gjuro Matić, rodom od Zemuna, skitaše se cěle četiri godine sa svojom četom, koja se je bila na několiko stotinah podigla, po Slavoniji, i spravi u grob mnogoga Turčina. Najposlě ote na juriš noću u oči uskèrsa vèrhovački grad, Turke izsěče, i tako mogaše u gradu jaganjca uskèrsnoga blagovati. Iz ovoga se grada razidoše njegovi ljudi na sve strane, da robe Turke. Paša požežki ponudi im više putah mir, da mogu bez svake kazni kući otiti, samo ako se ostave toga razbojničkoga života; ali badava. Slavonci znadjahu, da u Turčina neima věre i da on ono, na što se na svom čitapu zakune, težko dèrži od petka do subote, kao što veli ilirska poslovica. Zato nehtědoše oružja položiti. Od ovoga vremena pričamši, nebijaše Slavonija prosta od razbojnikah, dok nije Trenk svoje glasovite pandure podigao. Al i onda još neprestade to zlo, koje se u svom početku, istina, što se kèrstjanah tiče, nije moglo za zlo uzeti; jer su se hajduci samo

proti Turkom neprijateljski i razbojnički dèržali; ono se bijaše do sretnih vremenah tako uvrěžilo, da je vladu stalo velikoga truda, dok je Slavoniju od tih gostih oslobodila.

3.

Dogodjaji godine 1664.

Nikola Šubić s Wolfgangom Hohenloem i Pavlom Esterházom skupi vojske do 25.000, i udari na Turke s one strane Drave. Predobije Breznicu i Bobovac (Bobođu magjar.), a s ove strane Drave Věroviticu, i popali most oseěčki, koji je bio 8565 koračajah dug. Dok se je ban hèrvatski bavio sa svojimi drugovi još s one. strane Drave, Slavonci se iz cěle okolice pod svojim vojvodom Tomom Šarićem skupe blizu 600 na broju, dovuku se do Věrovitice, te ju obsědnu. Drugi dan obsědnutja dodje im ban u pomoć, i tako sjedinjenom snagom dobiju u kratko Věroviticu. Morebiti da im nebi bilo za rukom pošlo tako bèrzo predobiti, da se nije Stanko Ilić, obukavši turske odore, u grad zavukao. Njemu podje to tim lašnje za rukom, što je bio zaljubljen u Aginu kćer, koja mu je k tomu ruku pružila. Nu došavši u grad, upali ga prije, nego što je svoju ljubavcu oslobodio. Sretno se po tom s njom vrati u tabor, i odkrije banu svoj čin. Ban dakle, čim se vatra u gradu pojavi, nahrupi nanj, i tako ga sretno dobiju i poruše. Poslě se Slavonci pod svojim vodjom Šarićem s banom odpute, ali naš Šarić umre od rane, koju je kod oseěčkoga mosta zadobio; a na njegovo město stupi za kapitana njegov pobratim Ilić. Odavle se krene s vojskom pod Pečuh: Turke izseěče i Pečuh osvoji. U to vrěme pobiše Senjani više od 400 Turakah u podgorju kod Vidovca. Vezir dobi baš to doba od cara turskoga knjigu, u kojoj mu car prěti, što neće da Šubiću na put stane. Vezir, da něšto učini, odredi grad Zrinj obsěsti, ali bude suzbijen junačtvom Petra Šubića, brata Nikole bana. Ban, Nikola Šubić, otide u isto vrěme s několiko konjanikah pod Kanižu, i privuče se tija do zidinah, izvidjajuć, kako bi ju mogao većim uspěhom obsěsti. Ali bude izdan Turkom. Oni ga obkole, i tako mu ništa drugo neostade, nego pasti, ili u sužanjstvo doći. Konjanici, vidivši bana i sebe u pogibelji, podignu veliku viku, koja domami druge ilirske konjanike, i tako im sjedinjenom moći podje za rukom, Turke poběditi i svoga bana osloboditi. Vezir, čuvši naměru Šubićevu, pohiti Kaniži u pomoć, i tako ostade ovo obsědanje bez uspěha. Povratjajući se naši od Kaniže, metnu u grad Novi Zrinj něšto tudjinacah u pomoć. Ovi ga poslě veziru izdaše, a on ga dade porušiti. Slavni Ilić kapetan pade u bitci kod Kaniže. Njegovi se junaci povrate, izabravši

si Franju Gušića za kapetana, u Slavoniju. Malo zatim bude 9. lipnja turska vojska na polju S. Gotharda od Montekukula sva pobijena, i tu pogine i vezir.

4.

Sabor g. 1500.

Ivan Korvin, pomirivši se s Osvaldom biskupom i ostalimi velikaši, primi opet za volju kraljevu baniju g. 1500.; ali se nenazivaše više niti vojvodom niti kraljem, već samo banom Dalmacije, Hèrvatske i sve Slavonije. Iste godine navěsti u Věrovitici sabor, kamo dodje i sam kralj Vladislav i poslanici mlětački i pape Alexandra. U ovom saboru sa stališi kraljevine hèrvatske pred kraljem Vladislavom bude odredjeno, da kraljevina za uzdèržanje 10.000 konjanikah svake godine nametne daću od 40.000 dukatah. U ovom saboru bude nadalje Osvaldu biskupu dosudjena desetina od onih imanjah dolnje Hèrvatske, koja je prije nisu hotěla platjati. U istom saboru obećaše poklisari mlětački, da će svake godine platiti 100.000 za boj na Turke, a poklisar Alexandra pape obeća svake godine na istu odluku platiti 30.000 dukatah. Lěpa pomoć, da su ju samo Ugri znali na korist kraljevine okrenuti; ali oni, ponositi kao kraljići, osobito velikaši, koji su sa svojimi četami na sabor dolazili, neznadjahu kralja niti dostojno poštovati niti poslušati, već njemu samo zapovědi prepisivati. U saboru měsece i godine u pravdi i kavgi potrošiti nebijaše im mučno, a aždaju tursku pustiše, da njihove krajine robi i pali, i najposlě, kad se je već u isto sèrdce kraljevine dovukla, da sve poždere, i onda još ostadoše u neslozi. Čudo preveliko, kako je ova kraljevina ostala; nu što je ostala, samim principom Austrije zahvaliti imade!!!

IV.

Lukijan Mušicki

rodi se u Temerinu u Bačkoj g. 1777; umre kao vladika karlovački g. 1837.

Njegova děla izidoše na světlo poslě njegove smèrti u 4 knjige od 1838—48. Prešav Mušicki od staroslovenskoga na pučki jezik, zadèržao je několiko staroslovenskih rěčih i oblikah, koje smo ovdě nepromĕnjene ostavili, jer se u pěsmi bez štete nedadu točno izpraviti.

1.

Glas narodoljubca.

Pěsma liričko-didaktička.

Slavenski, sèrbski jezik dva su puta!
K jednoj cěli vode nas.
Na razputju zašt' dugo da stojimo?
Zrio sovět, za tim trud.
Koračaj, koji možeš, daljnim, trudnim,
Prečim kadkad letim ja,
A kadkad opet željno tèrčim onim.
Pored oba raste cvět.
Zašto do věka vikat, kojim treba
Pisat jezikom? počni,
Pa piši slavenskim, pa piši sèrbskim,
Ali čisto! radi tek!
Izbravši k dělma krug, a grěšeć perom,
Sam ćeš doći strog pred sud.
Tek Flakka prilěžno čitaj, svakog ćeš
Dužnost pisca viditi.
Naša su narěčja, da Sèrbe! oba;
Al im granicu ti daj.
Nit jednog, niti drugog gubi, ali
Směse ti nečin' iz njih.
Oba s' u sebi lěpa, ali plode
Haos, ako ih slieš.
Da zaime čine vzaimne, po sili,
Već dopustit će kritik.
Za krasne misli uzmi krasne rize,
Kroj daj rizama dvojak.
Svak roda člen poslužit mora rodu;
Jedne sile nisu svim. —
Ako nam škola slavenski zna, ali
Sèrbski nezna narod, nit
Zna čitati, nit pisat sèrbski, strane
Rěči plete: žive l' on? —
Viš! dva za jezika gramatike dvě
Sèrbskoj děci treba dat!
Čuj! strana strani veli: „knjižnu s' uči!“
„Ti govornji dobro znaj!“
Jedan da slavenski zna, sto ne sèrbski!
Koja polza rodu jest?

Na uvo sad mi veli genij vèrni:
   „Tèrven mora biti put
„I širok, da vam mogu starci, děca,
   „Slědovati ravno tim.
„Neprezirte ni tudjih orudjah, u
   „Kèrčevini današnjoj. —
„Kad oba puta čista, gladka budu,
   „Šta će smetat korak njin? —
„Dělaj, razum što danas dobrim sudi.
   „Tajne ć' odkrit sam Saturn.
„I lěvku možeš upodobit jezik,
   „Koim se toči pitom nrav,
„I krasan gradjanski u sèrdca život,
   „Ceo narod treba taj.
„Rosi ga upodobi, koja daje
   „Živu silu zemlji svoj.
„Dvojak pretvaraj u tu rosu jezik,
   „Gdě kak' treba tvoj za rod."

2.

Glas Arfe Šišatovačke.

Liro-didaktička pěsma.

O, ako sam ti ikada, muzo, ja
   Sa pěsmom sèrbskom, zemni, ugodio,
      (U samoj bědi s tobom srećan);
         Varvit mi sladoštju obli danas!
Privedi strune pobědonosne u
   Soglasje. Danas pěsmu nizpošlji mi,
      Koja će živit, dok je sèrbska
         Plemena jarkim pod suncem! Mladim
Viš! gotovim se pěvati Sèrbljima;
   Sěmena sijat nježna u sèrdca i
      Duše, po svetoj volji tvojoj!
         Pěvcima ime i slavu daješ.
U tebi gledim, sèrbska o junosti,
   Mlad narod sèrbski. Po tom si nadežda
      Otcevah. Po tom silna briga
         Njihova, umom i tělom zdrava
Da budeš! Po tom svoja sokrovišća
   Podašnom rukom rado otvaraju,

Da věčnu sreću tebi miloj
Stvore, i narodnoj česti dignu
Stub! Ti si meni njiva želajema,
Na kojoj želim, dok je u tělu duh,
Sěmena čista dobrog, krasnog
Istinog sijati, tebi, rodu
Za zlatnu žetvu! Trud je taj jedini
Na obštem polju sviuh najsladji, i
Svobodan od kletve podle,
Kivna ugrizanja, groznih strěljah. —
Sèrdca vam stoje nravnom zidaru na
Svak čas otvorena. Duh rodoljubivi,
Rad v hramu zadužbine zidat,
Nečeka vremena boljeg; k trudu s'
Predaje; krasi lik dobrodětelji
Po věčnom vkusu; sladi sa trudom trud.
Na putu sreća mladež daje
Dan blagodarnosti blagoděju.
Tim joj, ti, mene, naroda genije,
Na věk učini: mudrost nam dolazi
S Olimpa. Daj kazuj pod pero
Pravila polezna; put ko sreći
Otvori. Čujte! „Narod će s' rodit iz
„Vas sèrbski. Može postati narod mlad
„Kakvim sam hoće, kad nad njeme
„Šćedar i pravedan skiptar vlada,
„I pověrenja k sobstvenim silama
„Oklop na grudih nosi. Koj ostavlja
„Sam sebe, tudje danas nije
„Pomoći dostojan. Mnogo može
„Rod hrabri, zašt' mu s' čini, da može on.
„Poznajte najprě, Sèrbljinom Sèrbljin čim
„Je, pak svom snagom duha, sèrdca,
„Složte s', da svetinju obdèržite.
„Črez mene znate! Ta vam je pradědni
„Jezik i věra; sveti i gradjanski
„Otcevah stari običaj:
„Stara bez osnova zla je novost!
„Gledajte, kako carstva sogradjani
„Na polju svoga jezika, revnivim
„Borenjem, spěše k svetoj cěli.
„Sèrbljin medj pèrvima biti može!
„Izobraženje narodu nravstvenu
„Moć daje, jaču gruba ispolina.

„Vodi v soglasije um i sèrdce.
„Darove muza prisvoji rodu.
„Svak sebi metu silama svojima
„Izberi shodnu rano, i šestvuj k njoj
„Skor. Štedi za nju sile těla;
Vzaimnom pomoću um i tělo
„Svagda su věnac slave dobijali.
„U žaru lěta hrabro Ulisu daj
„Slěduj! „„Pretèrpi, uzdèrži se!““
„Te su na mudrosti dverma rěči.
„Pozno se kaju, mentora lišeni!
„Namisli tvèrdo, věrno pa svèršuj to,
„Bez posvednevne krěpke volje
„K cěli s' nedolazi! Běži vrěme!
„Premudrost věčna upravlja vselenom!
„Silna joj ljubov k tvarma dihanija;
„Ko svakom dobru daje vrěme
„Ljudi su věstnici, nosci toga!
„To ako umu cěniti, polzovat
„Se njim, onda su božije volje, pa
„I sile naslědnici. Težko
„Tome, bezdějstvije kom je sladko!
„Zaželi, smisli, ljubavju vnutreni
„Zažeži organ k naměri poleznoj.
„Bez nadpetice konj neleti.
„Uspět ćeš, pravo tek tèrči k cěli.
„Mnogi su k slavi putovi! k blaženom
„Životu staze različne! Razmisli,
Kojim ćeš putem širim, kojom
„Stazicom poći, pa idi srećan!
„Mnogo preponah imat ćeš daljnom ti
„Na putu. Hrabri s'! Borbom se tvori muž.
„Nad vama štit moj! Mnogo čověk
„Tajnih vragovah u sebi nosi.
„Na stranne s' tuži, nesrećnim ali ga
„Sve čine svoji. Najprě pobědi te,
„Lako ćeš stranne, bili javni,
„Ili u mraku, pobědit moći.
„Nad samim sobom najteža poběda!
„Nedaj, da rastu zajedno s silama
„Ti tajni vrazi tvoji. Volju
„Najprě pod jaram podvèrgni uma.
„Nenaučena služiti, vladat će
„Nemudro s tobom. Sili mečtatelnoj

„Utěsni prеděl: svět života
„Ostavlja ta, u mnimi leti.
„U nedostatku bědstvenost nije ti;
„U žedji k veščma nesitoj teži ta!
„Izlišnost želje sreži ravno
„Silama; bit će ti duša mirna.
„Zatvori tvoje bitije u pèrsi,
„I te ogradi mudrosću; nećeš mi
„Ti zle bit sreće. Zlo najteže,
„Kad si ga priveo samim sobom!
„Lakše je, kad ti suvom na putu na
„Vrat braća silom varvarski nametnu.
„Ah Aristida, Fokiona,
„Sokrata, Miloša opomen' se.
„U lancu béde blažen je, sèrdce kom
„Porok, zlodějstvo, na brata bačeno
„Zlo, nit na javi, niti u snu,
„Podobno čèrvu negrize. Pamti!
„Nauči s' rano dužnosti zvanija
„Predpočitovat sklonostma milima!
„Nauči s' snosit sudbu: svega
„Lišiti s', kad dobrodětelj ište!
„Krik sèrbskog roda zvězde domaša već
„Protivu zlobe, zavisti, nesloge!
„Daj, rode, preobuci s' v novu
„Rizu dobrote i Božja světa!
„Na vas pogleda, mladeži, cěli svět;
„Od vas čeka to Nemanje tiha sěn!
„Dosta! Na stol vam mećem znake
„Naměre putne; izber'te sebi." —
Predstavi vzoru o Teodoroviću!
Te znake k cěli. Mladež nek často njih
Pogleda; cěl udubi duhu.
Jednome ne, al sve možno svima!

V.

Šime Starčević

rodio se je u Žitniku, u hèrvatskoj krajini, g. 1786.; sada je župnik i začastni kanonik u Karlobagu.

Tiskom je izdao slědeća děla: 1. Nova ričoslovnica iliričko-franceska, u Tèrstu 1811.; 2. Nuova gramatica ilirica, u Tèrstu 1812; 3. Katoličansko pitalo, u Rěci 1849; 4. Homilie za sve nedilje, u Zadru 1850. U rukopisu ima mnogo toga, kanoti: Gramatiku ilirsku u dvè knjige; prevod svih němačkih knjigah, što se u krajiških školah uče; dvě knjige razgovorah za sve blagdane; knjigu govorenjah za sve blagdane; razcěpljenje iztočne i zapadne cèrkve.

Iz poslanice ličke pastirice.

Svagdanje zabave ličke pastirice.

Mila sele, da si mi zdravo!

Evo ja gledam, i ti vidiš; ti gledaš i ja vidim; mi gledamo, i mi vidimo. — Mili Bože, dobar li si! — Tvoja dobrota, a nitko drugi, čini, da jesmo, da živimo, da ćutimo, da gledamo, da vidimo, da mislimo istinu i laž, dobro i zlo; ti Gospodine! sam po svojoj dobroti daješ i činiš, da razlučajemo dobro od zla, da dobro uživamo i da se u njem nasladjujemo, a da na zlo mèrzimo, da od njega běžimo, i da ovako o dobru radeć i od zla běžeć, dan po dan u tvojem strahu sprovadjajuć, polag tvoje svete volje živuć i tebe blagoslivajuć zaslužimo neizgovorivo i bezkončivo uživanje onih dobarah, koja si nam u věkověčnosti pripravio.

Ja ti, sele draga! davno janjce gledam, ovce drugi po stranah, po bèrdih i na podovih pasu; — posebno med ovcami i med janjci na pašu izlaze sad koze i jarci, sad konji i magarci, sad krave i volovi. Sve je ovo Božje blago, sve je ovo za nas odredjeno i nam od Boga darovano: goveda nas hrane, jerbo voli zemlju teže, a krave mlěko i maslo daju; konji nam služe, jerbo kola voze, ili sedlo i samar s tovarom nose; ovce nas vunom oděvaju, mlěkom pitaju, i mesom, kao i goveda, hrane, krěpe, i uzdèržavaju. Dobri su konji, dobra su goveda, dobre su ovce, dobre su koze, dobra je magarad, svaka je struka polag svoje vèrste i plemena nam dobra, koristna i potrebna, ali ja ipak najradje janjce gledam: jer kod njih neima ni vonja protivna, ni ritanja pogibeljna, ni rikanja neugodna; moji janjci niti se bodu, niti se biju, niti riču; oni su mi vazda tihi, krotki i mirni; kud je mene volja, tud mi idu, gdě ja stanem ili sědem, tu mi sladko pasu; tada s preslicom za tkanicom ili kudělju

predem, ili čarape pletem, ili štogod vezem, ili šijem, ili štogod drugo, kako je mene volja, radim, a kada se sita napredem, napletem, navezem, našijem i naradim, onda, ako mi se rači, bez straha, pospavam; kad se probudim, ako mi janjci poleguu, ja ih bèrzo dižem i na bolju pašu gonim, pak se u svom sèrdcu Bogu klanjam i njemu hvalim, što mi ovako mirne dane i ugodno življenje dariva.

Ako sam dugo šila, prela ili vezla, najradje za tim govorim krunicu Gospinu; akoli sam što takova radila, gdě mi se oči nisu mnogo trudile, onda uzimljem Věnac bogoljubnih pěsamah ili koju drugu knjižicu za pobožnost, i tako štijem, molim i pěvam, dokle mi se rači, a kad se nasitim štivenja, molitve i pěvanja, onda opet radim ono, što sudim, da mi je najbolje, najkoristnije i najpotrebitije.

U Lici, sestro draga! kako si i od drugih mogla razuměti, gradovah neima; što su gradska stanja, vlastelinski dvori i plemenite kule, to se ovdě niti nepoznaje; Zadar mi je daleko, Rěka mi je s ruke, za Karlovac nisam, a u Senju i u Karlobagu, osim plemenitoga zraka primorskoga, tèrgovine i brodarah, ništa nenahodim, što bi me onamo potezalo; zato najradje kod svojih janjacah ostajem, samo što po neděljah, i blagdanih u Ribnik ili u Belaj k svetoj misi otidjem. Dok sam mladja bila, znala sam višekrat rado u Gospić zatèrčati, ondě s dobrimi prijateljicami posěditi i s njimi u kolu veselo poskakati; ali odkada je něka kužna magla u Liku udarila, odkada je nošnja na sadanju, odkada se skupe zamotače nose, odkada se od gnjiloga kambrika ili od trule svile svakih petnaest danah nove haljine kroje s rukavi na žablju, koji u širini stan ili istu halju nadvisuju, meni se više nemili pohoditi niti starih znanacah i prijateljah; jer se bojim, da će po novom kroju obučene i pod velikim klobukom izhodeće lepirice pèrstom za mnom upirati i sa mnom, koja se još po staru hèrvatsku nosim, očito rugati. Ja sam ti onomlani u Zadru bila; ondě sam u pučkom perivoju na novom šetalištu svu zadarsku lěpotu i dragost zazbilja pregledala, ter ti moram po istini kazati, da se nisam nimalo začudila onoj taštini našega spola, jerbo se sve ovo spodobno vidja i u Gospiću i u Otočcu, premda onamo, kako ti malo pèrvo rekoh, više nedolazim; jer mi se našega spola današnja větrenost i bezposlenost, koju sadanji svět novim zukom, ugodnom sputnoštju, gradjanoštju, uljudnoštju, i plemenitim odgojenjem nazivlje, nikako nedopada, jer ona postavlja svu krěpost, svu vrědnost, svu dragost, uljudnost i dopadnost, koja nas ljudem preporučuje, u tako zvanu izobraženu slobodu, koja se nije nikad pristojala našemu spolu. Odkada je ova magla udarila u krajinu, od onda se vidi, da je više oranicah zapuštjenih, od onda se manje sije lana i konoplje, više se dere inostranske pèrtenine, kambrika i svile, prostranije su tamnice

jači se broj sudacah, veća je potreba lèkarah i hrane, rečju potreba stanovnikah ove zemlje od godine do godine znamenito raste a njegovo dobrostanje očevidno pada, u njem se něko bezzakonje sve većma i većma gnjezdi.

Odavle, draga sele! poznati možeš, kakove sam ti ćudi, kamo sam nagnuta, za čim hlepim, što želim i o čem rado radim. Al i ti, kako mi se čini, premda si u plemenitom Šibeniku gradski odgojena, i premda u gradskoj buki i magli živiš, na sadanju neživiš, niti se polag sadanje vladaš. Tvoja Anka i tvoj Stanko, koje sam od skora na ruke dobila, doglasuju mi da se znadeš mužki zabavljati. Ti dobro želiš našemu spolu, ti pokazuješ, da si u dalmatinskom i hèrvatskom okrugu pèrva ovoga vèka, koja sa svojimi pismi ilirskomu knjižtvu s naše strane poštenje činiš. Ljubav tvoje Anke i tvoga Stanka, u koliko je iskra od onoga, koji je iztočaj i vrutak svake čiste ljubavi, jest nedužna; ona je u sebi poštena, dobra, vrèdna i dostojna, da se o njoj čedno, i čišto pěva i pripěva. Ali ako se neobzire na onoga, koji ju je u čověčansko sèrdce usadio, ona se bèrzo u divlji oganj okretje, ona město veselja žalost, město sreće nesreću radja, proždire i skončava dušu i tělo.

Anka i Stanko daju mi svědočanstvo o plemenitosti i dobroti tvoga sèrdca, oni me pozivlju i nukaju, da se o njih s tobom jedno malo u razgovor upustim. Ja želim odgovoriti njihovu zahtěvanju. Ti, sestro, dobro znadeš, da se mi dvě licem u lice nismo nikada vidile; ja se želim s tobom s bližega poznati i s tvojim privoljenjem zaměnito dopisivati. Mi smo žene, te se možemo po žensku i pismeno razgovarati. Ako kad naši listi i poslanice upanu u ruke ženam ili ljudem, i ako nam žene što prigovore, mi ćemo im lako odgovoriti i pozvat ih, da, skinuvši velike klobuke i svukavši zamotače, što bolje i umětnije napišu nego mi; ako li nam ljudi što za zlo uzmu, mi ćemo im se pokloniti i drage volje dopustiti, da oni svojim čvèrstim perom i jakim umom poprave, što smo mi slabo upisale. Akoprem nam izgora nije dano onako govoriti, činiti i pisati, kako bi ljudi imali govoriti, činiti i pisati: to ipak kad ljudi spavaju, kad pred zèrcalom duge brade glade i kose rude, kad lule piju ili cigare cicaju, kad se u pivani kartaju, ili kada na zelenom stolu kamene okruglice štapi od ugla do ugla pregone, ili kada na pozorištu dan gube, mi možemo s pomoću onoga, koji je sam věkovita i neproměniva istina, o istini govoriti i pisati.

Ja se ufam, da ću imati skoro sreću štiti tvoju knjigu; ako mi ju pošalješ, nadaj se odgovoru; ako li neodpišeš, věruj, da ti neću zaměriti.

VI.

Vuk Stefanović Karadžić

rodio se je g. 1787. u Jadru u selu Tèršiću u kneževini Sèrbiji. Doktor mudroslovlja i vlastnik austrijskoga reda Franje Josipa i pruskoga reda Cèrvenoga Orla III. vèrsti; začastni član od mnogo učenih družtvah, domaćih i inostranih; sada živi u Beču.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Mala prostonarodna Slaveno-Serbska pesnarica, u dva svez., u Beču 1814 i 15.
2. Pismenica Serbskoga jezika, u Beču 1814.
3. Srpski Rječnik, u Beču 1818.
4. Narodne srpske pjesme, u četiri svez. g. 1823., 1824. i 1833. u Beču; tretje izdanje od g. 1841—1846.
5. Versionis Novi Testamenti Serbicae specimina, u Lipskom g. 1824.
6. Danica za godine 1826., 1827., 1828. u Beču; za g. 1829. u Budimu; za g. 1834. u Beču.
7. Žitije Gjorgjija Emanuela, u Budimu 1826.
8. Miloš Obrenović, u Budimu 1828.
9. Narodne srpske poslovice, na Cetinju 1836. i u Beču 1849.
10. Montenegro und die Montenegriner, Stuttgart und Tübingen 1837.
11. Odgovor na sitnice jezikoslovne T. I. Hadžića M. Svetića, u Beču 1839.
12. Odgovor na utuk T. M. Svetića, u Beču 1843.
13. Odgovor na laži i opadanja u srpskome Ulaku, u Beču 1844.
14. Vuka Stef. Karadžića i Save Tekelije pisma visokopreosveštenome gospodinu Platonu Atanackoviću, u Beču 1845.
15. Novi Zavjet Gospoda našega Isusa Hrista, u Beču 1847.
16. Gospodinu sa dva krsta, u Beču 1848.
17. Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona I. u Beču 1849.
18. Srpski rječnik, na novo umnožen sa 21157 rěčih, u Beču 1852.
19. Srpske narodne pripovijetke, u Beču 1853.
20. Primjeri srpsko-slavenskoga jezika, u Beču 1857.
21. Više članakah, ponajviše jezikoslovnih, u raznih časopisih.

1.

Iz „pèrve godine sèrbskoga vojevanja na Daije".

(Iz Danice.)

Pošto se već Sèrbi odmetnu i podobro zavade s Turci, onda se šumadinske četobaše stanu razgovarati, i dogovarati izmedju sebe: „Tko će sad biti starešina? Ni jedna kuća nemože biti bez starešine, a kamoli tolik narod. Valja da se zna, koga ćemo pitati i slušati." Mnogi poviču, da bude starešina Stanoje Glavaš (iz nahije

smederevske, iz sela Selevca); jer da je on gotovo najviše počeo, i do sad Turakah pobio; hajduci da najviše za njim idu i slušaju ga. Na to Stanoje odgovori: „Dobro bratjo! Ja sam hajduk, te mene hajduci slušaju i slušati će me; ali sav narod nisu hajduci, pak će ljudi sutra reći: Kamo ćemo mi za hajdukom. U hajduka niti ima kuće ni kućišta: sutra kad Turci navale, on će u šumu, a mi ćemo ostati na mejdanu, da nas Turci robe i haraju. Nego vi postavite kakva čověka izmedju sebe, koji je i do sad bio s narodom; a ja ću činiti što mogu, kao i do sad.“ Onda stanu premetati s jednoga na drugoga, a svaki od knezovah i dosadašnjih poglavarah stane odtiskivati od sebe, izgovarajući se, kako je koji znao, dok najposlě nenavale svi na kneza Teodosiju iz nahije kragujevačke, iz sela Orašca, te on, uzevši na stranu několicinu od knezovah, nepokaže pravoga uzroka, zašto se svi odriču, govoreći: „Bog s vami, bratjo! kako ću ja, kao knez narodni, biti starešina hajdučkih četah? Ako sutra turska vojska navali u Sèrbiju, kako ću ja izići pred Turke? šta li ću im kazati, kad me zapitaju: Tko je pobio tolike Turke (jer vrana vrani očijuh nevadi), i popalio turske kuće i džamije? Hajduke i ovu momčad mi možemo lasno predati, ali kad se mi nazovemo poglavice hajdučke, nas nemože predati nitko. Nego za sad neka bude starešina Kara-Gjorgje, koji je kod Turakah i onako poznat kao hajduk; pak ako turska vojska odmah stigne u Sèrbiju, i Turci opet obladaju, on s hajduci neka běži u šumu a mi ćemo izići pred Turke, i baciti krivicu na njega i ostale hajduke, pak ćemo mu poslě lasno izvaditi buruntiju te ga predati kao hajduka; ako li se što drugčije okrene, te se ovo protegne, mi ćemo vladati, narod je nam svakojako u rukuh.“ Kad po tom svi navale na Kara-Gjorgja, da bude starešina, a on se stane izgovarati, da neumije upravljati s narodom, i da je zao i ljut, pa hoće odmah da ubije: onda mu knez Teodosije reče: „Što ti neznaš, mi ćemo ti kazati; a što veliš, da si ljut i zao, pa hoćes odmah da ubiješ, baš takov sad i treba.“ I tako se Kara-Gjorgje primi starešinstva, te počevši odmah gospodarski suditi i zapovědati, i město prětnje iz pištolja gadjati, oglasi starešinstvo po svoj Sèrbiji.

Sad već Sèrbi, popalivši hanove i turske čardake po selih, i pobivši i raztěravši subaše i andjije, podju na varoši, te najprije udare na Rudnik, i odmah ga zapale, i Turke pobiju i raztěraju. Kad to čuju Turci po ostalih varoših i palankah, odmah na vrat na nos poběgnu u gradove; tada i Kučuk-Alija poběgne iz Kragujevca u Jagodinu; a Sèrbi zadju, te sve poharaju i popale, i gdě koga Turčina stignu ili sretnu, sve pobiju.

U to vrěme bijaše něgdě u Maćedoniji kèrdjalinski poglavica Gušanc-(ili, kao što su ga poslě Sèrbi zvali, Gušanac) Alija s něko 900 kèrdjalijah, pak sad čujući, da je u Sèrbiji nemir, podje i

on tamo, nadajući se, da će sebi i svojim kèrdjalijam naći posla, ili kod Sèrbah, ili kod daijah. Mlogi ga Turci na granici nagovarahu, da ide k Sèrbljem; ali kad dodje na Moravu, Sèrbi mu se slabo pokažu, da se raduju takovoj pomoći; Kučuk-Alija pak jedva ga dočeka, i bojeći se, da ga Sèrbi neujagme, bèrže bolje obreče mu, koliko godj on zaište na mėsec, i pošalje ga u Biograd. Kad prodje Jagodinu, dočekaju ga sèrbske male čete na několiko městah, al on prodre, ter izgubivši několiko momakah i konjah, dodje u Biograd. Ali daije město da mu se obraduju, poplaše se od njega gore nego od Sèrbah, te reku: „Tà ovaj je gori hajduk od Kara-Gjorgja.“ Ali neznajući, šta će s njim činiti („jer, vele, ako ga sad neprimimo, otići će k Sèrbljem, pa zlo još veće“), prime ga kao što je s Kučuk-Alijom ugovorio, samo to još dodadu na novo, da u varoši neima gdě sěditi, nego mu narede konake na polju po Vračar-mali.

Sèrbi pak očistivši sve palanke po Šumadiji od Turakah, dignu se na Jagodinu, i kako dodju, odmah udare na juriš kao i na Rudnik; ali ovdě Kučuk-Alija, nadajući im se, běše se dobro utvèrdio, i tako oni s velikom svojom štetom ustupe natrag. Ali to ih nepoplaši, nego prikupe još vojske, pak se i oni malo bolje priprave, i opet udare na juriš, i provalivši u nutra, zapale varoš, i onako ljuti učine od Turakah trista jadah, a Kučuk-Alija jedva umakne sa svojimi momci, koji mu još nisu bili izginuli.

Tako Jakov gore preko Kolubare, podignuvši nahiju valjevsku, podje upravo k Šabcu, da pokaje brata barem na Mus-Agi Fočiću, kad je Memed-aga utekao u Biograd. A Mus-aga je još prije, kako je čuo, šta se radi po Šumadiji, pisao knjigu Ali-begu Vidajiću u Zvornik, da se je raja posilila, te da se odmetje, i da im pošalje pomoć, kao i oni njemu što su slali prošle godine protiva bosanskim begom i Sprečkam. Kako Ali-begu dodje ta knjiga, on odmah skupi svoje subaše, i nakupi još několiko stotinah drugih Turakah po Zvorniku i po palankah zvorničke nahije, i prešavši u Loznicu, uzme još několiko stotinah Sèrbah iz Jadra, pak otide u nahiju valjevsku. Njegove subaše i svi ostali Turci tako podjù sad, pèrvi put, na Sèrbe, kao u svatove. Seidin, runjanski subaša, veljaše u Loznici na pohodu: „Jesu li to ovi Vlasi, što ih ja po dvadeset na konjih i pod oružjem sretnem gdě vode děvojku, pak kako me ugledaju, a oni svi posjahuju s konjah, pa pištolje i noževe zaklanjaju gunji? Ja ću sam udariti na pedeset.“ A Mešan Avduramanović, marveni tèrgovac, odgovori mu: „Vala, joldaš, ja ću na dvadeset i pet.“ Tako se i drugi radovahu i razgovarahu, kako će dotěrati sivulja iz Tamnave i iz Posavine, ili doněti kotlovah i ostaloga plěna, kao prošle jeseni iz Spreče; i tako po ovih razgovorih podju mlogi, koje nitko nije ni zvao. Kad dodju k Valjevu, a to Valjevo gotovo pusto. Turci poběgli

sa ženami i s děcom u Bosnu; a buna otišla k nahiji šabačkoj. Onda se Turci stali razgovarati s Alibegom: „Na Vlahe idemo, a Vlahe vodimo sa sobom? Sad ako se gdě pobijemo, neznamo, ili ćemo se čuvati od onih, na koje idemo, ili od ovih, s kojimi idemo: Vlah je Vlah; nego mi ove sve da ostavimo ovdě, neka čuvaju Valjevo.“ Pa onda reku Jadranom: „Rajo! Kamo ćete vi da idete s nami i da se mučite, nego ostanite ovdě, te čuvajte Valjevo, da neudare i da ga nezapale; a mi idemo k Šabcu.“ Na to Jadrani svi u glas poviču: „Nećemo mi bez vas čuvati Valjeva! Mi smo s vami pošli, s vami ćemo ići, kamo god vi podjete, a iza vas nećemo nigdě ostati. Kako ćemo mi ovdě čuvati tudje kuće, a hajduci preko Cera da idju, naše da pale?“ Onda im Ali-beg reče: „E dobro! kad nećete, a vi se vratite natrag, pak idite svaki k svojoj kući.“ Jadrani to jedva dočekaju, ter se vrate natrag, a on s Turci otidje u Šabac. U Šabcu sastavši se Ali-beg i Mus-aga, razumiju, da su sèrbske čete došle u Svileuvu, i ondě grade šarampov i kupe se; zato pošalju sve njihove subaše i momke i ostalu vojsku, da ih raztěraju ili pobiju i pohvataju.

Sèrbi su u Svileuvi bili načinili malo šarampovah od proštja, gotovo kao obor, no kad opaze Turke, nehtědnu da se zatvore u njega, nego izidju na polje i uklone se na stranu, a Turci udju u nutra. Kako Turci odju u šarampov, Sèrbi odmah okruže oko šarampova, pak stanu po malo pucati na Turke, a medjutim čete jednako prikupljati. Kad Turci noće dvě-tri noći u šarampovu, i izjevši ono, što je koji imao u bisagama, ogladne i oni i konji njihovi, a osobito vedeći, da se Sèrbi jednako prikupljaju, i pucajući biju po šarampovu konje i ljude, onda se poplaše i odmaknu, pak stanu dovikivati Sèrbe: „Ej rajo! Bog s vami! šta vam je, te ste poludili? Mi nismo došli, da se s vami bijemo, nego da vas pitamo, šta vam je, od koga vam je krivo, te ste se podigli?“ Onda od Sèrbah jedan poviče: „Mi s Bošnjaci neimamo ništa: vi svi, koji ste iz bosanskoga pašaluka, izlazite na polje, pa idite svojim putem, odaklě ste i došli, a Biogradčići neka ostanu ovdě, pa mi s njimi kako razgèrnemo; mi ćemo im kazati, na koga smo se podigli.“ Onda Bošnjaci poviču izmedju sebe: „Zašto mi ovdě da mremo od gladi i da ginemo za drugoga? Ovi kako su raju zulumom svojim pobunili, tako neka joj i odgovor daju,“ pa spremivši se nagnu na polje. A Biogradčići pomisle u sebi: „Ako ovi sad izmakoše i mi ostadosmo sami, sve će nas hajduci pobiti;“ pa navale i oni uz Bošnjake. Sèrbi pako dočekaju na zasědah, koje su bili već naměstili, pa udri! i one i ove. I tako Bošnjaci misleći, da nje samo zato biju, što i Biogradčići běže uza nje, a Biogradčići, běžeći sami za Bošnjaci, razbiju ih Sèrbi sve, da nije znao jedan za drugoga, nego koji prodre živ, on nagne u Bosnu, kud mu se preče učini.

Kad ovako razbijeni Turci dodju u Loznicu, kako god što su polazeći dèržali Sèrbe za ništa, tako sad stanu o njih čudesa kazivati. Jedan veli: „Vala joldaš! ja sam bio na Moskovu i na Němcu, ali ovoga boja i ovakove vojske nisam vidio: svatko nosi podoštren proštac pred sobom, pa udarivši ga u zemlju, iza njega puca; e šta ćeš mu činiti?“ Drugi kazuje, kako bèrzo pune puške, kao da si, veli, pred svakoga metnuo razkriljenu vreću tanetah, pak da zahvata šakama i baca, tako česta lete taneta. Tretji kazuje, kako su obučeni: sve u bělih gaćah i u cèrvenih ćurčićih. Četvèrti kazuje i pripověda, kako je vidio Ćurčiju i ostale harambaše i poglavice, gdě lete na bělih hatovih i t. d. Mešan Avduramanović (onaj, što je polazeći kazao, da će udariti na 25)dodje pěšice, i donese glas za Seidina (što je kazao, da će udariti na 50), da ga je někakov hajduk još u šarampovu pogodio kroz proštje baš u čelo, i da nije ni medet magao reći. Kad ovakvi glasovi stignu, odmah Lěšničani, Lipničani i Lozničani navale na vrat na nos sa ženami i s děcom na Drinu, i izprativši sve u Bosnu, vrate se samo oni, koji su za oružje.

2.

Hajduci.

(Iz Danice.)

Tursko vladanje i sud i njihovo postupanje s rajom najveći je uzrok, što u Sèrbiji, kao i u Bosni i Ercegovini, i u svoj Turskoj ima mlogo hajdukah. Kad čověk zna, da ga sud i zakon nečuva od sile i od nepravde, on mora sam da se čuva a sebi pravicu da traži.

Sèrbin samo udaljen od Turčina može mirno živiti kao slobodan čověk; ali svaki svagda nemože biti od njega udaljen. Kazano je, da svatko, po koga kadija pošalje muraselu, mora ići u varoš, ako li koji nesmědne otići, onda mu nema drugoga spasenja, nego sa životom běžati u šumu; na gděkoga uzmu Turci za štogod zub, pak mora da běži u šumu, da ga neubiju; mlogomu Turci otmu štogod, ili mu učine kakvu drugu nepravdu, pa otide u hajduke, da se osveti; a mnogi otide u hajduke samo da se nanosi lěpih haljinah i oružja po svojoj volji. Zato su onamo hajduci ponajviše najodličniji ljudi, i svi se dèrže više za junake, nego za hèrdjave ljude. Bajo Pivljanin i Limun mogu se u sèrbskom jeziku nazvati hajduci, ali bi im Němac prije mogao kazati, da su „Helden“ (junaci) nego „Räuber.“ Oni su imali po sto i više drugovah, s kojimi su lěti četovali po Bosni i po Hercegovini, a zimovali su po gradovih u primorju adriatičkom. Takovi su hajduci najviše postali od pèrvih ple-

mićah, kako su Turci sasvim obladali Sèrbijom i Bosnom i Hercegovinom, a osobito u XVI. i u XVII. věku, pak su čuvali mlětačko primorje od Turakah, n. p. Janković Stojan, Senjanin Ivo, Smiljanić Ilija, Ivo Golotèrb, Komnen barjaktar, i mlogi drugi, kojih se imena slave u narodnih pěsmah naših. Od svih ovih može biti da je najstariji starina Novak. U Bosni, u gori Romaniji, ima više putah i danas Novakova stěna, za koju se pripověda, da je Novak pod svoju starost u njoj živio, a na putu dèržao prostèrtu kabanicu i pored nje sablju udarenu u zemlju, te su putnici po svojoj volji bacali po štogod na kabanicu.

Premda mlogi ljudi neidu u hajduke, da čine zlo (t. j. da plěne i ubijaju), nego samo da sačuvaju svoj život, ili da se komu zašto osvete, ili da žive slobodno; ali kad se već čověk (osobito prost) odvadi od običnoga družtva ljudskoga, on poslě, jedan pored drugoga, počne sva zla činiti. Al opet se i danas hajduku čini najveća sramota i psovka, kad mu se reče, da je lopov i pèržibaba. Pravi hajduk nikad neće ubiti čověka, koji mu ništa nečini, već ako da ga nametne kakav prijatelj ili jatak; njemu se čini sramota, od siromaha čověka oteti što drugo, osim lěpa oružja, ali tèrgovce po putu dočekivati i udarati na kuće bogatih ljudih (vele da) nije sramota. Stari su hajduci najradje dočekivali, kad se kamo šalju carski novci, ali sad to slabo čine, jer narod mora opet da strada i da platja, i poslě nje da goni. Kad hajduci udare komu na kuću, pa nenadju novacah, oni ga onda ucěne, pa mu odvedu sina ili brata, i vode ga sa sobom, doklegod im on nedonese ucěne. Hajduci poste i mole se Bogu kao i ostali ljudi; od ženskih se osobito čuvaju. Danas hajdukah najviše po 10—12 ide zajedno; i makar ih samo dva ili tri bila, opet se zna, tko im je harambaša (starešina). Oni svuda, doklegod idu, imaju svoje jatake, kojim dolaze, te se hrane i daju koješta na ostavu. Kad dodje zima, onda se obično razidju po zimovnicih, a ponajviše po jatacih, pa se načine kano sluge; a kad zakuka kukavica i gora se stane zeleniti, onda svaki ide na ročište. Da se dogodi, da tko hajduka na věri ubije ili izda, težko onomu od hajdukah! Ne samo družtvo onoga, nego i drugi gledaju da ga pokaju, makar i poslě pedeset godinah. U svakoj knežini po několiko ima pandurah, obično Sèrbah, a gděšto i izměšanih s Turci, koji těraju hajduke, a kadšto, kad se mlogo hajdukah pojavi, i stanu često ubijati i otimati, podigne se i narod sav u potěru. Istina da ih jedni u družtvu těraju i traže, a kod kuće ih po sgradah i šumah kriju, ali se opet dogodi, da ih kadšto nadju i pobiju, i glave im panduri odnesu Turkom, te se po gradovih na šiljcih metnu na bedeme: a koga Turci živa u ruke dočepaju, onoga (živa) nabiju na kolac. Hajduk se može predati, kadgod hoće, t. j. on poruči knezu i kmetom, te izvade buruntiju, pa onda izadje iz hajdukah, i

nitko mu više nesmije spomenuti za ono, što je komu oteo, ili ubio. Takva se predaja često dogadja. Kadšto knez i kmetovi zovu hajduke na predaju. Predani hajduci ponajviše bivaju poslě panduri, jedno što su se odvadili od kućevnoga posla, pa ih mèrzi raditi, a drugo, što oni najbolje znadu hajdučke tragove. Što su god bolji i manje zuluma, to je manje hajdukah. Kad se hajduci vèrlo umlože a narod nemože da ih preda ili pobije, onda izidju Turci na teftiš t. j. izidju u narod, pa zatvorom, bojem, i globami nagone kmetove i rodbinu hajdučku, da se traže hajdučki jataci, i da se hvataju hajduci. Teftiši obično bivaju poslě ratovah.

I u Turakah ima hajdukah, koji se obično zovu kesedjije; al oni idu na konjih, i nekriju se tako kao sèrbski. Kesedjije su se poslě poslědnjega austrijanskoga i turskoga rata u Maćedoniji bile umnožile na hiljade; i budući da ih je iz početka najviše bilo iz varoši Kèrdje, zato se prozovu kèrdjalije. Oni su išli javno na stotine zajedno, pa nisu ucěnivali ljudih, nego čitave varoši, a koje im nisu htěle ili mogle ucěne platjati, one su palili i harali, kao što su popalili i razselili znatnu cincarsku varoš Voskopolje. Oni su izmedju sebe najviše govorili turski i arnautski; ali su u družtvo svoje primali ljude od svakoga naroda i zakona, i budući da su slabo dèržali ikakav zakon, zato se nije ni znalo, koji je koga zakona. Svi su imali dobre i nakitjene konje. Nosili su obično plavetne šalvare i kratke zlatom nakitjene koporane i dječerme, a oko glave šarene svilene šalove; oružje im jo bilo okovano u srebro i zlato; osim pištoljah, noževah i sabaljah, nosili su svi dugačke puške, kèrdjalinke, koje su se kundakom i ostalom opravom razlikovale od ostalih pušakah. Oni su vodili sa sobom i mlade robinje, koje su se zvale djuvendije; one su im u vrěme boja, u mužke haljine obučene, dèržale konje, a na bezposlici igrale uz tambure. Kèrdjalije su se poslě i najimale, te vojevale, komu je trebalo: Kad su se n. p. izmedju sebe gdě zavadile dvě varoši, ili dvě paše, ili dva rodjena brata, oni su pomagali onomu, koji je bolje platjao. S njimi je Pasmangjija razbio carsku vojsku. Njihove su najviše poglavice bile bimbaše, koje su imale pod sobom po několiko buljubašah. Najznatnije su im bimbaše bile: Agji-Manov, Deli-Kadrija, Kara-Fejzija i Gušana-Alija. Prošli ih je sèrbski i ruski rat umaljio i gotovo iztrěbio sasvim.

3.

Iz děla: „Miloš Obrenović, knez sèrbski.“

Dok se Miloš tukao i zabavljao oko Čačka i okolo Paleža i Valjeva, Turci su u Kragujevcu, u Karanovcu, i Batočini i u Poža-

revcu pogradili šanceve i utvèrdili se, pa sědili i hrabro se branili od sèrbskih četah, koje su im se gdě pokazivale. Na Kragujevac je još u samom početku bune bio pošao Jovan Dobroča, i Milošev brat Jovan i vraćevšnički arhimandrit Melentije. Kragujevčani, kojih je bilo oko 6—700, čuvši, da Sèrbi idu na Kragujevac, izidju preda nje na Drenovac, te se ondě pobiju; no Sèrbi razbiju Turke, koji se vrate u Kragujevac, a Sèrbi zanoće na stanovih, pa sutra dan udare, te popale varoš kragujevačku, a Turci ostanu u šancu oko djamije. Po tom otide brat Milošev na Čačak, a arhimandrit Melentije k Milošu. K ostalim pako podje nětko, te kaže, da je Ćaja-paša s vojskom došao na Ćumičko bèrdo; zato ostave Kragujevac, te podju pred Ćaja-pašu; no kad vide, da od Ćaja-paše neima još ni glasa, vrate se opet na Kragujevac. Po tom dodju glasovi, da su Turci izišli iz Jagodine u Levač, te predaju narod. Onda Sèrbi podju na te Turke; no Turci uteku, i Sèrbi se vrate opet u Kragujevac, i stanu se spremati, da udare na šanac jurišem. Bilo je naredjeno, da svaki prosti vojnik ponese po deset prutah i dva proštca, a starešine napred bez proštja i bez prutja. Taman se to stane pripravljati, a dodju glasovi, da je Lepenica skočila, da se preda Turkom, pa s njimi da udari na Sèrbe; zato ovi opet ostave Kragujevac, i otidu u Resnik, te ljude odvrate od predaje. U tom prodje i Ćaja-paša s vojskom, te se ova sèrbska vojska pribere k Čačku, i tako Kragujevčani ostanu na miru, samo su ih Sèrbi iz okolo po malo čuvali, da nebi sasvim slobodno izlazili u sela. No kad čuju, šta se radi oko Čačka, oni i sami poběgnu iz Kragujevca, a Sèrbi ih dočekaju u Cèrnom Verju, te ih razbiju i gotovo sve pobiju. Sad dakle Miloš, očistivši i Čačak tako sretno i probitačno, pošalje svoga brata Javana u Užicu, da čuva, da nebi Turci izišli u narod, da kakvu štetu čine; drugu vojsku pošalje, te Karanovac pobolje obkoli i stěsni, a on s velikom vojskom podje na Požarevac, gdě su delije (kojih je bilo oko 1500) bile načinile šest šancevah, i imale jedan top. Tako krenuvši vojsku, udari preko Kragujevca, i dodje na Batočinu, gdě su 3—400 Turakah bili načinili šanac, i čuvali ga. Ove Turke Miloš tako obkoli i stěsni, da se sutradan predadu i polože oružje, a Sèrbi ih onako bez oružja izprate u Tursku. Miloš zatim zapalivši turski šanac u Batočini (kao što su i po drugih městih radili) krene vojsku, te predje Moravu na Orašju, i otide upravo k Požarevcu. Kad budu blizo Požarevca, sretnu ga delije, i sa neopisanom hrabroštju udare na sèrbske ratnike, te tu pogine několiko Sèrbah, medju kojimi bude i Milošev šura, Jovan, koji mu je tada kao pisar bio. Kad Sèrbi vide, kako se delije biju i glave odsěcaju, oni se poplaše, i stanu se izmicati natrag; onda Miloš potegne pištolj, pa izidje preda nje i stane im govoriti: „Kamo ćete, nesretni sinovi? Kamo

mislite, da utečete? Gdě vam je grad, da se unj sakrijete? Već ako žene pod kecelje da vas sakriju? Natrag! Tu je kuća (pokazujući pištoljem turske šanceve), tu je žena, tu su děca, to ako ostavite, ostalo je sve propalo. Koji sad za mnom nepotèrči, onomu ću ja glavu odsěći, neću čekati da mu ju Turci sěku.« Pa onda metnuvši pištolj u kuburu, potegne sablju, i pogna konja upravo k delibaši, govoreći mu: »Vala delibaša! ti možebiti da imaš amo i na drugu stranu, ali ja zaista neimam nikamo, nego mi valja ovdě mrěti.« Pa sa svojimi momci učini juriš upravo na delibašu, a ostala vojska, koje ohrabrivši se njegovimi rěčmi i priměrom, koje bojeći se njegove sablje i momakah, nagèrne za njim, te tako delije uzbiju natrag i satěraju u šanceve, i odmah ono veče pograde šanceve oko turskih šancevah. Sutra dan razgleda Miloš dobro, kako stoje turski šancevi, vojsku ovu malo odmori, a još drugu iz nahije požarevačke prikupi, i zapovědi, da se sěku vašine. Tretji dan u veče skupi poglavare od vojske i stane im govoriti: »Ovi su se Turci, bratjo, utvèrdili, a nam niti je vremena ni města, da se ovdě bavimo i da ih čuvamo: ovo je polje, eto Smedereva i Biograda; ovim Turkom može lasno vodom pomoć doći; a vojska se turska kupi od Bosne, a kupi od Urumenlije; nego mi valja da gledamo, ove Turke čas prije da očistimo; zato sam namislio večeras, u ime Boga, da učinimo juriš na delibašin šanac. Nego i to, bratjo, da vam kažem; koji starešina nemisli napred pred vojskom, onaj neka nemre od mene bez nevolje, već slobodno neka kaže, da postavim drugoga starešinu.« Poglavari svi u glas poviču, da će po njegovoj zapověsti dragovoljno pomrěti pred vojskom. Po tom zapovědi, da se vojska izvede u red, uzevši svaki svoje vašine, pa i njoj kaže: »Koji udari na turski šanac, onaj istina može i umrěti, a može i ostati (jer svi neće izginuti); ali koji ustupi natrag, onaj će jamačno umrěti od mene. A evo ja ću pred vami napred udariti. Juriš!« Turci su se sa neopisivom hrabroštju branili, i nisu prije htěli ostaviti šanca, dok nisu Sèrbi u nutra ušli, i stali se s njimi biti puškami kijački, i bosti se noževi i čupati za vratove; pa onda poběgnu u drugi šanac, ostavivši svoje konje i svu pèrtljagu: nijedan se nije imao kad vratiti u svoju kolibu, da uzme što, nego je onako poběgao s onim, što je imao na sebi. Tu su gděkoji momci i prijatelji Miloševi plačući tèrčali za njim, i molili ga i ustavljali, da netèrči napred da nebi poginuo, i smèrtju svojom narod sèrbski upropastio. Kad u jutru svane, Sèrbi otvore čitav pazar u turskom šancu: hatovah, ruha i oružja i svakoga drugoga šićara dosta. Sad se vojnikom sèrbskim tako osladi juriš, da su sami govorili, onaj dan da udare i na drugi šanac; no Miloš im nedade, nego ih onaj dan lěpo odmori i vašine izkupi i pripravi. Pa drugi dan, opet onako pred veče, udari na drugi šanac, te i njega otme, mlogo lakše neg pèrvi. Po tom

opet preko dan udari, te otme i tretji. Sad Turci ostanu samo u velikom šancu, gdě im je bio top, i u dva mala šančića, oko cèrkve i oko djamije. Sèrbi drugi dan u veče udare opet i na onaj šanac oko cèrkve, i otmu sve obkope, no Turke iz cèrkve nemognu iztěrati, jer su bili naokolo puškarnice izprovaljivali i dobro se utvèrdili. I tako několiko stotinah Sèrbah osvanu oko cèrkve, i zakopavši malo šančića oko sebe, zadane izmedju cèrkve i turskoga šanca. Tu provedu oni čitav dan bez jela i bez pitja, niti im je mogao tko što doněti; samo Miloš dade poslě podne někomu čověku petdeset grošah, te uzme na ledja měšinu rakije, i tèrčeći izmedju turskih tanetah unese ju u obkope. Turci su taj dan izlazili jednom iz velikoga šanca, i činili juriš na te Sèrbe, al oni se odbrane. A kad bude u veče, Sèrbi opet složno udare na cèrkvu, i probivši zid, několiko su putah ulazili u oltar, a Turci ih opet izgonili; dok najposlě jedva nadvladaju Sèrbi, a Turci, ostavivši cèrkvu, uteku u veliki šanac. Sad Sèrbi iz cèrkve niti su dali Turkom ići iz velikoga šanca u djamiju, niti onim iz djamije u šanac. Kad to sutra dan u jutro vide Turci, oni se poplaše, i več poznadu, da neima ništa od boja, zato stanu Sèrbe dovikivati, i pitati, tko im je starešina. Sèrbi im kažu, da je knez Miloš, al oni im najprije nisu htěli da to věruju (ili su se samo činili da nevěruju), nego su govorili, da su ovi Sèrbi hajduci, a knez Miloš da je s Turci; pak najposlě reku: „Mi kneza Miloša, istina, nepoznajemo lično, ali poznajemo njegova Dimitriju, ako je tu Miloš, tu mora biti i Dimitrija s njim; dakle neka dodje Dimitrija k nam, pa ako bude tu knez Miloš, mi ćemo se njemu predati, jer mi znamo, da je on carski knez, a gdě je on, tu je sva raja, a mi s rajom niti se možemo, niti se hoćemo biti.“ Onda Miloš pošalje Dimitriju k Turkom u šanac, i tako se otvore razgovori o predaji. Sèrbi su htěli, da im Turci predadu oružje, pa da izadju onako kao oni iz Batočine; Turci pako nisu htěli ni po što, nego su iskali, da izadju s oružjem, i da povuku top i ostalo svoje štogod imaju, i da ih Dimitrija izprati do u Ćupriju. Da su Sèrbi mogli pričekati još koji dan, ovi bi se Turci predali, kako god i oni u Batočini; ali budući da su s Drine jednako pisali, da su Bošnjaci navalili u Mačvu, i hoće da prodru u Šabac; vojska se iz Urumenlije i Arnautske pribirala k ćupriji, gdě su se svaki dan nadali Marašli-ali-paši, veziru od Urumenlije; od Karanovca opet pišu, da su Karanovčani radi da se predadu, ali neće nikomu drugomu do Milošu; a novopazarski paša Adem kupi vojsku i sprema se Karanovčanom u pomoć; zato Miloš (želeći čas prije da očisti Požarevac) predloži Turkom, da ostave top i djebane štogod ima, osim, što svaki vojnik uza se nosi; a s oružjem da ih odprati do u Ćupriju. Turci na to pristanu, ter ih Dimitrija odprati do Ćuprije. Miloš pako, naredivši po nahiji požarevačkoj, gdě će tko čuvati i na što paziti, odmah

krene svoju vojsku, i podje Karanovcu. Kad bude prema turskomu šancu, a on lěpo uparadi vojnike i po turskom običaju naredja jedeke i barjake i talambase, i tako se s najvećom paradom pokaže Turkom. Ovi su Turci bili u takovoj nevolji (osobito od gladi i od smrada), da ih je onaj dan mogao predati, kako god one u Batočini; ali on, jedno što su se tako unj uvěrovali i želili baš da se njemu predadu, a drugo za ljubav Adem-paši, s kojim se je prije godinu danah bio dobro poznao i u ljubavi živio, nehtěde, nego ih lěpo izpusti s oružjem i sa svim njihovim imanjem, i po njih pošalje Adem-paši lěpo pismo, u kom mu kaže, kako je nje zulum natěrao, da se biju sa zulumčari, i zamoli ga, da on barem u nje nedira. Uz to još pošalje mu i malo dara. Adem-paša odgovori Milošu na ovo pismo, i blagodari mu, šta je Karanovčane (medju kojimi je bilo ljudih iz njegova pašaluka) tako lěpo i pošteno izpratio, i uvěrava ga, da se od strane njegove ništa neboji, i još, što je najznatnije, pismo ovimi rěčmi završuje:

„Diž' se bane na jelove grane!
„Kosi bane, kako si počeo,
„Samo gledaj, da ti odkosi nepokisnu.“

Sad Miloš, postavivši nuždne straže i na ovom kraju, krene svu vojsku na Drinu pred Bošnjake. Bosanski je pak vezir Rušić-paša, bio došao u Beljinu, pa je jednu vojsku prikučio k Drini prama Badovnikom, a drugu je pod komandom Ali-paše nišičkoga preturio u Mačvu, te je načinila šanac u Dublju, da ondale ustavlja Mačvu i Pocerinu, da se neodmetje, i da po tom, pošto druga izprěko Drine na njezino město dodje, prodje u Šabac. Kad dodje Miloš s vojskom u Slěpčević, Moler navali, da ono veče udare na turski šanac na Dublju; nu Miloš reče: „Danas nije vrěme, jedno, što je vojska umorna, a drugo, eto hoće da udari kiša, pa će našim ljudem puške zakisivati, a Turkom u suhoti toliko neće smetati; a ni vašinah neimamo pripravnih; nego da noćimo ovdě, i da se odmorimo, pa ćemo sutra, pošto se lěpo opravimo, udariti na Turke.“ Moler pak nehtěde poslušati, nego uzme něšto vojske valjevske i Jovana Miloševa, pak otidu, te udare na Turke; nu Turci im se nedadnu ni prikučiti k šancu, nego ih uzbiju i uzalud im pogube několiko ljudih. Ovi sada nesmijući od sramote vratiti se k Milošu na konak, ostanu te noći něgdě u polju i pokisnu. Sutra dan Miloš, pripravivši vašinu i ostale sve potrebe za juriš, prikuči vojsku k turskomu šancu, pa reče: „Do sad smo udarali noću na Turke, jer smo želili, da běže od nas, a sad ćemo, u ime Boga, na ove baš danju da udarimo, pa da gledamo, ako bude moguće, da ni jedan neuteče. I tako udare poslě podne oko tri sata na turski šanac. Sèrbski konjici prolete kroz pěšake upravo na šanac, pa iz kubu-

rah odozgo preko šanca sve na Turke, a pěšaci za njimi s vašinom, te rukama za šanac, i gdě koji stanu preskakivati u nutra. Turci se smetu, pa otvore vrata na šancu, i stanu běžati. Sèrbi ih pak dočekaju, i koje ondě na vratih, koje malo dalje iza šanca, tako ih pobiju, da od hiljade Turakah, nije ih više od 80 preko Drine uteklo. A paša, kad se otvore vrata na šancu, uzjaše hata i poběgne na polje; no kad izidje iz šanca, dočeka ga někakav Sèrbin, te mu ubije hata, a on, padnuvši s hatom zajedno, ustane, i uteče u tèrnje, a kapa mu ostane ondě, gdě je pao, i uzme ju onaj isti Sèrbin, što mu je hata ubio, te natakne na glavu. U tom dotèrči tu i Miloš sa svojimi momci, te poznavši pašu, poviče: »Dèržite, more, to je paša, ali nemojte ga ubiti, nego živa da ga uhvatimo.« I tako obkole ono tèrnje, te pašu živa uhvate, i gologlava ga iz tèrnja izvedu pred Miloša. Miloš mu odmah kupi kapu od onoga Sèrbina, a od drugoga šal, te mu metne na glavu, i stane ga sloboditi, da se neboji ništa. Paša se vèrlo obradova, kad je razumio i uvěrio se, da je to Miloš. Sèrbi tu osim paše uhvate još 20 i několiko živih Turakah, a izgube svojih oko 50 ljudih i dvě znatne poglavice: Milića Drinčića, i mladoga Simu Nenadovića. Poslě bitke Miloš odvede pašu pod svoj čador, i počasti ga kavom i duhanom; i tako ga vodjaše sa sobom několiko danah, dajući mu čest kako se pristoji. Miloš se za to vrěme razgovaraše s pašom o svačem, i pripovědaše mu, kako oni nisu ustali, carevu zemlju da otmu, nego ih natěrao zulum, da se biju sa zulumčari, i da traže svoju pravicu pod carevim skutom. Paša mu na to govoraše: »Da car zna, kakvu ti vojsku imaš, on bi narodu ovomu dao pravicu, kakovu god ište; samo se čuvaj, da se nepoměšas s kakovim kraljem, ako si rad, da tvoje sudstvo i gospodstvo nad ovom zemljom ostane; nego prioni caru za skut, a on će ti dati, te ćeš ti biti vezir nad ovom zemljom.« Pošto se je tako Miloš s pašom sit razgovorio, onda mu pokloni hata i ćurak i 500 grošah, pa ga lěpo izprati, i sa svimi ostalimi pohvatanimi Turci pošalje Rušić-paši preko Drine.

VII.

Dimitrije Davidović

rodi se u Zemunu g. 1789. G. 1821. prodje u Sèrbiju, gdě je kod kneževske vlade visoka dostojanstva obnašao. Umre g. 1838.

Izdavao je: 1. Srbske novine od g. 1813—1821., zatim od g. 1834—5.; 2. Zabavnik od g. 1815—1821, pak od g. 1833—5; 3. Napisao je još: Istoriju naroda srbskog, u Biogradu 1846. (poslědnje izdanje u Biogradu 1848.)

Iz Istorije naroda sèrbskog.

1.

Stěpan Pèrvověnčani (Nemanić I.)

(1195—1204.)

Kako stupi na prěstolje Andrija, vojvoda hèrvatski i dalmatinski, brat kralja ugarskoga Emerika, udari na njega, i natěra ga, da dade srědnjemu svomu bratu Vuku Hulm i Hercegovinu. Sada naumi Vuk i to, da obori brata svoga, i priběgne k papi. Stěpan, bojeći se sile zapadne, piše papi i zamoli ga, da ga brani od Vuka i da mu dade naslov kraljevski. Papa zapovědi biskupu albanskomu, da věnča Stěpana na prěstolje kraljevsko: nu čuvši, da je to kralju ugarskomu vèrlo protivno, okani se naměre svoje. Kralj ugarski pako, koji se je takodjer nazivao kraljem sèrbskim, kraljevavšim po srodstvu svom s Belušom 1161. godine, doznavši, da je Stěpan k papi priběgao, i da ga je papa naměravao učiniti kraljem, udari na Stěpana, i odtěra ga, a město njega postavi 1204. godine kraljem sèrbsim Vuka (Nemanića II. 1204—1205) brata Stěpanova. On pisa i papi, da Vuka kraljem postavi, kad je i onako htio najprije da Stěpana na prěstolje věnča; nu papa nehtěde toga učiniti. To doznavši brat Stěpana i Vuka, sv. Sava, koji je dotle već bio postao arhimandritom, dodje iz Svete Gore u Sèrbiju, i pomiri Vuka sa Stěpanom. Vuk prizna pogrěšku svoju, i pokaje se, te zamoli Stěpana za oproštjenje i zavětuje mu se, da će biti s Hulmom i Hercegovinom zadovoljan. Tako dodje po drugi put na prěstolje sèrbski Stěpan Pèrvověnčani (1205—1224).

Dok je trajala svadja izmedju njega i brata mu Vuka, dotle on odtěra kraljicu svoju Evdoksiju, koja je vikala na njega, da pije. Potvorivši ju, da se dèrži s drugimi, odtěra ju u tankoj i to jošte izsěčkanoj košuljici, a poslě se oženi i uzme Anu, kćer dužda mlětačkoga Dandula, koja je bila zapadnoga věroizpovědanja. Ona ga privede opet na tu misao, da se skloni zapadnomu věroizpovědanju. I zaista pošlje Stěpan 1216. godine poslanike svoje k papi Honoriju, a ovaj mu pošlje Ivana Crescencija, da ga věnča na prěstol sèrbski. To i bude 1217. učinjeno. I budući da je on bio pèrvi izmedju vladateljah sèrbskih, koji je kao što treba na prěstol věnčan, to bude nazvan Stěpanom Pèrvověnčanim. Naslov njegov glasio je ovako: „Stefan božieju milostiju Serblii, Dioklei, Tribunii, Dalmacii i Ohlumii věnčani kralj.“ Papa Honorij zabrani jošt kralju ugarskomu, da se nenazivlje više kraljem sèrbskim, kao što se je prije nazivao. Stěpan je bio věnčan od papina poslanika, premda je brat njegov Sv. Sava onda u Sèrbiji bio i svakako se trudio, da razprostrani věroizpovědanje iztočno. Pod

starost svoju prikloni se Stěpan opet k iztočnikom, i oženi najstarijega sina Radoslava sa kćerju Teodora Laskara, gèrčkoga cara u Maloj Aziji. Godine 1221. otide sv. Sava u Nikeju, i predloži, da Nikejci pošlju radi utvèrdjenja iztočne vère u Sèrbiji nadbiskupa u Sèrbiju: a Nikejci prinude njega samoga, da on onamo ide. Sveti Sava primi se arhiepiskopstva: tako ga i zaepiskope i zaarhiepiskope u Nikeji. Sv. Sava vrati se na to u Sèrbiju, vènča brata svoga Stěpana, po drugi put, nu po običaju iztočnom, na prěstol sèrbski, pomaže ga uljem pomazanja, obuče ga u porfiru, i položi mu na glavu krunu kraljevsku, koju je od cara Laskara donio, i ustanovi 12 eparhijah sèrbskih i arhiepiskopsku stolicu. No to nebijaše povoljno Emeriku, kralju ugarskomu, zato sv. Sava otide k njemu, ublaži ga, i zaključi věčni mir izmedju njega i Stěpana Pèrvověnčanoga. Na skora za tim razboli se Stěpan jako, i izdahne; nu sv. Sava povrati ga k sebi, pokalugjeri ga bèrže bolje, i dade mu ime Simeon; nu Stěpan izdahne zatim po drugi put — i umre 1224. godine, a prije smèrti jošte preda vladanje sèrbsko sinu si Radoslavu ili Stěpanu Hrapavomu.

2.
Carica Milica i Stěpan Lazarević.
(1389—1406.)

Poslě bitke kosovske htio je Vuk Branković da postane samodèržcem sèrbskim; nu toga nije mogao učiniti. Bajazit ga nije potrebovao, i tako postavi gospodarom sèrbskim i caricu Milicu i Stěpana Lazarevića, pod tim ugovorom, da će ići s njim u sve ratove, da će mu platjati svake godine danak, i da će mu dati kćer i sestru svoju Milevu za suprugu. Stěpan Lazarević bijaše tri puta za 5 godinah u ratovih Bajazitovih, što je ovaj imao sa Bugari, Vlasi, i Bošnjaci. Tim načinom jako oslabi sila Sèrbaljah, i sad htěde Vuk Branković da si koristi slaboštju tom, ter iztěra pleme Lazarevo iz Sèrbije. Ali se Milica potuži Bajazitu, zetu svomu; ovaj ga uhvati i zatvori, a poslě otruje 1398. god. 6. listopada. Stěpan Lazarević bijaše u bitci Bajazitovoj s Tamerlanom tatarskim, te izbavi sa Sèrblji svojimi sina Bajazitova, Sulejmana, iz rukuh neprijateljskih, probivši se hrabro kroz Tatare, i poběgši u Carigrad. U Carigradu se dogovori s carem gèrčkim Manuilom Paleologom, da obojica proglase Sulejmana carem turskim, na koga se je mladji brat, Musa, oružao. U Carigradu dobije naslov i krunu despotsku. 1403 g. oženi se i uzme Jelenu Kantakuzinku, nu nije imao s njom děce. Godine 1405. podje rečeni Musa na Sulejmana, i pobije se s njim, nu bude pomoćju Stěpana Lazarevića pobědjen od Sulejmana. Iste se godine zavadi Stěpan sa Sulejmanom, koji postavi sina Vuka Brankvioća,

po imenu Gjorgja, zapovědnikom vojske svoje, a Gjorgje bijaše najveći neprijatelj Stěpanov. Stěpan pošlje toga radi Sigmundu ugarskomu, i zamoli ga, da mu dade pomoći proti Sulejmanu. Sigmund mu to učini; nu zato je Stěpan morao Sèrbiju Ugarskoj podložiti. Stěpan se pobije s Turci na Kosovu i pobědi ih do noge. Naprotiv tomu pobije mu brata, Vuka Lazarevića, Gjorgje Branković, koji je ušao u naslědje otca svoga. Medjutim morade Sulejman poći u Aziju: prije toga pomiri Stěpana s Brankovićem, koji dobije otčevinu svoju. Sad je imao Stěpan vremena, da zaleči rane zemlje svoje, i putovao je po njoj, pomirivajući zasvadjene. Godine 1406. umre mu mati, carica Milica, kao kalugjerica, ter ostane na prěstolju sam Stěpan Lazarević (1406—1427), proglasivši se iste godine despotom sèrbskim i věnčavši se na prětol despotski. Do 1400. god. izkazivaše novi despot sèrbski, Stěpan Lazarević, svetjenstvu i sirotinji dobročinstva podvostručenom revnoštju. On sazida manastir Resavu. U vladanju njegovu bijaše sve uredno. Godine 1408. pako zavadi se sa rodjenim svojim bratom, Vukom Lazarevićem, koji je zahtěvao, da mu Stěpan dade polovinu Sèrbije. Vuk dobije pomoć od Sulejmana, pobije Stěpana, i dobije zahtěvanu polovinu zemaljah. Godine 1409. dobije Stěpan despot něku čest Bosne od Sigmunda ugarskoga. Godine 1410. ubije Musa bratju Stěpanovu Vuka i Lazara, koji su bili za Sulejmana u Maloj Aziji. Čim Vuk pogine, Branković zaište od Stěpana zemlje Vukove, nu Stěpan ga pobije pomoćju Ugrah 1411. i ukroti ga. Godine 1412. pomiri se s njim i Branković zavětuje mu prijateljstvo nerušivo i privèrženost. God 1413. podje Musa na Stěpana i pobije ga na Vèrbici do noge. Godine 1414. dogovori se Stěpan s tretjim sinom Bajazitovim, Mehmedom, i udare obojica na Musu; na rěci Ishri pobiju ga, uhvate i udave. Kako se rat ovaj svèrši, proglasi se Mehmed velikim sultanom i zapadnih i iztočnih Turakah; Stěpan pako sebe samodèržcem sèrbskim, i oglasi Srebèrnik svojim prěstolnim gradom. Stěpan se je vèrlo dobro pazio s Mehmedom do god. 1420., onda pak udari, neznamo zašto, Mehmed na Sèrbiju, i otme Nikopolj i druge podunavske gradove od Stěpana. Godine 1422. umre Mehmed, i mlogi stanu govoriti Stěpanu, da bi sada bilo vrěme, da udari na Turke i osvoji otete si zemlje: nu Stěpan se podveza Mehmedu, da će mu i sinove paziti, zato nehtěde ni na Murata II., sina Mehmedova, da udara. Godine 1427. zabole despota Stěpana noge, izlěči se malo, no poslě ga počmu na novo tako bolěti, da je predvidio, da će umrěti; sazove načelnike, vojvode i svetjenike sèrbske, i naimenuje, neimajući sam svoje děce ni bratje, despotom sèrbskim, Gjorgja Brankovića, i umre 15. lipnja god. 1827. Tako nestane i Lazareva plemena na prěstolju sèrbskom, a město njega stupi na vladanje pleme Brankovićevo.

VIII.

Simeon Milutinović Sarajlija

rodi se u Sarajevu g. 1791. U buni sèrbskoj za Kara-Gjorgje i Miloša izkusi razne sudbine. Bijaše učiteljem Petra II. Petrovića Njegoša. Umre kao historiograf sèrbsko-kneževski u Biogradu g. 1847.

Ovo su mu izdana děla: 1. Serbianka, u Lipsku 1826; 2. Nekolike piesnice, u Lipsku 1826.; 3. Zorica g. 1827.; 4. Istorija Cèrne Gore, u Biogradu 1835.; 5. Dika crnogorska, drama, na Cetinju 1835.; 6. Trojesestarstvo, ili srbske tri Miline, g. 1837.; 7. Tragedia Obilić, u Lipsku 1837.; 8. Istorija Serbie od početka 1813. do konca 1815. godine, u Lipsku 1837.; 9. Trojebratstvo, u Biogradu 1844. Osim svega toga izdao je još više manjih pěsničkih dělah, što napose, što u raznih časopisih. G. 1833 izdao je sbirke narodnih junačkih pěsamah pod imenom: Pěvanja Crnogorska i hercegovačka.

A. Iz Obilića.

Druga javnja.

(U dvoru Obilića.)

Obilić, Vukosava, Jarka. Arapka, Mara, Vuk, Kosanac.

Miloš

(*ustav rano sam sobom govoreć izlazi iz sobe, gdě je postelja zaklonjena platnom.*)

Da lijepa dana za mejdana,
Sém mejdanka jeste i za lovka;
Nigda zore prespavao nisam,
Doista je neću ni jutroske,
I ako se ljube dobavio.
Već ja idem rano prohodati,
Rosu obit, i něšto ulovit,
Što Bog dade, to s' napred neznade.

(*uze luk i tul, i nadviriv se k spavajućoj ljubi, sbori:*)

S Bogom, draga moja Vukosavo!
Ja otidoh, al ću bèrzo doći,
Nemoj mi se doma ubrinuti,
Već se bavi oběd gotoveći,
Jeda i ja što donesem peći —. (*odlazi*).

Vukosava.
(kô iza sna, nu budno i umiljato)
Podji dragi, moj živote blagi,
Svaka mi te sreća pretěcala,
Ja se tobom dičila svakada!
(Miloš sreta Marinu slušavku.)

Miloš *(usgred)*.
A ti kud ćeš, tako rano amo?
Ol' do mene što imadeš posla?
I jesu l' ti zdravo gospodari? . . .

Jarka.
Gospodaru! poslala me gospa,
Reć joj sestri, reći tvojoj ljubi,
Da joj dodje štogod prije može,
Pohodit ju ko stariju sestru,
Pak će ona k njojzi poslě s njome,
A preksutra do majčice skupa.

Miloš *(obèrnuv se)*.
Vukosavo sprem' se i otidji,
Učin' volju svojoj dragoj sestri,
To je dužnost, kao mladje, tvoja,
Zahvali joj, što te opomenu,
Mučno bi se sama i sětila;
A et' i men' tamo k vama bèrzo,
Pozdravit se s pobrom, s pašenogom.

Vukosava *(k slušavki)*.
Kaž' mi sestri miloj i predragoj,
Eto mene, dok s obučem, odmah,
Pak i danas da bi majci pošle!
Zahvalit joj i cělivat ruku, *(u sebi)*
Kada nas je sretno . . . udomila,
Vitezove ćercam . . . omužila —.
(ode sluškinja ona, i zove svoju)
Ču l' Arapko moja věrna robko!
Obucme se što lěpše moremo,
Pak me prati do sestrice moje;
Otde hodi obuc' mene najprě! . . .
Al' ću sama, kano i dosada,
Sama sebe svlačit i oblačit,
U neradu baš gospodstva nije,

Jer od kog se više iziskuje,
Neg od iste to veće gospode,
Štogod mogu, sobom da i smogu:
A evo sam već i odévena,
Okitjena koliko je nužno,
Nego jadna jošter ti nijesi
Ni počela, kamo li dočela,
Težko tebi, ako s u svem taka —.

Šeja.

Et' i mene ovaj časak, gospo!
Malo samo, i eto smo tamo;
No bi néšto jošt ti prosborila.

Vukosava.

A ti sbori, ako što imadeš.

Šeja.

Prosti, gospo, što ću ti pomenut:
U nas vele, da nevéste mlade
Pèrvo jutro nikamo neidu:
Nije dobro, nije probitačno —.

Vukosava (*posměšivo*).

Muč', neluduj praznovérna sluto!
Što se slučit men' u sestre može?
Osim Boga, kad se moglo išto? . . .
U Sèrbalj' je sasvim drugačije!
I rodilji, koja s otriznila,
Mi s' rugamo, ako danak pèrvi
Sav preleži u postelji svojoj,
Tol' do sestre ja bi neotišla.
Do sestrice pak i do majčice,
A kadno sam ponajveselija,
Ta dovoljna kolik došlé nigda! —.

Arapka.

A mi hajdmo, čestita mi Gospo!
Ev' sam i ja veće opremljena,
No jesu li ondé poustali? . . .

Vukosava (*směšivo*).

To ti briga da nikakva nije,
Spavaju li, mi ćemo čekati;

Bude l' dugo, ja ću ih probudit,
Ja sam njina, i oni su moji.

* *
*

Arapka (*snuždeno*).

Kad je tako, idem gospojice!
I hoću l' ti pridèržavat skute? . . .

Vukosava (*sažaljivo*).

Ta jadnice! što ti je jutroske?
Što ni čula, kamo li vidèla,
Tom danaske naučit me hoćeš,
Kojoj ptici dotežava perje,
Nije ptice, a kamo li perja,
Ničime se, hudnico, nestaraj,
Do tek za mnom izdalek pristupaj.

Mara (*směšno-oholo*).

Ho! sestrice, dobro seki došla!
A davno l' te ja izgledam veće,
Nego poslah svoju služavčinu,
Dužnosti te da osěti jadna,
Znaš, starijeg vazda sluša mladji
I poštuje kako s' igda hoće,
A tebi sam ja starija sestra,
Pak sam sada i viša gospodja
I ti me se nemoj oglušati,
Već me poštuj, kakono me svatko.

Vukosava (*diveć se*).

Moja seko! što si zaumila?
Ja čim sam te igda uvrědila?
I jutros te neb' zaboravila;
Tvoja sreća, tvoja udovoljnost
Men' je radost, koliko i tebi;
Čudim ti se odkada postade
Gospodjicom većom, neg si bila,
Sèrbskog kneza, sèrbskog Car-Lazara,
U sèrbskome carstvu i narodu,
Kćercom biti, pa banu mu ljubom
Jest razlika sele, te velika;
Pa nek tebi tako razobražnje, (*sic!*)
U ljubavi tako što prolazi,
Nu moram li ja mahnitat ravno;

Istog otca kojano sam kćerca,
A to znači taka gospojica,
I suviše Obilića ljuba! . . .?

Vuk (*oblačeć se načuja*).

Ha, ha, ha, ha! Divna t' Obilića!
Do jučer je goveda čuvao
U istoga tog našega kneza.
A dotlě je nečiju alašu;
I majka mu nezna se koja je,
A kamoli otac i pradjedi
Ka ostalim čestitijem ljudem,
Već je sao kobilu Šurojku,
Dokle su ga na jade podigli,
Pak ti hvala budi ka' pohvala! —.

Vukosava (*ozbilja*).

Šta j' Obilić i koga je roda,
To moj otac i vaš světli kneže
Dobro znade, bolje i od vaske;
I bez svake, ja vam velju, laske,
Da njeg danas nadaleko neima,
Ni vèrstnijeg na junačtvo svako,
Bar ga neima izmedju Sèrbaljah,
A nek Bog zna i na dalje nigdě,
Jedva sam ga, priznajem, dostojna.

Mara (*razjariv se*).

Ao kučko, a ne sestro moja!
Dotlěn li si obezobrazila,
Da sve muže i junake slavne
Kobiliću svom pod noge stavljaš?
Kad bèrže ga već uznade dotlě? . . .
I sve bi ti mogla oprostiti,
Al' što bana moga Brankovana
I viteza i gospodičića
Dotlě svali u zaborav gèrdni,
Da ni tvom je ravan Kobiliću,
A u otca tvoga i mojega
Uz kolěno viječnik je tajni
Kano isti stari Jug-Bogdane,
Ol i na to imaš reć mi něšto?
Pa evo ti zapalavrost istu!

(*udari ju rukom uz obraz*)

Hajd sad kući, te s' viteza tuži,
Nek sramotnoj, kukavac, pomože,
Kad je takvi baš najbolji . . . buče . . . .!
(*Vukosova izadje plačuć*).

Vuk (*pakostno*).

Pravo Maro, men' dostojno, ljubo!
Veoma je i pružila jezu,
Neka znade bar, da žena ima,
Koja više sme od Kobilićke,
Ako neima, po mišljenju njenu,
Od muža joj još boljega muža —.
(*Miloš srěta svoju plačnu i kěrvavu ženu, pita ju, i vratja u sobu*).

Miloš (*sbaciv s' ramena sěrnu*)

Zlo ti jutro, pasija nogo, Vuče!
Zar uz žene i ti si pristao
I dičiš se svojom malešnoštju.
Laskom bijiš, ko větrina hujiš,
Slaviš s' brukom, ko i buba smradkom. . .
Al rosica i tiha kišica
Ponavlaži suho i pèrnjavo
Negder Maro velja gospojice,
I s tog ciglo što si Vukovice,
Am' izadji s pastiračom ovom,
Negda t' sestrom, a sad mniš robinjom,
Zar da za to, što je Kobilićka! . . .
(*uze obě za ruku i na dvor izvede*).
Am' de obě, da něšto vidite,
Amo dolě i u ravno polje!
(*uzgred k Vuku.*)

Pa ti Vuče i gospodičiću,
Vijećniče carev i tastovski,
Am' za nami pod svim oružijem,
Šlema i štit nemoj zaboravit,
A ni pancir, ako g' nesti moreš,
Čeka t' Miloš samo s buzdovanom!
I neka nam žene děveruju,
Tebi moja, a nek meni tvoja!
Ol ti voliš, da svakome svoja?
Ol sa tvoje nek su obě strane.
Da s' uvěre kog nas dèržat za što,
I jesam li ja Kobilić pravi . .?

Nek' uznadu i umni;e budu! . . .?
Ni u vižle tudje neticati,
To l' mi ljube pobijati zube!
(*Vuk za njim junačno se sokoleći.*)

Kosančić
(*pošav u posěte sreta ih u stoboru*).

Ej Miloše! mlogo su ti obě!
Već ostavi koju i drugome.

Miloš.

Ostavio b', da imadem kome,
Ostavio b', da imadem koga;
Nu der stoj tu, a pogledaj posla,
Žena s' ženom što je uradila,
Čemu no se sam raduje djavo,
Pače l' bane Brankoviću Vuče,
Al što Bog da i junačka sreća! . . .
(*u to i Vuk*).
Stante obě, jedna prema drugoj,
Ne u dalek', al ne ni u blizu,
Da mi oba mejdan učinimo
Tu izmedj vas, i na vaše oči,
Pak tad' korte s' uzvisivajuć se.

Vuk (*dèrhatno*).

Lakse dera, plahi Obiliću,
Evo Vuka na bilězi ruka,
Nego udri, neštedi mi grudi,
Kroz nje prognaj topuz i sapište,
Osvet' mi se i utišaj onda —.

Miloš (*čvèrsto*).

Hoću Vuče i to poslušati!
I to t' kažem, da ću t' promašati;
A to zato, da ti napred kažem,
Kolik' te se pod svim oružijem
Uplašiti Kobiliću mari. . .
I goloruk hoće t' odolěti.

Vuk (*baca mu topuz*).

Naj buzdovan, pa ga bacaj najprě,
Neigraj se, nego me pogadjaj,
U mene je već izčezla šala!

Miloš
(*udara topuz rukom ko balon i vraća mu ga tako*).

Ovako ću prema tebi vazda!
Nije drugo, nu što sam ti reko,
Pak de udri, čime ti je drago,
Strěljom, kopljem oli buzdovanom,
Ol svim' trema jedno sa drugijem,
Ravno s' toga nebojim ti svega.

Vuk (*jaran baca se na nj' topuzom*).

A ti dèrž se medju oba oka!
Nek ti pèrsne u policu glava,
Pak se svijaj tud kô gujavica,
Kad ju pasnokt janjeta očepi.
(*baci, nu Miloš mu ga uhvati, pa baci ga u vis preko Vuka daleko*).

Miloš (*k njem pristupljajuć*).

Kam' ti, Vuče, koplje ubojito,
I kamo ti otrovne strijélje,
Kojimi si zdavna vojevao?
Dok si takve gospodstvo stekao.
Što li barem štit ponio nisi,
Ol se uzdaš, Mara će t' zaštitit'?
Nu stan', Vuče, još da ti se sjadi!
(*hvata ga rukom za pèrsi, pa obori.*)

Ovaka je za topuza ruka,
I mišica za mejdana 'vaka,
Pa jezikom palavri de sada,
Ol palucni, te me smèrtno pecni,
Kano zmija, oli ti skorpija!
I mol' Boga što smo srodjenici,
A sada bi splahao ti dušu,
Da b' na lakat izvuć se morala,
Kô dim vignja ol čavakah jato! . . .
No hajd kući nepredič se više
Svaki hvalče jest opogan-klanče. . .
Ovaj slučaj nek nam žene pamte,
A mi jesmo, štono i bijasmo,
Pašenozi, stari prijatelji,
Svud će Miloš glavom stajat za te,
A ti zlobu zaboravi svoju,
Vérnim drugom i prijakom bivaj;

Mi se bili, mi zaboravili,
Sad hajdemo, da se napijemo
I to u mom domu sirotinskom,
Al nek sestre skupa napred idju
Nek se kore, da mi nečujemo,
Jer ostale b' obě bez jezika;
Srožio bi se ništa nesboreći.
(k' ženam, Vuka vodeć jednom, a Ivana drugom rukom.

Bèrže spravte što gostima valja,
A evo je i Kosančić s nama
I on čuje, da ću obadvěma
Jezike vam iz glave poteći,
Nadjem li vas igda se koljeći!
(Vuk mèrči, a ovi u kuči.)

Nu sad, Vuče, da se poljubimo
Pred obrazom světskog spasitelja,
Što je bilo, to se zapomnilo,
Pošto pred njim zavět učinimo;
Kad i smislim, baš je ništa bilo,
Tek dětinska trenutačna igra,
Drug smo drugu slava i oružje,
(zagèrlja ga bratski.)

Ovako je ljudski i bratinski
Nije l' tako pobre Kosančiću! . . .

Kosančić *(obradovan).*

Tako, bratjo, Bog vas neubio!
Dosta nam je i tudjeg dušmanstva,
Nu medju se bar budimo sljubni,
Dok smo složni, ta smo svašto smožni
Pak i svake garmo razvěrake
Što od bratje prečinju nebratje,
Što l' mražkaju dobrom izvěstnoga,
Vraždi město neka je u paklu,
Vèrlog sèrče podobno je staklu,
Unj grom neće, am' nemože zloba! —
(posědaju, iju i piju, a Vuk šuti.)

B. Iz Istorije Sèrbije.

Dvě cèrte iz dogadjajah godine 1814.

1. U igumana tèrnavskoga bio je odněkada u manastiru (ili pače kod stoke sad se pričutavši) jedan povelik djak, momak upravo, koji je bio mladić oko dvadesete godine, uzrasta svojega divan i dičan kako Apollon, kojega Turci zato samo, što je bio Paisijev djak i sluga, pače po turskom krivom mněnju hajduk, uzmu i odvedu u Biograd, pa do několiko danah poslě Paisijeve smèrti povedu i njega na gubište, upèrtivši mu na rame gotov zaoštren kolac, pa su ga sve do města izměnice nukali i grozami i obećanji svakakovimi sklanjali, da se poturči, i da tako mlad i lěp nepogine uzalud, kad može s njimi da živi, i sretan i čestit na světa oba da postane. Na to bi ih on uputkivao: „A umiru li kadkod i Turci?“ Pa směšeći se, a ni odgovora neočekav, zapěvao bi junački sèrbskim glasom ovako:

„Neima věre bolje od hristjanske!
Sèrb je Hristov, raduje se smèrti,
Božji strašni sud i Turke čeka,
Pa vi činte, što je vama drago,
Skoro ćete Turci dolijati,
Bog vam jamac i Božija pravda.“

Baka se je někakva uz nje desila i pristala za njimi nagovarajući ga, neka se poturči, da ostane živ; Bog vidi što je nužda i nevolja, pa mu to neće u grěh postaviti. Ali on i njojzi na savětu tom i sažaljenju, kako svojoj majci, rado i veselo pěsnom zahvali i odgovori:

„Majko moja, na mlieku ti hvala!
Bèrzo ćeš se obradovat' sinu,
Dok pred lice Boga izadjemo;
Smèrt izbavlja od svakijeh bědah
Cvět prolětja po zimi se javlja,
Blago svakom' ko ranije umre
O manje je muke i grijeha,
Pa što dade spas i věra kome,
A još ima bratje na svijetu —.“

Isti se Turci udive tolikoj mladića jednoga neustrašnosti i velikodušju, i čudno tvèrdoj věri, te mu se smiluju, da mu prije nožem sèrdce probodu, pa ga na kolac mèrtva nataknu i usprave, posadivši ga medju ostale na svoje město u kraj puta.

2. Jedna sirota žena iz Kruševca, pokojnoga vojvode Petra Ćukica udovica, imala je pèrvenca sina, te poodrasla momka, i malo mladju posobku kćer, oboje zdravo i prikladno, tek što joj je kći nježnija i polěpša bila. Kada se buna kod Čačka učini, pukne glas i do njih u župu Kruševačku; sin te udovice, čuvši to, podje do u Levač k otčinim i svojim prijateljem, i po svoj prilici do Jakovljevićah, da čisto razbere, što je to, i da primi od njih i sam kakvih poukah i uputah. Ali tu ga pročuju Turci, i dokopaju u nokte, teri njega s ostalimi u verige, pa u Biograd na mesaru —. Kako mu to majka začuje, ostavi se jadikovanja, kako bezkoristne bezposlenice, i zabaci sve druge brige, a uzme misliti i dovijati se, kako bi sina svojega izbavila robstva i užasne smèrti, i dodje joj na um, da pokani Ćehaju-Paši kćer mu istu dati u sužanjstvo, a da joj za nju sina povrati i odpusti. Objavi ona to i kćeri svojoj, i upita ju bili ozbiljom ona za brata svojega to učinila, i děvojka to, kako sèrbska sestra, odmah primi i dragovoljno se obeća majci, da zaista hoće, makar što od nje bilo, tek da vidi brata izbavljena, nego da i majka ništa se više neomišlja, i vrěme polazka neodlaže, no da ju bèrže vodi u Biograd, nebili joj brata živa zastale. Tako ti one obě i pěšice, ali pobèrzaju k Biogradu, i došavši izadju odmah pred Ćehaja-Pašu. Starica mu pokaže svoje naměrenje, i kći joj ga pred njim prizna, i javi mu sama sobom, da ona to dragovoljno za izbavljenje brata hoće i želi, i da je za to s majkom k njemu i došla, pak još obadvě slože i udvoje pred njim svoje suze i molbe, dok se i Turčin umekša i prigne, te i osměhnuv se na nje reče: „Neka vam to bude, za što molite, kada ste došle tako moliti.“ Odmah on k sebi uzme děvojku te s njom u svoj harem, pa ju na skoro i poturči, a brata joj majci taj čas odpusti. Děvojci je bilo ime Spasenija, bratu joj Božko, a majci im Ikonnija.

VIII.

Georgije Magaraševié

rodio se je g. 1792. u Azaševcih, u petrovaradinskoj krajini. G. 1817. postade učiteljem na gimnaziji navosadskoj, gdě premine g. 1830.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Nove pametodostojnosti života Napoleonova, u Budimu 1822.
2. Istorija najvažnii evrop. priključenija u Beču 1823.
3. Srpski Lětopisi od 1824—1830.
4. Kratka svemirna istorija 1831.
5. Napoleon car francuski, u Pešti 1839.

Iz kratke svemirne istorije.

1.

Pèrvi punički rat.

Pèrvi punički rat rodi se zbog **Mamertinah**, žiteljah kampanskih, osvojiti hotěvših grad Messeniju u Siciliji. Sirakužani ili Sicilijanci, nemogavši sami odolěti neprijatelju, pozovu Kartažane u pomoć, a Mamertinci se obrate opet k Rimljanom pomoći radi. Hieron, sirakužanski kralj, videći krěpost i hrabrost rimsku, taki učini mir. Kartažani sami s Rimljani u vojni zaostanu. Duilij vodja pobije Kartažane na moru, i to je pèrva poběda rimska, koju su na vodi odèržali. Krajeve i kljunove razorenih ladjah donesu u Rim i naměste na srěd grada, odakle su poslě rimski govornici k narodu govorili. Ovom pobědom pobudjeni, predju Rimljani u samu Afriku, gdě se izmedju drugih Regul najviše odlikova; on naime pobi několiko putah Kartažane; nu najposlě izdajom nevěrnika dodje u ruke neprijateljske. Kartažani, želeći mir učiniti s Rimljani, pošlju svoje poslanike u Rim, da se mir zaključi; što više, da lakše poluče naměru, pošlju s njimi i Regula, nadajući se, da će ovaj i sebe i svoje porodice radi o tom nastojati, da se mir što bèrže zaključi; nu prije nego što Regul otide, prinudjen bude zakleti se, i u tom slučaju, ako se nebi mogao mir učiniti, da će se natrag vratiti. Ovdě se pokaže ljubav k otačbini u najvećoj svojoj slavi; jer Regul za spasenje i slavu svoje otačbine prezrě svoj život, i sreću svoje porodice, i savěte svojih prijateljah; i to kad u senat dodje, poče ne same odvratjati Rimljane od mira, nego ih stane što boljma pooštravati k produženju vojne. Uspěvši u svojoj naměri, vrati se natrag u Kartagenu, znajući, kakove ga muke i kakova grozna smèrt očekuje; i tako rěč, koju je neprijatelju dao, odèrži, i sebi bezsmèrtno ime zasluži. Rimljani dakle podignu se na novo na oružje, te srědstvom svoga vodje Mutacija konačno nad Kartažani odèrže pobědu, s kojom se pèrvi ovaj rat okonča.

2.

Drugi punički rat.

Drugi punički rat rodi se po kratkom vremenu; jer su uslovija predjašnjega mira bila grozna i za Kartagenu odveć ubitačna; k tomu se kao najglavnija pričina vojne smatrati mora medjusebna izmedju Rimljanah i Kartažanah zavist i mèrzost, a naročito vodje kartažkoga Hannibala jarost i želja osvete, kojom je od mladosti

do starosti svoje neprestano plamtio, dèržeći sveto onaj zavět, koji je svomu otcu, kao děte od 9 godinah, u hramu učinio, t. j. da neće s Rimljani nigda u ljubavi biti. On dakle pobudi svoje domorodce, predje u Spaniju, i grad Sagunt i bez znanja rimskoga obkoli, i do temelja razori. Rimljani, čuvši za to, uzbune se i podignu se s najvećom jaroštju na rat, te pošlju poslanike u Kartagenu, koji bi zbog bivšega u Spaniji priključenja senatu gněv rimski objavili, i iziskali, da se u Spaniji vojna preseče; al u ovoj naměri ništa neuspiju. Hannibal s nevěrovanom hitroštju i nečuvenim trudom predje prěko Pirenejah i Alpah, zajedno sa svojom vojskom pokorivši mnoge narode, i najedanput pokaže se u gornjoj Italiji. Rimljani, ni najmanje se ovomu nenadajući, uplaše se, te mu tri vojske na susrět pošlju, koje on sve jednu za drugom pobije, te svim veliki strah i trepet zada, pristupivši s vojničtvom svojim do samih stěnah rimskih. Videći on tako pokorenu Italiju, preda se slastoljublju; a Rimljani svoje vojničtvo obnove, i s vodjom svojim Scipionom u Afriku predju, gdě poběDivši susědne i Kartageni savezne narode, sam prěstolni grad počnu napadati i uznemirivati. Kartažani, videći se u ovako opasnom položaju, pozovu Hannibala kući radi izbavljenja otačbine. Ovaj ostavi Italiju, gdě se je 16 skoro godinah bavio, i na njihovo pozvanje dodje; videći, da nemože protistati sili rimskoj, pokuša sreću, nebi li kako mogao mir zaključiti; al u tom neuspě, već prinudjen bude sraziti se s Rimljani kod Zame, gdě sasvim razbijen bude, ter bojeći se kazati, od svojih jednoplemenikah poběgne u Makedoniju, a po tom u Siriju i Bitiniju. Rimljani, misleći, da nemogu dotlě mirni biti, dok duša u Hannibalu bude, stanu ga svuda tražiti i goniti; i zaista u Bitiniji ga obkole, nu živa u ruke nedobiju; jer se on otruje govoreći: „Daj da Rimljane od brige jedanput oslobodim, kad im je dugo čekati smèrt jednoga starca.“ Nu ni Scipion nepoluči zahvalnosti, koju je zaslužio od otačbine, kao što se iz njegove oporuke vidi, jer umirući opreděli, da mu ni kosti u nezahvalnoj otačbini nepočivaju. Drugi dakle rat okonča se s najvećom nesrećom za Kartažane, koje odsad Rimljani sve većma i većma ugnjetavahu.

3.

Tretji punički rat.

Kad petdeset skoro godinah proteče od drugoga puničkoga rata, rodi se tretji punički rat. Rimljani, okončavši tolike vojne s tolikom srećom, osile se i veliko si bogatstvo pribave; nu s tim istim zavlada kod njih razkoš i slastoljublje, s kojimi se ljubav k otačbini počne odveć umaljavati. Kartažani naprotiv, izgubivši u predjašnjih vojnah svu skoro svoju slobodu, počnu se revno truditi o ponovlje-

nju svoje krěposti i blagostanja; i zaisto stanu sretno napredovati u tèrgovini i trudoljublju, obnovljavajući svoje unutèrnje krěposti. Rimljani nemogahu na to hladnokèrvno gledati; što više, čujući, da Massinissa, numidski kralj, na nje napada, radovahu se, niti im hotjahu na njihovu prošnju pomoći. Kartažani podignu se sami protiv Massinissi; a Rimljani to čujući, obnove im rat zato, što su bez dopuštjenja rimskoga senata vojnu s Massinissom započeli, i tako se rodi tretji punički rat. Caton, nazvani cenzor, najviše navaljivaše u senatu, da se Kartagena sasvim razruši, dovodeći to za uzrok, što neće Rimljani nikada biti bez opasnosti, imajući tako glavnoga neprijatelja i tako blizu. Kartažani pošlju svoje poslanike u Rim, ištjući mir; nu Rimljani odgovore, da će im po volji učiniti; ali s tim uslovljem, ako u grad pošlju 300 najizbranijih muževah kao jamstvo, ako predadu sve svoje oružje i oprave vojene, ako izidju iz grada i sebi drugi novi sazidaju, nu podalje od brěgovah morskih. Ova věst kao grom porazi Kartažane, koji sada dodju do krajnjega očajanja, te se zareku prije umrěti, nego li na to pristati. Zatvoriše se dakle u grad, i branjahu se tu 3 godine s najvećom jaroštju; nu najposlě Scipion grad osvoji i razori 145. god.; pr. Is. i tako se sasvim okončaju vojne Kartažke, od kojih je pèrva 24, druga 17, a tretja skoro 4 god. trajala.

Po razorenju Kartagene osile se Rimljani još većma, pokorivši Gèrčku, Makedoniju, Siriju i druge oblasti po Evropi, Aziji i Africi. Tim istim umnože svoje bogatstvo; ali koliko su u ovom uspěvali, toliko su opet u moralnom svojem ponašanju natražke išli, predavajući se razskoši, slastoljublju, lěnosti, medjusobnoj zlobi i drugim porokom, iz kojih su se u utrobi carstva rimskoga često bune i razpre radjale. Istina, nalazili su se kadkad domoljubni muževi, koji su i sa opasnoštju svoga života o poboljšanju rimskom nastojali; al i duh i sèrdce rimsko tako več bijaše razvèrnuto, da ovakovi jedinstveni pohvalni priměri nisu već mogli na njih dělovati i buduća zla prepréčiti. Za dokaz je toga vojna Jugurte, koja je dèržavi mnoge rane zadala.

X.

Dr. Iovan Hadžić

rodio se je g. 1799. u Somboru, u Bačkoj. Svèršiv ugarska i austrijanska prava, postade g. 1826. doktorom pravah i vojničkim pograničkim odvětnikom. G. 1837. predje na zahtěv kneza Miloša Obrenovića a uz dopust austrijanske vlade u Sèrbiju, gdě proboraviv devet godinah, izradi zakonik gradjanski i

sav ustroj kneževine. G. 1850. bude imenovan predstojnikom c. k. oblastnoga suda u Novom Sadu. U književnosti je poznan pod imenom Miloša Svetića. G. 1826. osnovao je u Pešti književno družtvo „Maticu sèrbsku.“
Izdana mu děla jesu ova.

1. Odziv mladog srbskog duha na glas arfe Šišatovačke u N. Sadu 1821.
2. Dvojaki prevod Horacijeve pěsme: de arte poëtica, 1827.
3. Sedam čestih srbskoga Lětopisa 1830.
4. Golubica, časopis, od g. 1839—1844.
5. Sud o (sèrbskoj g. 1837. „Matici sèrbskoj“ podnešenoj i sada jošte u rukopisu nalazećoj se) gramatiki V. Babukića, u Budimu 1828.
6. Sitnice jezikoslovne, u Beču 1839.
7. Ključ jezika srbskog, 1853.

Istorija i pěsme narodne.

Narodne sèrbske pěsme mnogo pěvaju Kraljevića Marka kao narodnoga junaka. U pěsmah se on najviše boraše s Musom, koji je bio narodu i caru dodijao zulumom svojim; zato tražaše car junaka, koji bi kadar bio pogubiti Musu; onda mu kazahu za Marka Kraljevića, da je on junak, koji bi pogubio Musu, nu da on odavno u tavnici leži. Car taki izvadi Marka iz tavnice; Marko dodje u veče na Šarcu i ode na vodu, da napoji Šarca, i tu čù jadikovanje kćeri careve i t. d. Poslě udari Marko na Musu, i ubi ga i donese glavu Musinu caru, koju kad ovaj opazi, tako se prestraši, da je odskočio, na što mu Marko reče: „Neplaši se, care gospodine, kako bi ga živa dočekao, kad od mèrtve glave poigravaš!“ i t. d.

Sad da vidimo pověstnicu onoga vremena, pa da sravnimo s ovim. Poslě nesretnoga boja turskoga sa Tatari kod Angore u Aziji, gdě su se Sèrblji pod Stefanom despotom, sinom kneza Lazara, junački, kao isti lavovi, za Turke borili, i gdě je Bajazit, car turski, Tamerlanu (Timuru) u ruke pao (1402. god.), pa na godinu danah docnije (1403) u robstvu i umro, ostanu sinovi Bajazitovi, koji se dugo medju sobom za prěstol otimahu. Borba ova bijaše najprije izmedju Sulejmana i Muse. Iz početka bijaše Stefan despot na strani Musinoj; nu docnije u boju kod Carigrada predje na stranu Sulejmanovu protiv Musi. Musa bude tu pobědjen, vojska mu razbijena i razpèršena, a on se sam běgom spasi, i odběže u Vlašku k Mirči vojvodi, koji mu běše věran ostao. On se skrivaše, i u pećinah i u gudurah balkanskih tražaše bezbědnost života, koju i nadje (1406. god.). U to vrěme zauzme Sulejman Jedrene; ali tu se preda bludnomu, razkošnomu, raznježenomu i sladostrastnomu životu, nasladjujući se vinom. Medju tim běše Musa, koji je bio razborita i bodra duha, al i nagla i kamena sèrdca, pak i jarosti neobuzdane, i u jarosti pun běsa i okrutnosti, opet sakupio něšto vojske, te grunu pod

jedrenska vrata. Mihalogli opomene Sulejmana, da se otrese svoje razkošnosti, nu neuspě. Za ovim opomene ga i starac Evrenos, al ni on neuspě; potuži se Hasanu, janičarskomu agi, te ovaj bude tretji, koji Sulejmana opomene, i već požeštje, da se probudi jedan put. Sloboda njegova jako razjari Sulejmana, te zapovědi, da se Hasanu sabljom brada odsěče. Ovaj onako nagèrdjen projaši kroz stan i sve pobuni, da predju k Musi. I zaista svi i predju osim trojice, s kojimi Sulejman nagne běžati Carigradu; nu na putu ga poznadu i glavu mu odsěku (1410. god.). Tako svèrši Sulejman, a zavlada Musa, brat njegov. Sad se Musa okrene neprijatelski protiv Gèrkom i Sèrbljem, koji su Sulejmana podèržavali, da im se osveti, i počne okrutno postupati. On udari na Stefana, despotu sèrbskoga, koga je smatrao kao svoga nevěrnika; opustivši zemlju sèrbsku, silnu děcu sèrbsku odvede u robstvo i žitelje mnoge poubija. On toliko běšnjaše u Sèrbiji, da je stražu od tri sèrbske tvèrdinje svu izsěkao, i na leševih od poubijanih Sèrbaljah stolove postavio, i tu čast svojim velikašem dao *). Iz Sèrbije predje Musa u Tesaliju, i osvoji sve gradove na Strimonu osim Sejtema, i pošlje Ibraima, nemogavši podnositi tiranstva Musina; jošte odgovori cara bizantinskoga, da neplati danka, pa uzevši preporučna pisma, predje u Brusu k bratu Musinu, Mohamedu, koji je zavladao bio Malom Azijom.

Čuvši ovo Musa, razjari se jako, te koje za to, koje pak, što je car bizantinski Urkana, sina Sulejmanova, u Evropi protiv njemu podpomagao, udari prěko Sereza i Beroje na Tesaliju, i počem protiv Emanuilu, nezakonitomu sinu cara Paleologa, sa brodovljem svojim ništa neuspě, obkoli Carigrad. Car bizantinski, ovako pritišnjen od Muse, pozove Mohameda iz Azije u Evropu, da složno na Musu udare. Mohameda je medju tim i Ibraim paša bio podbunio protiv Musi. Na ovaj poziv digne se Mohamed, i kad dodje na brěg azijatski, izidje predanj car bizantinski sa svojimi ladjami; tu učine i utvèrde savez mira i prijateljstva, a Mohameda odvede car u Carigrad, gdě je dolazak njegov tri dana svečano proslavljen. Četvèrti dan podje Mohamed pomoću Gèrkah protiv Musi; nu i sad ga po drugi put Musa uzbije, pa koje zato, koje zbog věsti, da je Džuneid, naměstnik Sulejmanov u Ohri, prešao u Aziju, i ondě da za sebe radi, morade se on povući natrag u Carigrad, i za sad ostaviti Evropu i preći u Aziju. Ovdě on sve nemire sretno umiri i u red postavi. Sa Sulkadrom, najkrajnjim pograničnim susědom osmanskoga carstva na iztoku, i sa kraljem sèrbskim (Stefanom despotom), najkrajnjim

*) Evo zuluma Musina u Sèrbiji; evo plamena, koji je duše sèrbske protivu Musi razpalio, i tolike pěsne protiv njemu porodio. Ovdě jim je korěn, ovdě izvor. Čuvstvo neugodno, porodjeno Musinim postupkom, jest istinito i pověstnicom opravdano, a ostalo sve tamo teži, kako će se to isto čuvstvo sgodnije predstaviti, nesmatrajući dělah.

pograničnim susědom na zapadu, kao i sa bizantinskim carem u prijateljstvu živeći, predje Mohamed prěko Carigrada u Evropu i ustani se u Visi. Ovdě dobije pismo od starca Evrenosa, koji već više nemogaše snositi tiranstva Musina, i koji mu priteče sa savětom proti Musi. On savětovaše, da Mohamed svu vojsku okrene k sěveru, i da se sastavi sa kraljem sèrbskim, od koga běše Musinom vojskom sad odsěčen. Mohamed tako i učini. Musa bijaše mèrzak Sèrbljem; jer po odlazku Mohamedovu iz Evrope kako na gèrčkoga cara, tako i na kralja sèrbskoga, kao saveznika Mohamedova, neprijateljski udari, i dosta jim jada počini.

Mohamed sad udari na Musu, okrene se Jedreni, pa k Filipopolju uz Maricu k Balkanu, gdě je Musina vojska onaj slavni prolaz Sulu-Derbent branila. Bilo je s obě strane po dvě hiljade junačke vojske; Musini ustupe, a Mohamed prodre na ovu stranu Balkana, i pruži se na ravnice okolo Sofije. Jošte lakše prodje kroz prolaz Šerki (Šara). Tako dopre do Niša, padne na Moravu, gdě pozove Stefana, despotu Sèrbskoga, da se s njim sdruži, koji to i učini. Tu i drugi mnogi begovi odpadnu od Muse, i pridruže se Mohamedu. Jakši beg, sin Mihaloglov, bio je na strani Mohamedovoj, a otac Mihalogli bio je na strani Musinoj. Tu pristupi i Gjorgje, sin Vukov, koji Mohamedovu vojsku u svoju zemlju sam uvede. Mohamed pade najprije na Kosovo, poslě na zemlju Koer-Tekur, gdě Hamzabeg, sin gospodara smirnanskoga, s 500 konjanikah predje Mohamedu, ruku mu poljubi, i věst donese, da su Musu svi skoro njegovi ostavili, koji poslě prelažahu na Mohamedovu stranu, a Musa se povlačaše k jugu u bèrda k Ihtimanu.

Na poljani Čamurli stajaše Mohamed, kad je Musa sa 7000 janičarah, koje je zlatom obasipao, iz bèrda se izvlačio. Mohamed uredi svoju vojsku ovako: na lěvom krilu stajao je Stefan, njegov saveznik, sa sèrbskom vojskom, na desnom Evrenos sa svojih pet sinovah. Kad su obě vojske jedna prema drugoj stajale, onda poviče Hasan, aga janičarski, koji je od Muse odpao i u vojsci Mohamedovoj bio, na svoju predjašnju družinu jasnim glasom: Šta oklevate vi, sinovi, te neprelazite amo k najmilostivijemu osmanskomu vladatelju? Što stojite tu jadni i nevoljni u tugi i sramoti kod onoga, koji nije kadar ni za svoje, kamoli se za obće dobro starati? — Kad je Musa ovaj glas čuo i razumio, nemogaše ni sebe ni svojih duše zadèržati. Kao pomaman najaha na Hasana, koji se běgu preda; a Musa se za njim naturi, pa ga stigne, te ga sabljom na dvoje ozgo do dolě razsěče; još potegne po drugi put da udari; ali drug Hasanov dočeka udar na sablju, i ruku mu odsěče *). Kad se Musa

---

*) Evo Muse u borbi sa Hasanom i njegovim drugom, od koga je stradao. U pěsmah se to pripisuje Kraljeviću Marku.

ovako bez ruke vrati, a janičari ga opaze, ostave ga svi, a on nagne běžati u Vlašku. Potěra podje za njim pod Sarudže-pašom, i dotèraju trag do jedne bare, gdě ga mèrtva nadju (1413).

Dok se je Mohamed s Musom u Evropi borio, Karaman u Aziji sa svom silom svojom dodje pod Brusu, koju obsědne; no uju je Ajvas paša hrabro branio. Karaman opusti sva predgradja i sgrade u okolici, da osveti smèrt otca, koji je pod Bajazitom kao zarobljen od Timurtaša pogubljen. On pretrese same grobove sultanske, i dade spaliti Bajazitove kosti. Dok je on mošee spaljivao, grobove pretresao, dodje mèrtvački sprovod s tělom Musinim, da se u Kaplidži kod mošee děda njegova Murata I. pogrebe. Kad je Karaman, obkoljitelj prěstolnoga sultanskoga grada, i obezčastitelj njihovih grobovah to vidio, spopade ga něki silni strah zato, što je pomislio, da će za mèrtvim Musom i živi poběditelj Mohamed, kao izvěstni osvetitelj slědovati. Karaman to vidivši, poplaši se, varoš zapali i preda se běgu; na što jedan od njegovih vèrnih pratilacah priměti mu govoreći: „Kad od mèrtva Turčina běžiš, da kako ćeš živa dočekati?“ *) A ova ga dosětka života stane.

XI.

Dr. Petar Iovanović

rodio se je g. 1801. u Novom Sadu u Bačkoj; od g. 1850. obavljao službu privrěmenoga nadzornika sèrbskih učionah u Vojvodovini i tam. Banatu.

Izdana njegova děla jesu:

1. **Različne pěsme i beseđe.**
2. **Regula, prevod s němačkoga.**
3. **Bačka Vila u 3 knjige 1842—44.**

O važnosti savèršenoga izobraženja.

Dopustite mi, štovano družtvo, da u malo rěčih progovorim o visokom značenju i koristi svestranoga izobraženja, koje danas umni Němci i svi drugi prosvětjeni narodi toliko cěne, da ga Jean Paul imenuje suncem dèržavnim, koje svaku gorčinu sladi; — slavni

---

*) Što je Karamanu njegov pratilac govorio, ono je u pěsmah Marko Kraljević caru turskomu kazao.

pak Villon svědoči, da čověk samo odhranjenjem i izobraženjem biva čověkom. Ali pitati ćete, nije li to značenje odavna već priznano? — Gdě bi bili roditelji tako bezsavěstni, da neuvide, kako ob obrazovanju njihove děce visi buduća zemaljska sreća i věčito spasenje duše? Nejamče li učilišta mnogostručne vèrsti, koja se imeno u naše doba podižu, kako je priznana visoka važnost odhranjenja? Zaista! u obće nalazi se ovo priznanje, te je osobito u najnovije vrěme bogatim plodom urodilo. Jerbo u svestranom duševnom obraženju počiva ponajviše sreća pojedinacah i obiteljih, blago cèrkve i dèržave. Ono otvara izvore blagostanja, razvija umětnosti, čini da cvětaju znanosti, i uzvisuje blagoslov radinosti. To dokazuje već i pogled na južne i zapadne zemlje pod našim podnebljem. Mati ih je narav blagoslovila, bogato blagoslovila iznad mnogih drugih.

Onaj, koji je istinito obrozovan, ljubi pravo i zakoniti red, što zna, da o njem visi i njegova sreća i blagostanje bližnjih njegovih. On je věran svojim dužnostim, věran kano kèršćjanin i dèržavljanin. Znade pravedno uvažavati odnošenja; poznaje potrebe dèržavne i uslovlja svojega blaga; on se pokorava iz dužnosti i uvěrenja. Svaki se pako neobrazovani pokorava samo iz straha dotle, dok ga spoljašnja sila goni: on tumara glavom po věčnoj pomèrčini, te gledi, da se izdajom ruke, koja ga tišćji, oslobodi; pa nemogući preměriti odnošajah i presuditi prava, postaje igrom strastih, ter upropašćjuje sreću narodah, jer nepoznaje sveobćega duševnoga obraženja. To uči pověstnica, to zasvědočavaju zemlje na iztoku i zapadu, gdě pored duševnoga hramanja caruje samosilje i robsko umlje.

Istinito sveobće izobraženje, koje je cěl i naměra narodnih zavodah, nabavlja plemenitije radosti života, ter ono jedino može osnovati blagostanje narodah. Ono nas veže za domaću sreću i tihi obiteljski život; ono olakšava terete života.

Istinito nas izobraženje uči, da zadovoljstvo i sreću sami u sebi tražimo, a tko ju tu traži, učeća se mladeži, taj netraži uzalud. Ono nas vodi k višemu užitku, koji najvišu cěl života traži ne u putenom, već u duševnom osětjanju, ne na zemlji, nego na nebu. To je što pruža jakost i snagu u burah vremena, i polašticu u protivnostih života; a pri udarcih sudbine podiže sèrce k onomu, koji nad svačim bdije, i sve upravlja po věčnoj svojoj premudrosti i ljubavi. Jer gdě se samo ili ponajviše razum bistri i razvija, tu je kano sa sjanjem sunca u studenih zimnih danih; tu je blizu hladno carstvo praznověrja; tu je oskudna nada, bez koje nam život postaje cèrnim grobom; i svaki udarac sudbine zadaje sèrcu našemu takove rane, za koje nije zemlja niti proizvela lěkovita melema, niti će ikad proizvesti; tu preko svega, što se čuvstveno zove, uzdiže um sa svojimi božanskimi istinami čověka do samoga prěstolja Bezko-

načnoga; tu obitava istino izobraženje, cvět čověčanstva, i kruna života sa svojom silom i utěhom, i najposlě sa svojim zadovoljstvom i oduševljenjem.

Već iz ovih kratkih primětbah biva očevidno, učeća se mladeži! da o izobraženju visi sva sreća i sve spasenje, i da su zbog toga narodni zavodi, kojimi se pokrěpljuje izobraženje, za sve nas od največega značenja. Zato i zahvaljuje čověkoljub na svem, što se je popravka i polěpšavanja narodnih zavodah ticalo, i dan danas tiče. Zato zahvaljujemo mi Tebi, světli Ferdinande, otče otačbine, mi věrni sinovi austrijskoga doma, i u ovom osvetjenom hramu musah pozorno njegujemo ponosni lovor i smiljavnu mladju, koja oba cvěta krotka sèrbska moma spretno u kitu slaže, da ih u neuvehlj věnac stidljivo uplete, te da njim okiti sunčane Tvoje vlasi i zvězdano Ti čelo; jer Ti si darivalac svega, što se u nas narodno zove; jer od Tebe dolazi svako dobro; Ti si podatelj svih dobrih darovah!

Kad je dakle istinito izobraženje tako znatno i koristno, te štovano dražtvo! slěduje odatle za nas, koji smo pozvani na podkrěpljenje odhranjenja, sveta dužnost, da sa svom věrnoštju na tom dělu radimo, da se neumorimo u trudu, niti zapustimo u poznanju i plemenjenju nas samih, da se u učenju i izpitivanju, u ocěnjenju i presudi, i u svem ukrěpimo uzorom onoga, komu ćemo někad račun dati morati o svakoj duši, koja nam pověrena běše.

I sad ti, predraga sèrdcu mome mladeži, šta bi mogla i trebala, da iz ovoga dosadašnjega razmatranja naučiš? — O, vèrlo mnogo! Jer, kad je odhranjenje tako važno, to je ono samo zbog toga važno, što daje pravac cělomu životu tvojemu; jer je ono temelj tvoje sreće, tvojega mira i spasenja duše. O, zagèrli dakle sva dobročinstva života; koristi se savěstno vremenom, koje je osobito za tvoje izobraženje opreděljeno, — i neka ti ovaj svečani čas za ozbiljnu opomenu služi.

Dělajte dakle, dokle světlosti imate! Dělajte, da se radost vaša umnoži, — i da prosvětjenje vaše bude izpunjeno na čast i slavu dičnoga roda našega, — i tako s Bogom i bodrim sèrdcem stupaj stazom, koju je tebi božja promisao otvorila; tako na neizvěstnom moru života nek ti je bodrost veslo, kotva nek ti je nada za věčno i božansko, tako ćeš nėgda preko skrivenih okeana stěnah bezopasno broditi i sretno doploviti u pristanište mira. Tako tecite, da postignete! —

XII.

Štěpan Ivičević

rodio se je u Derveniku, u Dalmaciji g. 1801.; sada je gradski načelnik u Makarskoj.

Tiskom je izdao:

1. Više prigodnih pěsamah; 2. knjižicu: Zametci i ogledala za knjige priprostodomaće (prevod), u Zadru 1854.; 3. Više sastavakah u raznih časopisih, osobito u Zori dalmatinskoj. U rukopisu ima više što izvornih, što prevedenih spisah; izvorni su: a) Vladimir i Kosara, groznosměšno prikazanje; b) Vladislav, kèrvavo izkazanje, pěsma; c) Obštepisje (pangrafia); d) u prevodu: a) Saul, od Alfiera; b) Muhamed, od Voltaira (pèrva dva děla); c) Pakao, od Danta (u 34 pěsme); d) Anakreontike, od Vitorella.

Životopis Andrije Kačića Miošića i sud o Kačićevih pěsmah.

Fra Andrija Kačic Miošić rodi se u Brěstu, selu primorja Makarskoga, godine 1690, od kolěna gospodskoga, kojeno je ogranak knezovah Kačićah Makaranah, iztokom Ungaracah, starih knezovah, još po nadarenju Maksimilijana I. cesara němačkoga.

Od svoga dětinstva pokaza biljege oštre pameti u čvèrstoputnu tělu. Radi česa ga njegov ujac Fra Luka Tomašević, malobratjanin S. O. Frane i dèržavnik, s dogovorom bratje redovnikah uze na nauk u stari samostan Zaoštruški, gdě bolje pokaza, da mu je pamet bila zemlja za mnogostručan plod. A budući podrastao do 16 godinah, nadahnut miloštju božjom, odkri želju svojim roditeljem, da bi se redovnikom zavětovao.

Roditelji njegovi (kojim ostajaše doma Šimun, brat Fra Andrijin) priloživši se k želji njegovoj, združiše svoje molbe s njegovimi kod redovničkih starešinah, od kojih bi zagèrljen i metnut na prokušanje (novitiatum). A podpuno zadovoljiv zakonom prokušanja, starešine ga odpraviše u Budim ugarski, da nauči ondě mudroznanstvo i bogoslovlje. Rekoh u Budim, gdě onda bijaše sèrce svega reda malobratjanskoga, razpružena po svoj Iliričkoj, koji se potlě razsěče na dèržave: ugarsku, bosansku i dalmatinsku; i ova se poslědnja prozva „Svetoga Odkupitelja“ do danas. Ondě, prost od oka ujčeva, něšto se sèrdnu i zagrize, i poběže natrag doma, kakono čine i danas něki nedozrěli momčići. Ali njegov ujac, što nemože razlogom, dovèrši konopom, i odpravi ga bèrže bolje opet u Budim. Ondě ga uzdèrži stričev strah, dok se svojom pametju dostiže, pak onaj strah donese plod, i pamet mu zahvali, tako da je dovèršio podpuno sve nauke mudroznanstva i bogoslovlja, koji se ondě poda-

vāhu. Svaka mu godina u nauku okrunjena bi hvalom i nadarenjem, i u svakom béše pèrvenac, ili uz pèrvenca. Njegovi ga učitelji jošte ljubljahu i za njegovo redovničko podnošenje; neomèrči bo čela ni obraza, niti li ugliba redovničke oděće.

Vrati se k otačbini umětan i naučan:

„Um je stablo, a nauk je težak. . . . . Blažen težak oko dobra stabla. Blago stablu na pretiloj zemlji“ . . . .

Zato posadiše ga hvaljena i čaštjena na stolac mudroznanstva u samostanu Makarskom, kojega bi naučitelj i složi knjigu „Elementa Peripatetica, juxta mentem subtilissimi Doctoris Joannis Duns Scoti.“

S ovoga stolca uzadje na drugi, bogoslovlja, u Šibeniku, gdě uzleti na veliku visinu. A za potvèrdjenje evo jedan čudan dogodjaj. U ona doba bijahu za izkušanje učenikah, i za izoštrenje učiteljah često po cèrkvah očita prigovaranja bogoslovska. Dopre na jedno tako prigovaranje u cèrkvu stolnu šibeničku jedan momak inostran, umětan i oštropametan, ali uzput ponosit, služeći se svojim uměnjem i oštropametju na izpraznu slavu. U tom prigovaranju nadmudri i nadvlada sve okolo stojeće učenike i učitelje, za više danah, tako da jim opadaše obraz, a presvětlomu i prepoštovanomu biskupu to od svojih viděti bijaše veoma žao. On dakle posla po Fra Andriju i kaza mu sve, poticajući ga, da osvětlja otačbinu i otačbenike. Fra Andrija sa dva velika oka oměri onoga božjega pěvca i u sebi govoraše:

„— O mladosti tašta i plaha,
Koja sèrneš s nerazbora
Bez bojazni i bez straha,
Gdě poguba tva se otvora!“ . .

pak, kakono sokol, naleti ga — i sa několiko besědah „O uputjenju sina božjega“ — svlada onoga ponositoga momka, koji se zamèrsi i zastidi; pak od ljutine do osam danah poginu. Što Fra Andriji milosèrčnu bi veoma žao, i okaja onu smèrt nehotnu postom i molitvom.

A budući Fra Andrija svèršio vrěme zabilježeno svoje službe, okruniše ga kakono nadučitelja (jubilatus) i oprostiše ga od te službe.

Ali on nedangubljaše nikad, nego iztumači našim bosno-dalmatinskim naréčjem pet knjigah Mojsijevih i několiko proročanstvah iz S. Pisma, ter složi ih u jednu knjigu, kojoj nadě ime „Korablјica“ — Knjiga, koja se pomiče po svoj Dalmaciji, Bosni i Ercegovini.

A sveta stolica rimska napèrti ga bremenom poslanika apostolskoga u Dalmaciji, Bosni i Ercegovini: koju službu on izpuni

dragovoljno i bogoljubno za mnogo lětah s velikom pokornoštju ovih kèrštjanah, i dobrim izgledom ljubavi bratinske i milosèrdja. Radi česa više putah, gdě ga nebi nitko vidio, kad je susrětao gola, svlačaše istu svoju pododěću i oblačaše siromaha; a on izpod nadodeće redovničke gol ostajaše!

Oblazeći daklem kano poslanik apoštolski Dalmaciju, Ercegovinu i Bosnu, iztraživaše predaje, pisma i svakojake uspomene vèrhu naroda slavenskoga. Skupi svašta, sveza u snop, i one čase, koji mu ostajahu iza redovničkih trudovah, uloži u slaganju različitih pěsamah za svoj razgovor vlastiti, pak poslě ih složi u jednu knjigu i natiska pod naslovom: »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« — koja se razasije po svem narodu slavenskom i zove se obično »Pěsmarica.«

I pod svoju starost Fra Andrija nestajaše danguban svomu redu, nego kakono guardian upravljaše samostane, najskoli na vèrh Brača u městu, zvanu »S. Martin,« gdě osnova novi samostan za uklonište redovnikah svoga reda po izgledu samostanovah talijanskih. Podiže ga od zemlje za života, ter i sam nošaše kamenje na svojih ramenih.

Nastojaše kakono otac obitelji, ali nemaraše za nikakvo starešinstvo glasovito. Budući bo imenovan za dèržavnika ili provinciala, ponizno se zahvali, te neprigèrli ovoga počaštjenja. Tada na město njegovo bi imenovan za provinciala Fra Gèrgur despot iz Zaostruga.

Dogodi se pak, da su se něki siromasi: Jure Levrić, Ivan i Šimun Rabušić, gornji Primorci izpod Neretve vozeći u ladjići něšto sirka, u Neretvi izprošena, s hèrdjavim vremenom izvèrnuli pod tankom puntom kod Bačine, te potopiše i hranu i sebe. Šimun se Rabušić uduši, a ostali izplivaše. Što začuv milosèrdni Fra Andrija, i žalosteći se o nesreći ovih nevoljnih ubožnikah, dozva Jurja i Ivana, ter on s njima za nje ode u Neretvu, a u prošnju žita; tako da im je izprosio trojstruko nego što běhu utopili. A vratjajući se s toga ljudoljubnoga puta, navali na nje kiša i utopiše se kao pěvci. Radi česa naskoči na Fra Andriju težka tišnja, od koje do malo danah umre u Zaostrugu u 70. lětu, godine 1760. uzrokom svoga milosèrdja, i bi ukopan ondě. Ali: Blaženi milosèrdni; jer će oni isti milosèrdje dostignuti.

* * *

1. Milovan (Fra Andrija) nije sakupljao pěsme, nego dogodjaje iz pisamah i pripovědanjah, pak je odpredao od někih dogodjajah pěsme, tkao i krojio po oměri pěsamah pučkih.

2. Milovan je pred očima dèržao nenaučni puk seljanski, a ne naučni gradjanski, te je onomu priprostomu puku pěvao zgoljnom

besědom domaćom, brez načinke· onom besědom, koju seljania sèrcem razumije i ne promišljajuć ju onom besědom, koja ga upravo u sèrce strělja, neproizlazeć kroz nauk i kroz uměnje.

3. Milovan nije izmišljao, nego izkazivao, budeći ćutjenstvo, a ne znanstvo. Hodio je putem seljanskim, kakav je da je, niti ga trěbeć nit ravnajuć, nit popraljajuć nit izpravljajuć. Milovan je na svom dobrom ždrěbcu tèrčao takvom stazom naprečac k sèrcu, a ne kakono pričinjeni pěvaoci na zlato — sedlanu krilašu (Pegasus), poigravajući i obhodeći velikim putem kolovožićkim, od pričinjene nauke izkèrčenim i uravnanim.

4. Milovan je gradio suvozidinom kućaricu pozemljušicu za težaka naměrnim neizkresanim lěsom; a ne vlasteosko nepravno prebivalište od izhitrena i izgladjena lěsa.

5. Milovan je pěvao uz gusle javorove strunožične, a ne uz bukvoguslić srebrozični. Milovan umětan i naučan bio bi znao i slavićem pripěvati, i ždralom letiti; ali nije, nego modrokosom pěvao, a kućnom lastavicom prilětao. Glasa mužkoga, a leta nizkoga: neka je na ušijuh i očijuh najnižega puka. —

„Lastavica tica zapěvala,
Radoslavu kralju pripěvala."

6. Milovan nije bio kuvač kraljice Ade za sladokušce, nego za junake, kakono za Leksandra Velikoga, komu bijaše

„Pèrvi kuvač-rano putovanje
Drugi kuvač-trězno užinanje!"

Po ovih mojih priprostih prilikah Fortis kakono hudac gori je od Milovana kakono pěvača. Fortis sladokusac sudi Milovana mekoputnim kuvačem kraljičinim, kad je Milovan bio zgoljnim kuvačem Leksandrovim. Sudi ga slavićem, a on je bio modrokos. Sudi ga ždralom, a on je bio lastavica. Sudi ga guslarom srebrožičnićem, a on je bio strunožičnić. Sudi ga vlasteoskim sgradonaučiteljem, a on je bio seoski suvozidatelj; sudi ga konjikom krilaševićem, a on je bio golojašitelj ždrěbović. Sudi ga oštro izmišljateljem, a on je bio domaći sgodokazalac. Sudi ga da nije uhvatio kokoši, a on se je metnuo kunice, i ustrělio ju. Nitko nemože reći Milovanu, da što je strěljao, da nije ustrělio. — A zašto nije strěljao na let sèrce gospodsko, nego sèrce težačko, tomu se neima prigovarati. Svak odabire svoj cilj, i slava mu kad směri. Vižle preži prepelicu, a hèrt těra zeca. „Zašto vižle netèrčaš?" rečeš hèrt vižletu. — „A zašto ti plašiš uvěk ptice, a rědko hvataš zeca?" odgori vižle! . . . —

Milovan dotěrao je do svoga cilja; i —
„Uvěk će mu živět uspomena
Do najkašnjeg slavenskog vremena."

Pojstvo i pěsničtvo dvě su besěde, kojimi ja razumijem zvati dvě stvari različite, kakono dušu i tělo. Pojstvo duša, a pěsničtvo tělo. Nemože li biti lěpa i blaga duša u tělu nelěpu i nenapravljenu? . . . . — Ovo je ono, što ja hoću da rečem. Ako u Fra Andrijinih pěsmah neima mekoputnosti pěsničtva, ima jakosti pojstva, a ovo je krěpost svih pravih pučkih pěsamah i pěvalacah.

Gledaj dušu, gledaj sèrce, a ne kakono današnji mladići, koji izabiru lěpše i bogatije děvojke, ako dobroćudne, pametne i radišne. —

Dosta nam je mekoputne naprave tělesne. —

„— Poznaj sama sebe.“ Rekao je jedan od sedam najpametnijih mudracah gèrčkih „Poznaj svojoj kapi ćud!“ veli naš vlah. Sad ja pitam, u čijih besědah ima više pojstva? Sudite vi štioci; — i neka sudi Fortis. Ono što veli Fortis, da su dogodjaji věre nedostojni, lahko je reći, ali nije doistiniti. A nemogu li biti laživa ona svědočanstva, po kojih Fortis tako sudi?

Milovan je rekao:

„— Retorike, ni poesie, nakitjena, ni napirlitana veza nećeš naći, nego jednu sgradu svèrhu tvèrdoga temelja istine zidanu, stěnam' naravnim', iz dubokih jamah po nastojanju siromaha Milovana izkopanih.“ —

A baš da i nebude sve onako, kako kaže Milovan: (sasvim da on reče:

„— Jal istina bila, jal nebila
Oni laže, koi meni kaže.“ —

Veli naša mudra stara rěč: „— Za ono što je bilo, neda čifutin ni dinara.“ — Ovdě se više gleda ćutjenstvo, koje se uzbudjuje za unapreda, nego ono mèrtvo junačtvo i vrěme, što je propalo u dubinu pučine věkověčnosti!

A da pak nebude drugo, nego zabava na odvratjenje jezika i glasa od nepodobnih pěsamah, kako kaže Appendini, to bi jur sa dosta bilo! —

XIII.

Dr. Iovan Steić

rodio se je g. 1804. u star. Aradu. G. 1829. postade doktorom lěčničtva; bijaše u Biogradu glavni sekretar kod sověta.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Makrobiotika 1826.

2. Zabave za razum i srdce, u pet čestih od 1828—1839.
3. Antropologija za mladež (prevod), u Biogradu 1850.
4. Razni sastavci u raznih listovih.

Iz děla: Zabave za razum i srdce.

Temperament.

Četiri ona temperamenta, koja su već stari tako dobro opisali, jako razpolažu čověka na više ili manje, jače ili slabije strasti. Čověk s temperamentom sangviničkim ili lakim ima naklonost na mnoge strasti; ali su mu sve lake, kratke, slabe i nepostojane. Sangvinici su ljudi, kod kojih se narav i sèrdce od svake, često vèrlo male stvari měnja i buni, osobito ako je iole što nova i neobična; oni svašta osětjaju i za svašta u vatru dolaze; sèrčani su i nepostojani, baš kao děca; s veselimi se vesele, s plačućimi plaču, i to često bez uzroka i bez razloga. Često su najedanput i veseli i žalostni, dobre volje i sèrditi; lako se od koješta plaše, i mlogo nadaju. Obično od komarca prave magarca, i grade mnoge osnove, koje su tako slabe, da ih svaki větrić vremena i slučaj kvari i ruši. Ali kao što im se lako pojavljuju strasti, takoisto lako i bèrzo prolaze, obično bez vrěda i bez svake štete. — Temperament cholerički ili jaki, živi, pokazuje silovitu i snažnu narav. Kao što je tělo cholerika obično krěpko i usukano, tako mu je i duševna narav živa i bistra, zato on malo rědje dolazi pod vladu strastih, ali ima više posla s njimi, nego sangvinik, jer su obično jake i silovite. On se najviše jedi, te kad je sèrdit i razjaren, može čuda počiniti. U njem se, kao što se viděti može, mnoga žuč pravi, koja je po svoj prilici jedan od najglavnijih uzrokah njegova ljutoga sèrdca, i njegovih vatrenih strastih. — Temperament melancholički ili postojani karakterizira se tihom i postojanom naravi, mirnim, al i jačim sèrdcem. Melancholik je obično ondě miran i hladan, gdě se sangvinik kida i jede, jer njega samo rědke, jake i osobite stvari u vatru strastih dovode. On može mnogo podněti i otèrpěti, ali kad mu se jedanput dosadi, onda neima sèrdcu mu kraja ni prestanka: lav je u jarosti. Rědko je veseo, ali kad se razveseli i razkalaši, teško i docne mu se čelo opet naoblači. Velika i duga mora biti žalost, od koje bi njegova duša mogla do suzah i jadikovanja pomračiti. Ali kad jedan put pade u tamu žalosti i neveselja, onda s Bogom sono i miru života! jer zatim različne strasti muče i grizu, često grozno, njegovo sèrdce, koji dotle nikad neima mira ni pokoja, dok mu cèrna žuč i melancholija pamet neporemeti i život neupropasti. — Temperament phlegmatički ili težki, spori, bez vatre i bez živosti. Kao što je tělo phlegmatika lěno, teško i mlitavo, tako mu je i

duh slab i spor. Rekao bi, da je cěli čověk samo jedna oživljena i uradjena grudva; on je za svět i za družtvo to, što je za naš jezik neposoljeno jaje. Strasti kod njega neimaju sědišta, ter ono, što mu može kakvu slabu strast proizvesti, svagda mora biti što strašna i nečuvena. Ravnodušje je njegov glavni karakter.

I različni poslovi, s kojimi se sad ljudi zabavljaju, mnogo u ovoj struci čine. Učeni ljudi, koji od učenja i mišljenja slabe i nježne živce imaju, lako osětjaju i prelaze u kojekakve strasti, osobito kad se više muče děli uobraženja. I dugo ono njihovo sědjenje, od koga jim različni organi u tèrbuhu otiču i otvèrdnu, glavni je uzrok njihova nježna i nemirna sèrdca. Lako postaju **hipohondristi**, a tim i džandèrljivi, sèrčani, pakostni, jediti i zanovětalice. Malo se, odveć malo, Platonah, Sokratah, Diogenah i Boerhavah u njihovoj klassi nalazi. I zaista bi s njimi još cèrnije i gore bilo, da im razum nije izobražen, i svagda pri svěsti, koji je, osobito kod mudrih u pravom značenju rěči, mnoge strasti kadar zauzdati i ugušiti. I tèrgovina i zanat više strasti radja, nego život težaka, koji s malo zadovoljan budući, slabo se kida i stara za kojekakve potrebe, koje onim često mnogo brige i posla čine. Što je grubiji posao, s kojim se čověk svoga věka zabavlja, to je jače njegovo tělo, to su rědje, ali kadkad i gore i silovitije njegove strasti.

Običaj i priměr i ovdě nije male měre. Kad kakva strast u običaj i narav predje, tako se u duši i tělu ukoréni i useli, da je poslě ni vilami nemožeš iztěrati. Nigda neizbiva ona iz svoga ležišta, nego drěma samo kadkad i miruje, da se svakom prilikom i za svašta s većom silom i jaroštju opet pojavi i razvije. Ima ljudih, koji nemogu živěti niti zdravi biti, dok se s kim najprije neizinate i izkolju, ili dok koga neizpsuju i pročešljaju. — Mi smo stvorenja, koja rado ono činimo, što drugi čine; i ovo se svojstvo kod nas i u ovoj struci jasno pokazuje. Kakva je narav, kakvo je sèrdce onih, s kojimi živimo, tako se i mi měnjamo, tako i naša ćud ovaj ili onaj kroj dobiva. Dobro i tiho inače děte, ako se s nestašnom, pakostnom, ćudljivom i sèrčanom děcom měša, biva takve naravi, kao što mu je družtvo. Veseo i dobre volje domaćin razveseljuje cělu kuću. Ljuta i sèrčana domaćica čini, da su ne samo ostali domaći, nego i sami lonci na polici nemirni i zli. Jednom rěči, kakvo je družtvo, koje nam priměre daje, takvi smo obično i mi, koji ih primamo.

Koji u toplijih zemljah živu, i pri tom mnogo mesa jedu i često vina, rakije, ili druga jača pitja piju, više i češtje osětjaju i imaju strasti, nego oni, koji u hladnih dèržavah sěde, više o postnoj hrani živu, i žedju vodom gase. U obće meso, mirodije, vino, rakija i ostala jaka pitja draže živce i kèrv, te čine, da se strasti lako radjaju. Ali je bědno i s onimi, koji su slabi i malo udobno živu, pa pasulj

i grah jedu. Iz variva izilazi nemirni duh u tèrbuhu učenih ljudih, koji mnogo sěde, i zato slab želudac imaju. Najbolje je směšati mèrs i post ujedno; ni jedan ni drugi, osobito ako je dug kao gladna godina, sam za sebe nevalja.

XIV.

Izidor Nikolić

rodio se je u Svetom Tomašu u Bačkoj g. 1805. Svèršiv pravoslovne nauke službovaše kod raznih uredah, i dotěra do časti vèrhovnoga župana županijah bačke i torontalske, koju obnašaše do g. 1852.; sada živi u miru.

Izdana mu děla jesu:

1. Više liričnih pěsamah u raznih časopisih.
2. Car Lazar, tragedija u stihovih, g. 1835.
3. Spomeni naroda srbskoga iz bizantinskih spisateljah po Štriteru, u Budimu 1843.
4. Vojvodstvo Srbah austrijskih, u Beču 1849.

Lětu 1838.

Poslědnjega dana toga.

I ti dakle već klanjaš se
   Věkov moru dubokom! —
Toneš na dno, koje rašlja
   Stèrmne kotve nestiže. —
Ti odleti, da nam nikad
   Više natrag nedodješ! —
Strašno carstvo prošastija,
   S one strane planine,
Sa slučaji da umnožiš
   Sveta tvoga, doba tvog!
Dopusti mi, da te, oko
   Još jedared ugleda,
I još samo pored duha
   Jedared proleti mog! —
U početku hoda tvoga
   Talasô se světa brod;
Brat na brata dizô ruku,
   Drug na druga klevetô. —
A i troni ninjahu se
   Vladateljah gděkojih

Na sěveru i na jugu.
  Na iztoku i zapadu,
U nemiloj stojali su
  Razpri često narodi. —
Ti se od nas već opraštjaš.
  A za tobom uzdišu
Milioni dušah, kojih
  Nije sudba izvěstna. — —
Zašt' za pravdu i nepravdu
  Neprisudi? — Zašt' nama
K tomu nisi izdavao
  Rěšenija pravedna? —
Nepostavi poželjenog
  Mira, nit nam naznači
Volji našoj — sèrdcu našem
  Poželjenu davno cělj. — —
Kad se Sèrbljin, sreću svoju
  Tražeć ljuto znojio,
I sa strasti težkog sebi
  Ovog světa borio,
S hladnim sèrdcem, ah! gledô si
  I tu borbu roda mog! —
Mnoge si ti slavne ljude
  U grobnicu spustio. —
Mnoge větve sèrbske gore
  Věrolomno prebio. — —
Je li pravda i nevinost
  Za se našla obranu?
Je li stalnost, je li věra
  Neporušna ostala?
Počituje li tèrpljenje
  Čověčanstvo? — Ljubi li
Dobrodětelj, milosèrdje
  Město svoje koristi?
Nerazrěši věčno s Bogom
  Govoreće lěto nas! —
Al to svakom nek prišaptje
  Svoja savěst onome,
Koji misleć na uzanom
  Stoji pragu godine. — —
Ti pak stani jošte malko!
  Pogledaj mi u oči,
Neželim se s tužbom ovom
  Na věk s tobom razstati. —

Što si nam ti donosila,
   Izdišuća godino!
Sa visine to je redom
   Proizišlo nebesah.
Ondě, ondě u onom dvoru,
   Dvoru pravde věčite
Otčinskoga svemogućstva
   Sladka ljubav carstvuje. —
Obdèržat će, utvèrdit će,
   Što je sama sazdala. —
Nekida se zato lanac
   Čověčanskog saveza,
Makar da se oko njega
   Biju kadkad i zmije,
Koje otrov pakostljivo
   Zalud svoj prolěvaju. —
Čestitoga, pravednoga
   Očekuje slave glas! — —
S novim trudom, s novim sèrdcem
   Ajd' te, bratjo na njivu. —
Koji ništa nije sijo,
   Nek posije; dobar rod
Trud Sèrbljina očekuje,
   Bog je njemu milostiv. —
Kog su klasi već sazrěli,
   Neka žanje truda plod.

XV.

Iovan S. Popović

rodio se je g. 1806. u Vèršcu u Banatu. Svèršiv prava postade u Vèršcu učiteljem latinske slovnice. G. 1840. podje u kneževinu Sèrbiju, gdě postade učiteljem pravoslovnih naukah. G. 1842. postade načelnikom kod ministarstva prosvěte. Od g. 1848. živi u Vèršcu kano privatan čověk.

Izdana mu děla jesu ova:

1. **Slezi Bolgarii**, 1825.
2. **Poema srpskom narodu za g. 1826.**
3. **Svetislav i Mileva**, drama, u Pešti 1827.
4. **Miloš Obilić i Skenderbeg**, kratki životopisi, u Pešti 1828.
5. **Nesrećno sudružestvo**, tragedija 1830.
6. **Dva kalendara Vinka Lozića**, 1830.
7. **Laža i paralaža**, komedija 1830.

8. **Tvrdica**, komedija 1837.
9. **Pokondirena tikva**, komed. 1838.
10. **Zla žena**, komed. 1838.
11. **Roman bez romana**, šaljiv roman 1838.
12. **Vladislav**, komed. 1842.
13. **San Kraljevića Marka**, allegorija 1847.
14. **Smrt Stefana Dečanskog**, 1849.
15. **Toržestvo Srbije** 1849.
16. **Skenderbeg**, 1849.
17. **Koja je dobra žena**, 1849.
18. **Slovnica němačka i latinska.**
19. **Više liričkih pěsamah, u raznih časopisih.**

Spomeu Vidova dana.

Za večerom Lazar sědi,
Sutra ide Vidov dan;
Pogružena njega gledi
Sèrbske vojske smutjen stan.

S upaljenom voštjanicom
Nad Lazarom genij stoji,
Skèrbnim licem k tronu sudbe
On upravlja pogled svoj. . . .

Nu bezglasna stoji sudba,
Oko nje je užas, strah;
Dečanskoga kèrv oblěva
Pri podnožju njenom prah.

U suzama Dušan tone;
Silno tutnji groma zvuk;
Prebijenom voštjanicom
Osvětljava genij krug.

S tužnim licem sad izčezne;
Smèrtni Sèrbstvu kuca čas;
U pèrsijuh svaki nosi
Svoje sudbe gorki klas.

Vražda sije ljuto sěme,
Věra s' zove nevěrom:
Vuk se diže, Miloš pada,
Miloš dika rodu svom.

Burno svitje Vidov danak,
Da opravda prošlu noć:

Al je slaba ljudska sila,
  Gdě s' protivi višnja moć.

Nije l' Rima drevnog sila
Polubožna něgda bila?
  Sve poruši sudbe vlast!
Leti Sèrbin, leti voljno,
Na Kosovo polje bojno,
  Leti svoju u propast.
      Sablje zveče
      Bèrda ječe,
      Kèrv se lije,
      Sèrdce bije,
      Konji vrište,
      Majke pište,
      A junaka rane tište.
      Složno, bratjo!
      Sèrbin bije;
      Miloš gdi je?
      Murat leži;
      Turčin běži,
      Za slobodom Sèrbin teži.
      Al Vuk běži;
      Lazar pada,
      Sve propada,
      Ah, nadvlada
      Turčin ljuti,
      Nebo s' muti,
Sèrbsku slavu, sèrbsku hrabrost,
Sèrbsko ime, sèrbsku znatnost,
  Sve progutà Vidov dan.

* * *

Ništ' na zemlji postojana,
Danas veseo, sutra tužan,
Danas silan, sutra sužanj,
Danas slavan, sutra bědan,
Danas soko, sutra mrav.

* * *

S višezemnog sad préstola
  Svoj razlěva sudba glas:
„Čujte Sèrblji, Božja pomoć
  Milostivo zdravlja vas.

Što je Sèrbin zlopatio,
  Pričina je sebi sam,
Vraždu, razdor i neslogu
  On obljubì seb' na sram.

Grěh Dušana pokajan je,
  I što kèrvni stvorì Vuk;
Prokletstvo je osvetjeno,
  Budi Sèrbe Sèrbu drug.

Budite se vi sinovi
  Iz dremeža svaki svog,
Nek vas Sèrbin brat dočeka
  Kao željnog brata svog.

Svěću nauka podpaljujte,
  Da poznate sreće cvět,
Tek je ondě prava sreća,
  Gdě s' neznanja ruši splet."

Tako sudba mati reče,
  Sjajni nebu sinù zrak:
Burni oblak, i davnašnji
  Razběgnù se běde mrak.

Opet genij s voštjanicom
  Ukazà se cělom sad,
Gladko lice rumen krasi,
  Zadovoljstva lěpi slad.

Umiljato nasměši se,
  Pak zagèrli sèrbski rod:
„Věčno, rode, věkovao,
  Věčno slavom uspěvao,
U blistanju zazrěvao
  Kupeć sloge rajski plod."

*
* *

Rado čověk spominje
  Svoje něgda jade,
Kad mu boljeg života
  Dne časovi slade.

Na korist je spomena,
  Što stradalci glede,
Da s' pazljivo čuvaju
  Od podobne běde.

XVI.

Pavao Stoos

rodio se g. 1806, u Dubravici u Hèrvatskoj; sada je župnik i podjašprišt na Pokupskom.

Izpěvao je mnogo pěsamah u latinskom i hèrvatskom jeziku.

Gèrlica

u ilirskoj dubravi pěvajući.

U visokoj stèrmoj gori,
Na stolětnoj ovoj jeli
Vedrim zrakom svět bijeli
Pèrvi put se meni otvori.
Tanko šiblje prostih hvoja'
Moje gnjezdo sastavljaše,
Ter me u njem svedj njijaše
Bog joj plati, majka moja.
Iz nje ustih od pšenice
Nisam zèrna věk dobila,
Veće pěsak majka mila
Meni nosi iz dolice.
Uz potočić bistre vode
Podje leteć, i bez straha
Uzme zèrno izmed praha,
Ter veselo natrag ode.
Tvèrdom hranom tvèrda krila,
Čistom vodom čisto tělo,
Vrelim gnjezdom sèrdce vrelo
Od majke sam ja dobila.
Tako sam se odgojila,
Pa veselje tudje ruke,
Lěpe sětve tudje muke
Nikad nisam požudila.
U daljini vidim polje,
Zlatno mi se klasje smije,
Al mi nikad jošte nije
Tamo letět bilo volje.
Ja bi mogla svojim krilom,
Kud nemože doseć oko,
Podići se na visoko,
Da odnesem tudje silom.

Nu da tako tudja sila
    Uzela bi gnjezdo meni
    I još život mnogocěni,
    Što bi majka mâ činila?
Zadovoljna dakle onim,
    Što na pute kada zajdem,
    Medju praškom zemlje najdem,
    Tudjemu se svedjer klonim.
Kad uz kamen padajuće
    Dvě tri kaplje skupit mogu,
    Tada sretna hvalim Bogu,
    I sèrdce mi igra vruće.
Opet dèrvo na najveće
    Idem sěsti, tere s tugom
    Opuštenim pěvam lugom,
    S nadom uvěk bolje sreće.
Zdrava grana, dèrvo mlado
    Glas moj nježno u se pije, —
    Do lista ga list odbije,
    Sve zaori sa mnom rado.
Šuma — sa mnom sebe — čuje;
    Ja zašutim — ona šuti;
    Gorski pako plaču puti,
    Moje sèrdce kad tuguje.
Jauk tužan kroz ponore,
    Kroz kupinje — prazne doli, —
    Jedva prolaz da izmoli,
    Dok do druge dojde gore.
Tamo opet sve pobudi;
    Sivi sokol krila pruži,
    I vèrh gnjezda svoga tuži,
    I svomu se snu začudi.
Al jur sada sve ustane;
    Slavulj odpre odmah vèrlo
    Milim glasom svoje gèrlo,
    Ter na posluh bratju gane.
Jur ptičice svakojake
    Pěsme poju — svaka svoju,
    Ter u većem udilj broju
    Glasnim pěvom pune zrake.
Uz travicu pčela cvili,
    Mravak brižno putem tèrči,
    Isti gorom cvèrčak cvèrči,
    Sve za rod svoj žive mili.

Dok se jedno k drugom kupi,
Dok se giblje šuma pusta,
Dok sve odpre svoja usta,
Da u život novi stupi;
I dok meni služi vrěme,
Da si gnjezdo ja sagradim,
U njem mlade svê posadim,
Da nemine moje pleme;
Eto jadom uz planine
Eto buči strašna vika,
Na jedanput divja krika
Traži slěde od zvěrine.
Nut od lava prem strašnoga
Lovac stope najti žudi,
Iz daleka sim zabludi,
Da ubije gosta toga.
Sad zamukne, sad zavapi,
Sad postane, sad poskoči,
Vatrom gore njemu oči,
Nemir divje sèrdce trapi.
Pušku skine sa ramena,
Kô — ljuta se vije zmija —
Da ubije već navija —
Jer se kaže něka séna.
Něka séna goropadna
Strašnog lava sa te strane
Čini mu se da tud bane:
Odtud njemu pèrsa jadna.
Pèrsa jadna, ah izreći
Kô su jadna, nie moguće.
Ha! kô sèrdce u njem vruće
Za ubojstvom lava ječi!
Vidět žudi, što ga plaši;
Sěnu vidi, těla nije
Kô mu ljuto sèrdce bije,
Ipak svaki rast ga straši.
Svaki rast, koi šumom buči,
Kad za listom list se giblje,
Kad za svèržju svèrž se ziblje
Sèrdce njemu težko muči.
U zdvojenju lovnim rogom
Zaćme tulit divjom krikom;
Lug odvikne istim klikom
I on obom dèrhtje nogom.

Nogom dèrhtje od neznanja,
Da li lav to, kad on tuli,
Glasom istim njemu ruli,
Da l' je větar, il je sanja?
Nezna lovac, da s' uz gore,
Kê njegove noge gaze, — —
Šuplja bèrda svud nalaze,
Koja jekom — s njim govore.
Sam si dakle lava stvori,
I što dreči, znati mora,
Da od njegvog jest izvora,
Sebe-neka tim obori.
I sam sebi strah poredi,
Ter se sebe sad samoga
I još jada plaši svoga,
Do osvete koj ga vodi.
Ništ nevidi; sad već sudi
Križoputje — da je njega
Očaralo odmah svega:
Svakojako putem bludi.
Eto, što sad nepečima,
Kakva misê s njim nevlada,
Što nesmatra iz nenada,
Kad što traži, gora nima?
Vile, kaže, lava brane,
One nose pamet zrělu,
Koja vidi moju strělu
I za lava težke rane.
One su ga, znam, sakrile;
Jer su vilam moći dane,
Kako pticom lav postane,
Pticom su ga pretvorile.
Odmah misli, da kad blizu
Ja gèrlica tužno pévam,
Da ga perjem ja oděvam.
Nut, sad mu sam ja u grizu.
Ti paklena, kaže, zvěri,
Ti sad moraš dole pasti:
Ter u kèrvnoj duše strasti
Puškom svojom na me méri.
Vidim mu se predaleko;
Prignut sav po zemlji plazi,
Na me véndar věrno pazi,
Doklam projde svèržja preko.

Da ja mladih nebi imala
I kod gnjezda nesědala,
Ja bi bila odletěla,
I pobeći veće znala.
Misli lovac došav bliže,
Da ga mê ne vidi oko,
Premda nije tak široko —
I već znova pušku diže.
Pušku diže i prisiže,
Ako nisam njegva žèrtva
I nepanem doli mèrtva,
Neka njega hit ta stiže.
Ti kupino, ka si tude,
I ti, kaže, oštri tèrne!
Bodi, kad se doli svèrne
Bodi živo njojzi ude!
A ja ću joj razbit glavu,
Vrat izvinut, gèrlo izvući, — —
I do smèrti nju utući,
U nečistu bacit travu.
Ter još onda noge strěti,
Perje i sva njejna krila,
Kimi lava je ovila,
Izskubsti joj i prokleti.
Pivčuć na to moji mladi;
Jedan porad ljute gladi,
Drugi gnjezdo jer se shladi;
Dižu kljune k mojoj bradi.
Al to lovcu nije milo,
Već priměri, pušku spruži,
Šuma gromom sva zaruži,
Eto što se dogodilo!
Puška mu se sva razbila, — —
Hit je njega obalila,
Oči njegve zaslěpila,
I čelo mu razmèrvila.
A u svome ja sam stanu
Kô sam bila, tako ostala,
Moje mlade ogrijala,
Davajuć njim krěpku hranu.
Višnji čuva sve, što stvori:
Sve, što ćuti, život ljubi;
Tko će drugog da pogubi,
Samog sebe on umori.

Tko pod drugim jamu kopa,
U takovu njega lasno,
Kadgod bilo, rano, kasno,
Vlastita će svèrnut stopa!

XVII.

Tomo Blažek

rodi se u Peterancu, u gjurgjevačkoj krajišničkoj pukovniji g. 1807., a umre g. 1846 kao odvětnik i prisědnik sudbenoga stola.

Kao mladić napisao je mnogo vèrlo dosětljivih latinskih epigramah; kašnje je pako izpěvao u narodnom jeziku više pěsamah, ponajviše političkoga sadèržaja, koje je po njegovoj smèrti sabrao pobratim mu Antun Němčić, te ih izdao pod naslovom: Političke pěsme pokojnog Tome Blažeka, u Zagrebu 1848.

1.

Jednoč i sada.

I meni jednoč, gle blage sreće!
U gèrmu svakom raslo je cvěće;
Sada, o Bože, jedva u vèrtu
Nadjem gděkoju ružu zastèrtu,
Kako iz lulja, iza koprivlja
Vjiri ko da je več posve divlja.

I moje jednoč ptice vesele,
Glasne su bile i moje pčele.
Ptice doduše i sada poju,
Ali ne radost već tugu moju;
Pčele mi samo kadkad zašume,
Što li bi rado, same neume.

I moje jednoč nebo je bilo
Rajskijeh zvězdah biserno krilo.
Sada u mraku měsec mi bledi
Misli žalosne, smèršene redi;
A uza brata s turobna lica
Pregorko plače tužna danica.

I meni jednoč teklo je vrelo,
I mene zlatno sunce je grelo;
Sada odkada laž i prevara
Već neg iskrenost světom tumara,
Svagdan je moje sunce mèrzlije,
Ufanja vrelo svagdan plitčije.

2.

Antunu Něměiću.

U maglama nebo leži,
Jer se zemlje stidi;
Dan za cèrnom noći běži,
Jedva li ju vidi.
I mi s njime u tamninu
Věkovnu bi pali,
Prijateljstva da jasninu
Nebi uzdèržali.
Sveta dakle što imamo
Od ljudskoga roda
Prijateljsvo jošte samo
Zdèrži zemlja ova.

XVIII.

Vasilije Subotić

rodio se je g. 1807 u Dobrincih u Srěmu. Godine 1839. postao je župnikom u Zemunu.

Izdana mu děla jesu ova:
1. Opisanije bitke kosovopoljske, u Novom Sadu 1840.
2. Obrazi života u stihovih, g. 1858.

Izvadak iz večernje molitve.

Bože, otče svemogući!
Koga dični slavi cvětić,
To prostranstvo bezgranično
Světlim krasi veličanstvom;
Tog prostranstva more širno
Tebi, svome iztočniku,

Šumom sladkim igrajuć se
Voljne pěsme puštja glase!

Milione životah si
Živim prahom ogradio;
Milioni tobom dišu,
Od slona do vijućeg se
Cèrva slaba u prašini,
Koji rodjen jedva, i već
Natrag u prah povratja se
U sve tamu ništetnosti.

Zakone si i věčiti
Utvèrdjeni ustav dao
Savèršenom ovom svemu,
Da k jedinstva teži koncu:
Ali kad je silna volja
Tvoja, krug svog toka kvari;
Volna mokra zemljeni se,
Oganj u rosu prelěva se;

I točkovi, u čudesnom
Krugu ovom što s' obèrtju,
Svoga traga staroj stazi
Nevěrnici odmetnu se;
Město, massu, veličinu
Sferah, silu i tu, koja
Posluje u meni, mora
Iznevěrit orudije;

Silna sunca stup visoki,
I planetah mirno polje,
I pojasa svakog zemlje
Nakit zaslěpljivajući
Na mig samo obèrve ti
Groma čvèrstim sa trosubcem
Jarost boja užasnoga
Zvučnim ruši sa kèršenjem;

I carice holi slugu
Sva četiri carstva silu,
I cěloga ispolinska
Stvora ovog moćne svode
Silne tvoje pèrst desnice
Ta čepova starog znanstva

A dodirkom samo jednim
K redu drugom preokrene.

Tajno u tvom dělalištu
Ti čudesna děla spravljaš
Kroz se forme praha mèrtva,
I duševnih snagah tajne
Luči vèje svemoguće
Vonje duh i premudrosti,
S premudroštju zrak svetosti
Suncem ljubve odgojeni.

Svetil tajni! carstvujući!
Uma moga slaba hitrost
Tvoga sućtva veličanstvo
Kadra nije izslěditi:
Odblěsk samo od slave mu
U zèrcalu světlom ove
Moje kratke domovine
Čisto oko vidět dèrza.

* * *

Dolě, dolě herubimi!
Lice k zemlji o čověče!
Na kolěna padni světe!
Slavi tog, koj věčan jeste!!!
Poj, poj, more! bure rikom;
Poj, uzduše! větra vikom;
Pěsmu poj mu blagodarnu;
I ti, krasna o naravi.

O ti, koju on najvolji,
I koju on svojom zove,
Poj mu pěsmu dobra otca,
Poj mu, dušo bitja moga!
Eto otče! ovdě něžno
Ja na tvoje padam grudi;
Grudih mojih tajnu žicu
Blagodaran pèrst udara.

* * *

A u jutra zlatnoj zori,
I u poldna žarkom času,
I večera tihom miru,
Sa cvětića něžnom pěsmom,

I sa rasta holim glasom,
S majopoja melodijom
Pusti moje žèrtve miris
Tvog préstolja žèrtveniku!

Ukrépi me, tvorče silni!
Hodom krépkim šestvovati
Po livadi pravde tvoje,
I istine puta tvoje;
Daj mi snagu moći svete
Vraga silu nutèrnjega,
Što horizont bitja vedri
Mrači moga, stèrt u korén!

XIX.

Ante Kuzmanić

rodio se je u Splětu g. 1807; bio je učiteljem primaljstva u Zadru, a sada živi u miru u selu Blatu na otoku Korčuli.

Napisao je silu malih i velikih sastavakah u časopisih, što ih je uredjivao. Uredjivao je pako a) Zoru dalmatinsku g. 1844, zatim počam od listopada 1846—1848.; b) Glasnik dalmatinski 1849—1854.; c) Pravdonošu g. 1851.

A. Slučaj zločinstveni.

Slovna razprava o razparanju mèrtvaca.

1.

Pregledanje vanjsko.

Tělo je veličine prěkoobične, mesnato i dobro ugojeno; zatilak, uzvratci (vratne strane), lěvo rame i lakat, sva ledja, stražnja bedrena, sve je to pokriveno modricami, i modrimi, prozračnimi žilami; nasuprot, po prednjoj strani těla koža je blěda.

Kose (vlasi) su cèrnjkaste, neuredno ošišane; obraz i ustne blěde, očinja běločica izgleda naput stakla, šarenica (očinja) mèrkolasta, dolnji lěvi kapak, nozdèrve, lěvi ustni ugao i ono što je pri njem, sve je omaštjeno někom vlagom cèrljeno zagasitom, koja je iz ustijuh izišla.

Vrat je kratak, debeo i gibiv; pèrsi široke, tèrbuh napet i nadut; nad žličicom i lěvim krajem rebarah deset tjagah modrukastih od veličine jedne petice, koje su se od toga zametnule, što je tu bilo prilěpljeno četèrnaest pijavicah; na gornjoj lěvoj strani tèrbuha, za četiri palca izpod kraja zadnjeg rebra, a 3 palca od pupka, ima rana, duga jedan palac, i jedna pruga, široka u srědi ½ palca, u nutrašnjem kraju svedena naput šiljata ugla, izběljena, zijatna s oštrimi krajevi, iz koje se je bilo salo izkrenulo; nad gornjim krajem iste vide se 4, a pod dolnjim krajem 5 sitnih iglenih nabadotinah, gdě je šav bio, što je vidar Jokić rasparao, dok je ranjenik još u životu bio.

Ruke su gibive, noge ukočene; u pregibih od rukuh imaju biljeske, gdě je kèrvi višekrat izvadjeno bilo; a na nijednom drugom dělu těla neima nikakova traga učinjene sile ili odpora.

2.

Preglědanje unutrašnje.

Koža od glave obične je debljine; po njoj kèrvi neima; naopako joj je strana blěda; takodjer je i svod glavine obične debljine, čvèrst i težak, sprěda malo stisnut, za koji je svod tvèrda opna iznutra jako prionula; žile po ovoj opni oslizle, a u žlěbini ima samo několiko kapih kèrvi žitke. I žile su po mekoj opni oslizle i neima u njih kèrvi; toliko žile koliko i tina něšto su nadute i lako se mogu s moždjani rastaviti; izmedju njih i moždjanovih zasukah ima malo surutke; rupe su razširene, a u njihovih dolnjih rožnjicih ima malo surutke cèrljenkaste; žile su poblědile, tretja je rupa prazna, životna žlězda meka, moždjani prilěpčivi, a malo ima u njih kèrvi; na dolnjem povèršju moždjanah i moždjanacah, osim oslizнutih žilah, neima nikakova osobita pobilježja; četvèrta je rupa prazna; na temelju glavine oslizli su žilni žlěbovi, a udno nje ima nešto surutke kèrvave; ni tu, ni ozgo na glavini neima povrede nikakove.

Unutrašnje i izvanjske debele vratne žile oslizle su; kotlašna žlězda obične je veličine, u njoj ima podosta kèrvi; u dušniku ima sline kèrvave, a slinova se opna (slinavica) zarumenila.

Oba su se krila od plućah razdèrljila; blědo im je prednje povèršje, straga su boje zagasitije; za nijednu stranu nisu prionula; u lěvoj dubini pèrsijuh ima pol kvartoča, a u desnoj dubini ima blizu kvartoč kèrvi žitke.

Ovdě treba kazati, da parajuć pèrsi razparao se ošit sprěda blizu vitnih rebarah, te je ona kèrv lako mogla iz tèrbuha u pèrsi proteći. Na dolnjem povèršju plućnoga lěvoga krila pri ošitnom svodu opna je razstavljena od plućah za jedan palac u dužinu, a

četiri pruje u širinu, i samo se jedna povreda mogla jedva razabrati, koliko da je šiljatim èrtom zadana, jer je tu na plućih bila ljaga zagasito-blěda. Ovdě treba i ovo napomenuti, da se je možebit onda opna od plućah razstavila, čim se je ova strana pregledala.

Ovaj komad plućah od prilike povrědjen nije se režuć ga u ničem razlikovao od ostalih plućah. Oba su krila zdrava, osobito ozgo; nego su ozdo zagasita, što se kèrv utaložila u njihovih žilah; jošte se s lěve i desne strane opna podměhurila. — Sèrdce je obične veličine; desna mu je strana salom pokrivena, ali je sve oslizlo; neima kèrvi ni u desnoj ni u lěvoj njegovoj rupi, niti u većih njegovih žilah.

Izpod kože od tèrbuha ima dosta sala; na unutrašnjoj strani, ondě gdě je opna pri unutrašnjoj rani, ima povreda nakriva, duga jedan palac, i jedna pruja u srědi široka ½ palca, s prěda skučena, a s traga malo šiljatija, kroz koju se izrenio bio jedan komad plene, dug sedam četvèrtih palca, a širok pol palca, i ovo bijaše ono salo, što se izvanka opazilo; plena je nasukana i pokrivena salom, prednja i stražnja joj je strana gděgdě kèrvava, a na stražnoj još ima do četiri mala grumenčića kèrvi sgrušane.

Jetra su obične veličine, boje cèrnjkasto-blěde, pokrivena mnogobrojnimi ljagami i trakovi, koji su blědji na prednjoj i stražnjoj strani; u naokolo su štrapasto-žutkasta a iz nutra su cèrnocèrljenkasta; jošte im je mezgra drobiva; malo ima u njih kèrvi a ni malo nisu povrědjena. Žuč nije preko měre puna, a jad u njoj jest cèrnožut, prilěpljiv. U tèrbuhu izpod jetarah ima kvartoč kèrvi žitke i više. Slězena je izvanredno malena, cèrnkasto-modra, iznutra cèrljeno-cèrna i vèrlo meka.

Slězenica pretvorila se u salo, a skroz je zdrava kao i slězena. U tèrbuhu s lěve strane ima kvartoč kèrvi žitke. Želudac je jako od uzduha nadut; izvanjska mu je strana boje mavijaste, a unutrašnja je blěda i slinom pokrivena; dno mu je prazno, a pokriveno je slinom i cèrnimi trakovi.

Na gornjoj strani dnice ima rana nakriva; široka pet prujah, koja je skroz otišla kroz dnicu do želudca. Za jednu podlanicu od nje imaju druge dvě rane bodimice zadane, jednako široke, koje su probile isti dio crěvah na istoj strani; cèrljena je slinava opna blizu tih trijuh ranah. Krajevi istih ranah oštri su i postali od oštroga bodca; u ostalom tanka su crěva mavijasta, i gděgdě našarana cèrljeno-cèrnkastom bojom od kèrvi zasèrkane; dubine su pune uzduha, a unutrašnja strana gotovo sva je pokrivena cèrnom kèrvuštinom.

Uzlazeći i poprěčni dio kulina stisnuti su; u opornjaku toga debeloga crěva, gdě poprěčni njegov dio prelazi u slazeći dio, opazio se jedan odkidani komad opornjaka, dug dva palca a širok ½ palca; na njegovih krajevih nije bilo nikakve zarezotine, i nemože se

podufano kazati, da je ovaj komad opornjaka rukom odkinut: jerbo bi se vèrlo moralo dvojiti, da li je ono izrezak, sudeći po njegovu okolištu i kroju. I slazeća je strana kulina stisnuta, a samo su zasukanice i gužnjak razšireni. Unutrašnja strana debelih crévah zastrapana je někim vrědom cèrnožutkastim.

Bubrezi i bubrežnjaci obične su veličine, i iznutra blědi; u bubrežnih cěvih ima malo kèrvi žitke. Měhur je stisnut i prazan, u zdělici ima kvartoč kèrvi žitke. Snimivši sve utrobe, koje se u tèrbuhu nahode, opazilo se je, da gdě je ošit skroz zdrav, te nijedna se povreda nije opazila na velikom tèrbušnom bilu i na glavnih ograncih žilah i bilah, koji se tu nalaze.

B. Propast pustoga grada Solina.

Sve što je pod nebom, sve se tare; što se omače, više se neustavi; kuda poplav, vatra, mač nemože, vrěme može. Kamo silna carstva i kraljestva k iztoku i k zapadu! Kamo Babilonci ponositi i uzkovèrčeni! Kamo oni strašni Rimljani, koji ustadoše světu stope kopati, pak sami sebe u bezdan utopiše! Zakaralo je i sunulo vrěme nebeske osvete, te pomlatilo i položilo one, koji nisu znali za svoj obraz, nego su silesinom pritiskali sirote, na tudje glavnje najali, rovili i rušili zemlje, i iztèrpavali, što su siromasi s trudom skupili. Kako se je ona snaga iztèrgala, kako je žalost iznenada zaletila, te se cèrni danci izbrojili! Došla je tuga na glavu, nevolja na vrat, vile k očima, dočekao ih je těsan klanjac, sve se je prekrenulo, raztèrglo, upropastilo. Kuda su ceste pukle, sad orač brazdu kroji; gdě su se mudraci sastajali i sbor sborili, da ljudem sude, tu sad krava riče, kèrmak skiči; kud su se gèrdni dvorovi izvijali, sad su gromile i kućerine nizko sbubljene; kud su kipovi i čidije izpravljene, da im se čeljad klanja, sad bunjište i smetište. . . . . Oj putniče! oj vi, koji kiričinski pěvate niz vèrletni Klis, a stèrmo gledate, nije li vam ikadar tisik na sèrdce pao, niste li žalost provodili, spomenuvši se Solina grada plemenitoga, koji bijaše u čudnovatom naponu, a sad od njega neima nego razvaljenih gradinah i raztèrkanih polegušicah? Nije ga voda izlokala ni izèrvala što je vavěk tiho posrěd njega tekla; nije ga vrěme raztisnulo, već opakluk, poganstvo, vragolstvo, běsna sèrčba. Za dva sata hoda od Mosora k zapadu uz more pružao se je na dugačko, pak mu je tkanica pusta bila uz bèrdo niz bèrdo, na zavoj, na sukriž, na obal, kako je moglo izněti po glavicah i bèrdašcih. Car Konstantin Porfirogenit piše, da je bio gèrdan kolik polovina Carigrada, a opet na peru se znade, da je čověk jedva za dan mogao Carigrad šancem obići. U Solinu su kule dohvatjale kolik zvonici, a sve skrozi dvorovi, hrami ili cèrkve,

tvèrdjave, stupci, žlebi provèrtjeni, kud je voda letela; igrališta, mostovi, vèrtlovi, bašće. K njem su čete vèrvile sa svih stranah; sve se, pobro, na krupno radilo, skela je pusta bila; sve se tèrpalo pravo i krivo, rano i kasno. Užitak je tèrgnuo kao iz vode; omaljni ljudi, gospoda i velikaši, imali su čim se izčastiti; bilo je slastna, mastna i cèrljena, koliko ti drago.

A kod tolikoga blaga i bogatstva, kod prevelike takve sreće, je li bilo reda, načina, očijuh; je li doliervala pamet zlu? Aja! pobro, nego zasekoše ljudi u svojoj glavi, da će veselje bez prestanka trajati, da neće biti brige, ter im tako vréme propadaše, dok im nije tuga izbila sasvim. A da kako su mnogi pusti gradovi propali i razasuli se? Zar bez desnice božje? Zar ćemo sve tovariti na vragove rogate? Kod golemoga blaga nisu smirno živili Solinjani, već mnogim je duša došla najjevtinija; siromaha su dužili na prava Boga, obzirali su se samo na šareno i gizdavo, kako bi se uzresili na světu; na dronjka su se čověka bečili, svaljivali i navaljivali pedepse po svojoj volji; uzimali su k sebi tudju jaspru, oda vĕre su na strani bežali. Mnogi su umetali, što su im stariji dohranili, i razteklí na igre, na bludnost, te u sramotni dug zalazili, pak na novo izigrali i izpevali, dok se nisu posve u hèrdji izbèrljali i zavalili. Napokon cèrkva je ostala bezglavna: nije imala svoga starěšine; redovničtvo se je izkvarilo: nije bilo spasonosnoga světovanja, da od ruga izbavi udovice i děvojke, da se žene nepuste u neveru, i da lažljivci i lažice na sve strane nezabacivaju; da kamatnici novacah neizbiju iz znoja siromaškoga, da bogataši puštjaju k sebi priplaziti kljaste, pèrnjave i starce dèrpave; da se děrčina i mladjarija ugledaju na čeljad staru i pobožnu. Što ćeš! smutnja je najposlě gradom vladala, bilo je mnogo gospodarah, a malo slugah, luda je hitrina prenosila svakoga, a nije bilo pravoga vidoka i vladavca, da ih uztegne i svèrne, ter je moralo sve potančati i poteći na najmanje i najtanje. Bilo je pametnih i mudrih, ali na malom broju; onamo izgubili, amo nestigli, kud ćeš opačije! Ta prava je buna bila jutrom rano a večerom kasno.

Takovo je bilo njihovo stanje, kad je puklo strašno vréme, ter im rekla zemlja, da stanu. Avari ili Abari još za vladanja Tiberija cesara strašno se u Aziji pojaviše i kèrvlju ju naštrapaše, pak se iz prevarke amo u Bugarsku i u obližnje dèržave doseliše. Kako su Rimljane i Gèrke ugledali, veseljahu se kano lisica meki; namah spoznaše svoju jakost, a njihovu slaboću, namah razaznaše veliku razliku izmedju svojih kožunah, i njihove čohe, izvežene srebrom i zlatom. Po tom se oni nikad nesmiriše, već tako posiliše, da im je morao cesar Mauricij radi mira dati sto hiljadah zlatnih novacah. Kasnje, pridruživši se Longobardom, poharaju i porobe Italiju, pak udare na Dunav i tude iskresaju na komade carske konjike, pak sav

jad izrigaju po župnoj Dalmaciji. Ove gèrdne došličine potegoše pèrve polovine sedmoga vëka k Solinu, pa se obsukaše okolo nje, ga i najaše kao gavrani na stèrvinu, pa ga počeše biti strëlami i bacati nanj iz praća kamenje, svejedno kao gràd kad pada. Od iztoka i od zapada zaprëče i presëku sve klanjce; sve nalegne mač do mača, strëla do strële, i iztakne se iza gomilah, da razvèrne vrata gradska.

U tom Solinjani, uzašavši na bedene i na šančeve, obarahu bez prestanka za mnogo danah na neprijatelja gèrdobe, kamenje, strële; al ga nemogoše nikako uzbiti. Na svake se muke mučahu; koji su se jako na oružje opèrli, poginuše; koji su se hvalili, da će junački na obraz izajti i da će se odèržati, sad u se dušu; mnogi iznemogoše, čuvajuć stražu i braneći se, a ostala se svëtina bez vojvode i upravitelja zabuni, prestraši. U takvoj, tësnoj i jadnoj prigodi bogataši stanu za se misliti; bèrže bolje svoje blago spàrtljaju i potajno moru privuku, da stèrpaju u brodove i da bëže. Kad su se tomu osëtili omaljni i ostali ljudi, uskoče svi, svatko sebi lëži; guši se jedno preko drugoga, da korak grabi; tu se nezna, tko na kom jaše, tko na kom stoji; po suhu izmicanja nije, nego svi k moru, brodovom; ali se brodovi odmaknu od kraja; što se ukèrca, ukèrca; te mlogi, neznajući kuda, skoče u more, da doplivaju do brodovah, da se ukoče za štogodj, pa se jadni potope. Abari u toj smutnji grad pokriju; tu se kose dižu, neće da kapa stoji na glavi; tu se pobro, kèrči, maže, teše; poplav od kèrvi ide, tvèrda zemlja nemore dolje ići, visoko nebo nemore gori; žene jauču, hubanj grade na pèrsijuh, stoji berjakanja i pomaganja ljudih; plač i žalost i na daleko se prislovava. Mlogi goli, bosi, kao gomile gèrntaju, neznajući, hoće li k bèrdu, ili k stèrmu; jedno kaže majko mila! a drugo berija! berija! Starci, kljasti, majke s dëcom u naručaju, zaludu na kolëna padaju i ruke sklapaju; sve to pod mač pade, kao da si metlom položio. — Što nisu mogli izsëći ni razgrabiti, ono porobiše i popališe, te se tako plemeniti grad Solin pretvori u lug i ugljevlje.

O. Pobratimi i Posestrime.

Pobratimstvo biva plemenito, zakonito utvèrdjenje prijateljstva izmedju dvë mužke glave, koje su se zadružale, a u nikakovoj svojbini nisu. Obično se na javi uljube i pobrate; ali se drugda može dogoditi to i u snu, to jest, kad se prezire komu gdë ga drugi kurtariše od kakve nevolje i pogibelji, te ti ga brati, onako u snu, a kad se prene, pohiti k njemu, i zhilja radi, da se s njim po za-

konu pobrati. Naši su se ljudi i s Turci bratili, osobito u ratno vrěme.

Pošto se dvojica lěpo medju sobom uzrazumiju, i jedan drugomu tvèrdu věru zadadu, da će se za svega života kao prava rodjena bratja paziti i ljubiti, i ako do potrebe dodje, braniti se, pomoći si, i u vatru jedan za drugoga ugiljati, podju k misniku, kažu mu, što su naumili, i izvadi svaki po šest libarah za misu i svěće. U onaj dan, u koji će se misa za nje reći (najviše to biva na kakovu sajmu i blagdanu) idu oni pod oružjem i u najlěpšoj odori k cèrkvi, i ako su iz istoga sela, za njimi osuču se rodjaci i vrući prijatelji njihovi; ako li je jedan seljanac iz drugoga sela, tadar idu samo oni iz onoga sela, gdě se brate. Sad njih bratja, došavši pred cèrkvu, polože oružje, pak unidju i na svoje město kleknu naporedo, pa dèrži svaki u ruci po jednu užganu svěću od petice, a župan stane do njih (on im gděšto biva kum kao na věnčanju) dèržeći u ruci dvě užgane svěće. I svetjenik pod misom (gděšto poslě mise) pristupi k njim i upita ih, žašto se brate? A najstariji će odgovoriti: „za ljubav"; i tada će ih misnik učiti, da to nisu žalni posli, nego da se oni imaju ljubiti, a nigda se svaditi niti skosnuti. Oni sve to zavěćaju, te on nad njimi čita svete molitve i blagoslovi ih. Kad se misa dospije, oni se izljube pred svim pukom, da ih nemožeš od milinja gledati, pa kada izadju iz cèrkve, zakalaju puškati se na veselje, i tako čine rodjaci i prijatelji vičući, da su novoga brata i prijatelja dobili, pa svi idu na jiće i pitje u onu kuću, koja se bližnja k cèrkvi dogodi.

Kada stupe u kuću, tu se ljubi, tu se gèrli i pozdravlja u pozdravi božjoj, te i onaj pobratim tudjinac zove pobratimova otca poočimom, majku pobratimovu pomajkom, ženu nevěstom, sestru posestrimom, sina posinkom, brata pobratimom, i dariva svim: komu po kapu, komu po maramu, komu duvan, ako duvani, kèrpu platna nevěsti, jabuku, kolače, voće děci, sve kako doseći može. Zatim sědnu za punu tèrpezu, pobratim do pobratima, a ostali redomice, i bude svetjenik s njimi, pa svi sladko i veselo blaguju i nazdravljaju, n. pr. „U zdravlje našega pobratimstva! da bi do godine pili i zdravo bili; kudgod išli, da bi jedan za drugoga pitao! ljubili se, neomrazili mlogo lětah i godinah!" Kad su se digli od ručka, idu na kolište, igraju kolo, jedan uz gusle pěva, drugi u sviralu, ili měšine il diple svira, a pobratimi se za svega toga veselja neodcěpaju, nego se gèrle, dok iz kola izadju. Kad bude pri razlazku, opet žene od one kuće darivaju onomu pobratimu po košulju, nazuvke dobro nakitjene, pas, napunjivaju mu torbu svačim, da nosi kući svojoj mito i dobar dar; a kad se ona dva pobratima porastanu, puškaraju, i uz svaki hitac, dok se god čuje glas od pušakah, dozivlje jedan drugoga: „Pobra-

time, eto ti jabuka!« — Kad prodje něko vrěme, valja da onaj, koji je pèrvi počastio svoga pobratima, ide k njemu, i pohodi pomajku, poočima i ostalu novu svojtu, a oni će ga častno i u ljubavi dočekati kao da je iz njihova sèrdca pao, pak ono će se isto veselje kao i prije ponoviti. Ima rěč: bratja će se rodjena svaditi, a pobratimi neće.

Na isti se način i ženske zaljube i posestrime. Ako su žene, njihovi muževi čine veselje; ako su cure, njihova bratja i otac. A i to valja reći na hvalu i čast ovoga našega naroda, da će se kadgod i poštena cura s momkom pobratiti, te će oni poštěno živiti, kao da su brat i sestra. I neima puno godinah, da su se bila u jednom selu u Kotaru dva momka narekla, da će se pobratiti: u tom jedan umre, a sestra od ovoga, koja je cura bila, pobrati se s onim bratovim pobratimom i bezgrěšno se dèržaše s njime. Nī posestrima s pobratimom, niti pobratim s posestrimon nesmije se věnčati. Ako se jedan pobratim ženi, on će pozvati pobratima svoga za děvera, kao brata rodjenoga. Njihova se čeljad medju sobom kao rodjaci smatraju, i kad se srětnu, pozdravljaju se i ljube. Bože daj, da se ovaj pošteni i blaženi običaj uzdèrži u našoj hèrvatskoj ruci!

XX.

Joksim I. Nović

rodio se je u Vèrhovinah u Otočkoj krajini g. 1807; sada živi u Vukovaru.

Ima u rukopisu pověstnicu světa, od koje je dosad izdao jedan svezčić, pod naslovom Srpstvo, u Novom Sadu 1855, — zatim još několiko izvadakah, pod imenom: Lazarica, u Novom Sadu 1847.; Potop g. 1851; Smèrt cara Stěpana i cara Uroša, g. 1853.

Iz Lazarice.

Hiti Miloš bratju da osveti,
Jednom reče: „prosti Bože grešne!“
Drugom reče: „neka ti je milost!“
Sam istekar protěra Arape,
Nova snaga Obiliću dodje,
Čine mu se Arapi ka mravi.
Koliko ih silan razbijaše,
Sva se od njeg poplašila vojska.
Sam je Miloš, na um pade Marko,
Sijekući pominjaše pobra:
„Avaj mene dragi pobratime!

„Nema zore nema dajaruka
„Ni gorkijeh dušmanima mukah
„Bez junaka od Prilipa Marka.
„Gdě si pobro? da nijesam samo!
„Ja ću bratju danas pokajati;
„A po meni tko će danas mene?“
To govori Arapiju lomi,
Neda sila oka otvoriti:
Valjan ždrale nosi gospodara,
Tri puta se i znoji i suši;
Kad četvèrtu pěnu mijenio,
Vidě Miloš izdat će ga ždrale
I male se bio zabrinuo;
Nó mu tanka sreća priskočila,
Ždralin vrisnu, Miloš pogledao,
I opazi kušlja Ivanova,
Iz daleka za njim tèrče Turci,
Nó se doro njima nedavaše
Krezanj pretil spušio se holo,
Teke začu i poznade ždrala,
Gdě ga zove, da se zamijeni,
Prolijeće kroz dušmanske ruke,
Kako munja kroz mèrke oblake,
Kako soko kroz jelove grane,
Pravo dodje Ivanovu drugu;
No konjic se konju obradova,
Jedan drugom njiskom progovara;
Jedan drugog i glocka i ljubi;
Milošu se kušljo umiljava.
Tu je junak premislio bèrzo,
Sa ždrala se na dorata baci,
I posnima sa ždrala oružje,
Sabljom sedla oprosti šuštala
I mora ga danas poturiti.
No kad Miloš na doratu podje
I pust ždrale sa njim pristajao
Dokle miče, dokle noge nose,
Noge nose, dobre oči vode,
Neće ždralin od svog gospodara,
Onaki ga veće neusěde.
Těra Miloš i razgoni Turke;
Kako često padijahu glave,
Od desnice Miloš Obilića,
Bi rekao stotina junakah

Tu udara i siječe Turke,
Gèrdje vojska od njeg se prepada,
Kad udari bratji na osvetu,
Nego prije od njih sve trojice.
Nije šala, prošara se vojska,
Od junakah protěcaše kèrvca,
A leševi polje pritisnuli,
Gdégodj dodje, kudgodj Miloš prodje!
Nije šala, kažu i pěvaju,
Da Turakah dvanaest hiljadah
Sa svijeta Miloš ukinuo!
Kad je bilo oko ručanice,
Pod njim doro pade od umora,
Isto ždrale uginuo davno;
Vidě Miloš mrijeti valjade,
S loša dora poskida oružje,
I pěšice okupio Turke.
Tu su Turci mudri i pametni,
Iz daleka tak draže junaka,
A pred njima i okolo njega
Pobijaju svoja koplja bojna
U zemljicu, kako sadjenice,
Kad se gaje a u često sade.
Tu išteti Miloš i umori se
Těrajući pěše konjanike,
I skačući preko kopljah bojnih.
Što imade snage pridodade,
Te još jednom juriši u Turke,
Pogubio zorom njekoliko!
No mu para u drugih nestala,
Dolě pade, Bogu dušu dade,
Ni od sablje, ni od koplja bojna,
Ni strijele ni od buzdovana,
No od težka umora junačkeg.
Ni mèrtvu mu nevěruju Turci,
Iz okola i po izdaleka
Jedan drugom Turčin privikuje:
„Ne id' brate blizu dušmaninu!
„Dići će se, može biti jada,
„I pokora od pustijeh glavah.“
„Neću druže, nisam poludio,
„Kako me je napatio straha,
„Ni grobu mu věrovati neću.“
Strahovito Miloš vojevao,

Strahovito mejdan dijelio,
Mèrtvu vojska nesmĕde mu turska.
Najzad Turci na jedno smisliše,
Potegoše koplja okomice,
Na Miloša mèrtva ležećiva,
Zatèrpaše kopljima junaka.
Pade Miloš, no mu ime neće,
Nit će slava, dok je naraštaja.

* * *

Nuto muke, nuto tugovanja!
Tkogod čuo riječ od Sèrbaljah,
Svaki se je junak zaplakao.
A knez Lazar neutire suzah,
Jednak lije tužan i nariče:
„Avaj mene do Boga miloga!
„Ajme gèrdna danas zlosretnika!
„Šta učinih od 'nakih junakah!
„Proklet Vuče, neimao stanka!
„Eda Bog da, te ti i podmladak
„U Turčina kruha poiskao!
„Jer me ubi, e na zlo navrati.
„Oj Milošu, moje pouzdanje!
„Oj Milane, moja desna ruko!
„Oj Ivane, moj sivi sokole!
„Zašto mladi tako izgiboste,
„U Kosovu gèrdni ostadoste?
„Nije vajde meni ni Sèrbima,
„Što tolike pomoriste Turke,
„I što Murat mučno pusti dušu!
„Nije Murat za mog Obilića,
„Vèrsnoća se nemož' zamĕniti.
„Oj Milošu moje čedo drago!
„A po danas moje rane gèrdne!
„Tko će sèrbsku slobodili vojsku,
„Tko li vojsci sèrbskoj prednjačiti,
„Tko l' mejdane natrag povraćjati,
„Na koga će s' dĕca ugledati?
„Ti umrije, šta će carevina?
„Ti joj bĕše temelj i obrana.“

XXI.

Gjorgje Nikolaević

rodio se je u Jazku u Srēmu g. 1807.; sada je protopresviter u Dubrovniku. Uredjivao je sèrbsko-dalmatinski magazin od g. 1842—51. Preveo je: 1. Mladić kako treba da se izobrazi, u Zadru 1846.; 2. Stari i novi zavět, za škole; 3. Děvojčica kako da se izobrazi, u Beču 1857.

Kneževići.

Po svoj prilici okolo toga vremena (za Matije Korvina) pojave se u Kèrbavi medju drugimi došljaci i Kneževići, valjda baš iz Hercegovine, kao što Kačić uvěrava. Pěsna veli, da su Kruševići-Kneževići od kralja Matije dobili povelju plemstva. Vidi se dakle, da su se i oni u Knin odněkle doselili; jer inače, da su tu od starinah bili velikoga i slavnoga plemena, nebi im trebovalo povelje. Knin i Kèrbava, dva susědna prèděla, pripadahu onda k Ungariji; běžeći dakle od zla turskoga Kruševići izaberu za sebe Knin, a njihovi rodjaci Kneževići dosele se u Kèrbavu.

Pri ovom novom naseljenju nespominje se više pleme i rod Gušićah. Pri nesretnom sukobu bana Drenčina s pašom bosanskim na rěci Uni (1493) spominje se Karlo Torkvat Kèrbavski, onaj isti, po kom se primorski gradić Pago prozvao Karlopagom. Sin Karlov, knez Ivan Karlović, naslědi poslě otca Kèrbavu i Karlopag. Medjutim nisu Turci prestajali uznemirivati Hèrvatske, a osobito Kèrbave i Like; god. 1512. otmu tvèrdju Blagaj u sadašnjoj slunjskoj regimenti, koja je pripadala Gjurgju Blagaju; godine 1521. razore tvèrdju Ostrović u Lici. Ugarska stajaše tada preveć hèrdjavo. Mladi i slabi Ludovik drugi sědio je na prěstolju kao sěnka kraljeva. Savět, upravljajući kraljestvom, rěši, da se sve zemlje ugarske na jadranskom primorju predadu pod pokroviteljstvo vojvode Ferdinanda I. To se dogodi g. 1522. Ferdinand ih primi, i u isto doba imenuje kneza Ivana Karlovića banom Slavonije, Hèrvatske i Dalmacije. Uspomena kneza još nije izgladjena u Kèrbavi. Kod sela Komića, u kumpaniji Udbinskoj nalazi se tvèrda i visoka skala, koja se zove Saranga. Na njezinu vèrhu leže razvaline veličanstvene tvèrdje pod imenom Karlovića dvori. To slavno sdanje, sazidano iz velika prekrasno tesana kamena, ni sad nije sasvim srušeno; obraslo je gustim bèršljanom i visokimi dubovi; tri u naokolo razvaljene česme i sad izdavaju sladku vodu, a prostrani domaći vèrt poznava se jošt po ogradi. Malo podalje opet vidi se, gdě je bila cèrkva i stražara. Može se reći, da je knez Ivan u svoje vrěme slavno živio. Nu za nas je to vrědno uvaženja, što u

istoj okolini, gdě se nalaze Karlovića dvori, ukazivaju ljudi město, koje se zove Kneževića stan; nu nitko neumije da pripovědi, kada i od šta je to ime postalo? Věrojatno je, da je ovdě jedan od familije Kneževićah odmah s početka stanovao i Kèrbavom vladao.

Nu novi žitelji i novo praviteljstvo morade podleći svojoj sudbini. Strašni Muhamed II. oživi u Sulejmanu II., zakletomu neprijatelju kèrštjanstva. Na kèrvavom Muhačkom polju (1526) poruši Sulejman jednim udarcem kraljestvo ugarsko. Odmah zatim (1527) nasèrnu srećom opojeni Turci iznova u Hèrvatsku. Nitko se nije protivio njihovu běsnilu. Knez Ivan je poběgao jošt prije toga, jer se je narodu zaměrio. Biskup kèrbavski prenese svoju stolicu i sakrije se u Modruš. Turci nagnu uzastopce za njim. On se stisne dalje k moru u grad Novi, koji leži medju Senjom i Rěkom, gdě se je naslov biskupa kèrbavskoga i modruškoga za několiko godinah zadèržavao, a zatim je predan biskupu senjskomu. Turci zavladaju svom gotovo sadašnjom vojenom Hèrvatskom. U Lici i Kèrbavi sasvim se okuće i sve porušene kule i gradove ubijenih ili prognanih knezovah posvoje i poprave. Samo rezidenciju biskupa kèrbavskoga sa zemljom sravne, i dvor kneza Karlovića razvale, valjda iz zloće proti kèrštjanstvu, ili iz osvete. Kulu Udbinsku ne samo poprave, već i na novo utvèrde. Rekao bih, da se je Turkom dolina kèrbavska, ili sadašnje polje Udbinsko, najviše mililo. I danas se jošte vide něke uspomene njihova prebivanja ovdě. U samoj Udbini, nedaleko od razvalinah cèrkve sv. Marka, kojoj kèrštjani obojega izpovědanja něku svetinju pripisuju, stajala je turska djamija, koju su Turci kao něku svetinju smatrali. Ovamo su do skorog vremena turski poslanici (adjije) dolazili, da svèrše svoju molitvu, da se umiju i operu na izvoru kèrbavskom, i da několiko parah na sveto město bace. To se je dogadjalo na pèrvi dan kolovoza, a svetac se po turski zove Šej-Bajazet-Azret-Alija. U naokolo su razsijane kule ili utvèrdjene kuće poznatih turskih junakah: Osmana Kraljevića, Ahmeda Lipovca, Osmana Age Glumača i dr. Narod pěva, da je slavni dalmatinski junak Ilija Smiljanić od Ahmeda Lipovca kradom odveo lěpu ženu, nu Turci ga stignu na planini Vučijaku, i tu pogine.

XXII.

Dr. Teodor Petranović

rodio se je u Šibeniku u Dalmaciji g. 1809; sada je savětnik suda u Kotoru. On je osnovao g. 1836. Srbsko-dalmatinski magazin i izdavao ga je do g. 1841. Osim toga je napisao više razpravah za razne časopise. Sudě-

lovao je kod prevoda **austrijanskoga gradj. zakonika** i uredjivao je sèrbski text **zakonskoga lista.** Na talijanskom je jeziku izdao **Obranu Dositeja Obradovića.** Za tisak je pripravio pověstnicu knježenstva svih narodah.

Iz pisamah jednoga Šibeničanina.

U Kninu 29. kolovoza 1842.

Naměravao sam odmah poslě obeda krenuti se iz Kosova i put produžiti do Knina, da i to město na Krajini samo vidim, kad mi zbog kratkosti vremena nije bilo moguće, kao što sam vatreno želio, i u njem i okolnjih městih duže probaviti. Nu prijateljsko sèrdce moga dragoga domaćina běše drugačije odredilo. Sklonim se na ponude njegove, i ostanem. Ono poslě-podne bijaše za me u mnogom obziru koristno, upotrěbivši ga, da razgledam prilično veliku biblioteku domaćina. Osim novih sèrbskih knjigah nadjoh několiko rědke duhovnoga sadèržaja: dvě tiskane u Mletcih troškom Božidara i Vincenca Vukovića. Da nečame bezkoristno u razdělcih, dovoljno svědoče premnoge na krajevih dodate opazke i sama obrazovanost njihova sadanjega vlastnika. Ovu ljubav čitanja občekoristnih osobito sèrbskih knjigah primětih s istinitim zadovoljstvom kod različnih naših parokah. Da sam se s toga ponosio, nije nuždno da ti kažem. Sèrbski spisatelj neka se radi predbrojenja pouzdano obrati k rodoljubnomu kleru. Prošla su vremena, kad je dalmatinski proto onako Stojkoviću odgovarao! Nije li već to dovoljan uzrok da se sèrdačno radujem? Da! prijatelju sladki! kad u budućnost pozoran pogled bacim, nalazim hiljadu uzrokah radovati se o sreći roda svoga, videći kako mlado naše svetjenstvo pod rukovodstvom mudrih učiteljah, po nastojanju čověkoljubivoga otca **Ferdinanda** visokoj i svetoj svojoj cěli dostojno već odgovara. Brate! izpričaj ovo zalaženje. Može l' biti neugodno rodoljubu? Onde u središtu Kosovske parokije, kamo se oni hristijani često obraćaju k duhovnomu skèrbniku svomu, imao sam ih prigodu smatrati. Nisam znao, čemu da se većma divim, da li čistoći njihova oděla, ili učtivosti, kojom strana, osobito gradskoga čověka sretaju, ili čistomu sèrbskomu izgovoru i onim prijatnim obličjem, kao što je veselo polje, u kom živu. U Kosovljanih nalazim sjedinjene sve karakteristike čiste narodnosti sèrbske, možda zato, jer sami onuda stanuju. Jedan čověk od suda, pohvaljujući pravstvenost njihovu, uvěravaše me, da su najmirniji u cěloj kninskoj krajini. Da inostranci město putem Velibitskim na Zèrmanju u Dalmaciju ulaze, i da odatle put Zadra (ako i jest podalje) kroz ove prědele prelaze, te da one ljude pozornije motre, doista bi se u stranih zemljah pravednije sudilo običajih, narodnosti i čudorednosti Dalmatinah na kopnu. Pèrvi

utisak obično jače i duže na čověka děluje, pa zato kod mnogih Kotar prolazi za cělu Dalmaciju. —

Lěti rado ti se ja iz jutra mnogo prije sunca na put kretjem. Tada se ćutim u duhu čisto oživotvorena i obveseljena, podobno prirodi, osnaženoj hladnosti noćnom poslě žarkih zrakah sèrpanjskoga sunca. Okolo četiri sata jutra ostavimo krov gostoljubnoga Makarije i dobavimo se ceste. Ostavljam opisanje preděla. Divote onakove bolje se dadu uobraziti nego li perom opisati. Cesta kraj kamenite jedne grede, iza koje gorostasna Promina vèrhove svoje ponosito uzdiže, čas se penje, čas slazi; desno slěde u nepresěčnoj svezi zelene glavice, plodne oranice, tučne livade, gděgdě vinogradi i guste šumice, ovdě prikladne i běleće se težačke kuće, ondě žuboreći i poput zmije verugajući se potok, ondě na strani, koja Kosovo polje od Polače razstavlja, sela Orlik i Biskupije, ono znamenito blagotvornom obitelju něgdašnjega svetjenika Simića, toliko proslavljenom bezsmèrtnim Dositejem, ovo preporučajući se oku putnika prijatnim položajem i blagorodnim svojim poreklom, jerbo je něgda bilo obitalište Kninskih biskupah, kancelarah hèrvatskih kraljevah; sa strane leži selo Polača, poznato lěpotom stasa svojih obitateljah, a nad njim uzvišena planina Dinara, granica izmedju Dalmacije i Turske. Nu više nego dražesti preděla zanimaše me tišina, veličanstveno motrenje jutra — dalmatinskoga lětnoga jutra. Ptice razvijajući gostoljubno svoje pěvanje pozdravljahu nas dražestno, kao što je dražestan izgled prirode, koja nas je okružavala; težaci i težakinje (Kosovljani i Vèrbničani) čisto oděveni izlažahu, da se izrazim poetičkimi rěčmi psalmopěvca „na dělo svoje i na dělanje do večera," i pozdravljahu nas s „pomozi Bog!" i na vèrletnih onih gredah pastirče uz sviralu pozivaše stado na pašu, svirkom svojom usladjujući uši naše. Svuda, brate, prostota i sklad! Svuda poezija i krasota! Predmeti za mene tim više dražestni, jer sam ih motrio na srodnih ljudih, na otačbenoj zemlji. Malo dalje od „košare Šarovljeve" penje se cesta uz povisoko bèrdo Konj zvano, koje od zapada razstavlja Kosovo od Kninskoga polja. Na vèrhu toga bèrda bijasmo istom, kad je veličestveni Phoebo počimao pozlatjivati pred nami lěvo i desno ležeće visoke planine, kojimi je okruženo Kninsko polje. Onaj pèrvi trenutak svanutja, kada se, rekao bi, probudjuje priroda i pozivlje smèrtne na obična děla, razbudjuje u duši čudesna ćutjenja. Pozorje ono uči bolje nego slovo najmudrijega učitelja. S bèrda Konja uživa se dražestni pogled na pruženo Kninsko polje, koje ti se čini pravom englezkom baštom; tolike su ti u njem raznovidne proměne. Desno, k sěveru i iztoku, podižu se visoke gole planine, koje se sa zelenilom polja čudnovato protive. S lěva ograničavaju obzor bèrda, izmedju kojih stěšnjena Kèrka k moru lěno teče. U manje od čet-

vèrt sata, prešavši dèrveno-kameniti most, bismo u Kninu. Položaj Knina nije sasma prijatan, imajući od iztočne strane prama Kèrci ograničen obzor, a s ledjah povisoko stèrmeno bèrdo, na kojega je podnožju i mal' ne do pola visine stèrmo sazidan. Kada su kiševita vremena, onda Kèrka plavi nižu, pokraj sebe ležeću stranu ter uzrokuje sasvim na protivnoj obali zbog ritinah, osobito lěti, dosta nezdrav zrak, premda je od skora učinjenimi prosěci mnogo poboljšano prama predjašnjim godinam. Na vèrhu bèrda leži tvèrdjavica, na kojoj se vide gradje i dometci prošlih vladaujah, Hèrvatah, Turakah, Mlětčanah, Francezah. U strategičkom obziru po mněnju izkusnih vojnikah nije od velike važnosti, niti može duge obsade uzdèržati. Sasvim tim bijaše za vrěme Mlětčanah čuvarom Dalmacije protiva napadanju Osmanlijah, koji su ju do 1646. u svojih rukuh imali. Rečene godine otme ju od Turakah general Foskolo s cělom onom krajinom; malo za tim dodje opet u ruke turske, nu za kratko vrěme; jer se u bèrzo preda Mlětčanom, koji su ju sve do propasti republike (1797.) zadèržali. Sada broji dolnja varoš do 700 dušah, od kojih je tretjina iztočne věre. Šteta samo, što neimaju u městu svoje cèrkve, nego su primorani lěti po najžeštjoj sunčanoj pripeci, a zimi po kiši i s něgu, něki na Vèrbnik, a veći dio u četvèrt sata odaljenu cèrkvu sv. Georgija na liturgiju hoditi. Kod ove cèrkve nalazi se dom bratski, u kom je prije polazka svoga u Helladu bezsmèrtni Obradović školovao něko vrěme neuku děcu dalmatinsku. Da sam ga posětio i s někim strahopočitanjem u bivše obitalište Anaharsisa našega ulězao, možeš si lasno misliti. Zdrav da si mi, prijane dragi! Sutra se vratjam u Dèrniš, i u malo eto me u naručaj tvoj.

XXII.

Dr. Ljudevit Gaj

rodio se je g. 1809 u Krapini, u Hèrvatskoj; sada je vlastnik narodne tiskarne u Zagrebu i izdavatelj „Narodnih Novinah.“

Tiskom je izdao: 1. Die Schlösser bei Krapina, sammt einem Anhange über die dortige Gegend in botanischer Hinsicht. Karlstadt 1826.

2. Horvatsko-slavensko pravopisaňe, u Budimu 1830.

G. 1835. pako počeo je izdavati Novine i Danicu.

Krapina

město- i dogodopisna cèrtica.

(U izvadku.)

Kako je u obće značajno kod slavenskoga naroda, da on sve svoje misli i čutjenja po svojem porodičnom nagnutju snuje i kroji, tako se naravno i pričica (o Čehu, Lehu i Mehu) ovim glavnim značajem odlikuje, te, bila ona ma na kojem temelju osnovana, u jezgri ipak znamenovanja svoga ostaje u sve věkove istinita kano što je istinit jednorodni iztočaj svega slavenskoga naroda. I zato ili je ona osnovana na dogodjaju onako, kako ga predaje, ili na uspomeni jednoga izvora, svakako može svaki iskreni Slavenin lako uviditi, zašto je ona, kako rekosmo, našim starim kao něka narodna svetinja važna i dragocěna bila. Duboko ovo u slavenskom značaju ukorěnjeno ozbiljno i nježno obiteljsko čuvstvo i svesèrdno uvažavanje obćenite kolěvke istom pričicom naznačene učini, da su u prošastom stolětju visokim rodom i stališem i velikom učenosti veoma odlični sinovi slavenskoga roda češke i poljske grane svetinju ovu najvećim naporom duhovnih silah, posvetjujući znamenite žèrtve truda i troška, na književnom polju hrabrom i postojanom borbom branili, kad je pèrvi put počela kritika slovenstvo starih Ilirah zaněkavati, i našu velikim znamenovanjem bratske ljubavi uzvišenu pričicu zlobno razglabati i izsměhavati.

Svi se razlozi i sva skoro mněnja starijih spisateljah slažu s pripovědanjem živim kod Hèrvatah, Čehah, Poljakah i Malo-Rusah o sveslavenskom jednorodstvu te i Krapinu kao město sveobćega izvora naznačuju. I baš u tom, što se Krapina, kao jedno naprama cělomu slavenstvu maleno i neznatno, u gorskoj zabiti sakrito městance živim slovom i pismom kao jedini slavenskoga starodavnoga jedinstva spomenik bilježi, prikazuje nam se jedan od največih razlogah, da ova slavjanska pričica nije puka izmišljotina. I u tom smislu lěpo govori Jablonovski: „Ništa toliko nedokazuje kojigod pověstni dogodjaj (ma bio on koliko mu drago od našeg doba udaljen) — koliko pověst dědovah, koji su kod stvari nazočni bili, ili koji su od takovih svědokah čuli, te koju su potomci zapamtili i u najdubljem čuvstvu sačuvali, osobito gdě se radi od osobah dà li su živile. Jer dělom može se priměšati i šta takova, što se nije dogodilo; ali osobe i njihova imena lako se u pameti dèrže, tako da je moći takovo predavanje nazvati věčnim stvarih spomenikom. A predavanje bijaše kod starih stvar sveta.“

Kad bi komu u staro doba bilo do toga stalo, da izmisli takovu pričicu, koja bi se svih slavenskih granah jednorodnoga izto-

čaja neposredno ticala, zaista bi ga bila i sama razboritost potaknula, da za izmišljotinu svoju odabere kojegod već onda znamenito i glasovito město. Onomu, koji bi takovu izmišljotinu, osobito u ono doba, gdě je obćenje u svakom smislu veoma težko bilo, cělomu daleko preko jedne polovice Evrope razsijanomu narodu hotio u sèrdce i pamet usaditi, bez sumlje bolje bi bio poslužio veliki Zlatni Prag ili golema Moskva, nego li naša mnogo prezirana zagorska Krapina. — Tko nevidi u ovom obziru jedan, bi reć, nenarušivi znak ne samo vějojatnosti, veći istinitosti? Nečudimo se dakle, da je knez Jablonovski, nastavljajući razpravu svoju, s najvećom pomnjom istinitost pripověsti ove branio, da su obranu ovu najučeniji muževi njegova vremena, osobito pako Slaveni, s radostnim uzhitjenjem primili i pred svim učenim světom istoga kneza, kao sveslavjanskoga zavětnika, javnom hvalom pozdravljali i slavili.

Prije nego se razstanemo s cèrticami stare dogodovštine, valja nam napomenuti, da imade pisacah, koji tvèrde, da je Krapina bila pod Rimljani velik grad, i da se je u rimskom jeziku slavnim imenom Jovia zvala.

S rimskom i predrimskom starodavnom prošasnosti stoji u savezu ustmeno predavanje, koje se nalazi u městu i okolici o velikom i uzmožnom někada ovdě bivšem gradu židovskom. Način ovaj predstavljanja starine našemu je puku sasvim priměran. Sve, što si naš puk prije Kèrsta, t. j. prije pokèrštjenja predstavlja, čini mu se židovsko, tako da ovaj način mišljenja kod vlastite svoje děce prije kèrštjenja izjavljuje. Misao ova u našem prostom puku početak svoj ima najpače u kèrštjanskom nauku, jer mu židovska pověstnica za temelj služi, koja se u tom smislu i predaje puku. A jednostranost ova osnovala se je tim laglje kod bezazlenoga našega puka, što mu je doba poganstva stranom zbilja odviše udaljena, stranom pako doslědnim nastojanjem iz pameti po mogućtvu umětno izbrisana. Iz ovih ovdě u kratko napomenutih okolnostih lako se može tumačiti, zašto si puk naš sve, što je predhrištjansko iliti pogansko, tobož kano židovsko predstavlja. Vrědno je medjutim ipak spomenuti, da je u srednjem věku ovdě bila još od starine velika židovska naselbina, koje svèršetak bio je sa strahovitim, okrutnomu duhu srednjega věka priměrnim porazom skopčan.

Kano što je bilo město ovo radi svojega prelaznoga položaja iz Panonije savske u Norik starim Rimljanom u ratnom obziru vèrlo važno, isto tako bijaše velike znamenitosti u srednjem věku, naime pako u vrěme Ljudevitova rata na Franke, kojom je prilikom ona jakimi gradovi utvèrdjena prelazna dolina njegovu vojevanju dobro u pomoć bila.

U gradovih krapinskih stolovali su velemožni velikaši, i poslě sklopljenoga medju kraljevinom Hèrvatskom i kraljevi ugarskimi

saveza, od istih ovih kraljevah někoji kad i kad za vrěme. Tako se je n. p. kralj ugarski i hèrvatsko-dalmatinski Ljudevit, nazvan Veliki, u istom gradu bavio, a njegove vojske veliki vojvoda i ban ilirski Nikola Seč ondě je prebivao.

Ima razlogah tvèrditi, da je cèrkvu sv. Nikole (koja je sada župna) isti ovaj silni ban sagradio i svojemu svetcu posvetio. Cèrkva ova po srednjem načinu 14. stolětja zidana, děli se na više svodovah, naslonjenih na polugotičke od kamena rezane luke, koji gdě se na vèrhu sastaju i gdě pojedini do blizu poda iztiču, imadu zanimive i za naše gèrboznanstvo vele znatne u kamenu izrezane bilježe i gèrbove. Medju ovimi je pod svodom od pěvnice na kraju od jednoga luka vèrlo lěpo sačuvan gèrb ilirski s mladim měsecom i zvězdom. U ono doba gèrbom ovim služili su se svakom prilikom u ratu na štitu, na pèrstenih i pečatih bani ilirski t. j. bani tako zvane ukupne s krunom ugarskom skopčane Ilirije ili Slavonije. Ova dva od jednoga znamenovanja narodna imena izměnce služila su kao spojno ime za Dalmaciju i Hèrvatsku, koja se je u gornjih stranah do Mure i Drave, u doljnih pako, sadèržavajući u sebi preděle današnje, mnogo kasnije posebnom kraljevinom osnovane Slavonije, tja do Dunava pružala. Imale su kadkada kraljevine ove posebne bane, a više putah zajedno jednoga bana ili vojvodu, koji se je običavao služiti jednokupnim ili ilirskim ili slavonskim imenom, a isto tako i jednokupnim starinskim gèrbom ilirskim.

Kano što su tri nad městom na bèrdih ležeće gradine, naime Krapina, Psari i Šabac utvèrdjene bile, tako je i medju njimi u dolini ležeće město bilo tvèrdimi zidinami obkoljeno, i stanovnici istoga města imali su od najdavnije starine pravo gradjansko i k tomu veoma veliki kotar, koji se u okružju preko gorah i dolinah na više satih dalečine razprostira. Medjútim ipak starijega otvorenoga lista spomenuto město neima od onoga, koji mu je god. 1347 poděljen od Velikoga Ljudevita, kralja od Ugarije, Hèrvatske i Dalmacije, i izdan u Zagrebu na pergamenu s pečatom njegovim. Stara ova diploma, koja se i dan danas u arkivu varoškom u originalu čuva, po svom sadèržaju dokazuje, da su se istoga města stanovnici već prije gradjani t. j. po pučkom jeziku purgari zvali.

U arkivu varoškom ima starih znamenitih poveljah t. j. otvorenih listovah u matici iliti u izvoru.

Kako se je ovo město někada odlikovalo i uvažavalo, može se iz toga zaključiti, što se je ondě više dèržavnih saborah sjedinjenih kraljevinah dèržalo, i što je slob. kr. povljeno tèrgovište ovo jednako sa slob. kr. gradovi u dèržavnih saborih imalo pravo města i odvěta.

Svakoga domorodca najviše mora zanimati, da kod magistrata krapinskoga od starine sve do danas narodni jezik neprekinuto vla-

da; dočim su se svekolike pravde, iste takodjer zaglavne parnice, u narodnom jeziku vodile i svi službeni poslovi u istom jeziku izvèršivali, koji je našemu književnomu jeziku mnogo sličniji nego li narěčje, koje se sada ondě govori; kako to danas dokazuju stari zapisnici, koji su jošte od g. 1574 preostali.

XXIV.

Dragutin Seljan

rodi se u Topolovcu, u Hèrvatskoj, g. 1810; bijaše svećjenik zagrebačke biskupije; umre g. 1848.

On je napisao i izdao slědeće:

1. Početak, napredak i vrědnost literature ilirske, u Zagrebu 1840.
2. Zemljopis pokrajinah ilirskih, 1. dio, u Zagrebu 1843.
3. Zemljovid Europe, u Beču 1847.
4. Zemljovid carevine austrianske, u Beču 1847.

Parobrodarstvo u Ugarskoj.

Težko i stranom pogibeljno bijaše do novijih vremenah brodjenje po Dunavu. Kod najmanjega se větra moraše dangubiti više putah čitave dane, a po tom se vožnja znamenito produživaše. Gusto se ovako ladje skvariše ili posve propadoše. Još prošloga věka spadahu putovanja barem kod nas k neobičnim dogodjajem, a danas već su uklonjene mnoge zapreke. Poboljšanjem obćinskih cestah i poštah, uvedenjem bèrzovozah i najposlě parobrodjenjem prodèrta je stěna, za kojom zakopani ležahu predsudi zahèrděloga sěda.

Najveću i pravednu slavu zaslužuju Vata i Fulton, koji pèrvi započeše parobrodjenje na Dunavu, na ovoj najmoćnijoj i najvećoj od svih evropejskih rěkah, po kojoj je ista narav pokazala najkratji put u iztok. Tko bi prije několiko godinah bio věrovao, da će se moći ovaj put iz Beča u Carigrad i Smirnu, blizu 400 miljah, u tako kratko vrěme proći! Samo poduzetnomu duhu imamo zahvaliti, što se je probudila ova nova misao, koja je toliko stolětjah drěmala. Jer je tim iztok sa zapadom uzko skopčan. Put u iztok sada je svakomu tako sigurno i prilično otvoren, kano i u zapad. Pače onaj pruža u někom smislu više nova i zanimiva, nego ovaj. Tko išto ćuti za lěpotu naravi, putovanjem na parobrodu biti će podpuno zadovoljen.

Dunavska vožnja očaruje na više městah takovimi naravskimi krasotami oči putniku, od kakovih nemože rhensko brodjenje ništa divnijega pokazati. Parobrod prolazi ovuda ne samo cvětnu stazu civilizacije, već vodi i u okolice, gdě se talasi veličanstvenoga Dunava golemom divljom prirodom valjaju, a čověk se kano pustinjak pokazuje.

Koja se od toliko hvaljenih švajcarskih okolicah može prispodobiti s čarobnimBosporom, oko kojega su sve dražesti od dva děla světa obilno razasuté! Sam Carigrad, koga se položaj, po svědočanstvu svih putnikah, više cěni od istoga Napulja, zaslužuje, da se čověk onamo zaputi.

Dunav, tekuć iz Ugarske, kretje se kod Biograda prama iztoku, da načini medje krajine banatske i sèrbske; ovdě se njegova širina od 1270 korakah tako steže po klisurastih obalah, da ima kod Želěznih Vratah samo 87 sežanjah širine i 28 dubljine, i takovom bèrzinom i silom teče, da isto želězo za čas pliva, nemoguć utonuti. Ovdě se nastojanjem parobrodarskoga družtva mnogo radi, da se pogibeljno ovo město priličnije brodarstvu učini. U ostalom je tako ovdě kako i drugdě već dosele velik dio pogibeljih uklonjen, pošto su ljudi mnoge podvodne klisure barutom raztepli.

Od Pešta do Drenkove putuju dva parobroda izměnice sedam danah. U Drenkovi stane parobrod, a putnici odvezu se u dobro priredjenoj korablji u staru Oršovu. Ova toliko razvikana vožnja sada je bez svake pogibelji za putnika. Pogibelji, koje na ovom putu po vodi obstoje, dvostruke su: polovica od nesigurnih ovih městah samo je pri velikoj vodi, druga pako pri maloj vodi pogibeljna. U obće velike se ladje više imaju bojati od stèršećih klisurah, nego male, koje, ako su dobro providjene ljudstvom, lako se mogu virom ugnuti. — Put ovaj do Oršove nije samo za oči zanimiv, već je i pověstnimi spomenici bogat. Goropadno se diže klisurasto bèrdo Treskovac 360 sežanjah nad Dunavom. Ovdě se već čuje strahoviti onaj šum, koji uz slědeću klisuru Tahlali s pogibeljnim virom pokazuje strahoviti onaj prizor rěke u najsilnijoj divljači. Još je zanimivija ona užina klisurastoga ponora, koji kada se otvori, ova se na 200 sežanjah stisnuta rěka, na jedan put na 1000 sežanjah razširi. Sada misli putnik, da na nemirnom někakovu jezerištu putuje. Na sèrbskoj granici leži od kneza Miloša novo sazidani Milanovac. — Dalje dolě dospije se na tri tornja iz srednjega věka, zvana Tribala. Kod Juca na jedan put se krene Dunav prama sěvero — iztoku. Sada je vožnja posve mirna do Kasana, gdě se Gornji Djerdap započima.

Ona gori imenovana cesta, koja iz Oršove u Drenkovu vodi, sva je zidana, te se može uzporediti s najlěpšimi umětnimi evropejskimi drumovi. Na jednom od najlěpsih městah ceste ove vidi se

prostrana bèršljanom opletena špilja, dělo naravi; pod ovom opet stoji nizka i vèrlo prijatno uredjena kèrčma. Město je ovo veoma čarobno: tiha samoća okolice, silovitost rěke, koja ovdě pod nogama šumi, više glave pako veličanstveno klisurasto bèrdo Stèrpec, k tomu još tamna ova špilja, sve ovo silovito uzbudjuje dušu motritelja. U blizini nalazi se drugi klisurasti ponor, koji je 1200 stopah dug i kroz cělo ovo bèrdo prolazi. Pol sata odatle jest glasovita veteranska špilja, koja u onom mnogo putah turskom kèrvi natopljenom bèrdu leži. Po napisih poznavahu već Rimljani ovo vojnički znamenito město.

Put od Pešta do Oršove, 100 němačkih miljah, prevaljuje se parobrodom u ne podpuna četiri dana. Medju Oršovom i Dunavom jest Dolnji Djerdap. Oršovci i obližnji ovim Sèrblji i Vlasi brode već danas više putah bez svakoga straha pogibeljnim městom ovim. Neopisivom bèrzinom preleti ovuda brod Dunavom, te prije nego se može razsuditi pogibelj, već je izběgnuta. Kratki ovaj put prevaljuju putnici navadno po kopnu, premda nikakova junačtva netreba, da se i ovaj kratji i zanimiviji put Dunavom upotrěbi. Budući da se do došaštja parobroda moraju putnici u Oršovi děla dva dana baviti, troše obično vrěme razgledanjem dražestne ove okolice, osobito glasovitih onih herkulanskih toplicah. Drum je ovdě posvuda taracan. — Godine 1834 počeli su lomiti grozne ove klisure, te će se i ovaj inače pogibeljni put sigurnim učiniti. Parobrod, primiv kod skele Kladove putnike, prodje bez zapreke sav dolnji dio podunavski, kano: Vidin, Nikopolje, Švistov, Rušćuk, Silistriju i Hirsovu, a kod Galca stane. Odatlě se opet na drugom parobrodu povezu putnici u Carigrad, gdě jih opet nov nepoznat život uzhitjuje. Iz Carigrada plove parobrodi u Oděsu, Trapezunt, Aleksandriju, Smirnu, i na sve skoro strane Europe. Parobrod, koji s Carigradom i Smirnom uzdèržava savez, spada takodjer na ovo dunavsko parobrodarsko družtvo.

XXV.

Stanko Vraz

rodi se g. 1810. na Štajerskoj u obćini Cerovcu. G. 1838 dodje u Hèrvatsku i posveti se sasma narodnoj književnosti. Umre u Zagrebu g. 1851 dne 24. svib.

Ovo su mu děla: 1. Narodne pěsme ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, u Zagrebu 1839.; 2. Glasi iz dubrave Žerovinske, u Zagrebu 1841.; 3. Djulabie, u Zagrebu 1840.; 4. Gusle i tambura, u Zlatnom

Pragu 1845. — Još je uredio Kola knjigu IV. V. VI. i VII. sám, a s Vukotinovićem i Rakovcem knjigu I. II. i III. — Osim toga ostalo je po njem u rukopisu više lěpih stvarih.

A. Iz děla: Glasi iz dubrave žerovinske.

1.

Bura.

Buči, zvižda vihar kroz grede i tram,
Staro dèrma slěme, stari dèrma hram.
Od smèrti barjake noć je razastèrla,
Spasonosne zvězde u svoj dvor zapèrla,
Grozovitom rukom od oblaka gromni
Do oblaka tèrza Perun nebolomni.

„Jao nama, munje, strahovita groma! . .
Jeste li, děčice, svakolika doma?
Da li se kèrstite? . . . . ah molite Boga,
Neka nam sačuva ćaku prem dobroga.“

Prekèrstiv se žena děci kaže tak,
Kako bèrzo munja razsine oblak:
„Slušaj, Vanko, slušaj! kako Bog nas kori,
Jer nijedno molitve dobro još nesbori.
Uzdignimo ruke kutu, gdě je spas,
Gdě je Bogorodke naměštjen obraz,
Nebi li se smilit božja mati htěla,
Vratila nam tatu zdrava i vesela.“

Tako mladjanomu bratcu Angja sbori;
A majka od brige ovako govori:
„Ta on bi več davno kod kuće bit mogo;
Nedaj njemu tonut u pogibelj, Bogo!“

Za tim opet munja razsine oblak,
Kraj peći pokaže od žene se trak.
Tu je mlada majka, a uza nju sědi
Do petero drobne děčice u bědi.
Njim otide otac dèrvarit u luge,
Jer sudba nedade njemu sreće druge,
Kà mu već u zibci kaza puna sèrdi,
Da će uvěk jesti samo krušac tvèrdi.

Gle opet obsinu kuću naglo blěsk;
„„Eno, mamo, tate....““ tada trěs trěs trěsk!
Angji rěč prekine, uzdèrma vàs dom
Padajuć na zemlju stèrmoglavce grom.

Děčica zavrisnu na vàs glas nemilo,
A starji zamuknu, ko da nij ih bilo.
Te se majka najprě od straha probudi:
„Mili Bože! — reče — u pomoć mu budi! . . .
„„Vidila sam ćaćka doći izpod duba. —““
„Ta moro bi davno već pred pragom biti,
Valjda bjahu traci, ki jih munja hiti . .
Kod kuma je osto, těšite s', těšite!
Sutra, děco, doć će, doněti vam pite.“

Grom prestade: — majka děcu upokoji,
Da joj usnu svako na postelji svoji,
Al ona nemože usnut ni za čas,
Věk izpred nje staše suprugov obraz.

Zapěvaše pětli, te i danak svanu,
Prenu se iza sna, spremi k poslu ranu:
Vatre si naloži, sude uzporedi,
Tim i Angja stane i kroz vrata gledi:
„„Za Boga, šta vidim? šta to leži tamo?
Bèrzo podjte sěmo, bèrzo, draga mamo!““
„Vajme, mili Bože!“ zavapi majčica
Od petero sada drobnih sirotica';
Za glavu se uhvati, kolěna se sruše,
Jer pod dubom suprug leži joj bez duše.

2.

Sablja i ruka.

Po Mostaru baš kovaču
Jaše Ture dobra stabla:
Sakuj de mi sablju, more!
Od nakova bolju, jaču,
Imam mejdan pèrve zore:
Dobar junak dobra sablja.

Po Mostaru baš kovaču
Jaše Ilir tanka struka:

Sakuj de mi sablju, prije!
Ni najslablju ni najjaču,
Sutra mejdan dělit mi je:
Dobar junak dobra ruka.

Zora j' lice pomolila:
Pred Mostarom na poljani
Mejdan děle dva junaka,
Ko dva risa mlada čila;
Jednog kaurka rodi jaka,
Drugog bula što odhrani.

Dobre konje razigraše
Po tom lěpom ravnom polju.
Turčin vadi sablju bolju:
„Udri, kaure ponositi!
Neka vide bule naše,
Da ti slavno znaš umriti.“ —

„Mahni ti, o Ture, pèrvo,
Da vidimo, što je bolje,
Dobra sablja 'l dobra ruka.“
Mahne Ture . . . kò strělj s luka
Pade glava na to polje.
A za glavom trup kò dèrvo

Po Mostaru niz čaršiju
Jaše Ilir pěvajući:
„Dobar junak dobra ruka.“
Osta Ture kèrma vuka'
I gavranah gèrktajući',
Ki mu cèrne oči piju.

B. Iz děla: Gusle i tambura.

1.

Sirotica.

(Parabola).

Za zelen věnčac beruć cvětljice,
Prolazi děva kraj sirotice:
„Ah mili Bože, da je sad meni

„K ružam u onaj věnčac zeleni!
„Volila bi tu ma časak stati,
„Nego sto godin' na lěhi sjati!“ —
Tako uzdiše željna bez měre.
Děva ponikne, cvětak ubere,
Do kitnih ružah u věnčac stavi,
Na glavu metne věnčac gizdavi.
S pèrva u věncu nježnog těla
Cvětljica naša stoji vesela;
Al čim se sunce više uzdigne,
I žarkim zracim do věnca stigne,
Evo zlo po nju, sirota sahne,
Glavicu skloni, težko uzdahne:
„Ah mili Bože, da lude glave!
„Bila sam sretna sréd zelen-trave;
„Ali me tašta želja zahiti,
„Stati uz ružu što věnčac kiti:
„Evo me kako ludo poginu'! . . . .“
Čim to izustì, već i preminù.

Koga god u dol naměsti sudba,
Nek ga na goru nevuče žudba.

2.

Hajduk i vezir.

1. Prétnje.

Istom svane s iztoka dan běli,
Na poljanu kroz gvozdena vrata
Gèrne narod kan od pticah jata;
Čoek bi reko, vàs se grad već seli.

Kroz ulice iz Travnika grada
Vode spetog Kulaša hajduka,
Od kojega, kó janje od vuka
Dèrhtje isti car sréd Carigrada.

Vezir viče: „Davori dželati!
Bèrže, děco, na kolac djaurina!
Uteče li danas, tako dina,
Sutra će nas po Travniku klati. . .“

Pseto djaursko! deder běsni sade!
  Plěni, robi našu slavnu Bosnu,
  Vod' u grade hajdučad ponosnu,
Kolji Turke, plaši bule mlade!

Grozno hajduk zubima zaškèrtnu,
  Očim baci trěsah hiljadicu, . . .
  Zaljulja se vezir na konjicu,
Kan da primio od njih ranu smèrtnu.

„„Nespèrdaj se kèrvniče vezire!
  Pamti dobro, što ti kažem sada.
  Srěd ponoći doć ću ti do grada,
Pa te ubit, tako meni vire!““

To još s kolca Kulaš progovori,
  Na vezira běsno se nasměhne,
  Da mah vezir konjica okrene,
Smeten ode, u grad se zatvori.

2. Smèrt vezira.

Vezir jakim stražami obsadî
  I Kulaša i sebe u gradu,
  Čim se sunce smiri na zapadu,
Od hajdukah tim da se zagradi.

I već hodže k jaciji s munarah
  Razvikaše družbu pravověrnu:
  Čut je samo kroz šutnju večernu
Laju pasah i korak stražarah.

Viče vezir baš oko ponoći:
  „Gdě ste momci? Gle Kulaš dolazi!“
  Skoče bèrže u sobu kavazi,
Da veziru budu do pomoći.

„„Gdě j' djaurin?““ svaki od njih pita. —
  „Zar nevidiš, gdė me ovdě davi?
  „I nogu mi za vrat već postavì?
„Nevidiš li djaura strahovita?“

Vezir stenje, gèrči se i vije,
  Grozan strah mu iz očijuh siva,
  Ustne dèrhtju, sapa utèrnjiva,
Protegne se još a — već ga nije.

Po aharu, čardaku, magazi
Mah se momci raztèrkaju;
Još protraže harem i odaju,
Al se zalud vratjaju kavazi.

Nejma nigdě ni živoga stvora,
Nij' Kokara, nije Jezdimira,
Što prětjahu, da će zla vezira
Tu noć smaknut srěd njegova dvora.

3. Smèrt hajduka.

Istom Turci već sabu klanjaše,
Kad bi grozan glas ka agam prenět,
Tu noć vezir da ode u dženet. . . .
Uplaše se i age i paše.

Jedni kažu: Jezdimir ga ubì! —
Drugi: Kulaš uteko je s kolca! —
Al Jezdimir robi do Sokolca,
Kulaš dušu na kolcu izgubì.

Tim raztura glas se po narodu:
Do pó grada ostavi ognjište,
Sad k veziru, a sad na stratište,
Da razvide i město i zgodu.

Vezir leži rastegnut na odrih:
„Valah mèrtav!" kaže jedan paša.
Idu dalje, a da viš Kulaša,
Gdě mu nikla glava ustah modrih.

Tělu žice napnute ko šibe,
Rujne kapi kèrvi na tle cure:
„Djaur još žive" (kaže jedno Ture),
„A naš vezir sinoć već pogibe."

Mah te rěči uzdèrnu hajduka
Kano větar suhi list u gaju,
Razabra se jednom još u vaju,
Bi reć taj čas sva pustì ga muka.

Na kolcu se izpravì, izustì:
„Slava Bogu!" ustma se nasměhne,
Glavu digne i nebu okrene,
Jednom dahne, pa i dušu pustì.

3.

Metulj.

Rodit se s prolětjem,
S ružami umriti,
Čistim zrakom plivat
Na krilih větrica,
Njihat se na nědrih
Ružah tek rasviti',
Opajat krasotom,
Mirisom cvètljica',
Prah stresavši s krilah
Mlado i bez tuge,
Kane dah se uznět
U nebeske kruge; —
Eto od metulja
Prekrasne sudbine!
Nije l' slična želji,
Što věk dalje hiti;
Pèrvo stvar oskube,
Neg se je nasiti,
Nakon k nebu vrati,
Tu u slast razmine.

4.

Tri moći.

(Ditirambo.)

Dok se směs još gnaše sréd prostora
Bez vremena, mére i pravila,
Iz beskrajnog neizměrnosti mora
Digne Višnji i ruke i krila:
Jednim trenom dugih trepavicah
Otvèrde se běžne smési,
Drugim trenom a uresi
Svět se lučom od sunčnih zénicah.
Evo nebo, kopno, more sinje:
Ljude, cèrve, raje, pustinje!
Tko taj izlì od svesile rog? . . .
— Svemogući Bog.

Dok caruje Bog, to se pojavi
Iz umèrlih bitje divno smělo

(Oči — oganj, kèrv mu — vino vrělo),
Digne glavu sjajuću u slavi,
Na šareno vito krilo
Krasnih mečtah um postavi;
Na zulum se tužeći nemilo,
Kori Boga, dèrma mu prěstolje,
Hvastajuć se sve da čini bolje. . .
Prijaznije naměštja u nebo Bogove,
Svět prevratja, praveć stvore nove,
U raje pretvara bezplodne pustinje,
Otoke plovuće
I divno cvatuće
Metje u more sinje;
Med sa dubja kapat čini,
Cvasti ruže na tèrnini,
Rěke točit sladost mlîka,
Ovce plodit zlatno runo,
Gore kamenje blěska puno,
Da sja se s uresa razlika
Zemlja svakolika. . . .
Tko bijaše taj tvorac, taj běsnik? . . .
— Čověk pěsnik.

Time s neba najvedrijeg lica
Sidje děvojčica,
Mlězinče božjeg uma
I věčne mudrosti:
Čelo drago, vedro, od razuma
Bi reć da stoji u njem prestò,
Oči izvor svijuh blaženosti',
Usta svijuh milin' město.
Plašt ju krije běli, prosti:
U desnoj joj prutak pozlatjeni,
U lěvoj — bič gvozdeni.

Višnji iznad žarkijeh oblaka' —
Svog podnožja — zemlju gledi,
Gdě se bori s dobrom strast opaka,
I grěh hoće světa da poda bědi.
Bog u svetom svom gněvu i sèrdu,
Da pedepsa pakost gèrdu,
Digne s trěskom desnicu,
Al da vidiš děvojčicu!
Podhvati mu ruku tvèrdu . . .

Bog mlězince upazi,
A trés — nerazi.

A pésnik? Na medjašu světa
Sad boravi, vatru da ugrabi
(Što na věke zemlji bi oteta),
Njom da otme smèrti rod slabi:
U nebeske diže ga visine,
S préstolja njim Boga da skine:
Al glè déte gdě se smijuć ujavi!
Pogledne ga u oči,
Oko njega vàs svět se zatoči,
Oholost ga ostavi. . . .
Vaj u kosti stèrta su mu krila! . . .
Ah odkud ta dragobésna sila?
To je prutak zlatni, bič želězni —
To si ti, ljubezni!

C. Iz Djulabijah.

5.

Cvětokitna lipo!
Koje u svoj sèrdi
Perun žarkom rukom
Nikad nepogèrdi.

Oj dovolj' u hladu
Da se tvom zakloni —
Putnik, koga Perun
Vazda strělom goni.

6.

Ti mladjahna brězo,
Děvo punokosa!
Sjajnim te uresom
Kiti rana rosa.

Primi vruće jade,
Děcu moga sarca,
Te u zibci ljuljaj
Hladna povětarca.

7.

Aj vi tankostruci,
Visoci topoli,
Po šaptjućem lištju
Slika sèrčne boli.

Aj tresite jače
Svoje plahe vlase:
A da sèrce moje
Zaboravi na se.

8.

Vi od gaja vile,
Bogom prosestrime!
Krotke drobne ptice,
Složne nada svime!

Zdrave i slobodne
Svedj od lovca bile,
Te tu zašlu sestru
U kolo primile.

D. Put u gornje strane.

S těsnim i žalostnim sèrcem ostavio sam Zagreb. Kad sam sio na karuce, činilo mi se je, da sam se već s čitavim světom oprostio. Tek kad su povukli konji karuce, olagne mi malo po malo sèrce. Stanem razmišljavati, da sam čověk, muž, domorodac, koji treba da je pripravan oprostiti se sa svim, što mu je milo i drago na ovom světu, ako to iziskuje korist domovine. I tim sam se opet sa svim razabrao i umirio.

Bilo nas je u karučah četvorica: Ja, Izmail S., Ivan M. i jedan francezki tèrgovac, sami složni ljudi. Samo izmedju Izmaila i Franceza porodi se kratak boj, kad se je zametnula rěč o ratu izmedju Francezah i Rusah. Uzpali se vatreni Francez, uzpali se i sin sěvera, rěči im se stanu sipati iz ustijuh i iz očijuh. Nu eto čuda, eto silne moći izobraženja, koja svagda rado pripoznaje pravicu, makar i neprijatelja išla. Francez uzklikne: „Marengo i Slavkov (Austerlitz)“ a Rus: „Moskva i Borodin!“ i tim se prekine puškaranje. Francez pruži svomu protivniku ruku, koji ju prihvati i sèrdačno stisne, i tim se sklopi opet mir.

Put izmedju Zagreba i Karlovca neima ništa osobito zname-

nita. Ponajviše sama polja slabo obradjena i pravěke dubrave, koje s lěva dopiru do Kupe. S desna se dižu najjužnije predstraže Julskih planinah, tako nazvane Uskočke gore, od kojih je opet najjužnija Plěšivica. Na najjužnijem podgorju sědi kano orao grad Okić, u vrěme knezovah Celjskih od velike dèržavne znamenitosti, koju je i poslě za turskih ratovah zadèržao. —

Sutradan poslě oběda ostavimo Karlovac, udarivši putem prama Metljiki, pèrvomu městu u Kranjskoj. Pratio nas je gos. Ivan M. Drum medju Karlovcem i Kranjskom vèrlo je lěp, najpače do Netretića, gladak kano po stolu. Najvećma sam se radovao narodu, s kojim smo se uz put sastajali. Momci obučeni u bělu čohu, visoki, tanka struka i zdrava okrugla slavjanskoga lica. Žene takodjer pristale i čisto obučene. Běla košulja, modri zobunac, izšiven modrimi gajtani od světle boje, na glavi cèrven rubac, a na noguh postole i cèrvene čarape, eto ti oděla. Putem smo sastajali takodjer množinu Kranjacah, koji su pěvajući išli s natovarenimi koli u Karlovac. Biti će ti znano, da se u Kranjskoj i kroz zimu načini sila bačavah, rešetah, sitah, kolěvkah (zibkih), koji se tovar vozi osom (na kolih) u Karlovac i Zagreb, pa odtuda na ledjih raznosi po čitavoj Hèrvatskoj, Slavoniji i zapadnoj Ugarskoj. S takovim smo se tovarom i mi tu sastajali.

Isti dan shvatismo po kišovitom vremenu Metljiku, grad slavan od starine. Grad Metulj branio se je 36. godine prije Isukèrsta junački proti navali rimskoga imperatora Caesara Augusta Oktavijana, koji malo da nije zaglavio pod njegovimi bedemi. I žene su se branile junački, žèrtvujuć i dětcu i zivot, da izběgnu sramotno robstvo. Lěpo ti je pogledati na okolice metljičke. Kada čověk dodje iz Hèrvatske, raztvori se pred njim krasna panorama. Od Kupe prama sěveru dižu se bèrda, na koja se naslanjaju kano na ramena opet sve više glavice, dok nestignu na vèrh, koji děli korito Kupe sa njezinimi vreli od korita Kèrke, i time běle od cèrnih Kranjacah. Osobito divno ti lice imadu bèrdašca, što su najbliža do Metljike i oko nje, rekao bi, raztrešena na način orijaških štitah, kano da su se ovdě giganti otimali s Jupitrom o carstvo neba. Išli smo takodjer u pèrvo selo, što stoji do dvora Zurovskoga, da vidimo, kako narod žive. Sela ovdašnja imadu izvana lice slavenskih vesih po Štajerskoj i Kranjskoj, nu iz nutra opazuješ još lice pravo jugoslavensko. Narod, što stoji medju Kupom i Kočevljem, zove se: běli Kranjci, porad toga što nosi i mužko i žensko kano Brajci oděću od běle čohe. Stari kranjski zemljopisac Valvasor zove i njih kano i Brajce Hèrvati, koji su se za vrěme turskih navalah hrabro i junački hèrvali pod svojimi vodjami Gušići. I doista neima izmedju njih u značaju nikakove razlike. Onaj isti stas i obraz u jednih i drugih, gotovo onaj isti kroj oděla i naréčja.

Oprostivši se s drugom našim I. M. krenusmo iz Jerova u Metljiku, gdě smo si najmili kola za Novo Město. Iz Metljike ide drum uz bèrdo. Tu se još jednom obazrěmo, da tim klasičkim okolicam kažemo poslědnji naš: „Ostaj s Bogom!“ Prekrasne doline, koja se razklada, kano šaren sag po carskom patosu-po klasičkoj toj zemlji. Izmedju gorah, koje čine okvir toga kipa, prolěva se zelena Kupa, krivudajuć amo tamo medju zelenimi livadami i njivami, tako da se više putah opet vrati gotovo na ono isto město, odkud je došla, i čini se da i ona ćuti krasotu te doline, te lagano teče i težko ju ostavlja, kano nevěsta kuću majčinu, koja se často plačuć obazire, kad joj ju treba ostaviti. Na putu nam pojave se dva lica, koja su nam navěštjivala divnim svojim odělom, da dolazimo pred vrata novoga světa. Sastanemo se sa dvě Uskokinje, koje su něšto na glavi nosile. Pitajuć ih: „Kamo, ako Bog da?“ odgovore nam: „S tèrbuhom za kruhom!“ I mi udarasmo već zaista pred vrata novoga světa. Stigosmo najme za čas u Hrast, selo, koje stoji dva sata na kolih uz drum, iduć iz Metljike u Novo Město. Selo to razteže se s kućami svojimi s obe strane puta, i znamenito je po narodu, koji ovdě stoji. S léve strane obitavaju sami pèrvoselci Kranjci, a s desne tako zvani Uskoci. Kako dodjemo u Hrast pred pèrvu kèrčmu od dobra lica, skočivši s kolah unidjemo u sobu, da si naručimo oběd. Tu nas odmah obkole gospodar i gospodarica, u kojih po stasu i obrazu upoznam kèrv uskočku. Buduć da je bio još debeo sat do poldana, zamolimo gospodara, nebi li nam dao sinka svoga Marka, da nam pokaže put u Drage. U Dragah potražimo svetjenika, da od njega saznademo něsto o životu i običajih njegova stada; nu njega nismo našli kod kuće, nego mater njegovu, poštenu staricu, koja nam kaza, da nije daleko od kuće, pa da će poslati po njega. Medjutim unidjemo u pèrvu bližnju kuću prostoga krajišnika Damnjanovića, da Uskoka vidimo i kod ognjišta njegova. Dobri ti ljudi pričekaju nas radostno. Gospodarica i kći Angjelija odmah se požure, da nam načine što pristojnije město, kamo ćemo sěsti; a ostala drobna děčica poskaču kano věverice kud koje, jedno na peć, a drugo na klupu oko peći. Tu smo imali priliku razviditi i taj dobri narod po tělu i duši. Stas njegov i odělo, istina, može viděti svaki čověk, kojemu je Bog dao oči: nu nam se je otvorila i duša njegova; jerbo smo imali ktomu onaj zlatni ključ, koji jedini otvara sèrdce i dušu Slavenina, to jest uměli smo s njim razgovarati se narodnim njegovim jezikom. Pošto je gospodarica sa kćerju pomela stol i klupe oko njega i uljudno nas naměstila za stol, otide Angjelija iz sobe, vrativši se za čas sa ubrusom, koji je izpred nas na stol prostèrla. I kad mi, sluteći kud to směra, stanemo se izgovarati, da smo naručili oběd u Hrastu, stane nas gospodarica moliti, da uzmemo za dobro, čim je kuća bogata, a to tako uljudnim nači-

nem, da moraš pristati. A što ćemo mi? Kuća je siromašna, pa da ju mi još više oglobimo? Nipošto. Nu kad vidiš opet zabrinuto lice gospodarice, koja se boji, da nas možebit mèrzi njezin siromaški stol, moraš da pristaneš.

Hajde de, tu možeš děcu za trošak kuće nadariti. I tako privolimo. Gospodarici se opet razvedri lice, i stane nas s dozvoljenjem izpitkivati baš homèrskim načinom: S kojega smo město? Od kojega roda i kolěna? Kamo putujemo? itd. Mi joj stanemo kazivati, da smo iz daleka putnici, i da obilazimo běli svět, da vidimo i poznamo dèržave i narode, da učimo jezike i običaje njihove, i razne načine življenja, nad kojim se homerskim odgovorom ona opet začudi. Medjutim otvori vrata Angjelija, donese vilice, nože i hlěba, a za čas poslě na tanjuru několiko na umak kuhanih jajah; oběd zaista siromašan, no čist i toli sèrdačno ponudjen, da nam bude draži od stola napunjena najbogatijim i najizabranijim jelom světa. Nu tek što mi zakusimo, dodje u sobu sluga, koji nas zaprosi u ime svoga gospodara, da idemo k njemu na oběd. Sad da vidiš gospodaricu, kako se razljuti na slugu, što joj těra goste izpod krova itd. No mi da neuvrědimo ni jedne ni druge strane, pojedemo jajca, dademo děci kradom několiko srebèrnih novacah, i oprostimo se s gospodaricom, Angjelijom i čitavom kućom. Pred kućom nadjemo starca suha i bolestna, koji nas zamoli u kukavnom němačkom jeziku za milostinju, pripovědajuć nam za mnogobrojne bitke, u kojih se je on tukao za cara, što nam je razgalivši vrat i pèrsa pokazao mnogobrojnimi brazgotinami. Domaćica i Angjelija nerazuměvši što on govori, mirno su slušale, nu kad mi otvorimo kese i pružimo dar, da ti je opet viděti ženah, kako navališe na siromaha starca, psujuć ga i kazuć, da se nepristoji napastovat putnikah, koji trebaju novacah po světu, u tudjih krajevih, gdě neima nikoga od njihova roda i kolěna. Kad to vidim i čujem, zaigra mi se sèrdce, potěra kèrv u glavu, i nehotice obore mi se od mila suze niz obraz. Mili narode, pomislim, kako si ti čist, ljubezan u svojoj prirodjenoj naravi. Što ti više treba k sreći, nego da poznaš sebe i narode, što su okolo tebe! — Tako sobom razmišljavajuć ostavimo porodicu Damnjanovića. Dugo još stala je gospodarica s děcom pred kućom vičuć za nami: „S Bogom pošli, dragi putnici! Svuda bio Bog i sreća s vami!“ i kad odzdravimo poslědnji „Ostajte s Bogom!“ i zamaknemo za kuću župnikovu, činilo mi se je da sam ostavio poslědnji put rodnu kuću, da sam vidio poslědnji put brižnu svoju majku i sestru: tako mi omiliše te dobre duše.

Mati g. župnika, starica do blizu 80 godinah, živa je knjiga narodnih dragocěnostih: pěsamah, običajah, poslovicah, i td. Nu žalibože, mi smo samo něšto izpisali iz te knjige. Mnogo nije bilo kad, jerbo su nas čekala najmljena kola u Hrastu, a noć u gorah

uskočkih, koje smo imali danas prevaliti, da stignemo na konak u Novo-Město. Treba dakle da se žurimo. A da ti još něšto kažem o tom narodu u obće i o njegovu obitalištu, porek!u, pověstnici, jeziku, običajih itd.

Uskoci obitavaju po tako zvanih uskočkih gorah od granice kranjske s jedne strane do blizu Samobora, a s druge strane prama jugu do gorah onih, što iztiču kod Slavetića i Krašića u prekrasne ravnice gradjanske Hèrvatske. U tom kèršu i kamenju oko Žumberka živuć stoje pod upravom krajišničkom i čine 11. i 12. četu slunjske regimente. Izvan toga ima ih i po obližnjih kranjskih selih 36 kućah, a ono u Hrastu, Mačkovu, Božićevu vèrhu, Jugorju, Malinju i Smekovcu. U sadašnji svoj zavičaj naseliše se Uskoci u sredini 16. věka po svoj prilici iz Bosne i Hercegovine, sudeć barem po narěčju, kojim govore. Valvasor ih slavi, da su bili u njegovo vrěme junaci na glasu. Zakleti dušmani Turakah, nisu nikad praštjali života neprijatelju, nikad štedili imetka i kuće njegove. Makar bio deset putah na godinu cesar bečki s Turci sklopio mir ili prestanak rata, Uskoci nisu sa svim tim mirovali. Znadoše oni kuda vodi put u sèrdce Turske pred dvorove spahijah i pašah, u džamije moslimske, koje su plěnili i palili. Na směłom tom putu mnogoga směloga četnika zateče smèrt u zemlji dušmanskoj; nu ništa zato, težko i skupo prodao je on svoj život: mnogo je majkah turskih zaplakalo, mnogo kadunah zakukalo i bulah u cèrno se zavilo. Drugovi ga nisu ostavili ni mèrtva u zemlji prokletoj, nego su ga upèrtili na ramena i odnesli kući, i tu oplakali i sahranili. Kad se je dělio plěn: novci, cekini, škude, dragocěno oděło, srebrom i zlatom okovane puške, sablje demeskinje, tu se je spominjalo i njegovo junačtvo, koliko je odsěkao glavah, i njegova bi kuća dobila dio plěna. Eto slike četnika ondašnjega! Nu budući četovanjem tim budu sěverozapadne turske pokrajine izložene věčnomu nemiru, navališe i turski krajišnici několiko putah na njih, no naši ih Uskoci svagda opaze, pa onda udri za njimi u potěru, otmu im plěn i opet ih zavèrnu s praznimi šakami i kèrvavimi glavami kući, dok se najposlě nepotuže Turci kod vezira, kod cara carigradskoga, koji nered taj javi poklisaru bečkomu, a taj opet razloživši stvari u Beč. Uslěd toga bude poslan něki němački kapetan u Žumberak, da tu zapověda i uvede red; nu taj skoro plati glavom veliku svoju ljubav reda. Dodje drugi, i taj neotidje živ. Uskoci su još i danas rodjeni junaci. Neima gotovo zemlje u Europi, gdě se nije na početku tekućega věka prolěvala junačka njihova kèrv. Uskok je kèršan, visoka tanahna stasa, što se može najbolje viděti u Hrastu, gdě su poměšani sa Kranjci. I Kranjci nisu baš male postave, nu kad postaviš sred njih jednoga Uskoka, a eto ti živa slika Gulivera u sboru Liliputanacah; tako nadvisuje Uskok Dolenca Kranjca. Koliko ga čini stas juna-

kom, a ono sliku tu uzvisuje podugo njegovo lice s prekrasnimi cèrnimi bèrkovi, i sa dva živa cèrna oka, kojih pogled proniče čověka tako, te mora věrovati, da su same te oči več kadre potući dušmanina. Sasvim priměrna je stasu njegovu i oděća: košulja na vratu i pèrsijuh razgaljena, hlače skrojene od běle ili sure čohe, uzke tako, da těsno na noge priléžu, cèrne čarape i hlačice i opanci. Hlače pripasuje kožnim pasom, i ako ide po poslu izvan službe ćemerom. Na košulju oblači jećermu od cèrvenoga ili suroga sukna izšivenu cèrnom, modrom ili cèrvenom vunom sa putci. Vèrhu toga metje na pleća haljinu ili kožuh. A na glavu udara cèrvenu kapu, koju nose i děca i děvojke neudate. I žene nisu mnogo manje od mužkih glavah, istih su cèrnih živih očijuh i duga suha lica, što dolazi od toga, što gotovo vas teret gospodarstva na njihovih ramenih stoji. I žene se vèrlo krasno slikovno oděvaju. Košulja njihova dugačka, dopiruć do prěko kolěna, izšivena šareno oko vrata, cèrvenim je pasom nad kukovima pripasana. Pregaču si tku od vune šarenolike na način saga s franzami na okrajih. Pored toga nose hlačice od mèrkloga i čarape od sukna modroga, cèrveno navezenoga. Na to obuvaju postole. Na glavi stoji peča. Isto tako oděvaju se i děvojke s tom razlikom, da pokrivaju glavu město peče cèrvenom kapom i splitju cèrnu kosu u jednu kitu s uplětnjakom od raznih igranjah od lušturah, staklenih koralah i bisera, koja visi niz ledja, dočim ju žene splitju u dvě kite s istovèrstnim uplětnjakom, koje im vise spreda s obe strane po pèrsijuh. Pored toga ima svaka Uskokinja oko vrata djerdan od koralah i stakla. Nu najvećma omiliše mi děca. To okruglo slavensko lice, cèrne kose i cèrne velike oči pokazuju, da već i u njih kuca sèrdce za čine junačke ili barem da za něčim takovim sluti. Marko Predanić, momak od osam godinah, koji nas je pratio iz Hrasta u Drage, vèrlo mi je razborito odgovarao na pitanja moja; i kad sam ga pitao, boji li se od koga, odgovori mi smělo, da je već vidio vuka, pa ga se nije ni malo uplašio, a kamo li, da se od drugoga česa uplaši.

Uskoci govore jezik čisti štokavski, na način bosanski, s tom razlikom, da neima u njem toliko turskih rěčih, jerbo su s dolazkomTurakah već bili ostavili pradomovinu svoju. Niti sam opazio koju němačku rěč; samo mladi naš pratilac Marko kaza nam: „Bog lonaj!“ kad smo mu dali několiko grošićah za trud puta. Nu i tu rěč, reče, naučio je u kranjskoj školi. Isto tako dèrže se věrno starih svojih običajah, pěvaju one iste pěsme, što su ih donesli iz starog svoga zavičaja: n. p. o Kraljeviću Marku, Miloš Obiliću, Relji Omučeviću, Sibinjanin Janku, banu Sekuli i td. I to tako nedaju, da se poměša kèrv njihova sa kèrvlju srodnih susědah, i svi trudovi bijahu uzalud, kojimi su někoji nastojali, da si uzimaju za žene bogate Kranjice, ili da koja Uskokinja podje za imućega Kranjca. Nu

medjutim živu sa Kranjci u slozi i bratimstvu. U ostalom živu Uskoci kod kuće vèrlo siromašno. Četovanje je zabranjeno, a tèrgovine neima. I čim bi Uskok tèrgovao? Zemlja je kèršna i neplodna, te jedva toliko obrodi krumpira i ovsa, da se godina kako tako proživari više putah i s gladju i nevoljom. Pored toga ima Uskok kano krajišnik izmedju svih krajišnikah najtežu službu. Najvećma odaljen od suhe granice, ima do svoga korduna 5—6 miljah puta. A tu treba da čuva više putah do tri četiri nedělje. I medjutim treba da tu žive, zato treba ponesti sobom hrane za to vrěme. Zato na polazku napèrti na sebe i na sina svoga krumpira koliko može ponesti. Ako neima sina, treba, da podje žena. A medjutim ostaje gospodarstvo na děci i nemoćnih starinah. Nu sa svim tim on to sve podnosi uztèrpljivo. Blagi narode! — Evo sve što ti mogu kazati o Uskocih. U duši mi je još mnogo lěpih rěčih ostalo, da ih kažem, nu za ta slova pero je moje preslabo. Zadovolji se tim!

XXVI.

Franjo Kurelac

rodio se je u Bruvnu, u ličkoj krajini g. 1810; sada živi kano književnik u Rěci.

Tiskom je izdao:

1. Odgovor na madjarske hartije, u Zagrebu 1848.

2. Govore iz rimskieh pisac, u Rěci 1849.

3. Několiko svojih govorah.

U rukopisu ima: a) više prevodah iz latinskoga, gèrčkoga i francuzkoga; b) Material za kritički rěčnik hèrvatskoga jezika; c) několiko starih hèrvatskih pisacah, na novo za tisak priredjenih i komentari razjasnjenih (Budinić je već pod tiskom).

1.

Pozdrav

učitelja hèrvatskoga svojim učenikom na početku godine školske.

Evo je i nam prispio dan, da se opet sastanemo. Ovo lěto, što je bilo, učili ste, te što je koji mogao ili htio, to je i naučio. Sad ste počinuli, ter eto vas opet, na novo da se učite, pa ljudi budete. Truda se nebojte, muke se neplašite! Na trudu žito rodi, o muci grozdovi vise! Da se radi, to je sudjeno svim: to je sudjeno dobru, to je sudjeno zlu, to je sudjeno čověku što razum ima, to je sudjeno stvoru što ga neima. Ako se težak i njegova čeljad zorom dignu, te se razidju, da polje pooru i okopaju, da žito posiju i po-

branaju, da luku pokose i lètinu požanju, da snopove ovèrše i grozdove poberu: to razbojnik i njegova družina mrakom na noge skoče, te se dogovaraju, gdè da zasèdu i dovrebaju, kako da uzmu i koga da ubiju. Ako žitar žitnice puni, a to mravak svoj mravinjak puni; ako prelja svilu prede, to joj bubica pomaže; ako mostar preko vode mostove gradi, to dabar izpod vode kuće gradi; ako književnik mudrih narodah knjige probere, te vàs dobar nauk kadkad u jednu knjižicu smetne, to i pčela sve livade obleti, te sladak med u košnicu spravi. Eto vidite, da svi rade, i dobri i zli, i razuman čověk i němo živinče. Nu drugi će blagoslov biti radiocu dobru i poštenu, a drugi zlu i nevaljalu.

I ne samo da rade, nego još u svoje vrěme rade. Onaj težak, za koga vam rekoh, uz svoju čeljad, i razbojnik onaj uz družinu svoju, kako zapane sněg, a nastane božić, poběgoše kući: težak u svoju kuću, da večera na badnjak večeru, Bogom stečenu, i da popije trěznu kapljicu; a razbojnik, pusti sin, koji nesmije u svoju kuću, on će u svoje zimovnike. Zidar u lěto gradi kuće i palate, u zimu planduje; ali kako mlado sunce plane, to je i njemu halat u ruci, te premetje kamen i žličicom radi. Ptica lastavica, kako trava vehne i gorica požuti, větrovi buknu i slana se běli: tada ona uzleti krilom, ter preleti more, u tudjem toplijem kraju boravi zimu, dok ju preboravi; a kad sněg okopne i led se otali, kad gora zalista i trava nikne: tad i lastavica doma se vrati i pod krov zaleti.

I mladim je učenikom, kad jabuka zarudi, blizo do raja; sladka sloboda širi im ruke, zvězda zavičajka milo zatrepti, misli zavru, sèrdca zaigraju, zemlja i more puteve odpru, i kola i brodovi svuda ih razvezu, a pragovi domaći suzom se obliju. „Da si mi zdrav, mili tajko! Da te poljubim, sladka majčice! Kako si mi, dragi brate? što mi radiš, biser-sestrice?“ Tako se onda milo pozdravlja a još milije odzdravlja. Ali kad u vèrtogradu neima što da pobereš, u vinogradu neima što da uztèrgaš, kad gole grančice větrovi kèrše, a guste magluštine svu krajinu zastru; kad lištje padne, a sunašce poblědi, te Svisveti hrupe: tada nastaje žalostna pěsmica.

„S bogom tajko, za me se ti staraj!
S bogom majko, u sèrdcu me nosi!
S bogom brate, u pohode mi dodji!
S bogom sestro, pismo mi napiši!“

Iz kuće im suza odgovara, a stari otac progovara glasno: „Da mi što naučiš sinko!“

Dragi moji učenici! vi ste se sišli, i po dugom razstanku evo hvala Bogu, opet se vidimo — da ste mi zdravi, da ste mi živi! Ja vam nenaděstih ni starice majke ni sědoga babajka; ali, ako mi Bog bude u pomoć, gledati ću, da vam budem učitelj što

uzmognem bolji, prijatelj što mogu vèrniji, a vi mi budite, kako ste i bili, dobri učenici, vèrli Hervati i pošteni mladići. Živili!

2.

Mladost zanešenost.

Juvenis......
... sublimis cupidusque.
Hor.

O vi mlade godinice, vi ste rumene ružice! Za vašega cvěta mladenac je zdrav i čitav; kèrvca mu vrije, žila mu tuče; lice mu se žari kao živi plamenak; a sèrdce, mlado sèrdce, koje tèrnom života nije još ogrebeno, ono sve kuca i trepti, i raju se života nada. Iz vesela mu oka prozire čista duša; duša, kojom vihor našega nemirr još razmitao, koju mrazovi nemila iskustva još osušili, te kojoj čisto još ogledalo strasti i slabosti ljudske još okaljale ni potamnile nisu. A što da rečem o duhu mlada junaka? Ako mu je ovaj zeleni svět tako sladak; ako se tako rado popinje na bèrda i vèrhove, da se ga nagleda kako je lěp, kako je prostran; ako se ničije oko tako neopoji cvětom u dolu i klasom u polju; ako ničijemu uhu potoci tako milo nežubore, ni slavulji tako divno nepoju; ako on žedan najsladje pije vodu studeniku a gladan najdublje zagrize u jabuku rumeniku; ako gorska trava i pitoma ružica nikomu tako nedahne; ako tihi větar i gusta dubrava nikomu tako negodi; ako je dakle sva njegova narav i puna i jedra, silna, krepka (pravi sin zemlje!) —: to sa druge opet strane duh njegov na zemlji mira neima.

Krilom mahne, u visine jezdi, težke oblake probija, i daleko za zvězde zaleti, te se mladi junak zemlje i nesětja. Kako je mlad, za trud i nezna, nu krila sve dalje još stire i bolji mah uzima, nebi li vidio, gdě je ta munja, koje se je děte plašilo, gdě li se ti gromovi legu. Ali o sèrdce ljudsko! čim više znaš, tim više bi htělo znati. Bèrzo nam junak konja sagledao: vihor-konja! na njega se hiti, te poždeni — te poreni — po světovih — po svemiru, da ugleda, što se neda gledati, da dozna, što se neda doznati, da dèrzne ono činiti, što nije nitko smio činiti. Kao Bog (tá njegova je roda!) ni za věkove nebi htio da zna ni za prostore! Omilio mu visoki svět, napio se rajske luči, te prezire našu zemaljsku nizinu, našu grehotu. Ali kad je na putu srio zmije aždaje, cèrvene jezike i duge rogove i druge sotone: to on te cèrne nepodobe, koje su mu zemlju trovale i do sad još truju, na mejdan viče. Sad se bori kao sveti Mihovil za istinu svetu, gadom pogaženu; pak kad je svladao gornja strašila, tada na zemlju se spusti, na zemlju, domovinu svoju, da i doljnja stra-

šila premogne; sad se spominje rebra Adamova, svoga unučtva od matere Eve i težke muke njezinih sinovah, tà bratje svoje. Svetim ognjem plane, te se bori za pravicu, dok vragove neobori, i sěme im nezatre.

Sretan i presretan, ako mu, dok se tako zanosi, sunce krilah neraztopi, te i on slano more, kao Ikar davni, neokèrvavi.

XXVII.

Dr. Dimitrija Demeter

rodio se je od roditeljah gèrčkoga plemena, izselivših se iz Macedonije, u Zagrebu g. 1811; sada je urednik službenih narodnih novinah u Zagrebu i perovodja kod visokoga c. k. hèrvatsko-slavonskoga naměstničtva.

Napisao je ova děla.

Izvorna: 1. Ljubav i dužnost, drama u 3 čina g. 1838. 2. Kèrvna osveta, drama u 3 čina g. 1838. 3. Teuta, tragedija u 5 činah g. 1844. 4. Stari ašikdžija, vesela igra u jednom činu. 5. Ljubav i zloba, opera u 2 čina g. 1845. 6. Porin opera u 5 činah, u glasbu stavljena po V. Lisinskom. 7. Grobničko polje, lirično-epična pěsma. 8. Četiri novele: Ivo i Neda, Vijavica, Otac i sin, Jedna noć. 9. Više članakah u Danici, koju je više godinah uredjivao. — Prevedena: 1. Obalarova kći, drama u 5 činah. 2. Hèrvatska věrnost, drama u 1 činu. 3. Zaručnik i zaručnica, vesela igra u dva čina. 4. Hedviga, drama u 3 čina. 5. Englezke robe, vesela igra u 2 čina. 6. Djak prosjak, vesela igra u 2 čina. 7. Prijatelj u nevolji, vesela igra u 1 činu. 8. Živi mèrtvaci, vesela igra u 1 činu. 9. Gospodin i rob, drama u 2 čina. 10. Děva iz Marienburga drama u 3 čina. — Prevodi počam od 6., i izvorna děla pod 4. i 6. nalaze se još u rukopisu.

A. Iz liričko-epične pěsme „Grobničko polje."

Ne daleko od onoga svetog města,
Gdě na prahu od Solina grada,
Drugog Rima, selo stoji sada,
Mužko gdě kucaše sèrdce u nevěsta';
Ne daleko od tud, uz vrijuće vale
Još sad putnik oči začudjene
Žudno pruža u mramorne stěne,
Od gigantskog sveta koje su ostale.

Tu stanova najmožniji naše kèrvi,
Kad umoran od tegobnih lěta',
Sam položi žezlo svega světa,

Nadvladanja sama sebe priměr pèrvi! —
Medju razvalinam' od njegova stana
Cěla varoš ima prostor sada,
Pravi razměr medju sad i tada.
Gle měrila činom onih divnih dana'!
Što unuci vèrve gorostasah oni',
Koji světom dèrmahu někada?
Njihovimi sèrdci što sad vlada?
Kakvoj svečanosti sa hramovah zvoni?
Kralj se od njih děli . . . otac od sinovah
Koj pred smèrtju uteče se k njima
Ali opet štap putnički prima,
Jer zanj nema ni ovděka krova!

Pod bedemi Kliša, nedobitna grada,
Gdě se kralju shrani porod, žena,
Mèrtvaci je zemlja pokrivena.
Tu Tatarin dvaput uzbit bi pun jada;
A od onih, koji na Splět jurišahu,
Nijedan se u tabor nevrati:
Mač hèrvatski hametom ih strati,
List se krene: dobitnika gle u prahu.
Kakova razlika od někad i sada!
Loše včsti dolaze od svuda,
Svakog hvata trepet, slutnja huda,
Svim je jedna želja: vratit se nazada.
Razbojnikom, koji samo radi pléna
Oganj nose u strane dèržave
I vojuju, tek da kolju, dave,
Poraz već je jedna bitka izgubljena.

Jednom noć zateče klonute vojake,
Sa sěvera grozna bura sèrne,
Po taboru vatra se utèrne,
Měsec se sakrije za tmaste oblake.
Muklim urnebesom sa visokih stěnah
Na drěmljuće valja se kamenje. . .
Klik užasa . . . strašno probudjenje. .
Jauk umirućih . . vriska děce, ženah. .
Sretan, koj još kèrvce bit u žilah ćuti,
„U běg! u běg! Samo iz tih strana'!“
Nečuje se glas ni istog kana. .
Savěst se probudi, i svi su razsuti,
Preko kladah, preko jamah i gudura',

Sve što živi, na konje se penje,
Tko nemože, pod kopiti stenje —
Obća jagma: brat sa sedla brata tura.
Strašno pozorište: golema planina. .
Groza bure . . . orenje kamenja . .
Hripa konjah . . . pogaženih stenja . . .
Vriska, bludnja, smeća, vihar, munja, tmina.

Tako leti čopor prek Skradina, preko Knina,
Bez da samo ozrět se usudi,
Jedva dišu poklopljene grudi,
Do Grobnika, gdě ih ustavi sudbina.
Mnoge kamen zdrobi, mnoge mač porazi,
Mnogim zima smèrzne kèrv u žila',
Mnoge skonča oskudnost nemila,
Mnoge njinih konjah kopito pogazi;
No ipak ih svedjer još toliko osta',
Prostranomu da na polju njima
Još i sada prostora neima:
Čete kraljevine za porazit dosta.

Na kanovu čelu gori brazgotina
Od udarca bičem uspomena,
Kim ga kazni někoč ruka Slavenina,
Plamen triš užasan, kô od zvězde kobne,
Koju, kada po nebesih brodi,
Sa trepetom gledaju narodi,
Jer ju slěde boji, godine tegobne.
Osveta je njegova mišljenja štènje,
Osveta je svako odahnutje;
Osveta je udar kèrvi vruće,
Osveta je sve ufanje, sve željenje.
Tako ranjen vepar běsni u potěri,
Da raznese utrob lovcu zubi,
Koj ga hotě směło da pogubi —
Osveta je život gadnoj zvěri.

Paklen oganj kanu iz očijuh sěva,
Razgledajuć množtva bezbrojena,
Već u duhu uživa se plěna
I djavolski posměh usta mu oděva,
Tad na hata djipi, děli zapovědi:
„Da mi svatko štedi život kralja,
Živa u ruke da ga dobjem valja!“

O pobědi pako niti nebesědi.
. . . Zvukovi trubaljah . . . Evo već Hèrvatah.
. . Mukli tutanj svedjer bliže stupa . .
Glas pěsamah . . od kopitah lupa . .
. . Udri u talambas!« . . Gle užasa . . rata.

Noć izčeznu . . nad poljanom sunce sine . .
Što njegova razsvětljuje zraka?
Cělo polje, samo jedna raka:
Slomljeno oruže, mèrtvaci, stèrvine.
Vèrhu naših gorah lěpšeg nebi dana:
Rěč domaća, pěsme dobitnika',
Frula, gajde, uzhitjenja vika,
Zastava hèrvatska na šatoru kana!

Pred šatorom stoji u prostih oděća'
Zaněmio junak lica blěda,
Nepomično na poljanu gleda
Gleda i umuje: što je ljudska sreća.
. . Kad ga eno iz sna klicanje probudi . .
Pred noge mu mèrtvaca postave . .
. . On je! Koj mu krunu skine s glave,
Još u smèrti strašan, još u smèrti hudi.
Put nebesah svèrne ganut junak oči . .
Na vojnike za time pogleda . .
U gèrlu mu ostaje beseda,
No sve sbori suza, što mu lice moči
Zahvalnost izmami ovu kaplju svetu. . .
Moj narode tebe ide ona:
Tvoja věrnost, tvoja pěst smiona
Krunu spase Ugrom, prosvětjenje světu!

B. Iz Teute.

Čin V., prizor VIII.

(Dvorana u Dimalu gradu.)

Pavô Emil i Pinez (*kraljevski urešen.*)

Pinez (*dolazeći.*)

Ja dolazim uslěd tvoje želje.
Što u mene tako upireš oči?

Pavô Emil *(laskajući.)*

Kako krasno ta ti kruna liči!
To je prava za oči razbluda.
Tko je, da se s veseljem neklanja
Bogosličnom takovom mladiću?

Pinez.

Nije kruna cilj mojih pohlepah,
Osveta je, za čim ginem, čeznem.
Osvetite moje majke suze,
Gorka bděnja, mukah pune čase,
Koje tužna bez krivnje pretèrpi,
I uzmite natrag ures ovi!

Pavô Emil.

Imati ćeš osvetu i krunu,
Samo Rimu privèržen ostani.
On od tebe mnogo nezahtěva:
Mali danak u znak prijateljstva;
Odaljena dva il tri otoka,
Koja su ti kad promisliš dobro,
Više na kvar, nego li na korist;
Rimske vojske prolaženje prosto
Kroz tvojega kraljestva dèržave;
Od tebe se drugo ništ netraži.
Zato će te Rim štititi uvěk,
Nećeš trebat bojnih dèržat ladjah,
Koje već su posve izcèrpile
Blagajnice ilirskih kraljevah.
Ovaj predlog možebit u tebi
Sumnju budi o rimskom narodu,
Ti nemožeš uzrok možebiti
Te ponude pravo razsuditi,
I lahko ćeš prijateljstvo naše
Za lukavost i prevaru dèržat;
Nu kad stališ svoj i naš promotriš,
Dokučit ćeš da smo mi iskreni,
Da smo tako radit prisiljeni,
I za naše i za tvoje dobro. —
Tèrgovina temelj je dèržavah,
Nju je štitit — dužnost čověčanska
Znamo, da si i ti toga mněnja,
Da si gotov sve napeti sile,
Za očistit mora tog valove

Od gusarah, što po njemu vèrve;
No i znamo, da pri svem tèrsenju
Ti tog izvest u stališu nisi;
Preduboko ukorěnilo se
To zločinstvo u pučanstvu tvome.
Za skèršit ga većih silah treba,
Nego što su u ilirskih kraljah.
Hvar, Vis i Kèrf time zahtěvamo,
Da nam predaš, za odtuda moći
Prot gusarom čvèrsto postupati.
Iz istoga uzroka trěba je,
Da umališ morsku svoju vojsku.
Mnogi rodjak, mnogi znanac u njoj
Nalazi se od gusarskog skota,
I tako bi u njojzi podporu
Lahko moglo imati zločinstvo.
Tri su broda za tvoju potrebu,
Kad na sebe drugo sve uzmemo,
Dosta, mislim; druge sve ukini.
Tim će procvast Rim i Ilirija,
I vàs svét će blagosivljat savez,
Koj ti s Rimom na sreću mu skopča.
Kaži dakle, plemeniti mladče,
Hoćeš li te podpisat pogodbe?

Pinez.

Što je meni za kakve pogodbe? —
Uništenje Teute i Dmitra,
Jedino je što zahtěvam ovo!

Pavô Emil.

Podpiši to pismo, i za čělo
Uništen ćeš vidět njihov prestol.

Pinez (*podpiše s pohlepom.*)

Evo! sada pako osveti me!

Pavô Emil (*uzme pismo u ruke.*)

Sutra veće! — Dmitar je u Hvaru.
Jezgru vojske proti njemu vodim;
Povuko sam oko njega mreže,
Mač osvete dostići ga mora.
Větar duva već u naša jadra,
I ja hitim, da put Hvara krenem.
Oděl vojske tu ostavljam s tobom,

A s ostalom odjedrit ću odmah.
Zdravstvuj Pine . . . letim osvetit te! (*podje.*)

Pinez.

No bez mene! i ja moram s tobom!
Mač uz bedro zaludu nenosim!
Kèrv ljubimca moje okrutnice
Vidět moram! To sam se zakleo!
I prije ću smèrvit ovu krunu,
I pod pete baciti ju svoje,
Nego od tog odstupit ikada!

Pavô Emil (*zaostajući.*)

Život štedit dužnost je kraljeva.

Pinez.

A sinovlja: mater osvetiti!

Pavô Emil.

U veliku nasèrćeš pogibelj.

Pinez.

Čim je veća tim Iliru draža.

Pavô Emil.

Mati k tomu privoliti neće.

Pinez.

Ilirka je, mač će mi opasat!

Pavô Emil.

Sva izcèrpih, za da te uzdèržim.

Pinez.

Jedna smèrt je to učinit kadra.

Pavô Emil.

Daj se spremi na odlazak dakle.

Pinez.

Hajd, da pratnji svojoj to nazvěstim!
Ti ju poznaš, mala je to četa,
Nu svim pèrsa podiže osveta.
Žitelji su svi od Visa grada,
Koje Teuta potlači někada,
Svaki od njih někog od svog roda
Oplakuje, kom smèrt ona poda.
U sèrdcu im tisuć sèrdah vèrvi,

Koje žedne za rěkom od kèrvi.
Divit ćeš se nad našimi děli,
Još takovih dan nevidi běli!
U boj! u boj! glas s nebesah zove!
Na brodove! odmah na brodove!
(*odtèrči i Pavla sobom povuče.*)

Prizor deveti.

(*Ložnica u Hvaru gradu.*)

Dimitar i Duh Sèrdovlada.

Dimitar (*leži na polak obučen na rojničkom krevetu. Polag njega lampica tamno gori. — Štit, mač i kaciga na jednoj hèrpi do njegovih noguh.*) Duh (*blěda lica bez kacige; na čelu mu se vidi kèrvav potez.*)

Dimitar (*još na pol u snu.*)

Stani — stani — daj mi odgovora.

Duh.

Dobit ćeš ga . . nu na drugom městu
(*polagano odlazi.*)

Dimitar.

(*koji se je probudio, opazi ga i s užasom za njim gleda, ne može rěči proizněti. Kad duh izčezne, poslě dugačke pauze.*)

Svemogući! Što se sa mnom sgadja?
(*tare si oči.*)

Da l' sam snivo? Ne, ne, ja sam bdio. . .
Snivo? bdio? dokučit nemogu!
Gdě je medja medju snom i bděnjem?
Tko to znade! Ja znam, da sam snivo —
Nu znadem, da i bdio jesam! . . .
Kèrv mi stine . . misli mi se mute!
(*Za čas.*)

„Dobit ćeš ga — nu na drugom městu."
Dakle ćeš se još ukazat meni?
Tako reče. Nu gdě je to město?
Možebiti onstran od Kocita?
Jesi l' došo, za da me odzoveš
Od života, od moje Teute?
Neplašim se pred neznanim světom,
Al od mile odtèrći se žene,
Od mog sinka . . od sladkog děteta . . .
To je, što mi grud užasom puni . . .
Ali ne, ne, zato ti nedodje;
Ti negojiš gnjeva prot svom drugu.

Ti si samo na mene mèrzio,
Dok mog sèrdca dna poznao nisi.
Sad ga poznaš . . . znaš, da zlotvor nisam;
Zato tako hlag mi se ukaza.
Tvoj je pogled pun ljubavi bio,
I umiljat glas od tvoje rěči.
Oružah se u boj prot Rimljanom —
Tad opazim tvoju blagu sěnu.
„Koliko je lěpši šlem od krune!
Kaplje kèrvi iz junačke rane
Světe s' većma neg rumen grimiza . . .
Dmitre ovaj ures tebi liči.“
Tronut poznah da su ovo rěči
S drugog světa — i prignuh kolěno. —
„Kaži, sěno moga prijatelja,
Hoće l' sreća iz ovoga boga
Procvětati mojemu narodu?“
Nu odgovor: „Na drugome městu.“

(Zamisli se nu za čas.)

Čemu tražit, što nij' naći moći?
Ove tame nikad probit neće
Slaba zraka čověčanskog oka,

(ustane, medjutim se je ulje u lampici iztrošilo i zora kroz prozor udara.)

Što iz svega sabrat mi je možno,
Sudim, višnji da su se sa mnome
Pomirili. To iz milog oka,
To iz rěčih sudim blage sěne,
I osěćam ponovljenom silom,
Da se diže moja grud opeta.
Pěst se kvèrči. U boj sèrce rida,
Pretěsno je posrěd ovi' zida'!

(Pograbi štit i mačem po njem udari, na što dotèrči u sobu dvoranin.) —

Prizor deseti.

Dimitar i Vuk.

Dvoranin.

Světla kruno, što je tvoja volja?

Dimitar.

Priveži mi oklop oko pèrsih.

Dvoranin.

Jedva sunce granu na nebesih.
(kopči mu oklop.)

Dimitar.

Da ih uprav mèrkla noć još krije —
U postelji ipak nebi osto.
Čvèrštje — čvèrštje — Nij l' još došla straža?

Dvoranin.

Vani čeka.

Dimitar.

Nek unidje odmah. *(dvoranin izide.)*

Prizor jedanaesti.

Dimitar *(sam.)*

Dimitar *(gleda kroz prozor.)*

Ha! kako je rumeno sve nebo —
Sunce trepti kao kaplja kèrvi —
(Dan kèrvavi, ako prorokuješ,)
Dobro došlo! . . Predugo je veće
U koricah mač moj počivao.
Dobro došlo! Nelagalo samo!

Prizor dvanaesti.

Vojnik Vuk, i pèrvašnji.
(Vojnik stupi s dvoraninom u nutra.)

Dimitar.

Smotriste li štogod na valovih
S vaše kule?
(uredjivajući si oklop, dvoraninu.)
Ovu kopču jošte!

Vojnik.

Svètla kruno. . .

Dimitar *(dvoraninu.)*

Tako, mač sad amo!
(vojniku.)
Šta je dakle?

Vojnik.

Nama se učini,

Da se nešto u daljini mora
Pokazalo — kô povèršci ladjah. . .

Dimitar.

Nu napokon! —
(*dvoraninu.*)
Pojas amo, pojas.

Vojnik.

To vojvodi odmah navěstismo,
I on vojsku na noge podignu.

Dimitar.

Dobro, dobro. —
(*dvoraninu.*)
Sad obuću bèrzo.
(*metne nogu na stolicu, i on mu remenje od sandalah zapletje.*)
Koliko je povèršakah bilo?

Vojnik.

Do dvadeset. . .

Dimitar (*smije se.*)

Ha, ha, i tim hoće
Hvar da uzmu?
(*dvoraninu*)
Sada jošte ovu.
(*metne drugu nogu na stolicu, dvoranin isto čini.*)
Hodi k vodji, reč' mu, da sam kazó,
Da svu vojsku u naše brodove
Odmah dade ukèrcat . . čuješ li?

Vojnik.

Odmah, kruno! (*otide.*)

Prozor trinaesti.

Pèrvašnji bez vojnika, zatim jedan dvoranin.

Dimitar.

Ja ću put prekratit
Rimskim lukam!
(*dvoraninu.*)
Nisil' jošle gotov?
Oni hoće, da na me nasèrnu.
Počekajte . . . Čemu trud toliki?

Na susret će Dimitar vam doći.
Ala mastnih jestojkah za ribe!
(*dvoraninu, koji je pletnju dogotorio.*)
Nu jedanput!
(*hoda po sobi.*)
Rim će me pamtiti.
(*dvoraninu.*)
Plašt ovamo! — Vi me jošt neznate.
Neka! Neka!
(*dvoraninu pade s rukuh plašt, kad mu ga hoti na ramena metnuti.*)
Ali si neskladan!

Dvoranin (*tronut, podignur plašt, metne mu ga na ledja.*)

To mi se još nikad nedogodi, . . .
Gospodaru, to je zlo znamenje!
Nejdi u boj, tako ti bogovah!

Dimitar.

Ludorije!
(*smijući se.*)
To pad Rima znači!
Nu kakov je to rogobor vani?
(*jedan dvoranin dodje u sobu.*)

Dimitar (*dolazećemu.*)

Što je nova?

Dvoranin.

Gradjani, začuvši,
Da se rimska vojska približava,
Mole, da bi i njim dozvolio,
Da na svojih brodih proti njojzi
Sad i oni na mejdan izidju.

Dimitar.

O, ti hrabra i věrna čeljadi! . .
Odmah amo da mi ih dovedeš.
(*dvoranin otide.*)

Ostavši dvoranin.

Nećeš valjda od svake mišice
Grad isprasnit.

Dimitar.

Mišicah je treba
Gdě se bije, tu Rimljanah nema. (*smijući se.*)
Il možebit spustit će se s zraka

Simo u grad? . . . Neplaši se, starče,
Ni Rimljani neimadu krilah.

Prizor četèrnaesti.

Pèrvašnji i puk.

(*Puk hrvarski nasèrne u sobu.*)

Dimitar (*dolazećim.*)

Dobro došli, hrabreni zemljaci!
Vi hoćete u boj da idete
S vašim Dmitrom? On vas rado prima!
On će jošte hrabrije vojevat
Pred očima od svojih zemljakah.
Dobro došli! . . .
(*stupi medju nje.*)
(*jednomu izmedju njih.*)
I ti ovdi, Rado?
Znam, tvoj sědi otac ti pripasa
Ovu sablju. . . O prevredni starac!
(*drugomu.*)
Evo Relje! vèrla pěst, duše mi!
(*tretjemu.*)
Nut i Milka!
(*četvèrtomu.*)
Gledj moga Milana!
(*opet drugim.*)
Dobro došli, susědi, prijani!!!
(*rukuje se sa svimi.*)
Nu vidite, da vas jošte poznam,
Da vas nisam još zaboravio,
Kao ni vi mene, bratjo mila!
(*Pograbi kacigu i metne ju na glavu. Uzme štit i poruče mač.*)
Za mnom dakle! Posréd bitke hude!
Al uvěk vam nek pred očim bude,
Da zavisi od ove jedine
Čast i propast naše domovine!
(*nasèrne napolje, a drugi svi za njim kličući.*)
(*Prizor se proměni.*)

Prizor sedamnaesti.

Teuta, lěkar, dvorkinja, Svevlad, Relja.

Svevlad.

Ovaj vitez dolazi iz Hvara,
Da ti javi, što se tam dogodi.

Teuta.

Gdě je moj muž? Neprispi l' on š njime?

Svevlad.

Gospo, on se s Hvara nepovrati.

Teuta.

Zašto kasni, zašto se nevrati?
Nije l' svèršen boj kèrvavi jošte?

Relja.

Boj je svèršen. Čuj kako se sbilo:
Kad kralj prispi, klicaše sva vojska
I dočekat nemogaše bitke.
Rimske ladje nakon se ukažu,
Sve ukupno do dvaest zastavah.
Kralj opojen . . . stèrpět se nemože,
Da dočeka na obali směle,
Već zapověd daje svojoj vojsci,
Da se odmah u ladje ukèrca,
Pa da podje u susret Rimljanom.
Sréd zidinah od grada nehtěše
Da ostanu isti stanovnici.
Sve što živi, na brode se jagmi,
I veselo kô na pirovanje,
Pěsme pojuć prot Rimljanom jedri.

Teuta (*zaboraviv se.*)

Kakva razkoš da sam i ja bila
Posrěd jata smělih tih sokolah!

Relja.

Za čas kratak Rimljanin izčeznu.
Množ prождrěše vali sinjeg mora, —
A ostatak běžeći se spasi,
Razpèršiv se po bližnjih žalovih.

Teuta.

Mislih odmah! smělim sreća služi!

Relja.

Vratjamo se slavodobitnici;
Nu kad na žal popet se žudimo —
S kopna posvud rimski mač zablěšti,
A iz grada strašni plam zabukti.

Lěkar.

Ha, prevara!

Svevlad.

Pun zasědah porod
Na drugoj se strani od otoka
Valjda noću iskèrca potajno,
I osvoji, dokle su se bili,
Izpražnjenu od vojnikah tvèrdju.

Relja.

Tako jeste.

Teuta.

Bez sumnje je opet
Osvojiste . . . i sav posěkoste
Skot lažljivi! Kaži, nije l' tako?

Relja.

Prosti vojnik, koj si nemogaše
Izjasniti ovo ukazanje,
Uplaši se ko od groma tronut . . .
Smeća nasta . . . posluŝnost prestade. .
„Běž'te, prot' nam bogovi vojuju!"
Razlěže se od ladje do ladje. . .
Zaman viču, zaman běsne vodje,
Put pučine kormane mornari,
Kano da ih bogovi těraju.

Teuta.

Je l' moguće?!

Relja.

Malen broj tek ladjah
Osta oko kraljevske galije,
I pokuša da se na žal popne;
Nu kamenje i goreća smola
Iz prečudnih nepoznatih spravah
Sa svih stranah na nas daždit stane . . .
Mnog' se jarbul skèršen veće ruši,
Mnogom ladjom plamen veće pèrši —

Izvan běga nikakva spasenja! . .
U toj smeći okrenemo jedra: —
Nu latinske protěrane ladje
Opeta se pred nama ukažu,
I pozdrave nas istim oružjem,
Koje nas je sa kopna prognalo.

Teuta (*s užasom.*)

Propali ste!

Relja.

Moj se brod izbavi;
Ja za vréme iz luke izidoh;
Istina je mi smo se spasili;
Nu kakovog strašnog pozorišta
Moradosmo sviedoci biti!
Bolje umriet, nego to viděti.
Strašan plamen pred našim očima
Proguta nam prijatelje, bratju. . .
(*žalost mu rěč prekine, svi se upropaste — užasna pauza.*)

Teuta (*jedva progovara.*)

A moj Dmitar?

Relja.

Čemu tajit gospo?
Dugo viděh kraljevsku zastavu
Vijati se sréd užasnog plama. . .
Ali netom i ona se sruši. . .
Brod zaplamti, a slap ga progutne. —

Teuta (*izvan sebe.*)

Progutne ga, nisi l' tako reko?
Ne, ja nisam dobro čula — je li?
Progutne ga . . rec' mi još jedanput.

Relja.

Brod zaplamti, a slap ga progutne. —

Teuta.

O sni moji!

(*odtèrči.*)

Lěkar.

O bogovi — Za njom!
(*odtèrči, isto tako dvorkinja.*)

Svevlad.

Što začima?

Relja.

O, zašto nemučah.

Svevlad.

To joj tajno nemogaše ostat.

Relja.

Kako će to proživit, sirota?

Svevlad.

Ako muža oplakuje ona,
Svojeg otca mi oplakujemo.
Nama nije samo kralj poginó,
Nama umre š njim i otačbina!

Relja.

Ovamo se lěkar približava.
Da čujemo, u kakovu stanju
On ostavi ubogu kraljicu?

Lěkar (*dodje sav upropaštjen.*)

Otvorite grad kralju Pinezu;
Jer Teute nema već na světu!

Svevlad.

Što si reko?!

Lěkar.

Ko munja odleti
Tužna žena k kolěvci svog sinka,
Pograbi ga — i prê, neg što smo ju
Dostić mogli, — u sinje se more
Sa doksata š njime stèrmoglavi.

Relja.

Ha užasno!

Svevlad.

Strogo kazne bozi!

Ulomak iz novelle: „Otac i sin."

Cèrta iz petnaestoga věka.

Prokletinja.

Někoga lěpoga lětnoga jutra, godine 1462., letila je vesela četa konjanikah preko velelěpnoga svoda rimskogamosta, koji vodi preko

rěke Neretve i daje ime Mostaru, glavnomu gradu Hercegovine. Zlatom i svakojakim uresom prenapunjene poluiztočne haljine jašilacah nisu se ni najmanje slagale s jednostavnom krasotom rimskoga umotvora, kojega su se jedva ticala hitra kopita njihovih vatrenih hatovah.

Ova razsipnost u bezukusnih opravah, i one oskudne, raztrešene kućarice, koje su se neredno s jedne i druge strane rěke pružale, bijahu prava slika toga siromašnoga naroda u onih sirovih vremenih.

Dèrzovit i košćast sědoglavac predvodio je konjaničku hèrpu. To je bio herceg Stěpan Hranić inače Kosača nazvan, koji je gospodovao za onoga vremena ovimi pokrajinami, i nije činio nikakove iznimke od drugih vladarah svoga věka.

Istina Bog, on nije bio tako okrutan, kao njegov suvrěmenik Vlad Drakul, gospodar vlaške zemlje, koji si je jednoč nasadio bio sát dugačku a četvèrt sata široku šumu od samih na kolac nabijenih ljudih, i koji je najvolio šetati se po hladu takova dèrvetja; ali i on je smatrao svakoga svojega podanika kao cèrva, koga pogaziti nije nikakova grehota.

To se zna, da je izuzimao svoje plemiće iz ovoga pravila; jer je trebao njihova oružja, da ostali puk uzdèrži u pokornosti.

On je možebit redje iz oběsti lio kèrv čověčansku, nego li njegovi susědi, ali to nije činio iz cěnjenja čověčjega života, nego iz onoga milosèrdja, koje koji put i nestašno děte poćuti prama muhi. Nu jao onomu, koji ga razljuti čim; a da ga razljutiš, dosta bijaše muževna rěč i dèrzovit pogled; jer nije tèrpio, da rob nepuzi pred njim.

Sèrce mu nije bilo bez dobrih klicah, ali sunce izobraženja nikada ih neogrija, da procvatu. Sva njegova vladarska znanost sastajaše u slědećih dvijuh točkah: Tko te slěpo neslúša, posěci ga, a tko ti věrno služi, naknadi ga. Nije prevratjao nikakovih zakonikah, jer čitanje nije mu bio posao. Takove ništetnosti ostavljao je popom i svojim pisarom. Pero je bilo u ono vrěme sramotno orudje; nu tim u većoj cěni stajala je ćorda. I herceg Stěpan znao je njom dobro kretati.

Premda je živio s Muamedom II., nedobitnim turskim carem, u prijateljstvu, budući da mu je platjao věrno danak, ipak navaljivale su više putah razbojničke turske čete, na svoju ruku, i u njegove pokrajine; ali uvěk su se vratjati morale s kèrvavimi glavami i praznimi džepovi.

To mu narod učini privèrženim. Jer ako mu i pod njegovim vladanjem nije bolje išlo, nego li bi mu išlo bilo pod turskim, to je barem mogao, po običaju svojih praotacah, Bogu se moliti u svojih

cèrkvah. Barem su mu bili neoskvèrnuti oltari; a Turci ni ovih nisu štedili.

I do njih dopre glas o strašnom oskvèrnutju božjih stolovah u hramu svete Sofije, koje su Turci izveli, kad su Carigrad oteli. Oni su bili čuli, da su ondě Osmanlije svoje konje napajali iz posvetjenih posudah, klali svetjenike pri službi božjoj, derali odežde, konjskim kalom mazali ikone, i pred razpelom zlostavljali kèršćjanske děve i kaludjerice. Nije daklo čudo, da su obožavali svoga hercega, ako baš i nije postupao š njimi kao otac sa svojom děcom; dosta da im je znao obraniti svetinju svojim hrabrim i mudrim postupanjem.

Zato su gledali i stanovnici Mostara iz svojih niskih kućaricah veselo za hercegom, kadgod ih je sa svojom jasnom družbom pohodio iz Novoga, svoje glavne stolice.

Danas je bio došao ovamo, da lov lovi u bližnjoj dubravi; na što je svaki zaključiti mogao iz množine sokolovah, što su plemići i momci na rukuh nosili, i hèrtovah i gončićah, koji su ih slědili. Družtvo je bilo osobito dobre volje, i pěvalo i šalilo se neprestano. Kad su za sobom ostavili poslědnju kolibicu od grada, razpustiše pse i sokole.

Od lajanja i hukanja zamni sva okolica. Lovci su koji put zaustavljali svoje konje i gledali prema vedromu nebu, kako su im sokoli gonili cěla jata pticah. Mnogi gospodičić okladi se sa svojim drugom, da će se taj i taj sokol prije s lovinom pustiti na rame svoga gospodara, i směhu nebijaše konca, kada opaze, da jedan sokol drugomu iztèrgne iz kljuna već osvojenu žèrtvu.

Svim iz očijuh sěvaše radost, izvan Stěpka, hercegova najmladjega sina, koji je mučeći jahao uz svoga otca. Bio je mladić od jedva 25 godinah, vitka stasa i žiljast. Cèrne velike oči sěvale su neobičnim plamenom, a něšto obla, bělorumena lica kazivahu dobrotu sèrca; nu orlov nos izpod visoka i tamna čela, i ozbiljne, poněšto naduvene ustnice naznačivahu okornost značaja i osvetoljublje.

Vidilo se je, kao da mu je duh něgdě drugdě, i da neopaža ništa, što oko njega biva. Ali kada mu herceg, udarivši ga po ramenu, polak u istini polak u šali, reče: „Što si opet nos oběsio? Zašto nepustiš i ti svoga sokola? Nevidiš li, kako nestèrpljivo treptje krili na tvojem ramenu?“ razabere se, i prisili se činiti, što su i drugi radili; ali za mala zamisli se opet i ni neopazi, da mu se je pod obćim uzklikom povratio sokol s lovinom u kljunu.

Da je to dalo povod svakojakomu draženju, svaki si može predstaviti, nu ipak svaki se je čuvao, da neprekorači granicah uměrenosti, jer svaki je poznavao hercegovićevu divljač. Sèrce mu

je bilo prava barutana, a lahko bi iskrom postati mogla koja ròčca i proizvesti neprečenjenih štetah.

Tim više stanu se smijati, kad uzme jedan pas za zvér někoga prolazećega staroga seljaka, i nasèrnuvši na njega, pograbi ga za potiljak i obali na zemlju. Strah i jauk siromašnoga starca uvidi se tako směšan svoj milostivoj gospodi, da su si od směha tèrbuh dèržati morali. Osobito dopade se ta stvar staromu hercegu na toliko, da su mu od hohotanja fèrcale suze iz očijuh.

Kad to opaze udvorice, stanu dražiti i ostale pse na nesretnika. Ovi bi ga za cělo na obće razveseljenje, koje je tim većma raslo, čim su ga više psi tèrzali, razněli bili na zube, da nije srećom jelen protèrčao i na se povukao njihovu i lovacah pozornost.

Siromah seljak podigne se kèrvav i razdèrpan, i ukloni se baš po čudu stanovitoj smèrti; lovci pako, progoneći svoju lovinu, pogaze dosta sětvė, kojom se je kroz zimu prehraniti mislio mnogi poljodělac.

Više pušakah pukne i jelen izdahne, u svojoj kèrvi ploveći. Svaki lovac je tvèrdio, da ga je on ustrělio, i tako prijateljski svadjajući se, prodje im opet něko vréme, ali zatim kad se potroši i taj predmet, stadoše se skèrbiti za nove zabave.

Obzirali su se, nebi li im se štogod ukazalo, što bi im povod dalo k novim igram i šalam, kad opaze gdě im něka žena čvèrstim korakom na susrét dolazi. Već su hotěli da ponove onaj prizor, komu su se malo prije tako sladko nasmijali bili. Već stadoše mnogi od plemićah dèrškati svoje ogare na sirotu, ali herceg budi da je saznati hotio, što čini tu ženu tako dèrzovitom, da koraca tako odvažno prema njemu, ili da je naměravao š njom poduzeti kakvu drugu šalu, zapovědi, na ne malu nezadovljnost ostalih lovacah, da pse obustave.

Medjutim prispije žena. Bila je visoka stasa i tako mèršava, da nije ništa na njoj bilo viděti do kostih i kože. Nosila je dugačku izlizanu haljinu od ugašene boje, sa pèrnjavimi širokimi rukavi, koji su dopirali tek do lakatah. Město pojasa imala je tanki užinac, a na noguh razderane opanke, kroz koje su virili odèrpani obojci od sumnjive boje. Glava joj je bila ovita tamnom maramom, koja je po svoj prilici někada cèrvena biti morala, ali od mašće i drugoga kalja zadobi něku boju, kojoj neima imena u nikakvu jeziku. Na lěvom ramenu nosila je mastne, zakèrpane i poněšto napunjene bisage, a u desnici drenovicu.

Tamna boja njezine kože naznačivala je, da je od onoga uvěk putujućega roda, koji se diči proročanskim duhom; a turobni izraz njezina pravilnoga podugačkoga obraza i jedna krupna suza, koja je baš izticala iz jednoga njezinih velikih očijuh, da ju tare něka velika tuga.

U pèrkos pèrnjavih haljinah, kojimi je jedva sakrivala svoju golotinju, davahu joj ipak něko dostojanstvo: njezino visoko čelo nad podugim kljunastim nosom i njezin čvèrsti i ozbiljni pogled, koji je imao něšto vilinskoga u sebi i napunjavao svakoga strahom.

Kad dodje do hèrcega, klekne i zavapi: „Blagoslov božji obasjao te, milostivni gospodaru. Jedan nesretnik cvili u tvojoj tamnici, a svět kaže, da će sutra na kolcu izdahnuti. Oprosti mu život, ako Boga znadeš. On je moj jedinac. Tako mi spasenja, nedužan je!“ „Nedužan ciganin!“ zaviknu svikolici skoro kao iz jednoga gèrla, i stanu se rozgotom smijati; nu za malo začepi im usta onaj pogled, koji smo malo prije opisali, i žena nastavi; „Imao je mladu lěpu zaručnicu. Ova se dopade jednomu od tvojih dvoranah, i on ju nakani silom oteti. Moj sin, hoteći si braniti ženu, suprostavi se i dotakne rukom plemića. Plemićevi sluge nadvladaše ga i baciše u duboku tamnicu. Malo zatim izrekoše tvoji sudci smèrt nad mojim nesretnim porodom.“

„I svim pravom!“ zagèrmi herceg, podbode svoga vranca i podje; ali sirota mati skoči na noge, i u sdvojanju pograbi uzde, hoteći mu konja zaustaviti, te zavapi tako žalostnim glasom, da bi se ganuo živac kamen: „Usliši me, tako ti kostih tvojih roditeljah!“ Ali herceg digne kandžiju, i ošine ju tako čvèrsto preko lica, da ju kèrv oblije i ona několiko korakah natražke posèrnuvši, padne u bližnju jamu.

Konjanici odkasaju naprěd, smijući se, ali u pèrkos njihova hohotanja i štropota konjskih kopitah, dopre ipak do hercegovih ušiuh prodirući glas nesretnice, koja oporavivši se svojemu sdvojenju slědećimi rěčmi odoli: „Propalo ti kolěno, ko što moje propada, ali po sebi samu; klali se medjusobno otac sa sinom, sin s otcem, da vam nebude ni glasa ni traga! Odlučena je propast tvomu nemilostnom rodu, okrutniče, ti joj nećeš izběći! Proklet bio!“

Nehotice ogleda se herceg, nu s užasom opet lice natrag okrene. Možebit je bio kèrvavi obraz sdvajajuće matere, što ga tako dirnù, nu može biti i drugo štogod; jer je on věrovao u věštice i duhove, kao svi neizobraženi ljudi, kojim je narav dala něšto živahniju fantaziju. Zato mu se je često štogod prividjalo, osobito kad mu se je savěst uznemirila, što nitko drugi niji viditi mogao.

To je bio valjda uzrok, što nije htio poslušati svojih udvoricah, koji su ga sada nagovarali, neka im dozvoli, da napuste ogare na onu bezobraznicu. Někajući mahne rukom i zamisli se, naprěd jašući.

Sve mu dodje na pamet, štogod je čuo kao děte o věšticah, vilenicah, ciganskih proročanstvih, prokletinjah, vukodlacih i tim sličnih utvorah i čarobijah. Sěti se svih svetjeničkih opomenah i prětnjah, kojim su se koji put starali, da ga obustave od kakova u nebo vapijućega grěha i nasilja. Tihoća njegova sina uvidi mu se sada kao

podmuklost i krinka, pod kojom krije kovarstva preti njegovu životu. Rěčju, učini mu se, da se za cělo obistiniti mora ciganskino prokletstvo i proračanstvo.

Ježilo mu se je od straha i sto putah si je preduzeo, da ukloni ovu užasnu sudbinu od sebe i svoje obitelji. Nakanio je dizati manastire, postiti, děliti zadužbine, uzdèržavati se od svake nepravde i od kèrvoprolitja, a prije svega oprostiti život onomu ciganinu, koji mu se sada učinì nedužnom žèrtvom jednoga grěšnika, koji zaslužuje, da bude kažnjen.

Hotio je već da dade zapověd u tom smislu, kad se u njem probudi opet ona nesretna oholost, koja je u njem mogućnija bila nego li strah božji, predsude i pravdoljublje: „Što bi světo meni rekao," pomisli, „da se dadem prestrašiti od rěčih jedne babe? Ne, prije sve drugo, nego da mi se svět smije." Takova razmišljavanja povrate mu za čas pèrvu dèrzovitost, te se stane opet šaliti.

Medjutim sidju lovci s konjah i nastave pěške lov u dubravi. Kad se umore, sědnu u hlad listorodnoga dublja i stanu se gostiti. Tu se izpije mnoga zdravica i izpěva mnoga vesela pěsmica. Herceg neznaše od oběsti, šta da učini, a udvorice neznadoše si od veselja naći města, videći ga tako dobre volje.

Kad se smèrkne, skoče razveseljena gospoda opet na konje, i huškajući odprativši si gospodara kući, razidu se.

Dok je bio herceg u družtvu, nije ni pomislio više na ciganku, koja mu se je na lovu ukazala, i na njezine kobne rěči; ali jedva što se sam oséti u svojoj ložnici, navale na njega iznova sve one utvore, kojih mišljaše da se je za uvěk oslobodio.

Sve moguće upotrěbi, da se otrese takovih mislih. Svu noć neutèrne svěće, i više putah probudi sluge, koji su spavali pokraj njega u prednjoj sobi, i dade si napuniti kèrčag vinom. Sve zahman. Ciganka stajaše pred njegovima očima s kèrvavim licem i onim strašnim pogledom, koji ga je probadao do dna sèrca. Sada si je vidio ruke okaljane kèrvlju svoga sina, sada pako ćutio je nož u sèrcu; a tko mu ga je porinuo u sèrce? Njegov rodjeni sin!

To je bila strašna noć, koja ga je sasvim omekšala, i pobožnim učinila. U svom zdvojenju obeća opet, medju ostalim da će oprostiti život osudjeniku. Ali jedva zora zaběli, i opet mu se vrati sva okornost.

Smijao se je vèrhu svoje plašljivosti, i odvaži se odjašiti na stratište, gdě se je imao na kolac nabiti nedužnik.

Dovedu nesretnoga mladića i ovèrše okrutni sud nad njim. Tad zavrisnu užasni glas. Bio je onaj isti, koji je hercegu od onoga strašnoga proročanstva sveudilj u ušijuh zujao. Kao čarobijom probude se u njem sve strašne uspomene i sve sumnje. Strah, koji ga je popao, bio je veći nego da ga je nadvladati mogao njegov slabi,

predsudah pun duh. Udari ostrugom konja i odleti kući, niti se neogledavši.

Kažu, da lav ima neodoljivu antipatiju proti mišu, i da uztrepti, kad god ga opazi; tako nije mogao ni herceg Stěpan od toga vremena bez straha pogledati nikakve ciganke, premda je sto putah pokazao činom, da mu tuče u pèrsijuh junačko sèrce. Zato zapovědi, da se neima više tèrpiti nitko od ove lupežadi u njegovoj dèržavi; ali iz svoga duha nemogaše odtěrati one strašne žene i njezina sina.

Dok je jošte onaj nesretnik živio, tažila je još po štogod hercegove muke nada, da će ih možebit raztěrati, ako mu oprosti život, nu odkad taj izdahne na kolcu, naseli se pravi pakao u hercegovo sèrce.

XXVIII.

Mate Topalović

rodio se je u Zdencih u Slavoniji, g. 1812; sada je župnik u Gradištu.

Tiskana mu děla jesu:

1. Tamburaši, narodne pěsme po Slavoniji sabrane, u Osěku g. 1842; 2. Odziv rodoljubnog sèrdca, pěsnička pokušenja, u Osěku 1842; 3. Misli rodoljubne c. k. austr. vojaci u Osěku 1849; 4. Biblička pověstnica, ili Dogadjaji iz svetoga Pisma, staroga i novoga zakona za pučke učione. (prevod), u Beču 1857.

Bog i molitva.

Bacim oko na nebo visoko
I na jato zvězdah kano zlato,
Gděno sěva, koi ukaziva
Noćom děla zločestih nemila
Měsec sjajni, tužitelj potajni;
Il rumena zorica jutrena:
Gdě pred svojom odkriva gospojom
Svoja lica světlosti carica.

Bacim oko na polje široko,
Razne trave, zelene dubrave
Gdě je sělo čobanče veselo,
Pa na malu pribraja sviralu;

Il težaci po cèrnih trojaci'
Gděno svoje trudno lice znoje;
Il' po gori potokah žubori;
Pogrančicah sladko pjenje pticah:
Sve mi javlja, pred oči mi stavlja,
Da imade, koi svaka znade,
Svaka gleda, svaka tako reda,
Svaka stavlja svaka tak upravlja,
Svaka može, — Ti da jesi Bože!

Sve što niče, što se samo miče,
Sve što cvate, opominja na Te,
Sve što rodi, od Tebe dohodi,
Sve što zrije, bez Tebe nam nije,
Što je mira, iz Tebe izvira,
Nema veće osim Tebe sreće,
Nema prave osim Tebe slave,
Ni radosti nego s Tobom dosti,
Ni pokoja, gdě nij' ruka Tvoja:
Jaki Bože sve se s tobom može!

Blažen taj je, tko Ti se podaje!
Tko Te štuje, triput blago mu je,
Tko Ti s' moli, raj mu je još doli,
Tko Te cěni, nigda nepogini,
Tko Te ljubi, on se neizgubi:
Jaki Bože sve se s tobom može!

Udostoj milostih me tvoji',
Štogod činim, da s tobom jedinim,
Od početka budem do svèršetka.
Il se ganem, il idem, il stanem,
U snu prenem, il bdeć okom trenem,
Da Te slavim, da nezaboravim,
Sve što imam, da od Tebe primam.
Sèrdce moje nek je vazda Tvoje,
Misao moja nek je volja Tvoja!
Kudgod hodim, daj da Ti ugodim!
Kad s ovoga pako varavoga
Světa podjem, daj da k Tebi dodjem:
Jaki Bože, sve se s Tobom može!

XXIX.

Petar II. Petrović Njegoš

rodi se u Njegoših u Cèrnoj gori g. 1811. G. 1830. postade vladikom Cèrne gore. Umre g. 1851.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Pustinjik cetinjski, na Cetinju 1834. 2. Luča Mikrokozma, u Biogradu 1845. 3. Gorski věnac, u Beču 1847. 4. Lažni car Šćepan Mali, u Zagrebu 1851. — Osim toga izdao je pod naslovom Ogledalo srbsko sbirku junačkih pěsamah, koje narodnih, koje svojih; zatim Slobodijadu i manje pěsmotvore: Molitva Crnogoracah k Bogu; Lijek jarosti Turske; Kula Gjurišića i čardak Aleksića.

A. Iz Gorskoga věnca.

(*Dodje Draško vojvoda, pa se su svimi gèrli i čeliva, pa sěde medju njih.*)

Knez Rogan.

Pričaj štogod, Draško, od Mletakah!
Kakav narod běše na te strane?

Vojvoda Draško.

Kakav narod? pitaš li, Rogane?
Ka' ostali; — neběhu rogati.

Knez Rogan.

Znamo, čoeče, nijesu rogati;
No běhu li zgodni i bogati?

Vojvoda Draško.

Běše, brate, dosta lijepijeh!
A gèrdnijeh deset putah više;
Od bruge se gledat nemogahu. —
Bogatijeh běše pogolemo,
Od bogatstva běhu poluděli,
Dětinjahu isto kao bebe. —
Svi nuglovi punani praznovah,
Mućahu se, da im oči pèrsnu,
Da oderu koru hlěba suha.
Gledao sam, no dva medju sobom
Gdě upèrte kakvu ženetinu
Tělesine mèrtve i lijene,
Potegla bi po stotinu okah,
Pa je nose kroz gradske ulice

U srěd pôdne tamo i ovamo,
Neboje se časti ni poštenja,
Tek da steku, da se kami rane. —

Knez Janko.

Běhu li im kakve kuće, Draško?

Vojvoda Draško.

Běhu kuće na svijet divota!
Ama běše muke i nevolje;
Ćeskota ih nesretna davljaše,
Smrad veliki i težka zapara,
Te nemahu kèrvi u obrazu. —

Vuk Mićunović.

A kako te, sbilja, dočekaše?

Vojvoda Draško.

Tko m' u zli čas dočekiva, Vuče?
Ja nijesam ni pozna' nikoga,
A kamo li, da me tko dočeka.
No mi ona ružna měšavina
Nedavaše iz kuće izaći:
Svagda graja běše oko mene,
Kada hotjah po gradu izaći,
Kao u nas bijele nedělje,
Kad se kèrnu momčad u maškare.
Da jednoga nebi prijatelja,
Glavom sina Zana Gèrbičića,
Svoga doma već nehtjah gledati,
Nego kosti tamo ostaviti,
A on me je bratski dočekao,
Vodio me svuda po Mletkama.

Vuk Mandušić.

A běhu li junaci, vojvoda?

Vojvoda Draško.

Ne, božja ti věra, Mandušiću!
O junačtvu tu neběše sbora,
Nego běhu k sebi domamili,
Domamili pa ih pohvatali
Jadnu našu bratju sokolove,
Dalmatince i hrabre Hèrvate,

Pa brodove njimi napunili,
I tiska ih u svijet bijeli,
Te dovuku zlato iz svijéta,
I pritiska zemlje i gradove. —

Serdar Ivan.

A sudovi běhu li im pravi?

Vojvoda Draško.

Běhu, brate, da te Bog sačuva!
Malo bolji, nego u Turčina. —
Běše jedna kuća prevelika,
U kojoj se gradjahu brodovi,
Tu hiljade běhu nevoljnikah,
Svi u ljuta gvoždja poputani,
Te gradjahu principu brodove.
Tu od plača i ljute nevolje
Nemili se ulězti čověku. —
Jedni sužnji běhu prikovani
U putima na velje brodove,
Te vožahu na moru brodove:
Tu ih lětno gorijaše sunce,
I davljahu kiše i vremena;
Nemogahu iz veze šenuti,
No ka' pašče, kad ga za tor svežem,
Tu čamaju i dneve i noći. —
Najgore im pak běhu tavnice,
Pod dvorove, gdě dužde stojaše.
U najdublju jamu, koju znadeš,
Nije gore, no u njih stojati.
Konj hotjaše u njima cèrknuti:
Čověk pašče tu svezat nehtjaše,
A kamo li čojka nesretnjega:
Oni ljude sve tamo vezahu,
I davljahu u mračnim izbama. —
Sav protèrnem, da ih Bog ubije!
Kad pomislim na ono strašilo. —
Nitko žalit nesmije nikoga,
A kamo li da mu što pomože.
Kada vidih vitežku nevolju,
Zaboli me sèrce, progovorih:
„Što, pogani, od ljudih činite?
Što junački ljude nesmaknete?
Što im takve muke udarate?“

Dok Gèrbičić meni neprišapta:
„Nemoj takve govoriti rěči,
Nesmije se ovdě pravo sborit.
Tvoja sreća! nerazuměše te.“ —
I čujte me, što vam danas kažem:
Poznao sam na one tavnice,
Da su božju gèrdno prestupili,
I da će im carstvo poginuti
I boljima u ruke ulězti. —

Vuk Mićunović.

Budi li se ti tako proričeš,
Mišljahu li u svijet za koga?

Vojvoda Draško.

Nema toga tko s' neboji čega,
Da ničega, a 'no svoga hlada.
Oni straha drugoga nemahu,
Do od žbirah i do od špijunah;
Od njih svatko u Mletke dèrktaše.
Kad dva sbore štogod na ulicu,
Tretji uho obèrne, te sluša,
Pa onaj čas tèrči sudnicima,
Kaži ono, što oni sborahu,
I popridaj štogod i pogladi.
Sud onaj čas ona dva uhvati,
Pa na muke š njimi na galiju.
Od toga ti běhu poginuli,
Medju sobom věru izgubili.
Kolike su s kraja i kraj Mletke,
Tu neběše nijednoga čo'ka,
Jedan drugog koji nedèržaše
Za tajnoga žbira i špijuna.
Gèrbičić se meni kunijaše,
Da su jednom žbiri i špijuni
Oblagali jednoga principa
Pred senatom i svijem narodom,
I da su mu glavu odkinuli
Baš na stube njegova palaca.
Kako ih se drugi bojat neće,
Kad mogaše oblagati duždu?

Knez Janko.

A běše li igre u Mletkama,
Kao ovo, te se mi igramo?

Vojvoda Draško.

Běše igre, ali drugojače:
U jednu se kuću sakupljahu
Pošto mèrkni i pošto večera;
Kuća běše sila od svijeta;
Užgi u njoj hiljadu svijećah;
Po zidu joj svud běhu panjege,
Cijele se napuni naroda,
Tako isto i kuća ostala.
Svud mogaše iz zida viděti
Gdě virahu, ka' miši iz gnjezda:
Dok se jedna podiže savěsa,
Treći dio od kuće otvori:
Bože dragi! tu da vidiš čuda!
Tu izmilje někakvoga puka,
To ni u san nikad doć nemože.
Svi šareni kao divlje mačke,
Dok ih stade po kući krivanja,
Gdě ko běše zapleska rukama,
Imah mèrtav pasti od smijeha.
Malo stade, oni otidoše,
A za njimi drugi izidoše:
Takve bruke, takvijeh gèrdilah
Nigdě nitko još vidio nije.
Nosine im po od kvarta běhu!
Iztreštili oči kao tenci!
A zinuli ka' kurjaci gladni!
A dèrvene noge nasadili
Pa idjahu kao na ključeve!
Oblačili pernje i jačine,
Usrěd podne da ga čověk sretne,
Sva bi mu se koža naježila.
Dokle nětko, da mu Bog pomože!
Iz onijeh panjegah zavika:
Běž, narode, e izgore kuća!
Bože dragi, da tu bruku vidiš!
Stade jeka, klepet i lomjava,
Stade piska, kape popadaše,
Stotina ih izpod nogah osta,
Sve se nabi, da kèrknut nemože,
Kao stoka, kad je zvěrad gone.
Te mi opet sjutradan na igru,
Kad u kući, nigdě nitko nema,

No je pusta kuća zatvorena. —
A jošt ću vi jednu spèrdnju pričat:
(A znam, čisto vĕrovat nećete)
Vidio sam ljude u Mletkama,
Gdĕ na konop skaču i igraju!

Knez Rogan.

To nemože bit istina Draško!
Nego su ti oči zamaštali.

Vojvoda Draško.

Neznam ništa, no sam ih gledao,
I sám mislim, da je maštanije.

Obrad.

A da što je nego maštanije!
Ja sam čuo od jednoga dĕda,
U Boku su jedni dolazili,
Iz Talije, ili odkud drugud,
Na naš pazar isti izlazili,
Pa viknuli cijelu narodu:
Pogledajte onoga kokota!
Kad pogleda onoga kokota!
Ali slĕme za nogu poteže,
Kad onaj čas nije nego slamka.
Drugom vikni: „poslušaj narode!
„Svak će sada grozd u rukuh imat,
Grozdu ćete britve prinijeti,
Al čuvajte da vas jad nenadje,
Nemoj koji grozda odkinuti!“
Dokle svatko za po grozd uhvati,
Priniješe britve grozdovima,
Kad vidĕše čudo nevidjeno,
Svaki sebe za nos dohvatio,
Dogna britvu do svojega nosa!
Dokle tretji savèrh zida vikni:
Čuj narode, nepotopite se!
U to rikni niz pazar rijeka,
Ili bilo mužko, ili žensko,
Svak da gazi uzdigni haljine,
Kad ni vode ni od vode traga!
No svak diga u pazar haljine,
I krenuo ka' da vodu gazi!
Kad vidĕli te ih pogèrdiše,

Skoči narod i bi ih pobili,
No uteci u Kotor Latini;
To igranje isto je ovakvo,
Što na konop igraju, vojvoda!

Vuk Mićunović.

Pojahu li uz gusle lijepo?

Vojvoda Draško.

Kakve gusle i kakvu nesreću!
Tu za gusle ni sbora neběše.

Vuk Mićunović.

A da za svu igru bez gusalah
Ja ti nebih paru tursku dao,
Gdě se gusle u kuću nečuju,
Tu je mèrtva i kuća i ljudi. —

Serdar Radoja.

Za svaku te rabotu pitasmo;
A gledali principa, vojvoda?

Vojvoda Draško.

Gledah, brate, kao tebe sada!

Serdar Radonja.

A běše li kakav, amana ti?

Vojvoda Draško.

Běše čověk, te od srednje ruke;
Da neběše pod onim imenom,
Nehtjaše se bojat od uroka. —

Vuk Radonja.

Kako li se zvaše, vojevoda?

Vojvoda Draško.

Valijero, i već neznam kako!

Serdar Ivan.

Pita li te što za ove kraje?

Vojvoda Draško.

Pita, brate, neznam ni sam kako!
Ja izidoh pred njim s Gèrbičićem,

Poklonih se, kako mi rekoše.
Put mene se poosmĕhnu princip,
Razpita me za naše krajeve,
I htjah reći, ljubi Cèrnogorce!
Jer spomenu sve redom bojeve,
Gdĕ su naši pomogli Mletkama,
Na poslijed poče dĕtiniti!
Zapita me za naše susĕde,
Za Bošnjake i za Arbanase:
„Kad uhvate živa Cèrnogorca,
Bilo živa, al mèrtva u ruke,
Hoće li ga izjest, što li rade?“
Gdĕ izjesti, ako Boga znadeš?
Ka' će čovĕk izjesti čovĕka!
„Ma sam čuo,“ opet mi govori:
„Jedan narod tamo zmije jede!“
Kakve zmije, čestiti principe!
A gadno je na put pogledati,
Sve se dlake naježe čovĕku! —

Knez Janko.

Ja mnim te je dočeka' lijepo?

Vojvoda Draško.

Ne lijepo, nego prelijepo!
Obeća mi, i što mu neiskah.
I pomislih, kad od njega podjoh,
Blago meni jutros i dovijeka,
Evo sreće za sve Cèrnogorce!
Daj budi ću ponest dosta praha,
Da s' imaju čim biti s Turcima.
Kad poslijed sve ono izlinjà,
Ka' da ništa ni sboreno nije:
I posad mu nebi vĕrovao,
Mlijeko je, da reče, bijelo. —

Rogan.

A kako se hranjahu, vojvoda?
Bĕhu li im lijepa jestiva?

Vojvoda Draško.

Tu nebĕše jela izvan hleba!
No donesi nĕkakve preslaćke,
Po tri ure liži, dokle ruča.

Dva cijela tu bijaše puka,
Jošte mladi a obezubili,
Sve ližući one poslastice;
Od želje se sad najedoh mesa.

Vuk Mićunović.

Hvala Bogu jest veliko čudo!
Vidite li ovdě u Kotoru,
Baš ovoga Sovru providura,
I ostalu gospodu Mletačku,
Voliji su ti kokoš ali jaje,
Nego ovna ali grudu sira!
Koje čudo mogu na godinu
Kokošakah oni pozobati!
Pa pogini u ono gospodstvo,
Spusti kulje, i obrivi bèrke!
A pospi se po glavi pepelom!
A bèrnice ka' žene u uši!
Kako tridest napuni godinah,
Svaki dodje kao babetina,
Od bruke se gledati nemože;
Kako podji malo uza stube,
Ublijedi kako rubetina,
A něšto mu zaigra pod gèrlom,
Rekao bi oni čas umrije.

B. Iz Lažnoga Cara.

Iz čina II., prizora VIII.

Teodosija Mèrkojević ([illegible])

Tko sad smije usta razklopiti?
Cara tražit, gdě mu stèrva nije,
Mislit narod cijo istražiti,
A u more prevratiti gore,
(Smijem sborit, věra mi je dana)
Sve su ovo stvari nemoguće.

Beglerbeg.

[illegible]
Kad [illegible]
Prevrati [illegible]

Teodosija Mèrkojević.

Ali tko je vodu od vijeka
Prinudio, da uz bèrdo teče

Beglerbeg.

Stambol znade mnogu majstoriju,
Da u njemu vidiš kalugjere!
Koje čudo imade ključevah,
Koji skaču u vis k nebesima!

Teodosija Mèrkojević.

Po gděšto sam i ja toga gleda',
Te je božja ruka načinila
(A ljudska je slaba sprama božje)
Al nikada ljudska majstorija
Izvest ključa, da joj skače, neće
Više naše gore ponosite,
Koja dèrži glavu nad oblakom.

Beglerbeg.

Ti sve něšto kao nehotice
Ove gore dižeš u oblake.
Ja se čudim tako mi ćitapa!
S oba oka, kad vidju slijepca.
A vidiš li bolan kaludjere!
Ovdě města ni življenja nejma,
Za čověka, nako za djavola.

Teodosija Mèrkojević.

Ako nije města za življenje,
A ono je města za pričanje:
Pričanje je duši poslastica
Ka' tijelu vaše gurabije,
Pa jošt kakvo, te kakvo pričanje,
Iz koga će naša pokolěnja
Věčnu silu duševnu sisati.

Beglerbeg.

Kud god kreneš, jednim tragom ideš.
De tako ti tvoje cèrne věre,
Ništa nemoj okolišat tako,
Nego pričaj što na sèrdcu imaš,
Da nerečeš, kad od mene podješ,
Jer nijesi smio govoriti.

Teodosija Mèrkojević.

Smiješna je věra u jačega,
Nejačega uvèrit je trudno,
No sve štrepi, jezik mu se mèrzne.

Beglerbeg.

Věruj věri, koja se nelomi,
Koja zemlju sa nebesi veže.
Ta na kèrmskoj koži neklanjao!
Ta na sveti ingjil nepljunno!
Slobodno me mož u oči ruzit,
Da ti hile pomisliti neću.

Teodosija Mèrkojević.

Kad se smije, imam što aboriti.
Ja te pitam, što si doša' amo
I dovuka' ovoliku silu?

Beglerbeg.

Cio svijet Bogu prinadleži,
A Bog ga je silni darovao
Svojoj sěnki i svom naměstniku,
Pravosudnom kalifu Mustafi;
Pa po božjoj i sultanskoj volji
Diga' sam se, da bez traga gonim
Protivnike mojega padiše.

Teodosija Merkojević.

Pa što valja jadnome čoveku,
Ovoliki svijet što mu treba,
Kad bi mu ga Bog i ljudi dali?

Beglerbeg.

Ti nijesi dobro razumio:
Bog mu dade i svijit i ljude,
Pa da radi s njima što sám hoće.

Teodosija Mèrkojević.

No razmisli čestili veziru?
Je l' moguće, je li ikad bilo:
Jedan čověk da svijetom vlada?
U stotinu da piše kuranah,
To nemože, te nemože biti.

Beglerbeg.

Kalugjeru i ti ingjil znadeš,
Sve je Bogu lako uraditi.

Teodosija Mèrkojević.

Znadem i ja nešto u ingjilu,
Da ga nikad gledao nijesam,
Bog je meni oči darovao,
Te sa njima vidim, što su ljudi;
Sve naliče čověk na čověka,
Al čověka ka' planine nejma.

Beglerbeg.

Nejma čojka koliko planine,
Ali nejma, tako mi Mustafa!
Kalugjera ka' tebe bezbožna.

Teodosija Mèrkojević.

Ja nijesam Bog mi nesudio,
Beglerbeže, nipošto bezbožan;
Nego imam oči za gledanje,
Svijeća mi božja pred očima
Te razbiram bijelu světinu,
I nedèržim cèrno za bijelo.

Beglerbeg (*grohotom se nasmije*).

To su Turci, te ti kažeš cèrno,
A bijelo, to su Cèrnogorci.
A može li djavo sa dnu pakla
Cèrnji biti nego Cèrnogorci?

Teodosija Mèrkojević.

Ja te molim čestiti veziru!
Da mi kažeš čisto i prijeko,
Porad šta su oni tako cèrni?

Beglerbeg.

Kazat ću ti odmah kadugjeru!
Svakdašnji su oni nevěrnici,
I hajduci, da im para nejma;
S njine zloće i njine nevére
Karadag im nazva zemlju njinu
Pokoritelj Gèrkah i Stambola,
Sultan silni, kome nejma para.

Teodosija Mèrkojević.

Rad toga su oni nevěrnici,
Jer věruju što je njima drago,
A ne ono, što je drugom drago;
Na hajdučtvo i sva opačila
Turci su im učitelji bili.
Cèrnogorska ovo je krivica,
Rad šta jesu nepokorne ćudi,
Rad šta ljube ka' dušu slobodu,
Rad šta joj se uvijek klanjaju.

Beglerbeg.

Rad šta joj se uvijek klanjaju..
Zar nijesu nikad, kalugjeru,
Cèrnogorci pokoreni bili?
Zar nikada nije turska vojska,
Cèrnu goru pod noge metala?

Teodosija Mèrkojević.

Ne . . . .

Beglerbeg (*hitajući*).

Kako nije, bolan kalugjeru!
A evo si počeo šarati.

Teodosija Mèrkojević.

Ne bi nikad, od kad ljudi pamte,
Cèrna gora sa svim pokorena.

Beglerbeg.

A ma Turci preko nje gaziše.

Teodosija Mèrkojević.

Bivalo je i to dva tri puta —
Nego evo kako, Beglerbeže,
Vrag unesi sablju medju njima,
Razluči se kèrvava plemena,
Medju sobom zametni bojeve,
Pa u onu kèrvavu pomamu,
Jedna strana sdruži se s Turcima
Te prevali preko gore cèrne
Hitajući što se bèrže može;
Nego i to s potom kèrvavijem;
Ali nejma sile na svijetu,
Kad je sloga medju Cèrnogorce,

Nejma sile, nit je dosad bilo,
Da pokori lomnu goru cèrnu
Svukoliku s mora na Moraču.

Beglerbeg.

Bog još sile na svijet nedade,
Koju sila više nesatrije,
Pa jošt sila srećnjega Osmana,
Pred kojom se svašto samo tare.
Porad šta su jedni Cèrnogorci;
Kako kažeš, tako nepobědni?

Teodosija Mèrkojević.

Radi kèršna njihova preděla,
Rad těskote njinijeh klanjacah,
Radi toga, što su uvéreni,
Da ih nitko predobit nemože;
Radi toga što veselo snose
Sve tegote rata užasnoga,
Radi toga, što su priviknuli
Rat voditi s svakim neprestano
Najviše su s toga nepobědni;
Jer se sobom rodjeni vojnici
Jer se smèrtju smiju i rugaju.

XXX.

Antun Němčić

rodi se u Segeštu u Ugarskoj, g. 1813., a umre g. 1849. kao uredni bilježnik županije križevačke.

Napisao je više dělah, nu sám je izdao samo: Putositnice, u Zagrebu 1845. Po njegovoj smèrti pako izdade pobratim mu Mirko Bogović slědeće njegove spise: 1. Pěsme Antuna Němčića, u Zagrebu 1851. 2. Putositnicah drugi dio, u pèrvom tečaju Nevena. 3. Ulomak iz romana: Udes ljudski, u III. tečaju Nevena. 4. Veselu igru: Tko će biti veliki sudac?, u III. tečaju Nevena.

A. Iz Putositnicah.

Mlětci u večer.

Kao što je onaj izgubio poetičku uzoritost na pučini plivajuće Venecije, koji se nije danju k njojzi vozio, istim načinom imade

sasma jednostavne pojme o Mlětcih i onaj, koji ih u noćno doba nije vidio. Ostarěli bo Mlětci stopèrv u večer sa svojim magičkim razsvětljenjem uzpěšno děluju na fantaziju inostranca.

Sve što ob dan po kanalih brodi, u radnicah radi, u bureauih piše il u mramornih dvoranah uzdiše: sve to, sve se po ovih razsvětljenih, Markovoj piaci pobližih ulicah sastaje, tištje, hoda ili plazi, smije se, kriči, pěva ili zviždi. — Samo dvoje ima, što čověk ovdě nemože činiti: stajati naime na městu, ili tèrčati. Tko pokusi pèrvo, poplava ljudstva gane ga s města i nehotice, a živi bedemi prěče, da drugo izvesti kadar nije. Medjutim je to vlastitost, koju i drugi znatniji gradovi imadu. Posve drugo ti je ono, što Mlětke u večerno doba toli značajnimi čini, i čim se od ostalih gradovah odlikuju. Njihove uzke ulice, kojih razsvětljene zidine, rekao bi, da si medjusobno zrake lome, nanizane su uzduž nebrojenimi dućani, kao bisernimi djerdani. Ovi mlětački dućani nemogu se prispodobiti niti onim duboko svedenim štacunom někojih něměčkih gradovah, koji bèrlogu priliče, niti opet onim dvoranam od skladištah, kojimi se někoje stolne varoši ponese. To su sasma malene, prijatne sobice, nakitjene i razsvětljene, kao božićne jaslice, i to jedna tik uz drugu. Čitavo čelo uzduž ili je posve otvoreno, ili je od stakla. Čověk bi mislio, da je cěla takova uličica jedan jedini podugački pazar, po kojega sredini kupci hodaju. — Na lěvo, na desno, kakova različitost robe i obilnost predmetah! — Ovdě jestivo, ondě voće, ovdě povèrtlje i pilad, ondě pekarije i pitja, a sve to na osobiti něki, — pogled dražeći način razredjeno i složeno. Ovuda gladnim želudcem i praznom kesom amo tamo hodati, to mora da nadilazi muke Tantalove!

* * *

Ja se vratjam na pijacu Markovu. Kao šta po danu, tako i po noći, pače jošte većma vèrve ovdě gomile puka. Kavane su natèrpane obojim spolom. Pod sěvajućimi arkadami hoda neprestano gore dolě šarovita směsa ljudih. — Stran se čověk čudi, kako se pod ovimi, do dva hvata širokimi nasloni tolika množ světa tako lagano giblje. Koliko god sam putah unišao pod ove arkade, to sam se morao ili odmah natrag na polje vratiti, ili u koju kavanu stupiti, jer su me turali s traga i s preda, dok mi nije Cicerone raztumačio, da se po lěvoj strani gore a po desnoj dolě hoda. Tko to neopazi, što u ovoj ponoći nije upravo nikakovo čudo, on mora da sebe i druge u metež dovede.

Premda su večeri měseca ožujka bili podobro hladni; dà što više: te studeni nisu Mlětčani svu zimu osětjali, kao što su mi něki kazivali: ipak je Markova pijaca svaki večer prepuna bila. Ja sam s početka mislio, da neděljni dan, a i novost gaza ovo množtvo

simo vabi, — ma s vremenom sam se uputio, da je ovdě uvěk svetkovina. To medjutim nije ni čudo; jer je ova pijaca malo ne jedini prostor, gdě se Mlětčani mogu laganije kretati. — Ovdě po neděljah, a kadkad i po drugih danih poznati improvizatori i njim slični vitezovi svoj genij pokazuju. Ja nisam mogao mnogo od ovih deklamacijah razuměti: nu jedanput sam ipak sretniji bio, budi što sam tumača uza se imao, budi što sam něšto slična prije toga u jednom němačkom časopisu čitao. Sada je pitanje, da li se je taj glumac naučio što od urednika spomenutoga časopisa, ili naopako? Bilo medjutim kako mu drago, ovaj je Talijan barem činom pokazao, da su podobni dosěti njemu više kupacah pribavili, nego li uredniku predbrojiteljah. — Uz jednu podugačku, cèrnilom svake vèrsti natovarenu tèrpezu stojaše ovaj čudotvorac, a do njega famulus, koji je u jednoj ruci dèržao cipelu, u drugoj kefu. „Gledajte," reče on „čudnovatu sjajnost ove cipele, al slušajte jošte veće čudo, koje obućna moja mast jednom prouzroči. — Něki morski kapetan, komu je bura ladju i mornare uništila, i koga su talasi na něki divlji otok bacili, těran od glada, hodaše po ovom otoku amo tamo, kad ga iznenada divljaci opaze, uhvate i na ražnju izpeći nakane. — Vatra je već gorěla, golema vatra! sve je bilo pripravljeno . . . tužni kapetane! — Ali na jedanput uzklikne něki divljak, te se baci na koléna pred začudjenoga kapetana, . . to vidivši drugi divljaci stanu se na isti način klanjati. A znate li, što je prouzročilo ovu čudnovatu proměnu? (slědi duga stanka.) Kumir ovih divljakah, uz kojega je kapetan stajao, zèrcalio se je čudnovato u čižmah njegovih! — A ove čižme bile su osvětljene cèrnilom iz iste ove fabrike, iz koje proizhodi i ovo zaměrno iznašaštje osvětljenoga věka našega. — Kupite za šest kukavnih soldah sjajnost za šest měsecih, — nežalite barem hèrdjavih pet centimah, da se o istini mojih rěčih osvědočite" itd. — A famulus je za toga svèdjer snažio cipele, kojih je čitav tovar pod tèrpezom imao, i blistajuće se tik oko svěće kretao. — Poslě čim se je već ovaj od umora znojiti stao, a govorniku od kriča malo ne gèrlo premuknulo, proměniše role svoje. Orator posta čistiteljem cipelah, a famulus stupi na tronog.

Ako se čověk od žamorećega pozorišta ovoga udalji i prama žalu podje, ili na brěg kojega kanala stane: tad mu se čini, kao da ga sasma drugi světt okružava. — Ovdě je sve tavno i tiho. Cèrno pokrivene gondule plivaju po škurih talasih, u kojih se ljuljaju sěne ogromnih sgradah, Turobno viri měsec na visoke balkune, koji su někada stenjali od uzdisajah Desdemonah i Biankah. — Ovaj mrak, koji jedva ukaziva tavne obrise predmetah, koji se čine duhu kao sěne prošastnosti, ova tišina, u kojoj samo kadšto zamni pljuskanje morskih talasah, ili udarac vesalah, u što se opet měša krika

gondulěra, koji oko ugla zavratja, — sve to tako silno děluje na duh čověka, da mu se opet javljaju čudnovate mladobitnosti priče, kojih pozorište pripověđaoci simo postaviše. — Tko se nebi na ovom městu sětjao još jedanput Schillerova vilovnika (Geisterseher), ili Puškinova Vlaha, Shakespearova tèrgovca, ili Koperovih romanah? —

B. Iz pěsamah.

1.

Grob Kaludjera.

(iz devetoga stolětja).

Moslavinskih srěd planina'
   Samotan se grob viděva,
Nit ga krasi mramorina
   Nit ga suza ká poléva.

Tam nit slavulj, drobna ptica,
   Milotužne pěsni cvili,
Niti nježna golubica
   Vérenika svoga krili.

Vèrh stolětnih javorika',
   Kô ćuk noćnih usrěd tmina'
Vijar tudi tol' urlika,
   Da se ori sva dolina.

Al nit jauk od větarah,
   Nit samoća smèrtne staze,
Uzrok nij', što srěd nědarah
   Tebe čami obilaze.

Što ti kèrvi tek ustavlja,
   To je priča čudnovata,
Kâ od ust' do ust' se javlja,
   Kroz věkove do tog sata.

* * *

Čudno sanja Bélin bane,
   U svom dvoru Jelengradu,
I čim vedra zora svane,
   Doziva si gospu mladu.

Tiho njojzi tada kaže:
„Slušaj, kruno lěpotica'!
Ak' tê noći san nelaže,
Do mala ćeš bit kraljica. . .“

Sluša žena gospodara,
Pa mu tada probesědi:
„Obmana te, bane, vara,
Dobar krištjan sna neslědi.“

Nu što sèrce slabe žene
Govoraše, ban nehaje,
Već napiše nebrojene
Knjige na sve světa kraje.

Kupi družbu sebi sličnu,
Pod buntovnu svû zastavu,
Da ugrabi krunu dičnu
Starom' kralju Radoslavu.

Al pravednu stvar Bog štuje,
A što njegov stvor gizdavi
Oholasto napastuje,
Od sniženja to izbavi.

Množ velmožah prevelika
Ostà věrna Radoslavu,
Pa on kèrvlju buntovnika'
Od bojišta boji travu.

Nu Bělina tašta slava
Kog je prije zaslěpila,
Sada zmija devet glava'
Osvete je ogèrlila.

I čim zalud ban potiče
Na pobunu domovinu,
Pun osvete gnjevno viče:
„Budi dakle plěn tudjinu!“

Svèrši boljar oholasti,
Štono kletim' ust'ma blazni;
Nu pravednost više vlasti
Bèrzo groznu krivnju kazni.

Ban obkopan u svom gradu
Bez pokoja jednom sědi,

Kad u ponoć gospu mladu
   Sluša u snu što besědi:

„Oproštjeno jest grěšnima:
   Zulumčaru, ubojici,
Oproštjeno svima, svima —
   Samo nije izdajici!“ —

I uzdèrman gospu budi,
   Da mu kaže što sanjaše;
Al gospoja bolje ćudi
   Banu tako govoraše:

„Sanjala sam strašan sanak,
   Da sam bila na sudištu,
Gdě se platja čudan danak,
   Gdě tvu dušu vrazi ištu. . .“

Bana čami obilaze,
   Rado bi sad odustao,
Al nevidi shodne staze,
   Svoje glave mu je žao.

Jerbo tudjin najemljeni
   Harači jur domovinu,
Ah, jedanput pokumljeni
   Vrag nevratja rad se u tminu.

Svijuh zalah zlo najveće,
   Krivnja, kini buntovnika,
U samostan tad uteče,
   Jer ga plaši mač kèrvnika.

Al ni usréd manastira
   Sudbine si neublaži,
Věk ga dalje nemir tira,
   Věk zaludu pokoj traži.

Izdajica domovine,
   Nema dom sad nit ognjište,
Već kô divlja zvěr planine
   Odabrà si utočište.

Žig na čelu, cèrv u duši,
   Čine bana pomamljena,
Njegovo se tělo izsuši,
   Kano gràna usěčena.

Běsno kliče: „Svima, svima:
Zulumčaru ubojici,
Proštjeno je svima, svima —
Samo nije izdajici!“

Tako prodje mnogo dana',
Tek na kinu kaludjera,
Dok mu ruka nepoznana
Duh iz téla neiztěra.

Jednom nadju u planini
Raztèrgano u sto strane
Truplo njegvo goranini,
Te ga ondě i sahrane.

Bez nadgrobna kèrsta i ploče
Tiho tavno u zabiti,
Gdé se samo sove roče,
Gdé dan nikad nezasviti.

* * *

Strunuše jur davno kosti
Izdajice kaludjera;
Al mu se duh bez milosti
Još i sad po svétu těra.

Od ponoći pa do zore
U prilici vukodlaka
Obilazi stenjuć gore
Na trepet i strah seljaka.

Zato vihăr toľ urlika,
Po samotnoj ovoj stazi;
Zato něki čam putnika
Čudnovato obilazi.

Oj Slovenko plemenitá!
Bog te čuvô te nesreće:
Kaludjera da mahnita
Duh ti čedo neureče.

2.

Priličje poltrona.

Ňa visokom bèrdu stoji
   Visok kolac kano jela,
A na kolcu tom se znoji
   Sprava čudna, nu vesela.

Nju klopotcem svĕt okèrsti,
   Što dan i noć baš klopoće,
Gospodar ju tamo učvèrsti,
   Plašeć zobat što mu hoće.

Škvorci lete baš na jata
   Vèrhu plodna vinograda;
Al klopotac zaklopotà,
   Škvorci odoše iznenada.

Tim kos dodje i kosica,
   Kos će na tèra da se spusti,
Al mu kaže drugarica:
   „Slušaj, šta li to se hrusti?“

Tad dolete i branjugi,
   Drozdi, vuge i sĕnice,
Modroglavke i još drugi
   Takvi svati — gladne ptice.

Ali jedva što zaruži
   To strašilo od klopotca.
Krila pernat svĕt razpruži,
   Kô da puška jurve štroca.

To sve bilo jutro i rano,
   Al okolo polak dneva,
Kako 'e prije neprestano
   Klopotao, sad nezéva.

Čarobija-vĕtar stane.
   A kad ovaj već nepuše,
Znamo, da se nit negane;
   Jer mu s vĕtrom nestà duše.

Opet dodje jato pticah,
   Bèrglez', kraljić', juričicah,

Zebah, žunah, kreštelicah,
   Žutovoljkah i sěnicah.

S početka se u gèrm skuče,
   Tad poskokom bliže i bliže,
Sad se kradom kos dovuče;
   I potajno ženki miže.

A kada se sve upute
   O bitnosti svog strašila,
I svim pravom jurve slute,
   Da s' nemiče iz mèrtvila:

Začmu božje kljucat voće,
   Sve bez kraja i bez měre,
Nadoměstit kô da hoće
   Štetu s pèrve lahke věre.

Napokon se baš ni malo
   Za klopotac nestaraju,
Jer, ma kako klopotalo,
   Da 'e bez duše, one znaju.

Videć gazda, šta se radi,
   On ostalo pobrà mudar;
Jer se uvěri varke u nadi:
   Da 'e klopotac strašan pudar.

Evo i danas tog junaka,
   Gdě stoji srěd vinograda,
Već mu smradit smije i svraka
   Glavu — nu on šut' ko klada.

* * *

Sudba 'e svakog junačine,
   Koj u větar samo viče,
Da m' napokon na sve čine
   I najslablje děte psiče.

3.

Vol i komarac.

Uranio delija komarac,
Uranio bèrnčeć poletio

Na livadu, gdě se stada pasu,
Pa se hvata volu medju roge,
Te nišani koplje čudnovato,
Svoje rilo, po dlaki debeloj,
Da ga uturi volu medju roge,
Pa govori plandujućem' volu:
„Neću, more, baš sjahati s tebe,
Dok se lěpo meni nenamoliš!“
Vol nit nezna, odkud glas dolazi;
Nu poznao deliju po rěči,
Pa mu muklim glasom odgovara:
„„Jadni stvore, delijo komarče!
Nit sam znao, kad si uzjahao,
Nit ću znati, kad si sjahô, bolni!““

* * *

Eto slike, koli je stvar směšna,
Kad se slabi grozi uzmožnomu.

4.

Lěnčina Rade.

Jadno kuka lěnčina Radule,
Jadno kuka pod sěnitom lipom:
„Jao meni i svakomu momku,
Koj se bode na kost leptirovu!“
Misli Rade, da neslušа nitko,
Al ga sluša goso izza plota,
Pa izšeta do sěnite lipe,
Te govori Lěnčini Raduli:
„„Šta je tebi, věrna slugo Rade,
Koja ti je golema nevolja,
Ili te je radnja umorila,
Il udrila bedevija šanta?““
Al govori lěnčina Radule:
„O Boga ti, Mudranović goso!
Niti me je radnja umorila,
Nit udrila šanta bedevija,
Već mi něšto u noge uléze,
Da se nemož' ganut baš ni s města,
Znali bozi, da něsam urečen! —
Nu da imam, štono neimadem,

Da imadem jedan čabar vina,
Čabar vina, i tri běla hlěba,
Opeta bi bolan ozdravio,
Turicami čistio ti kljuse.“
Al govori Mudranović goso:
„„Nebudali lěnčino Radule,
Šta će bolnom jedan čabar vina,
Šta će tebi tri bijela hlěba? —
Ja ću bolji lěk ti světovati,
Lijek bolji od vina i hlěba:
Uzmi mozag leptirove kosti,
Njim namaži zdravo bolna uda,
Pa ćeš, Rade, odmah ozdraviti.““
Doseti se lěnčina Radule,
Doseti se što je besědio,
Pa poskoči na noge junačke,
I govori Mudranović gosi:
„Ala goso, nij' u tebe zalud,
Mudro ime od Mudranovića;
Al u mene nema mudre glave,
Na sve zube što u svět divanim,
Bez obzira na plot i na vrabce.

* * *

Na klin s bubnjem, kad ideš na zeca,
Neželiš li, da se děca smiju.

XXXI.

Ivan Mažuranić

rodio se je u Novom u Hèrvatskoj g. 1813.; sada je dèržavni nadodvětnik u Zagrebu.

Ovo su mu děla:

1. **Němačko-ilirski slovar** (s Drom. Užarevićem) u Zagrebu 1842; 2. **XIV. i XV. pěvanje** u Gundulićevu Osmanu, u Zagrebu 1844; 3. **Smèrt Čengić-Age**, u Iskri od g. 1846 (napose izdano u Zagrebu 1857); 4. **Hrvati Magjarom**, Odgovor na proglase njihove; u Karlovcu 1848. — Izvan toga ima više pěsamah u Danici ilirskoj.

Iz četèrnaestoga pěvanja u Osmanu.

Nebesa su knjige od věka,
Gdě svoim pèrstom Višnji piše,
Neka vidi, tko ga něka,
Čijim duhom stvor saj diše.

Věkovitém na njih slovi,
Kieh neizbrisà ikoje vrime,
Ki sagradì vàs svět ovi,
Štie se višnje stvorca ime.

S njim se věčna ori slava
Věčnom trubljom, svět da sliša:
Božja je ovo sve dèržava,
A kuća mu svěh je viša.

S njim je lěpos svaka od světa,
I što uzdèrži zemlja i vrěži:
S njim nam četir dobe od léta,
S njim nam daždi, gèrmi i sněži.

Nu potolas ljudska neće,
Što 'e na danu, da je dosta
Znati umèrlom umu, veće
Ište i u mraku što još ostà.

Tere i gatat běhu umèrli
Davno u zvězde jurve uzeli,
Il jim dobru kob, il vèrli
Udes paka nebo veli?

I premda se kada i sgodì,
Bi li znanje bi li sreća,
Da buduće vréme uzplodi,
Što kom zvězda dat obećà.

Ali je plahos, cèrv da trudi
Vidět, Višnji što mu odluči,
Hteć iz tminah, u kěh bludi,
Věčne sude da prouči.

Nu što čověk željno izgleda,
Il česa se straši i boji,

Vele je spravan znat napreda,
Krugu u višnjem da l' nestoji?

Těm ni 'e čudo, kad zamrači,
I tiha se nоćca uhvatì,
Neka u mirnu sanku svači
Jadi budu zamučati,

Što mladjahan car Čelebi —
Mahumeta tajno uprosì,
Željan ćuti věće od nebi,
Što mu u skutu svome nosi,

Veleć: „Starče, daj otvori
Strašne knjige, kobne liste,
Za saznati, jesu l' gori,
Kê su u mene, misli iste.

Čin' mi vidět na što sluti,
Nebo od sgara, i ké sude
Ima'u moji čekat puti,
I da li mi srećno uzbude.

Pak i ako mi zvězda moja
Rasap kaže prěki i težki,
Znaj, da predat neće, od boja
Tko mač vidě jurve leški.

Koga od smèrti strah neplaši,
Taj ni od zvězdah prèdat neće;
A on tko se věk nestraši,
K svèrsi ureda doći umět će.

Tako i ja ću umět poći,
Slavni prorok gdi umró je,
I mogućom svom pomoći
Priukrěpit carstvo moje.

Ni me veće želja mori,
Da se zvězde sa mnom slažu,
Neg li prepas, da se obori
Zlěd njih na me, i gněv mi ukažu.

Těm tvà mudros bèrzo neka
Po nebu se prostre vedru:
Take odluke mirno čeka,
Tko mač světli paše o bedru.“

Těm zamuknù. Ali sreda
Mahmet mudri zborit stane,
Ki razznavat zvězde gledà
Srěd arapske srećne strane,

Gděno u skutu noćna mraka
Mnokrat tihu noćcu iztrajà,
Motreć kruge, dok ga paka
Car neuzvede vèrh saraja,

Da nebeska děla uhodi
Čudni věštac, i što vidi
Da poraze carske vodi,
Neka upítan javit slidi.

On prevratjuć davne knjige,
Ké kaldejski jezik sazdà,
Progoniti ljute brige
Nahodjaše rados vazda.

I tako mu danci stari
U nauku tonu i běže,
Da za ino i nemari,
Neg što višnji kruzi vrěže.

Čèrte ravne, krive i běli
Listi od knjige nanizani
Čudněm slikam' běhu uzeli
Město svakej hrama u strani.

Tu najprije vidjaše se
Zemlja Atlantu stati o plećn,
Gdě na srědi sědi i gdě se
Sva nebesa o njoj kretju.

Srěd světlosti svoje žarke
Merkurio bog bì štiti,
Od hitrine i od varke
Vrělo oněm, kěh on štiti.

Malo dalje, gdě se uvija
Drugi krug, bì měsec kèrni,
Kako roge pruža i svija,
Kad se utapa u mrak cèrni.

Bì zatěme vidět dano,
Kako Marte i Venere,

Sada docno, sada rano
Oko zemlje put svoj měre.

A med njima běše čudo,
Božje oko ké se veli,
I na dělo mèrzeć hudo
Vàs taj donji svět veseli.

Jove silni zatěm slědi,
Gdě ponosno u krug hodi,
I Saturno ćaćko sědi,
Ki jur nebom svěm gospodi.

Ostale se paka paze
Sjajne zvězde lěpu u redu,
Gdě sunčane běže od staze,
I svět dvorit ob noć gredu.

Al' nada sve běše tudi
Strašněh vidět kolo od zvěri',
Kako u běsu svome bludi,
I oko svega put svoj těri.

Tu se ovan vitorogi
I bik ljuti u krug vèrti,
I nestavnoj rak na nogi,
Spravan, klěštim da usmèrti.

Tu se vèrli lav zaměra,
Kako oholo skače i rika,
I štipavac, koga těra
Razsèrčena strělca slika.

Tu razpaljen jarac veči,
I bez vode riba izdiše:
I tisuću zvěrih ječi,
Ké bi brojit bilo odviše.

A pak vidiš, kô sve druži
U svoje se stane-kuće,
I u pase, kěm' se kruži
Nebo, mèrzle, srednje i vruće.

Tamněm' čèrknjam', mèrklěm broji
Posijano sve se gleda,
A nada svěm věštac stoji
Sěde brade, lica blěda.

Zvězdam' tkana anterija
Niz suhe mu pada pleći,
A rame mu strašni ovija
Zvěrski u buci krug i smeći.

B. Iz Čengić-Age.

Četa.

Podiže se četa mala
Na Cetinju Gore cèrne.
Malena je, ali hrabra.
U njoj jedva sto junakah.
Ne junakah biranijeh
Po obličju ni lěpoti,
Već po sèrcu junačkome;
Kojino će udariti
Ne na deset, da uteče,
Nego na dva, da ih sěče;
Kojino će umrijeti
Za kèrst častni, kěm se kèrsti,
Za kèrst častni i slobodu zlatnu.
Čudna četa! nekùpljena,
Kô se ina kùpi četa.
Tu se nečù kano drugda:
„Tko je junak, na ždrijelo!"
„Na ždrijelo, junak tko je!"
Tu nejeknù jeka kèršna.
Već kó tajni glas duhovah,
Kojém sbore višnji dusi,
Šapat tamni Gorom cèrnom
S jedne stěne k drugoj pèrhnù,
Ter gle čuda! proz mrak scěniš,
Studen kamen prima život,
Dèrhtje, gamzi, diže glavu,
Iz tvèrdoga stanca snažnu
Pěst pomalja, nogu krěpku,
I proz mrazne živce vruća
Rek' bi kèrvce vri mu rěka.
Vidiš zatěm pušku dugu,
Put nebesah gdě se koči,
A što struka o pojasu

Vérna krije, tvoje oči
Tog nevide; . . . nu mrak guštji
Sve ti ote noćno bitje;
Ode vojnik, odkud glas dolitje.
Doba 'e gluho tamne noći.
Oblak krije zvězde jasne;
Noć i struka gvoždje sjajno.
Idje četa noćna, tamna,
A pred njome vitez vèrli.
Drug da drugu o njem šapne,
Šaptjuć bi ga Mirkom zvao.
Idje četa, ali kamo?
Man ćeš pitat četu istu.
Man ćeš pitat bèrze munje
I gromove gromke mani,
Kud se ore iznad gore?
Kad ti vazda odgovore:
„Ne mi, ne mi, no gromovnik,
Kom valjade svi da dvore!"
Idje četa, kuda? kamo?
Sam on znade, ki je gori.
Valja da je grěšnik težak,
Na kog hoće da obori
Taku silu svèrh nebesah
Sud njegove pravde věčne.
Stupa četa tiho i gluho
Posrěd tisěh glusěh tminah.
Nit tko šaptje, nit tko sbori,
Nit tko pěva, nit se smije:
Od sto glasah glasa čuti nije.
Već kô oblak gràda težka
Težke u krilu biče krije,
Pèršeć muklo, prěteć muklo
Poraz kraju, gdě se vije:
Tako i četa tminom obavita,
Kò desnici podoba se višnjoj,
Stupa muče', nek se krivci uče,
Da jergrom se neoziva s města
Na krivine, těm sigurni něsu;
Jer što kašnje, sve to jače tuče.
Nezveketje gvoždje světlo,
Niti gèrme smèrtne cěvi,
Nit' na lagan stupaj noguh
Ozivlju se sjajne toke:

Već kó znajuć, koga nosi,
Pod opankom hrabre děce
Podaje se vèrlet tvèrda,
A vèrletna niže bèrda.
Věrna uz druga drug koraca
Nerazlučno i tvèrdo,
Kó blizanci zvězde jasne,
Kad sunčani zrak ugasne.
Komljani im i Zagarać,
Bělopavlić ljuti k tome
Davno veće s traga ostaše,
Ter već gaze lomne Rovce.
A za Rovci družba noćna
U prozorje rane zore
Na Moraču slavnu pade,
Od Morače hladne vode
Ime zemlji kôj izvode.
Hrabra četa dan danovat
Na Morači hladnoj sěla.
Tko se snizi k rosnoj travi
Sankom krěpit snagu těla;
Tko ljut oganj puški ogleda
I fišeke smèrtne broji,
Il oštricu pouzdanu
Věrnu nožu gladilicom gladi;
Tko izvabiv iskru iz kremena
Tvèrděm nadom, ter u šušanj laki
Zapretav je, pak navaliv granja
Za čas malen dahom junačkijem
Plamen piri; a tko darak
Stada krotka, četvèrticu ovna,
Na lěskovu veseo vèrti ražnju,
Il bijela križku sira
Iz utrobe věrnoj torbi vadi.
Ožedni li? Morača je blizu;
Treba l' kupe? ima dvije ruke.
U to i dan već rudět poče,
I susědnoj u planini
Javit kèrdo čuješ glas pastěra,
Kojemu se zvonko oziva,
Prevodnika ovna zvono.
Kad al eto inoga pastěra,
Gděno krotak k svome stadu grede.
Neresi ga ni srebro ni zlato,

Nego krépost i mantija cèrna.
Neprate ga sjajni pratioci
Uz fenjere i duplěre sjajne,
Ni ponosněh zvona sa zvonikah:
Već ga prati sa zapada sunce
I zvon smiren ovna iz planine.
Cèrkva mu je divno podnebesje,
Oltar častni bèrdo i dolina,
Tamjan miris, što se k nebu diže
Iz cvijeta i iz běla světa
I iz kèrvi za kèrst prolivene.
Kad se četi bliže prikučio
Vrědan sluga vrědnjeg gospodara,
Božju joj je pomoć nazivao.
Pak okupiv hrabre vitezove,
Na studen je kamen pokročio,
Studen kamen, al je sèrce vruće.
Dobar starac četi besědio:
„Děco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kèršovita, ali vami zlatna.
Dědi vaši rodiše se tuděr,
Otci vaši rodiše se tuděr,
I vi isti rodiste se tuděr:
Za vas lěpše u svijetu neima.
Dědi vaši zanj lěvahu kèrvcu,
Otci vaši zanj lěvahu kèrvcu,
Zanj vi isti kèrvcu prolěvate:
Za vas draže u svijetu neima.
Orò gnězdo vèrh timora vije,
Jer slobode u ravnici nije.
Vas, koji ste vikli tome,
Boraviti trězne dane,
Tko vas haje, plode l' kèrši vinom?
Tko vas haje, plode l' kèrši žitom?
Tko vas haje, plode l' kèrši svilom?
Dok po vrělih hladne vode ima;
Dok po drągah bujna stada muču;
Dok po bèrděh sitna kèrda bleje?
Praha imaš, olova ti dosti;
Desnica je jaka u junaka;
Izpod vedjah oko sokolovo;
U pèrsijeh vruće sèrce kuca;
Věra 'e tvèrda, njom okrenut nećeš;

Pobratima pobratim te pazi;
Věrna muža gèrli žena věrna;
Dar ti dělom plemenita pěsma;
Gvoždja l' trebaš? Ture ti ga nosi:
Eto svega, što ti sèrce prosi!
Al nada sve, što kèrš ovu kiti,
Kèrst je častni, što se nad njom visi.
On je, što ve u nevolji jači;
On milostiv, što ve nebom štiti.
Ah, da vide světa puci ostali
Iz nizinah, odkud vida nema,
Kèrst ov slavni, nepobědjen igda,
Vèrh Lovćena što se k nebu diže;
Pak da znadu, kako neman turska
Gèrdněm ždrělom progutat ga radeć
O te kèrši zub svoj zaman kèrši:
Nebi trome prekèrstili ruke,
Dok vi za kèrst podnosite muke,
Nebi zato barbarim ve zvali,
Što vi mroste, dok su oni spali!
Za kèrst častni spravni ste mrijeti.
Zanj se i sad mrijet podigoste,
Sèrčbe božje hrabri osvetnici;
Al tko bogu věrno služit grede,
Čistém sèrcem služiti mu valja;
Čistom dušom vèršit onom treba,
Koji vèrši, bog što sudi s neba.
Il vas tkogod uvrědio brata;
Il nejaku dragi protivniku
Život dignuv ovrědio dušu;
Ili putnu zatvorio vrata;
Il dó věru, a krenuo njome;
Ili gladnu uzkratio hranu:
Il ranjenu nepovio ranu;
Sve je grijeh, sve su děla prika:
Bez kajanja neima oprostnika.
Kajite se, dok imade dana,
Dok je doba, děco, kajite se;
Kajite se, dok nije pozvana
Duša k onom, koji nebom trese,
Kajite se, jer zemaljskog stana
Tek izmiče běguć, kajite se:
Kajite se, jerbo zora rana

Nać će mnogog, kud za vazda gre se.
Kajite se . . . .«

Ali u gèrlu
Dobru starcu rěčca zape
A na sědoj bradi bistra
O sunčanu kaplja zraku
Kó biserak sitan sinu.
Valjda i njega mlada lěta
Uspomenom gorkom kore,
Tere lěčeć stadu rane
Sám se svoje sěti boli:
Dobar pastir, jer što kaže inom,
I sám svojiem potvèrdjuje činmo.

Stoji množtvo razboljeno
Blagom rěči starca blaga;
Jaganjci su rek' bi tihi
Što bijahu gorski lavi:
Taka čuda božja riječ pravi.

Al medju to tko se ukaza
Pred očima čete krotke,
Ter sto rukuh za sto nožah
U jedan se časak maša?
Čudno bitje! sto sèrdacah
Od nebesah svratit vrědno,
I sto voljah što uzhtije,
Sve razorit ono jedno!

Novica je, kèrvnik kleti,
Novica je, pun slobode,
Gdě k pobožnu stupa krugu,
Ter pristupiv k starcu bliže
Krěpki ovako glas svoj diže:

„Bogom bratjo, hrabri Cèrnogorci,
Nemašajte za oružje světlo.
Novica sam, al ne koji prije,
Jer ne na vas, nego s vami gredem
Turskom kèrvi sad omastit ruke.
U Turakah dosle što imadoh
Nemio mi sve ugrabi Turčin.
Ne osta mi neg desnica hrabra,
I ta odsle cèrnogorska budi.
A jer kèrstu nepodoba junak
Nego kèršten, žudim, kèrstite me,
Jer me radit hitro nuka vrěme.«

Sto desnicah na te réči
Oružja se manu ljuta,
A sto očiuh kò proz rosu
Miešte sunca dûgu vidie.
Mignù okom starac dobri,
Morače mu kapu daše:
„Věruj sinko, u višnjega otca,
I njegova od vijeka sina
I tretjega milostiva duha:
Véru věruj, spasit će te véra!“
Reče i ljuta poli nevérnika
Pred svédocim planinam visocim
I njih sini četom u planini.
Tader starac oči podigao,
Blage oči i bijele ruke,
Ter je četu oprostio grěha.
Pak je bogom darivati stade:
Svakom momku po česticu daje
Tajne pitje hlěba nebeskoga,
Svakom momku po kapljicu daje
Tajna pitja vina nebeskoga.
Žarko sunce divno čudo gleda
Gdě slab starac slabe krépi ljude,
Da im snaga Bogu slična bude.
Kada li ih pokrépio starće,
Sva se družba izljubila redom.
Stoji četa višnjeg Boga puna,
Ne kò kèrvav nož, kiem rana
Zadaje se smèrtna i težka:
Već kò pero sveto i zlatno,
Kojiem nebo za unučad poznu
Děla otacah bilježi vitežka.
Žarko sunce za planinu sěde;
Starac ode, četa dalje grede.

XXXII.

Ljudevit Vukotinović

rodio se je u Zagrebu g. 1813; sada je predstojnik muzeja narodnoga u Zagrebu. Napisao je i izdao ova děla:

1. Golub, igrokaz, u Zagrebu 1832.

2. Pèrvi i zadnji kip, igrokaz, u Požunu 1833.
3. Pěsme i pripovědke, u Zagrebu 1838.
4. Pěsme i pripovědke, u Zagrebu 1840.
5. Ruže i tèrnje, u Zagrebu 1841.
6. Něšto o pučkih školah, u Zagrebu 1841.
7. Prošastnost ugarsko-hèrvatska, pripovědke, dva svezka, u Zagrebu 1843.
8. Regni Slavoniae erga Slavoniam legalis correlatio, Zagrabiae 1845.
9. Pěsme, jedan svezak, u Zagrebu 1847.
10. Prirodoslovje (Mineralogia i Geognosia), u Zagrebu 1851.
11. Die Botanik nach dem naturhistorischen Princip, Agram 1855.
12. Syllabus Florae Croaticae, Zagrabiae 1857 (izradjeno u družtvu s Drom J. Schlosserom).
13. Hieracia Croatica, Zagrabiae 1858.
14. Pametarka, Članci gospodarstveni i za tèrsoslovje, u Zagrebu 1858.

Napokon je još uredjivao něko vrěme „gospodarski list."

1.

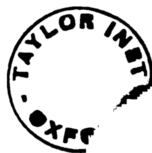
Mojoj majci.

Razkèršena sliko, sveti cèrvi,
Bivše majke sladke ti prašino!
Od tebe mi neostade ino,
Nego grob i plam u mojoj kèrvi;
Plam, koj živo još i u to doba
Mene s tobom veže preko groba.

Radost bjaše mojeg mladog světa,
Kad sam tèrčo vodjen tvojom rukom,
Igrajući gizdo se s azbukom,
I mladićem posto od děteta.
O nauci, majčina načela,
Sad ste mi u tminah zvězda běla!

To u grobu sve, u grobu gnjije?
Nije l' naći strahovite ključe,
Nije l' silu, da zapor raztuče?
Sve zašuti . . . šutnjom ori: Nije!
Gorkih suzah nejmam nikad dosti,
Da ugasim věčne plam žalosti!

Vék mi k petam prikopčena slědi
Cèrna misô u svakom slučaju,
Kad mi ruže najkrasnije sjaju:
Zašto mene majka sad nevidi!

Al to biva višnjom rěčju s gora,
Te već nejma sudu prigovora.

Neka smrt se ponosi s porobom,
Mene zato s majkom nerazdruži;
Nevidjen se most medj nama pruži,
I ja ćutim, majko, da sam s tobom!
Kad mi bude mrěti, ti medj serafimi
U či.toću sobstva svog me primi!

2.

Vidrensko bèrdo.

Kad na dragom svojem bèrdu stojim,
I na okol věnce gorah brojim;
Kad promislim: oko što zahvati,
Svuda moji stanuju Hèrvati:
Tad mi duša, nebesa zovuća,
Dom hèrvatski Bogu preporuča.

Kad iz lěpog brežnatog prostora
Vidim žarka gdě se diže zora;
Kad se zrakom zvona glas razliva,
Koj u cèrkvu kèrštjane poziva:
Tad mi duša, nebesa zovuća,
Sve kèrštjanstvo Bogu preporuča.

Kad se těsno sèrdce uznemiri,
Idem na brěg, da se mal razširi:
Ondě padnu těla mog okovi,
Ond se život opeta ponovi,
I mâ duša, nebesa zovuća,
Svoju sreću Bogu preporuča.

Kad se sunce u zapad postavi,
Zvono glasno Mariju pozdravi:
Tad si mislim: S Bogom, bèrdo, danas,
Bog zna, šta će jutro donět za nas. . .
I mâ duša, nebesa zovuća,
Na krilo se božje preporuča.

3.

Priroda i smèrt.

Smèrt je uništenje; tako glasi misao sveobća. Mislimo, da smèrt sve ukida, razoruje, uništuje; zato se svaki čověk od smèrti sa grozom odvratja i smèrt smatra kao silu neprijateljsku, koja je sa životom u neprekidnoj borbi.

Nu ako točnije proučimo dělovanje prirodnih silah i njihove zakone, to ćemo sasvim drugčije suditi.

Smèrt je samo: měna oblika.

Prirodne sile, koje se kod ustrojnih i neustrojnih tělesah pojavljuju, ma kako protivne bile u svom dělovanju, slažu se medju sobom po stanovitu postupku, a poslědica njihova medjusobnoga dělovanja jest sjedinjenje ili sveza u stanovitu liku. Doklegod sveza živaljah traje, dotle traje i lik; kada se iz uzroka kakva sveza razpane, onda se i lik měnja; al uzroci razpadnutja izvori su zajedno nova dělovanja prirodnih silah, nova postupka obrazujućega. Tako se vazda iz ono několiko glavnih tvarih, iz kojih sastoje svi stvorovi, nov radja život i nove pojavljuju tvorine u bezkonačnom broju oblikah.

Sav život ustrojnih tělesah, sve bivanje i obrazovanje ne ustrojnih stvarih, jest samo proměna, t. j. proměnjeno medjusobno dělovanje pèrvobitnih živaljah, koji vazda onamo teže, da se privuku i odbiju, da se sluče i razluče, da se raztope i opet spoje.

Čvèrst kamen stoji stotinu věkovah nedirnut, nu radeće neprestano lučbene i mekanične sile děluju nanj tako, da se poslě izminutja stanovita vremena mora skrušiti, smèrviti, raztvoriti, proměniti. Sunce, zrak, větar, kiša, magla, rosa, sněg, led diraju u svezu počelah, iz kojih je kamen sastavljen, te razstavivši sponove sveze, pretvaraju ga u slomke i mèrvice, t. j. u nova tělesa, iz kojih postaje opet vapnjača, lapor, pěskovača, ilovača ili druga vèrst zemlje, u kojoj su takodjer iste česti, nu drugčije svezane i u drugi lik složene.

Neustrojna priroda i njezine tvorine su mrtve, bez sile životne; neimaju ustrojah, kojimi bi se mogle samohotno gibati: tělo im neraste, lik im je postojaniji nego u ustrojnih tělesah . . . u njih je na oko mir . . . rekô bi, da su mèrtve . . . Nu nije tako; one se neprestano měnjaju, samo što uzrok měnjanja dolazi izvana, te tako imade u njih radinosti, dělovanja, znakovah tvorbene i pretvorne sile.

Naprama bezustrojnim tvorom stoji bilje na višem stupnju; jer — premda i ono imade veliku čest životnih silah svojih zahvaliti izvanjskomu dělovanju počelah: to ipak glavni uvět svoga razvitka i rasta nosi svaka biljka u sebi, u svojih ustrojih, naime: u

svojih stanicah i njihovu soku. Život bilja je veoma različan: imade bilinah, koje bèrzo niču, a jošte bèrže rastu, razvijaju se, dozrěvaju i ginu, zato što u njihovih ustrojih ima živahno i neprestano gibauje i měnjanje; někoje gljive, na priměr, jedva da se pomole iz zemlje, za kratko vrěme od 24 ure opet ih nestaje; gděkoje bilje raste dva, tri měseca, cvate, dozrěva i suši se; drugo traje godinu danah, tretje se svakoga lěta razvija na novo iz korena svoga; četvèrto raste mnogo godinah i živi mnogo věkovah.

Klicanje, niknutje, raštjenje stabla i lištja, razvijanje puplja i cvětja, dozrěvanje ploda i sěmena različiti su lici, različite su proměne, koje biljka prima u različitih dobah svoga života; — u tom ukupnom broju različitih prelazah i proměnah stoji život biline.

Biljka dozrije, povene, strune, iz nje postane cèrnica, nova sveza prijašnjih počelah, koja je opet kao matica novih tvorinah u liku drugovèrstnom.

Na puno višem stupnju organične savèršenosti stoji tělo životinje; tu su mnogovèrstni ustroji tako osnovani, da životinji, osim sile životvorne, poděljuju i moć, da se može istimi silami za svoje potrebe shodno služiti, al u njoj ima jošt i něka netělesna moć, koju zovemo s jedne strane: naměrom, nagonom, s druge strane: voljom i umom. To je onaj uzvišeni stupanj, na kom je cělokupno stvaranje postignulo svoj vèrh konačni, otvarajući umnomu stvoru bezkonačno polje duševnih silah.

Životinja se rodi, naraste, ojača, ostari, oslabi, propade i umre. Ostanci životinjski, lišeni silah životvornih, gube svoj lik, te se iz njih radjaju drugi stvorovi, jer se u mèrtvom truplu búde u isti hip, kad ugasne život, novi kemični postupci, koji vazda stoje u suglasju sa cělokupnim životom prirode.

Razlika glavna medju proměnom silah životnih u smèrti ta jest: da se proměna silah životnih u življenju neproteže niti neokretje dalje, nego unutar stanovita lika, štono je stvoru živućemu prirodjen; u smèrti pako prekoračuje proměna silah životnih granice lika, razpada se iz prirodjene sveze svoje, a pèrvobitni življi spajaju se u novo drugolično uzkèrsnutje.

Kazati će tko, da smèrt ipak uništi čověka, da mu lik razori, te da čověka sasvim nestane. . . .

Istina, da čověka, koji umre, izgubimo izpred svojih očijuh; njega za nas nestane, njegovo tělo propane! Misao je ova užasna, izgubiti ono, što nam je drago, što nam je milo, jedna od najvećih je žalostih, koja nas može na ovom světu postignuti. Nu ako tu stvar hladnokèrvno promotrimo, to ćemo uviděti, da je to glavni i obće vladajući zakon; da je sve što naša zemlja izvodi, i sve, što na njoj živi, ovomu zakonu podvèrženo; misao dakle ova treba da bude od poroda našega skopčana s osvědočenjem našim, i da budemo

vazda pripravni, da se i nad nami izpuni nepromĕnjiva uredba ova. Mlado tĕlo naše, čilo i zdravo, rumena lica, oči bistre, pamet zrĕla, ruke i noge jake, kèrv topla s vremenom gube silu živu: tĕlo oslabi, lica usahnu, oči ugasnu, pamet otupi, ruke dèrhtju, kèrv ohladi, i starost nastane . . . . nije li tad udrila ura, gdĕ sami moramo želĕti, da u grob legnemo!

Gledajući prirodu i motreći vĕčne zakone njezine uvidjamo, da je sve u njoj tako složeno, da ništa nemože izginuti; svaka najmanja čestica imade odredjeno mĕsto, te jedno je sa drugim tako doslĕdno skopčano, da se nigdĕ i u ničem nemože pogreška naći; najmanja nedoslĕdnost, najmanja pogreška poremetila bi savez prirodnih živaljah i pobèrkala bi cĕli svĕt. Divno to uredjenje jest mudrost stvoritelja, u tom stoji veličanstvo božje moći, koje mi nemožemo dokučiti. Tu prestaje najsmionije umstvovanje, tu prestaje sva oštroća znanja našega!

Telo naše kao tvarni dio prirodnih počelah pada u prašinu, kako velimo, t. j. povratja se u skup onih silah, iz kojih je postalo, da bude izvorom inih opeta tĕlesah. To je stalno i svakomu znano; . . . al onaj plemenitiji dio bitja našega, ona iskra svĕtla, kojom se lučimo od svega, što s nami ovdĕ živi, duša naša, koja nas uzdiže nad krugom zemaljskim, koja nas uznosi na toliku visinu, kamo će ona doći?

Ćutjenja naša bolja, koja nas toliko putah potiču na krĕpostne čine, probudjuju u nas slutnju, te se dižemo nevidjenim krilom u nepoznane nĕke predĕle, u kojih tražimo nĕšta boljega, tražimo stan za dušu svoju . . . . tà uprav ova ćutjenja, kojih inače nikada pravo nepoznavamo, treba da nam budu vodja u pitanju ovom. Ništa nije u nas, što nebi imalo svèrhe svoje; nijedan organ u tĕlu našem nije bez uzroka; nijedan neizčezava glede bitnih počelah svojih, iz kojih sastoji; pak budući da svagdĕ i u svem doslĕdnost vlada, sigurno nije ni najtanje ovo čuvstvo zalud zasadjeno u pĕrsa naša. Ako tĕlo pada u prašinu, iz koje je izašlo, to će sigurno poći duša u carstvo duhovah, iz kojega je iztekla.

Idea o vĕčnosti duše naše tim veću krĕpost dobiva, što su ju svi miliuni predšastnikah naših gojili u sèrdcu — izim gdĕkojih pojedinih muževah, koji su, krivo vodjeni nadrimudroštju svojom, s puta sišli. Što je dakle čuvstvo tolikih miliunah pronašlo za pravo i sebi primĕrno; što su svi vĕrozakoni manje više za glavno načelo ustanovili: to mora da je istinito. Na ovoj točki stupa čovĕk na skrajnju liniju svoje znanosti; tu razum prestaje dĕlovati, te prelazi na polje ugodna snivanja, u krug poezije, koja mu dušu rukovodjenu nutarnjom nepoznanom ćuti, rĕšuje verigah zemaljskih. Kao što poezija i u mnogih inih stvarih odaljuje čovĕka od realnosti, te ga uzdiže u nevidjeni svĕt duševnih različitih mišljenjah, te može

prirodjenim někim taktom pogoditi viševèrstne istine —: tako nas obuzimlje i ovdě ufanje, osnovano na uvětih života i naravskih njegovih zakonih, da će se naime plemenita nas oživljujuća iskra po iztrunutju těla vratiti u svoj izvor plemeniti. Potrebno je dakle, da obćeljubljenu misao o neumèrlosti duše naše za pravu istinu dèržimo. U ostalom, ako je išta na ovom světu, šta nas može na najlaglje spoznanje ove istine voditi, to su sigurno prirodoslovne znanosti, koje ustrojstvo prirode otvaraju pred umom našim.

Tomu pako, da ljudi sa strahom govore o smèrti, kao o najvećem zlu, najveći je uzrok opako odhranjivanje naše. Naša děca imala bi se u tom pogledu jur od malih noguh priučavati, da se o toj proměni, koja naše tělo svakako čeka, bolje ubavěste, i da se na taj trenutak tako priprave, da ga uzmogu hladnokèrvno dočekati. Što biti mora, biti će. Neka svaki izpuni pošteno dužnosti svoje, pa neka se neplaši, kad mu izbije poslědnja ura; jer i onako nemože joj se ukloniti . . . a umiranje nije tako težko, kao što si to mlogi misle. Sama smèrt dolazi ili naglo, na jedanput . . . tada je i onako odmak svèršena poslědnja sudbina naša . . . ili nakon podulje bolesti, gdě se čověk těši, da će možda ozdraviti; a kad ga prevari nada, onda oslabi, sile ga životne i ćutjenje sve većma ostavlja, pa kad udari poslědnji trenutak, onda prestaje svako znanje, svako osětjanje, svako uvidjanje, te u onoj nesvěsti tupoj ugasne iskra života u dosadašnjoj slici; — al od tělesnih počelah bivaju nova tělesa.

XXXIII.

Dr. Stěpan Iliašević

rodio se je u Orijevcu u Slavoniji god. 1814, sada je kanonik sbornoga čazmanskoga kaptola.

Napisao je i izdao:

1. Obuku malenih, u Zagrebu 1850.
2. Pismovnik, u Tèrstu 1852, u Beču 1857.
3. Čitanku za II. razred narodnih učionah, u Beču 1855.

A. Starac Marko i sunčani zapad.

Žarko sunce stade zapadati
Za goricu i za sinje more,
Kada Marko starac do sto lětah
Svoj štap primi u desnicu ruku,

Pa se poče penjat na bèrdašce,
Na bèrdašce blizu doma svoga.

Kad se Marko na put odpravio,
Oči su mu tako mutne bile,
Kò da tèrpi od nevolje ljute;
Iz lica mu sjaše dostojanstvo,
Kano da je kralj cěloga světa.
Za čas ide, a čas opočiva,
Čas kašljuca, a čas opet zěva,
Pa sve gleda gore na bèrdašce,
Da li će mu na vèrhunac doći,
Da li spustit svoje stare kosti
Na svom starom običnom městancu.
Dosta dobro postojalo vrěme,
Al eto ti starca na bèrdašcu
Težkom mukom i nevoljom ljutom.
U što dodje, time sědnu dolě,
Pa sad vrati okom na okolo,
Sada pusti oko u dolinu,
A sad diže gore u visinu,
Gdě se sunce za goricu skriva,
Pa govori starče sědoglavče:
„S Bogom ostaj, o sunašce žarko,
Ovdě meni više sjati nećeš;
Eto sam ti posve ostario,
Ostario a i oslabio,
Da se s města već nemogu krenut.
Al veselo u men' igra duša,
Jer će meni još lěpše sunašce
Preko groba ondě gore sjati,
Gore sjati na drugome světu.
A ti ajde daljnoj bratji mojoj
Te joj nosi dare dragocěne,
Blago, světlo i toplinu blagu:
Kao što si i men' donašalo
Novim světlom novu sreću moju.
Al je bilo baš i takvih danah,
U kojih sam jadan moro piti
Žuhki kalež od nevolje ljute;
Al mi dobar biše Bog moj dragi,
Te me nikad — nikad neostavi
Sve do dana evo današnjega,
Gdě mirovnu tražim posteljicu,

Moj grob hladni gdě ću počivati.“
Na to starac pokri svoju glavu,
Te uzdahnu iz dna sèrdca svoga,
Pa pogleda još jedanput gore,
Gděno sunce rumeni nebesa,
Al ga něšto sad stisnu u nutri
Něšto ćuti, što ćutio nije
Još nikada u životu svome.

Jerbo prodje vrěme običajno,
Kad je starac kući dolazio,
Zabrini se njegva unučadi,
Što je, da joj dragog děda nema,
Kojino je kući običavô
Uvěk doći, kada zadje sunce,
I kad malo zazvonilo zvonce
Na pozdravu naše drage Gospe.
Tužna družba unučići mladi
Idu dědu u susrete svomu.
Zaigra im duša od veselja,
Kad spaziše děda na čimenu,
Gděno si je sěsti običavô,
Da odmori svoje kosti stare.
Tèrče děca k dědu na bèrdašce,
Svako hoće da najprije dodje,
Svako hoće da pèrvo poljubi
Děda svoga u desnicu ruku.

Kadno tamo děca dotèrčaše,
Al se babo na štap naslonio
I nagnuo dolě nizko glavu,
A sklopio skupa svoje ruke
Na molitvu Bogu velikomu.
Ah! sa suncem ode i on spavat.
A kad zvono zvonilo je Gospi,
Zvonilo je njem' na umiranje.

Jedno děte kući odletilo,
Da najavi milim roditeljem,
Da im dragog babe više nema.
Doletiše oba roditelja,
Roditelji i otac i majka,
Ljube ćaki ruke i koléna,
Pa je kvase biser-suzom svojom,

I padaju skupa na koléna,
Te se mole Bogu velikomu,
Za dušicu preminulog babe.
Kad se biše Bogu pomolili,
Progovori sinak pokojnika:
„Dobri otče, tvoja smèrt bijaše
Kô i tvoje pobožno življenje:
Tko mré tako, on mré dobro jako.“

Gdě je Marko oči zaklopio,
Ondě su ga pokopala děca.
Na križu mu od kamena bělog
Stoje ove napisane rěči:
„Legao sam, da se gore stanem.“
A nad križem stoji stèrmogledka,
Tugujuća sveudilj na grobu.
Cvětje pako na grob usadjeno
Nama svima jasno pokazuje:
Da još živi uspomena starca
U sèrdašcih děce i unukah,
Te da blagi duh pobožnog Marka
Svedj počiva nad svom porodicom,
Svedj počiva, svedj ju blagosliva.

B. Iz obuke malenih.

1.

Naša zadaća.

U lomnoj posudi, u tělu našem prebiva něki gost. Dragocěni njegovi uresi krasne su sposobnosti, naime: um, da istinu nadje; sèrdce, da nadjenu ljubi; i volja, da obljubljenu zagèrli. — Prava mu domovina nije ovaj svět, već onaj preko groba; a jedini put, kojim onamo doći može, jest krěpost, věrom nadahnuta, nadom okrěpljena i ljubavlju uzgojena. Uzvišeni ovaj gost jest duh čověčanski — duh neumèrli. — I dětešce, koje istom izadje izpod sèrdca majke svoje i ugleda světlo běloga dana, imade u sebi ovoga gosta, premda ga nezna i nepozna.

Kao što miomirisni cvětak ruže u svom nježnom pupoljku, kao što šareni lepir savijen u maloj svojoj kućici samo toplinu čekaju, da se razviju i na světlo izadju: tako i drěmajuća duša u slabačkom dětećem tělu čeka samo ožudjeni čas, da se probudi i razvije lě-

potu svoju; pa ako joj u pomoć još priskoči dosětljiva ljubav onih, koji děte okružavaju, kako će se ona dosta rano na uranku svom bujno razviti i udariti pravcem, koji joj se naznači i dade. — Razne su staze, kojimi može udariti; al nije sve jedno, kako kocka pade da pade. — S desna sreća, a s lěva nesreća; ondě život, ovdě smèrt. — A to je sve u ruci našoj, sve zavisi od nas.

Pošto smo pako uvěreni, da smo samo nadošlice, i da postojana obstanka neimamo na ovom světu, jer iščemo drugu mnogo plemenitiju domovinu; što nam prečega može biti, nego da i svojim okom svèrnemo onamo, i oku čeda, pověrena našim rukam, već zarana damo pravac put nebesah?

I budući svi jedna porodica, koje je obći otac Bog, valja da i svi budemo članovi jednoga těla, kojemu je glava Isukèrst; treba da jedan drugomu pružimo pomoćnicu ruku, dok nas nenadahne jedan duh, duh svete ljubavi; ili bolje da reknemo, ljubav duha svetoga. — Zato budi nam pèrvom zadaćom: Bog; a drugom: ljubav i bratinstvo.

Nečasimo časa. Već rukom u ruku hajdemo u kolo bratinstva. Ta na nas namiguje miline puno dětinsko oko, i nježni posměh, žareći se po rumenih ustnah, krasni onaj na licu lebdeći potez nevinosti, ljubezno nas unj poziva! I dětinska nemoć i prostodušno pověrenje, taj iskreni izraz čista sèrdca, koga neće u krug děce dovabiti, kad joj ista nebeska krěpost s veseljem otvara naručaj svoj, da ju kao buduće svoje ljubimce zagèrli! —

Samo neoklěvajmo, nego nosimo pověreno nam blago u otvoreni blagi taj naručaj, da prije reda nepotamni, i da hèrdjom nezahèrdja. — Otvorena leži nam pred očima nevine mladeži knjiga, u kojoj na svakom listu čitat možemo, što najlěpšega ima čověčanstvo, izim jedine krěposti, koju věra rodi, nada odgoji, a ljubav podiže na stepen savèršenstva. — Doista děca su najdragocěnije raštje zemaljskoga i nebeskoga raja.

Dakle svi na noge i u kolo ovo! — Věra budi nam predhodnicom zvězdom, koju ćemo slěditi; nada će nam pružiti okrepu, — a sveta nježne ljubavi sveza sjediniti će nebo sa zemljom — čověka sa sobom — i s pokolěnjem njegovim.

2.

Slika učitelja malenih.

Bogoštovni naučitelj malenih, spodoban posve Isukèrstu meštru svomu, negoji u sèrdcu svojem toplije želje, nego da rečju i činom bude ono, što od njega zahtěva slavno ime, koje nosi. On štuje Boga, jer na malenih štuje sliku i priliku božju; on visoko cěni ma-

ljahne, jerbo im pokazuje jedini pravac, koji k otcu vodi, put nebesah. — A kako mu nebi grudi bile pune štovanja ovoga, kad je uvěren u sèrdcu svom, da nije drugo ime dano ljudem, u kojem bi se mogli spasiti, osim jedinoga imena Isukèrstova; kada znade, da su oni pod okriljem Isukèrstove ljubavi, koje mu pověri isti Isukèrst kao mladice svoje, kao cěnu svoje za njih prolivene kèrvi, kao hram svojega sv. duha, kao bratju i subaštinike svoje, koji će jednom kao kralji i svetjenici s njim i po njem kraljevati i uzveličavati Boga otca svojega. On zato nepoznaje ni veće ni svetije dužnosti, nego da mladi naraštaj okrěpi svetinjom života, i dovede u naručaj krěposti, u hram slave i věčite sreće. Zato dobar naučitelj smatra za zadaću života svoga:

1. Da lučju božanske istine razvětli um dětinski, a u sèrdcu da uzkrisi iskru nebeske ljubavi. Zato u pamet svojih malenih cěpi nebeske kalame spasonosne istine, i nemože se umiriti, dok se oni neprime, i dok neprolistaju zelenim lištjem. Da pako prije reda nepovehnu, brini se ovaj revni vèrtlar ne samo za světlost, već i za toplinu, nastojeć svom pomnjom, da sèrdce svojih nadahne toplinom, koja se mora po svih grančicah ugodno razlěvati, dok se nepokaže krasan cvět. Ali još nemože mu duša mira i pokoja uživati, jer vidi samo cvět, a nevidi nikakova roda. Zato ćudoredni zakon, koji je sam Bog vatrenimi pismeni napisao u grudi naše, ne samo pred oči svojim donaša, već i istu cěnu toli krěposti, koli mèrzkost opačine, kao takodjer i poslědice dobrih i zločestih činah, živahnimi bojami izražene, u svoje vrěme, kadgod se sgodna prilika ponudi, napominje i predstavlja. Da pako čim bolje děluje na sèrdce, navěštjuje onaj ćudoredni zakon kao svetu volju božju, te ga dokazuje iz vrela neizcèrpiva, iz sv. pisma — iz knjige božje, i ujedno pred oči stavlja nagradu skopčanu s dobrimi, kao takodjer i kazan, spojenu sa zločestimi čini, da tim što je pospano, probudi; što je probudjeno, uspava; što je opěšalo, pokrěpi; što je zabasalo, na pravi put dovede, a što po njem hodi, još bolje ohrabri i nadahne pravom utěhom. On znade, da od dětinske dobe neima bolje, u kojoj bi se moglo posijati toliko dobra za krěpost — za nebo; jer blažena ova doba najradje i najlašnje prima u se sěme svetosti. — On znade, da ovo plemenito sěme pod okriljem neutrudiva napora i neizcèrpive njegove ljubavi lasno postati može dèrvetom bogumilim, sâd nosećim za ovaj i věčiti život. — On znade, da blaženo ovo dèrvo nigdě plemenitije neraste, nego u plodonosnoj bašči — u raju dětinske nevinosti, gdě na vratih stoji angjeo da ih čuva, da ledeni mraz cvětak ovaj prije reda nepopari, i njegov bogumili rod neokuži čemernim dahom svojim.

2. I zato dobar naučitelj nepoznaje u životu milijega sèrdcu svomu časa, nego kada može stupiti u kolo onih, o kojih reče Isu-

kèrst: „Dajte da k meni dojdu.“ Tà kako da mu se ne raztopi sèrdce od miline, kad opazi kako im se u očijuh krěsi nebeska iskra nježne ljubavi, kako im se po ustnah, po licu žari krasno rumenilo zorice, koja se je istom divno pojavila na mladjanu obzorju života.

3. Dobar naučitelj živahno ćuti, da je tèrpljivost pèrva i najvěrnija druga ljubavi; jer težka je i tèrnjem posuta staza ljubavi, kojom mora udarati; dalek je put, koji valja prebaciti, a malena je, slaba i vetrenjasta družba, s kojom se ima uzvišenomu cilju približavati. — On znade, da kao što vihar i oluja sbija bogate i obilne usěve: tako da i netèrpljivost njegova utamanjuje najkrasnije blagodati naravi. On znade, da vèrtlar nije kriv tomu, što nemože da sumbul, bezmirisno cvětje, pretvori u miomirisne ruže, a ni ružah nije kadar uzgojiti do visine jele, koja se propinje u oblake. On znade, da je stèrpljen spašen, da je on samo onaj, koji sije i zalěva, a da sám Bog daje naraštaj. On znade, da je njegov nauk spodoban zèrnu gorušičinu, koje, premda se izpèrva čini maljušno i neznatno, ipak u svoje vrěme postaje lěpim i velikim stablom, nosećim plemenit rod. — On, ako ga i tašta oholost preko ramenicah gleda i tura na stražnja města u druževnom životu, u savěsti ipak točno izpunjene svoje dužnosti traži i nalazi najsladju svoje duše utěhu, veli bo neprevariva istina, „I biti će pèrvi poslědnji, a poslědnji pèrvi.“ On nežedja ni za zlatom, ni za srebrom, ni za taštom čaštju, već za nevinimi dušami, kojih angjeli neprestano gledaju otca u nebeskoj světlosti. On, kad još i pod večer svojega trudnoga života okom svèrne po širokom, svojima rukama obradjenom i svojim znojem natopljenom polju, i ugleda ne samo cvětje već i plod, plod najplemenitije vèrsti, plod u svakom izobilju, plod, koji ne samo sada živuće nego i pozno potomstvo veseli i okrěpljuje, plod, koji nikad neprestaje, koji je još i preko groba pravo razkošje duše, kad sve to ugleda punim pravom zavapiti može: „Sad odpusti Gospodine slugu svoga u miru, jerbo su vidile oči oči moje sposonos tvoju.“

4. Dobar naučitelj osětja, da je življenje naučitelja zakonik učenikah; da treba najprije sebe posvetiti, pa onda druge, i da oštro oko dětinske premda nejake dobe proniče tja do dna duše njegove, i vidi, što se u njoj i na polju radi; zato prenavljanje i licuměrstvo-varave krinke ove — muževno prezire i města im nedaje u sèrdcu svojem, već cělim vladanjem svojim izražuje ono, što valja — što mora da bude.

5. Dobar naučitelj znade, da milozvučna rěč, da smiljeno oko i lice puno blage dobrote najlašnje kèrči put, koji k sèrdcu vodi: zato je ne samo rěč, već i oko, i lice, i čelo pravo ogledalo duše njegove.

6. Da pako tim lašnje stupiti može u stope Onoga prijatelja velikoga, „koji uze děcu u naručaj svoj i blagoslovi,“ tople molitve šalje put nebesah k Onomu, od kojega sve dobro dolazi.

7. Dobar naučitelj, prije nego što se s uzgojenimi pod okriljem svojim mladicami razstane i odpusti ih na široko more burna života, u ruke im daje luč vėre, a u sèrdce ulėva oganj božje i bratinske ljubavi. I da im se svėtlo ovo, oganj ovaj neugasi, ako bi gdė posèrnuli, daje im za čuvara strah božji, a za okrepu pruža im nadu vėčite slave, koja nam je pripravljena; da pače obećava im istoga Boga, „koji se i sam za platju, za veoma veliku platju daje onim, koji ga ljube."

8. I kad dobar naučitelj, na veliku brigu i žalost mladjane u Isusu porodice svoje, zatvori oči, da odpočine od svojega velikoga truda, pasti će mu na grob mnoga suza, iz koje će proniknuti krasni cvėt zahvalnosti, kojega će nježni stručak ukrasiti njegov — nepovehli vėnac neumèrlosti.

XXXIV.

Pasko Antun Kazali

rodio se je u Dubrovniku g. 1815; sada je svetjenik biskupije dubrovačke urednik zvaničnih novinah „Osservatore Dalmato" i „Glasnik Dalmatinski."

Izdao je na svėtlo, osim manjih dėlah u talijanskom i našem jeziku: 1. Zlatku, pėsan, u Zadru 1856; 2. Trista Vicah Udovicah, pėsan, u Zadru 1857. — Počam od g. 1855 uredjuje „Osservatore Dalmato" i „Glasnik Dalmatinski." — Za tisak je pripravio: Siroticu od Lopuda, pripovėst; Cviet bezimeni, pėsan; Glas iz Pustinje; Bršljan i dub.

A. Iz Zlatke.

XXVII.

U što vrėme leti nećutjeno
U razkoših stvorenoga raja
Za to dvoje izbranih duhovah.
Mala knjiga Vaclavu dopada,
Mala knjiga od poznane ruke.
To je knjiga dragog prijatelja,
Prijatelja mladoga Bohvala,
Kogano je doma ostavio
Za obranu svoje stare majke.
Rajski posmėh po licu mu pliva,
Dočim knjigu ljubimca otvora;
Al do mala oči mu se mute,

Oči mute, a obraz mu blědi.
Zlatka njega preljubezno pita:
„Što ti težko, izbrana ljubavi,
Što ti težko mala knjiga kaže,
Te ti tėra rumenilo s lica,
Te ti stavnost junačku otimlje?“
Junak njojzi mèrtvo odgovara:
„Kaže knjiga, moja dušo draga,
Kaže knjiga, da se razstavimo.“
„Ha!“ poklikne izza glasa tanko,
I grabi mu knjigu žalostivu,
I pročita uztresena Zlatka:
„Sve sinove domovina zove,
Da ju brane od neprijatelja;
Nemože se nitko da odmakne,
Moj Vaclave, bez sramote věčne!“ —
Da postavi tkogod kip voštjani,
Da priliči neprimètnu žalost;
Ili da mu na oku izvire
Mala suza, koju jad uledni;
Ili da mu usne uzdèrhtjuju
Kô dětetu, ujadanu plačem;
Ili da mu po čelu sěvaju
Cèrnom kèrvi žile nadojene:
Zlatka tadar i taj kip voštjani
Měnit město mogli bi bez truda.
Ne za vele! Kada žena ljubi:
Uprav ljubi i žèrtvuje mužu
Samu sebe, samu ljubav svoju.
Nakon malo svoje sèrdce stisne,
A nad sèrdcem pametju savlada,
Te Vaclavu dobljenom boleštju,
Slabim veli, ali čistim glasom:
„Neću sraman da budeš rad mene!
Premda svoju sramotu ja ljubim.“

XXVIII.

Pa napokon poslědnom izuste
Rěč žalostnu, često ponovljenu,
Rěč, što gorkost svu sakuplja: „S Bogom!“
On otide.

XXIX.

List za listom, glas za glasom hitne
Ostavljenoj Zlatki prispijeva,
I gorkost joj dalečine sladi:
„Danas tu je, i misli o meni!
Tu će sutra, mislit će o meni!“
Tako Zlatka sebi progovara,
Dokle Vaclav domu svomu dodje.
A u dom svoj kad joj Vaclav dodje,
Što viděše polja ratoborna,
Grozna polja, od Boga prokleta,
Sve bratinskom kèrvi napojena,
Što viděše dělah junačkijeh,
Il veselje, il jad uzrokuju,
Sve to vidě opisano Zlatka.
Svaka knjiga kakvu žalost taži,
Žalost taži, bolju nadu goji,
A sa nadom něku radost tajnu,
Da bi njega bèrzo zagèrlila.
Svedj ljubiva u sèrdcu i duši,
Svedj ljubiva, a sad i častiva,
Sada novom ověnčana slavom.
Lěpir-Ljubav u ženskih očijuh
Najmilije oblaštjiva krila
U světlosti, kôm obasja slava
Lovor bojni i hrabrost junačku.
Mnîm rad toga u stara vremena
Radogosta i Ladu su spleli
U Leljevoj neréšivoj uzi.

XXX.

Jošte rata dnevah pogibeljnih
Neběše nam oglas navěstio,
Kad u boljem smislu i ufanju
Zlatka se je ljubavi nadala,
Kad se vrati iz kèrvavog boja.
Ona za se razredjuje danke,
I za njega danke razredjuje,
Kô bi sladki život provodila.
I pripravlja u tajnom veselju,
Kako će ga primit iznenada. —
Vèrh ostalih ljubeznih pripravah

Ona mu je tanki vezak vezla,
U kojem je htěla da spomene
Gdé ga Slava nježnije obljubi.
Jutrom rano digla bi se mlada
U potaji, da to nitko nezna,
Nastojanjem nedógovorivim
Da dovèrši taj svoj trud presladki.
Jedno jutro obično vezući,
Jur pri svèrsi njênog milog posla,
K njoj ulěze dvorkinja nezvana,
I ovako Zlatki probesědi:
„Jedan momak inostranske zemlje
Prosi milost, gospodjice draga,
Prosi milost, da ga sadar primiš.“
Njoj lagahno Zlatka odgovara:
„Znaš li, zašto u nedoba pita,
U nedoba da ga primim sada?“
„Ništa nije na pitanje naše,
Ništa nije odgovorit htio.“
Za hip stane Zlatka zamišljena,
Pak — „Nek dodje!“ — dvorkinjici veli.
Tad ulěze jedno momče mlado
Mila lica, kipa junačkoga,
Ali slaba, da ga jedva kretje.
Něka žalost na obrazu sědi,
Něka žalost oči mu pomuti:
Nemože ga ni da gleda Zlatka,
Da nećuti, da joj sèrdce čane.
Izza pèrvog kratkoga pozdrava,
„Pověst mi je, on govori Zlatki,
Pověst mi je za tvê uši samo.“
Dočim Zlatka sluzi naredjuje,
Da nju s momkom na samu ostavi,
Junaku je oko poběgnulo
Na taj vezak, koji Zlatka veze.
Vezak gleda inostrano momče,
Vezak gleda, a suze prolěva,
Nit ih tare, niti ih pokriva.
Gleda Zlatka něšto udivljena,
Něšto tužna, da on suze roni,
Te mu ove rěči progovori:
„Čemu suziš, momče nepoznano,
Čemu suziš nada vezom mojim?“
Junak njojzi tiho odgovara:

„Tko je i dan živio s Vaclavom,
Taj je čuo Bohvala spomenut —
Ja sam Bohval“ . . . . Al mu rěč preseča
Medju radom i bolesti Zlatka:
„A on gdě je? A što domovina?“ —
„„Domovina davno poginula! —
„„Poginula! A nje vitezovi?“ —
„Poběgnuli — uhitjeni — mèrtvi. —
„Gdě on běži?“ — Vaclav naš neběži! —
„On uhitjen! Pustit se uhitit
Od onakvog dušmanina krutog!“
Posmije se směhom žalostnijem.
I Bohval joj lagahno priloži:
„Naš se Vaclav hitat nepuštjaje!“
Rěč oledni na ustijuh Zlatki,
Obim’ rukam’ lice zakrivala,
Kroz pèrste joj vrela suza pišti,
Zagušeno jecanje prodire.
Malo hipah tako postojala:
„Ne, ne mèrtav!“ izvan sebe klikne,
„Ne, ne mèrtav! Rec’, da mèrtav nije!“
Gledaše ju Bohval do tadara,
Al tadara na tla oči skine,
Oči skine, ništa negovori:
„Mèrtav! Pošo!“ jadna Zlatka veli,
„Ah Vaclave, zašto si poběgo? —“
„„U odbiru smèrti il sramote
Ti si znala što bi Vaclav obro““ —
„Al ti běžiš! Vaclav mi je reko,
Da ga nebi ti pustio sama
Il u smèrti, ili u životu.
On mi leže u cèrnu zemljicu,
A ti živ si! A ti, eto běžiš!“
Neizusti ni malahne rěči,
Neg na pèrsih odpinje haljine,
I kaže joj pèrsa obvijena
Sve okolo pasom kèrvavijem:
„Jutros su mi rane pregledali,
I rekli mi, da do malo časah . . . .“
„Ah!“ poklikne Zlatka problěděla,
Očim’ svije, i stoji da pane.
Krije pèrsa Bohval užaloštjen,
Krije pèrsa, a milo ju dèrži:
„Duh me svede moga prijatelja,

Da ti predam ovu knjigu malu,
Da ti rečem, da rěč najposlědnja
Ti si bila u njegovih ustih,
Da ti podam najposlědnji cělov,
Koj ti posla dušom na ustnicah"
To veleći knjigu iz nédarah
Junak vadi i na vezak stavlja,
A kod knjige pramak zlatnih vlasih,
Gajusnih prahom i kèrvlju sgusnutom.
Bratinski ju u čelo cěliva,
I ovako u suzah besédi:
„To, što vidiš, sve je što imamo
Od Vaclava i tvoga i moga."
Uputi se, da se odaléci,
Nu ga Zlatka za ruku prihvati:
„Kam ćeš takvi? Kod mene počini!"
Žalostno se Bohval ponasmije,
I veli joj: „Idem, da počinem! —
Al u zemlji, gdě Vaclav počiva!"

XXXI.

Ima jadah, koje sèrdce ljudsko
Jednom kuša, nit ih poslé kuša,
Kad gorkosti težkom razpuknuto
Svu oćuti žestočinu boli;
Tom oćuti, pak nikad nećuti:
Pèrva bolest i poslédnja bude.
Ima jadah, koji kroz pameti
I kroz sèrdca jednako prodiru;
Neda jadna zabušena pamet,
Da na sèrce sva bolest nasèrne;
Neda pamet, jerbo nevěruje,
Da je tako sva radost života,
Vas joj pokoj i uzdanje njeno
Jednom palo, jednom poginulo.
Ali svak čas danom izza dana
Kuša talog čaše neprimljene,
Neprimljene u pèrvome hipu,
Al koju joj svaki čas pridaje
Neblaživa ruka istinosti.
Sad se vèrti Zlatki po pameti,
Je l' tu uprav jedno momče bilo,
I strašnu joj sgodu navéstilo.

Il to san je grubi izpod more.
Nu kad gleda knjigu i bič kosah,
Sniva joj se, da su zavidnici
Izmislili takvu smèrt pregorku,
Da bi zasvedj sjadili joj dušu.
Kad ugleda listak knjige male,
A u knjizi ovo malo rěčih:
„Uvěk s Bogom! Kada budem prošo,
Bud' ti draga moja uspomena!“
I na knjizi, spisanoj olovkom,
Značak kèrvi posve neotrene:
Po mislih joj razastèrta magla
Nedopuštja da vas jad oćuti,
Nego ljubav opornim povratkom
Pošaptava rěčih za ufanje.

Malo danah běše postajalo,
Glas nam stigne žestokoga boja;
U tisući žalostnih pověstih
Ova dodje najžalostivija:
„Sedmog rujna okolo ponoći,
Dok se grada predaja pogadja,
Kad viděše, da obrane nije,
Jedno momče roda gospodskoga
Malo rěčih na komadu knjige
Malo rěčih olovkom upisa,
I bič kosah svojom britkom sabljom
On sam sebi sa glave odsěca
I predava svomu pobratimu,
Predava mu i Bogom ga kune,
Da to nosi dragoj na daleko.
Još ovako njemu progovara:
„Eto vidiš, dragi prijatelju,
Eto vidiš, da do malo časah
I bez mača bih ti poginuo
Samo s kèrvi, što iz sebe točim.
Dok me jošter ovo malo duha,
Dok me jošter po zemljici vodi,
Neću vidět, da podpišu srama.
Nu tako ti naše domovine,
I tako ti tvoje stare majke,
I tako ti Boga velikoga,
Ti otidi k mojojzi ženici,
Ako bi ti dopustile rane.

Ponesi joj ovo za spomenu,
Cělivaj ju mojimi cělovi,
I kaži joj, gdě sam junak pao.“
To veleći i dragog těšeći
On se vrancu na ramena baci,
Kroz konjike juriš učinio,
Joh onomu, kojega susrete
Britkom sabljom i desnicom rukom!
Al obkoljen množtvom odasvuda
Na sabljah ga svojih razniješe
I kopiti konjah poplesaše.

B. Iz Trista Vicah Udovicah.

Guslar.

Podiže se vĕtrić od zapada;
Lakim krilom jedva more liže
I probudja valove skorupom
Kakav posmĕh na dĕtinskom licu.
U svom letu nikoga nesreta,
Dok doletì do naše brodnice,
Koja leži polag Dubrovnika,
Pĕvajući i pripĕvajući.
Nu kad vĕtrić ugledà brodnicu
Urešenu stĕzi i zlamenji,
A na njojzi pet tisuć’ junakah
Po izboru mladih Dubrovčanah,
S kojimi je prije putovao
Po vodama četir’ strane svĕta,
On se milo po jedrima nĕži,
I mata hi, da bi poletĕli
S njim zajedno niz to sinje more.
Za trenutje brodnica se šika,
Ko da misli bi li i nebi li,
Dok na svèrhu duhom nadahnuta
Podigne se blagim veličanstvom,
A za njome vĕtrić od zapada,
A za vĕtrom molbe i uzdasi,
Kojino su nebo pronicali,
A iz sèrdcah ljube i sestrice
Sa požudom mladog i staroga.
Kad ugleda mladež preuzdajna

Svojim plavim krila razapeta,
Do nebesah veselo uzklikne,
Da zajekti bèrdo i dolina.
To jektanje svakoga mi budi,
To mi budi dva vrana gavrana,
Kojano su svoja gnězda vila
U hridinah povèrh Žarkovice.
Vran je vrana rano dozivao,
Vran je vranu jadno besědio:
„Ostav' vitje, oj vrane gavrane,
Ostav' vitje nad golimi ljutmi. —
Poletimo niz to sinje more
Baš po tragu drěvah dubrovačkih,
A za njimi, sve mi sèrdce veli,
Ima piće koliko nam drago,
Ima piće za nas i za legla —"
„A mi hodmo!" drugi odgovara,
„Něšto tako i duša mi sluti,
Od kadar sam pèrvom obrazio,
Da nevrědjen Dubrovnik posèrtje,
Da bi tudje borbe razvadio,
Da bi tudje vojvode slědio,
Da bi tudje listak lovorike
U svoj věnac gizdavi upleo.
A što činiš prem ponosni grade,
Ah! što činiš, zašto Boga sèrdiš?
Ili ti je mladež dodijala,
Da ju těraš, tamo da pogine
Ubijena, a za tudju slavu?
Il su tvoji vojvode zginuli,
Da ti šalješ morske sokolove,
Da slušaju tudje zapovědi?
Ili ti je věnac uvehnuo,
Te ti treba lista kèrvavoga,
Da děvično cvětje ti nakiti,
Kiem te je naresila Slava?
Evo nam je osam stotin' lětah,
Od kadara svoje gnězdo vijem
Po pećinah gole Žarkovice,
A od tad te, Dubrovniče stari,
Dobra sreća nikad neostavì
Il na kopnu, il na moru bio.
Nu do sada nisi tudje misli
U svê misli nikada ulago,

Nit si isko postat naslědnikom
Ah! zastave tudjih vitezovah.
Dosta bì ti rusa glava tvoja,
I dosta ti desna ruka tvoja
S molitvami tvoga svetog Vlaha.
A od sada kako će ti biti?
Hodmo, brate, hodmo da vidimo.«
U toliko brodnica vesela
Jezdi živo preko sinjeg mora,
Jezdi živo, al zlom kobi živo.
Svi joj větri blago ugadjaju
Dok se sdruži s brodnicom ispanskom,
I upravi put Afrike plavi,
I dojedri do žalah prevarnih —
To tad gadja, a od tad odgadja.
Slazi sunce za cèrnim oblakom,
Kog natěra větar iz iztoka
Puna dažda i ubitne krupe;
Dočim dune amo iz nenada,
Dune vihar sa sěvernih stranah,
Jedra dere, a katarke kèrši,
Sve uzbunja more na valove.
Goni brode na kraje nevěrne,
Prolama ih na skrovenih stěnah,
Prolomljene pučina proždire.
Stoji jauk jadnih pomoracah
Nad mukanjem mora i viharah,
I žalostno do neba prodire.
Blago tomu koj dospěva jednom!
Sunce žarko, koje sinoć side
Prosvětljujuć najlěpšu brodnicu,
Što sakupi silni Karlo-Peti
Po svojieh i tudjih dèržavah,
Kad se danas vèrhu nas povrati,
Ono ugleda malo plovutinah,
Kimi tuku o hridi valovi,
I někakve izranjene sužnje,
Što pred sobom Cèrnac goni ružno.

XXXV.

Ivan Kukuljević Sakcinski

rodio se je u Varaždinu g. 1816; sada je u Zagrebu zemaljski arkivar i predsědnik družtva za pověstnicu jugoslavensku, koje je g. 1850 ustanovio.

Izdao je slědeće spise: 1. Juran i Sofia, igrokaz, u Zagrebu 1838; 2. Stěpko Šubić, drama, u Zagrebu 1843; 3. Različita děla u 4 sveska, u Zagrebu 1842—47; 4. Slavjanke, pěsme s historičkimi primětbami, u Zagrebu 1848; 5. Život Jurja Julia Klovia slikara, u Zagrebu 1852; 6. Děla Dominika Zlatarića, u Zagrebu 1854; 7. Dogodjaji Medvedgrada, u Zagrebu 1854; 8. Izvještje o putovanju po Dalmaciji u jeseni g. 1854, u Zagrebu 1855; 9. Prvostolna crkva zagrebačka opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah, u Zagrebu 1856; 10. Stari pjesnici hrvatski, 2 svežčića, u Zagrebu 1856—58; 11. Izvještje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i u Rim, u Zagrebu 1857; 12. Slovnik umjetnikah jugoslavenskih (I. svezak u Zagrebu 1858).

Osim toga uredio je sve dosad izašle knjige Arkiva za pověstnicu jugoslavensku i obogatio ih s više sastavakah.

A. Iz spisa: Pèrvostolna crkva zagrebačka.

Dogodjaji cèrkve.

Oko godine 1091—1095. utemeljio je pèrvi ugarsko-hèrvatski kralj, sveti Ladislav, u sadašnjoj Hèrvatskoj biskupiju zagrebačku. Za vréme hèrvatskih vladarah spadaše ona najprije pod biskupiju sisačku, zatim pod kninsku, a pod vèrhovno ravnateljstvo nadbiskupije splětske.

U isto doba, kad je rečeni kralj Ladislav utemeljio zagrebačku biskupiju, sagradi on u Zagrebu, po svědočanstvu věrodostojnih poveljah, takodjer stan ili samostan (monasterium) za biskupa; dakle i pèrvostolnu cèrkvu, jer se s kèrštjanskoga gledišta ni pomisliti nemože samostan bez cèrkve.

Da li je ova cèrkva za kraljevanja Ladislava svetoga sasvim dovèršena, i da li je tako velika bila kao sadašnja, nezna se pravo; nu imamo razlogah misliti protivno; jer je stopèrv g. 1217. kralj Andrija II., na prošnju biskupa i kaptola zagrebačkoga, pèrvostolnu cèrkvu dao na čast sv. Stěpana posvetiti; što svědoči sam kralj Andrija II., u svojoj povelji govoreći: „Cum Ecclesiam per venerabiles Episcopos dedicari fecissemus,“ a znano je nadalje, kako ćemo dolé spomenuti, da su u kasnije doba mnogi dobročinitelji istu cèrkvu povećali i polěpšali.

Město, na kom je sv. Ladislav pèrvostolnu cèrkvu sagradio,

bijaše, po našem mněnju, ono isto, na kom i današnja cèrkva stoji; jer ju, po svědočanstvu poveljah, poslě kako su ju Tatari g. 1241. razorili, biskup Timotej samo popravi i polěpša, ne pako sasvim s nova, ili na drugom městu sagradi. Nestoji dakle mněnje onih, koji su tvèrdili, da je hram sv. Ladislava na sasvim drugom městu stojao, nego li što današnji stoji. Dapače mislimo, da nećemo pogrěšiti, ako gradjenje starije, to jest zapadne strane, naime sadašnje sakristane i blagajne u vrěme predtatarsko stavimo, jer se iz svega unutarnjega i vanjskoga graditeljskoga stroja vidi, da je ova strana u starije vrěme zidana nego li ostala cèrkva; a znano je takodjer iz rukopisa fratra i kanonika zagr. Rafaela Levakovića, da je još za njega (u 17. stolětju) pred vrati stare sakristane stojao grobni kamen Jelisave, kćeri Valentina, župana zagrebačkoga, već od g. 1200, dakle mnogo prije pohoda i razora tatarskoga. Neimamo pako dokazah, da je do vremena navale tatarske, poslě sv. Ladislava, nětko cèrkvu sasvim s nova ili na drugom městu sagradio.

U početku godine 1242. dodjoše Tatari u potěri za kraljem Belom IV. u neutvèrdjeni još onda Zagreb, te razvališe i porobiše pokraj drugih sgradah takodjer pèrvostolnu cèrkvu, kako to više poveljah svědoči. Nu nije věrojatno, da su Tatari sve cèrkvene zidine sa zemljom sravnili, jer k tomu nisu imali ni vremena, slědeći odmah tragove kralja Bele i njegovih četah sve do Jadranskoga mora, gdě su, po tradiciji, na polju grobničkom potučeni bili.

Tadašnji zagrebački biskup Stěpan II., vrativši se poslě odlazka Tatarah s kraljem Belom IV. iz Dalmacije i našavši pèrvostolnu cèrkvu oplěnjenu i razorenu, sagradi, po svědočanstvu kanonika Kovačevića, za svoju potrebu, pokraj pèrvostolne cèrkve, malu kapelu na čast sv. Stěpana pèrvomučenika; nu zajedno poče popravljati takodjer pèrvostolnu cèrkvu.

Poslě razorenja tatarskoga popravi i ukrasi takodjer zagrebački biskup Timotej, oko g. 1272. razorenu pèrvostolnu cèrkvu velikim svojim troškom, što nam svědoči povelja kralja Stěpana V., kojom potvèrdi g. 1272. zlatnu bulu kralja Andrije II., danu cèrkvi zagrebačkoj.

Po svědočanstvu Tomka Mèrnjavića i Tome Kovačevića, uresi biskup Timotej cèrkvene, po sebi sagradjene ili popravljene zidove svojim gèrbom, a taj gèrb biti će po svoj prilici: stojeći lav na stražnjih noguh, što se vidi sa sěverne, zapadne i južne strane na vanjskom zidu cèrkve i s nutra cèrkve na nosilcih ili konsolah od pilovah, na kojih stoje pozlatjeni dèrveni kipovi svetacah.

Nu čini se, da je pèrvostolna cèrkva zagrebačka već u pèrva lěta svoga preporodjenja, u vrěme rata kraljevah Stěpana V. i Vladislava III. s Otokarom českim, veliku štetu pretèrpila, jer su čete Otokarove iz Štajerske do Zagreba dopèrle, i nemogavši predobiti

utvèrdjenoga gornjega grada na griču, razorile kaptolsku stranu i sav prostor oko pèrvostolne cèrkve, gdě su bili stari banovi dvori.

Po smèrti biskupa Timoteja (4. travnja 1287) nastavi gradjenje stolne cèrkve sv. Augustin Kažotić (Gazotti), biskup zagrebački (1304—1318); nu neznamo pravo, da li na svoje ili na troškove Karola Roberta, što je taj kralj svoje ugarsko prěstolje imao najvećma njemu zahvaliti. Ako se nevaramo, biti će onaj gèrb, što u pročelju cèrkve pokraj druga dva gèrba na uzvišenom městu stoji, i što predstavlja pet lěrah i tri rěke, svakako gèrb kuće anžouske; nu nemože se za stalno opreděliti, da li od kralja Karola Roberta, koji je prilikom svoga pèrvoga dolazka u Ugarsku, te zatim višekrat, grad Zagreb posětio; ili od njegova sina Ludovika I., koji je takodjer višekrat Zagreb pohodio; ili napokon od Stěpana, mladjega sina Karola Roberta, koji je, bivši vojvoda čitave Slavonije, Hèrvatske i Dalmacije, u Zagrebu stanovao, te g. 1355. u istoj cèrkvi pokopan bio.

Poslě sv. Augustina nastavi biskup zagrebački, Ivan Alben g. 1420—1433 polěpšavanje pèrvostolne cèrkve, te ostavi za tu svèrhu nakon svoje smèrti 1500 fr. u zlatu i polovicu grada Kuvara i varoši Koprivnice, koju je od kralja Sigismunda dobio u zalog za 7000 marakah u zlatu. Ivanovim je troškom sagradjen unutarnji zid zvonika, na kom se vèrhu malenih vratah vidi u visini još sada uzidan njegov gèrb; zatim s vana s južne strane šesti podupirajući pil, zajedno sa zidom med petim i šestim pilom, što nam svědoči takodjer njegov ondě na dva města uzidani gèrb.

Za Ivanom Albenom bijaše Osvaldo Tuz, biskup zagrebački (1466—1499), koji je gradjenje i polěpšavanje pèrvostolne cèrkve nastavio, i veliku svotu novacah u to ime potrošio. On ponovi i svèrši skoro sasvim sadašnji presbiterium, uresiv ga svodom i zidovnimi pilovi, na kojih se još danas vide tri njegova gèrba, sa starim gèrbom ugarskim.

U istom presbiteriju, dovèršenu oko g. 1485., podignu biskup Osvald g. 1489 veličanstveni oltar na onom městu, gdě danas stolica nadbiskupova stoji. Biskup Vinković, koji je u 16. stolětju po Austriji, Štajerskoj, Erdeljskoj i Ugarskoj putovao, veli, da glede veličanstva i dragocěnosti nigdě nije našao podobna oltara. Osvaldova naměra bijaše takodjer sasvim svèršiti cèrkveni svod ili strop i dva nedovèršena zvonika. U tu svèrhu, neimajući dosta težakah, pozvà dne 16. listopada 1495. pismeno kaptol zagrebački, da mu sa svojimi kmetovi pomogne. Nu budući da je skoro zatim umro, ostavi u svojoj oporuci 10.000 f. za nastavljanje i dovèršivanje pèrvostolne cèrkve.

Osim toga ostavi Osvald po svědočanstvu jednoga pisma D.

Andrije, predstojnika cèrkve zagrebačke a zatim ostrogonske, od g. 1540., drugih sedam hiljadah, samo na gradjenje dvajúh zvonikah, s lěva i s desna velikih vratah.

Osvaldovu naslědniku biskupu Luki naloži god. 1500. kralj Vladislav, da ima ne samo cèrkvu nego i biskupov dvor popraviti i ponoviti, te zapovědi ujedno kaptolu, da na tu svèrhu Osvaldovih 10.000 fr. rečenomu biskupu odmah izruči. Al isti biskup Luka potroši od rečenih 10.000 fr. polovicu na kupovanje kaštela Svibovca za kaptol česmanski, a samo drugu polovicu obrati g. 1503—1509. na dovèršivanje svoda cèrkvenoga i na podignutje kora ili pěvališta, koje je dělilo svetilište od ostaloga prostora cèrkve, uresivši isti kor svojim i Osvaldovim gèrbom. Osim toga potroši Luka takodjer veliki broj svojih novacah na cèrkveni krov i na gradjenje jednoga zvonika i dvajuh oltarah, nemogavši dovèršiti drugoga zvonika, jer je onih 7000 fr., što ih je biskup Osvald samo za gradjenje zvonikah bio ostavio, tadašnji čuvar kaptolski, Ivan Jalšić, stric slavnoga Broderića, predao bio potajno u ruke kardinala Tome Bakača, zašto ga biskup Luka u tamnicu zatvori.

Poradi straha od Turakah naumi isti Luka sagraditi takodjer tvèrdu ogradu oko cèrkve, te utvèrditi i povećati biskupov dvor. Zato umoli rimskoga papu, da mu dopusti porušiti župnu cèrkvu sv. Mirka, što je pokraj pèrvostolne cèrkve stojala. Nu one iste godine, naime 1510, kada je dobio dozvolu od pape, da može pomenutu cèrkvu razvaliti, i kada je ograde započeo graditi, umre, te ostavi, po svědočanstvu spomenutoga predstojnika i doktora Andrije, 16.000 zlatnih dukatah na konačno dovèršenje cèrkve i ogradah.

Kardinal Toma Bakač, koji je po smèrti biskupa Luke stolicom biskupije zagrebačke upravljao, neizpuni žalibože savěstno zadnje želje biskupah Osvalda i Luke, obrativši Osvaldovih 7000 fr. i Lukinih 16.000 dukatah na sasvim druge stvari, nego li na gradjenje cèrkve, te samo njemu i tadašnjim okolnostim imade se pripisati, što je drugi zvonik, koji su prijašnji biskupi do krova cèrkve podignuli, do sada nedovèršen ostao. Medjutim potroši ipak Toma kardinal mnogo novacah na utvérdjenje biskupova grada i cèrkvenih ogradah. Ovo u ono žalostno vrěme neobhodno potrebito dělo, izpričava ga barem poněšto, što se je manje brinuo za polěpšavanje same cèrkve.

Za biskupa zagr. Šimuna Erdőda, prilikom neprestanoga medjusobnoga vojevanja dvijuh razjarenih stranakah, slědbenikah cara Ferdinanda i kralja Ivana Zapoljskoga, dopadè stolnu cèrkvu zagrebačku velika šteta, kojoj žalostne poslědice još i danas vidimo. Godine naime 1529. u vrěme obsade grada biskupova od strane Ferdinandove němačke vojske, pod generalom Nikolom grofom Thurnom, razori isti general sve kanoničke kuće u kaptolu, poruši

gornju stranu kule, što je bio kardinal Bakač pred cèrkvom sagradio, te neprosti ni pèrvostolnoj cèrkvi, upaliv joj krov i porušiv čitavu desnu stranu cèrkvenoga pročelja sa polovicom zvonika.

Tragovi ovoga razorenja vide se još danas, jer dok lěvo krilo pročelja u svojoj klasičnoj cělosti sačuvano stoji, skèrpano je desno krilo svakojakim malenim kamenjem, a na město prijašnjega okruglоga velikoga okna, načinjen je drugi prozor bez svakoga razměrja.

Štetu po generalu Thurnu pèrvostolnoj cèrkvi nanešenu mogla su jedva tri stolětja poněšto popraviti, jer kroz ovo vrěme sve do naših vremenah nije bila Hèrvatska bez ratovah i bez navalah susědnih Turakah. Šestdeset čitavih godinah poslě toga ostadè stolna cèrkva bez svakoga krova. Biskup Ivan Krančić nazvan Monoslaj († 1584.) pomisli pèrvi na ponovljenje krova, te ostavi u svojoj oporuci na tu svèrhu 820 fr. i 100 talirah. Ali stopram oko god. 1590. dovèrši isti krov od dèrva biskup Gašpar Stankovački.

Godine 1624., drugoga dana po duhovih, u 9 satih na večer, udari grom u bogato urešenu pèrvostolnu cèrkvu zagrebačku, upali krov i poruši veliki kèrst, što je na krovu nad svetilištem stojao. Ovaj kèrst probije svojom težinom svod ili strop svetilišta, te kroz šupljine prodre oganj u svetilište cèrkveno, razori krasni oltar, koji je bio Osvald sagradio, a pokraj ovoga još dva manja oltara. Zatim prodre oganj takodjer u dèrvom popravljeni zvonik i raztali tu sva zvona, te učini cèrkvi štete u vrědnosti do 30.000 fr. po tadašnjoj velikoj cěni novca. Tom prilikom pogori na više městah i grad biskupski.

Tadašnji biskup, Petar Domitrović, uvěk s malo novacah, obrati se s molbom za pomoć na plemstvo hèrvatsko i dobi do skora na svèrhu popravka cèrkve bogatih darovah od svih stranah. Ban hèrvatski, Juraj grof Zrinjski, položi pèrvi na saboru hèrvatskom dvě stotine talirah u gotovu i pokloni toliko dèrva, koliko bijaše za gradjenje i pokrivanje cèrkve potrebito. Vojnici iz granice hèrvatske pokloniše osim svojih malenih darovah, još ukupno 2000 fr. rajnskih, što su imali dobiti od gradačke komore, koja je novce u gotovu izplatila. Mnogi plemići hèrvatski dadoše stranom u novcu, stranom u gradivu znamenite prineske. Kralj Ferdinand darovà iz tridesetnice nedelišćanske 1000 fr. ugarskih i osim toga trogodišnji dohodak praepositure šágske u salajskoj županiji. Kraljica Eleonora darovà 820 fr. ugarskih, što su imali platiti stališi hèrvatski u ime dara prilikom njezina věnčanja. Ivan Telegdi, nadbiskup kločki, pokloni 1000 fr., tadašnji kancelar ugarski 138 talirah, kaptol zagrebački dadè svoje kmetove za radnju itd.

Nu premda su svi potrebiti novci, skupa s gradivom, u vrěme biskupa Domitrovića sakupljeni bili, to nebi ipak za njegova života

započeto popravljanje, već stopèrv po njegovoj, neobičnim načinom sgodivšoj se smèrti, naime za biskupa Franje Ergeljskoga Hasanovića.

Najprije bi započeto gradjenje svoda nad svetilištem i presbiterijem, i u tu svèrhu načini biskup i kaptol g. 1620. sěčnja, ugovor s kranjskim graditeljem i vajarem, Ivanom Albertalom, koji je svoj posao godine 1632. dovèršio, i kroz ovo vrěme i novi veliki oltar za stolnu cèrkvu dogotovio. Zatim bì cèrkva prilikom težke bolesti biskupove dne 19. prosinca iste godine na novo posvetjena po Ivanu Tomku Mèrnjaviću, biskupu bosanskom i kanoniku kaptola zagrebačkoga.

Godine 1633. dne 12. sěčnja načinjen bi s gore spomenutim graditeljem Albertalom ugovor za gradjenje novoga zvonika, koji se je stopèrv god. 1643. dovèršio. Tako nebijaše biskup Hasanović, taj pobožni sin turskih roditeljah, toliko sretan, da vidi hram zagrebački sasvim ponovljen i popravljen.

Hasanovićev naslědnik, biskup Benko Vinković, naumi stolnu cèrkvu uresiti velikim portalom, i pogodi se u to ime s više spomenutim Albertalom g. 1640. za 500 fr. rajnskih, za 100 vědarah vina i za něšto žita. Nu kad se je dělo ponajbolje raditi počelo, umre biskup g. 1642., i tako budu ova vrata stopèrv trideset godinah kasnije, naime g. 1678. po kanoniku Vukoslaviću dovèršena.

Za biskupa Martina Bogdana bì stolna cèrkva zajedno sa zvonikom g. 1643. jedva dovèršena, kad se dvě godine kašnje, naime dne 29. ožujka 1645. u 10 satih po noći u gornjem gradu zagrebačkom porodi vatra, te razorivši skoro polovicu gornjega i dolnjega grada, takodjer stolnu cèrkvu stiže. Ovom prilikom izgori sav cèrkveni krov, a mnogi zidovi popucaše. Druge godine, dne 27. studenoga 1646, sruši se dugo vrěme nepokriveni svod cèrkveni, te razvali pet oltarah, stolicu biskupsku kod velikoga oltara, stolice kanoničke i prekrasno pěvalište s orgulami, što su stajale više tisućah forintih.

Poslě ove nesretne sgode pozvá odmah kaptol meštra dèrvodělca iz Optuja u Zagreb, te se pogodi s njim za cèrkveni krov. Jednu godinu kašnje, naime dne 23. sěčnja 1647., načini biskup Bogdan i kaptol zagrebački ugovor s graditeljem Ivanom Albertalom poradi popravka cèrkvenoga svoda, pěvalištah i porušenih pilovah, te u tom ugovoru bude obećano meštru 2.800 fr. rajnskih, 100 vědarh vina i něšto žita i sěna.

Bogdanov naslědnik, Petar Petretić, dadè svu cèrkvu, koja je bila do njegova vremena dèrvenimi daskami pokrita, opekom pokriti, te dovèrši tako 1665. pèrvostolnu cèrkvu, koja je od njegova vremena sve do danas, što se sgrade tiče, u jednakom stanju ostala.

B. Iz slovnika umětnikah jugoslavenskih.

Dioklecijan.

Dioklecijan (Dukljanin), car rimski, rodì se g. 245. u Dukli (Dioklea), malenom gradu dalmatinskom na cèrnogorskoj granici od veoma siromaških roditeljah. Za mlada posveti se vojničkomu stališu. Svojim umom, odvažnoštju i hrabroštju dotěra doskora tako daleko, da ga je car Probo, rodom iz Sréma, načinio zapovědnikom vojske u Meziji, a car Caro, njegov zemljak, rodom takodjer iz Dalmacije, uzvisio na čast konzula. Poslě smèrti ovoga cara, koga je godine 284. grom ubio, prozvà rimska vojska dne 18. listopada iste godine rimskim carem Dioklecijana, koji odmah s Carinom, sinom Cara, boj zatmetne, njega u bitci kod Marga (Margus) u Meziji nadvlada, te na stolicu carsku sěde. Da može laglje ravnati ogromno carstvo, uzme za pomoćnika Maksimijana, rodjena Srěmca, kojega, kao drugoga cara, u Milan stolovat pošalje, a sam otide u Nikomediju.

Do skora uvidi Dioklecijan nove strašne pogibelji za svoje carstvo; jer se u Britaniji, u Egiptu i u Africi porode bune. Mauri i Perzijanci počeše navaljivati na iztočne pokrajine, věra Isusova uznemirivaše duhove i prětjaše, da će novom svojom filosofijom novi pravac podati vladarem i životu narodah. U toj smetnji izabra Dioklecijan još dva pomoćnika, te uze za svoju pomoć Galerija, rodom prosta čobanina iz Sardike u Bugarskoj, a Maksimijanu poda Constancija Clora, rodjena takodjer iz ilirske pokrajine Dardanije, čověka dobra i mekana sèrca. Tako bijaše čitavo rimsko carstvo medju četiri cara, četiri rodjena Ilira, razděljeno, nu svih ovih bijaše otac i duša Dioklecijan. Poslě kako je 21 god. provladao, i sve nepriatelje carstva poběđio, dosadi mu gospodovanje i věčna borba sa světom. On se odreče 5. svibnja 305. god. carske stolice, na kojoj je do 12 godinah dèrmao světom, i odputi se u svoju domovinu Dalmaciju, nastanivši se u glavnom gradu Solinu. Živući ondě u miru, dao je poklisarom Maksimijanovim, kad ga je ovaj zamolio, da opet sědne na stolicu carsku, znameniti u historiji světa odgovor: „Da mogu pokazati Maksimijanu kupus, koji sam vlastitom rukom sadio, nebi on ni pomislio, da ću blaženi ovaj mir zaměniti olujom slavohlepnoga vladarstva.“ Dioklecijan bijaše pèrvi car, koji je toliko duševne sile pokazao, da se je svojevoljno odrekao carevanja i vladanja. Njegov priměr slědiolje kašnje mnogo slavenskih vladalacah u Bugarskoj, Sèrbiji, Poljskoj, i td., pa i němački car Karlo V. nije bio poslědnji. Nu Dioklecijanu nebi dano u istoj samoći poslědnje dane mirno i zadovoljno proživěti; jer moraše za života gledati,

kako su něki nezahvalnici njegovu porodicu proganjali, pa napokon istu mu ženu i kćer u Solunu ubili. Videći unapred sve one nevolje, koje su bile početak razsutja carstva rimskoga, umre u tugi i žalosti godine 313. —

Kao što su mu zasluge u dèržavljanstvu bile velike, tako nisu male ni one, koje ima za umětnost, osobito za graditeljstvo; jer je ovo tako bio obljubio, kao što su ga poslě njega obljubili ilirski njegovi zemljaci Constantin Veliki, Justinijan-Upravda i car Basilij. Njegova kupališta, koja je sagradio u Rimu, stoje još danas, premda je veći dio od njih, i to baš sredinu, slavni Mihalj-Angjelo Buonarotti god. 1561. pretvorio u lěpu cèrkvu „Santa Maria degli Angeli.“ Isto je tako pretvorena i druga sgrada, spadajuća k istim kupalištom, u cèrkvu „S. Bernardo a Termini.“ Kako su velika bila ova kupališta, može se iz toga zaključiti, što se je u njih 3200 ljudih na jedan krat moglo kupati; a kako su bila u svakoj struci urešena, može se suditi po tom, što su imala osobitu veliku sbirku slikah i dvě javne knjižnice. Osim Rima, uresi Dioklecijan prekrasnimi sgradami Milan, Nikomediju, Kartaginu, Palmiru, Alexandriju i Circesiju, a ponajviše glavni grad svoje domovine Solin. Velikolěpni i ogromni dvor splětski kod Solina, koji sada u razvalinah leži, najznamenitija je sgrada vremena Dioklecijanova. Kad čověk pregleda onaj veliki preko 700 noguh dugački i široki prostor, na kom je dvor stojao, pomisliti bi mogao, da dvor taj nije ondě sagradjen radi preděla, nego da je isti preděl pretvoren u prostran perivoj radi istoga dvora. Velike i mnogobrojne njegove sgrade pokrivaju prostor male varoši. Sazidan bijaše na četiri ugla i nakitjen mnogimi hramovi. Debeli visoki zidovi, koji su čitavi dvor obkoljivali, bijahu od braćkoga mramora, a stupovi od šarena ugladjena granita. Ovi zidovi imahu troja vrata, koja se još danas vide. Pèrva sěverna zvahu se: „vrata zlatna“ i vodjahu prema Solinu; druga „mědna“ bijahu s iztoka naprema Stobreću, staromu Epeciju; tretja „gvozdena“ sa zapada, naprema kojim stojaše perivoj za carski lov. Uza svaka ova vrata stojahu s obě strane dva osmokutna turnja, koji nisu bili viši od istoga dvora. Na svakom uglu dvora stojaše po jedan četverokutni turanj, svaki od osamnaest stopah u višini. Dva od ovih turanjah imala su četiri poda (kata), a dva druga samo po tri, i to zato, jer lice dvora od morske strane bijaše visoko 74 noge, a ostala tri lica samo 55. Osim toga bijaše sazidan medju onimi turnjevi, što su stojali uz rečena troja vrata, i onimi što su bili na uglih, još svuda po jedan turanj, jednake visine s ostalimi zidovi. Svega skupa bijaše na dvoru šestnaest turnjevah. S morske strane vidi se još jedan izlaz, za koji misle něki, da je nosio ime „srebrena vrata.“

Pokraj zlatnih vratah bijaše unutra, uz zid s jedne i s druge

strane, dugačko šetalištje (peristil), kojega su krov nosili prekrasni stupovi od egipatskoga granita i gèrčkoga mramora. S jedne strane toga šetalištja stojaše četverouglasti hram Aeskulapov, ili po novijem mněnju mausolej Dioklecijanov, a s druge strane osmokutni hram Iovin, ili kako něki misle, hram Dianin, pokriven okruglom, veoma umětno izradjenom kubom. Sada su obadvě ove sgrade pretvorene u kèrštjanske cèrkve: mausolej je posvetjen sv. Ivanu Kèrst., a hram B. D. Mariji. Na okolo toga hrama stoji osmokutno pridvorje ili trěm, nošeno od 24 lěpa stupa, nad kojega je svodom širila svoja krila kuba od hrama. Svod istoga hrama sagradjen je na posve novi, neobični način; jer lukovi od svoda nisu osamljeni i stisnuti medju stupove, kao što se vidi u glasovitom koloseu rimskom, i na mnogih starijih sgradah, već se diže prosto u visinu nad glavicami stupovah, pružajući se dalje u dugih redovih. Sgora bijaše taj hodnik nakitjen izvajanimi kipovi i svakojakom rezbarijom. U onaj dio dvora, u kom je Dioklecijan stanovao, vodilo je sedam skalinah iz hodnika, za kojim se je prostirala krasna, sasvim obla dvorana, dobivajuća svoju světlost od sgora kroz kubu. Ova dvorana bijaše nakitjena kipovi od kamena, koji su stajali u šupljini zida. Naprama ulazu prednje ove dvorane bijaše ulaz i trěm od najkrasnije dvorane čitavoga dvora, koja je bila duga 95 a široka 65 stopah. S desna i s lěva nosilo je svod ove dvorane šest visokih stupovah, iza kojih bijaše na svakoj strani prostor malo manji od iste dvorane. Iz toga prostora moglo se je po lěstvah pod zemlju i k jednim tajnim vratam, što su vodila do morske luke. Dvorana ova bila je takodjer urešena veličanstvenimi vrati, kroz koja se je išlo na galeriju, što je gledala na more. Uz ovu veliku dvoranu bijahu prislonjene s jedne i s druge strane dvě druge dvorane, od kojih je bila jedna odredjena za prikazivanja muzikalna i teatralna, a druga za velike svečanosti. Svod ovih dvoranah počivaše na 18 stupovah, koji su stojali 10 stopah daleko od zida, te se je tako oko cěle dvorane hodati i sědati moglo. Poslě ovih dvijuh većih dvoranah slědile su na svakom krilu pomanje dvorane, odredjene za blagovanje, i zvahu se „korintička i cizicenska dvorana.“ Zatim slědjahu dvorane blizu gorerečenih hramovah, gdě su se po svoj prilici poslě bogočastnih posvetilištjah, obdèržavale gostbe. Za ovimi bila su prostrana topla kupališta, do kojih se je moralo ići po lěstvah, načinjenih u sva četiri sobna kuta. Uz kupališta nalazile su se dvorane, za oděću onih, što su se kupali, ili u gimnastičkih igrah věžbali, a s druge strane bio je tako nazvani sphaeristerion, ili město za tělesna věžbanja. Nad ovimi toplimi kupališti bijahu na gornjem podu još dvoja druga kupališta, hladna i parna. Pokraj njih bijaše ložnica Dioklecijanova, razděljena na tri polukruga: u jednom od njih stojaše carska postelja, do koje se je moralo ići

kroz jedan lak (čemer), koji su nosila dva stupa. Prostor ovaj bijaše pokriven zastorom od rumeljke. Ista soba imala je i galeriju, na kojoj je straža stala.

Veći dio ovoga krasnoga dvora danas je porušen. Grad Splět sazidan je ponajviše na njegovu prostoru iz njegovih ostanakah. Mlětačka vlada, koja je nebrojene novce potrošila naurešivanje svoga grada, pomagala je rušiti velikolěpni ovaj spomenik dalmatinski, davajući osobite povelje privatnim ljudem, da mogu tu kopati kamenje i starine za svoju porabu. Kraljevi i knezovi hèrvatski rabili su gradju za gradjenje cèrkvah i javnih sgradah, a putnici svega světa robili su tu dragocěne ostanke, pa ipak stoje još danas veličanstvene sgrade razorenoga toga dvora, kojemu se divi cěli svět. Dioklecijan nije mogao lěpšega spomenika ostaviti svojoj domovini, do toga dvora; jer ako je baš i slog ove sgrade manje klasičan, nego što je bio starogèrčki i starorimski, nadvisio ih je ipak veličanstvom i bogatim velikolěpljem. Čvèrstoću ove sgrade potvèrdila su duga stolětja, a umětnost, koja je u skladu, osobito stupovah i svodovah od tih sgradah vladala, probudila je kasnije u mnogom Dalmatincu ljubav k umětnosti graditeljstva.

XXXVI.

Mirko Bogović

rodio se je g. 1816. u Varaždinu, u Hèrvatskoj. (Odrekav se svih javnih službah) žive u Zagrebu, baveći se ponajviše književnimi poslovi.

Izdao je ova děla:

1. Ljubice, liričke pěsme, u Zagrebu 1844.
2. Smilje i kovilje, liričke pěsme, u Zagrebu 1847.
3. Domorodne glase, političke pěsme, u Rěci 1848.
4. Frankopana, dramu u 5 činah, u Zagrebu 1856.
5. Stěpana, poslědnjega kralja bosanskoga, dramu u 5 činah, u Zagrebu 1857.
6. Razne literarne i političke članke, raztrešene po časopisih.

Osim toga ima za tisak priugotovljeno: 1. Pripověsti, stranom u Nevenu tiskane, 2. Matija Gubec, drama u 5 činah.

A. Iz Ljubicah.

1.

Što je sreća? — Zlatno runo,
  Što ga traži staro i mlado;
Svaki bi ga baš podpuno
  Osvojiti za se rado.

Od kraljevskog sjajnog dvora
Do prosjačke kolibice
Traži svaki bez odmora
Hitrokrile trag božice.

Svaki hoće da ju lati,
Zato za njom běži, bèrli;
Al ju rědko koj uhvati:
Mnogi samo sěnu ogèrli.

2.

Taj za željom slave u grudih
Širi krila na sve strane,
Iza gore mèrtvih ljudih
Traži, da mu sreća svane.

Kano zvězda kobna sjaje,
Koja plamteć nebom brodi,
A trepet mu koračaje
Slědom slědi, kudgod hodi;

Jer ga zove glas od dike,
Ime slavno steć u boju,
I neuvěnlim lovorike
Ovit věncem glavu svoju.

3.

Vitezom se pantheoni
Dižu, slavno gdě se štuju,
I njihovi čini smioni
U zvězde se jasne kuju.

Daj, paloga pitaj lava,
Napoleona velog sénu,
Je l' on sada bolje spava,
Nego prije na kamenu.

Sve te tašte igrarije
Puka svaga on sebaje,
Puka, koj mu slavno prije
Suzničara gorke vaje. —

4.

Za bogatstvom svaj hlepti,
Pa kad stigne srěću svu,

Za kôm duša toli hlepti,
Svi ga ljudi sretna zovu.

A njegovih trudah plata
Želiš valjda znati, šta je? —
Brojit, gledat kup od zlata,
Za sve drugo on nehaje.

Korist, radost skupac jedan
Iz svog zlata věk necèrpi;
Već uz njega žedan, gladan,
Tantalove muke tèrpi.

5.

Skupac nikom nevéruje;
Jer se i svoje sěne boji,
Sebi i drugim život truje,
I neljubljen samcat stoji.

Vrěme njega nepromění,
Nit upliva u njeg ima,
Sèrdce mu se okameni,
Jer Mammona narav prima.

A iz světa kad se seli,
Ništ sa sobom neponese:
Odvětnikah roj veseli
Tad njegove děli kese.

6.

Sreća stalna, sreća prava
U bogatstvu baš nestoji:
Mnogi prosjak mirnje spava,
Neg hiljade koji broji.

Vaj, sèrdašca puno jadna!
Oko njega gdě se vije
Skupost, kano zmija gadna,
Zadovoljstva ondě nije.

Ako li taj cvět necvate
Na stazici tvog života,
Brate, nema sreće za te:
Srěd zlata si tek sirota.

7.

Onaj svojoj u mudrosti
Taštomu se světu smije,
Njemu samo iz znanosti',
Štono kaže, sreća klije.

Rad istine, koju snubi,
Uputi se u visine,
Pa sve više i više izgubi
Blagi, sveti put sredine. . .

Ali koj se u viših bavi
Kruzih, ondě medj zvězdama:
Taj ti lako zaboravi
Što 'e najbliže: — sebe sáma.

8.

Zalud mnogi gubi vréme,
Nepuštjajuć pokoj duši,
Nove gradi svedj sisteme,
Što sagradi, opet ruši.

Mladost prodje, kosa sidi,
On uzdahe k nebu šalje,
Jer sad istom s strahom vidi
Stupe: dotlě a ne dalje!

Sad se sětja tek Ikara,
Koga, čim u nebo kani
Letět, žarko sunce sgara
U morskome dnu sahrani.

9.

Znanost, božja iskra sta,
Nam smèrtnim zato 'e dana,
U pustoši tog života
Da nam bude s neba mana;

Da okrěpi dušu našu,
Kó putnika miris-ruža;
Da osladi gorku čašu,
Koju često udes pruža;

A ne, kroz nju da vidimo
Što sbala rádi sna;

I da se odmah usudimo
   Stupit preko Rubikona.

10.

„Stranputice to su samo,
   Tam se sreća nenahodi! —
Šta ću dakle knd i kamo?
   Koj da put me k sreći vodi?“ —

Hitru loveć mnoga lěta
   Hodio sam na sve strane,
Znam sad, nigdě da necvěta,
   I odustah od nakane.“ —

Tako sboreć mnogi ljudi,
   Kó mudracah tajni kami
Traže sreću věk posvudi,
   A ja velim, da je u nami!

B. Iz Frankopana.

Prizor petnaesti.

(Zora puca.)

(Prijašnji. — Vojska Frankopanova, pred kojom se hèrvatski barjaci viju, i koju predvode Tahi, Jurišić i Banović, u tri odděla razděljena, žurno napred stupajuć dolazi, odmah skoči u gotove prekope i potèrči do Frankopana i Bakića. Trubljaši bojnu poputnicu trube.)

Frankopan

(*Tahu*)

Ti ćeš ostat sa odděļom svojim
Ovdě, da nam ledja osiguraš,
I ak' bude treba, pomoć šalješ.

(povuče sablju — — uzhitjeno ostalim.)

Vi ostali sa mnom! — žurno napréd!

(stavi se na čelo vojske, da ju vodi proti bedemom gradskim.)

Svi

(izim odděla Tahova, koji zaostaje, polete za Frankopanom, vičući užasno.)

Ban Frankopan, Ivan i Hèrvatska!

Frankopan.

(vodi žurno vojsku proti bedemom gradskim-uzhitjeno i glasno.)

Sav jur iztok ruděti počima,
Bit će kèrvi-ali ništa zato!
Svak je rodjen, da jednome umre,
Čast i bruka žive u sve věke,
Bez muke je junakovat lako,
Al pod krunom od olova težko,
Zato naprěd, děco, napred sa mnom!
Dobit nama pofaliti nesmě,
Grad taj za dva sata mora pasti,
Makar da ga isti djavo brani! —

(hrabreći tako vojsku, dovedu ju tja do bedemah gradskih. Směliji vojnici jur prislanjaju lěstve na bedeme, te se na njih penju gore. — U isti par Kečkeš, sav uzbunjen, sa svojimi vojnici dotèrči na bedeme.)

Kečkeš

(čim opazi penjuće se po lěstvah dušmane — poviče:)

Amo! — amo . . . Udrite! — nedajte! . . .

(obali sa bedemah dva najsmělija vojnika Frankopanova, što su se već gore popeli bili. To videći gradski vojnici, ohrabre se, te puškom i sabljom krěpko odbijaju navale dušmanah. Obća navala i odbijanje zatim nastaje. Žestoko puškarenje i zveketanje sabaljah čuje se sa svih stranah.)

Frankopan

(odozdo pregleda i ravna juriš, pa pošto opazi, da vojska njegova jur sa dvě strane, pod Jurišićem i Banovićem, iz prekopah na grad navaljuje — hrabrećim glasom.)

Naprěd, hrabra děco! — Tako valja! —

(prilikom toga jurišanja padaju pojedini sa obijuh stranah. Nebo se sve to bolje razvedruje.)

Kečkeš

(što svedj još hrabro sa svojimi odbija navale dušmanah — sám sobom.)

Neću moći sili odolěti
Tih djavolah, što na grad nasèrtju,
Al ću ipak izvèršiti dužnost.

(*glasno.*)

Eno tamo — udri! — dolě s njimi!

(nasèrne opet na dva vojnika Frankopanova, što se popeše na bedem, te ih obali u šamac — sám sobom.)

Naopako! — da sam slušo noćas
Sebe-a ne onog — —

(opazi blizo sebe stražara, s kojim je prošle noći govorio — gněvno.)

Ha, ti ovdě!
Eto tebi za drěmanje tvoje,
K tom' za gluhe uši, eto t' plaće!

(posěče ga.)

S nje ćeš spavat i oglušit do věk.

(gradski vojnici, nemogavši odolěti žestokoj navali Frankopanovacah, u borbi popuštjaju.)

Banović

(s lěve strane, hrabreći svoje vojnike — glasno.)

Vidite li? — jurve popuštjaju,
Udri, udri, dokle mahat možeš! —

Jurišić

(sa desne strane viče dušmanom (porugljivo.)

Zlo zgadjate, ljudi, naopako! —
Il su u vas puške ili sablje
Tomu krive, il zle ruke vaše.

Kečkeš

(bijući se sve jednako — i hrabreći svoje.)

Neslušajte, no udrite hrabro!

(čim opazi, kako pojedini oružje bacaju, te hoće da běže sa bedema u grad — strogim glasom.)

Nebojte se — stan'te! — ta ni oni
Nisu drugo, no baš ljudi kô mi!

(těra zatim svoje běgunce sabljom natrag na bedeme — žestoko i gněvno.)

Uzbijte ih — to je dužnost vaša!

(na sve strane potèrkuje, te hrabri svoje, da bedeme, kako valja, brane.)

Frankopan

(ozdo — čuvši kroz viku i pucnjavu rěči Kečkeševe — istomu glasno.)

Zaludu ih hrabriš, moj Magjaru,
Neslušaju — već čuj, što ti kažem:

Predaj mi se, bit će mnogo bolje,
No da s' dulje zalud kèrv prolěva!

Kečkeš

(ponosito i glasno odgovara.)

Neću, bane, predati se tebi,
Makar odmah, jadan, poginuo! —
Ja ću svoju isvèršiti dužnost.

Frankopan.

To je lěpo, a i hvale vrědno;
Al uzalud bez koristi hrabrost. . .
A što biti mora — to će biti.

(svojim vojnikom glasno.)

Juriš, děco! Ivan i Hèrvatska!

Svi

(dočim se sve to žeštje i mnogobrojnije penju na bedeme, čuvši rěči Frankopanove, uskliknu.)

Ban Frankopan, Ivan i Hèrvatska!

(gradski vojnici sa bedema sve više ustupljuju, a Frankopanovci sve žeštje nasèrtju na sve strane. Kečkeš sa svojimi izabranimi vojnici na jednoj strani još hrabro bedem brani — dok su mnogi vojnici Jurišićeva i Banovićeva odděla, slědeć svoje vojvode, na bedeme jur skočili.)

Frankopan

(opaziv sve to — Kečkešu glasno.)

Ogledaj se, kapetane grada,
Sva te skoro jur ostavi vojska, —
Predaj mi se, dok prekasno nije!

(Banović uzme od barjaktara barjak, te ga razvije i nabije na bedem gradski, Frankopan nastavlja.)

Evo gle, jur na bedemu gradskom
Naš se barjak vije — predaj mi se!

Kečkeš

(opazi barjak na bedemu, ohrabri svoje vojnike, te s njimi nenadano sèrne onamo, gdě se Banović sa někojimi vojnici nalazi oko barjaka. Banovićevi vojnici za časak uzmiču — u to Kečkeš spopane barjak, istèrgne ga gněvno.)

Dolě s njime! — dolě s tim barjakom buntovničkim.

(*baci barjak niz gradski bedem u šamac.*)

Tako-ondě truni!

Frankopan

(priskoči, digne barjak, pa poleti s njim prama bedemu, gdě se biju vojnici Kečkeša i Banovića, koji je svoje na novo ohrabrio. — Frankopan hoće — dèržeć lěvom rukom barjak, desnom sablju — da se približi léstvi, što bijaše ondě o bedem prislonjena, al u to puče puška sa srědine Kečkeševih vojnikah, te bana tane u pèrsa sgodi. — On sustane, i lěvom lukom barjak na pèrsi pritisne — zatim potiho.)

Dobro shvati — da nemože bolje . . .

Bakić

(koji se je svedj blizu Frankopana nalazio, sluteći, što se je sbilo, priskoči i bana obuhvati — plaho.)

Što je, kneže, za miloga Boga!?

Tahi

(koji je straga takodjer opazio, šta se je sbilo, dotèrči napred — brižljivo.)

Šta je, kako li je?

Frankopan

(*potisdano.*)

Kako Bog da! —

(Tahi i Bakić podupiru zatim Frankopana, koga sile poněšto jur ostavljaju. — Dok to biva s ove strane pod bedemom, Jurišić s one strane — pošto je uzbio gradske vojnike — udari barjak u bedem. Uz to takodjer s ove strane bedema Banović prodre do Kečkeša i nasèrne na njega. Ljuto se biju sabljami ta dvojica, ali najposlě ipak Kečkeš smèrtno ranjen pade. Zatim Banović s jedne, a Jurišić s druge strane sa bedema gone posadne vojnike, te ih tako goneć uzastopce slěde i za njimi unidju u grad. — Bitka na bedemih gradskih prestaje.)

Kečkeš

(*slabim glasom.*)

Nadvorniče, evo věrne sluge,
Što ga možda zaslužio nisi,
Evo kako gine! . . .

(*opazi ispod bedema ranjenoga Frankopana.*)

Šta to vidim?
Padè i dušmanin. —

(*zadovoljno.*)

Sad ću laglje umrijeti!

(*stanka.*)

Veseli se, kralju Fèrdinande,
Veseli se, nadvorniče i ti,
Najsilniji vaš protivnik pade!

(previja se od smèrtne boli, zatim lagano i sve većma tiho.)

Umréti ću — Bože — al sve jedno!
Tu se samo jedan svodić sruši
Baš neznatan, prem véran do kraja
Kralju svomu i njegovoj stvari ....
Šteta nije za me baš tolika,
Te se može lako nadoknadit,
Ali ondě! —

(*gleda onamo, gdě Frankopana drugovi podupiru.*)

Ondě se sad sruši
U čas isti kula ponosita;
Najsilniji bo zatočnik stranke
Zapoljacah svèršit će svoj život...
To je ... moja utěha ... u smrti ...

(umire. — Tahi i Bakić svedj još podupiru Frankopana, a vojnici sa svih stranah dolaze, te prizor taj žalostno okružavaju.)

Bakić.

(*Frankopanu.*)

Hajdmo, kneže, sada pod vaš šator,
Ond' će lěčnik ranu razviditi,
Donět lěka.

Frankopan

(*pouzdano.*)

Za mene ga nema!
Ja vas molim: tù me ostavite,
Tù pod vedrim nebom, a kèrv vruća
Neka teče prosto, dok neizteče
Iz svog vrěla, iz junačkog sèrca.

(*u taj čas sunce izhodi.*)

Eto sunce žarko jur izhodi,
I barjake naše na bedemih
Varaždina grada pozlatjuje.

(Banović i Jurišić ukazuju se na bedemih gradskih.)

Banović

(veselo — jer neopazi ranjenoga Frankopana.)

Ban Frankopan, Ivan i Hèrvatska!
Slava! — Slava! — Grad taj posve pade
Nam u ruke.

Bakić

(Banoviću — veoma žalostnim glasom.)

To je skupa dobit!

(*pokazuje ranjenoga bana.*)

Gledaj amo, mili pobratime,
Knez je smèrtno ranjen — jao, Bože!

Banović

(*prene se.*)

Šta to vidim?

Jurišić

(*sav pretèrnu.*)

Bože! — je l' moguće?

(Jurišić i Banović hitro silaze po léstvah niz bedeme, te dodju onamo gdě se Frankopan nalazi.)

Frankopan

(Tahu i Bakiću, što ga svedj do sad podupiràhu.)

Pustite me, bratjo, tù da legnem . . .
Tu na zemlji —

(zatim poda Bakiću sablju, a Banoviću barjak, što je sve do sad u rukuh dèržao, pa se lagano na zemlju spusti.)

Hoću da počinem —
Ona će me i onako skoro
Primiti u svoje tiho krilo

(svim su oči suzne. Banović i Bakić jedva se uzdèržavaju, da glasno neproplaću; isto tako někoji vojnici do njih stojeći. Frankopan nastavi ganuto.)

Nemojte mi, bratjo, sèrdca kidat
Plaćem svojim, veće me slušajte,
Kažite mi: hoćete li svèršit
Molbu svojeg umirućeg bana?

Svi

(*ganuto i oduševljeno.*)

Hoćemo za stalno! — Drage volje! —

Banović

Tako meni Bog pomogo! nam će
Sveta biti volja tvoja!

Frankopan

(očevidnim naporom něšto glasnije.)
Čujte:
Ostanite, ko šte do sad, věrni
Vazda kralju našem Zapoljanu,
To je pèrvo što vas molim lěpo;
Drugo jeste, da u město mene
Tahi bude odsele vaš vodja,
Slušajte ga, kano god i mene. . .
(*Stanka.*)
Kažite mi, hoćete li tako?

Svi

Mi hoćemo! — Bog nam budi svědok!

Frankopan

(*uspokojeno.*)

Lako dakle moć ću sad umrěti
(*dosěti se něšto.*)
Samo jedno mi još dušu tišti,
Jedno jošte —

Katarina

(*još ima prizora.*)

Gdě je moj Frankopan?
Gdě je?

Frankopan

(*spozna glas Katarinin — radostno.*)
Moja Katarino! —
(*sèrne pram nebu očima.*)
Bože!
Ti s' uslišo tajnu želju moju,
Još jedanput da ju vidět mogu!
(*umre.*)

XXXVII.

Karlo Bogoslav Šulek

rodio se je u Sobotištu u Ugarskoj g. 1816. Od g. 1842—1850 uredjivao je najprije **Danicu**, zatim **Narodne Novine**, napokon **Slavenski Jug** i **Jugoslavenske Novine**. Sada živе u Zagrebu kao spisatelj.

Děla su mu: 1. **Što namjeravaju Iliri?** u Biogradu 1844; 2. **Branislav** g. 1844; 3. **Austrianski državni ustav razložen**, u Zagrebu 1850; 4. **Naputak za one koji uče čitati**, u Zagrebu 1850; 5. **Sto malih pripověstih, čitanka za děcu**, u Tèrstu 1852 (prevod); 6) **Početnica za katoličke učionice**, u Beču 1853; 7. **Biljarstvo za višje hèrvatske gimnazije**, u Beču 1856; 8. **Prirodopis za nižje realne škole**, u Beču 1856 (prevod); 9. **Němačko-hèrvatski rječnik** (pod tiskom); 10. **Jugoslavenska Cvjetana** (pod tiskom). — Mnoge političke, prirodoslovne i filologičke razprave, u raznih časopisih.

1.

Prabiskupi dalmatinsko-hèrvatski.

(Iz katol. lista g. 1857.)

Sve je gotovo europejske zemlje prikrivao jošte cèrni mrak poganstva i neznabožtva, kad je neizměrnom božjom milošću spasonosna luč věčne istine nad našom domovinom ne samo prosinula, nego ju upravo žarkim obasjala světlom. Sěme kèršćanske věre, koje su posijali sami blagověstnici, po imenu njihova glava Petar, prolazeć Ilirijom na svom putu iz Azije u Italiju, a još više svenarodni apoštol Pavao, bèrzo je niklo, uzbujalo i pod neumornom njegom věrnih njihovih učenikah na skorom i krasnim cvětom procvalo i obilatim plodom urodilo. Što su bili za sadašnju Slavoniju (starinsku Pannoniju Saviju) sveti Klement, Epenet i Andronik: to bijahu za Dalmaciju sv. Tito i Herme, njezini pokrajinski biskupi. Njihovim nastojanjem tako se rěč božja u Dalmaciji razplodi, da je sv. Petar svoga učenika Dujma (Domnia) biskupom Solina, glavnoga grada Dalmacije, imenovao. Ovaj pèrvu cèrkvu ondě sagradi i oko god. 107. svojom kèrvlju istinu Isukèrstova nauka zasvědoči, te bi u broj svetih uvèršćen, i njegova se uspomena u Dalmaciji do dana današnjega osobito štuje. Pošto je rimski konsul P. Cornelij Nasica oko god. 137. prije Isukèrsta glavni grad Dalmacije **Dumno** razorio, prenešena bi stolica dalmatinskih vladalacah u glavni grad **Solin**, ležeći uz malu zatoku Jadranskoga mora, od prilike u sredini Dalmacije. Znamenito je to, da kao što su u prastaro doba dva preslavna grada, **Vineta i Venecija**, ona pèrva kod Baltičkoga, ova

naprama njoj kod Jadranskoga mora, a obě živi spomenici i svědoci starodnevne slavenske prosvěte i obrazovanosti, jednako gotovo imala ime: isto tako imaju i sěmeništa kèrštjanstva kod južnih Slavenah, Solin i Solun, slično ime, dà i sličan položaj: Solin (Salona) stolica pèrvoga biskupa, leži na obali Jadranskoga mora, a rodište slavenskih blagověstnikah, ss. Ćirila i Metoda, koji su na jugu vehnuću i korovom obraslu njivu kèrštjanske věre opet pomladili, Solun (Thessalonica) leži gotovo naprama dalmatinskomu Solinu na drugoj strani ilirskoga poluotoka, takodjer uz more.

Cvatuću je solinsku obćinu više putah poharalo běsnilo poganskih carevah: sila se je ondě prolilo plemenite kèrvi za věru Isusovu; nu sěme nebeske istine bijaše ondě palo u plodovitu zemlju, pak ako je bura neznabožtva i skèršila stabliku, ova se je za kratko opet pomladila, budući gojena gorljivimi vèrtlari sěmeništa kèrštjanskoga, kao što bijahu sv. Venancij, sv. Gjuragj solinski, sv. Anastazij — sve biskupi solinski, a pravi pastiri stada Isusova, jer su volili život položiti za svoje ovce, nego ih ostaviti i poběći, kao što čine najamnici.

Kad je Konstantin Veliki kèrstaš-barjak razvio i njim kèrštjansku věru zakrilio, ogranù i solinskoj cèrkvi sunce, i ona sve to više rastijaše i umnožavaše se, tako da se je smatrala kao glava Dalmacije, dapače područje njezino protegnù se i preko granicah ove zemlje. Jer i u sěvernoj strani Ilirije, to jest u Slavoniji, napredovaše věra kèrštjanska tako, da je već u pèrvom stolětju bilo panonskih biskupah. Glavni grad ove zemlje bijaše onda Srěm, za koji reče god. 381. njegov biskup Anemij: „Caput Illyrici civitas Syrmiensis.“ I zaisto se grad ovaj odlikovaše i brojem stanovničtva, i velelěpljem sgradah i bogatstvom svake vèrsti. Zato stanovaše ovdě „Praefectus Illyrici,“ a pod Iliriju spadaše onda i Macedonija, Thessalija, Dacija, Moesija itd. Nu slava je Srěma za kratko trajala. God. 442. provale běsni Huni pod Atilom, božjim bičem, u Panoniju, osvoje grad Srěm i razore ga sasvim. Dan se danas samo neznatni ostanci njegovih sgradah blizu Mitrovice vidjaju. Onda dospě i vlast srěmskih biskupah; ona bude poděljena medju Solun i Solin: prabiskupstvo ilirsko bì prenešeno u Solun i njemu bì podložena iztočna Ilirija; a Panonija podpade pod Solin. Da se je onda cèrkva solinska kao pèrvostolna smatrala, to potvèrdjuju pokrajinski cèrkveni sabori god. 530. i 532. u Solinu dèržani, kojim je predsědao solinski nadbiskup Honorij, kao što to svědoči njegov podpis pod spisi (acta) istih saborah. Isti spisi zasvědočuju nam i preveliko prostranstvo nadbiskupije solinske; jer ih je podpisao i biskup sisački Konstantin.

Uz napredak kèrštjanske věre i cèrkve pope se i Solin na vèrhunac svoje sreće. Za dva sata hoda pruži se uz more i bijaše ve-

lik kolik polovina Carigrada, a uresen svakom lěpotom. U ovom veličanstvu trajaše svoje slavne danke jošte jedan věk, sve do god. 680., a ovoga mu lěta slava dospě. Onda bo provališe u Dalmaciju kèrvoločni Avari, i osvojivši Solin, počiniše ondě trista jadah. Plemeniti ovoj grad pretvori se u ugljevlje i u lug. Cèrkve propadu, nadbiskup Božidar (Theodor) pogine, a věrno se stado razpèrši kojekuda; što nije uteklo, to okrenu Avari pod sablju ili zarobe. Od onda se Solin grad nikada više nije oporavio; kud su se jednoč njegovi běli dvori bili izvili, ima dan danas samo razvaljenih gradinah i nizkih kućaricah.

Poslě odlazka divlje čete Avarah povrate se razštèrkani Solinjani u svoj pusti zavičaj; nu našavši od njega samo gomilu kamenja, domisle se, da im tu više neima stanka, te se presele u golemi grad, što ga je bio car Dioklecijan nedaleko od Solina sagradio. Tako postade Splět (Spalatum).

Kèrštjansko stado dalmatinsko ostade do blizu 10 godinah bez arcipastira. To videć sv. otac papa Martin, i želeć zalěčiti gèrdne rane cèrkvi dalmatinskoj zadate, pošalje onamo god. 649. Ivana Ravenskoga kao poslanika apoštolske stolice, da obnovi cèrkvu dalmatinsku. Ivan naputak ovaj slavno izvèrši. Buduć da u pustom Solinu nije bilo pèrvostolnoga hrama, zametne se izmedju Splěta i Dubrovnika razpra, kamo da se preměsti pèrvostolna čast. Ivan se izjavi za Splět, ležeći i tako u području grada Solina, i bude od sakupljenoga svetjenstva i naroda jednoglasno za nadbiskupa izabran, a od pape u Rimu potvèrdjen i posvetjen. Radi njegovih zaslugah ostavi mu sv. otac i poslě povratka u Splět naslov apoštolskoga poslanika, koji je onda svim njegovim naslědnikom u stolici splětskoj ostao. Tako dakle postade Ivan ovaj pèrvim prabiskupom ili primasom Dalmacije; jer naslovom ovim odlikovahu se oni nadbiskupi, koji su bili naměstnici (vicarii) ili poslanici (legati) apoštolske stolice.

U ovo vrěme pozvà car Heraklij Hèrvate izza Tatrah, da protěraju iz Dalmacije azijatsku divljač. Ovi sbilja dodju, pobiju Avare i tako oslobode bratju svoju slovinsku od težkoga jarma, te se onda sami nastane u ovoj zemlji, koja od njih ime Hèrvatske steče, i pokèrstivši se, dobiju svojega biskupa, kojemu je stolica bila u Ninu. Izmedju ovoga i nadbiskupa splětskoga zametnu se težka i dugotrajna razpra s toga, što si je hèrvatski biskup prisvojio naslov hèrvatskoga prabiskupa, govoreć, da su pèrvostolnici splětski samo dalmatinski prabiskupi, a ne i hèrvatski. Po imenu je hèrvatski biskup Gèrgur za prabiskupskom čašćju hlepio, i nipošto se splětskomu nadbiskupu nije htio podložiti. Razpra se podnèse pokrajinskomu cèrkvenomu saboru, kamo běše papa svoga poslanika Madalberta opremio, i tek pošto sabor izjavi, da i hèrvatski biskupi

podpadaju pod dalmatinskoga prabiskupa, koju odluku i sv. otac Leo VI. god. 928 potvèrdi, podvèrgne se Gèrgur splětskomu nadbiskupu Ivanu III., a ovaj, da ugodi zahtěvanju Hèrvatah, primi naslov prabiskupa dalmatinskoga i hèrvatskoga (Primas Dalmatiae et Croatiae), koji su i svi njegovi naslědnici sve do našega vremena zadèržali.

Rěč je, da ptica samolet (Phoenix), navèršiv 500 godinah, izgori, a opet oživljuje iz svoga pepela. Isto tako i cèrkva splětska krasnija i slavnija uzkèrsnù iz pepela cèrkve solinske, pošto je i ova pet stolětjah namirila. Jer granice splětske pèrvostolnice bijahu u 10. věku poslě Isusa, sa sěvera Drava, s iztoka Dunav i Moesija (današnja Sèrbija), s juga Epir, sa zapada Norik (Istrija); ona je dakle obuhvatala, osim Bosne, svu trojednu kraljevinu, te su pod Splět podpadala 24 biskupa.

U ovom divnom naporu potrajà splětska cèrkva sve do izmaka pèrvoga tisućolětja; a netom ga je prevalila, stadè joj slava tamněti, dok i sasvim nepotamni. Pèrvu joj ranu zadadè odcěpljenje južno-dalmatinskih biskupah. Njihovim biskupom, plovećim god. 1034 na cèrkveni sabor u Splět, razbije se brod i pučina morska sve ih izjede. Porad ovoga žalostnoga dogodjaja zamoli narod sv. otca Benedikta IX., da uzvišenjem barske cèrkve na čast pèrvostolnu prepręči u napredak ovakvu strašnu nesreću. Papa usliša ovu molbu, i utemelji, ili pravo govoreć, obnovi u Baru (Antivari) staru duklansku (Diocleana) nadbiskupiju. Izpèrva ova podpadaše ipak pod splětskoga pèrvostolnika, kao prabiskupa Dalmacije; nu pošto je kasnije barski pèrvostolnik stekao naslov sèrbskoga prabiskupa, ote se sasvim izpod vlasti splětske cèrkve.

Malo zatim pridruži Vladislav (Ladislav) kruni Ugarskoj Hèrvatsku; i buduć da je bila biskupija sisačka u buri ondašnjih vremenah propala, a krivobožtvo opet počelo mah otimati: utemelji god. 1091 zagrebačku biskupiju, i podloži ju faktično nadbiskupu ostrogonskomu; splětski pako nadbiskupi, neznajući ili, u ondašnjoj smutnji, nemogući braniti svojih pravah, izgube opet povelik dio svoje oblasti. Ovako već onda nastojahu kraljevi ugarski i prabiskupi ostrogonski spojiti cèrkvu hèrvatsko-dalmatinsku sasvime s ugarskom, pošto je i Dalmacija pod krunu ugarsku dospěla. To dokazuje i Farlatti, a potvèrdjuje slědéći dogodjaj. God. 1136. odabra svetjenstvo i puk splětski, po starom svom pravu, Gaudija za svoga pèrvostolnika. Ovaj po želji samoga kralja i prabiskupa ugarskoga otidje k ovomu u Ostrogon i dade se po njem posvetiti, primiv od njega znakove nadbiskupskoga dostojanstva. Tim se dakle, akoprem je i sam bio prabiskup, podvèržè inostranomu primasu i ujedno povrědi papinsko pravo; jer su samo pape bili od starine vlastni zavladičiti splětske pèrvostolnike. Zato papa Innocencij II. uzkrati

Gaudiju nadbiskupski plašt, i posla mu ga stopèrv onda, kad je Gaudij sam svoju pogrěšku priznao i oproštenje zamolio. — Gaudijevim osramotjenjem hèrvatsko-dalmatinskoga prabiskupstva posluži se ondašnji zadarski biskup Lampridij, te izhodi kod pape preko mlětačkoga dužda (jer je Zadar onda pod Mlětke spadao), da je bila zadarska biskupija na nadbiskupiju uzvišena, izpod vlasti hèrvatsko-dalmatinskoga prabiskupa oteta, i kasnije, uzpèrkos žestokomu odporu samoga Lampridija i Zadranah, gradskomu patriarhu podložena, koji je onda naslov dalmatinskoga prabiskupa primio. Tako se i ovdě potvèrdì istina naše narodne poslovice: „Tko nedèrži brata za brata, on će tudjinca za gospodara!“ U novije vrěme bila je patriarhija iz varoši Grada (Grado) u Mlětke prenešena; tim se dogodi, da je mlětački patriarh naslov dalmatinskoga prabiskupa stekao. Ovako evo Dalmacija dva primasa dobì, medju kojimi se oko god. 1638 razpra zametnu radi ove časti; jer je mlětački patrijarh hotio da zaněče naslov prabiskupa dalmatinskoga splětskomu nadbiskupu. Nu Rota Romana, proučiv kako valja stanje stvarih, dosudi porabu ovoga naslova obojici.

Sadašnja senjsko-modruška biskupija spadaše takodjer od starine pod splětskoga pèrvostolnika. Kad je senjski biskup Miroje (Miraeus) uzkratio pokornost splětskomu, a podložio se zadarskomu nadbiskupu: ukori ga radi toga papa Alexander III. i zapovědi mu, da se povrati pod vlast svoga starodnevnoga pèrvostolnika. Zato se njegov naslědnik Ivan věrom zavěrì splětskomu nadbiskupu. Nu malo po malo počeše ugarski vladaoci i Senj pod vlast ugarskoga prabiskupa dovoditi; akoprem je ugarski kralj Stěpan god. 1163. splětskomu pèrvostolniku posebnom poveljom potvèrdio sva njegova prava, naročito pako njegovu vlast na Senj i Modrušu. U hèrvatskom jeziku napisane naredbe kaptola senjskoga od god. 1380. počimlju ovako: „Va ime Božje amen. Let Gospodnjih 1380., 12. dan aprila. Va vrime prisvetoga otca i gospodina Rumina milostju Božjom i stola apustolskoga arhibiskupa splitskoga itd.“ — Nu od god. 1600. podpadaše Senj faktično pod kaločkoga nadbiskupa, a Sladović kaže, da se je to već god. 1520. dogodilo. Al jošte godine 1695. dokazivaše senjski biskup Glavinić, da mu biskupija pod Splět podpada i zahtěvaše, da mu se opet podloži. Pored svega toga Senj ostade pod Ostrogonom: Nu „doklěgod je splětska arkibiskupija trajala — piše Sladović — brojila je senjsku uvěk medju svoje — al samo u imeniku.“

Bosanska biskupija bì oko god. 1141. utemeljena, i podpadaše pod Splět isto tako, kao što i združena sada s njom biskupija srěmska. To potvèrdjuje poslanica sv. otca Klimenta III., pisana u Lateranu god. 1191 Petru, ondašnjemu splětskomu pèrvostolniku, kojom mu nadbiskupski plašt daje. U njoj se medju ostalimi Splětu

podložnimi biskupijami izrekom napominje i Bosna. Ovo pravo splětskoga pèrvostolnika priznadoše, dapače potvèrdiše ugarski kraljevi, po imenu Andrija II. u svojoj povelji od god. 1207. danoj hèrvatskomu prabiskupu. Nu pošto su bili bosanski Bogomili, nastojanjem Benka, kaločkoga nadbiskupa, stranom potučeni, stranom obratjeni i ovaj zahtěvaše god. 1246. u ime nagrade, da se Bosna kaločkoj nadbiskupiji podvèrgne, papa Innocencij nehtěde na to da privoli; nu kaločki nadbiskupi prisvajahu si od onda svejednako bosansku biskupiju i podvèrgoše si ju faktično. Uzalud se tomu opirahu splětski nadbiskupi, dèržeć se tvèrdo svoga prava na Bosnu: od kako Splět spade pod Mlětke, Bosna ostade pod Kaločom. Nu pèrvostolnici splětski nikada se nisu prava svoga odrekli, i sve do dospětka splětske nadbiskupije brojili su bosanske biskupe medju svoje područnike (suffragane).

Stopèrv bullom Klementa XIV. od god. 1713. 9. Sèrpnja, kojom biše srěmska i bosanska biskupija sdružene, budu obě kaločkomu pèrvostolniku naročito podložene.

Ovako je staroslavna splětska pèrvostolnica, mati cěle jugoslavenske zemlje, sve to više propadala, tako da do izmaka prošastoga věka, ne samo cěla Hèrvatska i Slavonija, nego i Bosna iz njezinoga krila izpade, a od Dalmacije takodjer samo malen dio njezinu oblast priznavaše. Uz to se s vremenom njezino někoč golemo blago sasvime stopi, a dohodci nedotěcahu više dostojnu uzdèržavanju jednoga prabiskupa, dapače se sve to više umaljavahu, a pomoći neima ni odkuda.

Kad se je dakle u početku našega stolětja Dalmacija pod austrijansko žezlo povratila, vlada, proglasivši Zadar za glavni grad Dalmacije, naumi podvèrći zadarskomu nadbiskupu svu Dalmaciju. Zato Franjo I., austrijanski car, zamoli papu, da mu želju ovu izvèrši. — Sv. otac Leo XII. skloni se na ovu molbu, i papinskom pečatnicom (bullom) „Locum beati Petri“, izdanom na 30. lipnja 1828, bude nadbiskupija splětska na biskupiju obaljena, i zajedno s ostalom Dalmacijom pod vlast zadarskoga pèrvostolnika stavljena.

2.

Proměne bilinstva

(iz „Biljarstva.“)

Akoprem neznamo, kada i kako je sadašnje bilje postalo, opet nas uči i pověstnica i izkustvo, da u svakom městu narastu uvěk

iste biline. Ovu proměnu Cvětane (Flore) uzrokuju raznovèrstne okolnosti.

Podneblje postaje na jednom městu blaže i toplije, na drugom hladnije i oštrije. U svakom slučaju pomalja se onda s proměnom podneblja i proměna bilja ondě rastućega. Kad se šume izkèrče, bare i mlake posuše, jezera odvedu — sve ovo ublažuje podneblje, a prijašnjih vèrstih bilja malo po malo nestaje. — Kako podneblje sve oštrije postaje, to nam najbolje pokazuje Islandija i Grönlandija. Na Islandiji su odprije sijali žito, dan danas ga neima; od mnogih brězah, koje su ondě rasle, ima sada samo brezova gèrmlja. Grönlandija je bila od věka 9—12. na glasu sa svojih zelenih livadah, s lova i ribarenja, te je ondě mnogo ljudstva živilo; dan danas je okloppljena množinom ledenih santah, te brodovi nemogu ni pristati. — U Englezkoj u Holdernesu našli su nedavno u tresetu (Torf) množtvo zasipanih tisah, brězah, johah, jelah. Sve je ovo ondě po svoj prilici raslo, a dan danas neima u svoj okolici drugoga dèrvetja do bukvikah i hrastikah. — U Irskoj malo po malo nestaje borovice i smreke. — U Gèrčkoj neima sada množine bilja, koje su stari gèrčki biljari opisali i domovinom mu Gèrčku nazvali. Uzrok je tomu, što su ondě sve po gotova šume izsěčene, te vlada po lětu velika pripeka i omara, s koje se sve suši. Na starih egipatskih spomenicih naslikane su često tri vèrsti lokvanjačah (Nymphaceae); dvě vèrsti rastu i dan danas u Egiptu, a tretjoj neima više traga ni glasa.

Proměnom staništa, (Standplatz) proměnjuje se takodjer bilinstvo. Mnoge se stěne raztvaraju malo po malo i razpadaju se napokon u pèrhku zemlju. Naravno da onda rastu na njih biline, koje odprije nisu mogle niknuti. Nu i drugcije se proměnjuje Cvětana kèršne zemlje. Na golu kamenju, na zidinah i po krovovih najprije se pomaljaju lišajnici (Flechten), koji se malo po malo razmnožuju i trunu, te se od njih i od praha napravi toliko zemlje, da se mogu veći lišajnici i mahovi u njoj nastaniti. Kad ovi strunu, ostaje još više zemlje nakon njih, te već i pomanja paprat i trave mogu u njoj rasti. Za ovimi dolaze druge biline, pače i gèrmlje, koje puštjajuć korěnje u pukotine stěne, razapinje ih, te može voda u nutra prodrěti, s koje se malo po malo stěna drobi i troši, dok se napokon sve kamenje nezastre rodnom zemljom. Ovo biva dakako polagano, nu da to zbilja biva, to potvèrdjuje medju ostalim poznato ostèrvo sv. Helene, gdě je Napoleon I. preminuo. Za ovo se ostèrvo znade da je bilo odprije gola stěna čadjačeva(basaltova), a sada ima jednu i pol stope zemlje, u kojoj bujno rastu ne samo niže biline, nego baš i narančе, smokvine i drugo dèrvetje. Isto biva na otoku Ascensionu, samo što ondě nije jošte tolike Cvětane, kolika je na sv. Heleni. — U južnom oceanu postaju opet malko drugčije zeleni oto-

ci. Neprestanim umnožavanjem koraljah ovi se napokon pomole povèrh vode, valovi morski zaplave ih pěskom i glibom, pa se u njem usadi po koja sěmenka, iz drugih otokah burom onamo zanešena. Od pèrvoga bilja, kad strune, postane zemlja-cèrnica, te bilje sve to bujnije raste, i napokon sav koraljski greben (Riff) biljem obraste. — Otok Malta, odprije takodjer golet, sada je vèrlo rodan, jer su tamo dovezli od drugdě rodne zemlje na brodovih. — Usuprot dalmatinske gore, nakitjene jednoć raznovèrstnim biljem, sada su sve goli kamen, od kada su šume izsěčene, te je kiša zemlju sa stèrmine splaknula.

Drugo se bilje i onda pojavlja, kad jezera ili ribnjaci presahnu, i opet drugo, kad povre voda iz zemlje. U izsušenom ribnjaku niče na veliko šiljeviti šaš (Carex cyperoides); uz vrela šilj klasoviti (Cyperus Polystachius) itd. Tako se dakle svakim prevratom zemlje (np. žestokim potresom, prosědom ili provalom zemlje itd.) Cvětana měnja. Ovamo spada i zaměna bilja, osobito bělogorice i cèrnogorice, kao što o tom ustmeno predavanje kazuje; pa izkustvo potvèrdjuje takodjer, da ista vèrst neradja uvěk u istoj zemlji, i treba ju zaměnjivati; n. p. izza pšenice sadi se kukuruz ili korun. I tresetnici zasvědočuju ovakovu zaměnu dèrvetja, jer bělogorica i cèrnogorica leže nasadice (schichtenweise) jedna na drugoj.

Větrovi, voda (potoci i more), životinja (osobito ptice selice), raznošenjem sěmenja u druge zemlje, pače u druge strane světa, pomažu i nehotice razprostranjivanje bilja.

Nu najviše je proměnio ruho Cvětane sám čověk, i to koje hotice, koje nehotice. Da tko otidje iz okolice naseljene u pustu, opazit će na pèrvi pogled tu golemu proměnu. Gdě su bile odprije hrastove i bukove šume, ondě ima možebiti i sada šumicah, ali ne od ovdašnjega dèrvetja, već od tudjega; jer naše šljive, orasi trěšnje i ostale voćke donešene su k nam iz Azije. Ako pako na bukvištu i hrastovištu nisu ljudi zasadili dèrvetja, nego drugo bilje, i to su sve tudjinci; jer naša žita i povèrtje rodom su iz Azije, kao što je kukuruz i krumpir rodom iz Amerike. A čověk nije samo iz vana proměnio Cvětanu, već je on proměnio istu narav mnogomu bilju; to zasvědočuju tolike ljudskom pomnjom zapaćene vèrsti voća (n. p. jabukah, krušakah) i cvětja (n. p. tulipanah, djurinah itd.) — Pa ipak cvatuće pokrajine proměnjene su u pustoš, odkad ih je prestala něgovati čověčja ruka, kao što se to vidi u cvatućem něgda a sada pustom Egiptu.

Nu ima bilja, koje ljudi nehotice razširuju i u predaleke strane světa prenose. Tako su nam Cigani doněli iz Indije směrdca ili tatulu (Datura Stramonium); a Rusi su u početku ovoga věka doněli iztočni rukevnik (Bunias orientalis) u Pariz, gdě i dan danas bujno raste. — Isto tako su Evropejci doněli u Ameriku naš tèrputac ili

bukvicu (Plantago major), te se je ondě sama od sebe posvuda razprostranila, zato ju onděšnji divljaci zovu tragom bělca. I u Braziliji, Novoj Hollandiji i na Glavini dobre nade — ima sada našega korova i bodljikah, kojih ondě od prije nije bilo; kao što opet kod nas ima korova, n. p. dimnjače ili rosnice (Fumaria offic.), koja sada svagdě po vèrtovih raste, a prije 200 godinah nije se za nju znalo.

Misli se, da su se i modri različak (Centaurea Cyanus), kukolj i turčinak ili divlji mak (Papaver Rhoeas), sa žitom iz Azije k nam doselili. Za amerikanski sabur (Agave) i za prosti nopal (Cactus) već smo kazali, da ga u južnih stranah Evrope toliko ima, da je ondašnjoj Cvětani bi reć ruho proměnio.

3.

Naslade botaniziranja.

(Uvod iz „Cvětane.“)

Kad se gora proděne listom, a rudina zelenom travicom, dà plemenite slasti, šetati se po pitomu vèrtu i pomladjenu polju, po cvatućoj livadi i hladovitoj šumi, po vèrletnih gorah i ubavih dolinah; šetati se i nasladjivati nebrojnim blagom obilne majke prirode. Ovdě niče gotovo izpod sněga tamno zeleni kukurěk ili běli kao sněg podrěmak (visibaba); ondě se rumeni bezlista berudnška; izpod šljunka na putu probija něžna gladuša, a stazu ti okriljuje cèrveni medić i šareni krasuljak; u vèrtu te vabi modri zumbul blagim mirisom, a uz potoke širi se zlatna kaljužnica pored kitnjastoga repuha; brežuljke je nakitio rani petopèrst i dlakava běka, a gudure plavetna pavenka i divno mirisna moškatica; u šumi te pozdravlja sněžna větrenica i raznomanjasti plućnjak, a u gèrmiku čudan kopitnjak i ljubka ljubica — a tko da izbroji na broj sva gizdava čeda kitjene Cvětane, štono pomaljaju naočite glavice izmedju tankovita vlatja raznolikih travah na njivi i livadi! Sve su ovo věrni prijatelji, stari znanci pomnjiva biljara, koje on sada, probudivši se iz dugotrajna sna ljubeznom dobrodošlicom pozdravlja, kao da su se iz daleka puta opet povratili, te pije sladak miris, kojim mu odzdravljaju i pase oči divnom gizdom njihove oděće, kojom ih je nebeski otac nakitio, da ju nose i da se ponose. Nu evo nova gosta, evo nepoznate biline! Biljar joj se željno primače, ogleda ju i razgleda, niti miruje, dok nedozna, kakva je roda i kolěna. Pak eto mu sada nove plemenite radosti, što je poznao opet jednu bilinu, što je stekao nova prijatelja.

Ovako boravi biljar krasne danke mladoga prolětja, sèrćuć jednako slast iz čaše, što mu ju je priroda natočila, dok drugi, ne-

znajući céniti ili baš niti nepoznavajući prirodne lěpote, vole za peću čamiti ili kojekako dangubiti, nego šetati se po Božjoj prirodi i smatrati njezinu divotu. Ako ovakvi ljudi kadšto napokon izadju u pomladjeno polje, nit im šta mili, nit ih šta veseli, jer tumaraju kao po tudju světu, nemogaiši dočekati, da se kamo svrate ili kući povrate.

Nu veselje i zabava nije jedini razlog, zašto treba poznavati raštje. Biljarstvo jošt i razum bistri iztraživanjem sličnosti i različitosti bilja; uči poznavati pravu lěpotu, i zajedno obrazuje krasoćut; probudjuje želju napredovanja, a steže oholost i nadutost s učenosti, pokazujuć sveudilj nedostatnost i kèrnjavost čověčjega znanja; priučava nas pomnji i redu, točnosti i sustavnosti, a naputjuje nas na tèrpljivost i postojanost, bez koje nećeš razaznati rastline. Biljarstvo nam odkriva čudno ustrojstvo svake biline, svakoga praška, kojim se bilje razplodjuje; objavlja divni sklad u toliku raznoličju prirode; oglašuje nepostižnu premudrost u odredbi svake i najmanje biljke, i ovako nas vodi pod okrilje zvězde predhodnice čověčanstva, vodi u naručaj věre, od koje nas opaki ljudi himbenimi mudrijami, a jošte više svojimi opačinami jednako odvratjaju. A za nesretnika, kojega tuga i nevolja hoće zemlji da obori, ima li za njega lěpše utěhe, nego pogled na ljiljane u polju, kako rastu netrudeć se i nepreduć, i opet ni Solomun u svoj svojoj slavi neobuče se kao jedan od njih? „Evo kako se dobri Bog za nas stara i nas oděva: nisi li ti od nas mnogo preteźniji?“ — tako ti šaptje svaki cvětak, i ti se vratjaš kući okrěpljen i ohrabren, jer ti je bol oduminula. Napokon biljarski putci (excursie) jače tělo i odvratjaju od drugih opasnih zabavah; da mučim o svakdanjoj koristi, koju nam donosi poznavanje stvarih, kojimi se hranimo, bez kojih ni živěti nemožemo.

Zato se mladeži našoj nemože napreporučiti biljarstvo (i u obće prirodopis), i to ne samo onim mladićem, koji će se posvetiti lěkarstvu, gospodarstvu ili obèrtu, nego upravo svakomu. Biljarstvo će nam odvratjati mladež od gadnoga, za svaki narod ubitačnoga samoživstva i kruhoborstva, te neće upravo samo ono učiti, čega treba da službicu uhvati, ili da koji grošić zasluži, nego će si prisvojiti i ono znanje, koje dušu plemeni i um obrazuje, da mu se duh ponese nad zemaljski prah svakdanjega života i da poleti nebu pod oblake smělijim od orla letom; da nedèrži sebe za srědište cěloga světa, i da bude gotov žèrtvovati sebe i svoje za bratju. Biljarstvo će nam mladež odvratjati od pogubnih zabavah i slastih, kojih se sada hvata više putah od duga vremena, a platja ih zdravljem i imutkom, poštenjem i svom budućom srećom. Ala će bèrzo i ugodno proletěti praznici mladiću, berućemu i iztražujućemu bilje svoga zavičaja, i on će se ipak s veseljem u školu vratjati, jer se je radovao, al' i radio; jer je tělo, al' i duh krěpio! A drugo djače, nasladjujuće se samo jelom i pilom, bezposlicom ili drugimi opakimi zabavami, opra-

šta se na izmaku praznikah razcviljenim sèrdcem sa mastnom zdělom, da ju zaměni sa suhoparnom za njega knjigom.

Što za mladež kazah, valja za svakoga, koji neće da bude tudjin u svojoj domovini — u prirodi; koji neće da mu duh podivlja i ogrezne u glib tělesne slasti; koji neće da sa sebe sbriše biljeg božanstvenoga podrětla, a nije osudjen, da bude po vas život tudje radilo.

Tko je dakle čovèk od napredka, napred za mnom!

XXXVIII.

Dr. Iovan Subotić

rodio se je g. 1817. u Dobrincih a Srěmu. Godine 1836. postao je doktorom filosofije, a g. 1839. doktorom prava, a g. 1841. odvětnikom; sada živi kano odvětnik u N. Sadu.

Izdana mu děla jesu ova:

1. **Lira** 1837.
2. **Potopljena Pešta** 1838.
3. **Bosilje** u Budimu 1843.
4. **Nauka o srbskom stihotvoreniju**, u Budimu 1845.
5. **Kralj Dečanski**, epos, u Budimu 1846.
6. **Srbski Lětopis** je uredjivao od g. 1842—1853.
7. **Čitanka za gimnazije** u četiri děla.
8. **Razni članci** u raznih listovih.
9. **Darstellung der Rechtsverhältnisse der Serben.**
10. **Grundzüge der Serb. Literatur.**

1.

Vèrdnička kula.

(Balada.)

Knjigu piše vojevoda Mirko
U Vèrdniku na bijeloj kuli,
Pa je šalje bijelu Prokuplju
A na krilo starog' Jug-Bogdana,
U knjizi je njemu besědio:
„Poslušaj me, stari prijatelju!
U mene je ćerka Ikonija,
U visini, da je više nema,
U lěpoti, da je lěpše nema.
Rad bi ćeri dobaviti muža,
Njojzi muža, sebi starcu zeta,

Da mi primi teret sa ramena.
Jer godine već mi dodijale,
Nit' ti mogu mejdan dijeliti,
Niti imam s kim se zaměniti.
Imao sam sina Radovana,
Imô sam ga prě sedam godinah;
A sada je sedma godinica
Od kako je u vojsku otišao.
Vojska otšla i natrag je došla,
Radovanu ni glasa ni traga.
Ikonija s bratom naviknula
Lov loviti u gori zelenoj,
Šestoperna hitat' buzdohana,
I sgadjati orla u oblacih.
Pa kad brata u životu nema,
Hoće muža u svem njemu ravna,
A i meni da se nadoknadi,
Što u sinu jesam izgubio.
Zato brate i stari prijane,
Podigni se iz běla Prokuplja,
Budi meni pred Ivanjim danom,
Budi meni u běla Vèrdnika.
Ivan dan je u bělu nedělju;
Kad subota svane pred nedèljom,
Iz šetat će mlada Ikonija,
Izpustit će lagano jelenče,
K najjačem ga tèrku nagonit će,
U srěd tèrka stignut će jelena;
I bacit će perna buzdohana,
Bacit će ga na hiljadu hvatih;
I pustit će sivoga sokola,
Pustit će ga nebu u oblake,
Sokola će strělom uloviti.
Tko za njome sustigne jelenče,
I dobaci perna buzdohana,
U oblacih ulovi sokola,
Tom' će dati i sèrdce i ruku.
Pèrsten ćemo to veče svèršiti,
A sutra dan mladence věnčati.
Nego dodji, stari prijatelju!
I povedi do devet sinovah
I gospodu iz svoga vojvodstva,
Da mi budeš ćeri na veselje."
I druge je knjige napisao

Po sèrbskom ih carstvu razaslao,
Sve gospodi i slavnim junakom,
Sve ih zove ćeri na veselje.
Kad subota běše osvanula
Pred neděljom pred Ivanjim danom,
Pod Vèrdnikom goste zastanula
Na onome polju prostranome.
Skupila se sva sèrbska gospoda,
Da gledaju čudo nevidjeno,
Děvojački mejdan sa junaci,
A da o što, već o njenu ruku,
Koja vrědi jednu kraljevinu.
Pred svimi su do tri pobratima:
Jedno jeste Kraljeviću Marko,
A drugo je Relja od Pazara,
A tretji je Miloš Obiliću;
Tri junaka, da im nema para
U svih sedam vlaških kraljevinah.
Svaki vrědi čitavu ordiju.
Nije mnogo vréme postajalo,
Ali ide vojevoda Mirko.
Sobom vodi mladjano sèrdarče;
To nebilo mladjano sèrdarče,
Već to bila mlada Ikonija,
Lěpa ćerka od Srěma vojvode.
Na noge je čižme udarila,
Na plećih joj zelena dolama
Opasala s' od zlata pojasom,
Rusu kosu pod kalpak turila.
Svi junaci oči podigoše,
Podigoše spustit nemogoše,
Dok nedodje lagano jelenče;
Vitke noge stignule bi vilu,
Ili zvězdu prěko neba plava,
Rogovi mu trepte pozlatjeni,
Na ledjih mu pokrov od skèrleta
Zauzdano uzdom pozlatjenom.
Al' poviká vojevoda Mirko:
„Čujte mene, gospodo preslavna!
Tko mi danas prema ćeri bude
Goneć ovo vileno jelenče,
I bacajuć laka šestoperca,
I sgadjajuć sivoga sokola,
Dat ću njemu ćercu za ljubovcu,

I dat ću mu nebrojeno blago,
Nek' mi bude u svojega sina
Kao isti sine Radovane:
Nepitam ga, tko je, odkuda je,
Samo nek je od roda našega."
  U to doba lépoj Ikoniji
Kèrvopiju dodaše kandjiju.
Njom udari lagano jelenče,
Kroz kožu mu kèrvca poletila.
Skoči jelen kao da s' pomamì,
Pa se pustì niz to polje ravno
Kao nebom ptica lastavica,
A za njime mlada Ikonija.
U tri skoka stignula jelenče,
Na sapi mu ruku naslonila,
Dok za zlatnu uzdu prehvatila,
Na jelenče hitro uzskočila,
Otcu svome natrag dojašila.
  Stari ljudi na momčiće glede,
A momčići na Krilatovića,
Krilatović u zelenu travu.
Svi ćutjahu, kao da su pomèrli.
  Sad se začu pésma iz daleka,
Svi prenuše, vidét šta imaše:
Tèrči vranac, kao da je pomaman,
Pored vranca tèrči junačina,
Pa se hita pernim buzduhanom,
Pred sebe ga baca unaprédak,
Pa ga stiže, u desnicu hvata,
A popéva iz sveg gèrla svoga.
Nije vrančić, ko što su vrančići,
Nit' je junak, ko što su junaci:
Na vrancu je dlaka kovèrčava,
Kao vuna na cèrnoj bauri,
A griva mu do zemljice cèrne,
Kad polegne, po travi se vuče;
Niti tèrpi sedlo ni kolana,
A junaka samo bosonoga;
Na glavi mu kapa od jareta,
A na plećih bugar-kabanica,
Krajevi se po zemljici vuku,
Sèda mu je brada do pojasa,
A obèrve oči poklopile,
Bèrkove je za uši savio.

Kad dopade do gospode svĕtle,
Pusti vranca pasti po ledini,
A on ode uprav k domaćinu,
K domaćinu i lĕpoj dĕvojci.
Kada dodje „pomoz Bog“ nedaje,
Nit se kaže tko je, odkuda je,
Već s' okrene Relji Krilatiću,
Pogleda ga mèrko kroz obèrve,
Promĕri ga, pa mu progovara:
„Što si stao Reljo od Pazara,
Što si stao, okamenio se!
Na što su ti na ramenih krila,
Da t' nadtèrči mladjano dĕvojče.“
Odgovara Relja Krilatiću:
„Nekori me, neznana delio,
Nekori me, kad neimaš puta.
Ja sam tèrčao s pticom lastavicom,
I nadtèrčao pticu golubicu,
A da za što, veće ni poda što,
Da za jednu volju i veselje,
Kako l' nebi ovdĕ potèrčao
Za dĕvojku, kojoj nema para
U svih sedam vlaških kraljevinah.
No jesam ti junak obolĕo,
Na meni je sedamnaest ranah,
Sedamnaest ranah samèrtnijeh.
Tek što su se rane zaklopile,
Pa se bojim, da se neotvore,
A onda ih nitko ne zatvorì.“
Progovara neznani delija:
„Daj jelenče, lĕpoto dĕvojko!
Sramota je, da ostaneš sama,
Bolje i star, nego baš nikakov.“
To rekao, kandjiju shvatio,
Udario lagano jelenče;
Kako ga je lako udario,
Komad mu je mesa odvalio.
Skoči jelen, kô da se pomamì,
Pa se pustì preko polja ravna,
A za njime neznani delija
U dugačkoj bugar-kabanici.
Al' jelenče ljuta bóla muči,
Pa netèrči, kao što se tèrči,
Već tèrbuhom zemlju dohvatjalo.

Zaista mu htědě da uteče.
Kad to vidi neznana delija,
Sbaci s sebe bugar-kabanicu,
Tri puta je junak poskočio,
U tri skoka jelena stigao,
Sa četvèrtim njega preskočio,
Preskočio pred jelena stao,
Za zlatnu ga uzdu uhvatio,
Vratio se bugar-kabanici,
Kabanicu sebi ogèrnuo,
Jelenče je slugama predao,
U silnom se ljudstvu izgubio.
Kad to vidi lěpa Ikonija,
Plamen joj se uz obraz zapali;
Pa uzima perna buzdohana.
S njim se sigra lěpa Ikonija,
Baca njega nebu u oblake,
Dočekuje u bijelu ruku;
Pa kad ruku dobro udesila,
Zavitla ga sebi iznad glave,
Izpusti ga, na zemljicu sěde.
Kad zahujà perni buzdohane,
Sva gospoda uši zapušiše.
U taj par je bilěg preletio,
U zemlju se do pole zario.
Progovara Kraljeviću Marko:
„Bre aferim, lěpa Ikonijo,
Vrědi hitac careva vojvodstva.“
To govori s města se nekretje.
Al eto ti neznanog delije,
Pa govori Kraljeviću Marku:
„Zla ti sreća od Prilipa Marko!
Pa i tebe u pěsmah pěvaju
S buzdohanom i sa topuzinom?
Pero tebi u desnicu ruku,
Sitno pero s krila gavranova,
Pa ti piši oči děvojačke,
Nebi li se koja smilovala,
Da ti bude u Prilipu ljuba,
I podvori tvoju staru majku.“
Govori mu Kraljeviću Marko:
„Id' odatle, neznani delijo!
Koj je vrědan Srijem prebaciti
S Fruške gore preko bèrze Save;

Koji može vodu iztěrati
Iz drěnovca od devet godinah:
Za tog nije pero od gavrana.
Ali sam se věrom zavěrio,
Tvèrdom věrom u Boga višnjega,
Da s' nemetjem lakim šestopèrcem,
Gdě na njega rebra nećekaju,
Kèršna rebra dobroga junaka."
Progovara neznani delija:
„Daj buzdohan, lijepa děvojko!
Sramota je, da ostaneš sama,
Bolje i star, nego baš nikakav."
Pa uzima perna buzdohana.
Nit ga měri, nit ga udešava,
Već poklecnù na zemljicu cèrnu,
Izpustì ga iz desnice ruke.
Nezazviždao perni buzdohane,
Nezazviždao, neimao kade,
Tek iz ruke starcu izletio,
Već je bilěg jako preletio,
U zemljicu sav se zaronio.
Preblědila mlada Ikonija,
Udare joj suze niz obraze.
Pa uzima od zlata strijelu:
Šiba zlatna, kraci od čelika,
Peraje je od onijeh pticah,
Koje samo lete pod oblaci.
Uzè strělu u bijele zube,
A rukama vèrbcu zategnula;
Dok zaděla vèrbcu za tetivo,
Kaplja znoja s čela joj kanula.
Nečudi se, tko strělu poznaje,
Da se zapne, tri valja junaka.
Izneše joj sivoga sokola,
Pustiše ga nebu pod oblake.
Kad se dižè sokó pod oblake,
Svakom oku viditi se neda;
Tko ga vidi, koji ga nevidi,
Al vidi ga mlada Ikonija.
Na oko je strělu nametnula,
A sokola s vèrhom sastavila,
Odapela vèrbcu od tetiva:
Zavijuka izpuštjena strěla
Kao ranjena u gorici vila;

Zavijuka sokolu o glavi,
Jer kèrvnica sama odletila,
Sa sokolom natrag doletila,
Probola ga po srĕdi sèrdašca.
   Pogledao Miloš Obiliću,
Pogledao lĕpu Ikoniju,
Nemogao se junak uzdèržati,
Da joj ove neizrekne rĕči:
„Bre aferim, lĕpa Ikonijo!
Vrĕdi nišan sèrdca Muratova!“
To govori s mĕsta se nekretje.
   Al eto ti neznanog delije,
Pa govori Obilić Milošu:
„Što si sio, Pocerče Milošu!
Što si sio, nigda neustao.
Zar ovaka lijepa dĕvojka
Svakog dana zaslužit se daje?“
   Veli njemu Brankoviću Vuče:
„Nebudali, neznani delijo!
Nekori mi bez prilike šura:
Vukosavu Miloš izprosio,
Milu ćercu kneza iz Kruševca.“
   Odgovara neznani delija:
„Nije vajde, lĕpa Ikonijo,
Nije vajde, moja biti moraš!“
Pa uzima u ruke strijelu,
Jednom dèrži, drugom ju zapinje,
Vidi mu se ruka naviknuta.
Iznesoše sivoga sokola,
Pustiše ga nebu pod oblake.
Soko pèrnù, a delija zviždnù,
Dobri mu je konjic priskočio,
Pa se junak s vrancem zatèrčao,
Usrĕd tèrka strĕlu izpustio.
Ciknu strĕla kao ljuta guja,
Ciknula je sokolu o glavi.
Kèrvnica mu pèrsi razderala,
Te se sunce kroz sèrdce providì.
   Svakom' žao, a nikome tako
Kao samoj mladoj Ikoniji.
Kad se jedna u samoći našla,
Stisnù joj se sèrdce u njedrima,
Grunuše joj suze niz obraze;
Ona pada na zemljicu cèrnu,

Pèrsi bije, ovako tuguje:
„Bog t' ubio, sèrbska carevino,
Da ti nemaš u sebi junaka
Prema meni siroti děvojci,
Već da dodjè starac oklepani
S bradurinom nikad nečešljanom
I s dèrljavim okom od kèrmeljah;
Bog ubio i mene děvojku,
Što neostah kod zlatne preslice,
I vretena laka šimširova,
Već ja hoću da budem delija,
Da dobijem muža na mejdanu,
Kao moja sestra ni jedina.
Pa evo mi sreće, nebilo je;
Bog ubio i tog pustog starca,
Ostario a pomamio se:
Valja njemu da u raku leže,
A on misli na mlade děvojke. —
A tako mi Boga jedinoga
Otići ću u goru zelenu,
U gorici pohvatat ću guje,
Iz gujah ću nacědit otrove,
Otrovat ću i sebe i njega;
Bolje mi je u grobu trunuti,
Nego s njime život provoditi;
A kad nije mene na svijetu
Kroz njegova běsa i pomama,
Nek i njega u životu nije,
S kog ću mlada život da izgubim.“
Ovo rekla, iz dvora utekla,
Otišla je u goru zelenu,
U gorici pohvatala guje,
Koje siktju pod sinjim kamenjem.
U napèrstak jeda nacědila,
Pa se vratja u bijele dvore,
Uzela je dva zlatna pehara,
Natočila vina salaksije,
Salaksiju jedom začinila,
Pa čekala, da dodje večera.
Kad je došlo vrěme za večeru,
Skupila se sva sèrbska gospoda,
Poslě svijuh eto mladoženje.
Bijelu je bradu oćešljao,
A obèrve gore uzgladio,

Ogèrnuo bugar-kabanicu,
Pa se šeta izmedju gostijuh
Kao paun ptica ponosita.
Malo za tim eto i děvojke.
Sva se soba od nje zasijala.
  Kad su pèrve čaše napunili,
Ustao je neznani delija,
Zlatan pehar u ruku uzeo
Pa zdravicu 'vako nazdravio:
„Nit u zdravlje cara niti kralja,
Već u zdravlje lěpote děvojke,
Koja će me sutra zagèrliti
Kao svoga najrodjenijega!“
To govori, na děvojku gledi,
Smiju mu se oči i bèrkovi.
  Al ustaje mlada Ikonija,
Pa donosi dva pehara zlatna,
I govori neznanom deliji:
„Hvala tebi na tvojoj zdravici;
A evo ti zlatan pehar s vinom:
Jedan za te, a drugi je za me,
Izipij jedan, ja ću izpit drugi!“
  Nasmija se neznani delija,
Pa govori mladoj Ikoniji:
„Da znam, da je vino otrovano,
Iz tvoje bi ruke izpio ga.“
Izpi pehar, kaplja neostola.
  Gledi njega mlada Ikonija,
Grunuše joj suze niz obraze;
Bèrže nagnu zlatan pehar s vinom,
Do poslědnje kaplje izpije ga.
Pogleda ju neznani delija,
Vidi suze niz běle obraze,
Pa se malo junak zamislio,
Dok ovako rěči nezačeo:
„Ta neću te ja mučiti više,
I za dosad Bog će me pokarat!“
Pa on sbaci bugar-kabanicu,
Sva se soba od njega zasija,
A od zlata i draga kamenja
Po haljinah i po sablji britkoj.
Tèrže rukom bradu i bèrkove,
Drugom skida kiku i obèrve,
Pokaza se mladjani delija,

Jedva mu je i trideset lĕtah,
U lĕpoti para nepoznaje;
Pa je svoje razširio ruke,
Sklopio ih oko Ikonije,
Pa ju ljubi u obraz i oči,
Od radosti junak zajecao:
„Mila sele, mila Ikonio!
Sve je šala, a to je istina,
Ja sam glavom tvoj brat Radovane!“
Kad to čula mlada Ikonija,
U kamen se mlada pretvorila,
A Radovan sestru ostavio,
Starom svomu otcu odletio,
Pa ga ljubi u skut i u ruku,
Otac sina u čelo junačko.
Svi se gosti oko njih skupili,
Svi se njima sèrdcem sradovali.
Al zaciknu mlada Ikonija,
Kanda zmija sèrdce joj probija:
„Radovane, živ te Bog ubio,
Šta učini od sestre rodjene!
Zašt' junače prije se nekaza,
Te neb' sestra brata otrovala!“
Ovo reče na zemlju pokleče,
To izusti, pa dušu izpusti.
Kad to čula za sofrom gospoda,
U njima se sèrdce skamenilo.
Na stolici Mirko obamreo;
Sam Radovan sestri odletio,
Pa ju diže u svoja naručja:
„Oprosti mi, moja mila sestro,
Ja ti praštjam iz sveg sèrdca svoga,
Bila šala, zlo se okončala,
A ja rado sa tobom umirem.“
To izrekne, na kolĕno klekne,
Zemlji pade, Bogu dušu dade.
Kad je bio danak osvanuo,
Tri mèrtvaca zemlji predadoše
Gosti slavni u svatove zvani.

2.

Iz kralja Dečanskog.

Iz pěsme VIII.

Lete laki iz Skadra ulaci
Na sve strane sèrbske kraljevine,
Kralj saziva svoje prijatelje.
Važni mora da se nose glasi,
Ulaci su konje poznojili,
Putujući i danju i noću.
Kad u Skadru gospoda se našla,
Kralj ih sofri nezove gospodskoj,
Već im tužan 'vako progovara:
„Bratjo moja i gospodo slavna!
Strašne nebo gromove sabralo,
Pa na moju izpuštja ih glavu.
Ljute bolje kidaju mi sèrdce,
A dušu mi cèrni grěh obleće.
Sama s' digla protiv sebi narav;
Jedna dužnost na drugu udara.
S jedne strane sèrdce piju guje,
Sa druge ga čekaju jakrepi.
Il se makao tamo il ovamo,
Grěhu idem, kad od grěha běžim.
Život čuvat sveta kaže dužnost,
I glas samog u pèrsijuh Boga.
Cèrv se vije, kad ga čověk gazi,
Lav razdire ubojicu svoga:
Meni strěle u sèrdce puštjaju, —
Ali kako da podignem ruku,
Kad će težka otca da sakruši! — —
Dušu ljudi za svoje polažu,
Kèrvlju peru njihovu uvredu,
Za kèrv njinu samu ištu glavu,
Taj je narav položila zakon:
Zar u mojih da smě naručajih
Ženu sèrdcem i nebom mi danu
Rukom skrušit ubijca kèrvavom?
Al kako ću noža da obnažim,
Kad će sèrdce da probije otca! — —
Idem, bratjo, u stranu dèržavu,
Sakrit ću se u samoću mračnu,
Nek me živa i neznaju ljudi!

A andjelsku moju Andjeliju
Bog će silni s neba osvetiti! — —
Ah! težko je zemlju ostaviti,
Koja nosi ime domovina;
Nigdě više nedaje se naći,
Mila Zeta i draga Sèrbija,
I ostale sèrdcu zemlje drage! — —
U njedrama tužno sèrdce pišti,
Kad se razstat sprijatelji mora.
Gdě ću naći ja Deana svoga,
Gdě svog Balšu, gdě li Vukašina,
I ostale mile prijatelje,
S kojimi sam provodio dane
Najmilije u životu svome! — —
Težko pada ali biti mora;
Jer kad mene u zemlji nebude,
Neće zemlju nemir uzdèrmati,
cviliti majke ni ljubovke,
Ni u cèrno sestre zavijati,
Niti otcem sèrdce razdirati!"
Sva gospoda nikom ponikmuše,
Pa ćutahu, kan da su pomèrli,
Tako ih je porazila tuga.
A kad malo razabrao misli,
Progovara Žarković Deane:
„Světli kralju, istinu si kazo,
Da ti živit u Sèrbiji nije,
Il pošao hitar lov loviti,
Ili sio rujno vino piti,
Il legao sanak boraviti,
Smèrt nad glavom uvěk ti se vije
Kao gavran nad mèrtvom lěšinom:
Ubijca te izza kèrša vreba,
Otrovom je vino začinjeno,
Nož kèrvnika za sna svetost nezna.
Zlo je, kralju, gore može biti:
Kad kraljicu andjelska nevinost
I svesilna sinovljeva ljubav
I s njom sveta kruna od Sèrbije
Od užasne sudbe neodbrani:
Šta će biti s tvimi prijatelji,
Koje s mačem u ruci zastade
Silna vojska na vodi Bojani?
Rěč nas carska od zakona brani:

Od osvete šta će nas odbranit,
Koja vraga u gori ubija,
I pticama ostavlja mu tělo,
Koja svojim mèrtvim blagoslovom,
I věnčanje u ukop pretvara? —
Misliš, kralju, iz zemlje izběći,
I u mračnu sakrit se samoću!
Al mi kaži onu zemlju dalnju,
Kamo nije dospěla izdaja?
Ima l' kuta na ovome světu,
Da ga nezna noga izdajice?
Pred izdaje okom sokolovim
Nema tajne, ni dovoljne tame! —
Misliš Bogu ostavit osvetu
Kèrvi svoje ljube i kraljice:
Bog će sudit i robu i kralju,
Gdě boguje, na svojih nebesih, —
Zemsku pravdu kraljevom je dao,
Da narodu sude po zakonu:
Kèrv je kèrvi odredio cěnu,
A za glavu da se ište glava.
Pa kad robska nesmě pasti glava
U nepravdi i protiv zakonu,
Zar kraljica od zemlje Sèrbije
Bez obrane da ostane sama?
Kad ubijci prostog seljanina
Zakon neda sana ni odmora
Dok se svetost nepovrati pravdi:
Zar ubijca zakone kraljice
Da se slavi, i da se veseli,
Zakon gazi i pravdi se ruga?
Svoje sestre a naše kneginje
Kralj je Stefan suze u tamnicu
Samom cara naplatio kèrvlju:
Od sestre je žena rodjenija,
Od kneginje kraljica je veća,
Od suzah je kèrv skupocěnija,
Cèrni grob je najgora tamnica! —
Sveta pravda, pravda neumitna,
Kèrv i život mir i sreću ište,
Samo njena da s' sačuva svetost!
Njoj je sam Bog oči zavezao
Svezom, koja skinuti se neda,
I u tamu oči joj uvija,

Kakva bila, dok nebilo sunca,
I na nebu netreptale zvězde,
Te nevidi lica ni oděla,
Koju l' svetost svojoj traži glavi
Muž i vitez i vojvoda silni,
Kad děvojče potajom ubija,
Samo svojom čuvano nježnošlju? —,
Pa i na to ti pomisli kralju,
Da je dužnost svoju čuvat glavu
Samim Bogom narečena pèrva;
Da sám svojim postaje ubijcom,
Tko s' nečuva, gdě mu pamet kaže,
I neradi, šta mu ta nalaže!
A kèrv svoja, kad na dušu padne,
Gore peče od paklenog ognja!
Zato saätli, poslušaj nas, kralju!
Nemoj svoje zemlje ostavljati,
Prijateljah nemoj izněvěrit,
Ni ženina groba se odricat!
Sramota je od zla uklanjat' se,
Kad smo dužni njemu na put stati;
Grehota je odreći se mèrtvih,
Koje svojim' u životu zvasmo!
Sěti s', kralju, šta si govorio;
Kleo s' nisi, zakletva je bila! —
Mi s nesrećnom past ćemo dèržavom,
Al je sramno izdat nemožemo!
Za pravdu smo izginut gotovi,
Al nepravdi likovat nedamo! —
Misliš, kralju, zemlju ostaviti,
Jer kad tebe u zemlji nebude,
Neće nemir zemlju uzdèrmati.
Misliš, kralju, al se ljuto varaš:
Lete glasi od grada do grada,
Tko ih čuje, taj zubima škripi:
Da smèrt svoje kraljice osvete,
Svi će Sèrblji skočit na oružje.
Živa mnogom nebi mila bila,
Nad mèrtvom će svaki zaplakati.
Neće dugo vréme postajati,
Strašna će se sila sakupiti;
Jošt ubijstvu ti dodaj prognanstvo,
Pa s' otčinu glavu proigrao.
Zato, kralju, te s' ostavi misli,

Neodpiri se nuždi ni dužnosti.
Kad već zlatna mora pasti kruna,
Gledaj sědu te sačuvaj glavu.
Ako tebe s narodom nebude,
Može biti, što ti ni u grobu
Neće dati kostima pokoja.
Kad u grudih ljudem kèrv uzkipi,
I jarost im běsove probudi,
I osveta duhove pomrači,
Svaka vidět pod nebom je čuda!«
  Ove rěči Žarković Deana
U Dušanu svu potresu dušu.
Vidi otca blěda i kèrvava,
I bez krune i bez sěde glave,
Pa poviče sa najvećom boljom:
„Je l' istina, što govoriš, kneže,
Il strašili mučiš me praznimi?«
  Sva gospoda u glas povikaše:
„Istinu je Dean govorio!
Na sve strane narod uzavrio,
Svakog risom jarost učinila,
Svaki diše osvetom kèrvavom.
Zlo će biti po caru Stefanu,
Ako njima ti nebudeš vodja,
U vlast svoju běsove neprimiš,
I na drugu nenaviješ stranu.«
  Kralj uzdahne i glavu prikloni,
Pa ovako tiho progovori:
„Sudba tamna, snagom okeana,
Nosi mene, kao more korablj.
Volja jedno, nužda ište drugo,
Od čeg běžim, k onome dolazim.
Dobra nema, dok se zlo nesvèrši,
Jer se dobro za zlo zaklonulo. —
Duhu mi se salomila krila,
Hajd' te, bratjo, savěta mi dajte,
Šta da radim, da je manje běde!« —

XXXIX.

Dr. Ivan August Kaznačić

rodio se je g. 1817 u Dubrovniku u Dalmaciji. Svèršiv lěčničke nauke na sveučilištih bečkom i padovanskom, postao je na ovom poslědnjem g. 1846 doktorom; sada je gradski lěčitelj u Dubrovniku.

Izdao je ova děla:

1. **Zoru dalmatinsku kano urednik g. 1845.**
2. **Sastavak o pěsmah narodnih i napose dubrovačkih.**
3. **O piesnami naroda sèrbskoga i dalmatinskoga, g. 1851 (Prevod).**
4. **Vše članakah u raznih časopisih talijanskih i hèrvatskih o slavenskih predmetih.**

O narodnih pěsmah.

Domaće su krěpošti ono skrovno korěnje, iz kojega cvate i plodi svaka slast i korist gradjanskoga života. Kakva je obitelj, takav ima biti i narod; odatlě neka uzme stanovito pravilo strah i nada ljudska. Gràd obija granje, jesenski vĕtar raznosi lištje, ali ako korěn ostane, dub će steći iznovice izgubljenu lěpotu.

Utěha je velika viděti izmedju toliko žalostnih sumnjah, da barem u onih krajih slavenskoga naroda, kojih nisu pokvarili inostranski običaji, obitelj zadèrža neoskvèrnute jošte svoje sladke i svete sveze. I veliki dio lěpote sèrbskih pěsamah mora se, po mom mněnju, pripisati sili domaćih ćutjenjah. Tihi mir razliven u njih, priličan světlosti cěloga vedroga neba, sasvim je različan od sěvanja i gèrmljenja, koje buči i zablěštjuje pěsničtvo strastih uljudno živinskih, pěsničtvo nemoćnih požudah i dosadnoga veselja.

U pěsmah narodnih ime majke, ime je sveto. Majka je kao stepen, po kom se ljubav i štovanje uzvisuju sa zemaljskih na nebeske stvari. Ugladjena je i nježna poslovica, koja se obično čuje i u pěsmah i u govoru Sèrbaljah, koji kad hoće komu da reku, da je srećan i nesrećan, vele: Vesela mu majka! Žalostna mu majka! On i mater u sebi su jedno; bila mati daleko, bila mèrtva, ipak u njem žive, raduje se i tuguje s njim, te kano što teče kèrv materina u njegovih žilah, tako sěva i u mislih njegovih ljubav materina.

Ime sestre, ime je takodjer sveto u narodnih pěsmah; sestra, koju sèrdce u svojoj ljubavi medju mater i ženu postavlja, sestra, koja nam je pèrva drugarica u vremenih dětinstva, koja nam je čista radost u godinah děvičanstva, slična danici, koja najpèrva zasjaje razvitomu cvětku; sestra, koja ako je starija, predstavlja poněšto mater, ako li mladja poněšto kćer; sestra, koja se čuva me-

dju domaćimi zidinami, da postane jednom kći i mati druge porodice, da bude sveza izmedju jedne kuće i druge, izmedju jednoga města i drugoga, da uzme ime tudje, da svoje staro neostavi. U narodnih pěsmah sestra se prikazuje u različnih ali svedjer skoro u ljubeznih slikah; sèrčena, uztèrpna, prijateljica jetèrvi, pokorna děveru, dobrovoljna, poslušnica, pomiriteljica.

Kako u pěsmah, tako i u običajih narodnih žena se mnogo veće časti, nego li se misli. U pokvarenih družtvih, gdě se uzima lice město sèrdca, rěči město děla, žena se samo rěčmi štuje, a u dělu prezire. Narodi prosti i dobroćudni uprav se zato neklanjaju ženi, jer ju poštuju; netèrpe da je lěna, bezposlena, ili da se brine za svoje izpraznosti, nego s njom děle vlast i trud, uče ju poslušnosti, da nauči zapovědati, a da se nauči jako se radovati, uče ju gorko tèrpiti.

Koliko narod sèrbski poštuje žene, to vidimo izmedju ostaloga iz njegovih pirnih običajah. Oni opisi, koje često nalazimo, i koji bi se nepoznatelju mogli činiti neznatni, imaju něšta pobožna i mogu se smatrati kako sgodopisni spomenici. Kao što se Omir svaki čas povratja u svojoj pěsmi na kèrvave rate, tako se Sèrbi povratjaju na pirne svoje običaje. Ali ljubav Sèrbah nije oslabljena ljubav; — jerbo se uzdah zaručnice zaglušuje pucanjem pušakah, a štite ju barjaci, koji se okolo nje viju; i često se radost měša sa žalosti, a koplje staroga svata izdubljava grob uz pirnu postelju. Ove česte opreke u pěsmah medju ufanjem i pogibom, medju pirom i smèrti, čine da je ljubav stroža i jača, uzdèržavaju ju budnu, potaknjivaju ju gorućimi bodci i postavljaju joj kod postelje hrabrost za prijateljskoga čuvara.

I žena je u pěsmah često hrabra. Zna poběditi pogibe desnicom i ukloniti razumom; dosětljivo je njezino poštenje, junačka i predvidljiva je njezina ljubav. Sèrbkinja negovori mnogo, kao što čine ženske u mnogih romanih i pěsmah, već misli. Budući da njezina ljubav razmišljava i sabira, radi toga stanovita je i věrna. O ženidbenoj věrnosti nahode se mnogi i mnogi priměri u narodnih pěsmah; naprotiv se nevěrnost tako u kratko pokazuje, da se može viděti, kako joj se neraduju, niti ju ištju opravdati, a pedepsa strahovita, koja joj slěduje, svědočanstvo je svetosti običajah.

Domaća ljubav kod sèrbskoga naroda silno se prostire na bratučad i na svu rodbinu, koja je dosad pod istim krovom živěla i od porodice jedno pleme sastavljala. Samo ime bratučeda, prostire do tretjega kolěna prava i dužnosti bratinske i otčinske. Děver je bivao medju svatovi, te za spomen stare ljubavi ostalo je to ime jednomu svatu i dan današnji. Prijateljstvo bijaše posvetjeno imenom pobratimstva, i tako rekuć, jedno svetotajstvo sadržavaše prijatelje pred Bogom sve do smèrti. Pověstnica pripo-

vëda priličnu stvar samo o narodu germanskom, ali kod Slavenah još je svetiji taj obred i toli ljubežljiviji, koliko je manje naš narod potrebovao pomoći u boju, jer je manje bojevao nego stari Germani, premda nije bio manje hrabar u boju.

Gostoljubivost, drugo uzvišeno svojstvo našega naroda, koje pokazuje plemenito pověrenje čověka k čověku, jest krěpost, koja se približuje domaćoj ljubavi, te gèrleći, tako rekuć s istom iskrenosti, inostrane i nepoznane, čini od svega světa jednu veliku porodicu: krěpost patrijarska i kèrštjanska, po kojoj se mladi svět uputjuje i približuje k izobraženju. Sama rěč, koja označuje ovo milosèrdno dělo, izražuje plemenitost ćutjenja. Sèrbin ne samo pričekiva gosta, nego ga i izčekiva i željno poziva. Nikad mu gost u nevrěme nedodje; prije još nego u kuću, primi ga u sèrdce. Znamenit je, te često se povratja narodu kao radostna misao onaj stih:

„Ruke šire, u lice se ljube“ stih mile ljubeznosti, radi koga bi svaka starinska i sadašnja književnost mogla zavidëti siromašnomu seljaninu sèrbskomu i dalmatinskomu. Ali izobraženost čestokrat ubija svoje hraniteljice. Što se više umnožuju lasti življenja, i što se lašnje mogu pričekivati gosti, to više oslabljuje gostoljubnost: kano što se izsěkav dubrave i poboljšav poljsko težanje, gube gnězda nevinih ptičicah, a kola škripe, gdě je staglin pěvao.

Sèrbi ljube gosta inostranca, i rekao bi, da ga poštuju kako s' neba poslana; stranjskoga neprijatelja nemèrze, već ga preziru; i u samu se sužanjstvu osětjaju viši od njega, pa što se dostojno veći osětjaju, to nam dokazuje, da mèrziti neznadu. Samo njihovo preziranje više proizhodi od nemarnosti za tudjom mèržnjom, nego od zakidljive oholosti. Toliko se samo udaljuju od nepravde, koliko je dosta, da podli nebudu. Zakinuti odgovaraju, poběđjuju i preziru.

Marko Kraljević u ovom i u mnogo drugih obzirah jest živi izgled svega naroda. Ni sam Akil nepredstavlja tako věrno ćud gèrčku u vrěme junačtva, kako Marko našu slavjansku u vrěme poslě turskoga podjarmljenja. Marko se hvata oružja, samo kad je prinudjen. Uklanja se, i kadkad iz šale kazuje, da se rado nebori; al najposlě u jedan mah počme i savèrši mejdan. Car, obkoljen pogibami, zove ga u pomoć, a on, iskren i milostivan prama istomu nepravedniku, pošto ga je zamolio i pošto mu je pokazao, da ima potrebu od pogažena džaura, prikazuje se i oslobodjuje ga. Junakom srednjega věka bijaše slava braniti ljubovnicu, bojevati i za nepoznane žene; a sèrbi junak i zhodi na mejdan i za dušmanske žene. Njegova neugladjenost plemenitija je i velikodušnija od izobražene učtivosti srednjega věka. Izmedju mogućna i prijatelja sèrbski junak radje brani prijatelja.

Divno svojstvo i jedino u književstvih, koja su meni poznata,

jest štovanje, kojim narodne pěsme dišu prama svetomu stališu siromaštva i veledušno preziranje nedostojnoga bogatstva. Ako i spomenu pěsme kadkad o bogatstvu, to je samo na ures i službu lěpote, ljubavi, milosèrdja i junačtva. I zato često vidjamo, gdě se u ovih pěsmah pridružuje zlatu i biseru, ili proti njemu stavlja kita bosiljka ili kakav cvětak: prilično trim kraljem, koji pored zlata prikazaše Odkupitelju tamnjan i mirhu.

I zato uprav što Sèrbi siromaštvo ljube, ljube i poniznost: poniznost tanahnu, bělu koprenu, koja brani i uresuje sve ljudske krěposti, i čini, da se više žude. Sèrbski je junak ponosit, ali nije ohol. Njegovi neprijatelji naprotiv pokazuju se u pěsmah kao bezsramni i nesmotreni zakidivci, kojih ludo bezočanstvo probudjuje u sèrdcu směšano ćutjenje gnjeva i sažaljenja. Niti nije sèrbski junak hvališa, nesèrta bez razloga u pogibe, neprezire ih bedasto, ali kad ga dužnost i sila na to vode, hladnokèrvno ih susreta. I buduć da nije smion niti bojažljiv, nije nemilosèrdan. Zna, kako je mučno pošteno mejdan dobiti; i zato svaku pobědu više Bogu pripisuje, nego svojoj desnici.

Premda je jak i obziran, dogodi se, da koji put upane u ruke neprijateljske; da je u tamnici, gdě mu je smèrt pred očima, i da se mora osloboditi ne snagom nego hitroštju. Marko je poput Akila, koji kadkad postaje Ulysom, te se i junačka pěsma prevèrne, kao što se obično dogadja kod prostih narodah, u šaljivo pozorje. Jednoč uzdisaše Marko u tamnici cèrnoga Arapina: kći Arapinova, zaljubljena u njega, obećavaše mu, da će ga osloboditi, samo ako joj se zakune, da je neće nikad ostaviti. A on, metnuvši kapu na kolěno, zaklinje se kapi: Ja te nikad neću ostaviti. Oslobodjen, ustrašivši se njezina cèrnoga lica, odmah ju pogubi. Pogubi ju; ali poslě zidaše cèrkve, da opere dušu; žèrtva plemenitija nego kèrvarine Rodomontove, koje šiljaše ubijenoj Izabeli.

Ti ćeš spoznati u ovom velikodušnu iskrenost sèrbskoga naroda, kako prikažuje svoga ljubljenoga Marka sa svimi njegovimi oskudnostmi i pogreškami. Ono pěsničtvo, koje se usiljava uveličati male stvari, da na taj način polěpša ružne i oplemeni nizke, jest pěsničtvo umětnoštju pokvareno. Dosta je da se nesakrivaju oskudnosti, da se neizvinjavaju pogreške; neka ih junak i pěsnik izpověde sa dostojanstvom i skromnoštju savěsti svoje; onda iz toga izpovědanja grěha proizhodi ćudorednost, koja je kašnje tim koristnija, čim je manje bila prije poznata.

I zato se kadkad i našali sèrbski junak; jer je i u prirodi poměšan život dobrim i zlim, směhom i plačem; jerbo svedj jednaka ozbiljnost, svedj jednaka šala, ništa drugo nisu nego dosadna pretvornost i směšna krinka. Nu kao što veliki umovi, ponizivši se do tu-

dje slaboće, odkrivaju prostim govorom duboke misli svoje, tako isto velikodušni ljudi skrivaju pod veselim licem ljutu ranu svoju.

O Marku se raznose u pěvanju pripovědke naroda, kao što ptice različna glasa i perja lete po vèrsih zelenećih se visokih planinah. Marko je predmet i žalosti i radosti, slave i nade cěloga naroda kroz mnoga stolětja. Marko kao Kraljević (kraljev sin) mèrzi na oblast nepošteno zadobljenu. Nesretan u svojoj kući, slavan izvan kuće, na službi je kod neprijatelja, ali se neprijatelj boji Markova mèrkloga pogleda i strahovitih njegovih šalah. Ovaj jedini izgled snage věrno podložene, i posluha, koji strah zadaje, služi na čast i umětnosti i čověčanstvu. I oni, koji preziru ime Markovo, oli ga se stide, što čuju, da ga u pěsmah spominju po kèrčmah, pustoših i bèrdinah, i to goli i siromašni ljudi, koji nisu nikad viděli diplomah akademskih, takovi nisu dostojni čitati pěsničkih tvorovah.

Istina je, da tekom vremena ćutjenja naroda, izgubivši sbog robstva svoju prijašnju plemenitost, pripisuju Marku običaje, ne posve dostojne. Ona neprestana hvalisanja, koja pokazuju junačtvo njegovo u pitju, premda spominju proždèrlost junakah Omirovih i služe na pohvalu tělesnoj jakosti, koja odolěva svakoj protivnosti i nadjačava svake pogibe i za šalu joj služe, ništanemanje ja dèržim za stanovito, da se u starih pěsmah nenahode takva hvalisanja, nego su prikèrpana dva stolětja poslě; i da su još novijega postanka one napitnice, koje poklon od pěsničtva čine.

Junaci drugih narodah bore se i poběđjuju, bore se i ginu; ali sèrbski junak, nadživivši svakoga drugoga umèrloga vojnika, neumire ni od mača ni od nemoći, već zaspi tiho i spokojno u sladkom sanku. Neželi, da mu pri poslědnjem času života svědoci budu světli dvori, niti skup vojnikah, oklopljenih zlatom i gvoždjem, nego vedro nebo, gora zelena, i pogled pobožna kaludjera. Ubije svoga miloga šarca i oplaka ga kao druga težkih bojevah i zlo nagradjěnih poběđah. Skèrši i baci u more svoje nepredobitno koplje, da ga tudjinska ruka ne oskvèrne nepravednimi i nejunačkimi děli. Piše svoju najposlědnju želju; i pun snage i zdravoga razuma sklopi oči na dugo, al ne věkovito, počivanje. Piše svoju najposlědnju želju; ostavlja dio svoga bogatstva cèrkvi, dio slěpim guslarom, da proslave pěvajući po světu ime njegovo. Iz ustijuh siromaha želi biti proslavljen; jerbo znade, da glas siromaha iz sèrdca proizhodi, lašnje se po světu razprostire i ugodniji Bogu dopire. Marko promišlja o dobročinstvu i slavi. Ovaj prosti čověk hoće da zadobije sebi sve što je neumèrlo: neumèrli glas, neumèrlu nadu, neumèrlo oko i junačku desnicu.

„Ona nije mèrtva nego spava.“ Na ove rěči Spasiteljeve smijahu se mudraci, koji se nalaze u množini svedjer i svudara,

pripravni oteti ucvěljenomu sèrdcu utěhu nade. Smijahu se, jerbo znadjahu dobro, da je umèrla děvojka.

Spasitelj uze ju za ruku; Ustani, rekavši, duh joj se povrati; duh se u nju povrati, roditelji se začudiše, a mudraci, koji su ju dèržali za mèrtvu, umukoše.

On nije mèrtav, nego spava; pokraj njega leži mu mač, koji je napolu izvadjen iz koricah, a kad něki pokret nad zemljom ili pod zemljom sasvim ga van iztèrgne, zvek njegov probuditi će našega Marka, te će se uzdignuti pokrěpljen stolětnim počivanjem, pun stolětnih uspomenah, i doći će kao rěka, poplavljena vodami u těku iz dalekih zemaljah. On spava i sanja prošasta junačtva i nevolje, utěhe i žèrtve budućnosti. Visoka i puna nade slika neumèrlosti narodah i pravah. Bog je učinio, da se mogu izlěčiti narodi zemaljski, i da nikad neumiru do samovoljnim razpadnutjem.

Pravda počiva skrovito i spava do naznačenoga dana, ali neumire. Ovo narodno predanje jest basna puna istine; predanje, izvirajuće više iz vère nego iz pěsničtva, u koje još vas narod i dan današnji věruje. Prije několiko měsecih, došavši jedan siromašni seljanin iz Pokrovnika u Šibenik, pun veselja reče svomu gospodaru: Dobar glas, gospodaru! Marko se je Kraljević probudio; viděli su ga u Hèrvatskoj. I kazivaše mu potanko, na koji se je ovo način dogodilo. Ovaj glas, koji iznenada puče, i neznajući, u jednom seocu dalmatinskom, priličan sanku, koji lasno dodje i prodje, neće biti za porugu onomu, koji znade, da je pěsničtvo slovo, koje živi kroz stolětja, i da se u pučkoj mašti odbijaju prividjenja nebeska, prilično sěnam, koje se kretju.

Govorim, da je pěsničtvo slovo, koje žive kroz stolětja. I kao što danak javlja danku glase Věčnoga, i noćca priobćuje noćci znanost Neizmèrnoga: tako isto po pěsmah govore pokolěnja pokolěnjem, duše dušam od jednoga kraja do drugoga razděljene domovine. Pripověda se, da su se nedavno něki dalmatinski hajduci, poslě duga mučna, grěšna i divljega junačtva uhvatjeni, i u tamnicu zatvoreni, dogovarali pěvajući. Tako čine nesretni narodi, da oblakšaju svoje nevolje.

Kroz tri doba, kao što mi se čini, prošlo je pěsničtvo naroda sèrbskoga, koja trěba dobro razlikovati. Najpèrvo uspomene četèrnaestoga věka, to jest, kada se je carstvo Nemanićah uzdignulo silno vèrhu gèrčkoga i palo i s Lazarovim se tělom spustilo u grob, posvetjen požaljenjem cěloga naroda. Od ovoga doba, uprav vitežkoga, malo nam je ostalo pěsamah, ali one, koje su ostale, mogu se uzporediti, što se tiče lěpote, s najboljimi vitežkimi pěsmami gèrčkimi, pače i nadvisuju ih u veličanstvu bogoljubne žalosti. U ovo vrěme spadaju i najvažnije pripověsti o Kraljeviću Marku, koje mam govore o njegovoj dobroti, junačtvu i smèrti.

Slěde za tim pěsme, koje nam prikazuju Marka kao sužnja, a ne kao slugu; Marka kao podrugušu, vinopiju, ali branitelja slabih, i u duši nikad nepodjarmljena turskimi običaji. U tretjoj dobi nalazimo hajduka, koji se podiže iz sredine družtva, s kojim se neprestano bori: směsa čověčnosti i nasilja, velikodušne iskrenosti i smione prevare, one iskrenosti, koja je poznata i kèrvniku, pošto je pokušao žalost i pogibu. Hajduk, napola razbojnik napola junak, ipak ljubljen je od naroda, ne samo zbog někoga milosèrdnoga nagona, po kom čověk ljubi nesretno hrabrenstvo; već i zato, što je hajduk poslědnji, premda nedostojni kaznitelj turskoga tiranstva; poslědnji, premda nedostojni naslědnik Dušana i Marka. Gèrčki klefta nije ni malo čištji od sèrbskoga hajduka, ali njegove su ljage sakrivene u hitrini pěsamah, koje lete kao puščano zèrno. Naprotiv sèrbska se iskrenost očituje u jednakosti, kojom pripověda i dostojna i nedostojna děla, poput kosonosnih kolah, koja prije prěte škripanjem, nego što razkose.

U ostalom znamenito je, da u vrěme nam najbliže, kad družtvo, nasiljem razdvojeno, dopuštja, da osveta, ta nepravična pravica, bude naplata uvredam pretèrpljenim, i kad je medju narodom postala strahovita poslovica: Tko se neosveti, taj se neposveti; znamenito je, da se u narodnih pěsmah rědko čuje prolěvanje bratinske kèrvi. Mnogo veća i plemenitija je razlika izmedju naših i korsikanskih narodnih pěsamah, koje poput glavah odsěčenih cěde mèržnju na zemlju, da izniknu zločinstva.

Druga stvar znamenitija, koja služi na čast ovomu nesretnomu narodu, jest ono pobožno mučanje u narodnih pěsmah o svem, što se tiče razlike latinskoga i gèrčkoga věroizpovědanja. Poznato je, da su něke narodne pěsme sastavljene od ljudih latinskoga věrozakona, a něke od gèrčkoga, i da se sve uzajamno pěvaju. A da nesloga obuzima sve duhove, zar nebi iz njih izišao dim ili iskra, što bi prenělo povětarce u pěsme?

I narod, budući pobožan, napredovao je u pěsničtvu. U pěsmah njegovih nenalazi se pripověstih poganskih; jer od njegova basnoslovlja nisu ostale nego Vile. Vila, polu žena polu boginja, laganija od ljudskoga těla; dobrotvorna, ali kadkad razsèrdjena zbog ljudske oholosti. U sèrbskih pěsmah nahodi se gděgdě više mašte nego u gèrčkih, ali tako divne prostote, da čim se pokaže, odmah izčezne. Čestokrat se divnost može prije smatrati kao previšenost, nego pokvarenost, i kao način iztočnoga govora, nego kao pogansko věrovanje.

Narodne pěsme prekoměrno ljube prirodu, ali je neobožavaju. One predstavljaju prirodu kao živu i razumnu, ali joj nepokoravaju života i razuma ljudskoga. Mnogokrat se u njih obratja duša nevoljna, bojažljiva ili ufajuća gori, cvětju, pticam, i razgovara se s

njimi o onih, koji su joj mili i dragi, i njim ih preporučuje, kao da je uvěrena, da ova stvorenja božja razumiju ljudsku tugu i ljubav, i da su im milostiva. Kadkad zaljubljena děvojka govori s konjem svoga ljubeznika kao s věrnim drugom života njegova. Sèrbske narodne pěsme spominju češtje konja nego gèrčke; jerbo polja sèrbska i bosanska slobodnija su i prostranija zvekte ćemu koraku ratnoga konja.

I zato je bilo mučnije za Sèrblje odoljivati navaljujućemu neprijatelju, jer je neprijatelju šire bilo polje, da ih može těrati, i jerbo su imali malo bezbědnih zakloništah, iz kojih bi mogli sakriveni strěljati, iznenada izhoditi, i k njim nepredobljeni priběgnuti. Da nije bilo šumah, nebi možebiti nikad više Sèrbija mogla osvetiti svoga staroga imena.

I u sèrbskih i u gèrčkih pešmah nahode se često nebeske ptice kao svědoci i poklisari. Ali češtje u sèrbskih nahodi se soko, jerbo se je lov najbolje pristojao gospodskim običajem sèrbskih velikašah u srednjem věku. U ovih pěsmah (kakono i u Eneidi) pretvaraju se ljudi i vèrhunaravne sile u ptice. I ptice donose novosti ne samo glasom nego i pismi. Puku, razděljenu nepravičnom silom siromaštva i neznanstva, barami, šumami, rěkami, bèrdi, donešeni glas od takova poklisara, i još ako je pisan, morao se je u někih nevoljah činiti priličnim savětu nebeskomu. I kako što u Dantu često nahodimo prenose, koji spominju pisanje i knjige, jerbo su knjige u njegovo vrěme bile odveć rědke, tako se u sèrbskih pěsmah napominju često poslana pisma. Pisma u pěsmah priliče poněšto divnim dogadjajem vitežkih pěsamah. Jerbo divnost dohodi pěsmam ne samo od dalečine vremenah, nego i od dalečine městah; i to tim veća, ako zapreke i pogibelji uzmnože neizvěstnost i strah, razpale požude i radosti. Pismo, koje najedanput proměni u dobro ili u zlo stanje duše naše, prilično je poněšto duhu, koji dohodi leteći po visini, prikaže nam se kao prividjenje sadašnje i zveči nam, kao živa rěč udaljene naše mile čeljadi.

U sèrbskih pěsmah ptice donose kadkad pisma kao někad palestinske golubice, kadkad živom rěči javljaju dobre ili zle glasove. A kadkad vratjaju se s bojnoga polja kljunom okèrvavljenim i krili operušanimi, pripovědajući junačtva i poraze.

Česti su u sèrbskih pěsmah jadni glasovi, njihove iskrene i vesele duše smatraju jade kao drugove njihova života. Jedan stih, koji se često čuje u narodnih pěsmah i koji nebi trebalo ni zaboraviti ni proměniti, jest ovaj:

„Gorko cvili i suze prolěva.“

Znamenite su mnoge i velike sličnosti izmedju gèrčkih i naših pěsamah, koje sličnosti kad bi tko preduzeo sravnjivati, smatrajući gdě je plemenitije ćutjenje, gdě su življe slike, gdě je

odrěšitije pripovědanje, taj bi sastavio dělo o pěsničtvu, koristnije nego sva pravila, koja su do sad o tom na svět izišla. I budući da su sličnosti takove, da jasno pokazuju, da su iste misli prešle iz jednoga naroda u drugi, to slědi ončas pitanje: U kom su se pèrvo te misli porodile? Što se mene tiče, ja se slažem s onimi, koji tvèrde, da je današnja Gèrčka naseljena stranom od pokolěnjah slavjanskih, koja su onamo prešla po osmom stolětju ili napadanjem vojenim ili mirnim preseljenjem, pa tako da su Slavjani ponovili staro srodstvo dvajuh narodah, koji kako jedan tako i drugi iz azijatskih ravnicah proizhode. I cěnim, da su sadašnji Gèrci uzeli od Sèrbah onaj lik budućega vrěmena sa θέλω i θά, koji sasvim odgovara našemu hoću i ću, dragocěn oblik i znak prave plemenitosti obojim narodom, zato što se s mišlju o budućih dělih nerazdělno sdružuje misao slobodne volje. Takovo likovanje budućega vrěmena biva ujedno dělo věre i ufanja, i ujedno pokazuje nam prava i dèržanstva naše naravi. Tako isto mislim, da je lik neopreděljenoga načina u sadašnjem gèrčkom jeziku došao od jednoga naškoga lika, s tom razlikom, da u nas pravi neopreděljeni način ostaje, a kod Gèrkah proměnjuje se sa slagateljnim; jer Sèrbi mogu rěti i idjem vidět i idjem da vidim, ali Gèrci moraju uvěk reći: πηαίνω να ειδῶ. Ovaj način nenahodi se u jeziku bez razloga, on bo opreděljiva što je neopreděljeno, i pokazuje, kako se um čověčanski uputjuje od obćega pojma k sveobćemu sućtvu.

Ali da se povratim na svoj predmet, velim, da su misli někih pěsamah zaisto iz Sèrbije u Gèrčku prešle; jerbo su one u sèrbskih pěsmah savèršnije i lěpše složene. Negovorim o pěsmah, u kojih se stihovi slažu, koje su i u Gèrčkoj i u Dalmaciji plod primorskih městah, u kojih se um igra a strasti muče, i u kojih pažljivost sbog jednakosti slogovah hitro leti koncu stiha, nepazeći, jesu li rěči pune smisla, i da li su jedna s drugom u lěpu i moguću saglasju. Govorim o zdravih i silnih pěsmah, koje se čuju po bèrdinah i dubravah, i kažem, da su one u Sèrbiji tihe i vitežke a u Gèrčkoj plahe i liričke. Bitnost pěsničtva slaže se s izgovaranjem dvajuh jezikah, i različnoštju dvajuh podnebljah, s naravlju dvajuh narodah, i sa životom njihovim; jerbo gèrčki život bio je češtje uznemiren pobunami, napadanjem i pogibeljmi; a život sèrbski bio je više domaći i zabavljen sa uspomenami prošlih vremenah.

I ove pěsme vitežke i liričke jesu (kakono u pravom pěsničtvu biva) živahno dramatičke; ali u pěsmah sèrbskih drama se bolje razvija, i da tako rečem, s većom ljubavi izložene su strasti. Ovo pravilo služi, gdě je dvogovor: a i pripovědanje u sèrbskih pěsmah svedjer je hitro, i bolje nego u pěsničtvu, složenu umětnoštju. Kratke prilike, koje rědko cěli stih uzimaju, čine, te bismo mogli posumljati, da su u pěsmah Omirovih one toliko izdrobljene prispodobe do-

metnute u vrěme Pisistratovo. Duljina někih govorah u pěsmah Omirovih prelazi granice narodnih pěsamah, ali opetovanje porukah istimi rečmi zaisto je narodno. U ovom se sèrbske pěsme slažu s Omirovimi mnogo više, nego sadašnje gèrčke.

U pěsmah pripovědanje, velim, da je bèrzo bez uzklikah i umovanja, što nije ništa drugo, nego umetci i opazke, koje kvare jasnost sloga. U njih se počimlje odmah sa predmetom, dvogovor je svedjer prost i živahan. Kad je potrebito, mnogi se predstavljaju na pozorištu; ali čim svèrše svoj govor, odhode. Pristojnost, koja je proturnula svoja pravila u lěpe umětnosti, u pěsmah ni malo neškodi ćutjenju. Znati, gdě treba prestati pripovědajući, i što treba izostaviti, to je umětnost, koja se neda naučiti u učilištih, al nas tomu uči ćutjenje istinitosti: tako isto u životu našem, znati što treba premučati, a što treba reći, to je dosětljivost, dana ne lukavstvu gradjanskomu, nego nepokvarenu ćutjenju dobra.

Da potvèrdim, što sam rekao, da něke pěsme gèrčke proizhode od sèrbskih, dosta je to, da se u gèrčkih nahodi uvěk naških rěčih, u sèrbskih pako neima gèrčkih, nego samo one, koje se tiču věrozakona i koje dohode od obćenoga obreda. Neću tim da dokažem, da něka pěsnička predanja nisu prešla u Sèrbiju od onoga obilnoga i živoga izvora gèrčke umětnosti, pače mislim, da su im i prednosti i nevolje kao bratji zajedničke.

Počitanje narodnih pěsamah i u tom će nam koristno biti, što će sačuvati u narodu našem davni stih njegov, koji mu je tako svojstven, kao hexameter Gèrkom, a endecasillab Talijanom, alexandrinski Francuzom, i tako zvani politički stih sadašnjim Gèrkom: ja velim, da je onaj naš stih srodan jambu, jerbo je prozodički i u isto vrěme čislen, jer on sahranjuje starih jezikah sladko saglasje, i jer sa različnosti dugačkih i kratkih slogovah odkriva različnost mislih, i zvekom ih izrazuje.

XL.

Luka Ilić

rodio se je u Orijevcu u Slavoniji g. 1817, sada je svetjenik zagrebačke nadbiskupije i domaći kapelan u pančevačkom vojničkom odhranilištu.

Izdao je: 1. Slavonske varoške pěsme, u 4 svežčića, u Zagrebu 1844; 2. Baron franjo Trenk u Zagrebu 1845; 3. Historische Skizze der k. k. Militär-Communität Pančova, Pančova 1855. — Osim toga priobćio je u Nevenu više sastavakah.

Iz knjige: Baron Franjo Trenk.

1.

Razbojnici.

Bělokosi otac radostno dočeka 30. svibnja 1740. već za mèrtva dèržanoga svoga jedinca. Poslě několiko danah odděli se od njega i ode na svoja imanja u Slavoniju. Došav ovamo, kupi pakračko i nuštarsko imanje. Nu kako ovo tako i ono bijaše pustajinskimi nasèrtaji opustošeno. Ali ne samo ova imanja, nego i cěla Slavonija bijaše istomu zlu podvèrgnuta; jer komu u cěloj Slavoniji neće biti poznata ona razbojnička vremena po prognanju toli okrutnoga i surovoga kèrvoloka cěloga kèrštjanstva — Turčina, koja su ovu čarobno - krasnu i svakim izobiljem od božanske providnosti obdarenu kraljevinu ne samo nesigurnom učinila, nego i gotovo opustošila. Da su ovomu porazu Turci mnogo dopriněli, o tom neima sumnje: ali ima i drugo vrelo, koje je po protěranju Turčina poplavilo Slavoniju neumornim razbojničtvom. Da se ovoj nesreći prisusrete, učini providna vlada sve moguće naredbe, koje su se samo u onih burnih vremenih mogle izvesti. A Slavonci takodjer, da se kako tako oslobode te napasti, pojdoše sami kupit se u čete, ili pridruživat se razbojnikom, da tako spase svoje dobro. Ali ako su ga i obranili od one čete, u kojoj su bili i sami, nadošla je druga, te ga opustošila. Putnika nije bilo viděti, tèrgovci se nisu usudjivali robe voziti; zato je tèrgovina stajala, obèrtnost se je zanemarivala, a prosvěta i izobraženost bila je zakopana. Kamo god je čověk pogledao, nije vidio drugo do razvalinah i ognjištah pogorelih kućah i sgradah. Polja su bila šumom zaraštjena, bèrda zanemarena, a putevi nesigurni i zločesti. Svět, mučen svakovèrstnom nuždom, nalazio se je u skrajnjoj zdvojnosti. Evo! to je bila slika ove něgda tako krasno i uzorito cvatuće kraljevine, koju su něki, ne bez uzroka, malom Talijanskom nazivali.

Carsko-kraljevski dvor videći, da dosada učinjene odluke nisu nikakove koristi doněle, pošalje g. 1736 odbor iz Beča u Slavoniju, koji je svoj stan u Požegi imao, da pokuša dobrim svoju svèrhu postići, kad kaznom nije bilo moguće. Ovaj odbor, došavši u Požegu, proglasi amnestiju ili podpuno oproštjenje svih pregrešakah onim, koji dodju u Požegu i polože oružje razbojničko i zakletvu věrnosti učine. U to ime bude poslan u šume fratar reda sv. Franje, **Paunović**, da tu věst saobći razbojnikom. Njemu podje sbilja za rukom, 50 ih dovesti. Našičkoga samostana duhovnici okrenu na pravi put 52, a medju timi više arambašah, po imence i glasovitoga Kapetan-

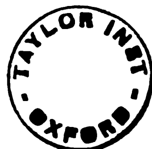
arambašu Kostreša. Ovaj zadèrža i poslě to ime, ali s tom pogodbom, da on kao něgdašnji pustaija sada pustaije proganja. Glasovit bijaše takodjer Čiča arambaša, koji je 14 godinah robio. I on se na onu věst povrati na pravi put, dodje u Požegu, položi zakletvu, i došav u Tèrnavu (u Brod. Regti) oženi se. Osim ovih dodju i drugi mnogi. Po učinjenoj zakletvi dobiju od odbora novčanu pomoć, ne samo da mogu bez kradje kući doći, nego i svoje težačke poslove početi. Poslaničtvo, nadom gojeno, da je naloženi si posao dobro izvèršilo, i da će moći ujamčiti vladara o sretnoj budućnosti, povrati se odakle je i došlo. Medjutim vele naši: što dikla navikla. Kakogod se něma zvèrka neda lahko ukrotiti, tako ni čověk, koji se je od dětinstva priučio lupežtvu. U kratko potlače mnogi položenu zakletvu, ter čete razbojničkih nasilnikah iznova na toliko narastu, da su i broj i opasnost pèrvašnjih nadvisile. Isti, prije bar na izliku pošteni ljudi ogèrle sada očito taj gèrdni zanat. Obća sigurnost prestade: težak otimaše od težaka, prijatelj od prijatelja.

Takovo bijaše stanje Slavonije, kada je Trenk na svoja dobra došao. Njegovi ga podanici dočekaše s velikom radoštju, i sav mu svoj stališ opisaše živimi bojami. On što je mogao, to je i učinio za njihovo blagostanje i tegobam je njihovim predsusretao. Ako nitko nije našega junaka cěnio, štovao i ljubio, to su ga doista njegovi podložnici, kojim je bio pravi, pomoć u svakoj nuždi pružajući otac. Neka svět govori kako mu volja proti njemu, kad još dan današnji živi njegova uspomena kod potomakah njegovih podanikah.

2.

Trenk, pandurski major.

Čuvši za toli opasno stanje (kada su naime neprijatelji udarili na caricu Mariju Tereziju), nastojaše svaki pravi domorodac i věrni podanik slavnoga austrijanskoga doma, da ili oružem u ruci, ili novcem, u koliko mu sile dopuštjaju, pripomogne. Medju ovimi nebijaše poslědnji baron Franjo Trenk. On ponudi, da će izvesti na neprijatelja domovine 1000 Slavonacah na vlastite troškove, s odělom, oružem i inimi potrebnimi stvarmi. To mu dozvole, i još mu poděle čast majorsku, da kao takov sam svoje junake upravlja. Na ovaj način siguran od nepriateljah, i postigavši davno ožudjenu svèrhu, vrati se početkom ožujka 1741. u Slavoniju. Budući da je kod svojih zemljakah, a osobito kod podanikah, bio veoma obljubljen i štovan, zato mu podje za rukom za tri nedělje 700 izabranih junakah sakupiti pod svoj barjak slobode. S ovimi se najprije s dopuštjenjem ravnatelja slavonske kraljevine G. F. M. grofa Khevenhillera digne na razbojnike, te ih stěra u kut, gdě Orljava u

Savu utiče, i prisili 300, da oruže polože i njemu se predadu. Ovo bijaše dakle onaj sretni čas, u komje mogla potlačena Slavonija poslě 150 godišnjega turskoga jarma a 54 razbojničkoga slobodno odahnuti, naime g. 1741. Na ovaj način dobi Trenk za 3 nedělje danah 1000 vojnikah, naučenih od dètinstva hrabro smèrt preziratii svakoj nepogodi vremena odolěvati. Oruže, plivanje, hodanje bijaše im igra. Ljudi uzrastni, nijedan manji od 6 stopah, koštjunasti, odvažni, hrabri, postojani i jaki. Trenk, znajući dobro, da će se njegovi panduri hrabrosti odlikovati, htěde da im i nošnja bude odlična. Na město klobukah nošahu na glavi cèrvene kapice, ili, nalik turskim janjičarom, cèrvene kapuce (kamilavke); zato ih poslě Francezi prozvaše cèrvenimi kapucini. Kosu šišahu po turski do kože, a tělo zaoděvahu u cèrveni zobun sa dva puceta, da im pèrsa neostanu gola pri razgaljenoj košulji. Naměsto pojasa opasivahu vitko tělo turskim ćemerom sa 4 pištolje i handjarom. Naměsto hlačah dobiše dimlije modre boje. Obuća im bijahu najprije opanci a poslě cipelje. Preko zobuna zaoděvahu obične slavonske gunjce, a poslě dobiše cèrvene kabanice, zato ih Francezi i Nizozemci prozvaše Cèrveno-Kabaničari. Osim spomenutoga oruža imadijahu i dugu pušku inače šarku zvanu. Najposlě naměsto zastave dade im konjski rep. Ovako bijahu, izuzamši hrabrost i gunjce, u svem prilični turskim vojnikom. Medjutim manjkaše im još jedno, a to je turska banda. I nju Trenk nabavi, a ona je tim znamenitija, što je do ovo doba nijedna europejska vlast nije upotrebljavala; slavonska se je dakle pandurska četa pod Trenkom pèrva dičila bandom na polju bojišta. Ovo vidiše drugi vlastnici regimentah, te ju i oni uvedoše. Istina Bog poslě se vojnička banda veoma preobrazi, nu Trenk joj je svakako početnik, te njega pèrvenstvo ide.

Ovako zaoděvenu četu věžbaše Trenk několiko danah u oružu i vojničkom kretanju. Po tom se krene 11. travnja 1741. put Beča. Medjutim red, pokornost i zapt mogaše kod toli razuzdana ljudstva uzdèržati samo naš Trenk osobitom strogoštju, i uzanj několiko značaj naroda poznajućih častnikah, medju kojimi dično ime onoga u dogodovštini austrijsko-ugarskoj dobro poznatoga i neumèrlimi lovori ověnčanoga viteza Gideona Ernesta Laudona pèrvo město zaslužuje.

Baron Trenk, došavši sa svojimi junaci u Beč, prijavi se kod kraljevskoga dvora. Marija Terezija, kralj ugarski, i kraljevska visost Franjo Lotarinžki udostoje tu četu svojim posětom. Vrědni starina g. Mudrovčić, kod kojega je otca jedan Trenkov pandur služio, slušao je od toga pandura slědeću priču. Trenk jednoč zapovědi pandurom, kad su u Beč došli, buduć da su ih Bečani kao kakva još dosad nevidjena čudesa motrili, i sa svih kra-

jevah letili da ih vide, da se koji kljast, koji ćorav, hrom, sakat itd. prinakazi, dok on od carice dodje. I zbilja ih Bečani grohotom izsměhivahu i psovahu; jerbo su prave nakaze predstavljali. Medjutim došaštje Marije Terezije i ine mnogobrojne gospode s Trenkom učini svoj spèrdnji konac. Trenk im zaviknu: „Junaci, evo naše carice!“ Na ovaj se glas junaci izpravę i u red postave, i skinuvši cèrvene kape u jedno gèrlo zaviknu: Živila naša mati! — Trenk htěde tim pedepsati znalične Bečane, koji su se poslě divili krasoti njegovih ljudih.

3.

Sud o Trenku i o pandurih.

Dana 4. listopada 1749. u pol dana umre pukovnik baron Franjo Trenk, star 39 godinah; čověk, koji je tečajem kratkoga svoga života dosta pretèrpio, mnogu suzu iztisnuo, mnogu kèrv prolio, 102 puta se na dvoboju — kako něki vele — pobio, četèrnaest putah, koje u ratu, koje u dvobojih, ranah zadobio, dva put na smèrt odsudjen, vezan, psovan, progonjen bio; zbog česa su se ga neprijatelji, osobito u inostranih zemljah bojali. On je tečajem 5 godinah s panduri mnogo miliunah kontribucije iztěrao, preko 7000 Francezah i Bavaracah, a više nego 3000 Prusah koje pobio, koje smèrtno ranio. Njegova su postupanja vrědna oproštjenja, dok nije došao u Beč g. 1746; jer nije ino radio, nego što bi i drugi svaki hrabri vojnik u neprijateljskoj dèržavi radio. On je robio, plěnio, palio i u sužanjstvo vodio, a to su i drugi narodi i vodje radili. Imenito mu se Francezi nemogu rugati; jer su oni u tako zvanom izobraženom 19. věku još većih opačinah počinili, nego što je Trenk počinio u početku 18., punoga tminah, i mnogo su ranah zadali, koje se još i sad zalěčile nisu. Što se pako njegovih pandurah tiče, oni su se hrabro vladali; nu da su i takova šta učinili, što se čověku nepristoji, to nije čudno, jer su oni za ono vrěme u posve surovu stanju bili. Onda nije još bilo reda, školah i drugih načinah, kao što je sada, da se izobraze. Oni su 150 i više godinah pod gvozdenom šibkom sužanjstva stenjali, a nisu se izobražavali. Ali čemu to? Moja naměra nije pisati apologiju (obranu) Trenka i njegovih pandurah, nego samo njihove čine i putove, da moji zemljaci vide, kuda su se sve tepli njihovi hrabri i sèrčani pradědi, i kako su se kao lavovi borili, da sačuvaju neoskvèrnjeno slavnoga austrijanskoga doma prěstolje. Njihova uspomena živi ne samo u Slavoniji, nego i u Francezkoj, Bavarskoj, i Slezkoj. Oni su ondě tako postupali, kako su ljudi prošloga věka obično radili. Oni su poka-

zali, kako Slavonac znade smèrt prezirati, ako to domovine spas zahtěva. Ali ih za kèrvoloke, kao što někoji žele, proglasiti niti moremo, niti smijemo. Jer ako prošastoga věka izobraženost sa sadašnjom, zatim ovoga věka kèrvoločne ratne čine sa prošastim uzporedimo, očito moramo priznati i kazati, da su oni kao vojnici postupali i borili se za spasenje světloga doma i mile domovine.

XLI.

Ivan Franjo Jukić

rodi se g. 1818. u Banjaluci u Bosni. Godine 1834 stupi u red sv. Franje bosanske provincije, a g. 1855 postade kapelanom u djakovačkoj biskupiji; umre g. 1857 u Beču.

Izdana mu děla jesu:

1. Više članakah u Danici, Sèrbskom narodnom Listu, Sèrbsko-dalmat. Magazinu i Kolu.
2. Bosanski prijatelj, časopis, dva svezka u Zagrebu 1850 i 51.
3. Zemljopis i pověstnica Bosne, u Zagrebu g. 1851.
4. Vicića F. Vice pisme duhovne za sve poglavite svetkovine, u Splětu 1844.
5. Čuića F. Mihovila: Život Isusa Kèrsta, po Kalmetu iz talijanskoga prevedeno u Splětu 1848. (Ovima dvima poslědnjima dělima napisao je Jukić Predgovore i Životopise).
6. Početak pismenstva i napomena nauka kèrštjanskoga, tretje izdanje u Zagrebu 1854. (Popravio i novim pravopisom izdao).
7. Bogoljubni način slišati sv. misu, u Zagrebu 1855. (Popravio i novim pravopisom izdao.) Osim toga ostavio je više važnih rukopisah, od kojih se něki sada već tiskaju, naime: Narodne pěsme bosanske i hèrcegovačke i Bosanski prijatelj.

Iz bosanske pověstnice.

Gospodstvo ugarsko-hèrvatskih kraljah u Bosni.

(Od godine 1463—1527.)

Poslě tri měseca kako je car Bosnu osvojio, gradove vojnici svojimi napunio i već iz Bosne put Macedonije otišao, dodje kralj ugarski, Matija Korvin s vojskom u Bosnu, i obsědne tvèrdo město grad Jajce, měsecca listopada god. 1463 po nagovaranju i nastojanju Franciškanah; varoš osvoji četvèrti dan, grad pako jedva tretji měsec, i to licem na božić; mnogi Turci, braneći grad, izginu, a 400 bude ih zarobljeno. Osvojivši Jajce, predobije još dru-

gih 30 gradovah, a toliko mu se i još više predade, medju kojimi znamenitiji bijahu: Banjaluka, Tešanj, Srebrenik i Sokol; mogao bi bio i ostale predobiti, da ga nepomete něšto zimno doba, něšto pako usèrnutje neprijateljah Cehah u Ugarsku pod vodjom Jiskrom. Zato ostavivši u svojih gradovih jaku obranu, vrati se s ostalom vojskom u Ugarsku.

Važno je pitanje: Zašto Matija, koji je na svaki turski korak pazio, kad su ovi u Bosnu usèrnuli, nije za njimi išao, te sjedinivši se s bosanskim kraljem, Bošnjake ohrabrio i toliku nesreću odvratio ol preprěčio? Kralj Matija, pišući o ovoj stvari papi Piju II., po něki se način izgovara, da nije znao, kuda će car iz Sèrbije krenuti toliku vojsku; da se je imao boriti prě s Ali-begom, vezirom sèrbskim, koji je čuvao prelaze na Savi, i ovoga da je morao natrag zauzbiti; da su cara zovnuli u Bosnu něki izdajice Bošnjaci; najposlě veli Matija, da je car osobitom bèrzinom osvojio Bosnu. Ali buduć da je on tri měseca očekivao i otezao, daje nam se misliti, da je on hotimice očekivao, dok car vojsku iz Bosne izvede, nesmijući se možebiti s njim tuknuti? al je, možebiti, očekujući, šta će biti s kraljem bosanskim, i želio po koji način propast kraljevu, da tako lašnje sjedini Bosnu s ugarskom krunom. — — — Slědeće godine 1464 car na novo digne vojsku na Bosnu, i obsědne sve gradove, koje su Ugri dèržali; pod Jajcom salije topove nečuvene veličine, te počme grad biti i lagume podkopavati, nasèrtjući neprestance na grad 30 danah; al čuvši, da Matija idje na njega, pobaca topove u vodu, a s vojskom poběgne bez obzira. Pred vojskom ugarskom bijaše Emerik Deák, koga Matija učini gubernatorom (upraviteljem) Bosne; iza ovoga Mirka Zapolju, bivšega prě blagajnika. Matija umoli papu Pavla II. god. 1465, da mu odpusti dohodke Vranskoga priorata u Dalmaciji, da može lašnje Bosnu braniti proti Turkom. Matija obsědnu iste godine tvèrdi grad Zvornik, koji brane s jedne strane visoke stěne, a s druge rěka Drina, al zaludu: kako se je car prě poplašio njegova došaštja, te poběgao izpod Jajca, tako sad i Matija, začuvši, da car glavom idje Zvorniku u pomoć, poběže izpod njega. — Godine 1465 Matija opet skupi silnu vojsku, s nakanom svu Bosnu oteti Turkom, al došavši do Zagreba, čuje, da su mu s ledjah unišli neprijatelji kèrštj. u Ugarsku, te se povrati. Godine 1471 naimenuje Matija kraljem bosanskim Lovru, župana iločkoga u Srěmu — Ujlaka. Al ovaj kralj niti nevidi Bosne, već življaše razkošno u dvoru Matijinu. — Godine 1479, nebivši doma Matija, poturice se bosanske zalete u dèržave prekosavske i odvedu do 30,000 roblja; za njimi se slědeće godine 1480 otisne Matija, te ih stigne medju Busovačom i Vitezom: Turke razbije, roblje gotovo sve povrati, i mnogo kèrštjanah sa sobom odvede u Ugarsku, a na Sarajevo pošalje Vuka

Despota, koji ga porobi, popali i najvećega sarajskoga junaka, Gjerzeleza, sestru odvede. Za vladanja Matijina Turci si nemogahu nikako prisvojiti ugarskih gradovah u Bosni, al ni Matija nemogaše više napredovati, bivši uvěk u boju s Němci, Česi i Poljaci. Matija umre godine 1490. — Godine 1500 za kralja ugarskoga Vladislava II., a turskoga cara Bajazeta II., veziri bosanski i sèrbski skupe silnu vojsku, te obsědnu Jajce. Ivan Korvin, nezakoniti sin Matije kralja, pod kojim su bile ove zemlje, zaištje pomoć od kralja, te mu dodje: Petar Gereb, ugarski nadvornik s 200 konjanikah i s dvě čete odabranih pěšakah; zatim velikaši hèrvatski: Frankopan, Karlović i Zrinjski, svaki dovedši svoje čete pod Jajce; tudě se ogledaju s Turci, te ih poslě kèrvava boja predobiju, pogubivši 4.000; Hèrvatah pane 1,000 ljudih, a toliko ih bude ranjeno. Korvin steče po ovoj bitci slavno ime; topove otete metne na gradske bedeme jajačkoga grada, koji je iz nova popravio, utvèrdio i potrěbitih stvarih napunio; upravljanje grada preporuči Ivanu Gjulanu, čověku věrnu, koji je i prě grad ovaj čuvao i snažno branio, a on se s družtvom povrati u Hèrvatsku. — Godine 1519 vezir Mustafa bosanski i Bali-beg sèrbski skupe vojsku, te obsědnu grad Srebrenik; u gradu zapovědaše Toma Matusnay, čověk nepomljiv, koji ne samo da grad potrebitim ne providi, već u najvećoj pogibelji, ostavivši grad i vojnike u velikoj smetnji poběže u Ugarsku; deset danah branjahu grad gradjani i vojnici, al kad im je nestalo hrane, neimajući ufanja, da će im odakle pomoć doći, predadu Turkom grad na věru, da će ih sve slobodne pustiti; al Turci věru po svom običaju odèrže: posěku sve, malo koje děte ostavivši živo. Gradove: Sokol i Tešanj vojnici ugarski upalivši uteku. Slědeće godine 1520 Turci potegnu svoju vojsku, te otajno dodju do blizu Jajca, koje obnoć hotijahu prevarom osvojiti. U gradu je zapovědao Petar Keglević, koji nije imao više od 200 konjanikah i malo više pěsakah; po svojih uhodah razuměvši, šta Turci naměravaju, pošalje tajno preko brěga Blaža Kera sa 100 konjanikah, koji se blizu njih směsti, da nisu Turci mogli spaziti, premda im je za ledja zašao; zatim pred mrak pošalje iz grada děvojke i mlade u dolinu blizu Turkom, da kolo uhvate i glasno zapěvaju, slobodeći ih, da se ništa neboje, jer da će im on u pomoć bèrzo doći. Turci, videći, da su od grada děvojke odmakle, a zatravljeni sladkim pěvanjem, zaborave na grad Jajce, te usèrnu medju nje i stanu ih hvatat; u taj hip Keri spreda a Keglević od traga s vojnici na nje nasèrnu; oni, nenadavši se toj prevari, poplašeni smetu se i nagnu běžati: mnogi zaglave, a ostale pohvataju tako, da je jedva koji utekao, da kod kuće kaže, što im je bilo. Turci nastojavahu svakako ovaj tvèrdi grad Jajce u svojih šakah imati; zato zaboravivši, što su kèrvi prijašnjih godinah pod njim

prolili, opet ga obsědnu godine 1524 pod načelstvom trih pašah: pèrvi bijaše Usref Vèrhbosne, koji je iste godine nastupio po Feratpaši, drugi bijaše Sinan monastirski, a tretji Bali-beg biogradski i smederevski; imadjahu vojske 20,000, topovah velikih 8, a manjih množinu; u gradu bijaše zapovědnik još Petar Keglević, koji nemogući tolikoj sili odolěti, zaištje pomoć od ugarskoga kralja Ljudevita II., koji mu pošalje u pomoć: Ivana Karlovića i Franju Batjana, Ilirije naměstne kralje, kojim još doda: Frankopana, Petra Kružića iz Kliša, Gèrgura Orlovića iz Senja, Jurja Blagaja, Ivana Zrinjskoga i Ivana Taha; oni dodju s vojskom od 16,000, prěko Dubice, u pomoć Jajcu; pèrva im briga bijaše grad providiti hranom; što premda je bilo težko od tolikih neprijateljah, učini ipak silni junak Kružić — na silu u grad unidje; poslě tri dana zametne se boj ozbiljno, i kèrštjani pobědu odèrže; paše uteku glavom bez obzira, dragocěni čador Usrefov i 60 zastavah otmu, topove u gradu naměste; mnogi Turci izginu, mnoge zarobe, a najviše ih u vodi život izgubi. Tako se i ovaj put Jajce srtno obrani. Poslě nesretne bitke mohačke, kadno su se Ferdinand i Ivan Zapolja otimali za krunu i gospodstvo Ugarske, Turci po tom još većma ojačaše, te preoteše gospodstvo i posědovanja ugarska u Bosni godine 1527. Petar Keglević, koji se běše dvaput silno oprô nasèrtanju turskomu, staroštju oslabljen, predade grad Jajce cesaru Ferdinandu; ovaj za upravitelje metne Stěpana Gorbonaka i Kociana, ljude strašljivice, kojim još malo němačkih vojnikah dade. Turci za ove okolnosti dobro znajući, obsědnu Jajce i to paše bosanski, Usref, i Mehmed Jahiogli sèrbski. Stěpan, nenadajući se nikakvoj pomoći iz Ugarske, poslě obsade od 10 danah predade grad Turkom, a ovi ih slobodne puste otići, ponesavši sve svoje osim topovah. Za ovo čuvši Andrija Radatović, upravitelj grada Banjaluke, nesmědući dočekati Turakah, upali grad, i poběgne preko Save; tako učiniše i ostalih gradovah upravitelji: upalivši ih, poběgoše. Po taj način izgubiše Hèrvati sva svoja posědovanja pod kraljem Ferdinaudom, koja kralj Matija běše od Turakah preoteo: dèržahu Jajce i ostala města 64 godine.

XLII.

Ognjoslav Utěšenović Ostrožinski

rodio se je u Ostrožinu, u hèrvatskoj krajini, g. 1818.

Veću stranu svojih pěsamah izdao je u knjizi: Vila Ostrožinska, u Beču 1845.

1.

Vuk i Mamuze.

Čula majka gdě se bojak bije
Na širokom polju pěsničkome,
Te mi daje kljuse od mejdana
I mamuze starca babe moga.
„Hajde, sinko, na konja viteza,
„I uzimlji zlatjene mamuze.
„Jezdi, sinko, na polje pěsničko,
„Nebi li mi junak slavu stekó!“ —

Ali konja něsam ni vidio,
A kamo li mamuzam' udrio.
Nu ipak mi se ino nemogaše,
Već učinih kako majka kaže.

Jezdim tužan niz taj kotar ravni;
Nu gle! kljuse nenadno posèrnu,
Na mamuze zlatjene nasèrnu . . .
Eto, pobre, čuda golemoga!
Pomami se konjic od mejdana,
Te poleti niz to polje ravno,
Dok doleti na polje pěsničko
Gdě junaci ljuti bojak biju
Za grančicu zelen-lovorike. —
Ali kljuse opeta posèrnu,
Na mamuze zlatjene nasèrnu.
Pomami se konjic od mejdana,
Te poleti kraj lovor-gorice;
A grančica zelen-lovorike
Iz nenada ostà mi u ruci. —

Jezdim junak dvoru bijelome
Pěvajući Kraljevića Marka,
Da se vratim svojoj miloj majci.
A kad dodjoh do zelene gore,
U hladu se odmorit nakanih.
Vežem konja za jelovu granu,
A mamuze pod jelu polažem.

Gledao me iz gorice vuče,
Gledao me, te je besědio:
„Mili Bože, da nije mamuzah,

„Kljuse bi mi za večeru bilo,
„A zelena grančica lovora,
„Ures mojoj plemenitoj glavi.“
To govori iz gorice vuče,
Te poleti da mi slavu otme.

Ali vuče na boj me nezove,
Kó junaka junak od mejdana,
Već se kradom do mene dovuče,
Vreba . . . vreba . . . mamuze ukrade,
Te ih odnese u goru bez traga! —

Što ću jadjan?... gle nije mamuzah! . . .
„Bolje i kljuse neg da pěške kašem!“
To izustih, a na konja skočih.
Nu gle, pobre, čuda golemoga!
Misli kljuse, da nosim mamuze,
Te poleti u těk strěloviti,
A těkom mu i krila uzrastu.
S Bogom vuče, u zelenoj gori!
Meni konjic i lovor-grančica;
A mamuze tebi za večeru!

2.

Mač i Lira.

Britka ćorda sama progovara
U bělome dvoru junakovu:
„Nije munja u ruci Perunovoj,
„Nit je strělja s neba smèrtonosna,
„Što 'e mač britki u desnici krěpkoj.
„Kad desnica Davorova sine
„Světlom ćordom, u srěd polja ravna:
„Misliš, pobre, da plamen ognjeni
„U srěd polja munja je zažegla,
„Gdě verige robovske raztapa,
„Iz verigah britki mač si kuje,
„Te ko ptica za zlotvorom leti.
„Mač je slavan! i da mu je slava!“

To slušala lira javorova;
Jasna lira sama progovara
U bělome dvoru junakovu:
„Nebudali, britka ćordo světla!

„Veća 'e slava lire sedmoglasne,
„Koja sužnju od slobode glase
„U sèrdašce u pěsmicah lěva;
„Dokle junak vitežki se najde,
„Koji ćordu pripasati znade.
„Te kad svèrši što mu Bog naruči:
„Tko mu pěva děla ta vitežka?
„Britka ćorda pěvat neumije!
„Tko mu nosi slavu od junačtva
„U pěsmici od ustah do ustah,
„I od věka do věka po světu?
„Tko bi znao sad Kraljević Marka?
„Tko li slavna Miloš Obilića?
„Da ni'e bilo u gori javora
„Da se svije lira javorova
„Da se pěsan o junacih spěva.
„Sědi slěpac što bi bez očicah,
„Da ne čuje guslah javorovih?
„Lira 'e slavna! i da joj je slava!"

To u dvoru junak saslušao:
Te on paše ćordu pozlatjenu,
I uzimlje liru sedmoglasnu,
Pa odlazi u vojsku carevu.
Liru jasnu razigra na polju,
Te potegnu mač ognjenog plama;
Britkim mačem u desnici mahne:
Ravno polje živim ognjem planu,
Kò da munja sa nebesah sinu;
A na krilih Turci odletiše! . . .
Zdrav se junak dvoru povratio;
Do dvora je pěsmu izpěvao,
O junačtvu, uza liru zlatnu,
Ne o svome, nego sablje svoje.
Slava 'e tvoja, viteže pěsniče!

3.

Vilidvori.

Kliknu Vila iz zelene gore
Te dozivlje mlade umětnike:
„Umětnici! Bogom pobratimi!
„Hoće Vila da uzidje dvore,
„Běle dvore u zelenoj gori;
„Te vas sele na pomoć pozivlje,
„Da tvorimo prebijele dvore,
„Gdě će sele dočekati bratju,
„Kad joj mladi u pohode dodju.
„Čuješ, braco, Rade naimare!
„Dodji, braco, posestrimi svojoj,
„I dovedi mlade umětnike:
„Kipotvorce i umne slikare,
„Glasbenike i mudre pěsnike,
„Govornike i věšte igrače;
„Lěpo će ih dočekati sele.
„A kad běle uzidjemo dvore
„Bit će dvori vaši kó i moji,
Svakom će se stanak odrediti
„U bělome dvoru seke svoje. —

To je sluša Rade naimare,
A jedva je razumio glase
Iz gorice posestrime svoje:
Skoči Rade na noge lagane,
Te uzimlje olovnicu težku,
Pa dolazi niz kotare ravne,
I dozivlje mlade umětnike,
Da polaze u zelene gore
Te da grade běloj Vili dvore. —
To su oni jedva dočekali,
Pa odlaze u pohode seki.
Iz daleka Vila ugledala
Lěpu môbu u srěd polja ravna;
Ni'e to môba u srěd polja ravna,
Već su ono mladi umětnici,
Koji seki u pohode idu,
Miloj seki, da joj grade dvore. —
Daleko je mlada izlazila
Da susrětne milu bratju svoju;
Iz daleka 'e poznavala bratju.

Bratja su ju lěpo pozdravljala:
„Božja pomoć, Vilo posestrimo!
„Evo bratje da ti grade dvore.“ —
Lěpo njima vila odgovara:
„Da ste zdravo, mila bratjo moja,
„Mila bratjo sedam umětnikah!“ —
Širi sele prebijele ruke,
Gèrli mlada sedam umětnikah;
A bratja su cělivala seki
Bělo lice i čelo visoko.
A kada se nagèrliše seke,
I běloga naljubiše lica,
Veli sele miloj bratji svojoj:
„Hajde, bratjo, da zidjemo dvore,
„Běle dvore u gori zelenoj,
„Gdě će sele bratju dočekati,
„Kad joj mladi u pohode dodju.
A kad běle uzidjemo dvore,
„Bit će dvori vaši kó i moji,
„Svakom će se stanak odrediti
„U bělome dvoru seke svoje.“ —
Jedva bratja razuměla glase,
Te polete, da uzidju dvore
I nakite mirisnijem cvětjem.

Tad poviknu Rade naimare
Te dozivlje do trista majstorah.
Lěpo město dvoru izabira:
Na bèrdašcu pod zelenom gorom;
U gorici jela tankovita,
Bor zeleni, dublje od sto věkah;
Kraj gorice drum putnika vodi;
Krajem druma lipe hladonosne,
Nizka lěska i jablan visoki,
U lěpome redu nanizane,
Kó biserne struke u děvojke;
U ravnici livada cvatuća,
Kroz livadu teče rěka hladna,
Nosi šajke do sinjega mora;
Na bèrdašcu voćke svakojake:
Žuta dunja, rumena jabuka,
Rodna višnja i kruška mirisna,
Sladke smokve, žuhke oskoruše;
A uz voćke vinova losica

Ko bèršljan se zeleni uzvija,
Te ih kiti groždjem vinoplodnim;
A gdě vrutak kladencah izvira
Na bèrdašcu iz mramora ledna,
Te sunašce kroz goricu viri:
Tu izbire Rade naimare
Lěpo město dvoru vilinskome.

Uze Rade olovnicu težku,
Te poviknu do trista majstorah,
Da mu tešu u četvèrt mramorje,
I prinose da on dvore zidje.
Nagovara govornik majstore;
A pěvalac pěsmice popéva,
Da im dělo težko se nevidi;
Pa igralac u svetačne dane
Igre tvori, da ih razveseli,
Da se opet žurno děla prime.
Teše mramor do trista majstorah,
Zidje dvore Rade naimare,
Od mramora u četvèrt tesana.
Da se běli nesruše mu dvori,
Sve zidove olovnicom ravna;
Oko dvora niže iz mramora
Jake stupe dorijskoga reda.
Děli dvore u devet dvoranah;
Mramorom je podpodio dvore;
Na pilovih jonskih tankovitih
Diže u vis tanke tavanice,
U hodnicah i osam dvoranah,
Te najlěpšu dvoranu devetu
Usréd běla dvora vilinskoga,
Kiti Rade pilovi kitjenim',
Ponajlěpšim' korintskoga reda;
Na pilovih diže u visine
Krasne svode, slika od nebesah.

Gradi dvore Rade naimare,
Běle dvore do lagan-oblaka;
A kad ih je sagradio Rade,
On dozivlje mlade umětnike
Kipotvorce i umne slikare,
Da nakite dvore prebijele. —
Kite dvore mladjani slikari;

Nekite ih vénci ni cvétjicem,
Već ih kite bojom zorolikom;
A životom mèrtva sténa diše,
Mniš da iz nje prošastnost ustaje
Glediš bèrda i prodole plodne. . .
Lovne gore kraj sinjega mora,
U koe teku rěke ribolovne.
Cvét rumeni iz livade zene . . .
Slavuj ptica u dubravi poje . . .
A kraj hladna kladenca vodice
Trudna stoka planduje u hladu.
I čobani mniš da se okretju,
Pésni pojeć, u kolu ponosnu.
Ondi gledi oko začudjeno
Na Kosovu zmaja ognjenoga . . .
Ovdě lažu Brankovića Vuka
Gdé Lazaru potvara Miloša;
Tam vitežka Miloš Obilića
Kako sèrne u carevu vojsku
Da potèrga perje zmaja ljutog;
Opet gdě ga utopiše vali
Silne vojske cara čestitoga.
Ovdě klonu starac Jug Bogdane . . .
Ondě gine devet Jugovićah . . .
Kèrvav pada eno barjak sèrbski . . .
Tone u kèrvi . . . nesta ga! . . . te opet,
Gle, u novoj slavi se razvija! —
Ovdě slikar umni naslikova:
Kako smélo Tatarin se diže
Od iztoka, harajuć narode,
Dok doleti na polje Grobničko,
Da si tude grob kèrvavi najde. —
Gledni gore! . . . tavanice tanke
I svodovi nebesa ti kažu . . .
Sitne zvězde po njima se šetju . . .
Měsec pada u zapadne strane . . .
A iztočno sunašce se radja. —

Kipotvorci dlětom o mramorje
Samo dirnu, ali lav grivasti
Iz mramorja ustaje ledena:
Grivu stresa, pa leti pred dvore,
Te uz vrata legne da ih čuva.
Kipotvorci opet o mramorje

Udariše dlětom gvozdovitim . . .
Iz mramorja ledena se diže
Umětnosti boginja preblaga;
Nju mi slédi sedam bélih Vilah,
Sedam vilah mudrih umétnicah,
Te odlaze u dvore vilinske
U dvoranu devetu najlépšu.
Usréd ove dvorane kitjene
Séde, pobre, umétnost Boginja,
A oko nje Vile umétnice
Na sedam se pilovah korintskih
Nasloniše, dok Boginja mahne. —

Tad poviknu Rade naimare;
„Bogom seko, Vilo posestrimo!
„Evo smo ti uzidali dvore,
„Béle dvore u zelenoj gori.
„Čini, sele, što si obećala!
„Ali čuj me, mila sele moja:
„Sva su bratja mladi umĕtnici
„U tom délu na ruci mi bili;
„Ali nebi mladjani pésniče!
„Nije pravo od mlada pěsnika . . .
„Mnim: u dvoru da mu města nije!“ —

Kad to čula Vila iz gorice,
Kliknu mlada u bělome dvoru
I dozivlje sedam umĕtnikah,
Te je njima tiho besĕdila:
„Mila bratjo, sedam umĕtnikah!
„Hvala bratjo, na ljubavi vašoj,
„Lijepo ste nakitili dvore;
„Nek su dvori vaši kó i moji,
„Svakom bratjo, stanak je odredjen,
„Osim jednog, mladjana pésnika.“

I meni će biti stanak jedan,
„Jedan meni, a jedan dvorkinji,
„Koja će me mladu podvoriti.
„Ti, pěsniče, . . . u devetom budi!
„Gdéno sĕdi umétnost Boginja,
„I š njom sedam Vilah umĕtnicah.
„Ti ćeš běle veseliti dvore:
„Jer su pústi gdĕ pĕsamah nema.“

4.

Dvě Vile umětnice.

U gorici pod jelom zelenom
Srétoše se dvě bijele Vile,
Dvije Vile, dvije umětnice,
Jedna Vila, rodom od zapada,
Odoricu po modi obukla,
Namréžkala u sitno rukave,
Po rukavih zlatne narukvice
Znače, da ju zlatni lanci vežu.
Běle ruke i lagane noge
Sve u kozju zamotala kožu;
Samo nědra, svetinju vilinsku,
Bezobrazno na ogled postavlja.
Neima stasa, vilinskog uresa,
Već se o pasu stegnula pretanko,
Da i jedva uzdahnuti može.
Izpod pasa u šir se nadima,
Kó plasnica usréd livadice.
Pa na glavi zlatnu krunu nosi,
Nije svoju neg dédovah svojih.
(Što bi rekó tužni déd Omire!
Da ju ovako nakitjenu vidiš?)

Druga Vila, rodom od iztoka,
Zlatna zora neba iztočnoga
U cvétjicu draga lica svoga.
Odorica njoj je od oblakah,
Navezanih od sunčanih zrakah.
Biser-kruna vèrh čela visoka
Od bisera iz domaćeg mora.
Sitjano je rukave navezla,
Al' ih nije sitno namréžkala,
Da se vidi što se gledat smije.
Béle grudi stidljivo sakriva.
Uzrastom je tankovita jela.
Raj nebeski u pogledu nosi.
U ručicah vénac od lovora
Vijuć, mlada, pěsmicu popěva:
„Ja sam Vila svome rodu mila,
„U slobodi priroda me rodi.
„Od javora iz zelenih gorah,
„Bratja su mi kolévku savila;

„A na grani tankovite jele
„Majka mene ljuljajuć odhrani
„Sladkim medom i rosicom ranom.
„Kad ugledam Danicu sestricu
„Gdě se světli na modrome nebu,
„Ja poletim na to polje ravno
„Gdě pastiri u kolu igraju.
„Lěpe njima ponudice nosim,
„Ponudice premile pěsmice.
„A kad sunce nad goru izidje,
„Ja dozivljem mile posestrime,
„Pa igramo kolo naokolo
„Na plandištu, pěvajuć pěsmice.
„A kad zimna udari mećava,
„Ja na krilih u nebo odletim;
„Tu se molim Bogu od pésamah,
„Da dovede opet žarko sunce,
„Da iz gaja mećavu odnese;
„Dobre glase po jugu pošiljam;
„Izza juga eto žarkog sunca,
„Izza sunca opet ja doletim;
„Opet listak pupolji po grani.
„Slavuj pticom, mlada, se pretvaram,
„Da proslavim Boga od pěsamah,
„Pésni pojuć u zelenom lugu.
„Te kad zlotvor préti domovini,
„Tad poletim da bratju probudim,
„Da si oštre svoje britke ćorde;
„Pa kad ljute odtéraju zvéri,
„Ja na polju cvětjica naberem,
„A u gaju zelen-lovorike:
„Cvětjem kitim oružje vitežko,
„A vitežke lovorikom glave.“

A jedva se, mlade, zagledaše
U gorici pod zelenom jelom,
Al' govori Vila od zapada:
„Běži s puta, seljanko děvojko!
„Běži s puta u goru zelenu.
„Kolibica od granah savita,
„To su tvoji prebijeli dvori!
„Mene slavi pó běloga světa;
„A sad idem da iztok osvojim.

„Te ako ćeš dvorkinja mi biti,
„Pozvat ću te kad mi bude drago.“

Već poleti Vila od iztoka
Da posluša gizdavu gospodju,
Kad al' eto na laganih krilih
Sa nebesah Boga od pěsamah.
Krila savi, medju Vile stadè,
Te govori da ga one čuju:
„Mir da bude s vami, běle Vile!
„Bog istine, tvoreći světove,
„Od zapada sam iztok razděli,
„Preko medje nijedna nestupi.
„Tebi 'e dano, Vilo od zapada!
„Da smiona do neba se visiš,
„Nebo i zvězde da k zemlji privlačiš.
„A tebi je, od iztoka Vilo!
„Naměnjeno (ah krasne zadaće!)
„Da na zemlji raj i nebo tvoriš,
„Da pustinju u nebo pretvaraš.“
Bog pěsamah kad tako dovèrši,
Zapadkinju put zapada vratja,
A iztočnu Vilu za ručicu . . . —
Put iztoka pěvajuć odleti.

5.

O pěsničtvu.

Što su ini umětnici svaki na svoj način, to je pěsnik s někim uzvišenim, plemenitim, živonosnim, pravilnim govorom. Njegovo je oružje besědica gole istine u krasnu koju odoricu obučena. Njemu nije dosta, da samo golom rěčju dokaže, kao što to govornik običava, već on svoju bešedu zavije u cvět životvorni, da i krasota izraza njegova zanese i uzhiti; način govora njegova može se prispodobiti s věncem od razlika cvětja; ali ono nije silom nabrano i natèrgano, nego samo u perivoju sèrca njegova u věnac savito; a žilice mu se dèrže toga perivoja, i tako nemože nikada uvehnuti; oduzmi i razpleti mu cvětje, sinuti će iz njega zèrnje gole istine; a gdě neima toga sěmena božanstvenoga, ako i neostane ništa umna i plemenita, što bi se moglo prostom besědom izraziti, takova pěsma neima nikakove umětničke vrědnosti, ta bio njezin tvorac triput Schiller i Göthe. Pa ako je i najjasnija istina, najmudrija mudrost samo u go-

lih prostih rěčih izražena, te devet putah u pěsnički slog ukovana, ipak pěsničke vrědnosti u njoj neima.

Pravi pěsnik (kao i nijedan umětnik) dakle nenamišljava samo, kako gděkoji misle, štokakovih uzorah, kojih nigdě nije, već on samo něšto iz svagdanjega života, što mu se vidi vrědno i dostojno uresa, te prilično za ganutje, razveseljenje i uzhitjenje sèrca čověčjega, obuče u čarovnu, kadikad šarenu, odoricu, kakono se oblače proste, dèrvene lutke, kojih nijedno děte nebi pogledalo, da ih majčica svojom nježnom ručicom nenakiti i neuresi. Ta je lutka ovdě ono zèrnce istine, koje pěsnik nakiti mirisnim cvětjem umotvornoga duha svoga, kano što bisernica oblije dragim biserom město svoje kućice, gdě ju otrovna buba probode. Pěsnik posvuda vidi, što može biti njegovo, kano što pčelica po otrovnom bilju bira sladčicu medenu, i puni si košnicu.

Slušajući ili čitajući pěsničko dělo, čini nam se, da smo sitna děca u někom krasnijem světu, te da gledamo orijaške i plemenite slike toga světa. Junaci u pěsmotvorih Omirovih bili su zaista kó i drugi junaci plemenite i vatrene duše, ali su ipak bili ljudi; nu pěsnik ih je tako uzvisio, ili gděgdě po svojoj naměri tako ponizio, da nam se kadikad čine polubogovi, a kadkad poluvragovi. Tako su i junaci u naših narodnih pěsmah uzvišivani i obožavani. Meni su dětetom pripovědali, da je i mali pèrst Kraljevića Marka bio tako debeo, kano danas najveći čověk oko pása.

Nehotice nam duša leti za timi slikami, punimi plemenitosti ili posebnoga značaja, ili se zabavlja u družtvu njihovu i razveseljiva se, hvatajuć ih se, da joj neodlete. Zato bi slikar mogao ne malo svaki redak izvèrstnoga děla pěsničkoga naslikati, ili slikotvorac u mramoru izdělati.

Dar pěsničtva, dar je nebesni, a komu ga nebesa nisu podělila, zahman su mu u to ime učionice, zahman će si glavu tèrti; jer mu pěsan nikada neće ganuti sèrca čověčjega. Ali kada se pravi pěsnik zagleda u ono zèrnce istine, tisuća bojah, tisuća spodobah vèrvi mu po mozgu, duša mu se zažeže živim ognjem, te on samo konac protegne kroz ove čarovne slike, a one mu se same u věnac nanižu; tada je uzhitjen, tada od njega neima sretnijega, te se nebi okanio svoga predmeta, tà visila sablja britka na tankoj dlaci vèrhu njega. U takovu času tekle su zaista suze niz lice svakoga pěsnika, čija je pěsan kadra bila suzu iz tudjeg oka izmamiti!

Svagdanji čověk težko je kadar suditi o takovu uzhitjenju.

U takovih časovih laka je stvar izvoditi pěsni, jer zaista najlěpša je pěsan i najlaglje izpěvana! . . . Ali, pobre, rědki su časovi kad:

Pěsnik pěva pěsmice sladjane,
Ali pěsni posestrima slaže

**Iz nenada kad je njojzi drago,
Te kó prelja hitra na vreteno
Mehku svilu, na klupko ih mota.**

U narodu našem vlada očevidno něki čudnoviti duh pěsnički, kojega nije u svih narodah. Toliko mi se je putah dogodilo u krajini, da sam čuo pěvati děvojku ili mladića čudnovate pěsmice, kojih prije nitko nije čuo, a kad ga upitaš: „Tko ti je kazao tu pěsmicu?“ on odgovori: „Tà tko bi mi ju kazao, ja pěvam, a ona se sama spěva.“ —

Ovo svědoče i one basne narodne o vilah, o tih njeżnih i čarovnih děvicah, o kojih i sědi ljudi pověđaju, da im se prividjaju u planini i na razkrižju. Vile su nam izvor čarovni od velike pěsničke važnosti, a nezaboravljive i najmilije slike iz nědgašnjega basnoslovja slavenskoga, sasvim slične genijem helenskim; to su slike, koje su tako prirodjene i priviknute narodu našemu, da bi grěhota bila oteti mu ih.

Velika je dika već i to, kad se proizvodi pěsnički uvažívati imadu. Ako i nismo, upravo svetjenici Vile pěsničke, ipak možemo, počivajući u hladu umětničkoga stroma nasladjivati dušu zrelimi voćkami, koje nam same u krilo padaju. Samo se nikada nesmije zaboraviti, da je i pěsnikova najpèrva i najznatnija svèrha: plemenito, poučno razveseljivanje i gibanje sèrca čověčjega na plemenite svèrhe; i to da bude měrilo umotvoru pěsničkomu.

XLIII.

Mijat Stojanović

rodio se je g. 1818 u Babinoj gredi u Slavoniji, a sada je učitelj III. razreda pri c. k. němačkoj glavnoj učioni u Karlovcih. Napisao je i izdao:

1. Uprave za dobro i krěpostno vladanje, u Osěku 1844.
2. Cvětići s polja pobožnoga razmišljavanja za domaću mladež, u Zemunu 1857.
3. Premnoge članke u raznih novinah i časopisih hèrvatskih i sèrbskih znanstvene, osobito pedagogičke i pověstničke, belletrističke i političke i gospodarstvene, sve ponajviše domorodne, protežuće se na politički i domaći život našega naroda, te bi izašlo više knjigah, da se sve ukupno izda.

1.

Život u Carigradu.

Uzeo sam gradivo za opisanje života u Carigradu iz pisamah někoga putnika od godine 1841, koji se dulje vrěmena u istom gradu bavio, a poněšto iz Nösseltsova zemljopisa.

Kad se čověk rano probudi i izadje napolje iz konaka, nezna, čemu bi se prě divio, šta bi prě gledao: ili neizměrnu pučinu morsku, ili veličanstveni kanal, il divnu i čarobnu luku carigradsku, ili ogromni grad sa visokimi ogradami, predgradi, cèrkvami i minareti; kud god se svèrne okom, svuda su sgrade ogromne, kano da jih nisu ljudske sagradile ruke. Kad izajde jarko sunce iz pučine morske, i popne se nad bèrdine skutarske, kovni se poluměseci na džamijah i sarajih blištaju, da nemožeš oka na njih svèrnuti.

Ako pogledaš na ulicu, već u rano jutro puna je ljudstva; al tko bi mogao opisati pojedine gomile ljudih, koji gamze po ulicah kano pčele po tèrnki? Hajdemo k luci, pak prěko u glavni grad. Prostrane ulice, pune ljudih, vijugaju se okolo palačah. Kud god polaziš, čuješ viku odžah sa džamijah, okolo kojih sve više rastu gomile ljudih. Turci, oděveni u hiljado-stručne oděće, u čalmah svake vèrsti i boje, pěške i na konjih, sa pratnjom i bez nje, svi hèrle u džamiju na avdes i klanjanje jutarnje. Na drugoj se strani tiskaju gomile Gèrkah i Gèrkinjah, i pred njimi kaludjeri u cèrnini sa dugačkimi bradami, da jim se jedva lice vidi, s kamilavkami na glavi. I ovi svi vèrve u cèrkvu. Tko su opet oni ondě, oděveni jednostavnije sa malimi kapami? Niti su jim lica gèrčka niti turska, ali niti europejska, i cèrne kuse brade rube jim cèrnomanjaste obraze. To su Armeni, i njim zapověda njihova věra polaziti cèrkvu za rana jutra. Po službi božjoj, kad svi ljudi izidu iz hramovah Bogu posvetjenih, oživi se cěli veliki prostor velikoga grada. Množina konjah i mulah vuku burad po ulicah i polěvaju tarac. Otvore se ćefenci i rešetke od prozorah, i vrata od trěmovah i dućanah. Na trěmovih pokazuju se Turci pušeć lule, a službenici od velikašah već tumaraju po ulicah i nose poslaštice. Zanatlije već rade, buče, lupaju i larmaju u svojih štacunih i dělaonicah, a po sokacih ne manja čini se larma i žamor. Nadničari sa teglećimi magarci, konji, mulami, bivoli i devami već su počeli svoje dnevno dělo, i turaju se već po ulicah za ljudstvom amo tamo hodećim. Ovdě těraju gomilu kravah, ondě čopor kozah i čredu ovacah, koje se plašljivo pored ljudih provlače. Sad se pokaže koji velikaš na ulici, kakav vezir, paša, i t. d.; množina poslužiteljah, konjušarah, sokolarah, svi bogato oděveni, pěške i na konjih, predhode i zapovědaju ljudinstvu, da se ukloni pred če-

stitim gospodarom njihovim. Već se u rano jutro skupljaju na tèrgu piljari i piljarice, što prodaju zelenje, friško mlěko, šećerli vodu, sladku vodu, šerbet, salatu, maslo, med, ulje, vosak, i ponudjaju svoje stvari mimo prolazećim, da čověku uši ugluhnu, slušajuć, kako se deru. Sad se pazari na sve strane, prodaje i kupuje. Jedni kupuju i piju kavu, drugi šerbet, tretji ribe frigane, četvèrti jagnjetinu, peti pite, hlěb i td. Već i patrole turskih vojnikah obilaze ulice, sve sami Turci bradaši, oružani puškami i jatagani. Jedni dolaze, drugi prolaze, jedni u grad iz luke, drugi iz grada k luci. Tu sukobiš gomilu mornarah, hodećih u grad, da kupi, što komu treba; drugi hite žurno iz grada k moru, gdě ih ladje čekaju, spremne za poći na put. Ore se ulice od vike nebrojenih vikačah; na svakom se uglu čuje iz svega gèrla vika: Zajutrak za dvě pare! sladke pite! trešnjevače! bazlamače! maslenjače! leda! sladoleda! medvenjače! limunah! mlěčnjače! sira! uljikah! orahah! smokavah! pirinča! luka! ljubenicah! datulah! jajah! pilićah! fazanah! patakah! trešanjah! višanjah! šljivah! tarane! i tko bi sve mogao izbrojiti, što se tu ponudja; tko li bi mogao opisati, kako se prodavači nadvikuju u onom žamoru, u onoj ciki, viki i larmi, u onoj galami, u onom šapatu od ljudih, u štropotu i vriski od konjah! Tu smotri čověk několičinu bulah, koje najimaju gondulu, da jih preveze na azijatsku obalu, gdě je prekrasan i pun dražesti preděl, gdě su vèrti i djulistani jedan uz drugoga, kano u djerdan nanizano zèrnje bisera i koraljah; gdě je gaj do gaja, dubrava do dubrave; gdě su dražestni brežuljci, oděveni věkovitim zelenilom, i gdě bistri potočići natapaju obilnom vodom cvětne poljane. Ondě se opeta na ulici pakaže kakova odlična kaduna u pokritoj kučiji, koju prate Arapi ka kanalu, gdě će valjda kaduna da pohodi vèrt izvan grada; puk se uklanja s puta; jer se cèrnci groze kresećima se očima svakomu, koji neće, da se uklanja s puta. Opet s druge strane vozi se druga Turkinja kanalom u svojoj čajki, narešenoj žutim limom: běle i cèrne robinjice stoje uza nju u pripravi kao zapeta puška, da ju dvore, i kud ona okom, robinje skokom. Ovdě plove ladje, ondě gondule, ovdě čajke, ondě opet čamci, čunovi, tumbasi i sretaju se, skabaju se kao ribe u kotcu. Tako po ulicah gamzi světina kano mravi po mravinjaku, pěške, na konjih, na kolih, na mazgah, na devah, na magarcih. Siromašnija světina ide, kako tko može: u družtvu i sami; ali imućni i odlični nikad nikamo brez pratnje. Prostota i sirotinja se stara sama za svoje kućanstvo, i iste bule kupuju, što jim treba pojesti i popiti u kući, ali odlične bule nemare za to, već ako koja što kupi, to je od poslašticah, ostalo kupuju mužki službenici. Bule idu pokritim licem, i mužkarci nesmiju jih zanimivim licem gledati, jer bi to bila uvreda; nego kad se mužkarac sukobi sa bulom, mora oboriti oči k zemlji i ići svojim putem, kao da je i nevidi. Obično su Turkinje oděvene u zelene

haljine i obuvene su u žute cipele, a Gèrkinje i Armenjkinje nose mèrke, modre i tamnocèrvene haljine i cèrvene i modre cipele.

Povratimo se natrag u sredinu grada. Tu je medjutim sve živo u poslu. Kroz pazar se nemože proći. Prah se podiže kao oblak na svakom uglu. Škropioci hite opet poškropit tarac. S jedne se strane viče, da se uklanja s puta, s druge se guraju i tiskaju napred, usrěd ulice ide oružano vojničtvo, riva, gura i obara sve, što mu je na putu. Tu se grozi čověku deva, da će ga pogaziti, ondě opet skače u vrelen čio konj, dere se razljutjen cèrnac i prěti golim nožem, kojim brani svoju gospodju kadunu, koja želi onuda proći; ondě dalje leži velika vaška i kesi zube na prolazeće. Zavadiše se na ulici ljudi, te se ljuti noži zablište, udari jogunica na svadljivicu; al bèrzo priskočiše vojnici, proturaše se kroz množtvo s oružjem u ruci i sretno razoružaše zavadjene protivnike, te jih odvedoše u tamnicu.

Medjutim su započeti već i službeni poslovi. Skupljen je divan u seraju; kadije sěde u svojih sudnicah. Turski velikaši ljube u svačem velikolěplje, sjaj, gizdu i vanjsku slavu; zato i kad idu u skupštine, mislio bi čověk, idu u svatove: jedan vodi za sobom po množinu službenikah i osedlanih konjah, da zajaze cěle ulice. Na Atmejdanu lete unakèrst mladići turski na uvěžbanih konjih, te se věžbaju u strělanju i bacanju koplja. S druge strane luke na Tophanu jěči grom topovah. Kor turskog topničtva věžba se u oružju. U luci na brodovih još je živahnije, rekao bi čověk, nego u istom gradu; tu ti je buka, vika, cika, škripa i lupa bez kraja i konca. Medjutim sunce se pope na těme i kaže podnevicu; tu iznova zaori glas odžah sa džamijah, pozivajuć Mahomedance na molitvu. Turci čim to čuju, ostavljaju svaki pasao i svaku zabavu, i hite u džamije. To su dakle Turci pobožni i bogabojni ljudi, pomisliti će tkogod, kad su tako točni u obsluživanju svojih věrozakonskih obredah. Kao u svem, tako i u tom, nije Turkom stalo, što do jezgre i istine, nego do vanjske ljuske; zato i jesu tako okrutni, kèrvoločni, osobito proti raji, kako vidimo iz njihova postupanja u Bosni.

I u Carigradu, kad je podne, počiva i blaguje prosto ljudinstvo. Kad se dodje u to vrěme na pijace i pazare, kamo svèrneš okom, vidiš ljude oběđovati. Po kućah i hanovih čuje se štropot i zveka žlicah i nožah, a miris jelah širi se zrakom, te bode u nos gladne šetaoce. Gomile ljudih sěde ondě javno, zemlja jim je stol i stolica, a oblaci krov; niti imadu noža niti vilice, nego iz plitijah jedu pèrsti frigano i pečeno, kuhano i vareno. Pred kućami, po trěmovih i predkućištih, u vèrtlovih — svuda vidiš ljude oběđovati. Turci sěde němi i ukočeni za oběđom, a Gèrci provode šale i vesele se kod jela. Ulicami prolaze tada hranitelji vašakah, i bacaju jim komade mesa. Poldnevna zaparina postigne najveći stupanj, te veća strana žiteljah legne spavat, a ostali još rade, posluju i tumaraju. Tada se

vidi po istih ulicah, gdègod samo sěnke ima, gdě spavaju ljudi, popadali kao snopje na požetoj njivi. Na jedan put se učini zveka i zvonjenje zvonacah u luci; tim se na brodovih sazivaju brodari na oběd.

Kod turskih velikašah i kod oběda vidi se iztočna sjajnost. Često dodje na stol po 30—50 i više zdělah, plitijah, tepsijah, čanakah, pločáh, loparah, tanjurah i td. Tu se vidi kinezko i japanezko posudje; žlice i noži, obloženi zlatom, ali jestvine su jednostavno i prosto sgotovljene. Pečenje, pilad i pite svuda i uvěk se vide. Turci su uměrení u jelu, i za obědom vlada podpuna tišina, samo se čuje zveka posudja i mlaskanje ustnicah od obědujućih.

Kad popusti zaparina dnevna, opet oživu na novo gradske ulice, šetališta i vèrtovi, trěmovi i krovovi kućah, i svud počne světina opet hoditi, tko s poslom tko bezposlen. Opet čopori devah, mazgah, konjah i magarcah podju kroz ulice, da se tarac trese od stupajah njihovih, opet se pojave vikači na ulicah i na novo ponudjaju svoju robu. Opet zamni sav grad od žamora, cike, buke, larme, i zveke. Uz kanal se pojavi podaleko grom topovah; zato, što se sultan morem vozi u šetnju, i kud god njegov brod prolazi, pozdravljaju ga gruvanjem topovah.

Sad se dovèrše dnevni poslovi, a svět ide za zabavom, samo tèrgovac sědi još u svom dućanu. Kupelji i kavane pune su ljudih, da se u nje jedva može unići. Na ulicah i pijacih pojave se igrači, pustolovi, varalice, komedijaši, svirači, lutkaši i druge dangubice; vračì, kartaruše, čaratari tu se takodjer nalaze i mame novce ljudem iz žepa. Tu vidiš Cigane, gdě vode medvěde i majmune igrajuće, ondě opet, gdě se u okladu hèrvaju mladići, tko će koga oboriti, drugi opet džilitaju konje i natěču se na prostih městih; i tako se ondě provodi popoldašnje vrěme.

Pred večer opet sazivaju odže Turke u džamije. Sunce sědne za gore, a poslenici se vratjaju s posla, gonduliri vežu svoje gondule uz obalu, a šetaoci hèrle natrag u grad u svoje stanove. Ondě je običaj za rana u večer umiriti se i počivati; jer za sumrakom bèrzo slědi mèrkla noćca, te mèrka koprena sve bèrzo sakrije pred očima gledaoca, a s mora obično počnu večerom duhati větrovi. Svuda zavlada smèrtna tišina, samo se more u daljini javlja svojim šumom, a sa munarah se javljaju glasovi odžah, i navěštjuju četvèrtu dnevnu molitvu. Još se ore pěsme brodarah, zviždanje brodarskih trubah i zvonjenje zvonacah, pozivajućih na večeru. Kad se čověk u to doba od luke povratja u grad, opaža miliune užeženih svěćah. Sve su kavane razsvětljene, lampe na kućah, trěmovih i krovovih gore; jer se sad sastaju bule i kadune na posělo, i sada tek mogu odkritim licem gledati dolě na ulice. Robinje poslužuju svoje gospoje, a robovi straže, da nebi tko smutjivao gospojah pri ovih noćnih sastancih. U gradu su razsvětljeni svi dućani lampi-

cami i svěćicami, premda neima obćenitoga rasvětljenja cěloga grada.

Medjutim učini se něka doba noći, t. j. kasno. Pojedine svěće još se blěskaju po kućah i krovovih i samo su još kupelji i kavane pune ljudih. Imućni Turci sad su se već zatvorili u svoje stanove, te se nepokazuju na ulicah, po kojih se sve manje i manje vidi ljudinstva, dok se najposlě svatko ukloni na konak, a ulice ostanu prazne i puste. Oko deset satih noći sve je tiho i umorno po gradskih ulicah, tako se isto i u luci oko iste dobe kadšto čuje pljuskanje vesalah od pojedinih gondulah. Iznenada, kad već zavlada po svuda smèrtna tišina, zaori mukla gèrmljavina od topovah i odazove se kroz noćnu tišinu, kao glas silna groma po zraku. Tim se oglašuje smèrt odličnijih Turakah, koji zasluže smèrtnu kazan, i u to doba ili jih posěku, il udave konopcem, il postrěljaju; omèrkuu a neosvanu živi.

2.

Sijač.

Njiva je uzorana, položena i potretjačena sve na slogove i razore; vrěme je ugodno; žemljište je snažno i odmorno, a nit je suvo nit odviše vlažno. Po uzoranih brazdah padaju svrake, vrane, čavke, gavrani i druge ptice, te pobiraju izorane cèrve, mrave, bube i pužiće; ševe, bregunice, lastavice, zebe i žune, vuge i krunke lepetju se nad oranjem pěvajući i popěvajući, kano da se rugaju graktajućim vranim gavranom, grakajućim sivim vranam i krečećim šarenim dugorepim svrakam, koje skačuć i preletajuć po oranju kadšto se svojim hrapavim glasom pojavljuju. Orači su njivu doorali, ili su već došli blizu poslědnje jedinice (brazde); a sědoglavi starac, koji je prošao već sve stepene poljodělskih poslovah i radnjah, koji je najprije bio guščar, zatim čoban, po tom kopač, kosac, težak (orač), te najkasnije sad u starosti postao sijač častan, koji je obično skupa i otac svoje obitelji i gospodar svoga doma, — sijač, rekoh, dodje na uvratine poorane njive i sprema se za važni svoj pasao: skida sa sebe kabanicu, uzima pèrtaću torbu, čistu i bělu kao sněg; i u ovu iz vrećah utresa žito, koje kani sijati; torbu sa žitom upèrtami premetne si preko desnoga ramena tako, da mu torba sgodno stoji pod lěvom rukom, te da se tako desnom može u nju mašati i žito lako grabiti. Sad zastupi sijač na slog, skine najprije kapu ili šešir sa sěde glave i prihvati pod pazuho, pogleda k nebu pouzdanim i veselim pogledom, prekèrsti se častnim kèrstom, u kratkoj, ali sèrdačnoj i toploj molitvi zazove Boga u pomoć i poč-

me sijati, stupajuć korak za korakom po slogu. Kad zasije jedan slog, stupi na drugi i td., dok zasije cělu njivu.

Za sijačem dodju kućani sa dèrljačom i zadèrljavaju (zazubljuju) posijanu njivu, da sěme dospije pod zemlju. Za ovim dodju orači s plugom i razore dèrljanjem ponajviše zasute razore od slogovah, i ako je podvodna, nizka njiva, po najnižoj njezinoj strani prooru priorice t. j. oduboke razore, koje poslě motikami pročiste, da se može voda u jesen ili u prolětje iz slogovnih razorah slěvati u priorice, a iz ovih propuste ju u šamce ili u obljižnje bare i potoke.

Sijač u Slavoniji onaj dan, kad počme sijati, posti kruto, i pri svom važnom poslu često zaziva Boga u pomoć, da mu trud dobrim urodi plodom. Sijač poznaje dobro i zemljište po kom sije, i vrěme kad sije, i sěme kojim sije, i vèrst žita, te po ovih okolnostih ravna se sijući.

Zasijano polje nakvasi blaga kiša, te domalo izza ove proklije žito, i poljana se zastre zelenim ćilimom mlada usěva; sijač sědoglavi dodje poštapljajuć se na četvornastu svoju drenovu palicu, da vidi početak uspěha svoga posla, a kad baci oko po njivi, oči mu se zakrese od radosti, lice mu se razvedri sladkom nadom i sèrdce ohrabri ufanjem u buduću obilnu žetvu. Opet podiže oči k nebu i zahvaljuje Bogu na uspěhu; ide gore dolě po uvratinah, i sa svih stranah obilazi njivu, ter od miline nemože se dosta nagledati svoga usěva. Kad u prolětje okopni sněg, opet sijač pregleda svoje njive i usěve skoro svakoga praznika poslě službe božje, i svaki put opažava veći i bolji uspěh. Žito domalo uzraste bujno i razvije se u kolěnca, izvlata se oko Gjurgjeva, u lipnju požuti, u sèrpnju je već zlatno od zrělosti, i čeka britak sèrp, da ga pokosi.

3.
Ribar.

Tiho teče potokom bistra voda, bistra kao suza u plačljiva děteta oku; neima na njezinu povèršju ni talaska, samo kadšto, kad se frulji koja riba, uzdèrma se voda i pokažu se na njezinu povèršju koloturasti talasi, koji se bèrzo izgube. Na čamcu se navoze ribari, i puštjaju mrežu u vodu, pak zasupuju s njom komad u poluokrugu, i polagano se prikučuju k obali i potežu mrežu sve na kratje. Jedan je, koji ravna poduzetje i to je ribar.

Po nizinah izmedju slavonskih poljanah i šumah mnoge su bare pune mutne vode, pune žabah i rodah, pune rakah i vodenih pužah, pune sitnih ribah, čapljah, ronacah, pticah ribolovkah; pune treseta, šaša, site, tèrske i ševara, rogoza i indjirota, po gděkojih městih pune vèrbova i rakitova, jovova i drugoga šiblja. Po čistinah

takvih barah hvata ribar ribe vlákom. Kad potoci nabujaju mutnom vodom, uzima ribar prigrabanj, šetje se obalom potoka i prigrabljuje po mutnoj vodi, po kojoj je lako ribe hvatati. Po barah zapinje ribar izpod kladah i kèršja riblje bubnjeve po noći kasno, a jutrom ih rano vadi iz vode i razapinje, te hvata kesege, bandariće, šarančiće, štukariće, bulježe, bélice, linjačiće, somčiće, karaščiće. Kad opline i splitča voda po bari, uzima ribar bacanj, napravljen od tačkicah, spleten iz šiblja rakitova ili vèrbova, pak ide u baru zasukavši gaće, i gazeći udara bacnjem sad lěvo, sad desno, sad izpred sebe, sad za sebe do dna u vodu, i ljuto se izmuči i u znoju okupa, dok nahvata ribicah, za kojimi je popašan kao mačka.

Još mu ni to nije dosta, nego pravi stuk i kotac za ribe na bari, hvata jih balokotom, hvata udicom i na prosěku leda po zimi.

Ribar je neutrudiv kao i lovac, te kadgod ulući koj čas od posla ide ribarit na kojigod od spomenutih načinah. On po danu i po noći radi ribam o glavi, i poznaje sve potoke, bare i mlake u svom predělu, gdě se ribe nalaze, i zato poznaje i sva města, gdě se po šašu i vèrbljaku nalaze jaja od divljih patakah; gdě u šumi rastu zec-gljive, brestovke, škripnji, paprenjače, varganji, pečurice i druge gljive; gdě se po šumicah nalaze puži, gdě po barah rastu vodeni orašci; gdě rode najbolje vinjage, lěšnjaci, kukinje i drenjine; gdě se sěku po šikarju najbolji štapovi i kamiši, klini, palci za mline i druge malenkosti, koje slavonski težak treba za plug i za kola svoja; gdě su po barah najbolja města za hvatanje čikovah, rakah i prijavicah. Na sve to pazi slavonski ribar, i ako mu kadšto nepodje za rukom uloviti ribe, za kojimi podje, a onda nadje što drugo, i tako nikad se prazan nepovratja na stan ili doma, nego donese uvěk štogod od spomenutih stvarih.

Što bi se svim pravom moglo prigovoriti slavonskim ribarom, i što jim služi na ukor, to je, što mnogi od njih često ostavi važnije svoje i nuždnije poslove, pak ode ribarit, ili još čeětje zanemari po praznicih i po neděljah službu božju, i neide u cèrkvu, da okrěpi dušu svoju rečju božjom i utěši si sèrdce pobožnom molitvom, i pomisli na ljubav i dobrotu božju, nego sve to zanemarivši, ode za ribom, i tako i one dane probavlja u tělesnoj službi, koje bi mu valjalo razložito i pametno probavljati u duševnoj službi, u onoj službi, koja se odnosi na bolji dio čověka, na neumèrli duh u njem. Tko kao čověk sebe tako nesmatra, slěp je kod očijuh, te prave prosvěte nije još dospělo do njega. Dajmo tělu, što mu ide, ali dajmo i duhu, što je njegovo!

4.

Dom.

Prostrano dvorište, zastèrto lěpim ćilimom zelene travice, ogradjeno je sa prostrane ulice tarabom iz hrastovine, sa stranah plotom, opletenim hrastovim žestilovim pleterom, a odzada prostire se uz dvorište vèrt, a do ovoga šljivik. Pri jednoj strani dvorišta od ulice stoji kuća uzduž dvorišta. Kuća je vèrlo dugačka naprama svojoj širini; podzidana je opekami do podsěkah, dèrvena je i omazanih zidovah i okrečenih, pokrivena hrastovimi daskami. U kući je samo jedna velika soba i kuhinja sa smočnicom i pivnicom. Ognjište je sasma nizko, a na njem gori vatra na hrastovu ili jasenovu uzglavnju, zidi su kuhinjski čadjavi od dima, i ormar kuhinjski cakli se od istoga dima i starosti; soba je mnogo dulja nego šira; slěme je pruženo izpod gredah i tavanicah i usrěd sobe podupèrto stupcem, ugladjenim i našaranim šarom svakojakom; stěne su sobne okrečene, a uz nje stoje mnoge postelje, naměštene uzduž dužinom svojom, a peć sobna sa zapećkom svojim, sa svojom oširokom klupicom, sa svojim trouglastim čivilukom, na koji se vješa zimi mokra oděća na sušenje, zauzima dobar komad sobe, dugački stol pako jedan dio sredine.

Druge strane dvorišta zauzimaju ove sgrade: dèrven hambar, koja je sgrada razděljena na okna, u koja se spremaju razne vèrsti žita: pšenica, raž, ječam, zob, proso, sitan kukuruz, brašno itd.; kiljeri, kućari, ajati dèrveni, za svaki par ljudih u kući po jedan, gdě muž i žena dèrže svu svojinu, što nepripada na cělu kuću; štale, konjska i govedska, ovčarnica, kozara, svinjara i kokošinjak; rakidžinica, kolnica i koš za kukuruz u klipovih. U jednom kutu dvorišta je bunar sa djermom i valovom, iz koga se napaja marva; dèrvotnik je u drugom zabitnom kutu, a dvorište je ukrašeno sa několiko stabalah: dudovah, jabukah, orašjah, sa kojom lipom ili bagremom, tunjom i lomačom od vinove loze. U kući gori veselo vatra, oko koje kuvaju veliki lonci kupusa, tarane, kaše, ošapa i drugih jestvinah, a viseći o verigi kotao ključa pun vode; kuvarica i reduša nastoji oko ručka i pěvajuć potiče vatru; u sobi žamore děca, po dvorištu se šetju guske, patke i kokoši; u štali hèrže konji i riču krave a bleče teoci, bleje ovce i meketju koze; po hambaru štropotje i skače mačka i hvata miševe; pod kolnicom dělucka domaćin i opravlja kola; na plot uzleti pětao (oroz), lepetje krili i kukuriče, a nedaleko od njega kreketje svraka i vreba, gdě je kokošje gnězdo u dvorištu, da može kako iz njega ukrasti snešeno jaje; puran opusti sopolj po kljunu, razširi kao lepezu zakovèrčen rep i nakostruši perje, pak pućka i tapa oko ćurkah i blobotje; guske gaču i sikaju, kokoši se rakolje

i kokodaču, kvočke kvoktju, pilići piskaju, patke paktju i po kaljuži oko zdenca bèrbotju po kalnoj vodi; u vèrtu raste kupus po lijah, krumpir, krastavci, bundeve, tikve, luk, grah (pasulj), salata, metlina, i od cvětja: ruža, karanfilj, neven, boži dèrvac, kaloper, bosilje, čubar, rutvica, metvica, vratić, neteg, broć; za lěk: pelin, kunica, slěz, razpunčak itd. U smočnici ima: suva svinjska mesa, i to: butovah, šunkah, kulenovah, kobasicah, slanine; sala za žeženje i mazanje kolah; suva sira, brašna, masla, vèrhnja, mlěka, kaše, tarane itd.; na tavanu je kukuruz, grah, bundevsko sěme osušeno, mak i ošap u stuplikah; u pivnici je pitje: rakija: šljivovica, jabukovica, kruškovica; vino i mošt; u jednom kutu u kuhinji ocatnica s octom; u svinjari hrane se bravci za klanje. Kad večer, skupi se mnogo čeljadi u kuću: muževi, žene, momci, děvojke, děčaci, děvojčice i děca; — i to je dom slavonski.

Někoć bijaše za mene takav dom cěli svět; jerbo mi u njem bijahu otac i majka i sve slasti i milosti nevinoga dětinstva, zato mi je i sad, i věkom će mi biti rěč mila domovina, koja me opominja na mili dom, u kom sam užio najsladje i najnevinije radosti zemnoga ovoga života. Oj nevina mladosti, al si puna radosti! Prosta kuća tebi su sjajni dvori, puni srebra, zlata i bisera, ako u njoj samo hlěbca ima, komad hlěbca i grudica sira, čanak kaše kukuruzne, ili činija sladkoga ošapa.

Oko ovakva doma slavonskoga domovi su susědah, kolěnovićah, kumovah, prijateljah, sprežnikah i rodjakah; i cèrkva seoska nije daleko, sa koje tornja svako jutro, podne i veče glasa se zvono, poziva ljude na pozdravljenje Gospino. Nije daleko ni potok od doma, gdě se hvataju ribe; ni poljane i njive, gdě se žanje i kopa; ni gajevi, gdě čopori ptičicah pěvaju; ni šuma gdě se žire svinje i dèrva sěku; ni livade sa šarenom travom i sladkimi jagodami; ni sadi i voćnjaci sa voćem svakojakim; ni brežuljci sa vinogradi, gděno rodi rujno vince; ni planine vèrletine, gdě se kopa krečni kamen; ni pašnici sa čordami rogate marve; ni čistine šumske, po kojih se skitaju hergele konjah; ni vodenica potočnjara nije daleko, s koje se nosi doma brašno, sve je to blizu doma slavonskoga.

5.

Četiri godišnje dobe na slavonskom stanu.

Slavonska ravnica u Posavini puna je dražestnih poljanah, veličanstvenih lugovah, čarobnih gajevah, plodnih njivah, cvětnih livadah. Izprosěcana je mnogimi potoci, barami, potočići, strugami i mlakami, mnogimi žlěbovi, šanci i jarkovi. Tako isto ima u njoj dosta predělah, punih močvarah i jezerah, gdě rastu rakitov i vèrbov

4.

Dom.

Prostrano dvorište, zastèrto lěpim ćilimom zelene travice, ogradjeno je sa prostrane ulice tarabom iz hrastovine, sa stranah plotom, opletenim hrastovim žestilovim pleterom, a odzada prostire se uz dvorište vèrt, a do ovoga šljivik. Pri jednoj strani dvorišta od ulice stoji kuća uzduž dvorišta. Kuća je vèrlo dugačka naprama svojoj širini; podzidana je opekami do podsěkah, dèrvena je i omazanih zidovah i okrečenih, pokrivena hrastovimi daskami. U kući je samo jedna velika soba i kuhinja sa smočnicom i pivnicom. Ognjište je sasma nizko, a na njem gori vatra na hrastovu ili jasenovu uzglavnju, zidi su kuhinjski čadjavi od dima, i ormar kuhinjski cakli se od istoga dima i starosti; soba je mnogo dulja nego šira; slěme je pruženo izpod gredah i tavanicah i usrěd sobe podupèrto stupcem, ugladjenim i našaranim šarom svakojakom; stěne su sobne okrečene, a uz nje stoje mnoge postelje, naměštene uzduž dužinom svojom, a peć sobna sa zapećkom svojim, sa svojom oširokom klupicom, sa svojim trouglastim čivilukom, na koji se vješa zimi mokra oděća na sušenje, zauzima dobar komad sobe, dugački stol pako jedan dio sredine.

Druge strane dvorišta zauzimaju ove sgrade: dèrven hambar, koja je sgrada razděljena na okna, u koja se spremaju razne vèrsti žita: pšenica, raž, ječam, zob, proso, sitan kukuruz, brašno itd.; kiljeri, kućari, ajati dèrveni, za svaki par ljudih u kući po jedan, gdě muž i žena dèrže svu svojinu, što nepripada na cělu kuću; štale, konjska i govedska, ovčarnica, kozara, svinjara i kokošinjak; rakidžinica, kolnica i koš za kukuruz u klipovih. U jednom kutu dvorišta je bunar sa djermom i valovom, iz koga se napaja marva; dèrvotnik je u drugom zabitnom kutu, a dvorište je ukrašeno sa několiko stabalah: dudovah, jabukah, orašjah, sa kojom lipom ili bagremom, tunjom i lomačom od vinove loze. U kući gori veselo vatra, oko koje kuvaju veliki lonci kupusa, tarane, kaše, ošapa i drugih jestvinah, a viseći o verigi kotao ključa pun vode; kuvarica i reduša nastoji oko ručka i pěvajuć potiče vatru; u sobi žamore děca, po dvorištu se šetju guske, patke i kokoši; u štali hèrže konji i riču krave a bleče teoci, bleje ovce i meketju koze; po hambaru štropotje i skače mačka i hvata miševe; pod kolnicom dělucka domaćin i opravlja kola; na plot uzleti pětao (oroz), lepetje krili i kukuriče, a nedaleko od njega kreketje svraka i vreba, gdě je kokošje gnězdo u dvorištu, da može kako iz njega ukrasti snešeno jaje; puran opusti sopolj po kljunu, razširi kao lepezu zakovèrčen rep i nakostruši perje, pak pućka i tapa oko ćurkah i blobotje; guske gaču i sikaju, kokoši se rakolje

i kokodaču, kvočke kvoktju, pilići piskaju, patke paktju i po kaljuži oko zdenca bèrbotju po kalnoj vodi: u vèrtu raste kupus po lijah, krumpir, krastavci, bundeve, tikve, luk, grah (pasulj), salata, metlina, i od cvětja: ruža, karanfilj, neven, boži dèrvac, kaloper, bosilje, čubar, rutvica, metvica, vratić, neteg, broć; za lěk: pelin, kunica, slěz, razpunčak itd. U smočnici ima: suva svinjska mesa, i to: butovah, šunkah, kulenovah, kobasicah, slanine; sala za žeženje i mazanje kolah; suva sira, brašna, masla, vèrhnja, mlěka, kaše, tarane itd.; na tavanu je kukuruz, grah, bundevsko sěme osušeno, mak i ošap u stuplikah; u pivnici je pitje: rakija: šljivovica, jabukovica, kruškovica; vino i mošt; u jednom kutu u kuhinji ocatnica s octom; u svinjari hrane se bravci za klanje. Kad večer, skupi se mnogo čeljadi u kuću: muževi, žene, momci, děvojke, děčaci, děvojčice i děca; — i to je dom slavonski.

Někoć bijaše za mene takav dom cěli svět; jerbo mi u njem bijahu otac i majka i sve slasti i milosti nevinoga dětinstva, zato mi je i sad, i věkom će mi biti rěč mila domovina, koja me opominja na mili dom, u kom sam užio najsladje i najnevinije radosti zemnoga ovoga života. Oj nevina mladosti, al si puna radosti! Prosta kuća tebi su sjajni dvori, puni srebra, zlata i bisera, ako u njoj samo hlěbca ima, komad hlěbca i grudica sira, čanak kaše kukuruzne, ili činija sladkoga ošapa.

Oko ovakva doma slavonskoga domovi su susědah, kolěnovićah, kumovah, prijateljah, sprežnikah i rodjakah; i cèrkva seoska nije daleko, sa koje tornja svako jutro, podne i veče glasa se zvono, poziva ljude na pozdravljenje Gospino. Nije dalekо ni potok od doma, gdě se hvataju ribe; ni poljane i njive, gdě se žanje i kopa; ni gajevi, gdě čopori ptičicah pěvaju; ni šuma gdě se žire svinje i dèrva sěku; ni livade sa šarenom travom i sladkimi jagodami; ni sadi i voćnjaci sa voćem svakojakim; ni brežuljci sa vinogradi, gděno rodi rujno vince; ni planine vèrletine, gdě se kopa krečni kamen; ni pašnici sa čordami rogate marve; ni čistine šumske, po kojih se skitaju hergele konjah; ni vodenica potočnjara nije daleko, s koje se nosi doma brašno, sve je to blizu doma slavonskoga.

5.

Četiri godišnje dobe na slavonskom stanu.

Slavonska ravnica u Posavini puna je dražestnih poljanah, veličanstvenih lugovah, čarobnih gajevah, plodnih njivah, cvětnih livadah. Izprosěcana je mnogimi potoci, barami, potočići, strugami i mlakami, mnogimi žlěbovi, šanci i jarkovi. Tako isto ima u njoj dosta predělah, punih močvarah i jezerah, gdě rastu rakitov i vèrbov

šiprag, šaš, ševar, rogoz, sita i tèrska; kakogod što se svuda po toj ravnici nalaze grede i brežuljci, na kojih su ponajviše uz potoke i bare naseljena čišta i prijatna sela slavonska, a po zabitnih takvih městih slavonskih stanovi. Slavonac svaki usrěd svojih njivah i livadah sagradi si tihi svoj stan, u kom lěti i zimi živu u samoći stanari i pastiri, i odhranjuju svoju marvu, baveć su uz to poljodělstvom, pčelarstvom, lovom, ribarenjem i drugimi poslovi. Stanarice odhranjuju na stanu svoju milu živad: ćurke, guske, patke, kokoši itd. Glavna je ipak zabava stanaricah lěti: priredjivanje kravskoga, kozjega i ovčjega mlěka na sir i maslo, i obradjivanje vèrta i spremanje lětnoga i jesenskoga voća za ziminu.

Stan je blizu luga stolětnih stabalah: hrastovah, jasenah, bukvah, brestovah itd.; okružen bujnimi livadami, kitnjastimi, sěnastimi šumicami i dubravami i pojedinim gèrmjem: žestilovim, lěskovim, piskalovim, svibovim, brestovim, klenovim i udikovim, a uklonjen u blizini šljivici i voćnjaci, gdě rastu: jabuke, kruške, oskoruše, mušmule, šljive, zerdelije, orasi, tunje, drenjine itd.

Takav se stan sastoji: iz kuće za stanara i stanaricu, razděljene na kuhinju i sobu, na smočnicu i mlěčnjak. Uz ovu sgradu u prostranu dvorištu, obgradjenu plotom, tarabom ili živikom, podignute su štale za marvu: za konje, vole, krave, i telićak za telce, i ovčinjak za ovce, i kozinjak za koze, i svinjac za svinje, i kočaci za živad; štagalj za žito, sěnjak za sěno, plěvinjak za plěvu, hambar za žito i kukuruz. Tu je i guvno, oko koga stoje gamare požeta žita, ili slame i plastovi sěna i osobito pojata za poljodělsko oružje: plugove, dèrljače (zubače), kola itd. Tu je blizu i pčelinjak, i pušnica za sušenje voća, i rakidjara, gdě se peče rakija, a u vèrtu trap ili rov za zelenje: krumpir, repu, rotkvu, za izvode kupusa itd. U jesen se urovi zelenje, da neizmerzne.

I.

S početkom měseca ožujka je već sněg okopnio, britki sěver oslabio, te sve više ustupa vladu blagomu jugu. Zazelenjuju se zimski usěvi i livade; pupoljci na stablih sve veći bivaju, i drěnak i glog počimaju cvětati. Po livadi počimaju cvětati: visibaba, lugan i zabljak. Ako je bilo zimus mnogo sněga, tada su po onih predělih sve bare i potočići, sve struge i svi žlěbi puni vode, gdě se osobito večerom pojavljaju hiljade žabah i kučicah kreketajuć i kuktajuć. U travnju se polja oděnu i livade, gajevi i lugovi u jasno zelenilo.

Već oko Josipova povrate se rode iz toplih zemaljah, kamo su jesenas odputovale da se prehrane, gdě im je božja providnost toplo podneblje i hranu pripravila. Domalo izza ovih stignu iz tudja

světa i druge ptice pěvačice: laste, slavulji, gèrlice, ševe, prepelice i druge.

Izjanjile su ovce na stanu. Mali jagnjići běli kao biser, il šareni kao dětelj, ili vrani kao gàk skakutaju bleketajuć po poljanskoj gredi u prasunju uz svoje matere. Iztelile su krave. Telci su odlučeni u osebnu pasniku od svojih materah, najstarije nosi klepčicu na cèrvenu remenu izpod vrata. Izždrebile su kobile. Čila ždrěbad treka i skače uz svoje matere po prostranih šumskih čistinah. U svojoj divljoj slobodi utèrkuju se s omčadmi i s velikimi i mladimi konji, a ne dopuštjaju da jih děca, kao teliće, jagnjiće i kozliće, mogu pomilovati. Guske su izvele svoje guščiće, žute kao žute tunje, izvele su ih iz kočinjaka na ledinak, i stare gaktju hlebdeć krili, kreljuti i glavami sikajuć nad milom svojom děčicom, dočim ova žužore i čupkaju mladu travicu, i koliko putah koje gušče potegne travicu, da joj vèršiku svojim kljunom odkine, toliko putah udari stražnjicom o ledinu, leputne kreljuticami i makne repićem, pa pružívši vratak šušori — valja da se pohvali materi, da je otèrglo travicu. Kvočke su izlegle, te izvode sad svoje piliće, da traže po meraji cèrviće, mrave i bubice. Po 20—30 pilićah, žutih, bělih, šarenih vodi kvočka neprestano kvocajuć, a pilići piskaju i žubore okolo matere, pazeć na nju, kako ona čepèrka i nogami zemlju razgèrtje, i traži što pojesti kljunom, čim bi děčicu svoju zabavila, a kad nadje štogod, vabi jih kvočeć, i děli jim svoj plěn.

Oko Jurjeva milina je živiti na stanu. Pasuik je zastèrt zelenim ćilimom mekane travice; livade su pune uzrasle trave i livadskoga cvětja, medju kojimi znatno se odlikuje gjurgjic svojim milim mirisom, voćke u vèrtu i stabla u šumi sva su izlistala, i veća strana njih počima cvětati i obasipati se bělim i rujnim mirisnim cvětom, da ih je milina gledati u njihovu prolětnom uresu. Sunašce jarko grije sve toplije, Jurjevske blage kiše natapaju polja i vèrte; prolětna biserna rosica zadaja mladjana čeda miloga prolětja: usěve, stabla, trave, da sve bolje uspěva. Sve je oživilo u prirodi: ptice u zraku ribe u vodi, zareznici, bubice, kukci, cèrvi i mravi po prahu, sve gamzi, plazi, gmiže, skače, cvèrljuga, zrika, čiči, sve osětja oživljujuću snagu svete majke naravi, snagu božju. Ptice pěvaju, pčele zuje i lete od cvětka do cvětka izpijajuć sladki sok za med, i sakupljajuć svojimi četkastimi nožicami cvětni prašak za vosak. Kos zviždi, slavak prižeĺjkuje, travarka piska, sěnica cvèrljuga, cèrvenka cička, vrana gače, svraka kreketje, kreštelica kreči, kukavica kuka, vuga fućka, orao klokotje, dětelj, puzavac udaraju kljunovi po stablih, jastreb i kobac vijaju se po zraku i vrebaju oko mlade živadi, nebi li što ugrabili svojimi oštrimi pandjami; lasta cvèrljuga i oblitje zgrade, gèrlica guči. Poljodělac nastoji oko svojih njivah, oko vèrta, oko marve, oko pčelah, a stanarica se zabavlja oko marve i živadi.

Čobani idu u polje za marvom: govedarka za govedi, svinjar za svinjami u ritove na parložne njive, ovčar i kozar na poljane i po šikarju; děca moraju čuvati guske i ćurke, nitko živ nije u stanu bezposlen. Plěvi se žito i lan (kudelja) u polju i zelje u vèrtu, okopava se kukuruz u pèrvu ruku.

U svibuju je sve u naravi okolo stana obučeno u odgodnju oděću: sve su poljane i šume pune cvětja i cvěta, nebo je vedro kao riblje oko, zrak blag, větrić ugodni, odišući mirisom od cvěta, duše i provodi svoje šale sa hvojami cvětom ukrašenih stabalah, sunašce grije blagotvornom svojom toplinom veselu prirodu, i svi poljski plodovi znatno napreduju; sva je priroda vesela, kao što je vesela bezazlena ćud dětinstva i kao što je veselo nepokvareno sèrdce mladosti; ptičice su ovile svoja gnězda, i legu jaja; ore se polje i doline, dubrave i gajevi od žamora i pěvanja pticah, od sviranja pastirskih sviralah, dudukah, dvojnicah i diplah. Orači po njivah pěvaju i razgovaraju se sa svojimi volci, oruć njive položine. Jutrom i večerom je najživahnije oko stana. Jutrom otvaraju pastiri štale, okole i obore, i puštaju marvu na ranopašu, a kad obasja sunce, puštaju stanarice živad iz kočinjakah na dvorište; ratari odilaze, s izhodom sunca na oranje, konjari s konji i koli na posao, a večerom se povratja opet sve na konak k stanu, samo stanarica ostaje na stanu i po danu, i sve odprema jutrom u polje a večerom sve dočekuje. Ona je mati i hraniteljica svačega živa na stanu. Čobani primaju od nje hlěb i smok, kad jutrom polaze u polje, a večerom, kad se k stanu povrate, dočeka jih ona kuvanim ili varenim obrokom, ponajviše dolazi na stanu pri obědu na stol běl smok.

Sunce za goru, a krave, ovce s punimi vimeni mlěka k stanu. Stanarica jih čeka sa muzlicom u ruci, i pèrvi joj je posao tada musti. Mlěko procědi na cědilo i spremi mlěčne lonce u mlěčnjak, a telci, janjci i kozlići puste se k svojim materam, da posisaju svoj obrok.

S pèrvim je mrakom sve već uredjeno na stanu, i ljudi, premda rědko, čuju ondě zvono na Gospino pozdravljenje, mole se Bogu i sědnu večerati. Pětli odpěvaju svoju večernicu, nastane noć, u kojoj je sve tiho i mirno na stanu; samo se kadšto dovuku iz luga grabežljive zvěri k stanu: mèrki vuk njuškajuć obilazi obor, ovčinjak, kozinjak ili svinjac; lija se smuca oko kočinjakah, i sa svojimi pajdaši: tvorcem, kunom, ježom, lasicom nastoji što uloviti, ali jih stanarski psi odbijaju od stana, te se rědko koriste.

II.

U lipnju imade već na stanu trešanjah, kasijah, jagodah po vèrtih i livadah, ranih krušakah jagodnjačah, mirisavakah i ivanjskih

jabukah. Nastane lětno toplo vrěme. Ptice se izlegnu, pčele zuje, rade i voje se. Livade miriše od zrela cvětja; brusc kosci kose u rano jutro, te sa suncem idu na livade, mašu kosami, koje lete kroz zelenu travu, kao kad se hitre munje krese po oblacih, padaju debeli odkosi mirisne trave, kao talasi na uzburkanoj rěci. Čisti se na stanu guvno, žito se počima žeti, te se oko guvna slažu gamare i plastovi. Jabukah već ima na stanu: učešljinah, bělinah, grovatušah, lifanjakah, banovinah, žetvenjačah; puno mlěka, sira i masla, meda itd. Kosci se časte u večer; osobito kad dokose livade, dobivaju zaoblicu, but suve svinjetine, kulen, gibanicu, medenu rakiju itd. Tada se pleše kolo uz gajde, pěva i veseli. Sěno po livadah miriši kao smilje i bosilje; kupe ga na bagliće, tovare na kola u vozove, i voze u sěnjake, na gamare i u plastove svoze. Pune su ruke posla na stanu i u polju oko stana. Kukuruz se je već izklasao, ječam je i olaj ovèršen, tako i lan, ozimac već je počupan, ogrebenjan, ukvašen, osušen, u snopove razdělen i u stučke povezan.

U sèrpnju su puna zlatna polja pšenice i raži, zobi i jarice. Lěpo je viděti u prolětje zeleni ćilim mlada usěva na njivi, ali mnogo je milije pogledati zlatnu njivu zrela žita, kad puno klasje od težine jedra zèrnja pokloni glavu svoju k zemlji i malko polegne stabar uz stabar, kao kad se složna bratja oslanjaju jedan na drugoga grudi. — Sad se na stanu bruse kose i sèrpovi, spremaju raztočena kola, na kojih će se skoro dovoziti žito k stanu na guvno. Vrěme je toplo, dani dugi, noći blage i vedre, jutèrnja zora kad poradja sunce, odsěvaju se sunčane zrake u milionih rosnih kapljicah, visećih po stablih, po zelju i travi. Kad se sunce u svoj svojoj sili i slavi, u svoj svojoj snagi popne na podne, onda poslenik u polju, sve živine i sva živad, sve zvěri, iste ptice, zasěke, kukci, leptiri — sve se uklanja sa sunca pod sěnku od stabalah. Zeteoci su već se okupali u znoju, žanjuć i vežuć žito u snopove, pak opet se ore pěsme po njivah; jer tko bi božji mogao u polju, u prostoj sladkoj prirodi raditi a ne — pěvati, a osobito kad sabira bělicu pšenicu, koja će mu domu hlěbca dati! — Kadšto je lěti nesnosna zaparina i da u polju neduše tihi větrić, koji razblažuje zrak, nesnosno bi bilo raditi u polju; izza velike žestine obično dodje skoro oluja: podignu se oblaci, zatutnji u daljini gèrmljavina, duhne větar, i kiša pokvasi osušenu zemlju. U vèrtlu kod stana sve zelje i cvětje oživi i okrěpi kao na novo rodjeno. Tada se zrak razblaži, sve se živo na světu razveseli: živad po dvorištu veselije šetje i žubori, ptice u gaju, kišom umivenu, veselije pěvaju, marva čilija šetje se živahnije poljanom, stabla ponosnije dižu glave u razgaljeni i očistjeni zrak. Kadšto bude i tuče, pa tad na stanu ima stanarica puno mučna posla, dok svu mladu živad i telce spremi pod krov, pak onda užegav Marinsku svěću i na

cvĕtnicu blagoslovljeno cvĕtje, moli se Bogu, da odvrati tuču od poljah i vèrtlovah.

Na stanu imade tad dinjah, lubenicah krušakah i jabukah. Oko početka kolovoza imade kukuruzah za pecivo i bundevah: račanakah, misiračah, brezkorakah, dublek-dinjah; ima zèrdelijah, šljivah tèrguljah. — Livade se prazne od baglićah i plastovah, a njive od kèrstačjah žita, sad se na stanu tare sir na sirenje u čabre za zimu, kalaju jabuke i kruške za ošap, obavlja i suši sir, postavljaju jaja. — Kad lĕti dosadjuju komarci marvi, pale stanari oko torovah oman ili suhu govedsku balegu, i tako razganjaju komarce.

III.

S početkom rujna počima na stanu vèršitba, sabiranje šljivah orajah i lĕšnjakah.

Debeli (tusti) bravci rockaju oko stana u ogradi. Živad prispĕva: i što su bili ćurići, pilići i guščići, to su sad već ćurke, kokoši i guske. Milo je to vidĕti, što se je za nĕkoliko mĕsecih dogodilo oko stana. Jabuke: sèrčike, gorjanike, bufe, zeleuike, kozine, okrugline, izèrne, vlahinje, cèrvenike; i mušmule i žute tunje tèrgaju se i spremaju za zimu. Hambari se pune žitom i brašnom, pivnice vinom, rakijom i moštom. Oko Miholja dozrĕvaju kruške miholjače i prudnjače i careváče i medenjače. Žir u lugu počima dozrĕvati, i čim ga udari pèrvi mraz, opade, i svinje ga jedu, koje su jatomice dotĕrane u šumu.

Sad se sa stanovah vozi doma u selo hrana za ljude i domaće živine. Lištje na stablih počme mĕnjati boju, počme se iz zelenih mĕnjati na cèrvenu i žutu boju. Po gajevih i šumicah, po livadah i poljanah počmu se lovci skitati sa svojimi hèrtovi, tražeć zecevah, sèrnah i drugih zvĕrinah. Svaki je skoro stanar i lovac. Po šumah se sad nalaze zec-gljive, škripnji i brestovke.

U listopadu, kad list opada sa stabalah, počima na stanu sve tišije i turobnije bivati. Stabla očelave i livade se opuste, gaji i šumice postanu tihe i gluhe; jerbo se iz njih izsele ptice pĕvačice, te sad samo vidiš po poljanah vrane, gavrane, čavke, svrake, orle i piuljače. Jutrom su poljane posute mrazom, a po danu prepletene kao mrežom poljskom paučinom. Težaci se žure poorati njive i posijati jih zimskim usĕvom: žitom, ozimcem, lanom, olajem itd. — Svakim danom biva na stanu puštje, prazno sve, kudgod baciš oko, svuda tiho mirno: livade i poljane požutile, šume, gaji i dubrave ogoljeni, vèrtli opražnjeni, cĕla priroda obumèrla, i sve studenije biva, sve nepovoljnije i opornije vrĕme, i okolo polovine studena zavlada britki sĕver, te nastanu mećave i zlo vrĕme, mraz pokriva odtad gore i doline, šume i gaje; dani bivaju sve kratji i ponajviše

plačni, sunce izgubi svoju blagotvornu snagu; kao da se stidi skriva se u maglę i za oblaci po cěle dane i najposlě legne čitava priroda boraviti svoj zimski sanak, pokrivši se bělim pokrivalom sněžnim. Stanar se tada izključivo zabavlja oko svoje marve i oko opravljanja poljskoga orudja, što će na dojduće lěto trebovati.

IV.

Lěpo je i u zimi na stanu. Stanar sědi u svojoj toploj sobici i gleda kako titraju u zraku sněžni pafuljci i padaju na zemlju, i tako topliji pokrivač postaje za posijane njive i vèrte, da nježne klice usěva neozebu. Marva je sva u štalah i svako marvinče dobiva svoj obrok, tako i živad.

Šumske zvěri natěra čeětje zima i glad skitati se oko stanovah. — Kad zapadne sněg, ide se na saonicah u šumu; stolětni hrasti i jaseni, bukve i topole, brěstovi i klenovi ruše se pod udarci velikih sěkirah na tle; pile se stabla testerom na gradju ili japiju, a ogranci na dèrva, i sve se vozi na stan, ili doma u selo; tešu se balvani, čiriši, podsěci, grede, rožnice, tavanice, daske, tarabnice, proštje, kolje, laptovi, prokole itd.

Stanar slavi na stanu u samoći sa stanaricom, ili i sam — božić, vodokèrštje. Na vodokèrštje ode on u selo po svetu vodokèrstnu vodu, kojom u oči sv. tri kralja, ili licem na vodokèrštje (bogojavljenje) škropi kiticom bosilja stan i sve marvinske staje.

Čini se u zimi na stanu, da je sva priroda obumèrla i svuda vidiš samo mraz, sněg, srěš i led; a kad opet dodje prolětje, sve se na novo probudi iza sna na novi život. Lěpše je na stanu prolětje, nego u ikakvu gradu, veličanstvenije lěto, bogatija jesen i ozbiljnija zima, nego li u varošu. Sretan je stanarski i pastirski život u toliko, u koliko su stanari i pastiri nepokvarena sèrdca, nerazmažene volje i u koliko manje poznaju potrebošah života, — a nesretan je opet naš prostak kao stanar, u koliko je još neuk, i u koliko nećuti svih onih milinah, sve one sreće, koja ga na stanu okružava; oči ima, a nevidi, — uši ima a nečuje!

XLIV.

Petar Preradović

rodio se je g. 1818 u Hèrvatskoj, u selu Grabrovnici gjurgjevačke pukovnije, a sada je četnik (major) u pèrvoj pukovniji krajišnikah banovacah.

Izdao je ove knjige:
1. **Pervenci, 1846 u Zadru.**
2. **Nove pěsme, 1851. u Zagrebu. Osim toga napisao je još više pisamah.**

1.

Pamet i sèrce.

„Na prěstolu ja sědim u glavi,
Ti u pèrsih niže mene doli,
Pokori se dakle, ter ostavi
Věčni nemir, s kog me mozag boli.“

Tako pamet sèrdašcu upravi
Nemirnomu svoj ukor oholi.
„I more je — sèrdašce nastavi —
Svuda niže neg bregovi goli:

Jesu l' zato još ikad bregovi
Zapovědit mogli, da nebije
More više njima u podnožje?

Tvoju visost Bog ti blagoslovi,
Al nediraj u pravo ničije,
Iz mog žara ti si světlo božje!“

2.

Ljudsko sèrce.

Ljudskom' sèrcu uvěk něšto treba,
Zadovoljno nikad posve nije:
Čim željenog cilja se dovreba,
Opet iz njeg sto mu željah klije.

Zašto tako, prezirući hlěba
Svakidanjeg, u persijuh grije
Vrućom željom okrutnog jastreba,
Koj ga uvěk gladnim kljunom bije?

Medj' kolěvkom traje i medj rakom
Našem' žitju odveć kratko doba,
Zato sèrce u nazočju groba

Uvěk dèrhtje željom sve jednakom,
Misleć uvěk: zemlja ima slasti
Koja neće s njime u grob pasti!

3.

Ribar.

Ribice lude
Hodite amo,
Ribice kuda
Běžite tamo!
Méka je sladka,
Udica tanka,
A živět krasno
Na zemlji vanka.
Ribicam ovdě
Ljuska se snima,
Bojnog oklopa
Netreba njima;
Jer svatko živi
S njimi u miru,
Bogci i bogati
Stol im prostiru.
Svatko im gleda
Pribavit slasti,
Město u vodi
Plove u masti.
Ribice lude,
Kušajte samo,
Kako je ovdě
Bolje neg' tamo: —
Kušajte jednoč,
Tako mi sreće,
Znam da nijedna
Vratit se neće!

4.

Pěsnikova kob.

O nemila kobi!
Zašto viek na mene,
Zar još niesi sita
Uz tolike plěne?

Suze si mi veće
Do mozga izpila,

Kèrv do zadnje kapi
U žuč pretvorila.

Pod nebom bez zvězde,
Po zemlji bez cvěta,
Vodiš mene sužnja
Kroz tolika lěta.

Gdě postelju nadjem,
Nedaš mi počinka,
Gděgod majku sretnem,
Svaka je tudjinka.

U samoći tužan,
U družtvu bez druga,
U veselju svakom
Žalostna poruga.

Nada kao lepir
Kraj mene se roji,
Nij' na licu cvěta,
Zato nepostoji.

Preda mnome staza
Budućnijeh dana'
Na pó puta grobom
Već je prerezana.

Ali ipak jedno
Nemožeš mi blago
Oteti, nemila,
Čini što ti drago.

U pustini suhoj,
Na kamenu golu,
Pěvat jošte mogu
Pěsmicu oholu!

Větri me slušaju,
Jeka se odziva,
Po širokom světu
Pěsan se razliva!

5.

Smèrt.

U svesilju ti sila najjača,
Ispod neba ti stalnost jedina,
Zapad světa, iztek njegva plača,
Usadjena u věčnost istina,
Stvorenoga reda tajni slog;
Ti vladajuć u stvorčevo ime,
Vlast vèrhovna svud si i nad svime,
A nad tobom věčnost samo — Bog!

Neizměrnost snuje ti krajine:
Neba kruge i plěvice gumna,
Glibe mora i gorah visine,
Sitna mrava i čověka umna:
Sve obimlje tvoga sèrpa mah,
Svi stvorovi, svi su tvoje roblje,
Svi prostori samo tvoje groblje,
U svebiću svud tvoj diše dah.

Srěd věčnosti stojiš i obaraš
Věk joj tajni u věkove něme,
Snebivanjem bićah tako stvaraš
Njojzi tečaj, umèrlijem vrěme.
Sve što tonù u prošasti sěn,
Sve što biva trenom bivajućim,
Sve što trenom biti će budućim,
Běše, biva, biti će tvoj plěn.

Odkad vijek priroda svoj vije,
Mrači krov nju svud i sěna tvoja,
Gdě joj goděr koja klica klije,
Gdě joj život radja muka koja,
Tù i samet zametje se tvoj;
Životvornog lica joj světline
Naličje si tamno, s kojeg gine
Opet život svakog ploda njoj.

Nada svěm si ljudstvom razavila
Cèrni čador svoga nadstojanja —
Pod njim s' ori napor ljudskih sila',
S težnje spasa. s želje uzdèržanja,
Cověk věkom s tobom bije boj,

Ah bori se kratje ili duže
Da najposlě položi oruže
I žićem ti plati harač svoj.

Samo s tvoje nesmiljene ćudi
Poznaju te zemlje sve děca.
Ljudski jauk odkad plaču ljudi,
Cvěl živinah odkad vaj im jeca,
Glas prirode svaki, čil i loš,
K tebi vapi, moli milosèrdje:
A ti tvèrda, kô što kamen tvèrd je,
Smilila se nikad nijesi još.

Stazom zvanja, kojem Bog te sovnù,
Mirno, hladno stupaš kroz sve věke:
Sada tèrneš zvězdu pravěkovnu,
Sad iskricu prosinutu teke;
Sad obaraš glavu, světli dom
Silna duha, cělom světu kobna —
A sad cèrvka nevidivo drobna,
Nepoznata u bezimlju svom.

Uvěk ista, odkad svět te pozna,
Svuda ista, kudgod svět se stere,
Bez razlike svuda uvěk grozna,
A u grozi neměnjive měre.
Svuda uvěk pred tobome strah,
Oko tebe mèrvež, razvaline,
Udje, truplje, kosti i stèrvine,
Za tobome pepeo sám i prah!

Što si, kad si okrutnica toli?
Čemu porod, kad si cèrv u njemu?
Ćemu život, kad tobom doboli?
Čemu sav svět? zar da sav u svemu
Samo bude tvojoj žetvi sad?
Tko bi znao na to odgovora,
Izmedj stvorca i njegovih stvora'
Tko bi reko da ti pozna sklad?

Nedokučnost biće ti sakriva,
Duh u mislih moru kao ronac
Tumarajuć samo o njem sniva
Tražeć tebi uzrok, cilj i konac,
Nadje samo slutnje biser taj:

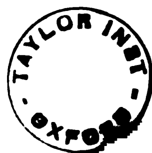
Ti da jesi prélaz samo bića'
S ovog svéta i na njemu žića
U življenja drugog tajni kraj.

Što si goděr, iz onog si ruke,
Koji světla po nebesih razsù,
Tere sjaju i uče ueuke,
Dobra otca světli stvori da su;
Dobrotu mu svaka živa stvar
U dokazih bez broja razlaže,
Dobrotu mu svako dělo kaže —
Dobar bit ćeš i ti njegov dar!

6.

Car Dušan.

U polnoćno jednoč doba
Dušan car se rěši groba,
Strese s sebe prah umèrli
I poprimi duh svoj vèrli.
Prek' krajevah gleda ravnih,
Iz vremenah svojih slavnih,
Měri gore, polja, šume,
Rěke, luge, staze, drume,
Sve nalazi kao prije,
Proměnilo ništ se nije.
Raduje se car Dušane,
Za životom željno plane,
Te dozivlje k sebi Vilu,
Posestrimu něgda milu:
„Posestrimo mila moja!
Neimam mira ni pokoja,
Željan sam ti živět opet
I na prěstol svoj se popet,
Kaži-der mi što je moje,
Što-li od carstva propalo je?“
Razumiv ga posestrima
Za desnu ga ruku prima
I obidje raku š njime,
Pa mu veli: „Pobratime,
Obidjosmo carstvo tvoje,
Sve ostalo propalo je!“
Zapanji se car Dušane

Od žalosti u grob pane,
Nit ga želja više sěti,
Da bi htio oživěti.

7.

Bratja.

Mladji.

Šta je tebi, dragi brate,
Uvěk tako da me běžiš,
Kakvo zlo je palo na te,
Što ja znati nebi smio?
Odkrij ranu bratu svome,
Ako te je uvrědio!

Stariji.

Pa ti jošte sladko pitaš
I to danas, danas, Mile?
O sladosti nenadane!
Neka, neka, samo dalje,
Nek se puni gorka čaša,
Ali nemoj krivit mene,
Kad prepuna prelije se
I ogorči sladost tvoju.

Mladji.

Ružno ovu noć sam sniv' o,
Evo sna mi izpunjena!
Tvoje rěči prestudene
To t' je led iz vedrog neba,
Tvoj gněv mèrkli to je sěna,
Što mi u snu stope broji.
Nikad još iz tvojih ustih
Takvih rěčih nijesam čuo,
Nikad tvoje mirno oko
Nije s' tako zakrěsilo.
O kaži mi odmah, kaži,
Što te je tako pretvorilo?
Nemoj, Ćiro, dulje od trena
Da ostane zamutjena
Medju nama čista ljubav!
Što bi rekla naša majka,

Kad bi čula, da medj nama
Zavèrže se tužna kavga,
Da na brata bratac mèrzi!

Stariji.

Uvěk s' hèrdja gvoždja dèrži;
Uvěk i ti k majci letiš,
Najpré sudu njezinome
Svaku brigu ti podnosiš;
Jer si uvéren, da će tebe
Ona uvěk zakriljati.
Mazunik si njezin zlatni,
Čudo, da te još i sada
U kolěvku nepovija,
Ljuljajući, pévajući
Cěli danak umiljatno
Oko tebe da nešuška.
Kradimice njoj iz sèrdca
Znao si mene izkopati,
Sad i iz drugog, gdé ja bivam,
Iztisnut me naméravaš;
Ali ja ti kažem, Mile,
Nekorači nikad više
K Slavkinomu bélom dvoru,
Tvèrdom vérom je ti stojim:
Nać ćeš pred njim bésna lava!

Mladji.

A kad s lavom lav se sretne?

Stariji.

Tad slabijeg jači smetne.

Mladji.

Budi tako — sreli smo se.
Gle na istoj stazi oba!
Uklonit se ja nemogu,
Niti smijem; jer pravicom
Ja od davna po njoj hodim.
Slavke sèrce meni bije;
A gdě ja već pravo imam,
Pravdat mi se dalje nije.

Stariji.

Starije je moje pravo
 Sav svét znade i nesumlja,
 Da je moja zaručnica
 Već od dobe malolétne,
 Samo ti još nevěruješ;
 Al ću t' krevet naméstiti,
 Gdě ćeš snivat věčni sanak
 O pravicah brata svoga!

Mladji.

Dobro-dalje negovori!

Stariji.

Zorom smo na Žutoj-Gori.

Mladji.

Nek medj nama zèrno sudi!

Stariji.

To je pravo, jer smo ljudi!

Danak bjaše u jeseni,
 Vedrog danka hladno jutro.
 S Žute-Gore pogled krasni
 Razvija se na doline,
 Na brežuljke, na ravnice,
 Naše mile domovine
 Naokolo svét još šuti,
 Samo uz bèrdo pod koraci
 Dvajuh ljudih lištje šušti:
 Bratja idu na ročište.
 Svaki s puškom na ramenu,
 S samokresom za pojasom.
 Ćiro pèrvi na vèrh dodje,
 Okom mahne na okolo,
 Skine pušku, prisloni ju,
 Na pèrsijuh skèrsti ruke,
 Šuti brata čekajući.
 Sad i Mile na vèrh stigne,
 I on pušku skine s sebe
 Nasloni se rukam na nju,
 Nepomično gledajući
 K jednoj strani u dolinu.

Stariji.

Šta s' se tamo zagledao?
  Okreni se k prema ovim,
  Evo tebi gledališta!

Mladji.

Gledam, brate, što naskoro
  Jedan od nas nikad više
  Živim okom gledat neće.
  Vidi tamo: izmedj dublja
  Jedna kuća poviruje,
  Onoj kući dom je ime;
  A oko nje što tu stoji,
  Krasni predél zemlje ove.
  Domovinom to se zove.
  Ova kuća nas narodi,
  Ova zemlja nas odhrani.
  Porodjenje i odhrana
  To su samo posudjeni
  U mladosti ludoj novci.
  Zadužnici mi smo ovdé,
  Kojim dom i domovina
  Žitje dade na kamate,
  Da će imat jednom od nas
  Čisti danak od ljubavi.
  Nije žitje ovo naše,
  Domovine glavnica je,
  Koju uživat mi možemo,
  Al potrošit nesmijemo!

Stariji.

Mudrovati tako znade
  Svaki, kome, kao tebi
  Smèrtna zima kèrv oledi!

Mladji.

Kèrv je moja ona ista,
  Koja i tvoje žile puni;
  Mi smo bratja jednog otca,
  I junačtvo obadvajuh
  Za jednako svi spoznaju.
  Tu od smèrti straha nije;
  Al života bojat se je
  Nesretnomu onom bratu,

Koj nadživi ubjenoga.
Evo, Ćiro, dva koraka
Gdě od tebe samo stojim,
Promašiti nećeš moći,
Pucaj smělo, i veselo,
Sastavi me s cèrnom noći,
A ti živi bělom danku!
Vodi kući tvoju Slavku,
Nek ti sinka dva porodi,
Da i oni medju sobom
Pokolju se, kao i mi,
I porodu opet svome
Kèrvni priměr da ostave
I nek sve se penje tako
Od koléna do koléna,
Kako je i k nama došla
Strašna kletva našeg roda.
O moj brate! rad ljubavi
Bijemo se, a ljubavi
Ni za lěk u nas neima
Do te prave naše ljube.
Gledaj krasno njeno tělo,
Kako ti se pred nam gizda,
Božjem rukom urešeno:
U mladosti věčnoj pliva,
Svako lěto lépša biva.
Dan ju zorom narumeni,
Noć měsecom posrebreni;
Oči joj se milo sjaju
Iz jezerah širih dvaju'?
Niz lice joj prebogato
Visi zrělog voća zlato,
Izmedj šuma, njenih kosah
Sjaje biser blagih rosah;
Bistrih vrělah, bélih rékah,
Pune grudi ima mléka,
Puno sèrdce kèrvi za nas
A mi tužni još do danas
Pomislili na nju něsmo!
O moj brate, prenimo se!
Evo ljube našem zvanju,
Pa nas neće ljubav morit,
Do kad hoće drugi za nju
Pèrvo neg mi kèrv da lije.

Stariji.

Ti si, brate, angjeo s neba! . . .
Al tu rěčih sad netreba,
Ovaj cělov nek ti javi,
Što sad mislim o ljubavi.
Na pèrsih si bratja leže,
Nova ljubav sad ih veže;
Ruke gèrle milog svoga,
Usta ljube ljubeznoga:
Jednim glasom sèrca biju,
Dvě se duše jednom sliju.
Domovino, ti svědoči,
Što sad vide tvoje oči,
Ti svědoči i razglasi,
Složne bratje ljuba da si!

XLV.

Matija Ban

rodio se je 18. Prosinca g. 1818. u Dubrovniku u Dalmaciji. Izučiv pedagogiju, učiteljstvovaše po iztoku, imenito na otoku Kalku, u Carigradu, napokon u Biogradu. Kupiv imanje blizu ovoga grada, sada gospodari. — Napisana mu děla jesu:

1. Razne pěsme, ponajviše ljubezne i domorodne, 1. svezak, u Biogradu g. 1853.
2. Vospitatelj ženski, tri svezka, u Biogradu g. 1847—48.
3. Osnovi ratni, jedan svezak, u Biogradu g. 1848.
4. Četnička vojna, prevod iz poljskoga po gjeneralu Czarnowskom, u Biogradu, g. 1848.
5. Mejrima, drama u pet činah, u Biogradu g. 1851.
6. Dubrovnik, tri svezka, u Zagrebu, g. 1850—2.

Mnogi komadi poetički i prozaički, pisani koje na hèrvatskom, koje na francezkom i talijanskom jeziku, razsuti su po raznih novinah; medju ovimi su najvažniji: Iskrice pověstničke, u Dubrovniku i Podunavki; Zèrcalo pověstnice dubrovačke, u Dubrovniku; Etudes politiques sur les Slaves de Turquie, u Journalu de Constantinopel 1855.; Sulla questione slava, u L'Avveniru 1849. — U rukopisu mu leže, osim manjih komadah drama Dobroslav ili osveta dalmatinska, i Aperçu historique de la nation serbe et ses droits politiques dans l'empire ottoman.

A. Epigrami.

1.

Kokošjemu i književnomu kradljivcu.

Dok u mojem kokošnjaku
Kokošakah traje,
Dotle će moj sused Miloš
Da obĕde daje.

Sedam imah; on sa svojim'
Gosti šest m' izjede;
Jedna osta, pak i od te
Izjest pile htĕde.

Nu, brat — Mile, ako iz knjigah
Krasti prosto ti je,
Bogme, iz moga kokošnjaka
Dojsto, brate, nije.

2.

O Zlatinstvu Zlatojevića.

Preveć nĕšto tom' mladomu Zlatku
U mozak se uvèrtilo zlato:
Kud pogleda, zlato svud ugleda;
Što izreče,
Sve se u zlato steče!
Tako sebe nazva Zlatoevićem,
A Zlatijom ljubovnicu svoju,
A spĕvane pĕsme joj Zlatinstvom!
Bit će zlata u Zlatojevića,
Bit će zlata i u toj Zlatiji,
Bit će zlata gdĕ god hoćeš, ali
U Zlatinstvu, bogme, zlata nema.

B. Anakreontice.

Ruža i dĕvojka zatočnice.

Na prozoru cvĕta
Ružica rumena

Svud je kolo zračić
Pun mirisa njena.

Koji ide momak
Podložnom stazicom,
Veli: Nije lěpše
Nad ovom ružicom.

Ali do nje jedno
Pomoli se lice,
Ter bijaše dvije
Vidět tu ružice;

I čim drugu samo
Svak gledati stane,
Pèrva od boli lištje
Sklopi, pak usane.

C. Iz pěsamah.

Moje gusle.

Na vèrh gore, gděno vile
Samo hode,
Rastijaše lovor pokraj
Vračne vode.
Vila lovor uzgojila,
Pak ubrala,
I od njega meni gusle
Iztesala.
Nje je bělim' rukam svojim'
Ugladila.
Bič tanašnjih svojih vlasih
Jest preprela,
Ter na gusle strune mi je
Zlatne spela.
I gusle je i strune mi
Svojim vila
Svud okolo uzdasima
Obtočila;
Da, kad strune po vozduhu
Uzdaraju,

Sladak njeni uzdisaji
  Zvek izdaju.
Pripovêst je istinita,
  Maro mila!
Od tebe mi gusle, ti si
  Moja vila.

D. Povêstničke cèrtice.

Dubrovački knez Damjan.

Jedan od dubrovačkih knezovah, imenom Damjan, svèršiv se vrême njegova upravljanja, nehtêde ustupiti drugomu vèrhovne časti, nego uvedši lukavo u sve tvèrdinje množinu zakupljenih vojnikah, okoli njimi i dvor i svoju osobu, dopustiv samo nêkim vlastelom, da mogu k njemu; tako postade pravim samovlastnikom. Véće, da neodstupi od zakonah, po kojih se nije smêlo ništa činiti bez kneza, neizabra drugoga, uvidiv valjda, da bi novi izbor povukao za sobom rat gradjanski; a i do toga im po svoj prilici bijaše, da nepriviknu naroda na bune; i tako odlučiše počekati do sgode kakove, da se to stanje proměni. Damjan s toga pomisli, da se ga vlastela uprav boje, te da može bez ikakve opasnosti upravljati. Zato baci u tamnicu sve plemiće, koji su nanj vikali. Ali na to sasvim uzavri gnêv obći. Petar Dobrišić, zet Damjanov, voljaše slobodu domovine, nego rodjake svoje, nego bogatstvo i sjajnost kuće svoje. S toga sakupi potajno kod sebe sve vêćnike, pokaže im opasnost s dužega kašnjenja, potakne u njih sva ćutjenja i strasti, koje su ih mogle na odlučno postupanje navesti. U tom se sboru svi saglase, da treba oboriti nasilnika; ali se razdvoje u mnênju o sredstvih, kojimi bi se valjalo služiti. Jedni nehotjahu da se oružanom silom udari na kneza, mnijući, da je najbolje, obratiti se Mlêtčićem, da im pomognu skinuti jaram; drugi pako oštrovidniji bojahu se mlêtačkoga posredovanja u takovu poslu, te bijahu za silu; ali njihova stranka budući slabija, morade popustiti drugoj.

Poslê malo vremena ulažahu u luku dubrovačku dvê korablje mlêtačke. Glas prodje kroz narod, da nose darove mlêtačke vlastele caru gèrčkomu. Damjan, nesumnjajući o prevari kakovoj, ljubezno dočeka vèrhovnoga korabljara, došavšega mu na poklon, daruje ga po navadi, i na njegovu se molbu, da bi se dostojao doći na korablje vidit darove, odredjene caru gèrčkomu, skloni i dodje s malom pratnjom. Kako izide iz grada, hrabri Dobrišić pozove na oružje sve gradjane, spravan, da silom protêra kneza, ako nepodje Mlêtčićem za rukom zarobiti ga, kano što se bêše ugovorilo. Dam-

jan s najvećim povérenjem stupi na jednu od korabaljah; ali mornari presěku u isti čas konope, privezane na kraju, i odtisnu korablju u more. Videć to Damjan, i opaziv okove, kojimi su mu se približivali, da ga vežu, domisli se izdajstvu, ter obuzet očajanom jaroštju, pošto izviče množinu gèrdanjah na vèrhovnoga korabljara i nevérne mlětačke vlastele, više cěneći smèrt od robstva, běsno udari više putah glavom o dèrvo: razpuknuv se glava, on mèrtav pade.

E. Iz Zèrcala pověstnice dubrovačke.

O uzrocih prosvěte dubrovačke.

Kako je Dubrovnik pri tolikih nesgodah, koje su ga odasvud okruživale, mogao imati toliko ljudih, velikih u politici, u književnosti i u moralnosti, i stići do onolikoga savèršenstva u svakom sadružnom odnošaju, to će se lako uviditi, kada se pobliže izpita život domaći i javni gradjanah njegovih. — Odhrana děce mora najprije privući znaličnost našu.

Iz rukuh dojilje prešlo bi děte u ruke babe svoje. To bi bila već dozrěla žena, odhranjena više putah u istoj kući i u duhu one porodice, koja odlikujuć se razumnosti svojom i ugladjenosti, zaslužila bi taj izbor svojih gospodarah. Učiti děte moliti Boga, bojati se roditeljah i obavljati sve ono, na što se děca u dobrih kućah već iz pèrvih godinah privikuju, to bijaše babina dužnost. Děte se već poraslo i pripravljeno za obrazovanje predavaše učitelju, uzetu ponajviše iz duhovnoga reda, čověku blage naravi, a oštrih načelah, i uvěk mnogo učenu. U nauci se kèrštjanskoj, u pověstnici cèrkvenoj, u računanju pismenom i na pamet sastojaše početno obučavanje. Tim se svakako moradjaše razviti pamtjenje i umno razbiranje, a okolo razvijanja tih dvajuh svojstvah treba bez sumnje najprije nastojati.

Pèrvo ozbiljno obučavanje bijaše, uz početke někih naukah, starogèrčki i latinski jezik, a kad je ove naučio, davahu se mladiću, stupivšemu već u godine razuma, u ruke s jedne strane stari klasici, koji su se duboko i kritično učili, a s druge nauke matematične, koje su svakad u Dubrovniku bile revnostno i uspěšno obdělavane.

Svèršiv ovaj srednji tečaj obučavanja, mladić bijaše već obrazovan; a tada bi se nastavilo dalje učenje naukah, kojim vèrhunac bijaše mudroslovlje i prava.

Svakomu je lako uviditi mudrost ove postupnosti i ovoga uděšaja u odhranjivanju. Počem se duh jošt děvični mladića već dovoljno razvije u pamtjenju i razloženju, a utvèrdi u moralnosti, onda

se izvede na polje klasične krasote i razkoša, da mu plaņe umišljenje i olěpša, ali u isto doba da se u kritičnoj pravilnosti zadèrži, i njegov se ukus obrazuje i ukrěpi . . . a opet u isto vrěme učaše visoku matematiku, da mu bude gotov kano něki uztuk razigranoj mašti, da se ova razměrno ukroti, a duh privikne na ono duboko razmišljavanje, na onu dugotrajnu nepomičnu pomnjivost, i na onu ciljnu točnost, koje su neobhodno potrebne višemu uspěhu odhranjivanja. Eto kako izmedju mladeži dubrovačke neprestano izlazaše znatnih pěsnikah i zajedno znatnih matematikah ili mudroslovacah, ljudih razpaljene mašte, a hladna i duboka razuma, duhovah razkošnih i ujedno pobožnih: sve to bijaše plod onoga jednovremenoga razvijanja svojstvah medju sobom protivnih.

Vladanje mladića u kući bijaše takodjer točno opreděljeno. On neodstupaše od svojega učitelja: s njim u gradu i na selu, s njim u cèrkvu i u šetnju, s njim na domaće i na izvan domaće posěde, s njim svuda. Igra obična u dětinstvu bijaše mu oltarična, a u poraslosti vojnička. Bijaše danah, u kojih imaše mladež i svoje po običaju narodnom javne zabave. Sve bijaše u njegovu odhranjivanju ozbiljno, sve směraše na jednu moralnu svèrhu, pak i sama veselja.

U javnih učilištih, što se vladanja tiče, postajaše načelo savèršene podčinjenosti učenikah svojim učiteljem; a što se tiče podučanja, postajaše načelo medjusobnoga natěcanja. Bivaše zaisto više načinah, od kojih ću jedan navesti, kojega bijah očevidac. Učitelj bi u vrěme zadao svakomu učeniku po jedan ulomak iz kakva latinskoga klasika. Na dan njemu naznačeni učenik bi uzišao na uzvišenu stolicu učiteljsku, odkle bi najprije deklamirao svoj ulomak, pak ga preveo. Zatim bi izgovorio podugačko slovo, koje je morao sam složiti, izabravši koji mu drago predmet iz zadatoga ulomka. Po svèršetku slova, u kom bi on svoju retoričnu věštinu pokazao, počevši od učiteljah, pak svi učenici na okolo, davali bi mu razna pitanja iz staroga zemljopisa, iz stare pověstnice, iz prozodije, iz retorike i iz svega onoga, o čem bi se moglo naći kakvo učeno pitanje u njegovu ulomku. Ako bi učenik dobro sastavio slovo, i na sva pitanja dobro odgovorio, najprije bi učitelj pak svi saučenici pročitali jedan epigram, sastavljen na njegovu pohvalu, koji bi mu poslě i u ruke dali. Tako bi učenik medju obćom pohvalom, često do suzah ganut, sišao sa učiteljske stolice, i pratjen od drugarah svojih, kano slavodobitan otišao bi doma. Takovo se věžbanje, koje bijaše za učenike najsvečaniji praznik, zvaše oratio ex cathedra. Ono ne samo davaše priliku talentom, da se pokažu, nego jih još i prisiljavaše na prostranu erudiciju; zbog česa sila je priznati izvèrstnost njegovu.

Počem bi mladić svèršio nauke i izišao izpod učiteljske vlasti, nebijaše mnogo slobodniji nego i prije. Strogost obćega duha i obi-

čaji sadružni polagahu mu granicu na sve strane. On se nebi usudjivao često dolaziti na javna města, a u kafanu bijaše mu zakonom zabranjeno. Bi li tamo došao, ako bi ga opazio poglavar policije, imao bi ga najprije opomenuti na zakon, što ako bi bezuspěšno učinio, imao ga je zatvoriti. — Zabave i onih godinah bijahu takove, kakvimi mogaše mladić samo pribavljeno znanje širiti i čvèrstiti.

Najglavnija bijaše dramatična, za koju postojaše družtvo ustrojeno po akademičnih pravilih. Po ovom nastade pèrvo slavensko pozorište, komu smo dužni za mnoga naša dramatična děla; jer za takova su družtva napisali svoje drame i komedije, ili ih sa starih jezikah preveli Dèržić, Nalěšković, Gundulić, Palmotić, Primić, Sasić i mnogi drugi. Izvan dramatičnih družinah, odabraniji se mladići primahu i u učena družtva, koja postajahu za velike spisatelje. Tu se dèržahu sědnice někada matematične, někada astronomijske, někada mudroslovne, krasnoslovne i druge, ter bi svatko čitao svoje sastavke, koji bi se pretresali i izpravljali. Više porodicah zadobi historično ime, što su se ti sjajni sastanci u njihovih zimskih i lètnih kućah dèržali. Oni bijahu tako razprostèrti, da bi se moglo reći, da su sva vlastela dubrovačka sačinjavala jednu veliku akademiju.

U ženskom odhranjivanju vladahu dva načela: jedno moralnosti kèrštjanske, a drugo ekomije domaće; i to bijaše osnovni temelj moralne i ekonomičke veličine Dubrovčanah. Nek žena bude pobožna i dobra u obće; za tim neka bude věrna drugarica, revna razumna mati, i štedljiva domaćica, pak je postala ono, što biti mora. Tako mišljahu stari Dubrovčani, tako jošt misle i mnogi sadašnji. Oni nečinjahu od svojih kćerih, kano što je danas običaj, šupoglavih mudrakinjah, koje da o svem govore, a neznadu upravo ništa, nakitjene lutke, koje su spoljašno uzorite, a nutrašnje slabe ili nikakve vrědnosti; nego nastojahu, da odhranjivanje njihovo bude više solidno nego sjajno. Kraj toga nalazio si u gospodji dubrovačkoj onu neporočnost vladanja, ono pravo dostojanstvo dèržanja, onu visoku razumnost govora, onu ciljnu delikatnost i u domaćem i u vanjskom vladanju, onaj poredak, krajnu čistotu i pametnu štedljivost u rukovodjenju doma, onu najposlě u svem porabnu mudrost, što sastavlja ideal moralno izvèrstne žene.

Děvojke se odhranjivahu u duvnanskih samostanih, kojih je više bilo, i u kojih je svaka vlastelska porodica imala duvanah od svojega kolěna. Što se je onda učilo u samostanih, to svatko zna: molitbenik, nauka Hristova, čitati, pisati i računati, pověstnica cèrkvena i starodavna, pak vezti i šiti. Kako bi to izučila i strogost samostanskoga života popila u sebe, děvojka već dorasla, došla bi k domu otčinu i tu bi se uz mater počela věžbati u svem onom, što je ženi potrebno znati u světu. — Sadružni život bijaše za děvojke

ograničen na krug domaće čeljadi, srodnikah i maloga čisla prešnih prijateljah. U većih i směšanih se krugovih nepokazivahu, kano ni u pozorištih, a ni na velikih plesovih, kojim bi prisustvovale sa uzvišena u dvorani i naokolo izvedena hodnika, dočim bi samo mlade udate žene doli plesale.

Vidili smo mladića i děvojku dubrovačku u domu otčinu, vidimo sada muža i ženu u domu svojem; razpitajmo život porodični. Rědko bi se dogodilo, da brak neověnča zaměnite ljubavi; jer nije mogao postati predmetom spekulacije, a to od mudrih zakonah, koji tako ograničavahu kolicinu pèrćije, da ova nije nikako mogla napastovati sèrce, da žèrtvuje za novce svoja čuvstva. Tim bijaše odnošaj izmedju muža i žene ponajviše tih, sladak, u svem sretan; tim porodični život, protekavši iz čistoga izvora, ležaše na čvèrstom temelju. — Muž se zanimaše poslovi dèržavnimi, gospodarstvenimi, kadkad i tèrgovačkimi, često književnimi; a žena nadziranjem doma i cěloporodične ekonomije, odhranjivanjem děce i slugah i pobožnimi děli. Ona, počem bi namirila domaće stvari i čula u svojoj pridvornoj ili u javnoj cèrkvi službu Božju, išla bi na posět, ili bi jih primala. Mužku gospodu, osobito mladu, ponajviše bi dečekivala stara gospodja, premda ni mladoj to nebijaše zabranjeno; ali se mišljaše, da njoj, dok je jošte mlada, bolje pristoji ženski krug. Poslě oběda ljudi bi radili perom a žene iglom; pred večer šetnja, obnoć opet posět, ili pozorište. Prije večere, na koju se išlo ponajviše u ponoći, budući svi domaći sabrani u kući, klekli bi na okolo, gospoda i sluge, stariji i mladji skupa, kakono svi jednaki pred nebeskim otcem, ter bi se začela molitva večernja, poslě koje domaćica, ostavši sama sa děcom i slugami, izgovorila bi na svetjeničku kratko slovo o kakvu moralnom predmetu. Tu večernju molitvu i to slovo ja sam slušao jošt lani u Dubrovniku u susědnoj kući kneza Nika Počića. Molitva osobito još govori se u mnogih kućah, pak i sami stariji mornari na pučini morskoj nezaboravljaju toga pobožnoga običaja.

Takav bijaše porodični život vlastele dubrovačke. Red se pučanski upravljaše u svem po načinu vlastele; a red se sebarski i po gradovih i po selih obrazavaše u moralnom smislu po dva predjašnja. I u njem vladaše ista pobožnost, ista strogost, ista štedljivost, pak u naravnom razměrju i skladnost. Ali valja uzaći do izvora toga prostonarodnoga obrazovanja, to jest, do obrazovanja dětićah i děvojakah, (tako se zvahu u Dubrovniku mužki i ženski sluge), koji se imadu smatrati kano jezgra prostoga naroda; jer dětići vlastelski i pučanski postajahu ponajviše tèrgovci, štacunari i pomorci, a děvojke udavahu se za nje, ili za gradjanske rukodělce, a često i za seljake. Svaka kuća vlastelska i pučanska uzimaše sluge izmedju svojih kmetovah, a to ne pod silu, nego po

običaju; pak može se reći, da je to bila prava sreća za one sinove i kćeri kmetske, na koje bi izbor pao. Dětić bi naučio čitati, pisati, računati, něke domaće, a osobito ekonomične poslove; děvojke pak, okrom svih poslovah domaćih, učile bi presti i tkati same svoje platno i sukno (rašu), od koga napravljahu gornju haljinu; jer za sluge sve u kući radjaše. Njihove staje, (koje su uvěk bile kao i kuhinja pod krovom, da děvojke neimaju prilike izlaziti na vrata i s momčadi se razgovarati) izgledahu kao něke radionice. Gospodje revno nastojahu, da razviju i ukrěpe u mladjih sva dobra svojstva; a u skladnosti, u kojoj su one tako subtilne učiteljke bile, dotle ih znahu dotěrati, da je dubrovačka skladnost u obće bila svud na glasu, pak je jošt je i sada, premda je podosta spala, kao poslovica u Dalmaciji. Počem bi dètić ili děvojka postigli kroz više godinah službe ono savèršenstvo, koje se je od njih zahtěvalo, slědovala bi sprava; to jest: učinilo bi se veliko veselje u gosparovoj kući, na koje bi došli svi njegovi srodnici, prijatelji i poznanci, ter bi od svoje strane darivali novcem spravljenika ili spravljenicu. Izvan toga gospar bi tada u jedanput izručio platu za sve izslužene godine, a uz platu i poklon dao. Tako prosti seljak ili seljanka, počem bi postao sposoban i ugladjen gradjanin, našao bi se jošt sa malom glavnicom u gotovosti, kojom bi mogao nazavisan život započeti. Obično poslè sprave děvojke ili bi ostale na službi u istoj kući, ili pošle u drugu, ili bi se razudale, bilo u gradu bilo u selu; a dětiće odpravili bi gospodari na svojih brodovih po moru, gdě bi vremenom postali brodovodje, pisari i načelnici; ili bi ih nastanili u kakvu dubrovačku naselbinu izvan dèržave, da tèrguju njihovim novcem.

Iz navedenoga se vidi, da je sudbina slugah u Dubrovniku bila takova, kakva nije jošte u nijednoga naroda, i vidi se takodjer i način, kojim je prosti narod došao do onolike ugladjenosti. Poštenje stajaše tako tvèrdo, da su se svi gotovo poslovi činili bezpismeno, na golu rěč; tako tèrgovački ugovori, tako novčani veliki zajmi. Odstupiti od svoje rěči, bijaše gèrdna sramota; zatajiti svoj dug, bijaše čitavo prokletstvo; jedno se i drugo imaše rědko dogadjati; jer se ustmeni ugovori i zajmi odèržaše u neprekidnom običaju sve do skončanja republike. Počitanje prama starosti idjaše dotle, da kada bi mladići opazili starca, gdě prama njim ide, obišli bi ga pèrvom stranputicom, na koju bi naišli. Sinovi ma u kojih godinah življahu u najvećoj podložnosti svojih roditeljah.

Dovoljno će biti ovo několiko cèrticah, da se čitatelj upozna sa domaćim i sadružnim životom Dubrovčanah s njegove strane bitno moralne; jer ni posao ni naměra moja nije opisivati običaje, koji imaju slab ili nikakav moralni značaj.

F. Iz Mejrime.

Čina četvèrtoga pozor četvèrti.

Novko i Živan; a pri koncu stražar tamničarski.

Živ. (potèrčiv k otcu) Ti si, ti, moj otče!
Nov. (zaustavljajući ga) Stoj!
Živ. A mati? bratja? gdě su oni? . . .
Samo tebe otčinska je ljubav
Amo dotèrala?
Nov. Ljubav? . . . ali
Nemoj k meni da se približuješ;
Nemoj u me ni da dirneš rukom;
Ruka tvoja i satane ruka,
To za mene sve je jedno; jer si
Ti satansko učinio dělo.
Imenom me otca zvati smiješ?
Smiješ pitat za mater i bratju?
Ti otca već nemaš, nemaš bratje,
Nemaš roda, nikoga ti nemaš; . . .
A . . (jecajućim glasom) a mati tvoja nesretniče, . . .
Čujuć, da te na smèrt osudiše, . . .
Od žalosti taj je čas umèrla.
Živ. Moja mati? moja mati? . . . da li
Istinu ti veliš, ili mojimi
Mukami se igraš? . . . moja mati?
Baš umèrla? . . jeli to moguće?
Nov. (Udarajući glasom na svaku rěč.)
Tvoja mati, ja ti velim, sada,
Malo prije umèrla je; . . . sèrdce
U njoj puče; . . . i ona pred Bogom
Sada stoji, vapeći nad tobom
Najstrašniju osvetu. Oh dèrhtji;
Stupajući k božjem licu,
Trebat će ti mimo nje da prodješ.
Živ. (Pokrivajući lice) Moja mati s men' umèrla? . . . ja sam
Jedna nakaz;
Ja sam grozno strašilo na světu;
Ja sam jedna osudjena duša.
Nov. Sve to ti si; ti si stoput gore
Neg to; nema rěčih za izkazat',
Što ti jesi. Pomisli na děla,
Koja si od skora počinio,

Pa se tad nesgrozi, ako možeš.
Častnom kèrstu najprije nevèran
Svoju dušu nekèrštenoj proda;
A da na put ja ti nisam stao,
Smišljao si s onom prokletnicom
I da běžiš,
Nemareći, koga bi za sobom
Ostavio zloj osveti turskoj.
Tebi težko, kèrvniče, neb'jaše,
Ni ugodnost zakupljena samom
Sědom glavom roditeljah tvojih!
Živ. Oh! to nije istina; sto putah
Mogao sam da poběgnem s njome;
A da i neběžim, mogao sam
Nju dobiti. Oh! ti jošte neznaš,
Čim su mene nudili; ja nisam
Odkrio ti nikad . . .
Nov. U rěč meni
Neupadaj; lažima bezstidnim
Nebrani se, pusti me da svèršim.
Da bi svaku pogib odvratio
Od nas i od tebe, zaručih te
S najboljom děvojkom u Visokom.
Na nju bi se bilo smilovalo
I zvěrine najkrutnije sèrdce;
A ti od nje šta učini? reci,
Šta učini od nje?
Živ. Al počuj me, ako znaš za Boga;
I ja malo da prozborim.
Nov. Šuti.
Mislíš, da si ubio nju samu;
Et' i mater ubio si svoju;
Podigô si na osvetu kèrvnu
Dvě do sad spokojne rodbine,
Da se kolju, da se uništuju,
Ter ja možda žalostan ću starac
Sam ostati, da plačem nad grobom
Svijuh svojih s tebe poginuvših.
Živ. Oh prestani, prestani za Boga!
Nov. Neću da prestanem, šuti, rekoh;
Pusti, da izreknem, zašto dodjoh.
Ja nedodjoh, da jadujem ovdě,
Da se tužim s tobom, da te korim;
Ja dodjoh, da tebi

Donesem prokletstvo tvoje majke,
I prokletstvo tvoje bratje,
I prokletstvo roda tvog, i moje,
Moje otčino prokletstvo; jerbo
Ja sam već sto putah prokleo te,
I sada te proklinjem na novo,
I mèrtva ću tebe proklinjati,
Dokgod duša uztraje u meni.

Živ. (Podižući k otcu ruke, sklapa ih; pada na kolěna pred njega; i pokutjuje se do zemlje, jedva progovarajući)
Oh! Oh! Oh!

Nov. Kakvog ti pokoja
Meni daješ u starosti, takvog
Bog na věke duši tvojoj dao!

Živ. (podignuv glavu) Ako imaš jedan nož pri sebi
Ubij mene, ubij, ali dalje
Ne govori.

Nov. Eto zašto dodjoh;
A sada odlazim.
(Novko ide k vratam; Živan na to ustaje plaho, i zadèržav otca za haljinu.)

Živ. Nećeš poći;
Nećeš poći, moraš me pré čuti;
Moraš sve saznati.

Nov. (Otimajući se). Pusti mene.

Živ. Oh ne, ne puštam te; . . . čuj me čuj me.

Nov. Za ništa na světu; . . . ja ti kažem,
Ja ti zapovědam, da me pustiš.

Živ. (Izmedju jarosti i žalosti pusti mu haljinu)
Ni Bog tebe nehtio tako
Poslušati u čas smèrti tvoje!
(Novko, dirnut ovimi rěčmi u živo sèrdce, ustavlja se)

Nov. Nesretniče! . . . ti smiješ . . . .

Živ. Oh da sam
Sagrěšio, koliko god kažeš,
I još više, Bog sam na toliku
Molbu moju u svom bi se gněvu
Ublažio i saslušao me.
Ti si više neg on neumitan.

Nov. Šta ćeš dakle? evo me, govori:
Ali bèrzo i u malo rěčih;
Jer čekati dugo ja nemogu.

Živ. Nemoj hitit . . . molim, nemoj hitit.
U meni je duša, sèrdce, pamet,

I sve preduboko uzmutjeno.
Pusti, da se razaberem malo. —
Ali ti mi nećeš vĕrovati; . . .
Ja to već predvidjam . . . ti mi nećeš
Vĕrovati.

Nov. Tvoje laži jesu
Jasnije od dana, pak bi htio
Da vĕrujem tebi? veliš, da je
Ubio ti nési; tko je dakle?
Tko bi nju ubio, nju, na koju
Nemogaše sažalit ni sitni
Onaj mravak, što po zemlji gmili.
Ti je nisi ubio! i meni
To kazuješ, meni, koji sam ti
Ruke, pèrsi, haljine i svega
Vidio te grozno omaštjena
Kèrvi njenom?

Živ. Jaoh! na meni su
Znakovi krivine, ali krivac
Ja nijesam.

Nov. Al tko, tko je dakle?
Toga što nekaza, što na sudu
Neopravda sebe? . . . Oh laživče!
Oh laživče!

Živ. Čovĕk, otče, nelaže pri smèrti:
A do malo ja stupiti imam
Pred božiju pravdu; pak božijom
Evo kunem ti se pravdom vĕčnom,
Da sam u ubistvu žene svoje
Nevin, posve nevin, nevin tako
Kao što si i ti sam, moj otče, —
Kad u večer nesretnog vĕnčanja
Ulĕgoh u sobu ženitbenu,
Ljubica je već u kèrvi svojoj
Ležala polmèrtva. Čim me smotri,
Nĕšto mi zamèrmlja, pak izdahne. —
Nisam kad imao,
Da od nje razaznam, jeli sama
Pretèrgla svoj život, il' joj ga je
Pretèrgô koj drugi; . . . razumĕš li?
Kojgod drugi; jer se vèrlo bojim,
Da to nije osvete i ženskog
Ljubomorstva hitac.

Nov. Tako i ja sumjati sam htio,

Ali odkle ona kèrv na tebi?
Zašto tebi onaj nož u ruci?
Živ. Kada vidih žalostnicu, gdéno
Bédno onako razstavlja se s dušom,
Gorka žalost sèrdce pritisne mi,
Te u svoja naručja ju digoh
I k pèrsima stisnuh; al mi ona
Istog časa u naručju osta
Mèrtvo tělo. Na zemlju ju spustih,
I sav sgrožen odstupajuć natrag,
Spominjem se kao da je sada,
Na nož stadoh nogom; taj nož sgrabih . . .
Ali kako sobe su se vrata
Otvorila, ter svatovi ušli,
Ja sad neznam; jer već onda sasvim
Isvan sebe bijah.
To se tako dogodilo, otče;
Ako sam ti najmanje što slag'o
Ove réči poslédnje mi bile!
Nov. Po tvom licu, po govoru tvojem,
Gotovo bi čověk posumnjao,
Da li ti si doisto što krivac;
Ali šta se nepravdaše tako
Pred kadijom? već nebraneći se
Povukô si smèrt na glavu svoju?
Živ. Ja od sebe odbih samo krivnju,
Da na meni i na rodu mojem
Neostane njena cèrna ljaga;
A mario nisam za obranu;
Jer smèrt željah ko jedini konac
Ove sudbe dalje nesnosive.
Smèrt polučih, i ja se nekajem,
Ali samo da ti neostavim
Uvěrenje žalostno al' lažno,
Da na véru, a posve nevinu
Ubih ženu svoju.
Nov. Neznam, koji
Duh to sasvim istini podoban
Sada diše iz tvojieh rééih,
Ter mi svaka upada u sèrdce.
Pazi dobro.
Mene doisto nećeš prevariti.
Ti sam reče malo prije,
Da ćeš skoro stupiti pred Boga.

Takvom laži sada nebi ništa
Već dobio na ovomu světu,
A strašno bi otežao dušu
Na drugomu . . . . Pazi dobro dakle!

Živ. Joh, kako si sasvim nepověrljiv!
Věruj, věruj; Boga radi věruj!
Samog njega u svédočbu uzeh,
Kako tebi ja istinu rekoh,
Meni duša tako
Ugledala njegovoga lica!

Nov. (u sebi) Ne, nelaže, . . . dotle već nelaže.

Živ. Ja nemogu, da ti više kažem,
O moj otče! nije li ti dosta?

Nov. (pokriva šakama lice) Jest, oh jeste, grěh bi pravi bio
Sumnjat dalje, . . . věrujem ti sasvim.
Jadno děte, jadno děte!

Živ. (Izvan sebe tèrči k njemu i gèrli ga vičući)
Ah najposlě, otče moj! . . . najposlě!

Nov. Kuku, ja sam najbědniji otac!
(Počem su stojali několiko zagèrljeni. Novko se u jedanput iztèrgne iz naručja svoga sina, pak viče)
Dakle nevin poginuti moraš? . . .
Sasvim nevin? . . . poginuti tako
Lěp, mlad, krěpak? . . . spasenja mi nećeš?
Ja te mogu oslobodit, znaš li?
Ja sad mogu sto mišicah, tisuć
Podignuti na obranu tvoju.
Ti još neznaš, kakvom ja potajno
Razpolažem silom. Pričekaj me;
Prije zore vratit ću se k tebi.

Živ. Kamo ideš? . . . i šta kažeš? . . .
Kakva sila, kakve li mišice?
Kud otčinska zanosi te žalost?

Nov. Pusti mene, ja znam, šta govorim,
Do malo ćeš viditi, što mogu.

Živ. Štogod mogô, okani se, babo.
Šta da gineš slěpo a zaludo?
Moja sudba svèršiti se mora.
Nemoj da me u poslědnjem času
Muči savěst, da i smèrti tvojoj
Dadoh povod. I bez toga meni
Odviše je grěšinah na duši.

Nov. Nebrini se za me. Ako, sinko,
I poginem, vidiš, ova glava

Sěda je i gola; svakojako
U grobu bi skoro počivala.
Ali ti si tekar nogom stao
Na stazu života,
I sto putah više neg ja možeš
Koristiti otačbi i svojim;
Vrědno je dakle porad tebe,
Ak uztreba, da pregorim sebe,

Živ. Nikad, nikad neću već o tomu
Ni rěči da čujem.

Nov. (Uputjujući se k vratima) Spasit ću
Preko volje tvoje.

Živ. Da nijesi
Štogod pokušao; jer i ako
Kakvom silom sebi drum prokèrčiš
Do tamnice moje, znaj, nećeš me
Živa naći: sam ću sebi tada
Smèrt zadati.

Nov. O Živane, zašto
Da si tako neprijatelj ljuti
I sebi i otcu?

(Stražar tamnice ulazi.)

Straž. Idi, Novko.

Nov. Šta već?

Straž. Više nemaš ni časa da časiš;
Pol noći je eto prevalilo; . . .
Mogo bi tko doći.

Nov. Ali . . .

Straž. Odmah!

Nov. Živane!

Živ. Moj otče! (gèrle se)

Nov. (Jecajući) Mi već nikad
Nećemo se vidit! . . .

Živ. Ako mi se
Bog smiluje, viditi ćemo se
Gore na nebesih. Ali ti si
Prokleo me, otče moj; . . . prokletstvo
Skini s moje duše; s nijme bo se
Neulazi tamo.

(pada pred njega na koléna. Novko, metnuv mu svoju ruku na glavu, progovara plačući.)

Nov. Ja ga skidam
O nesretno děte, . . . i praštjam ti, . . .
I blagoslivljam te.

(prigiba se do njegove glave i ljubi ga u nju, ostajući tako, dok ga stražar nestrese za mišicu.)

Straž. Hoćeš l' ići?

Nov. Oh krutniče . . . (sinu) s bogom.

Živ. Navěk s bogom . . .
Pozdravi mi bratju i rodbinu.

(Novko, došavši na prag tamnice, obèrtje se na sina; htio bi da progovori, ali nemože; htio bi se vratiti natrag, da ga opet zagèrli, ali ga na polje stražar gura.)

XLVI.

Dr. Danilo Medaković

rodio se je u Zèrmanji, u hèrvatskoj krajini, g. 1819.; sada je vlastnik tiskarne u Novom sadu.

Izdao je Pověstnicu srbskog naroda, u 4 knjige, u Novom Sadu 1851—2. Izdavao je i uredjivao: Napredak, od studenoga 1848. do lipnja 1849., i Srbski Dnevnik sa Sedmicom, od 1852—57.

Iz Pověstnice srbskog naroda.

1.

Znamenitost

Stevana Nemanje I.

Nitko nebi věrovao, ali u dělu se je posvědočilo kao věčna istina, da blago i sreća, ili propast i nesreća naroda kojega visi često o jednom jedinom čověku. Bilo je do sad, a biti će i od sad pojedinih ljudih, u koje se sva duševna snaga jednoga naroda stiče. Ovakovi ljudi, kad okrenu na dobro, čine čudesa na zemlji: preobražavaju, usrećivaju i spasivaju svoj narod; dovode ga pred lice božje, udostojavaju ga milosti nebesne, privode ga savèršenstvu i pravomu blaženstvu. Kaogod što su mnogi pojedini ljudi po istinitih i jasnih svědočanstvih pověstnice spasivali i usrećivali svoj narod, tako su drugi bacali u nesreću i propast one, koji su bili toliko slabi, da im u tom zlu nisu mogli stati na put. U redu onih pèrvih, ili medju onimi pèrvimi, medju onimi, koji su radi izvèrstnih svojih dělah postali ljubimci božjimi, zauzima dostojno město Nemanja I. U obćoj pověstnici světa zauzima on město medju pèrvimi vladatelji; a sèrbska

pověstnica nosi na světlom svom čelu njegovo ime: njega je ona u svoja nědra primila; s njim se je pèrvim ona ponositi počela i ponosit će se, dokle bude světa i věka.

2.

Sud o sv. Savi.

Kao god što je volja višnja htěla, da narod sèrbski počne u dèržavi i kao narod u svojoj cělosti živiti, tako je i htěla, da se njoj duševno približi. To su dva načina, kojimi je dosad čověčanstvo volju božju izpunjavalo. Glavna je volja božja jedna; ali ljudi i narodi izabrali su ta dva puta. Dèržava i cèrkva jošte su i danas, pri svem velikom učinjenom razvitku u naucih, ona dva města, na kojih se čověčanstvo popravlja i k savèršenstvu približava. Bog je, smilovavši se sèrbskomu narodu, dao mu Nemanju, da osnuje sèrbsku dèržavu, da ovu dèržavu ukrěpi i utvèrdi, a sv. Savu, sina Nemanjina, dao mu je takodjer odmalo na onako čudnovati način, da cèrkvu sèrbsku u red dovede, i pod njezinim štitom da prosvětu nad sèrbskim narodom razprostre. Nauka Hristova spasava milione ljudih i narodah. Nitko iz sèrbskoga naroda nije prije toga spasiteljnosti Hristove nauke tako uvidio, nikoga nije ona tako ubavěstila, kao sv. Savu. On se je pojmio, on je doživio, i on je bio pèrvi neumorni i živi apoštol Hristov sèrbskomu narodu. Do njega su Sèrbi kèrštjanstvo kao někakav san predstavljali, od njega su uzeli oni tu svetu nauku za osnov svoga života. Ono, što je veliki babajko sv. Save bio u narodu i u dèržavi, bio je sv. Sava u narodu i u cèrkvi.

3.

O Dušanu Silnom.

Pet věkovah, pet stotinah godinah, silni ovaj prostor vremena, kao što smo u pèrvoj knjizi pověstnice naše narodne viděli, proteklo je od onoga vremena, od kako se je sèrbski narod u današnje svoje zemlje naselio, do blaženoga onoga časa, u kom je Bog dao narodu našemu Stevana Nemanju. Kroz cělo ovo vrěme, kao što smo viděli, kroz cělo to dugo vrěme, bio je naš narod za božjimi ledji, u gluposti, u divljačtvu. Grozno je on kroz to vrěme od tudjinacah patio, grozno je on i sam svoju rodjenu utrobu razdirao. Kad ga je Bog stvorio i na ovaj svět dao; kad mu je dao svojstva duševna onako krěpka, kao što je najodabranijemu komu narodu dao: volja je njegova sveta htěla, da on nepropade. Da ga izbavi i

spasi, da ga usreći i sebi približi, posla mu svoga punomoćnika, svoga posrednika, posla mu i dade Nemanju slavnoga, Nemanju velikoga. Ovaj je bio kadar, dostojno razuměti i izpuniti svetu ovu volju. Viděli smo, kako je mudro i kako je junački sèrbski narod svoju bratju spasio, preporodio i preobrazio, kako mu je, dèržavni i narodni život dao i tomu životu stalan temelj položio.

Od vremena velikoga Nemanje do vremena silnoga Dušana proteklo je dvěsto godinah. Kroz ovo vrěme često su neprijatelji sèrbski napadali na hram sèrbske dèržave, slave i slobode, koji je Nemanja podigao. Prilikah je bilo, u kojih je cělost hrama u opasnost veliku dolazila. Odmah po smèrti Nemanjinoj u malo nije taj sveti nam hram stradao. Ovo je bila pèrva prilika i pèrva opasnost; a bilo ih je kroz ovih dvěsto godinah dovoljno i svakojakih. Što se je hram ovaj odèržao u cělosti, ima se mnogo zahvaliti onim kraljevom sèrbskim, koji su dostojno potomci Nemanjini bili; ali je najveća u tom zasluga opet slavnoga Nemanje i onoga naroda sèrbskoga, koji je u vrěme Nemanjino živio, i koji se je s Nemanjom preobrazio i onako velika i plemenita děla po se i po svoje potomstvo učinio.

Pri svem tom, što je sèrbski narod kroz ovo vrěme od Nemanje do Dušana imao slavnih i velikih poglavarah ili kraljevah, opet se za cělo to vrěme nije našao izmedju njih nijedan, koji se je Nemanji približiti, sravniti ili upodobiti mogao, kao što je Dušan Silni. U ovom sinu sèrbskom bila su ona svojstva, koja su bila u praroditelju njegovu, Nemanji. Da je Dušan u vrěme Nemanjino živio, děla nam njegova daju uvěrenje, da bi on mogao ono učiniti, što je Nemanja učinio. Nu njemu taj mejdan slave nije ostavljen bio. Što je najviše, najveće, najnuždnije, najpreče, najkoristnije i najslavnije, to je Nemanja učinio. Dušanu, samo da nije izvan obični duh bio, nebi ostalo ništa drugoga nego čuvati mužki i mudro ovaj hram sèrbske dèržave, koji je Nemanja podigao.

Dušanova velika duša opet nije mogla ostati na onom, što je zatekao. Zatekao je on dèržavu sèrbsku slavnu i veliku; zatekao je sav narod sèrbski, kao što ga je Nemanja sastavio, u čitavoj narodnoj cělosti. Jedini mejdan prosvěte narodne bio mu je otvoren; ali korist i velika važnost ove blagodati za čověčanstvo i za svaki narod nije se u ono vrěme poznavala. Njemu je pako kao velikomu duhu trebalo što stvoriti, i on je morao naći priliku i način, kako će i nam i světu pokazati, da je u njem, sinu sèrbskom, ležala ona božja snaga, koja se smèrtnim ljudem prerědko daje. Nemanja je stvorio dèržavu i kraljestvo sèrbsko; Dušan je na Nemanjinu osnovu podigao carstvo sèrbsko. Nemanja je izveo sèrbski narod pred lice božje; Dušan ga je upoznao sa drugimi narodi evropejskimi. Nemanja je izbavio sèrbski narod robstva; Dušan je pokazao

světu, da u sèrbskom narodu leži moć i snaga, koja je kadra silne neprijatelje nadvladati i ukrotiti. Nemanja je svoj narod oslobodio od gèrčkoga gospodstva; Dušan je više drugih narodah nadvladao i pokorio.

XLVII.

Vasilije Živković

rodio se je u Pančevu g. 1819; sada je parok u svom rodnom městu. Napisao je više pěsamah, koje su u raznih časopisih tiskane.

Vojnička pěsma.

Rado ide Sèrbin u vojnike,
Gdě zelene bere lovorike,
Borba njemu zabava je draga,
Još milija, sakrušiti vraga,
Jer pušćani prah
Nezadaje njemu strah.

Njega na boj mati
I nevěsta prati,
Otac želi sědi,
Da vraga pobědi.
Odtud ide s oružanom Sèrbin rukom,
A zimzelen vije mu se za klobukom,
Pěva, kliče sèrbski sin,
Pred njim štrepi dušmanin.

Puca puška, a topovi riču,
A junaci oružani viču,
Ajd' te, Sèrbi, ajd'te u vojnike,
Gdě se kupe otačbine dike:
Kivni gazi vrag
Našeg' doma mirni prag.

Na bojnome polju,
Gdě s' vitezi kolju,
Slave ber'te cvětje,
Što uvenut neće.

Dok se digne snažna naša desna ruka,
Dopadnut će ljuti dušman trista muka':
Kad zaželi svĕtli car,
U smèrt skače graničar.

XLVIII.

Ivan Tèrnski

rodio se je u Rači, u gjurgjevačkoj pukovniji g. 1819., sada je nadporučnik u 2. banskom regimentu.

Izdao je: 1. Pĕsme, u Zagrebu 1842; 2. Zvekan opet na svĕtu, u Zagrebu 1849; 3. Uspomena stogodišnja postanja pèrve banske pukovnije; 4. Kraljedvorski rukopis (prevod iz staročeskoga jezika) u Zagrebu 1854. — Osim toga je dao u raznih časopisih mnogo pĕsamah i nĕšto sastavakah u prozi.

A. Pĕsme.

1.

Podložnički poklon Njezinu Veličanstvu Presvĕtloj Carici Jelisavi.

U ime Krajine.

Sunce vodi rujnu zoru,
Vodi dragu svome dvoru
U grimiznu rumenilu,
Da imade drugu milu!

Sjatilo se jato pticah,
Družnih pticah lastavicah,
Oko sunca lĕtje jato,
Da pozdravi zore zlato.

S družicami tu se sasta
Iz Krajine bèrza lasta,
Da zapĕva oko dvora,
Gdĕ uz sunce sja se zora.

Lastavicu iz Krajine
Prije, neg će poć s planine,

Naška vila ulovila,
Izvezla joj laka krila.

Na jednom joj izivera
Sjajna slova od bisera:
„Sunce naše, sjaj nam milo!
Mi za Tobom kud god bilo!“

A na drugom veze krilu
Zlatnom niti rěčcu milu:
„Rujna zoro! srećna sini
Preradostnoj carevini!“

Sunce nam je, što nas grije,
Franjo Josip, car Austrije;
Zora rujna, sunca slava,
Carica je Jelisava!

A ta družna lastavica
Pred prijazna došav lica —
To je pěsma srećnoj zgodi
Iz Krajine što dohodi.

2.

Kletva peru pěsnikovu.

Palo pero iz visoka
S krila orlu perunovu,
Pero vila ujagmila
U modrome božjem zraku.
Pěsnika je darivala,
Njemu tiho govorila:
„Moj po Bogu mili brate!
Na orlova tebi pera,
Da bilěžiš divne pěsme,
Divne pěsme miloglasne.
Pero ti je divne sile
I věštine Bogom dane:
Kušaj silu i věštinu
Bistrim umom, burnim sèrcem.
Ti mi slavi i veličaj
One ljude s božje strane,
One ljude pravednike,
Slično reci, što je zdravo,

Pomno kaži, što je pravo.
I istinu perom gudi
I ljubavi slava budi.
O napredku rodu pěvaj:
Sve s naprednim blažibogom!
Nebi l' koga užgo rěčmi! —
Al da mi se prekamičeš,
I za tudju cèrnu volju,
A za svoju za nevolju
Da uzhtiješ dvorit sili
I u zvězde kovat podlo:
Onda silu zatajalo,
Izdalo te za sve věke,
Prokleto ti pero bilo!"

3.

Rajska ptica.

Kud se ono vere
Mladi kaludjere?
Kud ga vodac vodi,
Cio dan da hodi,
A u manastiru
Da nije na miru?

Morda što mu smeta
Žalost mladih lětah;
Morda mu je dosta
I bratje i posta;
Mord na svetoj gori
Nije on najgori!

Sunca mi! da nije
Na njem manah tijeh;
Jer u kaludjera
Duša Bogu směra,
A što svud tumara:
Bogu se udvára.

U cvětu i travi
Svemogućeg slavi;
U goru, u cvětje
Svaki dan se šetje

Od božje miline
Da ga želja mine.

Svaki cvětak smatra,
Kakva mu je vatra;
Gleda lištje gladko,
Kako j' Bog ga satko;
Motri, pazi, sudi,
Pak se Bogu čudi.

Gleda radnu pčelu
U bèrzome dělu,
Kako srěd mirisa
Med iz cvěļa sisa,
Pazi kukce, mrave,
Tvore božje slave.

Nemož' u radosti
Naslušat se dosti
Kosovice cèrne,
Kad žviždat izvèrne,
I kad gorsko vrělo
Šaptje mu veselo.

Al eno slavulja,
S gèrma se došulja,
Pak uz žubor vrela
Buka se začela:
Klikti, u vis siže,
Spuštja niže . . . niže . . .

Kaludjere mladi
Trepti u nasladi,
Duboko uzdiše,
Pak u kamen piše:
„Slava Tebi Bože,
Koj ovlika može!“

To se učinilo
Višnjem Bogu milo,
Pak namisli veću
Slugi svome sreću:
Rajski glas da sluša,
Raj da dolě kuša.

Pèrnu rajska ptica
Cèrnoj zemlji nica,
Na kamen se sěde,
Čudan glas zavede,
Te se pojuć mami
U rajskoj pomami.

Muknu slavulj ptica,
Muknu kosovica.
Sluša družba cěla:
Kukac, mrav i pčela,
Sluša plaho zvěre,
Sluša kaludjere.

Duša mu se leca
Od radosti kleca,
Na tle se posadi
Kaludjere mladi,
Sluša, čezne, gine;
Vrěme bèrzo mine.

Ptica u vis krenu,
Kaludjer se prenu,
Pa se na put diže,
I već kući stiže,
Pak se čudom čudi;
Tu su drugi ljudi.

Starca běle brade
Nitko nepoznade,
Svi u manastiru
S čudom nanj' poziru.
Věrovat se neda
Što im pripověda.

Tad se sětjat stane
Otče igumane:
„Ja sam“ — reče — „čito,
To je istinito,
Pred godinah dvěsta
Brata jednog nesta.“

Sluša glava stara
Pak im odgovara:
„Evo, Bog i věra!

Onog kaludjera.
Slušo sam uz česmu
Rajske ptice pěsmu.«

Starac od te ptice
Hoće navalice
Da dalje govori;
Al se tu obori,
Ode na istinu
K ptici u visinu!

B. Zagonetke.

1.

Stonogo je i pitomo zvěre,
Noge ima, a s města nemiče,
Poljem ide, a trave nepase,
Vode predje, vode s' nenapije.
Na stonozi čudan junak jaše,
Bèrži junak od stonoge zvěrke,
Bèrz je junak, kada o se leti,
Stoput bèrži, kad na zvěrki jaše.
Tko stonogu pèrvi upoznade,
Nek nam na njoj i junaka pošlje.

2.

Do dva druga vèrtoglava
Nose momka tvèrdoglava
U dolinu i uz bèrdo.
A čelo je momku tvèrdo,
Tad na oblo zija on
Pokoj dodje napokon.

3.

Ima mâlo, ravno polje
Nekopa se, neore se;
Poljem nikne bèrže bolje,
Štogoděr se nanj nadnese.

Ima obor čudnovati:
Bilo od njeg stoput veće,

Sve u obor može stati,
Al obastat ondě neće.

Ima sudac prem pravedan,
Gluv je, něm je, neće mita,
On istinu gudi jedan,
Kad iskreno tko ga pita.

Ima sluga, nij' čeljade,
Ženska će mu sve pověrit;
S njom se plakat, smijat znade,
Odat mezna, ni zaměrit.

S mrakom — polje sve opusti,
S obora se sve ukrade,
Sudčevanje sudac pusti,
A ni sluga služit znade.

Tko mi znade polju ime,
Tko-li sudcu mom pravednom,
I oboru, slugi s njimi?
Nek mi kaže rěči jednom.

XLIX.

Knez Orsat Pučić

rodio se je u Dubrovniku od stare vlasteoske obitelji g. 1821; živio je dulje vremena u Italiji stranom kao učenik, stranom kao komornik vojvode od Luke; primljen je u plemeniti red vitezovah Johanitskih; sada pako živi na svojoj baštini u Dubrovniku.

Ovo su mu děla: 1. Slavenska antologia iz rukopisah dubrovačkih piesnikah u Beču 1844; 2. Dubrovnik ilirska republika (prevod), u Danici 1849; 3. Talianke, u Zagrebu 1849; 4. Omirove Odisee piesma pèrva, u časopisu Dubrovniku 1849; 5. Poviestnica Dubrovnika, u Zadru 1856; 6. Platunov pir (prevod), u Tèrstu 1857.

Još je pisao veće sastavke o slavjanskih predmetih u časopisih „La Favilla“ i „L'avvenire.“ — Za tisak je pripravio: a) Karagjorgjicu, davoriju u tri pěsme; b) Tri sta pisamah dubrovačke republike (1395—1427) sèrbskim i bosanskim gospodarom; c) Cvietu, novelu.

Marko Bruère Dérivaux, pěsnik slovinski u Dubrovniku.

(Priredjeno za ovu knjigu.)

Toliko je Slavenah posvetilo svoje sile, da uzmnože tudju slavu, pišući ili latinski ili francezki ili talijanski ili němački, da bi lasno mogao sumnjati, je li se um i razum slavenski bolje izrazio svojim ili tudjim obrazom. Na to mlogi tuže, kao na veliku nesreću, nemisleći, da drugako nije moglo ni biti, dokle god slavensko obćinstvo nije stupilo u kolo europejske prosvěte. Zaludu bi bio n. pr. Bošković napisao slavenski svoju filosofiju, kad nebi mogao njom okoristiti ni ostaloga učenoga světa, ni sama svojega naroda. Al uzajamnost zahtěva, kako su Slaveni do sada proslavili svojim trudom tudje narode, da od sada toliko tudjinacah posveti svoj trud na proslavljenje slavenske književnosti. Kao četovodju toga družtva mogu Dubrovčani predstaviti Franceza, imenom Marka Bruèra Derivaux-a, koji, kako dodje iza polovice prošastoga věka s otcem si (poslanikom francezkim) u Dubrovnik (oko g. 1774), tako se zaljubi u naš život, izuči naš jezik, poprimi naše običaje, i stade pisati naške pěsme, da nijedan Dubrovčanin nije mogao biti u tih vanjskih prigodah bolji Dubrovčanin, nego sto je bio taj Francez.

Gospodin Bruère prispio je u Dubrovnik baš u najnezgodnije doba za slavensku knjigu; klasična latinština bila je već dobila sasvim samovlast u odhranjivanju mladeži. Istina je, da se nije nigdě toliko proslavila ta škola, koliko kod nas. Dubrovački članovi toga družtva i njegovi pitomci bili su za čudo Europi svojim prostranim znanjem i lasnoćom, kojom bi ga izrazivali latinskom poězijom. Ovi su ljudi sdruživali neodrěšivim lancem po Europi ime dubrovačko i slavu latinske poězije. Ali je sva ta slava odalečivala Dubrovčane od hèrvatskoga jezika, te da bi se još većma oči i želje dubrovničke obratile na zapad, za rana iznikne kod nas framasunstvo, koje, premda mu se je vlada protivila, predobi u malo vremena dobar dio vlastele i pučanah. Njemu se ima pripisati, što se je počela u Dubrovniku obdělavati talijanska književnost, koja nije ni prije ni poslě nego slabo cvětala. Prema ovim světlim uspěhom latinštine i talijanštine slabo je živukao u književnom životu hèrvatski jezik: nitko se nenadje, da po Gjorgjevićevoj smèrti preuzme njegovo město.

Slabi něki pojavi slabo su mogli dělovati, da uzbude narodni duh u narodu; a ovaj je duh još jednako drěmao neoskvèrnut u někih ostarělih običajih i navadah, koje su ga sahranile do dana današnjega; od njih něki su ostanci poganskih vrěmenah, a něki spominju na osobiti politički život dubrovački i na narodni naš značaj. Starodavna je mitologija dosta još zamèršena, da bi se moglo go-

voriti o njoj sa stalnoštju, al ipak znamo, da su Slaveni poznavali dva početka: jedan dobra, a drugi zla, i da su ih zvali Běli bog i Cèrni bog; znamo, da su obrativši ovu ideu na prirodu, koja ih je okružavala, slavili oganj, i to kao cèrnoga boga pod imenom Peruna, trěsa, i kao běloga boga pod imenom Světovida, sunca; i napokon, da su posvetjivali dvě suncostaje, lětno kupalo, a zimsku koledu. I dan današnji, na Vidov dan (15. lipnja), gori se pred svimi kućami oganj; mladež, okrunjena věncem cvětja, skače preko toga ognja, nazivajući svoje drage; još i sada na Ivan-dan čeljad, premda više nezna za kupala, těraju sve živo na vodu, da se kupa, i premda neznaju za Koledu, koledavaju Božić, posvetjujuć tako lětnu i zimsku suncostaju, koju i katoličanska cèrkva posvetjuje, spominjuć lěti S. Ivana, a zimi dan porodjenja Gospodinova. U doba kolenadah děca se skupe, kad se smèrkne u oči blagdana, te idu od vratah do vratah kolendavat gospodu, i počimaju osobitim glasom svedj ovako; Došli smo vas kolendati, vašemu dvoru hvale dati, i tako dugo slědi njihovo pěvanje, dok im nebace s prozora koji novac, zamotan u zapaljenoj knjizi; na to veselim uzklikom zapěvaju pěsmicu sasvim mitologičkoga sadèržaja:

Čestito vam Božić!
Da se veselite,
Bog i Boginje
Zadravlje i veselje
I duhovno spasenje. Amen.

Ali još na Badnji dan sjutra počne svetkovina; to jest iz jutra se pomete ognjište, uresi se svud okolo lovorikom i ružmarinom, i spravi novi pepeo, na koji se pred večer naloži debeo komad dèrveta: zovu ga badnjakom, te ga pospu žitom, poliju vinom, blagoslove vodom kèrštjenom, pa prižižu, nazivajuć zdravice kućnoj čeljadi. Kad se dospije domaća svetkovina Koleda, na ponoći počme cèrkovna svetkovina porodjenja Gospodinova, i po cèrkvah narod pěva něku podulju popěvku, koja počimlje:

U sej vrěme godišta
Mir se světu navišta,
Porodjenjem dětića
Svetom děvom Marijom.

Sutra se opet preuzme pogansko svetkovanje, i na obědu, na kom valja, bar po boljih kućah, da bude cěl pečen praščić sa narančom u ustijuh, na tom obědu po svih kućah gori svěća, priježena od badnjakova ognja, i zabodena u srěd osobitoga někoga hlěbca, koji zato, što je zavit na luk, zove se luk, i ti se lukovi šalju na čast od kuće do kuće na znak prijateljstva i svetkovine. Vrěme veselja,

koje slědi po Kolendah, zovu i dan današnji vremenom **pokladah**, to jest po koljadah. Uz ovo prosto svetkovanje kolede navadno je i viša gospoda kolendovala: skupljala su se družtva izabrane mladeži, sačinjale osobite pěsme dosta šaljive, podrugljive i kadkad uvrědljive, sastavljala muzika i hodila pod prozore kojega kuma i prijatelja, te mu se je tu svašta pěvalo do mile volje; napokon im je gazda otvorio vrata, ugostio ih lěpom večerom, a po večeri zavelo bi se **kolo** ili koji drugi dubrovački ples kao **gork**, **poviruša ruska** itd. — Veseljaci još spominju kolende Mara Zlatarića i Antuna Kaznačića; ali je slobodno kazati, da nije nitko bolje pogodio kolende, kao što je ovaj naš Marko Bruère; on je, Francez, uvidio, koliko je škodilo dubrovačkim kolendam, što su bile sastavljene sve polu naškimi a barem polu talijanskimi rěčmi, da bi směšnije postale, te ih je on uzeo pisati ili sasma čistim ili směšanim jezikom; on je uvidio, koliko je bila nepristojna uljudnosti dobroga družtva ona debela šala, kojom su Dubrovčani navalice posipali kolendu, te premda je kolenda u njegovih rukah još satira, jedina vèrsta poezje, koja odgovara ukusu zaspaloga već družtva, njegova je ipak satira toli tanko naoštrena, da kad te i upekne, neće do kèrvi; može te hadkad zastiditi, ali neće te nigda razsèrditi; on je upoznao, kako Dubrovčani, da bi kolendu směšniju izveli, nebi često drugo sačinili nego nedospětnu kakvu verigu paradoksah, pa je on odmah proměnio strunu, i sastavio svoje kolende, da budu zbilja književni proizvodi, a često i priměri prelěpe poezije.

Nisu same kolende probudile Bruèrevu vilu, nego s kolendom i sav dubrovački život, te premda ga je ponajviše satirom izrazio, to je možda više visělo o kraju njegove pameti, nego li o stvari u sebi. Istina je, da stvari směšne najprije diraju u oko, ali će, mislim, svatko pripoznati, da su se mnoge stvari mogle prikazati kao směšne ugladjenu Francezu, koje drugako nisu směšne ni malo. Još valja reći, da se često směšljivost stvari kaže samo pod jednim vidom, tako da stoji jednostrana, te nemože nikako da se protegne na sav život; i to se najbolje vidi u Bruèrevoj komediji: „Věra nenadana.“ U njoj je svaki prizor směšan, a ipak sve zajedno neće da razveseli štioca; obrazac dubrovačkoga života, a sve zajedno neprestavlja dubrovačkoga života: sakupivši u jedno samo směšnost toga života, ostavlja sa strane ćud ozbiljnu i hvaljeni značaj naših otacah. Dosta su mu bolje pošle od ruke one dvě satire na službenice dubrovačke. Mi nemožemo ovdě nego samo u kratko spomenuti ovo o službi. Svaki gospar (gospodar), bio vlastelin, bio drugi gradjanin, uzeo bi slugu ili mužku ili žensku još od dětinstva u osmoj stoprav godini i dèržao bi ju četèrnaest godinah u svojoj kući, bez nikakve platje; ali ju je morao u to doba i hraniti i oděvati osobitom oděćom i naučit ju, ako je ženska, moliti se Bogu, šiti, prati, vezti, ku-

hati i kućom upravljati, ako mužki, moliti Bogu, štiti, risati, računati, itd. Nakon toga roka gospar bi spravio svoju slugu, dao bi mu jednom svu platju od toliko godinah, i za svako godište dar od kolenadah, i još bi ga spravio na more ponajviše na svoje brodove, kadkad kao knjižnika, a kadkad kao upravitelja broda. Ženska sprava bila je s višim ceremonialom sadružena; te tko bi htio potanko znati, šta bi se tada sbivalo, neka čita Vukov rěčnik na rěči Sprava, gdě je sve dobro opisao, samo je propuštjena jedna navada, t. j. da bi gospodarica darivala sve gospodje, koje bi ju došle onaj dan posětit, malim vretenom, omotanim srebèrnom ili zlatnom i svilenom žicom, i svaka bi ga od tih gospodjah zaděla za pas, da se zna, da je bila na spravi, i to su se zvali vretenci. Još je drugo gosp. Vuk krivo rekao, da su naime samo vlastela imala pravo dèržati kmetske kćeri za svoje službenice, i da su ih mogli silom těrati na službu. Ovo drugo nije nikako istinito, ali je u običaju bilo, da se neide drugomu na službu, nego svomu gospodaru, i ako bi se pošlo drugomu, da se prije javi svomu gosparu; gospar pako nije bio samo vlastelin, nego i pučanin i gradjanin, i tkogod je imao zemaljah i kmetovah svojih. U Dubrovniku su vlastela imala dosta više dužnosti, nego ostali ljudi; ali u privatnom životu nisu imali nijednoga prava više nego drugi; i ako su sami upravljali zemljom i dělili pravdu, to su sve bezplatno činili, tako da im je s toga bivalo više ekonomičke štete nego koristi, i u istinu veliko dubravačko bogatstvo nije sve bilo skupljeno kod vlastele, nego i kod pomoracah i tèrgovacah. Ovo sam htio mimogred napomenuti, a sada da se vratim na službu, reći ću, da se je děvojka prije sprave zvala kozica, ćupa, ćumprelica, a poslě spravljenica, raba. Gosp. Bruère razglednuo je život jednih i drugih, i tako je živo u dvě pěsme predstavio različitost mislih njihovih, tuge i želje jednih, izkustvo i mudrinu drugih, da su te dvě pěsme najbolja satira onoga vremena, i najlěpši proizvodi, što je proizvela kod nas satirička muza.

Nije gosp. Bruère bio samo satir; već i iz pěsamah će njegovih svatko viditi, kako je gojio prijateljstvo, ljubio svoju čeljad, mater i ženu, i koliko se je trudio, da postane vrědan knjižnik. On je lěpo poznavao jezik latinski, i ja imam od njega mnogo prekrasnih prevodah iz Horacija, Propercija, Catulla, Martiala, i jednu komediju Plauta, osim sile izvornih latinskih elegijah i epigramah, koja su mu mogla dobiti slavno ime izvan Dubrovnika, i koja su bila uzrok, da ga je kralj Ludvik XVIII. uzeo u milost i poslao u Alep za konzula. Otac ga je poslao još za mladosti u jedan kolež u Romaniju, da se tu uči, te je Marko pisao i talijanske stihove, ne vele gore, nego što se je onda pisalo po talijanskih akademijah; imam dosta naših narodnih pěsamah, potalijančenih od njega u stihovih; pisao je takodjer u

narodnom svom francezkom jeziku, ali je on i sam priznavao, da mu bar u poeziji neidu od ruke.

Marko je bio čověk malena uzrasta i osobito gruba lica; ženio se je dva puta, jednom kad je bio konzulom u Travniku s jednom travničkom děvojkom, Fatom, a drugi put kad je bio konzulom u Skadru s někom Marom Kisicom, děvojkom iz župe dubrovačke; imao je několiko děce, ali neznam, živi li još koje, osim kčeri, udate za Pavu Perića Dubrovčanina na službi kod nėgdašnjega francezkoga kralja, pokojnika Louis-Philippa; na svèrsi god. 1823. bio je dobio konzulat francezki u Alepu, ali u tom putovanju izkěrca se na otok Cipar, gdě ga uhvati groznica, koja ga u malo danah umori.

L.

Aleksander Stojačković

rodio se je g. 1822. u Somboru u Bačkoj. Svèršiv bogoslovlje postade g. 1847. učiteljem sveobće pověstnice na gimnaziji karlovačkoj; sada je koncipista pri zemaljskom naměstničtvu u Temišvaru.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Istorija vostočnoslavenskog bogosluženija, u Novom Sadu 1847.
2. Čerte života naroda srpskog u ungarskim oblastimb 1849.
3. Razni članci o pověstnici i numismatici sèrbskoj po raznih listovih.

Cèrte života sèrbskoga u Austriji.

Istorija naroda sèrbskoga, stanujućega u Austriji, sasvim je neobdělana, podobna neosvětljenu kakvu polju, na kom se jedva nazirati daje. Ovo se može naročito kazati za staru istoriju, koje je početak posve neznatan. Toliko je samo poznato, da su Magjari, došavši koncem IX. stolètja pod Arpadom u današnje ugarske oblasti, u ovih Sèrblje već zatekli. A imenito zatekli su ih s one strane Dunava u okružju vesprimskom, gdě su pod upravom svojih knezovah, kao narodnih poglavicah, něko osobito političko tělo činili. Al osim ovih, koje pověstnici izrično napominju, bilo je Sèrbaljah za cělo i po drugih městih Ugarske. Tako možemo s velikom věrojatnosti kazati, da su Sèrblji, prošavši u VII. stolètju kroz slovačku zemlju, i naselivši Misiju gornju — današnju Sèrbiju —, za něko vrěme u gornjoj Ugarskoj sědili, a něki od njih tu i zaostali. Tako se isto može temeljito zaključiti, da je bilo Sèrbaljah i pod Menomoranom (u Biharu), Gladom (u Srěmu), i Salanom (u Banatu), koji su u

vrĕme dolazka magjarskoga u dolnjih predĕlih Ugarske, današnje Vojvodine, vladali. Osim toga pokazuju starosĕdstvo naroda sèrbskoga i sama mnogobrojna, po narodnom našem imenu Sèrb prozvana mĕsta i gore po cĕloj Ugarskoj, kao Sèrbice u nitranskoj medji, Serb i Sirb u aradskoj, Serbešt u biharskoj, Serbaska u krašovskoj, Sirbava u tamišvarskoj, Serbovce u berežkoj, Sirbl u satmarskoj, Sirbavlja selo, i Sirbota gora u hunjadskoj, Serbelen i Serbaja u zarandskoj i t. d.

Povĕstnici izrično spominju i pohvaljuju hrabrost Sèrbaljah u novo-osnovanoj kraljevini ugarskoj, koji su za spasenje otačbine vojevali i svake žèrtve dobrovoljno prinosili. Tako nam predstavljaju mnoge Sèrblje konjanike. koji su se god. 1044 u bitki kod Gjura pod zastavom kralja Abe Samuila, i malo kašnje, god. 1052 pod kraljem Andrijom I. u ratu s Nĕmci hrabro i odlično borili. Turoc poimence spominje nĕkoga Uroša Sèrbljina, koji se je u ovoj poslĕdnjoj vojni, braneći grad Požun potriv Henriku III., s Nĕmci pobĕdonosno bio. God. 1242 razbiše Serblji s Hèrvati Tatare na polju Grobničkom, i tako spasiše kralja Belu IV., koji je kod njih pribĕžište tražio. U tom boju odlikovaše se osobito čeonici srĕmski, Kreč, Kupiša i Rak sa svojimi četami. I u vojni s Otakarom českim god. 1260 bijaše vèrstnih i ratobornih Sèrbaljah, kao što svĕdoči sam Otakar u jednom svom na papu Alexandra IV. upravljenom pismu. Uroš, kralj sèrbski, posla ovom prilikom Beli IV. vojske u pomoć, koja njemu tako dobro posluži, da je Bela IV. po tom mnoge od istih Sèrbaljah obdario imanji u Ugarskoj.

Nu kao god što su Sèrblji u vojnah učestvovali i za blagostanje otačbine mnogostručne žèrtve prinosili, tako su isto od najstarijih vremenah u svako doba najviše i najodličnije dèržavne službe dobivali. Tako četvèrti palatin kraljevine ugarske Radivoj (Rado Palatinus), koji je Srĕm kruni ugarskoj pridobio, i monastir sv. Dimitrija u Mitrovici sazidao (g. 1075), bijaše (po imenu i dĕlih sudeći) Sèrbljin. Šesti palatin, Ilija Vid, župan bačke medje, koji je za kralja Solomana okolo godine 1079 uživao ovo dostojanstvo, bijaše takodjer Sèrbljin, premda nĕki docnijega vremena pisatelji ugarski misle, da su obojica- i Rado i Vid-Nĕmci bila. Sèrbljin bijaše i osmi palatin ugarski Jovan I. Uroš (sin nĕkoga Vraše), koji je za vrĕme mladolĕtnosti kralja Stĕpana II. (1114—1131) dèržavom ugarskom punih devet godinah upravljao. Za Geize II. (1141—1161) bijaše opet Sèrbljin palatin, po imenu Beli Urošević, inače Beluš. Ovo je bio rodjeni brat one slavno poznate kraljice Jelene, koja je u mĕsto Bele II., zbog slĕpoće za vladanje nesposobnoga supruga svoga, kao i kasnije u vrĕme mladolĕtnosti sina Geize II. pod imenom upraviteljke sama krĕpkom svojom mišicom dèržavom ugarskom vladala; u kojoj je prilici imala na ruci dva svoja mno-

goizkusna brata Primislava i istoga palatina Beluša, koji je poslědnji još od šura svoga Bele slěpoga, a potom od Geize II. dobio znamenita preko Tise i izmedju Save i Drave ležeća imanja; no kašnje (1160) je palatinstvo ostavio i u Sèrbiju za kralja otišao.

Ime kraljice Jelene, ove, kao što Praj kaže, mužkoga duha Sèrbkinje, živi i danas u spomenu grozovitoga sabora aradskoga (1136), na kom se je ona kèrvavo osvetila krivcem muževa oslěpljenja. Magjari dobiše pored Jelene zemlju Ramu, i u Sèrbiji s iztočne strane novu zaštitu protiv gèrčkom napredovanju. Osim toga rodila im je tri kralja, i tako na novo oživila izumiruće već pleme Arpadovo.

Poslě bitke Kosovske (1389), koja je rěšila sudbinu carstva sèrbskoga, te ga za věkove u cèrno zavila, prelazili su Sèrblji češtje iz Sèrbije u ove strane. Za kralja Žigmunda (1387—1437) naselili su ostèrv Čepelj. Dvě znamenitije od tih novih naselbinah jesu: Sv. Andrija, i sèrbski Kovin (Rácz Keve). Žitelji ovoga poslědnjega města dobili su od ugarskih kraljevah mnogo nenevažnih poveljah. koje se jošte i danas ondě spomena radi u cělosti hrane.

U to vrěme vladao je u Sèrbiji despot Gjuragj I. Branković, inače Gjuragj Smederevac, koji je od kralja Žigmunda u proměnu za Biograd i něka pogranična města dobio mnogo imanjah u Ugarskoj, a imenito: Slankamen, Lipovo, Solnok, Kupinovo, Vilagošvar, Tokaj, Munkač, Bečej, Talja, Totšag. Regec, Besermin, Satmar, Tur, Varšan, Čötörtökhelj, Debrecin, koja su dobra donosila despoti blizu 50000 dukatah godišnjega prihoda. U vrěme učinjene ove proměne mnogi se je narod u Ugarsku doselio i na dobrih despotskih směstio. I god. 1438, kad je Murat obsio Smederevo, prešli su mnogi u ove strane, a imenito u Banat.

Sila despota Gjurgja vidi se iz dekreta kralja Alberta člana 25. i iz dekreta II. kralja Vladislava posmèrčeta, člana 9. On je, kao baron kraljevine ugarske, imao slobodu, da pod svojim pečatom postavlja prokuratore (advokate), a tako su ga cěnili Magjari, da je na zemaljskom saboru od god. 1446 i on kandidiran bio za gubernatora (upravitelja) kraljevine ugarske, premda je poslě ovim Ivan Hunjadi izabran bio.

I za Matije Korvina (1458—1490) prelazili su Sèrblji zbog turskoga ugnjetavanja više putah na ove strane.

I ovo su činili ne samo podanici sèrbski, nego i sami njihovi vladatelji, tako zvani daspoti. Ovim je načinom prenešeno i dostojanstvo despotsko u ugarske oblasti.

LI.

Nikola Horvat

rodio se je u Jastrebarskoj u Hèrvatskoj g. 1823; sada je profesor bogoslovja, odvětnik biskupljski i urednik zagrebačkoga katol. lista.

1. Preradio je iz poljskoga: Praktičnu slovnicu němačkoga jezika za gradske i glavne učione u carevini austrijanskoj, u Beču 1855.

2. Izdao je spis: Je li Dimitar I. biskup zagrebački jošte kao takov bio kardinal? u Zagrebu 1856.

U oči mladoga lěta.

(Iz Zagreb. kat. lista 1856.)

Gluho je doba noći. Netom je izbilo kobnih dvanaest urah, i eto u tren nesta nam stare godine do věka; ona izmače, da se nikad nevrati! . . U isti mah uhvati nas u svoje upravo započeto kolo mlado lěto, i evo nas već u prozorju, u pèrvom danu nove godine. Pèrvi dan u novoj godini! . .

Uzmak staroga i početak novoga lěta to je čas, u kom i lahkoumne glave prebiru ozbiljne misli, u kom se i otvèrdnuta sèrdca omekšavaju i otvaraju nježnim ćutjenjem.

A komu je um i sèrdce na svom městu, kada prodje tečajem godine, što je čas prije bila i bitisala, — što nas je svojoj mladjoj sestrici izručila i za uvěk ostavila; — kada pobroji sve vedre i naoblačene, jasne i burne dane, u njoj proživljene; — kada razabere sve dobro i zlo, po sebi učinjeno, razstavi jedno od drugoga, metne ovo simo, a ono tamo, i tako ih zajedno uzporedi; kadą uzme u obzir sve minule godine radosti i nevolje, stiske i okrěpe, těskobe i polakšice, brige i utěhe; — kada zatim udje u sama sebe, i uznese se k Bogu, i sěti na prošlost, i pomisli na budućnost: kolika to u njem nastaje směsa ćutjenjah, kolika se to radja borba izmedju počitanja i stida, nade i straha, zahvalnosti i pokajanja, užasa i uzhitjenja!

Stara je prošla, a šta će nam doněti nova? . .

Bit će i u njoj dobra i zla, gorkih suzah i radostna posměha, kao što bijaše u istom dočetoj i svih predjašnih godinah; to znamo. Al koja će stran preteżnija biti? koja će napose našim i nam zapasti? i kojom měrom? to ga neznamo, a to bi rado znali. I s toga evo opet sijaset novih slutnjah, nagadjanjah, očekivanjah, osnovah, bojaznih, nadah, pobudah i željah, što nam se roje u sèrdcu i pameti.

Odkad su, kao što se pripověda, sedme godine poslě osnovanja Rima kralju sabinskomu zatim rimskomu Titu Taciju na mlado

lěto poklonili grančicu iz duba Strenii ili Strenni, boginji jakosti, posvetjenja, smatrajući to kao dobru kob za isti grad, — obstojaše kod Rimljanah sveudilj običaj, na ovaj dan davati si zaměnito poklone, što su ih oni zvali Strenae. Stojahu ovi pokloni s pèrvince u voću i medu, kasnije u vrednijih stvarih, napokon se izvèrgoše u razne zloporabe. Radi ovih opominje sv. Augustin kèrštjane: „Oni (pogani) poklanjaju novogodišnje dare; vi dajte milostinju; oni se nasladjuju razbludnimi pěsmanci; vi se okrěpljujte čitanjem sv. pisma; oni hèrle u kazalište, vi hitite u cèrkvu; oni se opijaju, vi postite.“

Starověčna rimska navada uzdèrža se do našega vremena. I u nas se děle novogodišnji darovi, koje kèrštjanska ljubav znade na plemenite svèrhe obratiti; i u nas jošte obstoji običaj, da si ljudi na mlado lěto čestitaju i žele sreću u nastupljenoj godini. Doista i prilika je k tomu sgodna u oči novoga odsěka vremena i života, i čestitanje ovo odgovara naravi čověčanskoga sèrdca. Ta tko nežudi biti sretan? Sve naše težnje i svi naši napori idu na to, da budemo sretni, i da onim, koje milujemo, dopomognemo do sreće. Nu koliko raznih mněnjah, koliko raznih mislih, željah nahodimo u ljudih u ovom jednom něčem, što imenujemo srećom.

Jedni traže sreću u zemaljskom blagu, i mnogi ga budi prijaznim slučajem, budi težkim trudom steku; nu nikad im ga dosta nije. Čim više imadu, tim više žude imati. U obilju imetka i zemaljskih dobarah muči ih něki nemir, a usrěd svega bogatstva neimaju pokoja nisu podpuno sretni.

Drugi polažu sreću u razkošju i nasladah života, i mnogi ih se uživaju punom měrom-bez měre; nu čim si više ugadjaju tělu, tim ovo više traži. Usred veselja i radostnih zabavah osětjaju něki nemir, a polag svih nasladah i ugodnostih neimaju pokoja — nisu podpuno sretni.

Ini hlěpe za častmi i odlikovanji, i jedne okolnosti, druge zasluge dovedu do toga; nu koji za dostojanstvi i taštom slavom idu, tim nijedan ugled, nikakova vlast dosta nije, i ništa nemože da im zasiti pohotnu želju. Usred sjajna stanja i hvalisanja mori ih něki nemir, a sve ljudsko počitanje i laskanje nije kadro podati im pokoj-nisu podpuno sretni.

Sve, štogod je na světu, dà čitav svět nemože da zadovolji svim željam našega sèrdca. Jošte koja godinica pa će s poslědnjom urom života sav svět za nas izgubiti svu vrědnost; — tělo će se razpasti u prah i pepeo; — za kratko vrěme zašutiti će pohvale ljudske a malo kasnije zaboravit će nam se i za ime!

O sèrdce, čudno ti si! o sèrdce malo ti si, pa te cěli ogromni svět nemože izpuniti. I buduć tebi sve, što je běguće i proměnam podvèrženo, na žudjeno zadovoljstvo dosta nije, zar nije to jasan, bezdvojben dokaz, da ti izpunjenje željah svojih kod Onoga treba

tražiti, da ti sreću svoju u Onoga treba polagati, koji je neproměnljiv i stalan od věka do věka. Dà Bog je jedini, u kom ćeš ti pokoj i pravu sreću naći.

Ti si nam radi toga, dobri i jaki Bože! pèrva misao, s kojom stupamo na stazu nove godine, neznajući kamo i kuda nas vodi. Upravljaj dakle Ti korake naše, a mi se pouzdano predajemo ravnanju Tvomu. Mi ćemo iz Tvojih svetih rukuh dobre volje primiti sve, štogod nam na ovom putu poslao budeš: u dobru bit ćemo Ti zahvalni i uměreni; u zlu krotki i ustèrpni, te ćemo misliti na pregrehe svoje i na Tvoju otčinsku ruku, koja kazni, koga ljubi, — koja i prividno zlo na dobro naše okrenuti može. Budi nam u svem i svagda na pomoć; podaj svim našim nastojanjem blagoslov, a svim našim nesavèršenim dělom dobar uspěh. Bez milosti Tvoje sve je naše htěnje izprazno, sve su naše sile nemoćne, a svi napori slabi. Zato od Tebe jedinoga zavisi naša buduća sreća. Ti sam, koji si svemogućan, možeš učiniti, da narodi imaju mudre vladare, a vladari věrne puke; da zakonotvorci proglašuju obće koristne zakone, a podanici da ih savěstno ovèršuju; da budu poglavari pravedni i sdušni, a podčinjeni oblastim poslušni; da ima Tvoja cèrkva apoštolskih upraviteljah, prosvětjenih i revnih službenikah i bogoljubnih věrnih; da nam roditelji děčicu svoju odhranjuju u strahu Tvojem i krěposti, a škole da nam sve većma uspěvaju i širom šire koristno znanje; da bude u imućnih sèrdce na pomilovanje sklono, a u ubogih stèrpljivost i pouzdanje u Te; da sveobće blagostanje raste; da se diže obèrtnost i promet; da napreduju zanati; da poljodělci u znoju lica svoga marljivo prionu na dělo, a zemlja da im obilato uloženi trud naplati; da ljudi radje na se nego na druge paze, — da neprigovaraju svakomu trunu u tudjem oku, već u svakom čověku spoznadu brata svoga, da svaki najprije mete pred svojim pragom. . . Tim nebismo doduše još te postigli savèršene sreće, koje na zemlji neima, — al umaljilo bi se mnogo stradanja i nevoljah, koje nas nesretnimi čine. — S toga jošte jednom posvetjujemo Tebi Bože! u ovom mladom lětu pèrvence najboljih mislih, čuvstvah i željah naših, te iz dubljine sèrdca i sve duše uzdišemo: Veni Creator!

Primi Gospode! pod svemožno okrilje Tvoje i ovo maljušno poduzetje, koje za drugim neteži, nego da se svuda sveti ime Tvoje i širi kraljestvo Tvoje. Da o tom uspěšno dělovati može, nedopusti, da mu uzmanjka potrebite snage i podpore. Odvratjaj ga od svake stranputice, brani od svake zablude, a štiti proti svakoj napasti.

Ajde dakle u běli svět, liste moj! Bog ti bio vazda u pomoć na tvom putu. Pa, koliko prema svojim slabačkim silam uzmogao budeš, nastoj i doprinosi, da bude mir u světu, pokoj u duši, radost u sèrdcu, zadovoljstvo u životu, a kèrštjanska ljubav svagdě i svagda!

LII.

Ivan Filipović

rodio se je g. 1823, u Velikoj Kopanici, u brodskoj regimenti, u Slavoniji, a sada je učitelj IV. razreda glavne škole u Požegi.

Napisao je i izdao ova děla:

1. Više pěsamah, razna sadèržaja, raztrešenih po Zori, Danici i Nevenu; i više narodnih pripověstih.
2. Elizabeta ili prognanik u Sibiriji, pripověst, prevod.
3. Župnik wakefieldski, pripověst, prevod.
4. Mali Tobolac razna cvětja za sèrbsko-hèrvatsku mladež.
5. Pèrva slovnička čitanka.
6. Uporavnik za početnicu i slovničku Čitanku.
7. Listovi za naš krasni spol, u Nevenu.
8. Narodna knjiga, koledar, u Osěku 1857.

1.

Tri lepira.

Jednoč mlada tri lepira
Nemogoše imat mira,
Pa se cvětnoj po dubravi
Tumarahu u zabavi.
Al tek da se i previše
Umorili igrom biše,
Udri kiša iz oblaka,
Okvasi jim krila laka.
Da nebude cèrnje štete,
Oni kući sad polete;
Al kad tamo: kuku lele!
Zapèrta su vrata vele,
Te moraše vani stati
Gdě jih bura, kiša mlati.

Kada tako ozeboše,
I skroz jadni pokisoše,
K tulipanu tamo dole
Odletiše te ga mole:
„Tulipane brate mili,
Ajde nam se tužnim smili,
U cvětje nas svoje pusti,
Da nesmlavi dažd nas gusti!“
Tulipan jim ošto zbori:
„Odpèrti su moji dvori

Cèrvenomu i žutomu,
A nipošto bijelomu.“
Lepir žuti i cèrveni
Na taj govor nesmiljeni
Vrate 'holom tulipanu:
„Za tu hvala ti obranu,
Bez svog brata bijeloga
Mi nećemo krova tvoga.“
Te se vani saćućure,
Nemogav se skrit od bure.

Al sve jače běsni bura,
I za trésom trés se tura
Te napokon od nevolje
Pèrnu oni bèrže bolje
Do lijera gizdavoga,
Te ko brata mole svoga:
„Oj lijere, pobratime,
Smiluj nam se u božje ime,
Daj nam cvětak svoj otvori
Da nas běda neumori!“
Béli lijer njima vrati:
„Slobodno je bélom stati
Medju perca cvétja moga,
Za brata ga primam svoga;
Al ti žuti i cèrveni,
Neidite blizu k meni!“
Běli njemu odgovori
„Hvala tebi na tvìh dvorih.
Kad mi s bratjom nedaš prići
Ni ja neću k tebi ići;
Prije neg' se rastanemo,
Radje skupa poginemo!“
Te se vani saćućure,
Nemogav se skrit od bure.

To gledalo i slušalo
Sjajno božje ogledalo,
Žarko sunce sa nebesah,
Iz oblakah iza trésah;
Dopane se njemu sloga,
Smili mu se težka běda,
Kà ni danut jur im neda.
Pa ti amo tamo svèrne

Oblačine gonit cèrne;
A kad jih je razpèršilo,
Sinulo je opet milo,
Te je krila, mokro tělo,
Osušilo njima célo.

Sad su opet bratja mila
Igrala se, veselila,
Do cèrnoga tija mraka
Nesmiriše krila laka;
A kad su se naigrala
Na put su se kući dala,
Hvaleć Boga, koj jih stvori,
I sunašce dobro gori.

2.

Obća svèrha čověčanstva.

Nebrojeni su već o tom pisali i umstvovali, a nije li to pitanje sasvim jednostavno i prosto, ako samo pogledamo na ostale stvorove, ostala děla božja izvan čověka? Svako dělo, svaki umutvor izražava něku pomisao začetnika svoga, očituje duševnost njegovu. Nezaključujemo li odmah, čim pogledamo kakovo dělo, kakov umotvor, na um i sèrce onoga, koji ga je sačinio? Isto tako i cěla narav, cěli ovaj svět nije ništa drugoga, nego něka pomisao božanska, očitovanje sama božanstva. Ako promotrimo sav taj svět od bezbrojnih onih sunacah na nebeskom svodu pa sve do najmanje travke, do najmanje sitnozorne životinjice, to moramo s najvećim udivljenjem priznati, da je tu cělu sgradu mogla samo najsavèršenija svemožnost sagraditi, najsavèršenija mudrost, najsavèršenija dobrota, najsavèršenija ljubav. Uzmemo li pako koji mu drago od tih stvorovah napose, i promotrimo njegovu bitnost, njegov sastav, to ćemo opet viděti, da je i svaki po svojoj naravi, po svojem obstajanju tako izvèrstan, tako savèršen, da kad bi se i najmanje što u njem proměnilo, on bi mahom prestao biti ono, što jest, niti bi odgovarao onoj svèrsi, za koju je stvoren. A uzmemo li ga opet u njegovu odnošenja naprama ostalim stvorovom u cělokupnom gospodarstvu prirode i naravi, to i sad vidimo, da je svaki stvor ili potrebna ili koristna karika u svoj toj ogromnoj nepreglednoj sgradi, i da svaki poněšto pomaže obće uzdèržanje, obći red i sklad prirode i naravi. Ništa neima u naravi nesavèršena, ništa nepotrebna, ništa nekoristna, ništa ružna i gadna. Narav je dakle očitovanje svemogućega, premudroga, predobroga i premilostivoga stvoritelja svoga!

A šta ćemo istom reći, kad pogled svoj svratimo na čověka sama i na njegov položaj u naravi? U njem se je božanstvo stvoritelja očitovalo u najvećoj měri. Jer ne samo da on krasotom i savèršenoštju svoga tělesnoga ustrojstva daleko nadkriljuje sve ostale stvorove ovoga světa, nego je i nadaren umnim duhom, kojim spoznaje istoga toga stvoritelja, kojim proniče u zakone céle te naravi i kojim njezine sile i proizvode sebi podlaže i na svoju korist i sreću obratja. On dakle s ovim duhom ima něšta u sebi, što ga u někojoj měri sličnim čini istom stvoritelju njegovu. Kao što je Bog stvorio sve one pèrvobitne življe, iz kojih se je po stanovitih zakonih kroz nebrojene věkove razvio ovaj svět, tako isto i čověk, kao što svědoče prirodoslovne nauke, već s mnogimi timi življi po istih tih zakonih razpolaže. Njegovu je dakle umnomu duhu Bog sám ustupio něšta od svoje vlastite naravi; on je něka niža vèrst božanstva sama, koju je Bog postavio medju sebe i ostalu bezustrojnu narav i bezumne stvorove. Jednom rečju, čověk je slika i prilika božanstva sama, stavljena na zemlju, da njom vlada i gospoduje i da njegovo město na zemlji zastupa. — Kad je dakle Bog cověku podělio toli uzvišeno město u svojoj naravi; kad ga je sam stvorio na svoju sliku; kad je svu svoju neizměrnu ljubav i dobrotu u njem, tako rekuć, usredotočio, postaviv ga gospodarom nad svimi svojimi stvorovi i izručiv njemu, da njimi razpolaže: neslědi li odatle sasvim naravno, da je njegova svèrha: težiti za tim, da vrědnim bude toga uzvišenoga svoga odredjenja, da nepogèrdjuje u sebi postavljenu sliku svoga Boga; da po božjih zakonih, koje umom svojim uvidja, u naravi vlada i gospoduje; da dostojno na zemlji zastupa věčno i svemožno božanstvo. Dà, čověka je jedina i prava svèrha: težiti za savèršenjem, za usavèršivanjem svih svojih duševnih i tělesnih svojstvah i sposobnostih. Ta svojstva, te sposobnosti čine jedino čověka čověkom, a ta težnja sačinjava jedino — čověčnost. Tko za tim neteži, taj je prestao biti čověkom; a tko tu težnju u čověku ponajprije nerazvija ili obustavlja, taj ubija u njem čověčnost, ubija čověčanstvo, ubija duh božji.

Nu i bez ovakova razmatranja možemo se još i mnogo jednostavnije osvědočiti, da je čověčja pèrva svèrha: svestrani razvitak. Šta biva vazda i neprestance okolo nas u naravi, u prirodi? Nije li tu neprestana proměna, neprestani razvitak? Dakle kad se sve okolo nas razvija, nemožemo ni mi jedini biti, koji bi odredjeni bili za čamu. Doista ne! takove iznimke u naravi i prirodi neima, nije dakle ni čověk.

Pa i čověk sam dokazuje nam, da je razvitak pèrva svèrha njegova. On se već po obćih naravnih zakonih mora razvijati; niti ima čověka, koji bi mogao ostati na onom stupnju, na kojem je ugledao svět, pa ma ga sasvim naravi ostavili, narav bi ga sama do

někog stupnja razvila. — A isto razvijanje uma, t. j. onoga, čim spoznaje, što je istinito, krasno i dobro, prirodjena je svakomu, niti ima čověka, koji nebi ni najmanje za tim težio. Neima čověka, koji nebi rado, da je pametan; niti ga ima, koji nebi rado, da ga barem ljudi dèrže za pametna, ako i nije. Iste one gizdelinčiće i blatogazice, koji iz stanovitih uzrokah više paze na tělo svoje nego li na um, nemožemo većma uvrěditi, nego kada ih nazovemo glupaci. — Dakle svestrani razvitak pèrva je svèrha čověka; jer je to čověku već i prirodjeno i naravno.

LIII.

Branko Radičević

rodi se g. 1824 u Brodu, u Slavooiji; umre g. 1853.
Tiskom je izdao: Pěsme, u dvě knjige, u Beču 1847 i 1851.

1.

Djački rastanak.

(Ulomak.)

Vinogradi, s bogom, umiljati,
S bogom grożdje, neću te ja brati,
A berbo tebe žalim kletu,
Ta šta lěpše od tebe na světu?
Tko nikada tebe nevidio,
Šta je jošte sirotan vidio?
Braco amo u to doba
Dodji, vidi, čuj, pa ajd' u groba.
Zora zori, sve poustajalo,
Pa s' uz bèrdo veselo nagnalo,
Svirac svira, puške popucuju,
Mome poje, momci podvikuju,
Jošte malo eto vinograda,
Gledaj sada ubavoga rada:
Beri, nosi čas dolě čas gore,
Momci kliktju, a pěsme se ore.
„Živo, živo!“ jedan drugog kori,
Živo s' radi, al niko s' nemori.
Gledni samo poslě uje svake

Gledni, brate, one noge lake,
Ta tek što se svirac čuje,
Već u kolu s' poskakuje.
Kolo, kolo, svirac svira,
Noga zemlju nedodira,
„Sitno brate ijujuju!“
Momci čili podvikuju:
„Svirac svira
Neda mira,
A još više děvojčice,
Njine oči i nožice,
Dede brate ijujuj!
De poskoči neluduj!

* * *

Kolo kolo
Naokolo
Vilovito
Plahovito
Napleteno
Navezeno
Okitjeno
Začinjeno
Bèrže, bratjo, amo amo,
Da se skupa poigramo.
Sèrbijanče, ognju živi,
Tko se tebi još nedivi!
Hèrvatjane ne od lane,
Od uvěk si ti bez mane!
Oj Bosanče, stara slavo,
Tvèrdo sèrdce, tvèrda glavo,
Tvèrd si kao kremen kamen,
Gdě stanuje živi plamen!
Ao Ero, tvèrda věro,
Tko je tebe jošte těro?
Ti si kano hitra munja
Što nikada nepokunja.
Ao Srěmče, gujo ljuta,
Svaki junak po sto puta'!
Cèrnogorče, care mali,
Tko te ovdě još nehvali?
Mačem biješ, mačem sěčeš,
Mačem sebi blago tečeš,
Blago turska glava suva,

Kroz nju vĕtar gorski duva.
Oj sokole Dalmatinče,
Divna mora divni sinče!
Oj ti krasni Dubrovčane,
Naš i danas bĕli dane,
Ta sa pĕsme iz starine
Pune slave i miline!
Oj Slavonče tanani!
Banatjane lagani!
Oj Bačvani, zdravo, zdravo
Tko j' u pĕsmi veći djavo!
I vi drugi duž Dunava,
I vi drugi gdĕ je Drava,
I svi drugi tamo amo,
Amo da se poigramo!
Vatite se kola toga,
Od višnjeg je ono Boga:
Rukom dèrži bratac brata,
Blizu sèrdca njega hvata,
Svirac svira,
Sèrdce dira,
Ruka s' diže na posao,
Da l' će komu biti žao?

* * *

O Julije čù li dragi brate,
Kad i kada ja s' razljutih na te,
Planuh na te kano oganj živi,
A moj brate za to me nekrivi;
Ta i ono vedro nebo gore
Tako uvĕk ostati nemore,
I ono se za časak navuče,
Bura dune, gromovi zahuče,
Da pomisliš, svijet se razpade,
Al za malo — pa svega nestade,
Grom umukne, nebo se razgali,
Pa se huci predjašnjojzi smije,
Sunce grane, pa grijat navali,
Te još lĕpše nego predje grije.
Tako s' moja mirila ljutina,
I pèrva se vratjala tišina,
Za čas ode cĕla huda vreva
Brat na brata opet se osmĕva,
Pa što bilo, to i bitisalo,
Ni na um nam više nije palo.

2.

Hajdukov grob.

(Ulomak.)

Već zorica zabijeli divno,
Pa se maša u zlatjana nědra.
Otud vadi ono sunce jarko,
Pruži njega više gore čarne,
Pokaza ga cijelom svijetu.
Sunce s' ote, uz nebesa ode,
Sjajne luče prosu na sve strane,
I obasja onu kosu divno —
Ma zarašta moje sunce žarko,
Ti pokaza na kosi hajduke,
I med njimi Miluna i Fatu —
Zgledaše ih Turci svikolici,
Zgledaše ih pusti, jalaknuše:
„Jala bratjo, dèržite hajduke!"
Te pretile konje obodoše.

Turski konji da pretili ste mi,
Pretili ste, al zaman nijeste,
Ta bèrzi ste — izjeli vas vuci!
Ponijeste svoje gospodare
Kako one plahovite munje
Što strijele gromovnice nose.

Oh vi bèrda i vèrleti sèrbske
Jeste sèrbske, ali zaludu ste,
E tèrpěste medj sobom doline
I te klance — Bog vas oborio!
Te kletizi obtekoše Turci
Moje Sèrbe ondě na visini.

Milun vidě e ih obtekoše,
I pute im sve već pohvataše,
Vidi junak e mrijeti valja,
Ali njemu mrijeti je težko
Bez lijepe zaměne junačke:
Jedna sèrbska a turskijeh deset.
Tako Milun misli i hesapi,
Pa ustavlja sebe i družinu,
A pogleda desno i lijevo,

Ne bil' gdĕgod zgodu ugledao.
I ugleda i razvedri lice,
Pa zaklikta: „Za mnom družinice!“
Milun mače, družto za njim krenu,
Pohitaše stazom po kamenju.

Stoji vèrlet čudo i strahota,
Sa svih stranah stèrma i visoka,
Kam do kama, a sve razkèrhano,
Ponajviše na jednojzi strani,
E tu bezdan strahotan zinuo,
Pravo leglo smukah i zmajevah, —
Često nad njim sunce jarko sjalo,
Ali još mu dna nesagledalo.

Uz vèrlet se popeli hajduci,
Svak zapao po za jedan kamen,
Dohvataju one tanke puške,
Još po nĕki svojoj progovara:
„S bogom puško, s bogom vèrna drugo,
Jošte malo pa tko zna čija si,
No ma kako, podèrž sada jošte,
Na rastanku vĕrom neprevèrni,
Svog svijetlog obraza necèrni,“
Tako sbore, puške podprašuju,
I na Turke mèrke pogleduju.

Za kam jedan zapao i Milun,
Ukraj njega Fatima dĕvojka,
Ona gleda dolĕ niz stijene,
Vidi Turke e konje sjahuju,
I na juriš spremaju se živo,
I evo ih već se opremiše,
Već se kretju, već se približuju.
Medj pèrvijem stari Mustaf-aga,
Fata sgleda: „Ala grĕšna l' ti sam!“
Pa se bèrzo Milunu obrati:
„O Milune moje sunce žarko
Neudaraj starog Mustaf-agu,
Zlotvor tvoj je, ama otac mi je,
Ako pade od tebe junaka,
Ko da pade baš od moje ruke.“
Veli njojzi Milun četovodja:
„Miruj Fato, miruj dušo moja,

Čuvat ću ti otca rodjenoga.“
Ovo reče, više nemogaše
E već puške cikutati staše.

Boj se poče — Turci udariše,
Jednim mahom htěše da osvoje,
Ma ih Sèrbi na blizu pustiše,
Pa uzeše na to oko bistro,
Kog smisliše onog pokosiše.
Za čas tinji Turke zamèrsiše,
Slomiše ih niz tvèrde stijenje,
Jednom vatrom, brate, ka' nikoga.
Tako drugi — tako tretji juriš —
Kod četvèrtog běše muke više,
Ali i sad Sèrbi odolěše,
I kèrvavo Turke sakèrhaše.
Juriš peti — jao kakao ti je!
Sam Mehmed-beg pred Turke izletje
Gnjevan běše, pa ka' guja ciknu:
„Jao Turci bruko i gèrdilo!
Ta dvaest nas ima na jednoga —
Jala za mnom koji žena nije.“
Tako viknu stari Mehmed-beže,
Pa od gnjeva čisto se podmladi,
Tèrže sablju, naže niz stijene,
A za njime navališe Turci.

Leti Mehmed, a gledi ga Milun
Pa dohvata onu vérnu šaru,
Opali ju na bijesna starca,
Ali puška nehté da sastavi.
Ciknu hajduk kano ljuta guja:
„Jao puško ostala mi pusta!
Uvijek mi dosad věra běše,
Pa zašt sada nevěru učini.“
Te ju uze i opet podpraši,
A zagleda bijesnog Mehmeda,
Puška puče, Turčin se zanjiha,
Udri čelom o tvèrdo kamenje,
A Muhamed za pèrčin ga lati,
I odnese tamo pred hurije.

Skresa Sèrbin pustoga Turčina,
Ali malo preżestok bijaše,

Iza kama zdravo se pomoli,
Sagleda ga jedno Ture mlado,
Zaškèrguta, dohvati šešanu,
Pa udari ga u lijevu ruku,
Sakèrha mu ruku u ramenu.
Vas zadèrhta Milun, progovori:
„Jao Fato prihvati mi pušku,
Lijeva me iznevèri ruka,
Pomozi mi pušku napuniti.“
Vidě jade Fatima děvojka,
Proli suze niz bijelo lice,
Privati mu pušku iz desnice,
Pomože mu pušku napuniti.
Uze Milun i pušku nasloni,
Nasloni ju na taj tvèrdi kamen,
A zagleda Turčina mladjanog,
Što mu gèrdnu ranu udario,
Pa od oka tanku pušku uždi,
Obèrnu mu mozak u tikvini.

Bojak traje — Sèrbi čuda čine,
Ali tko će sili odolěti!
Veće dodje na te puške male,
A po gděšto i na britke nože,
Već do gore dopriješe Turci,
Ma se brane zlosretni hajduci,
I padaju — a neka ih brate
Svak zaměne dosta već učini:
Kosovo bi moga' preboléti,
A nekmoli mirno umrijeti.

Puče puška, a bijaše turska
Te pogodi Miluna hajduka,
Baš pod rebra sa lijeve strane,
Proletě mu zèrno kroz slabinu.
Slab on běše već od rane pèrve,
Ma sad sve se oko njeg' okrenu,
Zanjiha se, htjaše o tle pasti,
Al nedade Fatima děvojka,
Pridèrža ga, jadovati ode;
„Jao sunce, da bèrzo l' mi zadje.“
Veli njojzi Milun četovodja,
Riječ zbori jedva izgovara:
„Umri Fato, umri dušo moja.“

„Hoću, hoću," Fata odgovara.
I hajduk se malo popridiže,
Te zagèrli i poljubi Fatu,
Poljubi je i dva i tri puta,
Pa izvadi pušku od pojasa,
I udri je mladu sréd nědarah.
Tad je uze mèrtvu po srijedi;
Pa se vuče po tvèrdom kamenu,
Kano soko, kad pokèrha krila.
Dovuče se do nakraj bezdana,
Pa sa Fatom u njega se sruši.

Nesta dima i junačke vike,
I nestade cike od pušaka'
Samo kadšto još po nož sijevne:
Turci rube mèrtve sèrbske glave.

Gledni tamo za jednim kamenom
Leži jedan junak na samèrti,
Klonula mu ta desnica ruka,
Al još puške male neupušta,
Zapeo ju, čeka, pogleduje
Kad će Turci doći mu po glavu.
Eto jednog — već mu se približi,
Hajduk mače pušku iz potaje,
Puška puče, Ture o tle panu:
Osméhnu se hajduk, pa izdanu.

Već je davno, kada ovo běše.
Od onijeh, što taj bojak biše,
Danas valjda ni kostijuh nema,
Pa opet se priča i spominje
Kako, brate, da juče bijaše.
Bezdan nosi ime ponosito:
„Grob hajdukov," tako njega zovu.
I dan danas, kad tud Turci minu
Sétjaju se Milana hajduka,
I dèrhtje im sèrdce u nédrima,
Pa se mole svojemu proroku,
Da se takav više nepodigne.

LIV.

Iovo Sundečić

rodio se je u Golinjevu u Bosni g. 1825; poslě dodje sa svojimi roditelji u Dalmaciju, gdě je zatim i škole izučio; sada je profesor u gèrčko-nesjedinjenom sěminištu u Zadru.

Ovo su njegovi pěsnički plodovi: 1. Anania i Safira, u Zadru 1848; 2. Srce, liričke pěsme, u Zadru 1850; 3. Niz dragocěnog bisera, duhovne i poučne pěsme za dětcu; 1. svezak u Zadru 1856 (II. je priredjen za tisak); 4. Cvěće ili pokušenja u narodno-liričkoj pěvanii, u Zadru 1858. Osim toga je priobćio mnogo pěsamah i prozaičkih sastavakah u raznih časopisih: u „Svetovidu“, „Svetozoru“, „Nevenu“, „Glasniku dalmatinskom“, i „Magazinu.“

A. Iz raznih pěsamah.

1.

O učenju svoga jezika.

Pismo Stanku.

Sèrce mi se uzigralo bilo,
Sladka suza na oko natisla,
Kad sam u tvom skorašnjemu pismu
Ovaj zavět pročitao, Stanko:
„Ja sam zbilja i od svega sèrca,
„Bez poštede ma kakvoga truda
„Odredio učit i naučit
„Krasni jezik, jezik milozvučni,
„Kojim me je zadojila majka. —“
Tako, Stanko, do milane volje
Mladosti se svoje naužіvo!
Bud’ mi stalan u svom obećanju. —
Jezik nam je orudje prosvěte:
Koliko ga manje poznavamo,
Toliko se, brajne, nalazimo
Ljudske sreće na nižem stepenu. —
Bac’mo oči uzduž i poprěko
Po Evropi, srećnom dělu světa,
Vidit ćemo, dal’ je igdě itko
Od nas zadnji u tom još učenju;
Al’ učenju ozbiljnog značaja,
Ko što savěst, ko što dužnost sveta

Od svakoga učevnjaka traži. —
Taka daklen nehajnost prikorna
Kud nas vodi? . . . u kakav li bezdan
Kada l' tada uvalit nas mora? . . .
Sam se lako dovijati možeš,
Takoj bědi, kojoj slične neima. —
Stalnom voljom čověk bèrda valja,
A na ravnu opet druga diže:
Stalan budi, pak se neboj zere,
Da prevalit sve zapreke nećeš,
Koje tebi pred oči i z skaču
Na tom putu, ko hridine puste,
Od kojih bi uplašit se moro
Najsmělijeg sèrdca moreplovac. —
Vozi napred odvažnim veslanjem,
Te ćes viděť, da to nisu drugo
Do koprene bujnoga oblaka,
Do kojihno još dopèrli nisu
Moćni zraci žarkoga sunašca,
Da pred njimi pèrsnu i propadnu. —
Učeć jezik: nemogu na ino
Da ti, Stanko, toplo neprikričim,
Da se maneš praznih teorijah,
Skoro svijuh naših gramatikah;
Nego čitaj pěsme i popěvke,
Poslovice, basne, pripověđke,
Koje stvori prosti duh naroda,
Da im svijet diviti se mora;
Te uz ovo oštrim uhom pazi
Još na govor prostog našeg puka;
Pak sam zidaj na osnovu tome
Krasnu zgradu, kojoj zaměriti
Nezna oko zlobnoga lukavca. —
Što je čisto, to prisvajaj zbilja,
Što je glotno, to razstavljaj věšto;
Što nevalja, to odbacuj smělo;
Što je nizko, to uzvisuj pomno;
Što je mračno, to razjašnjuj umno;
Što sam neznaš, věštijega pitaj . . .
Tako, Stanko, cilj promašit nećeš,
Niti će te uhvanje izdati,
U pohvalnom tvome preduzetju,
Koje tebi lavoriku spravlja,
Vedro čelo da okitiš njome.

2.

O koristi prave kritike.

Pismo Nenadu.

Moj Nenade, de se nepovodi
Za zbubljenim někim glavicami,
Koje viču protiva kritiki,
U književstvu tako spasonosnoj. —
Kritika je što i svilno sito,
Koje luči cvijet od mekinjah:
Bez nje ono koračilo nebi,
Nebi bez nje mašilo se cilja,
Nebi smèrtnih otreslo se grěhah,
Ni od blata osnažilo lica. —
Ja priznajem, što mi i sam kažeš,
Da nju kod nas često zaměnjuje:
Hulna psovka, ličnosti uvrěda,
Bezobrazno opadanje časti,
I riganje kivne žuči gèrke . . .
Znam, da često zgolnom zlobom diše;
Da se baca osvete strělami;
Da iz mèržnje paklene izbija;
Da pakosti nasladjuje grudi;
Da je otrov svakomu napredku, —
Al' to nesmije kritikom se zvati!
Koja guli, što nevalja samo,
Koja gladi, što ugladit treba,
Koja brani, što obrane vrědi,
Koja kaže što je: ovako je,
Da negleda nikomu u zube;
Koja struji iz vrela istine,
Pak istinom diše i odiše: —
Kritika je porod zrela uma;
A ono je izvor zlobna duha,
Kojim vija vihar sebičnosti,
Il napetost lude sveznanosti. —
Tko što znade bolje od drugoga,
Nek kazuje smělo a uljudno,
Čisto, bistro, svěstno i savěstno,
I nek uči, gdě naučit može.
A gdě nezna, neka stisne zube:
Tim se bèrže k napredku koraca,
Tim se bolje istina uvidja,

Tim se jače prosvěta razvija,
Tim se k slavi naprečac dospěva. —
Ako grěšnik svog neshvatja grěha,
Tko ga shvatja, zar ga tajit mora? . . . .
Kako bismo tim načelom prošli,
Svak mi u god pogoditi može. —
Što se grěsi više poštedjuju:
Jače žile dublje razpružaju;
A plod grěha čemerno je voće,
Puno soka najžeštjeg otrova. —
Smèrt izvěstna čeka bolestnika,
I kad mu se bolest zapuštjava,
I kad mu se nesmotreno lěči . . .
Pogrěške su bolest u knjiženstvu:
Lěkar mu je razumna kritika,
A lěkovi osnovni dokazi. —
Lěčit bolne, izpravljati grěšne:
Dobrim lěkom, pametnim savětom,
Tko to igda osuditi može;
Osim glava dèrvenih moždjanah,
Osim duša podlih osětjanjah? . . .

3.

Slěpcem.

Slěpačka pěsmica.

Mili Bogo, čudne dobi!
Za pěsnike težke kobi! . . .
Kad im slěpci pěsme sude,
Cèrni slěpci, glave lude;
Dočim slěpcu sve je slěpo,
Pa ma kako bilo lěpo;
Samim žarkim suncem sjalo,
Zvězdicami trepetalo. — —
Vaj! o slěpci man' te s' toga,
Ako znate još za Boga!
Brojanice prebirajte;
Jer će svět vam pribost lako:
Kako vide, sude tako. — —

B. Iz Cvěća.

Povilo se po polju kovilje,
Po kovilju popadalo inje;
Gledala ga gizda sa prozora,
Gledala ga, pak mu besědila:
„Ej kovilje, moje lěpo bilje!
Što si mi se biserom osulo,
Kad si biser i od sebe samo? . . .“
Njoj kovilje spolja odgovara:
„A ti, gizdo, što si svoje lice
Rumenilom osula ružice,
Kad si ruža i od sebe sama? . . .“
„Něsam věruj, nego kèrvca svoju
Tu iznese na vidělo boju. —“
„„I ja nisam, prihvati kovilje —
Nego zora prosu sa obzora
Inje svoje na to perje moje,
Da se kočim i da se ponosim
Sa ovimi biser-kapljicami,
Kao i ti rumenilom kèrvce,
Koja t' mlado bojadiše lice. —““

LV.
Adolfo Veber

rodio se je g. 1825. u Bakru u Hèrvatskoj. Godine 1847. postao je svetjenikom zagrebačke nadbiskupije, a g. 1852. učiteljem na c. k. zagrebačkoj gimnaziji, što je i sada.

Izdana mu děla jesu ova:

1. Pan Podstoli, ili dobar domaćina, prevod iz poljskoga po Krasickom, u Zagrebu 1850.
2. Čitanka ilirska za nižu gimnaziju, u Beču, 1852.
3. Čitanka latinska za II. gimn. razred, u Beču 1853.
4. Slovnica latinska za nižu gimnaziju, u Beču 1853.
5. Pregled zemljopisni Austrije, prevod iz němačkoga, u Beču 1854.
6. Čitanka ilirska za gornju gimnaziju, dva děla, u družtvu još dvojice učiteljah, u Beču 1856 i 1858.
7. Čitanka ilirska za III. i IV. gimn. razred, u Beču 1857.
8. Skladnja ilirskoga jezika za nižu gimnaziju, u Beču 1859.
9. Više sastavakah: historičkih, filosofičkih, teologičkih i filologičkih; zatim několiko novelah koje izvornih, koje prevedenih, raztresenih po raznih listovih domaćih.

1.

Něšto o kazalištu.

Neima skoro zavoda, ako jedinu cèrkvu izuzmeš, koji bi nam pružao toliko koristi, koliko uprav kazalište. To je vrělo široko, svakomu pristupno, da se žedan napije vode; — a kakove vode? bistre, brate! 1) znanja, 2) ćudorednosti, 3) ugladjenosti, 4) veselja, 5) istine i 6) narodnoga duha.

1. Istine, koje nam se na pozorištu predstavljaju, i jasnije si predočujemo i bolje u glavu ubijamo. Duh leži u čověku, kano jezgra u ljuski. Čověk, stupivši na svět, ništa nezna, ništa neosětja; duh bo, prem ako mu je sućno svojstvo, da uvěk tvori, nemože se jošte primiti koga predmeta; jer nije jošte nijedan unj darnuo. Sad ga okruži hiljada predmetah, te stanu kroz osětjala tělovna zasebice nanj udarati. Duh se prene, pa svrativši pozornost na ono što je unj darnulo, oda svih ga stranah smatra i zrije; pronadje na njem znak, po kojem da ga od drugih stvarih razlikuje; i tako si duh koji predmet predstavi. Predstava, stečena osětjali, zove se zor; čověk bo predmet neposredno zrije i smatra. Ali tim se neizcèrpljuje neumorna moć čověčjega duha: dalje on stupa hrabro, te uzme motriti, kako se dvě predstave odnose jedna na drugu, pa tada se veli da duh sudi. Različitost smatranja toga poradja mnogobrojnu obitelj raznih sudovah. — Duha je područje neograničeno: sada mu treba pronaći istinah, koje niti unj diraju, niti jih on inače znade. Što da radi? Kamo da se svèrne? Neklanja on duhom, već si pomaže kako može. Dvě istine tako slaže, da mu tretja iz njih izvire, kano potok iz kladenca: tu moć duha zovemo umstvovanjem. Umstvovanje osniva se na sudovih, a sudovi na zorovih; čitava dakle sgrada mišljenja osniva se na temeljnom kamenu zorovah: čim jasniji zorovi, tim jasnije i mišljenje. — Od zorovah najjasniji su oni, koji postaju vidom i sluhom; odatle slědi, da su istine, što proiztiču iz zorovah, osobito pako vidom i sluhom stečenih, mnogo jasnije, nego druge, dalekim umstvovanjem izvedene. S toga zavod, u kojem se istine tako predstavljaju, da nam u osětjala udaraju, većom slovi nazorljivoštju, i veću nam pruža korist glede poznavanja stvarih, nego ikoji drugi zavod; a takav je zavod kazalište. Sve što ondě biva, utiče nam u dušu vidom i sluhom, timi najplemenitijimi osětjali. Uho sluša romon rěčih i njimi zaoděvene spasonosne istine; oko zrije kretanje, kojim se istine te još mnogo krepčije izrazuju; tko dakle da zanijeka tomu zavodu shodnost za jasno poznavanje stvarih? — Nu stvar biva priměri jasnija. — Svaki čověk bolje znade, da sěva, daždi, gèrmi i trěska, nego da je putenost od Boga i uma zabranjena. Zašto? Zato, jer one istine proizt ču

neposredno iz zorovah, a ova je izvedena dalekim umstvovanjem, nevisećim o zorovih. To isto valja i o kazalištu: Na pozorište stupi čověk blěda lica, očijuh ugašenih i kèrvavih; čela namèrgodjena, kano da će sada tresnuti; usnicah mu nekrasi više rumen zdravlja; glas mu je hrapav, kano da mèrtvac iz groba progovara; uda su mu onemogla, a na njih kano na okostnici sědi iztrošena, opèrljana i poderana oděća; žena pada pred njim na kolěna, gorke roneć suze; oko njega stoje drobna děca, misliš sada će se prestaviti, te umirućim glasom vapiju: Ćako! Daj nam kruha. Kano čověk, premda je izopačen, nemože odolěti strašnomu prizoru, već se maši noža, te probije pèrsa vlastelinu, što je mimo prolazio, i oplěni ga, da si nahrani gladnu děcu. Tko vidi tu sliku, věštim perom napisanu, i umětno na pozorištu izvedenu, on će imati takav pojam o igraču, da mu ga nemože nitko bolje predočiti.

2. Mnogim će se čudno viditi, ali ja smělo tvèrdim, da se pupoljak ćudorednosti na kazalištnom suncu prekrasno razvija. — Ako se udubimo u narav čověčju, toli duševnu koli tělovnu, uviditi ćemo, da tu sve po stanovitih zakonih biva. Čim si spoznao koju stvar, već se porodi u tebi ćutjenje ugodno, ili neugodno: što jasnije poznanje, to jače i ćutjenje; poznanje pako, što se na zorovih osniva, najjasnije je i najtemeljitije od svakoga drugoga poznanja; dakle i ćutjenje, takovim poznanjem probudjeno, mora da je najjače od svakoga drugoga ćutjenja. Ćutjenje, ugodno ili neugodno, pèrvi je faktor ćudorednosti, od njega se bo radja nakana, a od ove čin, koji je zaglavak ćudorednoga procesa; zavod dakle, koji krepka ćutjenja budi, shodan je za promicanje ćudorednoga razvitka. A nije li kazalište takov zavod? Tà gdě se može jasnije stvar spoznati i jače ćutjenje poroditi, nego uprav u kazalištu? Nije li narav čověčanska tako ustrojena, da ju najvećma ono uzdèrmava, što joj kroz osětjala do duše dopire? Ali stvar treba priměri razjasniti. Trudan čověk baci se o zahodu sunca poslije lětnje omare na travu, da se malko odmori. Naprama njemu na visokoj glavici sědi star grad, napolak porušen. Stoka se blečeć kući vratja, a cěla okolica odzvanja od pastirskih frulah, kada netom zaori podzęmaljski tutanj, kano da su sva bezdna u jedan buk udarila. Ruljenje se sve to dalje širi, kano da se sudnji dan približava, zemlja se u stožerih trese, a kamenje od starih podèrtinah praska, i razkèršiv se u bezdno, praši se kano sitni prašak vodopada. — Neganu li ga taj prizor više, nego da su mu ga opisale najmudrije glave? A zašto? Ne iz drugoga uzroka, nego što od zovorah postade ćutjenje.

Isto tako biva i na kazalištu:

Komu je tako tvèrdo sèrce, da ga nepoliju suze, kada vidi na pozorištu krepostna čověka, koji nije nahudio niti sitnu mraviću, koji se uvěk dèrži zakonah i Bogom i umom propisanih, al, sa težkih

okolnostih neima što da založi, kamo da trudnu glavu nasloni. Opaki ljudi misle, da mora biti tajan grěšnik, preziru ga i progone. Još mu preostaje jedan način, kano mornaru zadnje sidro: k njemu stupi bogat čověk, te mu obeća, dapače u ruke mu dade kesu novacah, da ovu otme ili onoga smakne. On nimalo nedvoji izmedju dva zla obrati ono, što tělo ubija, a dušu i poštenje oživljuje. Prezirućim okom gleda podloga dobročinitelja svoga, te hvaleći Tvorca dušu puštja. Je li koga porodila majka, da videć taj prizor neuzplamti čistom krěposti vatrom? Takova se što može samo u kazalištu viditi i kazalištem postići; put je taj najkratji i najbolji; neima dakle dvojbe, da je kazalište zavod, u kojem se kano na žarkom suncu razvija krasni ćudorednosti pupoljak.

Čověk ima dvě naravi: tělovnu i duševnu. Svaka imade stanovitih zakonah, po kojih se ravna. Čověk kano životinja teži za onim, što mu je ugodno, a odvratja se od onoga, što unj neugodno dira: taj zakon tako mu je učvèrštjen u naravi, da mu nemože odolěti: gladan teži za hranom, žedan za pitjem, umoran za počinkom, turoban za veseljem, bolestan za zdravljem. Ćutjenja ta ili nagoni nisu zločesti, dapače potrebni su vèrlo za uzdèržavanje suštva čověčanskoga. Ali da se od tih ćutjenjah daje čověk uvěk ravnati, zalutao bi bez spasa. Nu srećom dao mu je Bog i drugu narav, duševnu. Ova gospoduje tělu i u zaptu ga dèrži. Po zakonih iste naravi često teži čověk za neugodnim ćutjenjem, ako to zahtěva cilj duševnoga světa, a često se odvratja i od najugodnijega, ako je protivno ćudorednosti: tim se pokazuje snaga duha čověčanskoga, i věčito njegovo i divno nad tělom gospodstvo. Teženje to i odvratjanje osniva se na kakvoći ćutjenjah: čim jače ćutjenje, tim jače teženje i odvratjanje. Teženje i odvratjanje prelaze u čin, a čin je zaglavak ćudorednoga procesa. Odatle slavna ona děla, koja su uzpèrkos tolikim težkoćam i zaprěkam tělovnim svět ugledala; odatle krasni oni priměri muževah, koji su se cěli svoj věk borili s tělom, te krěposti osvětlali lice; odatle divna sila priměrah, tih věčnih zorovah, na čine nas krepko potičućih. Zavod dakle, u kom se najjača ćutjenja bude, najshodnije je za poticanje na čine, to krasno voće ćudorednoga cvěta.

Dosele smo dokazali, da se u kazalištu i najjasnije znanje tvori i najjača ćutjenja bude; jasno je dakle, da je kazalište zavod, u kom se stablo ćudorednosti najkrasnije razvija i razgranjuje. Tà gdě se predstavlja više krěpostih toli ćudorednih strogo uzetih koli dèržavnih i narodnih, pa tako jasno i živahno, kano što ravno, u kazalištu? Nedolaze li ondě sva moguća odnošenja života čověčjega? Nije li kazalište organ čitavoga pučanstva, dapače nije li zèrcalo cěloga čověčanstva? Neděljuje li kazalištni dobro izvedeni prizor moćnije na dušu, te nevuče li ju silnije na čine, nego ikoje drugo sredstvo? Evo priměra:

Domovinu napadoše neprijatelji. Pod tvèrdjom se razasu množtvo čadorah neprijateljskih; nevidi se drugo nego mač do mača, puška do puške, top do topa; nečuje se drugo, nego hèrzanje i štropot konjah, škripanje kolah, zvek mačevah, tutnjava topovah i bojnih spravah, i urlikanje běsnih neprijateljah: — stanovnici grada duhom klone, čeznu, ginu, blěde. — Ali jošte kuca sèrce u junaku. Čelo mu je vedro poput neba u pol dana; oko mu šěva munjom od poraza; ruka mu se gèrči, te za sablju hvata; pèrsa mu se dižu, kano měsi u kovača, a glas mu gromom gèrmi, misliš, sada će udariti, pa smèrviti neprijatelja. Sada ga žena hvata za ruke, baca mu se oko vrata, te ga moli, da neudari na neprijatelja, već neka se smili njoj i nevinoj děci, koja mu se oko noguh zaplitju i milim ga Bogom kunu, da se prodje rata. U pèrsijuh mu gori sveta narodnosti vatra: on poljubi ženu, poljubi děcu, pak zaori: domovina zove, hajde na oružje!

Tko je vidio taj prizor, dobro predstavljen, njemu netreba, da mu ikoji moralista razlaže o srazivanju dužnostih; njemu netreba moćnijih ponukah za narodnost; znati će on, što smo dužni kralju i domovini, te će tako postati kralju podpora, a rodu čast i dika.

2.

Korist predavanja latinskih klasikah.

Dvostruku korist donosi učenje latinskih klasikah: materijalnu i formalnu.

Život bijaše Rimljanom borište, gdě se věžbahu, borahu i proslavljivahu. Nepitahu oni, što veli um u vèrletnoj smělosti svojoj, već kako bi se ono, što mu kaže, u život uvelo. Zato premda su Gèrke cěnili kano uzor učenosti, zabacivahu ipak sve, što nije amo išlo, znajući, da se samo tim putem može do veličine i slave. S toga je rimska pověstnica poučnija, nego život svih starodavnih, dapače malone i mladjih narodah; senat je zavod, komu nije još bilo druga; gradjanske razmirice njihove prava su knjiga dèržavne mudrosti, te možeš jasno razabrati, što je i kada je najbolje i najshodnije; rěčju da neimamo u cěloj latinskoj književnosti drugih knjigah do jedine pověstnice, vrědilo bi da taj jezik što marljivije učimo.

Mnogo je jur prošlo věkovah, što su se po padu rimskoga carstva počeli razvijati razni europejski narodi, te su proživili mnogo burnih vremenah i različitih ustavah, pa nisu ipak u politici dotle dotěrali, da bi se mogli posve okaniti rimskoga prava. I danas se na svih viših učilištih predaje rimsko pravo, te se svaki dèržavljanin tim više proslavljuje, čim se bolje upoznaje s njihovimi zakoni.

Pa nije ni čudo, jer obćeć sa svimi narodi onih věkovah, mogli su najbolje proučiti, što je najshodnije naravi čověčjoj; a to su svojim jezikom sastavili i kano najsjajniji ures uma svoga potomstvu ostavili; neima dakle dvojbe, da nas i to mora poticati na učenje rečenoga jezika.

Za filosofiju je pokazao věkom slavni Ciceron, kako treba umovanje stopiti sa životom, ako nećemo da nam u větar ide posao; to je ono, što nam je u viru sadanjih sanjarijah filosofičkih kèrvavo potrebno. I nam je više stalo do života, nego do pustih tlapanjah, te prenoseć znanosti u svoj jezik, treba nam se povoditi uprav za Rimljani, koji su nam svakako bliži od umnih ali manje praktičkih Gèrkah.

Nu mnogo je veća korist latinskih klasikah za formalni napredak mladeži. Stari narodi u obće a Rimljani napose drugčije su mislili, nego što mi danas mislimo, te čověk, ma bio i věšt latinskomu jeziku, čitajuć njihove knjige, svaki čas nalazi ne samo neobičnih mislih, već i čudnovito spajanje i poredanje. Njihove su misli ozbiljne i muževne, naše su više dosětljive i razmažene; njihovim je udaren biljeg pèrvobitne snage, naše su iznemogle stolětnom porabom, te tim više malakšu, čim se dalje odmičemo. Odatle dolazi, da neima u cělom latinskom jeziku rěčih, kojimi bi někoje svoje svakdanje misli izrazili, a mnoge nam nikad i nerabe, ponajviše s toga, što neimajuć onakovih mislih, uprav jih i netrebamo. Nisam za to, da svoju narav ikomu za volju žèrtvujemo, ali nam valja i rimske naravi što posvojiti, ako hoćemo da se pomladimo i okrěpimo. Oboje treba spojiti, pa će nam jezik po priměru neumèrloga Manucija, Mureta, Victorija, Leoparda, Gronovija i svih novijih klasičkih spisateljah biti muževan i mekan, ozbiljan i šaljiv, svakako savèršen.

Često sam mislio, a i sada velim, da neima znanosti, kojom bi se mogao ne samo um mladeži formalno izobraziti, nego i naš narodni jezik usavèršiti, što uprav učenjem latinskoga jezika. Jer kano što je bio narod rimski u životu filosofičan i doslědan, tako mu se i jezik odlikuje uprav timi svojstvi. Već sama stroga slovnička doslědnost, bez svih nepotrebnih proměnah, uči mladež, kako treba podsěći krila razuzdanoj mašti, da se nesvěstna previsoko nedigne, te uma sasvim nezakrili. Strogo razlučavanje zaimenah, predlogah i veznikah, pokaznoga i veznoga načina, odnosnih i dioničnih izrekah, osnovana na stalnih pravilih, pokazuje, da nije prosto upotrebljavati sad ovo sad ono po svojoj volji, već da treba odabirati način prama misli koju spisatelj hoće da izrazi.

3.

Duh Osmana Gundulićeva.

Tko poznaje pověstnicu talijanske književnosti, znati će, da je umni pěsnik Tasso, slomiv verige pravilah, što je Aristotel naznačio umětnikom, poletio novim smělim, letom, uznoseć se na tankih krilih svoje mašte do one visine, do koje ukočena tromost navedenih pravilah nije mogla nikako doprěti. Da se je u tom letu kadšto više zamahnuo, nego što ga je oko ljudih, kojim je ipak pěvao, moglo motriti, te da je pored svih lěpih svojstvah, više putah zalutao, lako će uviditi, koji znade, kamo može zavesti mašta, kad se uma otrese. — Jer město ozbiljnih, uměrenih i naravi shodnih mislih uvedene su dělom razmažene, pretěrane i utvorene; jasni i čedni slog zaměni se něšto zamèršenijim, jakost se rěčih žèrtvova blagoglasnoj slaboći. S toga je kritika ovo doba prozvala dobom romanticizma i pokvarena ukusa.

Tako je i Gundulić prigèrlio sladki taj način, te bi bio i glede mislih, kano i njegov ljubimac posèrnuo, da ga nije spasila narav slavenskoga duha, koji budući srodan iztočnomu, može se i bez štete něšto više zaněti, nego što je zapadu dopuštjeno. Nu glede stiha i blagoglasja jezika, ako i priznajemo, da je i jedno i drugo dotěrano na vèrhunac svèršenstva, nepomično tvèrdimo, da se je odviše udaljio od staze, koju srednjom zovemo. — Jer ako je istina, da čověk sve stvari izriče onako, kako im narav donosi: vesele bèrzo i vatreno, žalostne lagano i plačno, ozbiljne otegnuto i važno, biva jasno, da i u pěsničtvu valja da svaka od ovih vèrstih ima svoj posebni način, svoje posebno měrilo. Tako su Gèrci i Rimljani epos pěvali haxametrom, elegiju hexametrom i pentametrom, ljubav pokratjenim měrilom u odah; tako su i prije Gundulića ozbiljne čine u drami pěvali desertercem, a ljubav, něžnu i laganu, kratkim i veselim osmercem.

Gundulić pako, popev se na uzvišenije město, cělu je prošlost progledao, svojski uvažio, pa kano neshodnu zabacio. Budući něžne ćudi i tanka ugladjena sluha, tako mu omili lagahni osmerac, da ga je uveo ne samo u ozbiljnu dramu, već i u uzvišenu epopeu. Pa i ti okovi činjahu mu se prelagani, te kano da bi bio hotio pokazati, kolik teret može njegov silni duh podnositi, uze slagati pèrvi stih s tretjim, a drugi s četvèrtim. Tim je epopeu lišio one ozbiljnosti i važnosti, koja ju po naravi ide; slog je učinio něšto nerazgovetnim, iz jezika je izbacio sve one prekrasne narodne rěči, koje što imaju više od četiri slovke, nisu mu mogle u stih unići; a slaganjem je i sebi, a najpače svojim slědbenikom, koji su se za njim iz štovanja poveli, pretežak teret napèrtio. Jer ako se i jest nedohitnom silom

svoga uma u tih těsnih klanjcih tako věšto kretao, kano da hoda prostranom i ravnom poljanom, sudim ipak, da je više putah sbog kratkoće stiha i težkoga sloga morao mnogu lěpšu i uzvišeniju misao žèrtvovati; što se može viděti po několiko kiticah, koje su više zapredene, nego spletene. A što da tek rečemo o njegovih slědbenicih? Tà osim Palmotića, Gjorgjića i možebiti još gděkoga, koji su bili moćni vladati i stihom i mišlju, ostali su samo pazili kako, a ne što će reći, te imamo silu stihotvoracah, a malo mislacah i pěsnikah. — Appendini, koji je Gundulićev život věšto opisao, veli, da je on s toga obrao osmerac, što je proučiv točno svoj narodni jezik, uvidio, da uzvišene i važne misli treba u kratko izricati, jer inače da gube silu i jakost. Ali ako to i dopustimo, pa još i to dodamo, da je naš jezik podosta kratak, mislimo, i da se to može izvesti u desetercih, što nam dokazuju i narodne pěsme i naš **Mažuranić** u Čengić-Agi, i da ima povećih mislih, koje se u krako nedaju izreći, te da je deseterac već i s toga za epopeu shodniji i prikladniji.

I glede jezika nije mogao naš pěsnik da odoli talijanskoj milini, te je prije svega nastojavao, da mu bude blagoglasan. S toga je od starih rěčih zadèržao kratje i blagoglasnije, a zabacio duže i tvèrdje; iz slovakah, koje su se dočimale na dva suglasnika, izbacio je zadnji; pridavnike je pomekčavao poput samostavnikah; rěčju jezik je dotle navratjao, prekrajao i obrazovao, dok nije postigao onu savèršenu mekoću, kojoj se sada čudimo: — Al' ako i jest blagoglasje lěpo svojstvo jezika, pretěrano mu ipak škodi; jer ga odvratja od naravi, koja je od svega najsavèršenija i najlěpša. Lěpo je čuti sladku rěč, kojom se živo izrazuje žuborenje potočića, rominjanje kišice, zujenje povětarca, ali je i lěpo čuti tvèrdje glasove, kojimi se izrazuje čin u naravi tvèrd i oštar, kano gèrmljava, praskanje, prasak, gruvanje, trěskanje, vèrcanje, kèrskanje itd. Jer věčno je u naravi pravilo, da je sve samo na svom městu dobro i lěpo, te kano što ima u njoj mekih i tvèrdih zvukovah, tako i jezik, koji hoće da bude lěp, to jest naravi shodan, mora imati něki naravski razměr izmedju mekih i tvèrdih rěčih. To se pako u tom sastoji, da jezik, koji nije drugo nego oponašanje naravi, ima meku rěč uprav za onu stvar, koja je u naravi meka, mila, ugodna a tvèrdu, koja je tvèrda. O tom se měri mekoća i tvèrdoća jezikah, te se na priměr talijanski zato zove mekanim, što ima i za tvèrde u naravi pojave meke rěči, a němački tvèrd, što i meke pojave tvèrdje izrazuje; naš pako jezik, budući da se u tom naravi bliže primiče, dolazi po tom lěpši od oba svoja takmaca. S toga je Gundulić, što je odviše nastojavao oko miline, izgubio něšto od one ozbiljnosti, važnosti i jedrene sile, kojom se Čengić-Aga toli slavno odlikuje. Ima i on izrazah, jedrih i silnih, ali priznati valja, da su to iznimke, te da mu je jezik u obće liričan, pak u toj struci pravi věčni uzor. Ovoliko budi rečeno

o Gundulićevu jeziku s estetičkoga gledišta; o drugih njegovih svojstvih, koja se imaju takodjer pripisati ponajviše težnji za talijanskom tobožnjom izverstnoštju, govoriti ću na drugom městu.

Čin Osmanide nije baš znatan, jerbo traje samo od hotimske bitke do Osmanove smèrti, a u to se vrěme nedogodi ništa važna, osim što Osman naumi razoružati Janičare. Šteta, što se je Gundulić tako sûzio, jer čin mu neima one plastične obilnosti, bez koje se nemože ništa živa i zanimiva izvesti, nu budući da mu se je tako svidilo, mi ga zato neosudismo, već treba da ga s ovoga gledišta motrimo.

Težko je odlučiti, u koju vèrst pěsničtva ide Osman, jer početak, položaj glavnih osobah, mnogobrojni umetci i izraz jesu lirični, a hrabri čin i Vladislava i Osmana, koji se prigodimice navode, opominju, da bi imao biti epos. Nu slědeć mněnje starih i novijih sudacah, dèržimo ga za ovo poslědnje, pako takovu hoćemo da govorimo. Sastavljajuć to dělo, pěsnik se nije dèržao pravilah, koja je Aristotel naznačio, a kasnije Horacij u listu Pisonom umno preradio. Al u tom ga nemožemo koriti, znajući, da se svaka stvar može motriti s različitih gledištah, i da se do jedne istine može doprěti raznimi putevi. Al od svakoga se umětnika pravom traži, da narav, koja treba da mu je pèrvi uzor, što věrnije izrazi. Ako su pako někoja pravila takova, da se samo po njih može ostati věrnim naravi, umětniku nije prosto měnjati ih po svojem svakako krivom načinu. Po tom sudim, da je Gundulić, zabaciv hotomice rečena pravila, na někojih městih upravo posèrnuo. Najprije nemogu da u Osmanu odobrim onih kiticah, kojimi pěsnik, cèrtajuć sadèržaj děla, pozornost čitatelja odviše napinje. Jer ako se u svakdanjem životu težko podnosi obećanje koga pověstnika, da će něšta lěpa pripovědati, koliko se više ima zaměriti umětniku, koji je svoje dělo tako sjajno i uzvišeno počeo, da se kasnije nemože niti do onolike visine domahati, kamo li ju nadkriliti? Nam se u tom mnogo shodniji čini čedni početak uzvišenoga Čengić-Age.

Pěsma neima pravoga srědišta, oko koga da se sve vèrti i kretje. Jer po naslovu i směru sudio bi, da je Osman junak eposa, a po opisu hrabrih činah, koji se često na dugo snuju, rekao bi Vladislava, koji je tako uzvišen, da nemože biti manjim od Osmana. Tim je pěsnik izgubio jedinstvo, što je ipak svakomu ljudskomu tvoru potrebno. — Kaznačić, opisujući život Gundulića, veli, da je Vladislava s toga tako uzveličao, što kano pěsnik nije mu smio skinuti čara slave, kojim ga je kano dobitnika svět obavio. Zatim dodaje, da je Vladislav velik dělom, a Osman mukom, te da se tim jedinstvo dělu tobož neobara. Ovo neka bude na utěhu onim, koji žele Gundulića viděti prosta od svake mane, ali mi, koji hoćemo da ga vidimo u dobru zèrcalu, pravu mu veličinu hvalimo, a u čem je malen, netajimo, te nepomično tvèrdimo, da u Osmanu ima dva srě-

dišta. Nu budući da mu nisu ni ova bila dosta plodna čini, izumio je više umetakah, od kojih se jedni vèrte oko Vladislava, drugi oko Osmana. Ovi ako i jesu vèrlo različiti, někom su ipak tajnom umětnoštju sa svojimi stožeri toli věšto spojeni, kano da su se skupa srasli. Ovako je Gundulić, neimajući golemih sténah, iz malih kamenčićah sastavio sgradu, koja je vèrlo slična mozaiki; pa u tom je pokazao tvornu silu svoga duha i zaslužio slavu, kojom ga je svět obasuo. — Od ovih umetakah někoje je sám izumio, kano Korevskoga, Sokolicu, Varšavsku palaču itd., a někoje od svojih talijanskih ljubimacah pozajmio; jer kano što sám Kaznačić priznaje, bitka je Krunoslave i Sokolice vèrlo nalična na borbu Brandamanta s Marsisom u Orlandu. —

Sve je ovo, izim někojih umetakah, koje je prekrasnom romantikom obavio, nadahnuo bogoljubnim duhom, kojim je i sam odisao. To se vidi ne samo iz prekrasnoga u tom smislu i uzvišenoga početka, već i iz svih uvodah svakoga pěvanja, pak i iz cěloga děla. Tim je Osman postao pravom duševnom hranom kèrštjanske mladeži, kojoj je ovo izdanje osobito naměnjeno. — U razgovorih i dogovorih turskih, premda ih je, téran silom umětnosti, něšto previsoko napeo i pretanko spleo, odkrio je svu dubljinu dèržavne mudrosti, te se tim podpuno potvèrdjuje naš sud, koji smo u tom pogledu više izrekli. — Velikom smo mu zahvalnoštju dužni, što nam je ne samo predočio skoro sva važnija gèrčka města i skopčanu s njimi pověstnicu toga slavnoga naroda, nego i potanko izbrojio gotovo sve hrabre čine naših praděđovah, osobito sèrbskih junakah. Tim, pa i što je točno opisao domaći život naše bratje Poljakah i slavna děla njihovih najglasovitijih kraljevah, postao je Osmam obćim blagom cělokupnoga Slavjanstva, te se je čuditi, kako se je jasno ova novija misao u njegovoj rodoljubnoj duši razvila. Iz Osmana s vidi, da su se Dubrovčani i Poljaci bolje poznavali, nego što to medju bratjom jedne kèrvi danas biva. Rěčju Osman je u pověstničkom i zemljopisnom pogledu neizcèrpivo blago, te smo osvědočeni, da će ga svaki rodoljub za svoju potrebu marljivo i radostno pobirati.

Čuditi se moram neizmérnoj bujnosti i tvornoj sili Gundulićeve mašte. Jer ako i negledamo, kako je bi reć iz ničesa stvorio onaj divni svět, kojim svatko sa slaštju prolazi, kolika je ondě množina različitih mislih, kolika opet istih prerazličito izrečenih! — rekao bi, da se je pred tobom razlila neizměrna pučina, koju ćeš na malenom čamcu svoga dohita mučno prebroditi. Ako ima pěsnikah, koji su plodnoštju prama njemu, ali jačih težko da ćeš naći. Ovo je prava veličina, do koje nemože brizgnuti jed niti najumnije zavisti.

Misli su izražene jezikom, koji se je uzdignuo nebu pod oblake, i razsvětljene plamenom figurah i tropah, razpirenim ponajviše na

narodnom ognjištu. U tom pogledu neima mu prigovora, osim što je ostaviv dělo neugladjeno, někoje trope preveć često upotrebljavao, kano o suncu i měsecu, koji te i odviše razsvětljuju. Naći ćeš u njem i tako rečenu igru mislih i rěčih, kojih ima na sreću samo toliko, koliko je potrebno, da te razblaže i uzhite. — Izraz je kroz i kroz liričan, a malo je kad prama važnosti činah, koji se opisuju. Od svih prizorah najbolji je u tom pogledu o paklu, gdě se izraz s činom tako srećno nadlitje, da ga malone nadkriljuje.

U tvorenju stihovah Gundulića nije još nitko nadletio, ili gledao različitost slogovah, ili lakoću izraza, ili okruglost stihovah, ili ugladjenost kiticah. Što su někoje hrapave, to se ima pripisati koje težkoći slogovah, koje tomu, što je pěsnika smèrt preprěčila, da dělo konačno ugladi.

Jezik je Gundulić za čudo bolje poznavao, nego što to u nas biva. Za čudo rekoh, jer u těsnom krugu rodnoga mu grada, na koji je već bila talijanština vèrlo moćno dělovala, nije imao pri ruci toliko niti narodnih pěsamah, niti ostalih slavenskih narěčjah, niti, što je najvažnije, toliko učenih jezikoslovnih dělah. Ovaj dakle osobiti pojav ima se pripisati njegovu bistromu umu pa i marljivosti, kojom je poput pčele pobirao, što je bilo dobra i valjana. Tako je vèrlo věšto satvorio mnogo novih rěčih, stežuć ih silom shodnih rěčotvornih dočetakah, a ne razvlačuć ih nenarodnim stapljanjem više rěčih, kano što smo mi nesmotreno radili, a i sada još neprestano činimo. Isto je tako izumio mnogo frazah, koje tako někako na našku zanose, da ih rado kano svoje zagèrljujemo. Što pako nije svigdě uspio, tim mu se je manje čuditi, što ga je sila talijanskoga duha, kojim su se učene glave onda mnogo bavile, na svoje polje i proti njegovoj volji navratjala. Trag toga duha viděti je u cělom dělu. Tako ima mnogo izrazah čisto talijanskih; zaime svoj i njegov uzima se često po talijanski; predlog pri rabi kano i Talijanom za naš pri i pre, predlog od stražu straži kano i talijanski di malone pred svimi genitivi; tèrpna je izreka, koju naš jezik slabo podnosi, mah preotela; rěčju Gundulić je našemu krasnomu jeziku prišio mnogo talijanskih kèrpah. Da ih svih naznačim, nije ovdě město, ali ću to učiniti pèrvom prilikom drugdě. Tako je sagradio Gundulić Osmana, koji ako i nije oměren o pravila epopee, postigao je ipak svoju svèrhu, da uči i zabavlja. S Osmanom je sam Gudulić spojio svoju neumèrlost, pa se nije prevario; jer evo ime mu već tri věka věkuje kod jednokèrvne bratje, a i věkovati će, dok bude slavenskoga naroda.

LVI.

Vladislav Vežić

rodio se je g. 1825 u Selinah pod Velebitom, a odrasao u Vinjercu u Dalmaciji, i sada je odvětnik u Varaždinu.

Izdao je ova děla:

1. Věnac romanskoga književstva, prevod iz franceskoga, u Zagrebu 1852.
2. Koledar zagrebački od 1848—1850.
3. Više pěsamah i članakah, raztrešenih po raznih listovih.

1.

Dalmacija prije Rimljanah i pod njimi.

U dalekoj davnini kaže nam se kao majka najvěštijih mornarah, dovidnica najizhitrenijih brodovah, koje je stari svět igda vidio, t. j. liburskih plavih, kao kolěvka slobode i junačtva, kao kèrvavo pozorište onoga strašnoga rata, koji se je kroz 165 godinah, osam putah grozan i běsan zametnuo izmedju rimske nezasitne silesije i stare ilirske slobode; ali napokon nebi kud ni kamo: nebo visoko, zemlja tvèrda, Rim silovit i moćan, a Dalmacija nesložna i u bratinskih zavadah, u kèrvi ogreznuta, klonuše iznutra podsěčene sile, pade i propade. Glasoviti i tvèrdi dalmatinski gradovi, krasne luke i pristaništa, postadoše plěn i svojina rimska, a ubojito dalmatinsko konjaničtvo, i tvèrde pěsačke čete, koje su se toli hrabro i valjatno borile protiv Rimu za slobodu svoga zavičaja, odoše na sve četiri strane rimskoga carstva, da za onaj isti Rim boj biju i kèrv liju.

Za padnutjem svojim pod čamprag orla rimskoga, vele nam pověstnici, da je procvala kao perivoj i posula se kao poljana cvětjem, bělimi gradovi od jednoga kraja do drugoga, da su krasni putevi krivudali dužinom i širinom, da je zavèrvila po njoj bogata i jedra tèrgovina, te da je svaka sreća i dobro, kao iz vode blagoslova raslo.

Medju gradovi najponositije dizao se je kao labud uza sinje more sa svojimi čarobnimi zaseoci, koji su ga okružavali na način vilovnoga perivoja, slavni Solin, koga stari pisci drugim Rimom nazivlju, ne doista njegove veličine nego njegove lěpote radi; a i veličinom svojom spadao je u vèrstu pèrvih gradovah onoga vremena; jer akoprem, nakoliko su se danas mogle pronaći njegove mirine, nije bio za pol Carigrada, kao što to Porfirogenit piše, ipak je morao biti velik, kad s tolikom hvalom svi stari pisci o njem pripovědaju.

Uza Solin cvali su kao ruža na jednom busu Promin-Promona;

Skradin-Scardona; Nin-Aenona, Zadar-Jadaera; Captat-Epidaurus i t. d.

U Dalmaciji se porodiše toliki rimski junaci, slavne vodje i dèržavnici, koji se svojom věstinom i junačtvom popeše na carski prěstol, i produžiše život rušećemu se carstvu n. p. Claudij illyrički, slavan i na boju i u miru; Aurelijan, koji ponovi rimsko carstvo i dobi hrabrenu i smionu Zenobiju, kraljicu palmirsku; Valerij Probo, podrěklom iz Solina a rodjen u Srěmu, novi Tito tako sa svojih pobědah, kao i sa svoje blage ćudi i plemenita sèrdca. Aurelij Caro iz Neretve, naslědnik njihovih krěpostih i slavnih dělah, napokon najglasovitiji od svih Dioklecijan, koji će i kao vodja i kao dèržavnik spadati uvěk medju najveće muževe ne samo svoga vremena nego i cěle dobe rimskoga cesarovanja, i koji bi bio dika čověčanstva, da se nije okaljao tolikom kèrštjanskom kèrvlju.

Dalmacija bijaše u svakom pogledu alem-kamen medju rimskimi dèržavami.

Avari razoriše slavni Solin i poharaše Dalmaciju. Od Klisa udariše put Solina tolikom hitrinom, da su nesretni Solinjani jedva čuli glasa, prije nego što su im one strašne i divljačne čete grad zaopasale.

Gradjani, izgubivši u razkoših prije sèrdce i desnicu, izgubiše sada i glavu, te nenadjoše medju sobom ni světa, ni sloge, koja bijaše potrebita u toli groznom času; něki se primiše oružja, něki se dadoše na priju, město da se sa junačnijimi slože i na neprijatelja udare; bogatiji i bojažljiviji dio udari sa něšto dragocěnijega svoga bogatstva u běg na brodove; puče po gradu glas o ovom běgu, te popari i ono několiko, što běše poteklo na branike, da se ogleda sa varvari. Plahi strah obuze cělo žiteljstvo, narod se steče i zaljulja po tèrgovih, zasuka po ulicah i zavèrvi put luke, da će na brodove sa bogatijimi hèrdjami.

Neprijatelj se medjutim dosěti smetnje, koja se je u gradu sbijala, te nasèrne i provali preko mirovah i ostavljenih branikah u nesretni grad; pak zaredi sěći iza ledjah bèžeće strašivice.

Jedan se dio pučanstva pod mač okrene, jedan u moru podavi, a jedna malica izmače u obližnje otoke i zaklonice, a něšto u Dioklecijanovo omilje, te se tu utvèrdi i zametne današnji Splět; a ono bogatih kukavicah, što běše doběglo do brodovah, zaveze se na bližnje otoke, pak se razsu po svih dalmatinskih otocih i gradovih.

Nesmiljene divlje čete neodpočinuše, dok neobratiše u prah i pepeo sve, što běše čověčja ruka sagradila i podigla, dok nesravniše sa zemljom vaskoliki onaj lěpi i velebitni grad, koji je veličina rimska za blizu pet sto godinah podizala, a bogatstvo i mogućstvo silnoga cara Dioklecijana kao svoje omilje i razkošište, svimi uresi i carskimi udobnostmi ukrasilo.

Tako dakle pade i propade slavni Solin, ova dika i ponos Dalmatinca, bez borbe i odpora; sunovratiše se kao u snu iznenada ponositi visi běle palače i velebitna zdanja, te na razvalinah veličajnoga teatra oli divnoga hrama, zaurlika divlji Avar u paklenoj radosti, kao duh razspa i propasti, divlju i kèrvavu davoriju.

Za razorenjem Solina razidjoše se zvěroviti dobitnici na način gladnih vukovah po svoj zemlji, a Dalmacija posta plačno pozorište svih onih grozah, haranja, paljenja i konačkoga opustošenja, koja su ovi běsni divljaci razsipali strašnom i obilnom rukom u svom četovanju i kèrvarenju. Tko se nesakri po špiljah il neodběže na otoke, taj neodnese žive glave.

Kad su Avari prekrilili cělu Dalmaciju, a nije bilo više šta robiti i paliti, onda ode jedan dio put današnje Ugarske, da odpèrti zarobljeno blago i bogatstvo u glavni svoj tabor, gdě se je čuvao sakupljeni plěn od tretjine Evrope; a ostade ih u Dalmaciji onoliko, koliko je bilo dosta, da im neizmakne izpod njihove vlasti.

Kad se je ona paklena mnoš umalila, onda se poče narod izvlačiti malo po malo iz svojih skrovištah; ali nenadje tužan kuće ni kućišta, neopozna više malo prě toli krasne domovine svoje, koja bijaše sada obratjena u ugorak i pustinju. S dubokim očajanjem na licu i od težke gladi i straha iznemogavši pita sada dalmatinski bezkućanik, koji je plivao do někoga dana u bogatstvu i šetao se pozlatjenih palačah, gdě je Solin, kojemu do Rima nebijaše para? — gdě ponosni Promin, koji se je dizao kao orao na visokomu bèrdu? gdě Skradin, Nin i Biograd uza sinje more? gdě li ostali toliki krasni gradovi? gdě dojakošnji život i obilnost? luke pune brodovah? divota i čar perivojah? neima više ni traga od te bivše slave i uresa, kliče běduik roneć grozne suze na razvalinah puste i razorene otačbine svoje. Sve to běše divlji Avar ili razorio ili odnio i uništio, a samo mu je ostavio ogromne podèrtine i ulomine; da ga tužna na staru slavu i lěpotu opominja.

2.

Dvě rěči prevoditelja.

(Iz predgovora k Věncu.)

Književnost je naša pusto neobradjeno polje, posuto istinabog ovdě i ondě mirisnim cvětjem naših několiko pěsnikah i neuvehlim smiljem i koviljem narodnih pěsamah; al jedva ćeš nazrěti na toj goleti golemoj tek zametnutih, a kamo li dozrělih rodovah. Dalmacija, alem-kamen naših pokrajinah, koja se je okitila lěpim věncem književnoga pèrvenstva, koja ima pěsnikah, da bi se mogli njimi

ponositi najprosvětljeniji narodi Evrope, težko će moći pokazati i jednu knjigu u prozi, koja bi s dobra nauka i ozbiljna zadèržaja vrědila da se proštije; tu je oděv, to jest jezik, sve, a jezgra ili sadèržaj veoma malo; a pěsničtvo je po mojem mněnju kao cvětje ugodno gledanju, a proza je kao voće sladko blagovanju.

Sèrbska grana ponosi se punim pravom zlatnim Dositejevim perom, jer bi Dositej mogao zauzeti odlično město medju pèrvimi mudraci, ne samo svoga vremena, nego mnogo věkovah prije toga; ali se je ona blaga i čověkoljubiva duša davno upokojila, a još mu se vèršnjak nije pokazao.

Sèrbski i hèrvatski književnici novijega vremena, ako izuzmemo několiko vèrlih pěsničkih tvorovah, imaju veće zasluge za obrazovanje i razvitak jezika, nego za ozbiljne umotvorine.

Težka li nam dakle tuga mora pritisnuti sèrdce, kad pogledamo, kamo su već ostali narodi zapadne Evrope odmašili, a gdě smo mi zaostali. Jedino što nas može poněšto utěšiti za toliki naš duševni zapor, jeste ona božja istina,da taj zapor nije znak naše tuposti, kao što niti odmašak ostalih narodah nije biljeg prirodjena preimućtva njihova duha nad našim.

Svako vrěme nosi svoje breme, svaki věk napèrtje svakomu narodu njegovu zadaću; naša je bila duga i težka, ali slavna i zaslužna za čověčanstvo koliko i kojega drugoga naroda.

Postavljeni rukom kobne sudbine, kao živa granica naprama běsnom iztoku, borili smo se smèrtno i junački kroz tolike věkove protiva dugim i silnim navalam azijatskih divljakah; iz naših mèrtvih tělesah sazidala je věčna promisao tvèrde mirove, a iz naše prolivene kèrvi pronikla je duboka rěka, preko koje nisu mogli probiti i preploviti naslědnici Hunah i Vandalah. Mi dakle nismo imali kada, niti smo se mogli dati na nauk i knjigu, po onoj punoj istine pěsnikovoj poslovici „Gdě urliče družba Davorova, tvèrdo muče umětnice vile??“

Medjutim pod zaštitom i obranom našom imala je kada zapadna Evropa dati se u mirnom lastovanju na njegovanje znanostih i umětnosti, na razvijanje i promicanje duha čověčanskoga, to jest imali su kada narodi zapadne Evrope odgojiti svoje književnosti, uzdignuti do klasičkoga dostojanstva svoj narodni jezik i dospěti do one slavne visine, na kojoj se danas nalaze; slava je dakle njihova i naša zasluga, a njihovi neumèrli umni rodovi, kad i nebi stajalo ono načelo, da su znanosti, kao oličena věčna istina, baština cěloga čověčanstva, bile bi već zato i naša baština, što smo ih orosili u nejakom porastu obilnimi vrutci svoje kèrvi i zaklonili svojima pèrsima od nemilih olujah divljih barbarah.

Naš je zaostatak golema žèrtva, posvetjena na oltaru prosvěte i izobraženja Evrope. Nu odkada su azijatske desnice klonule pred

čelikom naših pèrsnicah, od kada je běsni poluměsec zašao za oblake, od onoga je vremena, ako i ne posve, a ono barem stranom prestala i naša zadaća. Sa kèrvava polja Davorova nastupili smo i mi cvětnu poljanu, gdě lastuju umětnice vile; blistaju se i našega znoja kapljice po čarobnom cvětku znanja i uměnja. Neimamo istinabog, kako rekoh, zarudjenih rodovah, ali što je početo, biti će, ako bude iskrene volje i postojane marljivosti, skoro napol i dočeto, jer gdě cvět cvati, tu će i voće zrěti, ako ga goji rosica revnosti i krěpi sunašce ljubavi.

Istina je živa, da su ostali narodi zapadne Evrope od nas daleko, daleko odmašili, ali nam je i u tom velika polakšica, što nam nije od potrebe prevaliti onu dugu stazu, koju su oni doslě prevalili; oni bo su stupali sporim korakom i věk za věkom po vèrleti gusta neznanja i neukosti, dok su dospěli do današnje književne slave, a nas grije sunce obćega tako rekuć izobraženja i prosvěte, pak ako naučimo dva ili tri, — a za potrebu dosta nam je i jedan izobraženi inostrani jezik, imamo pred sobom obilnu duševnu stečevinu, za koju su oni bdili i znojili se věkove i věkove; imamo pred sobom cěli dosadanji proiznadak duha čověčanskoga, po kojem će se, ako bude u nas odlučne volje i narodnoga ponosa, razviti hitrim korakom i naš, te ćemo, ako Bog da, biti odslě duhom i razumom, što smo bili doslě mačem i desnicom. Želimo li dakle stići kratkim utrenikom do uzvišenoga cilja izobraženja i prosvěte, živa nam je potreba, da osim izvèrstna znanja svoga jezika, bez kojega nije prave narodne nauke i napredka, naučimo takodjer i po koji drugi jezik od onih izobraženih narodah, koji nam svojom znanoštju i književnom slavom na uzor i zavist služe. Ali ako nam je stalo do toga, da nam nauka ova bude od prave narodne koristi, valja nam se vladati po priměru onih čestitih prometnikah, koji prolaze za koristi i dobitkom sve četiri strane světa, pa kad steku i obogate, onda se povrate u krilo svoga zavičaja, da uživaju medju svojtom i rodbinom ono blago koje su stekli u inostranstvu.

LVII.

Matija Mesić

rodio se je u Brodu, u Slavoniji, g. 1826; sada je svetjenik zagrebačke nadbiskupije i učitelj austrijske pověstnice na c. k. zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji.

Tiskom je izdao:

1. **Obris zemljopisa i pověstnice. Stari věk (iz němačkoga), u Beču 1853. Srednji věk (sastavljen iz němačkih i slavenskih knjigah), u Beču 1854.**

2. Zemljepisnu početnicu (iz českoga), u Beču 1854.
3. Ilirske čitanke za gornje gimnazije knjigu I. (s učitelji: Mažuranićem i Veberom.), u Beču 1856, i knjigu II,
4. Drugu Slovničku Čitanku, u Beču 1858,

Cèrtice iz cèrkvene pověstnice austrijskih narodah.

(Preradjeni ulomci iz većega spisa.)

1.

Kojim su se redom pokèrstili narodi austrijske carevine.

Prostrane zemlje današnje silne austrijske carevine bijahu od najdavnijih poznatih nam vremenah burnim pozorištem dugotrajna kolebanja i preseljivanja raznih narodah; i to bijaše uzrokom, što se u njih nikako nije mogao na dugo ustanoviti kakov dèržavni sustav i družtveni red. U raznih dobah učiniše se doduše lěpi početci, da se tim zemljam pribavi uredjeno družtveno stanje, pače časom se i činjaše, da pohvalnim načinom započeto dělo dèržavnoga i družtvenoga uredjenja čeka slavna budućnost: ali jedva što se je bilo tako daleko dospělo, nadodje opet bura iznenada te svali i visoko već izvedenu sgradu i umna joj graditelja.

U tom kolebanju i čestoj proměni izvanjskih okolnostih u zemljah, koje danas sačinjavaju austrijsku carevinu, treba tražiti razlog, koji će nam protumačiti jedan pojav u austrijskoj pověstnici, naime, zašto sěme věre Isusove dugo nije moglo u někih austrijskih zemljah najti plodonosna zemljišta, a zašto je u drugih, urodivši već lěpim plodom, opet skoro sasvim izkorěnjeno.

Ali se i u tom promeniše okolnosti tečajem vremena. Oni, koji no su nastojali, da svakoj boljoj izobraženosti trag zataru, potekoše napokon i sami k vrutku prave mudrosti i učiniše se učenici onoga, koji je na svět došao, da zabludjenu děcu pomiri s ljubeznim otcem: križ odèrža slavnu poběd u nad surovosti i tvèrdoćom narodah.

Cèrni orao světom gospodujućega Rima bijaše razastro svoja krila nad većom stranom sadanjih austrijskih zemaljah, a to učinivši prokèrči takodjer put, s početka i prot svojoj volji, navěstiteljem spasenja. Sěme nauke Isusove blagověstitelji posijano uzraste u někih zemljah velikim dèrvetom, pod kojega su sěnom tužna i trepteća sèrdca blagu utěhu nalazila, a u drugih pade barem u dobro zemljište, te bi bilo i tudě, marljivo čuvano i brižno gojeno, duboke klice pustilo i u veliko se stablo razgranalo, da se u bèrzo nedogodiše

sgode tomu neprijatne. Surovi nu snažni narodi navale na ostarelo rimsko carstvo i strovale tu nevèrlinom svojih stanovnikah već prije podkopanu orijašku sgradu; padši pako rimsko carstvo potlačeno bi skoro sasvim i kèrštjanstvo u někih izmedju austrijskih zemaljah.

Sad dodje red na Germane, da na razvalinah rimskoga carstva, i u austrijskih zemljah, svoje gospodstvo podižu. Osvajajuć rimske zemlje uništiše oni mnogo dělo rimskih rukuh i rimskoga duha, ali svega nemogoše ipak razvaliti. U baštini, koje se nisu mogli odreći, primiše imenito i věru Isusovu. Prigèrlivši Němci na taj način nauku Isusovu uzeše na se ujedno i dužnost, da onaj dar, kojim su nje drugi usrećili, i oni opet drugim ponude i pruže. I doista nalazimo u pověstnici, kako su Němci k susědnim slavenskim plemenom blagověstnike pošiljali, koji su carstvo božje medju timi plemeni gdě većim, gdě manjim uspěhom utemeljivali. Dobivši Slaveni osim toga još i od drugud učiteljah, koji su im put pravde pokazivali, primiše napokon za sve věkove sladki jaram zakona Isusova. Sada, pošto su i Němci i Slaveni uz věru Isusovu prionuli, činjaše se da će u zemljah austrijske carevine od jednoga kraja do drugoga prava věra i s njom ljubav i mir vladati. Ali još jedan put zagrozi pokèrštjenim narodom austrijske carevine strašna pogibelj od surova i nekèrštena naroda. Magjari se ukazaše na Tisi i Dunavu, a kèrštjanski svět zaštrepi pred njihovom běsnoćom i okrutnosti. Tu bijaše sveta dužnost Němacah i Slavenah, da te divlje došljace sjedinjenimi silami a pomoćju božanske nauke ukrote i za novu europejsku izobraženost predobe. Oni se podvèrgnu dragovoljno svojoj plemenitoj zadaći i svladaju napokon odpor Magjarah: Němci učine, što su samo mogli, a Čeh Vojtěh (sv. Adalbert) pokèrsti Stěpana, apoštola Magjarah. Nut uzajamne ljubavi, kojom su se narodi austrijske carevine u najsvetijoj stvari pomagali!

2.

Kèrštjanstvo u Dalmaciji prije došaštja Hèrvatah.

Mnogovèrstne koristi, što su rimskim podanikom u zemljah današnje austrijske carevine uvedenjem rimskoga gospodstva i rimskih uredbah u dio pale glede vremenitoga blagostanja i duševne izobraženosti, izgubiše se po malo stranom zbog velike ćudoredne izopačenosti samih narodah, koja se je s rimskom izobraženosti udomila, premda ne kao potrebita poslědica izobraženosti, stranom pako zbog veoma neprijatnih okolnostih i sgodah onih vremenah. Neprijatelji tlačeno i sa svih stranah progonjeno ljudstvo uzdisaše

u svojoj nevolji i željno se razgledaše, nebi li mu odaklě sinula utěha i nada bolje budućnosti. Tu mu pruži božanska nauka Isusova, koje je širenje rimsko gospodstvo premda i nehotice promicalo.

Još za rimskoga gospodstva- pače već u pèrvom početku kèrštjanstva prokèrči si spasiteljni zakon put do někih zemaljah naše carevine, i Dalmacija je imenito ona zemlja, koja se diči apoštolskim početkom svoje cèrkve. Apoštoli i njihovi učenici, zatim ovih učenikah učenici uspěše tu za kratko vrěme na toliko u svom blagosovnom nastojanju, da je sva Dalmacija Isukèrsta primila. Cèrkva u Solinu, utemeljena za apoštolskih vremenah, bijaše i ostade sve do svoga razorenja materom i glavom dalmatinskih kèrštjanah, kojimi je više biskupah sa světlih stolicah brižno upravljalo. Nu jedva što je počelo sunce očitovanoga zakona svojimi blagotvornimi zrakami tamu neznanstva i bludnjah razpèršivati i ledene grudi svetom ljubavlju grijati i već se digoše cèrni oblaci i tmaste magluštine, da ga sasvim sakriju oku bědnoga čověčanstva. Kèrvavo proganjanje kèrvožednih rimskih carevah shvati nemilice i dalmatinsku cèrkvu; dalmatinska se polja natopiše mučeničkom kèrvcom: ali i tu postade napokon „kèrv mučenikah sěmenom kèrštjanah.“ Poslě bure slědi mir i tišina; tako se sgodi i sada. Poslě onih běsnih carevah zasědoše na prěstolje rimsko drugi blagi al krěpki carevi,koji su si učinili svetom zadaćom, da čim prije izlěče gèrdne rane, što su ih njihovi predšastnici kèrštjanstvu zadali. Nu i to novo pokolěnje okèržljavi s vremenom i neimaše snage da obrani dèržavu od navalah surovih narodah, koji su i njoj i njezinim uredbam propasti prětili. Nasèrtanja divljih narodah na Italiju doticahu se i Dalmacije, ali užasnim načinom. Kada je napokon Odoakar izumirućemu zapadno-rimskomu carstvu zadnji i smèrtni udarac zadao, tada nastade za dalmatinske kèrštjane najtužnije doba, odsad bo jadovahu pod gospodstvom stranom poganskih, stranom krivověrnih gospodarah . Još jednom dodjoše oni doduše, poslě poběda hBelizarovih, pod vladu carevah u Carigradu; ali nit odatlě nebijaše nade spasenja: byzantinski dvor, sam u sebi slab i razvratjen, nemogaše ih štititi. U takovih okolnostih nadodje bura, koja je većma nego ikoja prijašnja prětila podpunim uništenjem svega kèrštjanskoga napredka u Dalmaciji. U isto doba naime, kada je car Heraklij poguban rat sa Saraceni vodio, udare Avari zadnji put na zapuštenu Dalmaciju i skuče ju pod svoj jaram (oko g. 630). Tom prilikom propadu silni gradovi, cèrkve budu porušene, a od kukavnoga naroda padu tisuće od kèrvničke ruke. Što ipak pri svem tom Avarom nepodje za rukom da zataru svaki trag kèrštjansko-rimske izobraženosti, u tom vidimo divnu uredbu věčne promisli, koja nije mogla pripustiti, da se dobro s korenom izčupa i uništi. Premda je naime veća čest pučanstva dalmatinskoga ili izginula ili u sužanjstvo

pala, ipak se spasi još jedan dio naroda u svojih teško pristupnih stanovih i priběžištih, i od njega se poče za malo novi duševni život po svih stranah Dalmaciji razprostirati. Za Avare nebijaše u Dalmaciji věkovanja, jer ih na skoro iztrěbi i progna drugi barbarski narod — narod hèrvatski. Taj narod, ćudi svojom posve različit od Avarah, stupi, zavladavši zemljom, u duševno obćenje s preostalimi kèrštjani, te tako mogaše opet uzkèrsnuti u Dalmaciji propalo kèrštjanstvo, našavši u Hèrvatih revne slědbenike.

3.

Kèrštjanstvo u medjurěčnoj Pannoniji prije došaštja Hèrvatah.

Već u pèrvo doba kèrštjanstva razsijaše svetom ljubavlju križa oduševljeni muževi vele blagodati božanske nauke po mnogih stranah rimske Pannonije, odaklě su se zatim tečajem slědećih vremenah po svoj zemlji razprostèrle. Stadom Isukèrstovim u tih stranah upravljaše više biskupah, kojim su stolice bile u Sirmiju (Sirmium) Mursi (Mursa, sada Osěk), Cibalu (Cibalis, sada Vinkovci), Sisciju (Siscia, sada Sisak), i d. Rimski progonitelji kèrštjanah nepoštediše ni pannonske cèrkve; ali zato i tu moradoše gledati, kako su naslědnici Isusovi istinitost kèrštjanstva jatomice kèrvcom svojom zasvědočavali. Zasědnutjem cara Konstantina na rimsko prěstolje vrati se svemu kèrštjanstvu ožudjeni mir i pokoj, koji je za pannonsku cèrkvu tim blagosovniji bio, što su njom tada upravljali muževi, koji su, věrno se dèržeć Nicejskoga sbora i njegovih zaključakah, pověreno si stado od novih Arijevih naukah sretno sačuvali. Ali za godinu dvě li poslě toga sasvim se proměni sreća pannonske cèrkve; ona pade pod ravnanje pastirah, koji su krive nauke štitili, i sami izmišljali i medju svoj narod iznosili: je li dakle čudo, što je, budući u rukuh takovih vodjah skoro sva od obće cèrkve odpala? Nu i toj se težkoj rani nadje melem. Medjutim jedva što se je tako pannonskoj cèrkvi od jedne nevolje pomoglo i već ju snadje druga. Nakon inih manje strašnih surovih predobitnikah navali na iznemoglu Pannoniju světoborni Atila sa svojimi Hunni te ju učini potlačenom pokrajinom svoga željeznoga gospodstva (441). Hunnom bijaše najpreči posao, da unište sve ono, u čem su se ostali kèrštjeni narodi od njih razlikovali, pa zato ih vidimo, gdě i u Pannoniji velelěpe gradove s veličanstvenimi hramovi i uzoritimi sgradami ruše i pale, stanovnike ili ubijahu ili u okove kuju, a duhovne im pastire razganjaju il na muke metju. Pri svem tom běsnilu neukrotjenih Hunnah sačuva se ipak u Pannoniji něšto malo ostanakah prijašnjega stanovničtva i duhovnoga života; tim pako zasvětiše

lěpši dnevi, kada je Pannonija po Atilinoj smèrti pod vlast gotskoga kralja dospěla, koji ju je i sam po mogućnosti pomagao, da se digne iz svoga mèrtvila. Ali s Theodorikom kraljem izčeze snaga gotskoga kraljestva, a s njom i sigurnost Pannonije. Njom zavladaše drugi narodi i zaderžaše ju někako u svojoj moći, dok nisu Avari došli te ju osvojili (589). Što se je od Hunnah spasilo i poslě uz prijatnije okolnosti u novi život razvilo, morade sad propasti pod sveuništujućom surovosti Avarah, a imenito kèrštjanstvo se izgubi do neznatnih ostanakah, tako da je onda istom moglo uzkèrsnuti u novoj sili, kada je u opustošene pannonske preděle drugi — slavjanski — narod u većem broju došao.

4.

Je li se kèrštjanstvo u austrijskih zemljah za seobe narodah posve izgubilo?

Već smo viděli, da je božanska nauka Isusova za gospodovanja Rimljanah skoro u svih zemljah današnje austrijske carevine uvedena; ali smo takodjer viděli, kako je poslě, i to uslěd oslabnutja rimskoga carstva i s tim skopčanih navalah surovih narodah s iztoka i sěvera, najprije u golemu pogibelj dospěla, a napokon skoro sasvim izginula. Sada nastaje pitanje, da li je pèrvo uvedenje kèrštjanstva u austrijske zemlje imalo za kasnija vremena kakovo znamenovanje. Na to pitanje, pošto smo ga već prije na pola rěšili, možemo odgovoriti sasvim u kratko. Oni narodi, što su za propadanja rimskoga carstva na austrijske zemlje navaljivali, uništiše u svojoj surovosti mnogo toga; ali věčna promisao nedopusti, da se dobro svuda i jednakim načinom izkorěni. U obćoj poplavi, što je na naše zemlje navalila, spasiše se sretno něki izmedju stanovnikah, spasivši se pako sačuvaše věrno predanje svojih otacah i prenosoše ga na nove naraštaje; isto tako neiznikoše nikada sasvim poglavita središta duhovnoga života, pače něka sačuvaše u sebi toliko životne sile, da su na skoro mogla, čim su povoljnije okolnosti nastale, i u drugih iskru duhovnoga života u živi plamen uzpiriti. Ako je daklě istina, da ćeš mnogo lašnje i stalnije zgradu sagraditi na na neznatnih ostancih kakova temelja nego na prostoj i nestalnoj zemlji, bit će takodjer istina, da su budi kako neznatni ostanci u austrijskih zemljah zatèrtoga kèrštjanstva za buduća vremena bili od znatne važnosti. Po ovom ćeš lahko prosuditi, kako je n. p. nětko u naše doba reći mogao, da su u Dalmaciju nadošlim Hèrvatom pèrvimi učitelji u věri Isusovoj bili oni ostanci starijega pučanstva, koji su se u svojih skrovištih pred Avari sačuvali, pa k tomu slobodno još pridaj, da su ravno ti ostanci bili ponajglavnijim uzrokom, što se je

pokèrštjenje Hèrvatah u bèrzo svèršiti moglo. Tako odgovarajući na gori stavljeno pitanje moramo samo još něšto osobita spomenuti, a to je, da kèrštjanstvo poslě svoje skoro konačne propasti u austrijskih zemljah nije uzkèrsnulo kod onih narodah, kod kojih je dulje vremena cvalo, a poslě propadalo i skoro sasvim propalo, nego kod drugih, koji su njihove zemlje kao něku baštinu medju se podělili, a imenito kod Slavenah i Němacah.

5.

Kèrštjanstvo kod Hèrvatah u starije doba.

Pověstnici uče, da su Hèrvati věru Isusovu primili dosta bèrzo i bez znatna odpora, i doista nevaraju se, kad tako govore. Da pokušamo nebi l' smo našli razlogah, koji će nam pokazati, kako se je to tako zgoditi moglo i moralo.

Věra Isusova kao dělo najvišega duha nepoznaje medjah vremena, města i plemenah; ona je dana za sve věkove i za sve ljude; pa ipak se mora reći, da je i ona někim načinom u svom razširenju i obstanku od čověka zavisna. Pověstnica nas uči bělodano, da je ta božanska nauka kod někih narodah bèrzo i bez znatnijega odpora uvedena, gdě je usuprot kod drugih kasno i tek nakon mnogih borbah pobědu odèržala. Uzrok ovoga pojavljenja nalazimo više putah u neumětnosti i nesmotrenosti onih, koji su imali kèrštjanstvo širiti, ali obično i ponajviše ga nalazimo u nabožnom i ćudorednom stanju onoga naroda, komu je valjalo kèrštjanski zakon propovědati. Ako sad uzmemo promatrati život poganskih Slavenah, dakle i Hèrvatah, te tu nadjemo, kako su věrovali u jedno najviše bitje, u neumèrlost duše, u božju providnost; kako su, da zahvalnost bogovom izkažu ili njihovu pomoč izprose, žèrtve žèrtvovali i s veoma važenimi svetjenici oko službe božje vèrlo svěstno nastojali; kako su napokon u svojoj domaćnosti i u javnom životu radinost, miroljubje, čistoću života, nepotlačenje srodnikah i gostoljubno primanje stranacah kao glavne krěposti cěnili — ako sve to promotrimo, lahko ćemo razuměti, da je kod Hèrvatah bilo prilično priredjena zemljišta za kèrštjanstvo s njegovimi uzvišenimi naukami o neumèrlosti i o budućoj platji i kazni, s njegovom žèrtvom i njegovim svetjenstvom, s njegovimi zapovědi o neporočnosti života i čistoći sèrdca. Eto nam u tom pèrvoga razloga, kako se je mogla kèrštjanska věra medju Hèrvati bèrzo uvrěžiti. Drugi razlog nalazimo u ostancih prijašnjega kèrštjanskoga stanovničtva, koje su Hèrvati zatekli došavši u novu svoju domovinu. Već nas sama stvar po sebi nuka, da věrujemo, da su svetjenici tih ostanakah svemožno o tom nastojali, da svoje nove susěde čas prije pomoći nauke Isusove ukrote i u savez

s ostalim kèrštjanskim, izobraženim, světom privedu; i tako se sbude, da Hèrvati nisu morali dugo čekati na blagověstnike. Ali bi nam mogao nětko prigovoriti, da u toj okolnosti neima toliko važnosti, koliko joj mi pripisujemo, buduć da se dade mislěti, da su i Hèrvati poput drugih surovih narodah dugo na kèrštjansko stanovničtvo navaljivali, i da nisu ni mislili na mirne i prijateljske saveze sa svojimi kèrštjanskimi susědi. Na takav prigovor bilo bi nam lahko odgovoriti, buduć da nam je posebni značaj seobe slavenskih narodah dovoljno poznat, a taj stoji u tom, da selećim se Slavenom nikada nije bila naměra, da borbe, pustošenja i razorivanja těraju bez svèrhe i konca. Narod, koji je već u pradavnoj dobi pastirski i poljodělski život obljubio, te tako i na stalne stanove naviko, neodriče se toga načina življena ni onda, kada svoju staru postojbinu ostavlja i novu si traži, nego se k njem opet vratja, čim se je u novoj postojbini ustanovio. U osvojivanju novih zemaljah može doduše i takov narod mnogo zla počiniti, ali rušenje i pustošenje nije mu ipak glavna stvar, on bo se je ravno zato izselio, da si nadje drugo mirno obitalište. Zato tvèrdimo, da su i Hèrvati, svladavši Avare, odložili pogubno oružje i prionuli po svom starom običaju uz mirnije poslove, da napune blagosovom zemlju, koja je s neprijateljskih navalah tolika bila pretèrpěla. Takov narod nemogaše na dugo od sebe odbijati svojih kèrštjanskih susědah, nego im se u svojoj dobroćudnosti približi, otvoriv im tako prostrano polje blagotvorna dělovanja. Ako k svemu tomu još dodaš, da je i rimski papa okom duhovne svoje brižljivosti na Hèrvate svèrnuo i da su k njim i drugi biskupi iz susědnih zemaljah blagověstnike za rana pošiljali, onda ćeš poznati razloge, koji su učinuli, da se je kèrštjanska věra medju Hèrvati bèrzo učvèrstila. Ljuto bi se ipak varao, tko bi mislio, da je sve to ovèršeno za kratko vrěme několiko lětah; pèrvi početci pokèrštjenja Hèrvatah biše doista učinjeni već u VII. věku uz prije spomenute prijazne okolnosti, tečajom VIII. věka pako nastavi se započeto dělo još većim i svestranim uspěhom, tako da u pèrvoj polovici IX. věka nebijaše više hèrvatske obćene niti u Dalmaciji niti u Pannoniji, koja se nebi bila kèrstom kèrstila.

Već bijaše věra Isusova kod Hèrvatah na taj način uvedena i već pronicaše kèrštjanstvo svojim uzvišenim duhom i u život pojedinacah i u sva odnošenja cěloga dèržavnoga sustava, kad no se je u tečaju IX. věka zametati počelo prenesretno razkolničtvo izmedju iztočne i zapadne cèrkve. Tim nastade za Hèrvate i za sve ostale Slavene vele važno doba, koje je svojim rěšenjem i pověstnicu Slavenah za mnoge věkove odlučilo; tim naime, kako su jedni pristali uz Rim a drugi uz Carigrad, odluči se ne samo sustav věre i način bogoštovlja, nego se i put označi, kojim se je imao kod njih razvijati družtveni, dèržavni i duševni život: jedni ostadoše pod

uplivom Rima, a drugi pod uplivom Carigrada. Onim muževom, koji su u Carigradu neblago razkolničtvo pripravljali, bijaše glavna težnja, da si u pokèrštjenih slavenskih narodih pribave čvèrstu podporu. Ta im naměra podje za rukom kod Bugarah; k Sèrbom si prokèrče put tim, što su k tomu jošte ne sasvim okèrštjenomu narodu poslali svojih svetjenikah iz Carigrada; napokon pronadju način, kako su i Hèrvate za se predobili. Ali ostavši Bugari i Sèrbi u savezu s Carigradom, u kojem su poslě pristupljenjem drugih istom kašnje kèrštjenih Slavenah još većma ojačali, vrate se Hèrvati nakon kratkotrajnoga odpadnutja k onoj cèrkvi, od koje su nauk Isusov primili i u kojoj su još dosta jednoplemene bratje nalazili.

Od to doba bijahu Hèrvati u věri jedni s Rimom, glavom katoličke cèrkve, nalazeć se ujedno u duhovnoj zadruzi sa cělim zapadnim světom. Ali se od něko doba razlikovahu u cèrkvenom životu od svoje jednověrne bratje jednom izvanjskom uredbom, a po imenu tim, što su u službi božjoj slavenski jezik rabili. Ovu uredbu dobiše Hèrvati od slavenskih apoštolah sv. Cirila i Methoda. Ded da i o tom jedno dvě rečemo.

Došavši solunska bratja Ciril i Method na poziv kneza Rastislava u veliko-moravsku dèržavu (863) i u zemlju pannonskoga kneza Kocela nastaviše i dovèršiše němačkimi blagověstnici već prije někim uspěhom započeto pokèrštjenje ondašnjih Slavenah. U propovědanju svom dèržahu se strogo nauke katoličke cèrkve, ali u uredjenju službe božje iliti liturgije odstupiše od obćenitoga običaja zapadnoga kèrštjanstva, ustrojivši ju naime u jeziku onih Slavenah, kojim su rěč božju tumačili; u koje su ime něke strane svetoga pisma i potrebite bogoslužne knjige na jezik tih Slavenah preveli i Cirilom izumljenim pismom napisali. Ova uredba slavenskih apoštolah dodje poslě iz one zemlje, u kojoj je najprije bila uvedena, i k drugim někim slavenskim plemenom, a imenito i k Hèrvatom. Ali ako budeš dalje pitao, kada je i kojim putem k Hèrvatom dospěla, to nećes za sada dobiti posve izvěstna odgovora, buduć da stara pověstnica o tom ništa nije zabilježila; nu zadovoljit ćemo ipak po mogućnosti tvojoj želji. Hèrvati mogoše lahko doznati za ono, što se je u njihovu susědstvu sbijalo, i premda su od rimskih blagověstnikah věru Isusovu primili i u obćinstvu katoličke cèrkve, s malim prestankom, uztrajali, mogoše ipak zaželěti slavensku liturgiju, tim više, što im nije moglo biti nepoznato, da su ju pravověrni učitelji uveli i da ju je najviši cèrkveni ugled opetovano dozvolio, zametnuvši odpiranje onih, koji no su tvèrdili, da se Bogu dostojnim načinom slava uzdaje samo u hebrejskom, gèrčkom i latinskom jeziku. Tako nagadjajuć možemo si misliti, da nije bilo mučno slavenskoj liturgiji medju Hèrvati put prokèrčiti, nego da se je ona lahko uvrěžila, čim su ju njezini privèrženici k Hèrva-

tom doněli; to je pako učinjeno, kao što pověstnici tvèrde, ako ne prije, a ono svakako barem poslě navale Magjarah na Pannoniju (892). Udarivši naime Magjari na Pannoniju, na onu zemlju, u kojoj su sv. Ciril i Method blagosovno dělovali, skuće jednu stranu stanovničtva pod svoje gospodstvo, nu druga im se izmače, potraživ utočište kod susědnih narodah, po imenu kod Bugarah i Hèrvatah. Ako dakle Hèrvati već prije toga nisu imali prilike upoznati se s uredbami Cirilovimi, to ju dobiše barem sada, kada je něka čest iz pannonske domovine izagnanih Slavenah k njim priběgla, ponesav sa sobom kao osobitu svetinju i prevod svetih knjigah i običaje cèrkvene, kojim se je od Cirila naučila. Budući Hèrvati i sami skloni na prijetje k njim donešenih novotah, stanu se one bèrzo širiti po svem narodu, i to tim lašnje, što im je prijao i hèrvatski biskup u Ninu. Da se je pako slavenska liturgija kod Hèrvatah zbilja barem u rečenoj dobi počela uvadjati, o tom ćemo se sasvim osvědočiti, ako uvažimo, da je ona na početku X. věka tu već razprostranjena bila, kao što to pověstnica onoga vremena bezdvojbeno svědoči.

Na slavensku liturgiju biše se umah s početka njezina obstanka silni protivnici podigli, běděć ju, da otvara vrata razkolničtvu u katoličkoj cèrkvi, pošav od učiteljah, koji su se i u věri od cèrkve odcěpili; a ta ista sreća postiže ju, kada je kod Hèrvatah utočište našla. Ovdě joj se protivljahu dalmatinski biskupi, smatrajuć ju onako kao i pèrvi njezini protivnici. Buduć pako da je hèrvatski biskup u Ninu slavensku liturgiju štitio, zato morade već s toga razloga doći do razprah izmedju njega i onih biskupah; k tomu dade on još i drugi povod razpram: hotěvši se naime učiniti jedinom i vèrhovnom cèrkvenom glavom u zemlji Hèrvatah, zametaše cèrkvene naredbe, kojimi je i hèrvatska zemlja podvèržena bila vèrhovnoj vlasti pèrvostolnika solinskoga, te nastojaše u obće, kako bi duhovnomu dělovanju dalmatinskih biskupah medju Hèrvati konac učinio. Tim načinom zavlada u Hèrvatskoj u cèrkvenih odnošenjih neizvěstnost, nestalnost i razdor, odaklě bi bile mogle i tužnije poslědice poteći, da se nije zlu odmah u njegovu zametu po mogućnosti doskočilo. Uvěrivši se naime glave naroda hèrvatskoga, knez **Tomislav**, arcibiskup solinski **Ivan**, biskup ninski **Gèrgur** i ostali biskupi, da nemogu sami o sebi rěšiti u cèrkvenih odnošenjih zavladalih razprah, umole g. 925 rimskoga papu **Ivana X.**, da im pošalje svoje poslanike, koji bi ih u prepirnih pitanjih poučili i u slogu naveli. Papa usliša tu molbu i odpravi dva poslanika. Tim poslanikom predade dva pisma, jedno na arcibiskupa solinskoga Ivana i njemu podčinjene biskupe, drugo na hèrvatskoga kneza Tomislava. U pèrvom pismu kara oštro biskupe, što su dopustili, da se kod Hèrvatah služba božja slavenskim jezikom dèrži, pa im nalaže, da s njegovimi poslanici o tom nastoje, da se taj običaj satare i u

službu božju latinski jezik uvede. U drugom pismu opominje kneza Tomislava, da se kani slavenske liturgije i da prione uz latinsku. Predavši poslanici pověrena si pisma onim, kojim su bila naměnjena, pozovu dalmatiske biskupe na cèrkveni sabor u Splět, da se tu prepirna pitanja konačno rěše. Na njihov poziv dodje u Splět mnogo biskupah i tu se učine zaključci u onom duhu, u kojem su bili napisani spomenuti listovi Ivana X. Sabor zaključi najprije, da se odsele neima tèrpěti slavenska liturgija, zatim odredi, da nijedan biskup neprostire svoje vlasti preko mèdjah, koje su mu zakonom naznačene, i da svi biskupi u tih stranah, daklě i hèrvatski biskup u Ninu, priznaju vèrhovnu vlast pèrvostolnika solinskoga. Tako odredi sabor; ali se tim mir jošte nepovrati. Ninski biskup Gèrgur nehtěde se pokoriti zakonom, koji su imali uništiti sve njegove osnove, nego se obrati upravo na papu, nebi l' u njega našao za se povoljniju odluku; ali se prevari u nadi. Papa pošalje opet g. 928 svoga poslanika, a ovaj sazove sabor u Splět, gdě su zaključci prijašnjega sabora o vlasti dalmatinskih biskupah ponovljeni i potvèrdjeni, i gdě je još napose odredjeno, da se Ninska biskupija ukine, a Gèrguru druga biskupija dade. Sve ove naredbe splětskoga sabora potvèrdi još iste godine papa Lav VI.

Da je biskupu Gèrguru za rukom pošlo ono izvesti, što je bio naumio, hèrvatska bi cèrkva bila morala dobiti posve narodni značaj: iztèrgnuta izpod vlasti latinskih dalmatinskih biskupah stala bi bila pod vèrhovnim ravnanjem narodnih biskupah, a ovi bi ju bili uz pridèržanje slavenske liturgije uplivu zapadnoga kèrštjanstva u mnogoj struci nepristupnom učinili. Ali to preprěčiše naredbe splětskih cèrkvenih saborah, utvèrdivši vlast dalmatinskih biskupah i medju Hèrvati i podvèrgavši i dalmatinsku i hèrvatsku cèrkvu pèrvostolniku solinskomu, a po ovomu papi rimskomu. Tako se odluči za sva buduća vremena pravac ne samo cèrkvenoga nego i svega duševnoga razvitka kod Hèrvatah: kèrštjanskomu zapadu ostade prosto polje dělovanja na Hèrvate i na sav život njihov.

Odvrativši splětski cèrkveni sabori od hèrvatske cèrkve pogibelj razkolničtva, nemogoše ipak učiniti svojimi zaključci, da slavenska liturgija u hèrvatskoj dèržavi prestane. Bijaše istina městah, gdě su naredbe glede liturgije točno izvèršene, ali ih opet bijaše, gdě se na te naredbe nije pazilo, nego je slavenska liturgija usupèrkos zabrane cèrkvenoga sabora i nadalje zadèržana. Narod bijaše toj liturgiji, kao što se lahko može mislěti, posvuda odan, pa se nadje i svetjenikah, koji je nehtědoše pustiti, budi što im je osobito omilěla, budi što su se samo š njom mogli uzdèržati na svojih městih. Tako dakle nalazimo Hèrvatsku od to doba na dvě strane razděljenu: jedna i to slabija strana pridèržavaše u službi božjoj latinski jezik, a druga slavenski; ali obě stajahu jednakim

načinom u neprekidnom obćenju s katoličkom cèrkvom. Ta okolnost neostade bez znamenitih poslědicah za duševni razvitak Hèrvatah: jer ostavši oni svi u věri jedini sa zapadnim kèrštjanstvom i pridèržavši barem stranom latinski jezik u službi božjoj, ostadoše svedilj u duševnom obćenju sa zapadom, tako da su mogli postati diomici svega duševnoga napredka, koji se je tečajem věkovah na zapadu u duhu obćekèrštjanskom kao vlastitost svih rarodah razvijao; s druge strane pako zadèržavši jedna strana slavenski jezik u službi božjoj zadèrža takodjer svetimi apoštoli Slavenah položeni temelj narodne prosvěte, odaklě je pošlo, da se je kod Hèrvatah uz njegovanje obće kèrštjanske znanosti sredstvom latinskoga jezika već za rana zametati počelo ne samo cèrkveno knjiženstvo u jeziku slavjanskih svetih knjigah, nego i narodno u prostom narodnom jeziku.

Poslě spomenutih cèrkvenih saborah u Splětu biše slavenska liturgija kod Hèrvatah u toliko mah preotela, da je rimska stolica opet prinudjena bila svoju pozornost na tu stvar svèrnuti. Za kraljevanja Petra Krešimira pošalje papa Nikola II. svoga poslanika u Hèrvatsku, da s biskupi te zemlje sabor učini i shodne naredbe u cèrkvenih stvarih izdade. Poslanik skupi biskupe na sabor u Splět i tu ponove sakupljeni cèrkveni otci zaključak prijašnjega splětskoga sabora, odredivši da se slavenska liturgija posve ukinuti imade. Nu ona nebi ni sad posve ukinuta. To čini upravo čudnovat pojav u pověstnici Hèrvatah toga vremena; na jednoj strani vidimo ih, kako se čvèrsto dèrže slavenske liturgije nemareć za zabrane cèrkvenih vlastih, a na drugoj strani nalazimo, da se u ničem drugom nisu odlučili od nauke i običajah cèrkve; pače za malo godinah poslě opetovane zabrane slavenske liturgije stupi Dmitar Zvonimir sa svojim narodom pod osobitu zaštitu rimske stolice, primivši od Gèrgura VII. znakove kraljevskoga dostojanstva. Zato i možemo reći, da cělo to gibanje na cèrkvenom polju nije imalo značaja razkolničtva, nego da se je protezalo jedino na jezik liturgije.

Takovo stanje cèrkvenih stvarih ostade i kašnje vrěme. Napokon se obrati senjski biskup na papu Innocenta IV. s molbom, da on kao glava cèrkve slavensku liturgiju, koja se je uz latinsku još uvěk u někoj strani naroda dèržala, zakonito dopusti i povlasti, što je papa, sklonut važnimi razlozi, i učinio (1248), te tako prestade smutnja, koja je više věkovah u Hèrvatskoj vladala.

LVIII.

Andrija Torkvat Bèrlić

rodio se je u Brodu u Slavoniji g. 1826; sada je graničarski odvětnik.

Napisao je više sastavakah različita sadèržaja. Uredio je VIII. knjigu Kola. Izdao je: 1. Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen. Wien 1854; 2. Grammatik der illyrischen Sprache, Wien 1854; 3. Izvori srbske povjestnice (prevod) 1. svečić, u Beču 1857.

Iz životopisa slavnih muževah porodice Bakač-Erdődijanske.

Simo biskup zagrebački.

(Ulomak.)

Nad Dunavom nedaleko od uštja dravskoga uzdiže se još dobro sačuvana kula, s koje zidinah stolětne kiše nemogoše oprati krasnih slikah in fresco, koje tèrpe samo od ptičjih kljunovah, štono sedar s njih kljuju. Ovo je kula něgdašnjega grada Erdőda, koji je današnjemu selu Erdutu dao postanak i ime, a sam je na temeljih rimske varoši Teutoburga sagradjen. U tom se gradu rodi bratu Tome Bakača, Albertu, sin Šimun Erdődski. On i svi ostali potomci Tomini izpustiše stari hèrvatski priděvak Bakač, i do dan danas im ostade samo magjarski priděvak Erdődy, koji bi mogao pokriti podrětlo slavensko tolikih za slavo-hèrvatsku pověst znamenitih muževah, da nije pravedna Clio ubilježila porod i domovinu njihovu neizbrisivimi slovi u dnevnik hèrvatsko-ugarskih sgodah i nesgodah, srećah i nesrećah.

Pèrvi baštinik slave i politike Tomine odvèrgnu se od načelah svoga strica i osobito u politici udari pravcem posve protivnim. Tomu viděsmo na drugom pozorištu, Simu ćemo gledati na drugom. Toma bijaše svemogućom podporom prěstolja Vladislava i sina mu Ljudevita; on bijaše utemeljiteljem prava austrijanske kuće na Ugarsku: Simo pako dèržaše se Zapolje, da nebude nijednomu kralju pokoran, i nastupak Ferdinanda Habsburžkoga na prěstol hèrvatsko-ugarski nadje u njem ratobornoga neprijatelja. Doklegod je dosizao upliv nepokolebivoga papinskoga gospodstva, dondě se razprostiraše dělovanje Tomino: a Simo zakrili posebno hèrvatsku domovimu svojom dělatnoštju.

Ova domovina postade po smèrti Tominoj i nastupku Šimuna na stolicu biskupsku turskim ratištem, žalostnim pozorištem kèrvavih borbah medju poluměsecom i kèrstom. Godine 1518 zahvali se na biskupiji bratić njegov Ivan Erdődski, kojega je kardinal Toma najvolio, te ga je zato dao mladjahna u Italiji odgojiti, za misnika

posvetiti i u 25. godini mladosti zavladičiti. Premda je ovaj Ivan, poglavita nada Tomina, još 1514. bio na biskupstvo zagrebačko postavljen, ipak mu se nehtěde vladati biskupijom; jer neima njegovu dělovanju nikakova traga, nego je sve zanj Toma radio. Za njega se nebi dalje ništa ni znalo, da nije Rafo Levaković zabilježio, da je on još u svoje vrěme vidio u stolnoj cèrkvi zagrebačkoj na lěvoj strani velikoga oltara Ivanov nagrobni kamen, na kom su mu naslovi uz ime upisani, i gdě je naznačeno, da je 13. kolov. 1526. u 37. godini života preminuo i to kao izabrani jegarski biskup. Simo bijaše dakle tretji biskup iz Bakačko-Erdődske porodice, koji je vladao zagrebačkim biskupstvom. Da imamo izvorah pri ruci, mogli bismo godinu po godinu njegova biskupovanja izpripovědati. Ali vrutci naše starodavnosti tako po malo još za sada teku, da iz raznih spisateljah moramo ono isto cèrpiti, što iz jednoga jedinoga, kanda su svi isti izvor pred sobom imali.

Stupivši na biskupstvo pèrva briga bijaše Simi, da uredi imetak biskupski, i zato zahtěvaše god. 1519 od kaptola zagrebačkoga, da mu se izdadu sve one povelje, u kojih se dohodci i vlastelinstva biskupiji zagrebačkoj pripisuju. Kaptol medjutim nemogaše toga zahtěvanja po njegovoj želji izpuniti, zato što je biskupska pismoshrana za se bila dèržana i više putah pogorela, pokradena i razasuta. Simo stane zbog toga prěti kaptol, ali izgubi parnicu i dobije sud, da ona pisma, kojih neima, kaptol nemože ni dati.

Dok je on o tom radio, domovina je sve više i više počimala od Turakah tèrpěti, i zato su slědeće godine pune žalostnih borbah i gubitakah do 1526, koje se je dogodio poraz Ugarske na mohačkom polju. Ako ćemo po prisutnosti Siminoj kod ove bitke suditi o onom, što je za pèrvašnjih godinah radio, to bismo rekli, da mu je obrana domovine od turskih navalah na sèrdcu ležala. Jer još 1520. poslě nesrećne bitke kod Korěnice, u kojoj je poginuo ban hèrvatski i biskup vesprimski Petar Berislavić, i još za života kardinala Tome Bakača bude Petar Erdődy, brat Simin, kraljem Ludovikom postavljen za bana u gornjoj Slavoniji (današnjoj Hèrvatskoj), te tako bude uručena vèrhovna oblast nad domovinom gornjo-slavonskom dvojici Erdődijah, Simi, kao zagrebačkomu cèrkvenomu poglavaru, i Petru, kano světovnomu poglavici dèržave. Kako su se oni starali, da Turčin nepregazi ni Une ni Kupe, to je očevidno iz lista kraljeva, kojim 1523. zapověda kaptolu zagrebačkomu, da pusti Petru kamenje staroga Siscija (Siska), da sagradi ondě grad proti Turkom. U to oteše ovi u Bosni gradove Srebrenik, Tešanj i Sokol, i akoprem su 1520. s ugarskim kraljem primirje učinili, ipak se po malo primicahu Dunaju i Dravi, i uputiše se 1526. na Budim. Kako se je Kralj Ljudevit pripravio, da ih dočeka, kako je tu na usěkovanje sv. Ivana Kèrstitelja skupa s vojskom propao, to je stvar

poznata. Hèrvate su u toj bitci vodili Petar i Šimun Erdődy. Oni su se junački borili, ali nemogavši uspěti, povukli su se natrag po izgubljenoj bitci.

Po mohačkoj bitci nastade kobno vrěme razpre medju Zapoljom i Ferdinandom I. zbog kraljevanja. U kèrvavoj toj razpri, pravomu uzroku potlašnjega poraza ugarskoga a moći i dobiti turske, stajaše Šimun za Ivana Zapolju dušom i tělom i godišta 1527. veoma podupiraše Kristofora Frankopana, bana Ivanova. A poslě nesretne smèrti ovoga viteza, postane on banom Ivanovim i glavom strane, koja nije hotěla priznati kralja Ferdinanda. On se stavi proti kući, koju je kardinal Toma, utemeljitelj sreće njegove, na prěstol ugarski zvao i prava joj osnivao. U tom strankarenju bijaše Simo strastven i pèrvi agitator za Ivana Zapolju, a najžeštji protivnik Ferdinandov. Čim se je Zapolja kraljem učinio, odmah se Šimun pobrine, da ga u Hèrvatskoj svetjenstvo za takova priznade. Za veliku bi mu korist u tom poslu mogao biti glas kaptola, da se s njim ujedini. Poslě dogodjajah mohačkih bijaše Šimun na odmoru u Čazmi. Onamo indi trebaše da pozove iz kaptola poslanike, da se s njimi posavětuje, i da zaključe, koga će kaptol za kralja uzeti. Piše dakle kaptolu, da mu pošalju važne i izkusne ljude, kao što je Andrija, rozonski biskup i naddjakon vèrbovački, koji je s njim nezgode ratne prije malo neděljah podnosio, da se u dogovoru s njimi odredi odgovor nadvorniku i udovi kralja Ljudevita, koji su bili rad primljenja Ferdinanda i biskupu i kaptolu pisali. Kanonici pošalju po njegovoj želji biskupa Andriju, čitaoca Petra Grangju i kanonika Stěpana Posedarskoga. Ovi došavši u Čazmu i vidivši kako je Šimun udario na Zapoljevu ruku i nagovarati ih stao na njegovu stranu, zamole ga, da ih nesi i u ime kaptola reći ni bělo ni cèrno, nego da ih pusti kući, da se ondě pogode s ostalimi članovi kaptola. Po njih napiše Šimun kaptolu list, i u listu izreče, da on sa Zapoljom nepomično dèrži, i da ga odanj nitko neodvrati; dakle i kaptol, koji se ima vazda svoga biskupa dèržati, neka nipošto neide na drugu stranu. Tako zapovědaše Simo. Ali u kaptolu nětko někako mišljaše. Andrija, na koga se je Simo bio oslonio, odvrati se pèrvi od Zapolje. S njim rekoše i ini uz nadvornika i bana Franju Baćana, da će uz Ferdinanda pristati. Drugi dèržahu uz biskupa sa Zapoljom. A tretji će gledati na ove, pa ni k jednim ni k drugim. Tim razdorom postiže Simo barem toliko, da kaptol nije dao nit javnog očitovanja u uzgoni kraljevskoj, niti je odgovorio na list kraljičin i palatinov, nego je muče povod dao, da su Ferdinandovci kaptol za neprijazan sebi uzeli. A to mogoše tim većim razlogom učiniti, jer od kanonikah zagrebačkih nitko nije došao na sabor, urečen po banu Baćanu u Križevce 1527., da se ondě neslozi kraj učini i da se Ferdinand za kralja izabere i prizna. Odmah poslě toga sabora udari vojska strane Ferdi-

nandove na imanja biskupska i kaptolska, da biskupa i kanonike kazni za tvèrdokornost i da ih prisili na pokornost Ferdinandu. Varaždinske Toplice, Čazma i sve, što je k ovim vlastelinstvom spadalo, bude okrutnom rukom poharano, popaljeno i uništoženo. Ferdinandovcem bijaše nadalje najviše do toga stalo, da zavladaju Zagrebom, stolicom kraljestva i sèrdcem zemlje. Onamo dakle odpreme věštu i po tadašnjem stanju vojenoga znanstva uredjenu vojsku španjolsku pod grofom Nikolom Turnom. Grad zagrebački Greč nehtěde i onako od Zapolje ništa da znade, nego se odmah podloži kralju Ferdinandu. Ali se uprav zato bojaše biskupa i kaptola, te primi radostno Turna i njegovu vojsku.

Kanonici, vidivši stradanje Zapoljino; osětjajući žalostne poslědice neprisutja svoga na saboru križevačkom; motreći Turna u Grečkom gradu više sebe; videći kamo vodi tvèrdoglavo protivljenje Simino proti Ferdinandu i bezuzpěšna vèrnost prama Ivanu: umekšaju se i pošalju Andriju, biskupa rozonskoga i arcidjakona kalničkoga k Ferdinandu, da izjavi njihovu pokornost i izposluje povratak zauzetih vlastelinstvah. Fèrdinand zapovědi pismeno banom Baćanu i Ivanu Torkvatu Karloviću o Lučinju 1527., da povrate kaptolu Toplice varaždinske, jer je ovaj izkazao kralju dužnu pokornost. Od ove štete oslobodjeni moradoše kanonici medjutim pretèrpěti novu štetu; jer je Turn, utvèrdivši se u gornjem gradu (Greču), za obranu njegovu za shodno scěnio razoriti kaptolski varoš i popaliti ga skupa s kanoničkimi kućami. Čim su kanonici tako stradali, pozove ih Simo u grad k sebi. Petar Ripač, Bernardin iz Modruša i Jure Frigidini nehtědnu k biskupu, nego krenu k Turnu, a Simo im po svojoj vlasti oduzme kanoničtvo, i jedno dade Pavlu Erdődu (svomu rodjaku) a drugo Jakobu iz Požege. Vidi Simo, što se zaigrava, te stane misliti i brinuti se o utvèrdi grada svoga biskupskoga u Zagrebu. Naveze hrane, praha i zèrnja, oruža i svake potrebe, koja ide kod obrane gradovah. A da grad i sve ovo nepověri istom komu god, postavi někoga Ivana Vagerovića zapovědnikom gradu. Vagerović je služio još Simina strica, kardinala Tome, te je za vèrno službovanje bio mnogovèrstno nadaren od Bakača. Odatlě proizticaše nepokolebiva njegova oddanost prama Simi. A k tomu bijaše oštar čověk, věšt i iskusan vojnik. On se nije strašio Turna, nego je rad bio s njim se ogledati i měriti. Gradu, dok mu je Vagerović glavom bio, nemogaše Turn ni pristupiti a kamo li mu nahuditi. Zato tim više tèrpljaše kukavna okolica od Turna, koji je još naperio topove na tornjeve gotičke stolne cèrkve zagrebačke. Istina, da Vagerović nije dužan ostao ni zagrebačkim gradjanom, ni Turnovoj vojsci; istina, da su i jedni i drugi osětili čeličnu ruku Vagerovićevu i mnogo kvara pretèrpěli; ali što je komad porušena zida

i razorénje gdĕkoje kućice grada grečkoga prama razvaljenju krasnoga spomenika pobožnosti biskupske!

Turn se sjedini s pomoću iz Kranjske, i počam od 7. sèrpnja okruži grad biskupski i stane Vageroviću dodijavati. Ponačinja oko grada naspe i pleterom ih utvèrdi, naveze topove, no srećom pomanje, jer velikih nije imao, pa stane paziti, kad se tko na zidu pokaže, da nanj puca, i obarati što je još ostalo od gotičkih tornjevah i sitnih onih uresah gotičkoga sloga, od kojih se neznatni samo tragovi još na izvanjskoj strani cèrkve amo tamo ugledati mogu. Vidivši Turn, da bez većih topovah neće uzpěti, a nemogavši si ih nabaviti, pomisli na drugi način, kako bi grad uzeo; počme naime lagume kopati. Ali se je Vagerović i u taj vojeni zanat razumio. On nastavi protivne lagume i tako predusretne Turnove; on nahrupi iznenada na Turnove kopače, pa ih pobije i raztěra; zatim udari na tabor Turnov i zada mu trista jadah. Ali u gradu nestaje zaire, nestaje džebane, nestaje vojne sile; jer se troši hrana; jer topovi ore i puške iz grada pucaju; jer mnogi vojnik od gorke smèrti i ljutih ranah iznemogne. U toj smetnji spusti Vagerović potajno noćju jednoga svetjenika iz grada, obučena u oděću zarobljenika Turnova, da ide i biskupu objavi, kako grad stoji: da je u nuždi, s koje će stradati, ako se nepomoli sunce oslobodjenja. Biskup obreče pomoć i obodri obsědnute, da uztraju. Svetjenik se sretno vrati, bude uza zid u grad na konopu uzvučen i napuni grad veseljem i dobrom nadom. Vagerović sada, da Turn nepomisli, da mu je obsada dozlogèrdila, stane od radosti pucati iz topovah i pušakah, dade udarati bubnjeve i trubiti u trublje, vikati, pěvati, klicati i halabuku činiti, a med narod prospe glas, da će mu skoro ogromna vojska u pomoć priletiti, i da se on neprijateljah baš ništa neboji. — Turn i zbilja popusti u revnosti svojoj za otimanjem grada i javi Ferdinandu o slabom uspěhu svoga postupanja u zemlji slovinskoj.

Dok je stvar u tom bila, otidje několiko kanonikah, da namole kralja Ferdinanda, neka nedade cèrkve stolne zagrebačke oriti i razvaljivati. Sva je prilika, da je dakle i Ferdinand zapovědio Turnu, da nenasèrtje prem žestoko na biskupski grad, u kojega se sredini hram božji podiže. Ali su bili još drugi poslovi, koji su biskupov grad napasti i zla oprostili.

Zapolja se naime poče još iz Poljske s Turčinom pogadjati o tom, kad nemože neodvisno, da pod njegovim vèrhunstvom u Ugarskoj kraljuje. Sultan Sulejman to jedva dočeka i stane otimati pomalo, štogod někoč bijaše ugarske krune. Branitelji pograničnih gradovah bijahu sebi samim ostavljeni. Tako neznadjahu ti gradovi ni njihovi kapetani, čiji su i s toga 1527. Gèrbonog, kapetan Jajački, predade Jajce, Andrija Radović opusti Banjuluku, upaliv grad i varoš, Ličani i Kèrbavljani predadu i izgube Udbinu i sve redom gradove.

Dok su se indi sinovi domovine oko Križevacah, Zagreba i dalje kèrvarili, komu kralju da domovinu predadu, izgubiše svoju zemlju i gradove, koje su htěli predavati. Věkovite sramote! Hèrvat Hèrvata ubija i kolje, — pače Hèrvat zove Turčina u pomoć, — da ne po razumu, nego po strasti stvari izpadu. Zapoljevci naime, i med njimi žaliboże i biskup Simo, očekivahu Sulejmanovu vlast, da ona posadi na sveti prěstol Stěpana apoštolskoga kèrstoždèrnom rukom slavohlěpnoga Ivana Zapolju. Sulejman indi pomalo tobož za Zapolja otimaše gradove pokrajinske i približivaše se sèrdcu Hèrvatske, otme Slavoniju, i one iste 1528 godine, kad je Vagerović Turna, a Turn Vagerovića nadjačavao, město da oba složno na neprijatelja kèrstjanskoga udaraju, sakupi on silnu vojsku, da pokori Ferdinanda a na vladu Ugarske da stavi Ivana. Time se može pravedno reći, da strahovitost bitke mohačke nije tolika ni toli ubitačna za nas bila, koliko je nesretan bio postupak Zapolje i njegove stranke. Oni istom podpuniše poraz bitke mohačke; jer Sulejman 1529. dodje na Ugarsku s novom nebrojenom vojskom, nenadje ozbiljnoga protivnika, otme Budim i uputi se na prěstolni Ferdinandov grad, Beč. Ferdinand sakupljivaše sa svih stranah vojsku, da Beč obrani, i tako mu već više do Zagreba nije mnogo stalo, kad bi Beč izgubio, te zato pozove Turna s njegovom vojskom na obranu Beča, koji se digne izpod Zagreba, dodje za rana u Beč i ondě, na pravom městu, svoje i vojnikah svojih junačtvo pokaza. Zagreb, razoren od svojih sinovah, stajaše te godine kano podèrtina kakva, u kojoj su se razbojnici i bezzakonici skrivali. Tri cèrkve, sv. Antuna, Nikole i Martina, bolnice, manastiri — sve je srušeno do temelja.

Odlazkom Turnovim oddahnuše stranke. Dolnja Slavonija bijaše prolazkom turskim poharana i u pustoš obèrnuta. Gornja pako gledaše užasom Turčina u Budimu i pod Bečom i bez priprave kao u mèrtvilu čekaše svoj udes. Bojničkim duhom izlapi krěpost. Simo je stao pa gledao, šta će to biti?! Ali kad je vidio da Sulejman, vratjajući se s vojskom izpod Beča, u Budimu krunu sv. Stěpana kralja Ivanu predaje i kraljestvo u Budimu potvèrdjuje i podiže, dvostruko se priljubi svomu Ivanu, nemareći, što je kèrvlju domaćom natopljen temelj prěstola Ivanova.

Kašnje poče ipak Simo razmišljati štete saveza turskoga i osěćati poraze i gubitke naroda. Tu se vidi, da je odlučio sile svoje posvetiti obrani domovine. Mnogo je k toj odluci doprineo Sulejmanov rat na Ugarsku 1532, gdě je po haranju i plěnjenju, po bezuspěšnu otimanju Kisega od Nikolice Jurišića na gornju i dolnju Slavoniju put u Jedren uzeo. Od Varaždina razděli vojsku, da putuje prama Biogradu, i uzam sebi spaholjane i janjičare udari na Koprivnicu, Věroviticu i Požegu, te dodje u Srěm, kamo je prispio i veliki vezir Ibrahim s ostalom vojskom, razoriv Vèrbovac, prošav

Križevce, Gudovac, vlastelinstvo biskupsko Začesan, Erdődsku Moslavinu, Kraljevu Veliku i Zapolje (koja se i danas kod Gradiške vidi). Ovo tursko putovanje uzduž i poprěko naše domovine prodje u užasnom miru, ali ujedno dade povod věčitomu neprijateljstvu proti Turkom, na koje i Simo biskup pristade.

Kad je vidio Ivan Zapolja, da njegov ban, biskup Simo, u Slavoniji nemože za njega ništa da opravi, kad je vidio, da su mu i u Ugarskoj sile preslabe, da se odèrži proti cesaru Ferdinandu, kad je rekoh sve to vidio, stane misliti o nagodi s Ferdinandom i već 1533. učini priprave u tom poslu. To pako činjenje neosta bez upliva na Simu, u kojem se je to vrěme cěli prevrat mišljenja tvorio. Iz Zapoljevca imadjaše postati Ferdinandovcem, da se domovina od Turčina brani. Tako biskup shodno svomu zvanju napokon predpostavi osobnoj požudi svetost svoga čina. G. 1534., kad se je učinio mir medju Zapoljom i Ferdinandom, kad je već cěla domovina bez prigovora priznala Ferdinanda za kralja, priznade ga i Simo. Tako nadju napokon protiturske osnove kardinala Tome i u Siminu sèrdcu odziva.

LIX.

Janko Jurković

rodio se je u Pozěgi g. 1827; sada je učiteljem na c. k. osěčkoj gimnaziji.

Napisao je mnogo izvornih sastavakah za Danicu, Neven i Katolički list. U Danici su ovi znamenitiji: Nesudjeno-neoteto. Ulomak iz putopisa I. I. za S. I. U Katoličkom listu: Župnik seoski. U Nevenu: Misli o jeziku. Da s' ostala što si. Ulomci iz lomna i kèršovita života jednoga pučkoga učitelja. Ima i tomu lěka.

Izmedju prevodah ovi su mu važniji 1. Atalija, tragedija od Racine- a (u rukopisu); 2. Vražja bara, od George Sandove; 3. Dvi molitvene knjige (u rukop.); 4. Ustrojenje Ilirije od Napoleona; 5. Spomenici jednoga ludjaka, od Gogola; 6. Basne, po englezkom.

Osim toga je još napisao Janješce, u Zagrebu 1848 (po Krištofu Šmidu, ali sasvim ponašeno i preradjeno); priredio je četvèrto izdanje Relkovićeva Saltira, u Osěku 1857, opisav obširno život toga muža; uredjivao je něko vrěme pod tudjom firmom Katolički list, Narodne Novine i Danicu.

1.

Da li ćemo jošte „naprěd"?

Plutarh se tuži, u koliko se sětjam, na jednom městu u svojih moralnih spisih na mladež onoga vremena, te ju kori, da mimoidući

sve, što je uzvišenije, i što čověka čověkom čini, nemari za ništa nego da joj je plesati, konja jašiti, svirati i pěvati; da neima onoga staroga strahopočitanja prama stolětnim svetinjam, koje je naslědila od svojih praotacah, da neima štovanja prama starijim, prave gradjanske krěposti i. t. d. I u tom mu povladjuje pěsnik istoga doba pěvajući, kao što je poznato „aetas parentum peior, avis tulit nos nequiores, progeniem daturos vitiosiorem.“ —

Jedan je naslikao živinu i socialno stanje istinitimi bojami one dobe, a drugi je proricao ujedno, pa i pogodio, kako će poslě biti.

Zanimivo je slědom pověstnice sravnjivati vremena i ljude. Vrěme teče, u kojem živimo, a mi se neměnjamo, koji u njem živimo. Od dobrih postaju gori, pa onda dolaze najgori.

Iz Plutarha, Persija, a i drugih vidimo, da je i staro doba imalo svoje gentlemene i dande, proti kojim je, kao i danas, prava krěpost revnovala i rat vodila. Nu doba carevah rimskih već bijaše u zlu okoréla, u opačini, koja se je iz preobilja izlegla, ogreznula, te zdrava misao nemogaše više primiti duha razuzdanoštju zamamlje-na; zdrav nauk nemogaše se više ucěpiti u dušu bolnu, kao što se ni najjedrija mladica neprima stabla ostaréla i iznemogla.

Nu starče moj! ti vidi gdě je Rim nosio pod vidom najveće slave i veličine svoje gèrdnu rakranu sigurna razpada u sèrdcu svom; razpada, na kojega razvalinah ustade novi, duhom živoga slova božega uzkrišeni svět, pripali narodom divljim ali za život sposobnim, pače na život pozvanim; ali ti nevidi ni polak jada! Otrovno séme onih zalah, kroz toliko stolětjah pod zemljom pokopano i bujnim těranjem novoga usěva uzlijano, evo obuzelo je na način korova vas svět opet; pa i tko će da ga obrani! I mi se obaziremo na naše Aristide, Epaminonde, Lykurge, i imamo na stotine Plutarhah, koji mnogo snažnijim, nego li si ti mogao, glasom viču: Natrag! natrag! ali uzalud! —

I doista, čověka, koji još ima toliko duševne snage, te se nije dao poněti od silne bujice, kojom je zlo u svět udarilo, spopada groza, te bi sdvojiti morao, da neimamo jamstva u živom Bogu, učitelju i zakonodavcu našem, da nas on neće ostaviti, i da će sahraniti naslědje svoje, koje je dragocěnom svojom kèrvlju odkupio; — al: usquequo Domine! neće utoniti brod spasa tvoga ali mi nemožemo, da od straha i groze nekličemo: propadosmo, Gospode! —

Na mladih, veli se, svět ostaje. Ovo su velike rěči, od kojih valja da se uzdèrma svěst svih i svakoga. Zašto? Jer onakov ostaje, kakova smo mi ostavili. Stolětje odgovara za stolětje, a čověk za čověka. Sudija je Bog višnji, vladatelj moralnoga světa, a sud je njegov neumoliv, kao i zakon sam.

Idući tragom, kojim se je razvijalo kèrštjanstvo, vidimo, da se nauk nebeski u pèrvom svom početku okružava najvećom slavom,

glas věčne istine prolazi na način jarke munje vas prostrani svět, a ljudi se pokoravaju neodoljivoj moći njegovoj. Zametna iskra toga nauka razpaljuje sèrdca živim osvědočenjem, iz koje niču věnci mučenički, najlěpši ures cèrkve naše. Srednji věk sědi u tami, ali posred tame gori lěpo i sjajno věčita luč kèrštjanstva. Ono stupa na pozorište světskih dogodjajah, a dělovanje njegovo oduševljava opet ista životvorna idea, samo pod drugim vidom, jer su se okolnosti proměnile. Město mironosne palme mučeničke, blista se mač u rukuh kèrštjanina, a gdě je mač, tu dobra neima. Ja neću da opravdavam kèrvoprolitja, nu samo branim ideu, koja je u dělih kadšto prekoračila svoje granice. Iz toga samo svatko razabrati može toliko, da je onda bilo odviše, čega danas ima premalo.

Izteče i taj toliko huljeni srednji věk, ostavivši nam kao za osvetu štampu, barut, novoodkrivene strane světa i t. d. Dodje Luther i s njim knjige. Jedna porodi stotinu, stotina tisuće, ter evo nas danas hvala Bogu njimi zatèrpanih. Dobrih bijaše uvěk malo, a hèrdjavih i premnogo. One preuzeše odgojivanje světa, ter evo nas dan danas na vèrhuncu gospodstva njihova, u poli toga slavljenoga devetnaestoga stolětja, stolětja prosvěte, čověčanstva i mnogo drugih takovih lěpih imenah. Obrazimo se, koji mislimo, da vidimo, pa se pitajmo, kako stojimo?

Najprije fenomenon. Lakomišljenost i izběgavanje svakoga ozbiljnoga posla; povèršnost u svem; težnja za spoljašnjom sjajnoštju i pustimi zabavami svake ruke; nadutost, precènjivanje svoje vrědnosti i preziranje drugih, neštovanje starijih, malocěnjenje svetih stvarih i one čete od zalah, što za tim i pred tim idu i dolaze, to ti je, moj starče Plutarhu! pokraj drugih dobrih jedan dio krěpostih naše dobe. Toliko smo se za sedam stotinah godinah udaljili od tebe. Pretekli smo vas i daleko pretekli. Nisi ti vidio naših dvoranah, naših kavanah, kazalištah, dućanah; nisi ti vidio naših knjigarnicah i jao! naših cèrkavah.

Evo ovakovi su danas oni, na kojih svět ostaje.

Skrajna pokvarenost našega stolětja već je priręčjem postala, te ju svaki nosi u ustijuh, komu i nije u sèrdcu. Ono malo ljudih, što drugom stazom stupa, plačnim očima i ranjenim sèrdcem to motri i pita jedan drugoga: što će to da bude?

Imamo, istina, u koga da se uzdamo, ali valja i ono: „Čověče, pomozi si i sam, pa će ti i Bog pomoći.“ S njegovom pomoći posluju ovaj čas stotine dobrotvornih rukuh oko preporodjenja čověčanstva, i on će dati, te će napokon dobro odèržati nad zlim poběđu. Nu kako svagdě, tako i tudě različni različnim putem udaraju.

Jednim je uzklik: Prosvěta narodah! Od sèrdca ti smo rado uz ote pristati, samo valja, da nam prije odgovore na pitanje: ka-

kova prosvěta? Da li ona razuzdanost tumarajućega bez ikakova vodje razuma, koja iz oholosti proizlazi a s mahninosti dověršuje, věru gazi, a s nevěrom te brati; ono nijekanje svega, onaj Babel ideah, onaj ništar, u koji se je današnja učenost uronila, iztisnuvši si izpod noguh temelj svake positivnosti; ako se pod tim imenom imade i nadalje razumĕvati prosvěta, te ona prosvěta, od koje se spas světa čeka, onda nam nepreostaje drugo nego da se molimo Bogu i nadalje »da pride vladanje tvoje.«

I stavimo, da će možda doći vrěme, gdě će se ovaj metež ideah poněšto izbrisati, uvěti zdravijega izobraženja oblakšati te ovo staviti za temelj naše duševne sisteme. Jeda li bismo time i opet sve postignuli bili?

Što bi nam dakle oskuděvalo i što nam danas kraj sve ove naše učenosti oskuděva? Praktične ćudorednosti — krěposti! bez koje sve znanje ništa nevrědi. Učene theorije nisu kadre same po sebi světı spasiti; u dělih se tekar pokazuje vrědnost znanja. Znanje bez dělah jest sěna bez těla. I u tom isoliranju i odcěpljivanju znanosti od života, theorije od porabe valja tražiti izvor svim onim strašnim oprěkam i protuslovjem našega družtvenoga stanja: što vidimo, da na očigled ljudih, koji ljubav imadu uvěk na jeziku, drugi od glada umiru, što vidimo uza theoriju umětnosti najveći Sardanapalizam, uza theoriju ljubavi i pomirenja najveću nesmiljenost, mèržnju, zavist; što su věrnost bračna, ljubav domovine, odanost prijateljska i ostala najsvetija imena samo prazne rěči, gdě s druge strane vidimo svakdanja preljubničtva, izdaju domovine i prijateljah; što se je tim strašnim moralnim orgijam pridružila i ona družtvena nakaza, u koju je ta dvoličnost takodjer prodèrla; da se najljutji neprijatelji ljubezno sretaju, dok jedan drugomu o glavi radi, da se srěd najnježnijega posměha i prijateljskoga rukovanja spremaju i izvèršavaju najgèrdje opačine; i što je to već sve svět sankcionirao, poděliviši im od moralnoga veleizdajstva, pa sve do onoga sitnoga dosětčarenja, u kom takodjer imade otrova, lěpozvučna imena: savoir-vivre, convenience, bon-ton i t. d. Tko nečuje svaki dan o porabi života i porabnih ljudih! — kojimi se je imeni to odpadničtvo od načelah zdravoga morala u naše doba okèrstilo.

Što nam dakle kod ovakova družtvenoga stanja mora biti prečije, gola učenost ili praktična ćudorednost? Svaki, koji je ikada ozbiljno razmišljao o svèrsi čověka i o najsvetijih interesih družtva, pristati će uz nas, kad tvèrdimo, da je prava krěpost uvěk spasonosnija bila i biti će za čověčanstvo, nego li je izprazno znanje. Krěpost je dakle, i to krěpost kèrštjanska, oko koje nam nastojati valja. Ona je veće i obćenitije blago čověka, nego li golo znanje.

Znanje, premda proiztiče iz bistroga vrutka bogodanoga uma,

udaljuje se ipak čėšto od izvora svoga dotlě, dok se na sto stranputicah sasvim neizgubi; i tako dolazi, da iz uma postaje protiumlje, i ono, što je po izvoru svom božanstveno, da se napokon podiže na samoga Boga, početnika svoga.

Um dakle čověčji, koji je toliko putah već očevidno zalutao, a i dan danas nemilo bludi, nemože biti izkljnčivo ravnalo dělovanja našega; jerbo mu nestaje više sankcije, koje on sam sobom prepisom svojim nemože poděliti, a s druge je strane neće da priznaje. Zato u tako nestalnoj i lunjavoj normi, koje su ugled sami oni pogazili, koji su ju najviše obožavali, te tako je i sama obvezna moć slomljena, a družtveni poredak, koji se takodjer na moralnom temelju osniva, neimade dovoljnoga jamstva. Osim toga koliki mogu doprěti do te učenosti, kad jednim sredstva, drugim vrěme, a tretjim volja oskuděva!

Odtalě, što krěpost kèrštjanska pravila praktičnoga života cèrpi neposredno iz čistoga izvora božjega objavljenja, kojega je čuvarica cèrkva, a jamac sam Bog Isukèrst, neslědi, kao što nam prigovaraju zatočnici racionalizma, da smo se odrekli uma; nismo, nego smo ga podčinili najvišemu umu, objavljenu u naročitih zapovědih božjih. Nadalje krěpost kèrštjanska imade mnogo čvèršćji temelj, nego li znanje světsko. Krěpostan kèrštjanin stoji sa svojimi načeli o životu uzvišen nad světom; on znade svoje dužnosti, kojih je sadèržaj jasan, sila neuprosiva, a prekèršenje bez ikakova izpričanja. S toga mu se i valja neprestano boriti sa světom, negledajuć na množinu protivnikah. Sam stoji proti hiljadam i bori se s onom pouzdanošćju, kojom gleda u licè věčnost vremenu. On po širokom i valovitom moru života ovoga brodi neustrašivo; vesla, jedra i kotve su mu: věra, ufanje i ljubav; staza mu je naznačena i njome jedri preko oštrih hridih i klisurah; sa strane mu se smiju čarobni otoci, puni divote; glas Sirenah dopire mu do ušijuh, da ga obhini; more běsni, te posred svakoga talasa otvara mu se pred očima jaz smèrti, da ga progutne; brod se lomi, pristanište je blizu — al on se nesvratja, to nije put njegov. To je prava krěpost nepromĕnljiva, postojana, nepobitna, neizcèrpiva. U njoj se dostojanstvo čověka najveličanstvenije objavlja i u njoj jedinoj družtvo čověčje za svoje postojanje i postupni razvitak dovoljno poručanstvo imade. Pa ova čudotvorna sila, krěpost kèrštjanska, nije blago ljudih pojedinih, ljubimacah sreće, nego je obćenita baština kèrštjanstva.

Nju dakle polažemo za temelj socijalnomu prevratu, koji se izvesti imade, ili nam još dublje pasti valja; i pitamo ujedno, tko valja, da nam na tom putu prednjači.

Da je domaće i školsko naše odgojenje i najbolje, koja je korist, kad i najbolje odgojena mladića čeka nakon toga dvojakoga

odgojenja, gdě je najprije nad sèrdcem i dušom njegovom možebit bdila nježnost krěpostnih roditeljah a poslě skèrb dobrih učiteljah — koja je velim korist, kad mu poslè toga stupiti valja u onu veliku školu koja se svět zove. Volja je naša na zlo sklona, a u mladeži ta sklonost pretežnija nego li u zrele dobe, pa tim pogibelj veća: načela jošte neukrěpljena a sèrdce od sto silnih strastih obsědnuto. Stroga načela krěposti, s kojih se ozbilnoštju lahkoumnost mlade dobe nemože oprijateljiti, malo po malo město ustupaju načelom svèta, koja su hedonizmom svoga nauka primamljiva i svojom sofistikom silna I tako je ovo klisura, o kojoj se sva netemeljna još sgrada mladjane krěposti gotovo mora skèršiti. Da negovorim o ženskom spolu, reći ću, kako je s mužkimi. Mladić čista nepokvarena sèrdca stupio je iz kuće roditeljske u školu. Recimo, da mu je otac bio pèrvi učitelj krěposti — to učitelj u učioni nastavlja. Svèršivši nauke, ode iz učione sa najboljimi naměrami u svět. Dosada su mu dva čověka govorila, a on jih je slušao; ali sada mu govori svět na hiljade ustah. Tu sve drugo čuje, drugo vidi. Město theoretičkoga umovanja o krěposti sluša on sada milozvučnu pěsan Sirene praktičnoga života, i dok krěpost svojim štovateljem ništa nepruža do duševnoga mira, vidi kako Moloh života obasiplje svoje svakim blagom i otvara im neizcèrpivo vrelo razkošja, koje im to obilnije teče, što su služeć i dvoreć mu revniji. Tud se nadje sa svojimi prijatelji, koji su se već udomili u tom eldoradu; oni ga bratski sretaju, hvale mu se, odgovaraju ga, žale ga, izsměhavaju; to tako danas, tako sutra, dok se čověk neprene, oči si iztare, ter iz sna na javu stupi. Za několiko danah već se s bratjom razgovara, kako je ono bilo, kako je čověk lud u mladosti i. t. d. Te sada daj gizdu, daj kavane, daj plesove, dvornike (Complimentirbuch), Eugena Sue-a! i dobre drugove! a s Bogom učione, roditelji, učitelji, lěpi redu, uměrenosti, čistoto, zdravlje, cèrkvo i nauko! Sad ga nitko više nestiže: šiba je roditeljska slomljena, ugled učiteljev sgažen; on si sam vesla, sam plovi dok nedoplovi. Starost dodje, ter se počimlje tretji čin, a ime mu je ili „zlo okorèlo“ ili „prekasno kajanje.“

Ako je dakle, kao što iz svakdanjega izkustva vidimo, i što mi nitko odreći nemože, tako domaće kao i školsko odgojenje nedostatno, da uzmogne odolěti razvratnomu uplivu života, budnć da upravo u ono doba prestaje, gdě bi strastim mladjanoga sèrdca najviše trebalo snažne ruke, koja bi ih zauzdavala, i mlad čověk tura se na něki način u labirintih života bez niti Ariadnine i bez pouzdana oruža, da se bije s onimi sablastmi, kojega svud čekaju s razvaljenimi ždrěli, da ga progutnu — pita se, da li nije ovdě nuždno, da imade, tko će to odgojenje nastaviti i komu taj zadatak prinadleži?

Nužda je jasna, a taj veliki i lěpi zadatak pripada cèrkvi.

Ona je na to pozvana i samim Bogom utemeljena. To je pravo njezino i dužnost njezina. A sredstva za to imade neizcèrpiva u onom nauku, koji u dvijuh izrěkah sadèržava više, nego li su svi mudraci od početka světa do današnjega dana izmudrovati mogli. U njoj je vrelo istine i vrelo ljubavi, jedno, da svět izvede iz tame neznanstva i laži-znanja na světlo trězne ali nepobitne mudrosti, a drugo, da svět spoji onim svetim vezom bratstva, od koga glede družtva ljudskoga, da i u najvišoj svojoj savèršenosti ništa uzvišenijega ni pomisliti nemože. Nadalje imade sluge svoje i učitelje věčne istine, koji su postavljeni čuvari vinograda gospodnjega.

Da pako cèrkva može priměrno svojim silam i blagotvornije dělovati, oko toga valja da svi složno nastojimo; da ljudi od upliva, dobrim priměrom i uputjivanjem druge privoljavaju, a osobito da se znanost s věrom pomiri, kojoj se i onako na posledku mora povratiti; da nitko nezavidi cèrkvi njen samostalni položaj, koji ju ide, i upliv, koji na sèrdca ljudska imade, nego da se svatko od sèrdca raduje, što nam je sred ovoga groznoga moralnoga razpa ostala barem jedna tvèrdja, s koje se proti světu boj voditi može, ne ubojitim olovom i kèrvoprolitjem, nego prejakim orudjem istine da se obore ti uzidani na pěsku gorostasni bedemi nevěrstva, i što je dignulo oružje proti Bogu, njegovim věčnim zakonom i svemu moralnomu poredku, da se svi, koji vide nesreću i propad naraštaja za naraštajem, te imadu još sèrdce, voljno pomoći bědnomu čověčanstvu, kupe oko one jedine sile, koja nam je kadra pomoći, i da njoj s dužnim pouzdanjem izruče jedino spasonosnu zadaću, koja joj i onako Božjim postavljenjem pripada, da nam ona bude učiteljicom ne samo nauka, nego i života kèrštjanskoga, što nam upravo treba, i o čem u ovaj par spas naš zavisi.

2.

Iz pripovědke: Ima i tomu lěka.

„Huj! huj! huj! Veselo Mitre! došao je i tebi spasov-dan, pokucala sreća jedared i na tvojih vratih, procvale ti ruže i ružmarini na stazi života město stara drača i korova! Mili Bože! Sirotinja je briga velika; dan na dan hrani, poji, oděvaj sebe i svoje, a neimaš odakle; kadgod se zaište, ćuška za uho, a kadgod se dade, rana duboka, a kad se nemože, bol preljuta; — al ni bogatstvo neda spavati; gvozdeni sanduci- i oni dušu težko prititštju; neznaš, kamo ćeš s novcem; izvijaš sve načine, kako da ih poharčiš, pa nikako nemožeš da na kraj dodješ. Srećo, pusta srećo, jel' moguće, da si se i samnom jedared posestrila! Jesi! jesi! — Onaj san nelaže, a da on i laže, sad istinu već nitko u laž nepretvori. Po svem gradu ide od ustijuh do ustijuh: Mitar- a Mitar, to je sada gazda! 33,777. svim je na

jeziku, a děca ga već naizust znadu; tomu se broju sve danas klanja, sve mu se divi; a ja, kad se pokažem na ulici, lete kape i šeširi: sluga ponizan gospodine Mitre, čestitam vašoj milosti, preporučujem se! A ja, kao čověk, koji se u dobru neću da ponesem, velikodušno svakomu odzdravljam i samo izpod oka motrim i měrim prijatelje i neprijatelje, te u sebi odlučujem: ovoga ću pomilovati, a ovomu nikada neću oprostiti. Kono Marko! Evala, prijatelju Mitre! klanjam se, opet je izišlo na tvoje. — Znam, da je izišlo, kono Marko, de pričaj sada! Biti će dobro, kad dodješ: Mitre, ded pet sto, ded hiljadu forintih; premaklo mi se novacah, i tako dalje. Al je Marko opet čověk. — Al' odakle znade svět za moj broj? kako sam ga sretno dobio i kupio, spravio ga u ladicu u deset zamotakah, pa se opet znade. Al da! danas je već sedmi dan, što su vukli, a tolika sreća daleko se čuje. Huj! huj! koliko je samo to? Po svem světu glasati će se, sve će novine pisati o sreći mojoj. Mnogi bogatar, koji je dosad mislio, da je samo njega Bog stvorio, da se u novcu valja a drugi svět preko oka gleda, reći će sada: gledaj ti toga! To će se govoriti u Beču, Parizu, Londonu i svuda, gdě je majdan novcu, a ja ću pod ovim svojim poderanim krovom i ovih masnih čakširah pucketati pèrsti i misliti si: baka momče, kao da ste vi sreću pod zakup uzeli. — Ali da! sutra je slava u mene! toliki gosti, a ja se ništa nebrinem.«

„Ej Kato! pošalji mi po Marka!«

Za čas Marko dodje.

„Brate Marko« reče mu Mitar upèrvši se o jednu nogu i tapkajuć njome, a ruke u džep turivši —« ti znadeš, kako sada stojiš, te ćeš mi rad učiniti ljubav, za koju se možeš stostrukomu uzdarju nadati. S velike sreće metnuo sam se u trošak. Sutra hoću prijatelje svoje da podvorim, neka se vesele sreći mojoj. A něsto sam i kod majstorah naručio, pa hoću i pošteno, kao čověk bogat, da platim. Ded mi dakle do četiri stotine forintah, evo ti pisma na četiri hiljade.«

Marko ga tužno pogleda, al valja, što je počeo, da i izvede, te opet ljubezno i pun udvornosti odgovori:

„Kako da nedadem, brate Mitre; davao sam i prije, a kako da ne sada. No se uztèrpi sutra do podne.«

„Svejedno, dan prije ili kašnje. To sam te hotio moliti, a sada budi mi zdrav!«

Marko mu se pokloni i ode.

„Bože moj, kako se měnjaju vremena!« nastavi Mitar svoj monolog —« čověk ovaj, koji me je prije toliko korio, gèrdio i samo od smiljenja kadkad me iz blata izvlačio, sada mi se evo klanja. O zlato! o blago! ti si car, ti Bog světa ovoga, neklanja se to nitko Mitru, nego sve tebi.«

„Mitre, što ćemo zaklati za sutra?“ propita kroz vrata Kata.

„Bhu, bhu, što ćemo zaklati? — to je pitanje! što ćemo zaklati.“

„Daj!“ prodre se Kata“ to treba znati, ona dva purana ili tele?“

„Kakovo tele sakr. . . . . kolji kravu i gděgod što uhvatiš. Gdě je jedno, tud danas měsec danah može stajati stotina; kolji sve, što ti pod ruku dodje, nežali ništa; to je jedan dan, al vrědi za milion milionah drugih.“

Kata se kriomice nasmije i vrata zalupi; al se za malo opet vrati i najavi stolara Mocla.

„A! drago mi je, drago mi je, majstore Mocle, jeste li već gradili kadgod ormare za novce?“

„Gospodaru . . . ol da reknem, gospodine Mitre, nije nužde bilo, al ako treba, znadem i to.“

Ha ha ha! nužde; kakove nužde, gdě se grade ormari za novce! Pa onda, „ako treba!“ Kako nebi trebalo! Vam netreba za vaših pet grošićah, to znadem; al za dvě stotine hiljadah, velim, dvě stotine hiljadah, mislim da je uvěk trebalo i da će trebati!“

„To je istina, vaše gospodstvo, al to je pèrvi put kod nas, od kako svět stoji.“

„Tako, tako moj Mocle“, pljesne ga rukom po rameuu, „a sada, da vam kažem, kako želim da taj ormar bude. Najbolje, što imade dèrvo orahovo, spolja lěpo na smedje usvětlano; cěli ormar na dvoje razděljen i za svaki preděl posebna vratca; u donjem ovelike ladice uzduž, za krupnu novčurinu i kojekakve papirine; al odozgor tri do četiri reda sve malih, sitnih ladičicah, s tajnim otvorom i zatvorom, da nemože svatko svoga nosa ondě imati. A kad se jedne ladice spreda povade, a ono da za njimi budu opet druge, isto kao i pèrve. Tako mi uredite, a kad bude gotovo, i vi svoje lěpe novce za posao primite, onda ili se odmah otrujte, ili mi se svimi bogovi zakunite, da gradjevine ormara nećete nikomu izdati. Nije šala, gdě je toliki novac, — šta vi mislite?

„Biti ćete služeni, gospodine, a kako ćemo za cěnu?“

„Računajte, kako vam je volja; što stane u jednu ladičicu dukatah, to je vaše.“

„Hvala lěpa, a kada da bude gotovo?“

„Čim prije; ja ću do skora po novce: a kada ih donesem, valja da bude, kamo ću ih spraviti. Vi znate, kako hèrdjava světa danas imade. Ja znadem, da su tu hiljade izbuljile sada oči na mene, kao gladne vrane na mèrcinu, do koje nemogu. Jedni misle, sada će Mitar, zagrabivši jednom i drugom rukom, bacati na sve strane; tud se sad javljaju rodjaci, sve devete peći omela; prijatelji, za koje se prije nikad znalo nije; kèrštjeni, krizmeni i Bog sam znade ka-

kovi ne jošte kumovi, i izvode po najtanjoj kèrvi jedni rodbinstvo, drugi prijateljstvo, a tretji kumova kumstva kumstvo. To su jedni; a ima ih, koji su možda na poslědku pošteniji od pèrvih, te sude: ako li nedodjemo do ništa s dobrim, a mi ćemo silom. To su oni nezvani gosti, od kojih se je zemlja najprije očistiti, pa onda reći moralo: Ajde Mitre po svoje novce. Bog zna! Živ otići, a mèrtav doći!«

„Mèrtav doći — kako to govorite?«

„Šuti nebore, to udara na bogatstvo; kod ovolika novca može čověk ludo govoriti, pače i budalom obstati. Novac i ludost, to su dva druga, koja se dobro slažu. Misliš li, da gdě je pun sanduk, da ondě nemože biti prazna glava! Pače sreća u čověka luda, to ti je obično znak puna sanduka. Koliki bi po onom, što je sam sobom vrědan, već odavna bio lipsao; al mu je ruka zlatna, pa je sav zlatan; tèrbuh pustio i podvoljak oběsio, dok se je mnoga čestita duša, koja sja dobrotom, a ne zlatom, usukala kakono pritka o pasulju. Tako je na světu, šta ćemo; jedan vara onim, što nije, a drugomu se neda da pokaže ono, što je. Zato, rekavši sve u kratko, uz blago netraži pameti i ako danas sutra čuješ i ludih stvarih od mene, a ono valja da misliš, da ima patenat i na ludost, a to je bogatstvo.«

„Vi mudro govorite, gospodine Mitre, kano da knjige pišete.«

„I gore mi je bilo — pa sada mogu da govorim. Medjutim, ja imadem još malo posla, drugih naručbinah; a vi se brinite, da ormar skoro sgotovite.«

„Biti će. — Vaš sluga!«

„Jest — sluga. Da ste mi zdravo!«

„Mitre! kolar već odavno čeka« vikne Kata.

Neka čeka — i ja sam něgda tako čekao. Lěpo ti je biti velikim gospodinom ili bogatim čověkom — što je naposlědku svejedno. Tud možeš sav svět za nos da vučeš, a on ti se opet mora klanjati. Kada sam ja někoč dolazio velikoj gospodi: sluga pred vrati, deset satih pred podne; — „molim vas, bi li mogao biti s milostivnim gospodinom« — Baš se oblači, pričekajte malo.« — Jedanaest satih. „Molim vas — — —« „sada baš uzimaju ručak njihova milost.« — Dvanaest satih. „Molim vas — —« „vidite, da imade gospode, koja su prečja; dojdite sutra.« Tako sutra, tako prekosutra i tako uvěk. Čekaj kolaru! ali ajde.« —

„Unidjite.“

„Na vašu zapověd —«

„Imadete li gotovih karucah po najnovijem ukusu?«

„Cěna?«

„O tom nije razgovor, nego imadete li gotovih karucah po najnovijem ukusu?«

„Gotovih neimam, ali ako zapovědate —«

„Jest, zapovědam; karuce sa četiri sědala pod krovom, da se može i najveći čověk pružiti, kako mu volja; za četiri konja; sve od čista gvoždja, što od gvoždja bit imade; na zeleno oličene sa gèrbom — — e! to ćemo poslě.“

„Biti ćete služeni; doklě?“

„Za dvě nedělje danah najposlě. Da ste mi zdravo!“

Na isti način primi to popodne još několiko majstorah i umětnikah gradskih, medju kojimi poslědnji bijaše čifut Kafteles, kod koga naruči dekoraciju za sutrašnji oběd, — prešan posao, na koji valja da se potroši sva noć, al za dobre novce.

Tako se nagospodovavši to popodne i večer, izjede po običaju malo cèrna kruha i suha sira te izpuhujuć se, kao da se je najeo samih gnjetelovah i napio šampanjskoga vina, legne pod onaj svoj otèrcani pokrovac i stane sanjati o salonih, audiencijah, equipažah i drugom gospodstvu, što si ga je u glavu upilio.

LX.

Dr. Franjo Rački

rodio se je g. 1828 u Fužini u Hèrvatskoj; sada je kanonik kod sv. Jerolima u Rimu.

Napisao je više većih sastavakah, većinom historičkoga sadèržaja, koji su raztrešeni po raznih listovih. Izdao je: Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apoštolov. Svezak I. U Zagrebu 1857. (II. svezak pod tiskom.)

Životopis Tome arcidjakona splětskoga i domaćega pověstnika.

Ni u toli ozloglašenom od někih nadri-mudracah srednjem věku neoskuděvaše našemu narodu brižljivih muževah, koji su revno bilježili njegove zgode i nezgode, toli na cèrkvenom, koli na dèržavnom polju.

U kiti ovih za naš narod zaslužnih otačbenikah pèrvo město zauzimlje naš Toma.

Rodi se u Splětu god. 1200, kô što se vidi iz njegova vlastita očitovanja. Koga je plemena bio, nije nam poznato; nu ako promotrimo njegovo odgojenje i tečaj života, smijemo reći, da je potekao iz odlične obitelji.

Za dětinstva Tomina nastadoše veliki nemiri u Dalmaciji. Po-

krajina ova, podneblja toli blaga, a svojim položajem tèrgovini toli prijazna, bijaše od nĕgda napastovana od Mlĕtčanah, Englezah srednjega vĕka. Oni zadirkivahu u nju sad na ovaj, sad na onaj način, dok se nisu ondĕ udomili i pretvorili kukavnu Dalmaciju u skladište svoje robe i sĕminište svojih vojakah. Koncem dvanaestoga stolĕtja opiraše se otoj težnji Mlĕtčanah najviše mogući Zadar; zato planuše Mlĕtčani osvetom. Prigoda im se pruži, kad se je na poziv Innocenca III. zapad oružja latio, da oslobodi svetu zemlju od Muhamedanacah. Slĕpi ali lukavi dužda Hinko Dandulo „dei gratia Venecie, Dalmacie, atque Chroacie Dux,“ posluživ se smetnjom križarah, nemogavših izplatiti Mlĕtčanom pogodjene brodarine za poslĕdnji prevoz u iztok, povede god. 1203. svu vojenu silu iz Mlĕtakah pred Zadar, te ga napokon na svečani gradu dan sv. Krisogona osvoji i opustoši. Da u buduće Zadar nebude Mlĕtčanom pèrkosio: „razoriše sve zidine i kule na okolo; a u nutri sve kuće, ostavivši samo cèrkve čitave.“

Poslĕ te pakosti, odjadri sva sila put iztoka i tude osvoji Carigrad i utemelji zapadno-byzantinsko carstvo. Razpèršeni Zadrani počmu se sakupljivati i obitavališta si opet graditi, osvetjujući se ujedno i Mlĕtčanom gdĕ su samo mogli. Splĕtski nadbiskup Bernardo, rodom Peružac, podje im na ruku, poslavši im u pomoć deset kajetankih galijah, koje je izplatio novcem kraljevskim, dignutim kod vranskih cèrkvenjakah. Nu baš radi toga navale Mlĕtčani po sklopljenu sa Zadrani miru s nĕkoliko ladjah u splĕtski zalĕv, i tu razore na otoku Vranici grad biskupski s kulom.

Kako je korio ova nasilja Innocenc? koliko su ona pobunila Dalmatince, kako dĕlovala na dĕtinsko sèrdce našega Tome?

Bernardo bijaše nĕgda Benediktinac, vèrlo učen muž; do 30 godinah učaše u Bolonji bogoslovne i pravničke nauke; imaše veliku knjižnicu; odlikovaše se ne samo kano praktički muž, šiljan često kano poklisar k ugarskomu dvoru, nego i kano govornik i apologetički pisac. — Nećemo se prevariti, ako uzmemo, da je Bernardo znatno dĕlovao na Tomu i njegove roditelje, tako da je Toma bio poslan na visoke učione u Bolonju, kamo su na nauke hodili imućniji mladići dalmatinski.

Bolonjsko sveučilište, najstarije uza sestru svoju parižku, slovilo je ono doba velikom učenosti, osobito u pravoslovnoj struci. Tudĕ bijaše stečište svih učenih glavah, med kojimi su se odlikovali kano kanoniste po prilici za našega Tome: Rufin, Ivan Faventinac, poznat pod imenom „Summus Canonista“, Tancred, koji se je proslavio svojim dĕlom: „Ordo iudicialis“, Ivan Nĕmac (Teutonicus), Raymund de Pena forte. Ovi muževi i njihovi sudruzi dadoše svojom učenoštju pravac ne samo cèrkvenomu, već i dèržavnomu životu za više stolĕtjah. Načela,

njimi zastupana, budu po svoj Europi oživotvorena od njihovih učenikah, uzvišenih na najviše časti i službe.

U takovu gradu skupljaše si naš Toma kakvih sedam godinah, poput brižljive pčelice, koristno znanje. Tu stavi on jamačno temelj onomu stalnomu značaju, kojim se je kašnje odlikovao.

Naš Toma bijaše u Boloniji svědokom zgode, koja je u njegovu strogost, kašnje mu često spočitavanu, nemalo utěcala, i koju je on kano jednu izmed glavnih u svom životu ovako zabilježio: „Iste godine na veliku gospu (15. kolovoza 1220) bivši u naucih u Boloniji, viděh sv. Franju propovědati na ulici pred javnom palatom, kamo se je sav skoro grad sgèrnuo. Početak pako njegova govora bijaše: angjeli, ljudi i vrazi. O tih trih razumnih dusih govoraše toli dobro i razgovětno, da su se mnogi pritomni učenjaci čudili nad govorom neuka inače čověka. Nu govor njegov dolikovaše više besědećemu nego li propovědajućemu; a u govoru směraše samo na to, da ugasi neprijateljstva, a obnovi saveze mira. Prosta mu bijaše haljina, osoba prezirljiva a gèrd obraz; nu njegovim rěčim poděli Bog toliki uspěh, da se je pomirilo mnogo plemenitih obiteljih, med kojimi su stara neprijateljstva porodila dosta kèrviprolitja. Ljudi ga tako štovahu, da su muževi i žene jatomice vèrvili, samo da se dotaknu okrajakah njegove haljine, ili da uzmu něšto od kèrpah njegovih. Toliko o tom čudnovatom pojavu trinaestoga stolětja; o tom angjelu mira naprama vratolomnim vitezom i ratoborcem.

Znanoštju i krěpoštju obogatjen i nakitjen věrovatno doktorskom čaštju, vrati se Toma u najlěpšoj dobi oko god. 1223 u svoj zavičaj, da mu posveti stečeno u tudjinstvu znanje i izkustvo. U svom rodnom městu postane najprije bilježnikom, važnim za tada organom. Zbog stečenih u tom zvanju zaslugah učini ga kaptol i ostalo svetjenstvo jednoglasno arcidjakonom poslě smèrti Catalda (god. 1230). S tom čaštju bijaše velika vlast skopčana; arcidjakoni bijahu vazda uz biskupa kano savětnici, a za njegova odsutja upravljahu istom biskupijom, rad česa se zvahu „oculi Episcopi;“ oni rěšavahu sve razpre nižega svetjenstva u pèrvom prizivu; putovahu po biskupiji, a često dèržahu i skupštine; bez njihove svědočbe nemogaše nitko steći nadarbine. S toga se podělivaše ta čast sposobnim mužem bez razlike dobe. Nije indi za čudo, što je i našemu Tomi, mužu jedva od 30 godinah, u dio pala. Sposobnosti, kojimi je bio nadaren, on sám, kao što mislimo dosta čedno, ovako opisa: „Arcidjakon bijaše dovoljnom znanoštju obskèrbljen; u izvèršivanju svoje dužnosti polag možnosti dosta brižljiv i revan; ljubitelj pravice a mèrzitelj zlobe; te vèrlo revnovaše, da se ovèršuju sveti propisi, i da vladaju božje naredbe u svih cèrkvenih poslovih. Kao što se vidi, Toma se htěde datom si vlaštju poslužiti na korist cèrkve i domovine; ali upravo, kao što često na světu biva, revnost nje-

gova nadje velik odpor i to, što bi se imalo najmanje očekivati, u samoga nadbiskupa Guncella.

Guncel bijaše visokoga roda ugarski klerik; preporukom bana Gyule i Petra splětskoga djakona bi naimenovan g. 1219 ili početkom 1220 nadbiskupom splětskim. Kao što se vidi iz čitava biskupovanja Guncelova, bijaše on više za kakovo veličanstvo i boljarsku zalihost, nego li za dostojno i směrno nošenje štapa pastirskoga; njemu manjkaše valjano znanje, dobra volja i krěpka odvažnost; u njegovih očijuh više stojahu podli puzitelji, nego li iskreni savětnici. Odatle toliki odpor proti Tomi, s kojega se značajem da kako nije mogao sljubiti. Zato ga nehtěde odmah potvèrditi arcidjakonom; napokon zadovolji javnomu zahtěvu, te ga sám naměsti.

Nije dakle za čudo, što se je vatra porodila, kad su se dva toli odporna značaja sukobila. Razkošnici, koje je strogost Bernardova bila poplašila, opet podigoše glavu; Toma po dužnosti svojoj nastojaše, da ih ukori i kazni, nu oni se utekoše k nadbiskupu, koji se nije podufao na nje udariti. Patareni, koje je Bernardo toli strogo suzbijao, postadoše sada směliji; Guncel neimaše toliko odvažnosti, da ih obrati ili kazni. Nevaljani svetjenici, kojim je strogost i revnost arcidjakonova bila tèrn u oku, osmicahu se oko nadbiskupa te ga predobiše na svoju ruku. Na ove opasne savětnike, na taj nered upozorni Toma svoga nabiskupa. Medjutim bijaše i takovih, koji su odobravali postupanje Tomino; koji su revnost njegovu u ovèršivanju cèrkvenih naredbah podupirali, koji su čvèrsto uz njega prionuli. Tim načinom postadoše dvě odporne stranke; da u javno neprijateljstvo planu, nebijaše još čelovodje Tominim odpornikom. Nu malo kašnje nadju ga u novo naimenovanom nadpopu Petru Muriču. Taj smutljivac i nemirnjak poče javno gèrditi Arcidjakona, te mu podje za rukom predobiti sve proste i nepametne; postaviv im se zatim na čelo i odrekav dužnu pokornost Arcidjakonu, zahtěvaše, da ga kano svoga glavara štuju, i tako se porodi gèrdo razkolje u kaptolu. Nadbiskup pako, komu se bijaše oprěti buknuloj razpri, i med svojom děcom obnoviti bratinsku ljubav, poče štititi nadpopovu stranku, a tištiti cělom svojom vlaštju Tominu; radje bo nesložne viděvaše svoje kanonike nego li složne. Petrova smělost zatim tamo dopre, da je Guncella sklonuo, da Tomi vlast oduzme, pače da ga izobći; da se pako razjari proti njemu i puk „učini pozatvarati sve cèrkve u Splětu.“ Sad dodje do borbe medju obě stranke. Medjutim Toma, da se ugne pogibelji i da toliko zla na jednom uništi, te vrati mir i slogu svomu zavičaju, podje sa četiri oddana si kanonika k papi Gèrguru IX. u Perugiu, gdě se je tada papa bavio, što su se u Rimu zgodile pobune. Misleći uništiti svojom prisutnoštju sve naměre Tomine, dade se uzastopce za njim na put i Guncel sa svojimi kanonici, med kojimi je bio i rečeni Petar, svi oboružani svědočbami proti

Tomi, kako da ga pogutnu! Papa sažaliv Tomu, odluči kardinala Otta, da razvidi razpru. Prestrašiv se nadbiskup nastojaše sada Arcidjakona predobiti si laskavimi rečmi; nu ovaj znajući, da on po vremenu měnja rěči i obraz, „htěde da se stvar sudbeno rěši. Otto vidivsi, odklě zloba proti Tomi dolazi, strogo ukori nadbiskupa, što puštja nicati toliku pakost u splětskoj cèrkvi.“ Na predlog kardinalov, da se izmire pred izrekom sudbenom, rado pristane krivac Guncel, te se sa svojom strankom zlovoljan kući vrati. Otto potvèrdi Tomu u arcidjakoniji, a Guncelu u pismu strogo zabrani, da netèrpi nikakva kovarstva proti njemu. Kad se je pogibeljna ova razmirica tim putem izjednačila, „dodje poklisar od Treguana, biskupa trogirskoga, Nikole hvarskoga i od dva druga,“ koji su kod pape Guncela tužili a Arcidjakona branili. Premda je bio uprošen, nehtěde Tomo ponoviti parnice, da neponovi starih ranah; nu vrati se iste godine 1234 u Splět, zadovoljan tim, što mu je nevinost i kod najvišega sudišta priznana.

U Splětu bijaše tada veliko komešanje, te povuče u svoj vèrtlog i Tomu, koji se nije mogao oprěti pozivu sugradjanah. Buduć da je Splět tada na stranke bio razcěpkan, nemogahu se ni njegovi načelnici na kormilu dugo odèržati, koji su često pred očima imali više svoju korist, nego obće dobro. Tim načinom bude za 10 godinah (1227—37) dva puta prognan i dva puta opet vratjen svojoj časti Gèrgur knez bribirski (Šubić); a s Domaldom dogodi se to isto tri puta; napokon (1237.) povisi něka stranka Marka, Gèrgurova sina. Uz takovu borbu bijaše grad u najgorem stanju; u njem bo vladaše tolika nesloga, da nije bilo nikoga, koji nebi uz ovu ili onu stranku prionuo: roditelji se tada poplašiše za svoju děcu, za imetak, pače i za svoj život; svikolici bijahu u takovoj pogibelji, da je cělomu gradjanstvu propast prětila.“ U takovoj pobuni i neslozi domaćih velikašah, gdě se je imalo tražiti lěka? kao što slavenska pověstnica često odgovara: u tudjinstvu. Gradjanstvo zače ovu pomisao; novo uvedeni Franjevci podupirahu ju i podpaljivahu svojom rěčitoštju, a naš ju Toma oživotvori. On opazi, da domaći velmože dotlě neće prestati boriti se za vladu, dok jedan izmed njih bude na kormilu. S toga on „sazvav svetjenstvo, često nagovaraše puk s mnogo razlogah, da se neće grad u dobar red metnuti, izvan ako bude vladao Latinac; na što svi pristadoše.“ Tada posla gradjanstvo Tomu i Miku Madića u Jakin, opunovlastivši ih, da ondě podestu („potestas,“ podestà) potraže. Oni doista odgovoriše pověrenju sagradjanah. Gargan de Arscidis novi podestà, tek što je primio vladu grada u ruke, „nastojaše sve umiriti, sklopljeni mir uzdèržati, oprěti se jogunastim, a mirovne štititi kano děcu; na taj način grad u kratko vrěme kano iz někakve tmine dodje na světlo;“ on sklopi takodjer mir s Trogirani, koji su često plěnili splětsko okružje.

Jedva se bijaše mir povratio, kad strahoviti glasovi o prodrěvših u Rusiju Tatarih kosnuše Europom i poněšto umirenim Splětom. Glasove ote još više potamni pomèrčaj sunca i repata zvězda, što je neuka prostota kao cèrnu kob smatrala. Ni glasovi ni slutnja ova neběše věndar bez temelja. Tatari bo pod svojim Batu-kanom navale u Ugarsku, kod Šaja potoka potuku ugarsku vojsku, gdě je sám Koloman brat kraljev i nadbiskup Ugrin pogibeljno ranjen (1241.); kralj Bela IV. „s malom pratnjom uteče u Austriju“, a odatlě malo kašnje „preko Drave“ u Zagreb. Tatari razvale Peštu, Stolni Biograd i ostale gradove; opustoše Ugarsku, te krenu preko Drave. Bela bijaše naprěd poslao suprugu si Mariju, sa dvogodišnjim sinom Stěpanom u Dalmaciju, i oni odsědnu u Klišu; premda su ih velmože s Garganom u Splět pozvali. Sad dodje i Bela u Splět sa mnogo velikašah, med kojimi běše: Stěpan biskup zagrebački, Stěpan vacovski, Bartol pečuški, ban Dionisij, Vladislav nadvornik. . . Malo zatim podje kralj u Trogir, odkle mu je preče utočište bilo do bližnjih ostèrvah. Koliki strah nezavlada cělom Dalmacijom i gradom Splětom, kad su se pod njim pojavili čoperi tatarski! kad su udarili na Kliš a malo zatim na Trogir! Gradjanom poruči tatarski vodja Gajdan („Caydany“) u slavenskom jeziku: „Ovo vam veli gospodar Gajdan, vodja nepobědive vojske: nemojte se činiti krivci tudje kèrvi, već predajte neprijatelje u naše ruke, da se radi njih vam neosvetimo i da ludo nepoginete.“ Bela bijaše medjuto utekô sa svojom obitelju na obližnje otoke, najprije: na Braču, a kašnje na Osor. Pošto su se tatarski nasèrtaji razbili o hrabrosti Dalmatinacah, kojimi su prednjačili knezovi Šubići, Lapsanovići (kašnje Oršići), Prodani i Butki; pošto su bratja Hèrvati pod Frankopanom, Kačići i Nelepići u isto vrěme glavnu vojsku tatarsku pod Batu-Kanom na jelenskom polju hametom potukli: bude sav zapad, bude Hèrvatska i Dalmacija oslóbodjena od ovih strahovitih divljakah. Gajdan krene sa zaostalom vojskom koncem ožujka g. 1242 preko Bosne i Sèrbske u Bugarsku, označivajući svoje stope kèrvlju i pustošem.

Da je u svih ovih užasnih zgodah naš Toma učestvovao, ne smijemo posumnjati; pošto ga je već sama čast, koju je u Splětu obnašao, kano i savez njegov s glavarom grada na to nukao, da bude otačbini svojoj u tolikoj pogibelji u pomoć toli savětom koli dělom.

Dva měseca poslě ove velike katastrofe umre nakon 12. godišnjega biskupovanja „starac“ Guncel. Najviše nagovaranjem „ali čednim i razboritim“ pomenutoga Gargana izabra si sakupljen kaptol i svetjenstvo za nadbiskupa Stěpana biskupa zagrebačkoga, „koji se je uprav tada desio u Splětu;“ kao što je i kraljica s pratnjom ostala u Klišu tja do konca měseca rujna. Buduć da za tada

nebijaše pape poslě smèrti (21. kolovoza 1241) Gergura IX., i njegova za kratko (sa mo 18 danah) naslědnika Celestina IV., koji bi ga bio potvèrdio za primasa hèrvatsko-dalmatinskoga, zato praznovaše duže vremena nadbiskupska stolica.

U to vrěme morade Toma opet jednu žuhku čašu izpiti. Umoljen s kaptolom, da izabiranje opata u monastiru sv. Stěpana rukovodi, podje onamo, te potvèrdi jednoglasno izabranoga Leonarda. Jedva se to razglasi po gradu, kad al eto poče puk vikati i tužiti se, da je povrědjeno pravo gradjanstva i poglavarstva, komu pripada potvèrditi opata. Na čelo nezadovoljnikah metne se sam glavar, Garganov naslědnik, Ivan „knez kèrčki“ (Frankopan). „Mnogi nenavistnici Arcidjakona radovahu se, što im se je pružila prigoda, da mu se osvete.“ Na jednom „nesmotreni mladić (Ivan), okružen běsnom četom, prodre u samostan, razbivši silom vrata. Tudě su děca, starci i mladići mahnito uzbunjeni, neotesano bučeći. Pěne se usta, dižu se grudi jedom razpaljene. Razuzdavši svoj gnjev navale na kanonike, něke potuku; a navlaš na Arcidjakona udare, razkidaju mu haljinu; po samostanskih stanicah traže Leonarda“; prisile ga odreći se časti, a na njegovo město izaberu Bizancija, koji je imao istom doći iz Pulje. Zgoda ova, koja nam predstavlja značaj one dobe u malom, pada na početak god. 1243.

U lipnju iste godine stupi na stolicu rimsku Innocenc IV. Malo zatim obrati se na njega pomenuti Stěpan, da ga potvèrdi za splětskoga nadbiskupa; ali papa nehtěde primiti priklopljenih „uvětah“; (valjda ga moljaše, da mu ostavi takodje zagrebačku stolicu): zato se Stěpan „zahvali Splětu na izboru, davajući slobodu drugoga izbirati.“

Malo zatim „sakupi se kaptol i svetjenstvo gradsko kod nadbiskupske palate; i sbor sabravši se, běše pozvani Franjevci i Dominikovci; i poče se raditi o naimenovanju biskupa. Dodje i podestà s pukom utiskajući se; scěnjahu bo, da se bez njihova upliva ništa pametna učiniti nemože.“ I tudě bi bilo došlo do inata, da ih neutiši razboriti nadpop Prodan. Da se prepreči svaki nemir, odlučena su tri zaufana kanonika, „kojim je pod prisegom naloženo, da iztraže glasove svih 20 kanonikah, da ih zabilježe, i zatim javno u skupštini proglase.“ Tako i bude. Naš Toma bude jednoglasno nadbiskupom imenovan; pošto tri kanonika nehtědoše glasovati, a samo jedan ujedno s Tomom glasovaše za trogirskoga biskupa. Toma „se čudjaše, što ga sudruzi na toliko štuju, i tolike časti dostojnim scěne. On im se zahvali; nu neimajući nakane primiti ove časti, reče: da za sada na izbor niti privoljuje niti neprivoljuje.“ Bilo je dakako i takovih, kojim je taj izbor bio tèrn u oku; takovi podpaljivahu narod proti njemu, pače zahtěvahu, „da odustane od naimenovanja.“ Na čelu im stajaše svetjenik Foško; prodèrvši dakle

u četvèrtak poslě vodokèrštja 1244. u cèrkvu oboružani, zahtěvahu da se izbor ponovi. „Tada Arcidjakon bojeći se, da se bezočna smionost nenavisti neizoběsti na toliko, da tvèrdokornici, padnuvši u ponor bezufanja, nebi se navèrnuli na koju skrajnu opačinu: popusti im po želji, i tad odoše zadovoljni. Tako bude, da su privolěli na izbor Treguana biskupa trogirskoga; ne kano da bi ga rado imali za nadbiskupa, mèrzeći i njega i sve Trogirane, nu da se Naddjakon izključi iz svakoga prava, i da se těše o poběd i nad svetjenstvom.“

Koliko opet gorkosti neporodi revnost za slobodu cèrkve našemu Tomi! Cèrkva ipak splětska uze ga iz harnosti u zapisnik svojih vèrhovnih pastirah.

Něšto kašnje iste još godine zaběsni kèrvavi rat med Splětom i Trogirom, u kom pèrvi do tri puta bude žestoko potučen. Nemogavši Trogiranom odolěti, pozovu Splětjani u pomoć Ninoslava, inače „Matěja“ imenom, „velikoga bana bosanskoga“, te ga imenuju svojim „knezom“; on udari sa Splětjani na okolicu trogirsku, te sve opustoši; zatim se vrati u Bosnu, ostaviv Splětjanom za vladara svojtu svoga Rizarda, rodom Kalabreza. Trogirani se obrate na ugarskoga kralja Belu; a Bela naloži Dionisu, hèrvatskomu banu, da ih osveti, i još drugu vojsku pošalje na Ninoslava. Uplašeni Splětjani nastojahu utažiti sèrditost kraljevu. Bela ih „umoli, da si izaberu za nadbiskupa Ugrina, čazmanskoga predstavnika, koji će svojim plemenom i znanoštju proslaviti splětsku cèrkvu, a grad svojim savětom iztèrgnuti iz mnogih smetnjah.“ Na to zahtěvahu gradjani od Arcidjakona i kaptola, da se odmah biskup izabira. Arcidjakon, poznajući preuzetnost Ugrinovu, opiraše se veleći: „da se izbor ima činiti ne naglo i bukom světovnjakah; već zrelim razsudjivanjem po svetjenstvu i redovničtvu.“ Toma, kô što se vidi, htěde, da se cèrkveni propisi ovèršuju bez svakoga obzira na osobu.

Medjuto dodje Dionis s vojskom hèrvatskom Trogiranom u pomoć; u sèrpnju se zametne boj u splětskom predgradju; neprijatelj popali do 500 zgradah, te prisili gradjane na mir s tim uvětom: „da plate 600 markah srebra i da izruče u zalog šest velmožkih sinovah.“ Splětjani se nadahu lěku za taj grozni udarac od Ugrina; s toga moljahu Tomu, „da pristane na njegov izbor, i da se po njega pošalje.“ Toma, znajući, da je izbor nevaljan, pošto je samo několičina od njih sastavila izbornu listinu, te ju potajno zapečatila kaptolskim pečatom: jedva tada pristade, kad su krivci izpověd ili „da su sagrěšili proti Bogu i duši.“

Da se Splět jednom umiri, podje Toma proti vlastitomu osvědočenju s Ivanom Vidalićem („Vitalis“) u Ugarsku, da izjavi Beli izbor Ugrina. Kralj nadari ljubimca svoga kneževskom čaštju grada Splěta, kano i někimi otoci „i drugim blagom“; za njegovu korist

sdruži s cèrkvom splětskom „županiju cetinjsku, sa šumami, livadami, mlini, ribarenjem i sa svimi pripadci.“ Tim načinom oduzè kralj gradu Splětu pravo, izbirati si svoga kneza ili načelnika. Ove i tim slične poslědice tudjega zamašaja vidjaše dobro Toma; ali kako da se opre, kad je něka stranka sugradjanah sama u ponor hèrlila?

Na prolětje god. 1245 dodje Bela s Ugrinom u Dalmaciju. Baveći se u Vrani, oslobodi sve u poslědnjem ratu zarobljene Splětjane, uzev od grada 5000 libarah globe. Oko uskèrsa dodje Ugrin u Splět „s mnogobrojnim konjaničtvom i pratnjom.“ Značaj i život novoimenovanoga opisa naš Toma ovako: „Ponosio se je svojim plemstvom; neizkusan mladac težio za sjajnoštju: radi tělesne višine i lěpa obraza, kojim se je odlikovao, vèrlo se je visoko cěnio. Sav udubljen u světske poslove, smatraše cèrkvene kano suvišne i od manje cěne; napokon světskoj zalihosti sav podan, nije si želio družtva mudracah i duhovnikah; nu radovao se okolo sebe gledati čete oružanikah.“ Zato se Toma na toliko opiraše ovomu izboru; jer dobro poznavaše nagnutje Ugrinovo, kojim je više dolikovao kakovu velmoži, nego skromnu pastiru. Buduć da mu obilati prem dohodci nisu bili dosta, poče Ugrin suztezati i ograničivati dohodke redovnikah i kaptola. Šta se poslědnjega tiče: opiraše se Arcidjakon sa svojimi sudruzi, „zato si prisvoji nadbiskup proti običaju svih predšastnikah onaj dio cèrkvenih dohodakah, koji je bio opreděljen za siromahe.“ Tim načinom postade „svim dosadan; s toga bijahu i gradjani s njim, i on s gradjani zlovoljan.“ To će biti takodjer razlog, zašto ga je Innocenc IV. jedva nakon dvě godine i pol potvèrdio; tada bude dne 21. listopada 1247. u cèrkvi sv. Dujma posvetjen po biskupih: Treguanu trogirskom, Nikoli hvarskom, Pilipu senjskom i Bartolu skradinskom. Po nadbiskupski plašt posla senjskoga biskupa u Lyon k papi, kojom je prilikom imao Pilip osvědočiti Innocenca o potrebi glagoljske liturgije u Hèrvatskoj i Dalmaciji; stoga ju Papa potvèrdi svečano u poslanici, upravljenoj slědeće godine (1248) „na biskupa senjskoga.“ Čaštju svojom nije se dugo služio: jer preminu dne 27. studenoga 1248.

S njegovim naslědnikom nadbiskupom Rogerom „mužem dosta brižljivim“ bijaše Toma u dobru sporazumljenju. I on bijaše u mnogom obziru mučenik one dobe kano i Toma. Zarobljen u Ugarskoj od Tatarah, proživi med njimi kano pogèrdjen i ubog sluga do dvě godine. Oslobodjen napisa svoje patnje i patnje čitavoga kèrštjanstva. On obderžavaše strogo cèrkvene zakone; rimskoj stolici oddan kano i Toma imaše obćenje samo s onimi, koji su s njom u savezu bili; kao što se je vidělo, kad je na mlětačkih ladjah u Splět došao Konrad, sin Friderika II., koncem god. 1251. Buduć da je Konrad od Innocenca bio izobćen, povuče se nadbiskup njedno s Tomom i s kaptolom u obližnja sela, da se s njim nedotiče.

Još iste godine dodje u Dalmaciju kralj Bela i prebivaše kod sv. Petra u Klobuku, gdě je takodjer potvèrdio povlastice knezom Šubićem, Šibeničanom i Trogiranom. „Poslě několiko godinah“ (věrovatno 1264) dovede kraljica Marija svoga sina Belu, koga je bio kralj otac naimenovao banom Hèrvatske i Dalmacije, s velikom vojskom i pratnjom u Dalmaciju, da ga ondě svečano naměsti. Ona odsědne najprije u Kninu. Dogodi se pako, da su něki od ugarske posade u Klišu robili oko Splěta, na što su něki Splětski mladići na nje navalili i dvojicu ubili. Kraljica odluči osvetiti dužnu kèrv. Ni isti starina Roger na čelu poslaničtva gradskoga nemogaše utišiti ponosite gèrkinje. Splětjani odbiju sretno nasèrtaj ugarske vojske; prevarom im věndar pade několiko uglednih gradjanah u robstvo, koji su odvedeni najprije u Kliš zatim u Knin.

Tudě opet bude izkusni Toma posrednikom med svojim zavičajem i uvrědjenim veličanstvom. Poslě kraljičina povratka podje Toma s Marinom u Ugarsku. On moljaše u ime sugradjanah svojih kralja, da pusti na slobodu zarobljenike. Bela zahtěvaše za jamstvo 26 uglednijih Splětjanah. Naš Toma branijaše bez obzira prava svoga zavičaja; s toga, pozivajuć se na „povlastice“ poděljene gradu „od pèrvašnjih kraljevah“: nehtěde na zahtěv privoliti, već se kući vrati. Medjutim bijaše ipak taj uspěh njegova poslanstva, da je Bela poslao u Splět na dogovor Bana Rolanda, s kojim su se naravnali tako, da si kralj izabere dvanaest Splětjanah za jamstvo; na što je odpustio zarobljenike. Kada su slědeće godine kralj i kraljica prispěli u Bihač: opet podje naš Toma onamo da im „dvanaest mladićah“ izruči.

Slědeće godine, 1266., dne 14. travnja preminu nadbiskup Roger. Pošto je oporuku bio učinio takodjer vèrhu imetka za biskupovanja stečena: i tomu nezakonitomu činu opiraše se u svojoj revnosti naš Toma.

Nu nije se dugo borio za svetost cèrkvenih i dèržavnih zakonah. Něsto starost, něsto silni poslovi, kojimi je vazda bio obtèršen, dovedu ga do razkrižja věčnosti, u koju se prestavi na 8. svibnja god. 1268. Pokopaše ga u cèrkvi sv. Franje, koga je vlastima očima vidio i stope mu slědio.

Pravedan, mudar, pošten, strog, živio je Toma više za sugradjane nego li za svoje naměre. Do častih nebijaše mu mnogo stalo; pače ostavi ih, čim su mu se učinile pogibeljne obćemu miru. Ako bi mu htěli što spočitati, to bi bila njegova velika revnost, uzvišena gorljivost za sve ono, što je kadro pravo blagostanje osnovati. Nu tko da je bez ljage? tko da se čudi skrajnosti, u koju su često ugreznule mudre glave, povučene silom skrajnih okolnostih svoje dobe. Ono doba nebijaše žalibože u Dalmaciji starih Dalmatinacah. Med sobom nesložni, nenavistni, bratinskom kèrvlju opèrljani, često

precěnjivahu svoje sile, a često se nadahu spasu od inostrana světa, koji ih nije poznavao, niti ih je htio poznavati. Ako s našega gledišta nenalazimo u Tomi onakova domoljuba, kakova si rado predstavljamo, krivnja je u trinaestom stolětju, u njegovu odgojenju na talijanskom sveučilištu. Zasluga mu věndar ostaje, što je pobilježio znamenitije zgode svoje dobe toli glede Dalmacije koli glede Europe, kojimi nas uvadja na pozorište onoga za naš narod toli znamenitoga nu zamèršenoga věka; i ta ga zasluga ide, što je pobilježio iz prošlih vremenah něka zèrnca slave dalmatinsko-hèrvatske, u koje su se mogli ugledati izrodili sinovi one dobe, koji su moć i hrabrost svoju iztrošili na tudjem žèrtveniku.

Poveća pověstnica Tome arcidjakona, koja se nalazi u Rimu u tri prepisa, i od koje je u XVI. stolětju slavni modruški biskup Šimun Kožičić prepis imao, još do danas nije tiskana. Od kratje, sastojeće iz LXI. glave, imademo više izdanjah. Obě su pisane u latinskom jeziku srednjega věka. Ako hoćemo Tominu pověstnicu kritički suditi: treba nam se prestaviti u ono doba; svakako iskrenost i istina, što je glavno u pověstnici, iz nje viri; a za hèrvatskoga pověstnika biti će od znatne vrědnosti.

LXI.

Luka Botić

rodio se je u Splětu g. 1830; sada je aktuar i kasnar kod djakovačkoga vlastelinstva.

Izpěvao je pěsan: Pobratimstvo, i još druge pěsni.

Iz Pobratimstva.

Pěvanje I.

Bože mili, na světu lěpote!
Kako mi se u Bojanu tihu
Běli Skadar kô labud ogleda!
Oko njega veseli brežuljci
U kolo se divno uhvatili,
A nad njime sunce mi se smije,
Oko Skadra veselo se vije.
Krasni Skadre, na Bojani grade!
Divan ti si, željo děvojačka,

E da bi se u te udomile;
A junačka, da bi bratimili
Tvoje sive, Skadre, sokolove!
Opasô se tvèrdijem bedemom,
Kano hrabar junak pripašajem
Kad dušmana hoće da dočeka;
A vitijem kulam nakitio,
Kano perjem veseo mladoženja.
Tvoje polje vilinski je ugod;
A jezero pusto kano more,
Ali tiho kano vedro nebo. —
Prama Skadru do prěko jezera
Bijele se kule Ajagića,
Ajagića kèršnoga junaka.
Evo danas, kažu, deset danah
Po bijelom Skadru sakupio
Sve po izbor najžešće junake,
Smijonijeh trideset sarukah,
A na tridest atah bijesnijeh:
Uvijo se s njima pod Bileće
Do pod kulu bega Fazli-bega,
I evo se sinoć natrag vrati
Něšto sretan a něšto nesretan:
Trećina mu družine izginù,
A ostalo težko izranjeno,
I on glavom ranah dopanuo;
No je aga sve zaboravio,
Što ulovi jednoga junaka
Iz Trebinja Radmilović Miju.
Nije šala Mijo Radmilović!
Kada mi se Ture razvalilo
Na serdžadi prekèrstilo noge
Šerbe pije; da mi se odmori,
A kod njega věrna ljuba Fata,
Kod Fatime Ajkuna děvojka.
O moj Bože Ajkune děvojke!
Nebi reko cvijet ovog světa,
Već bi reko njihale ju Vile!
Naslonila prebijelu ruku
Prěko vrata Fate, mile majke,
Mirno sluša Ajagića babu,
Što no kaže o junačkoj sreći:
„Kad se maših polja Bilećega
„I ugledah kulu pobratima:

„Te pod kulom raspeti šatori,
„A pred svakim po barjak se vije.
„Tude běše trideset Gackanah
„S Firdus-pašom agom Gačackijem;
„Družina mu puši pred šatorom,
„On na kuli sědi s pobratimom.
„Kad začuše moje puške glasa,
„Obojica preda me istèrče.
„I pitaju za junačko zdravlje.
„Kad na kuli odpočinuh malo,
„Kaže meni jadni pobratime:
„„Evo, brate, zazvah te da dodješ
„„I da svoje pobudiš Skadrane,
„„Pa da bismo sreću pokušali
„„S pobratimom agom Firdus-pašom:
„„Eh da bi nas pomogo Muhamed!
„„Da udrimo na dvě ljute guje,
„„Koje dosta dosadiše Turkom,
„„Izgèrdiše našu svetu věru.
„„Dobro poznaš Radmilović Miju
„„A kod njega Miju Draganića!
„„O džumi je sretno sastati se,
„„A nas evo baš sastade džuma:
„„Vala, brate, jali se glasilo:
„„Delija je beže Fazli-beže,
„„Ja l' badava nenosio glave.
„„Djaûri će sjutra iz Trebinja,
„„Oni idu k Stócu po děvojku,
„„Draganića hoće da ožene;
„„Ja l' da naše konje poigramo
„„Baš do Stóca, svatah da vidimo,
„„Je li sila kite i svatovah;
„„Ja l' kada se vrate sa dévojkom,
„„Da bi smo ih na drum izčekali?“
„Prihvatio aga Firdus-paša:
„„Ta věre mi što bi dangubili?
„„Već hajdemo i mi kod svatovah
„„Pa nam tada lasno opaziti
„„Kad je vréme mača izvaditi.“
„Kada sjutra o suboti bješe
„Zarudila zora na istoku
„I mujezin zaûči s munare,
„A mi svoje konje zajahasmo
„I Bileće rosno ostavismo;

„Najezdismo na zeleni potok
„Nas stotina avdes uzimali.
„Lěpo l' ti se kazivalo sunce
„I družinu našu veselilo!
„No nam bogme jadne běše sreće,
„Nebijasmo došli do Razkèršćah:
„Začujemo jeku i tutnjavu
„Talambasah, gromnijeh pištoljah,
„Te dizgene konjma popustimo
„Dokle došli mahom do Razkèršćah;
„A kada smo došli na Razkèršća,
„Al eto ti svilenih barjakah,
„I junakah na vatrenih konjih,
„Sve junaci iz magle i praha
„Sijevaju kano bistre zvězde,
„A kroz vatru gromnijeh pištoljah
„Razabireš jasne talambase,
„Razabireš zile i borije.
„Sila běše mamnijeh svatovah,
„Sila běše, a silni junaci.
„Al nut' Bože, čuda nevidjena!
„Pred svima mi jezde dva junaka
„Po lěpoti najlěpše děvojke;
„Dva junaka obadva jednaka
„I u licu i uzrastu tankom,
„Po oružju i po odijelu
„A isti su pod njimi čilaši;
„Na njima su noge prekèrstili,
„Jedan drugog milo zagèrlio,
„Směrno jašu, směrno popěvaju.
„Pred tim čudom nemogoh se naći
„Pa upitah Fazli pobratima:
„Čuj me beže, znali mi što reći
„O ovome čudnovatom dvojstvu,
„Da věrujem mojiem očima?
„„Ta to su ti smèrtni pobratimi,
„„Bi li reko, dva su Draganića
„„Ja l' bi reko, dva Radmilovića?
„„Nema ti jim, brate, različnosti,
„„Van što sada poznaš obodvoje
„„Po raznomu njihovom nakitu,
„„Kano što je adet kod svatovah.“
„Do pram nama běše dojezdili,
„Pa će nama Radmilović Mijo:

„„Zdravo da ste oj delije Turci!
„„Moja kvara e vam se nenadah,
„„Pa da bih vas kahvom razredio
„„Več da ste mi kail napiti se,
„„Kod svatovah nij' nestalo vina.“
„Firdus-paša riječ odvratio:
„„Mi se lasno napiti možemo
„„I kod dvora te vaše děvojke,
„„Tek ako ste kail da dodjemo.
„„Naši konji skoro osedlani
„„Pa smo rado da ih okušamo,
„„A junaci naši poletari,
„„Još nesmiju poletit u mejdan
„„Rado bi se věžbati po malo.“
„Nasměhnu se bèrkom Radmiliću:
„„Firdus-pašo a ti Fazli beže,
„„A trećega neznam po imenu
„„Van da nije Skadranin Ajagić,
„„Ne hulite, Turci, naše konje,
„„Nit hulite naše nejunačtvo;
„„Ta i vi ste něgda děcom bili,
„„Došlo vrěme, postali delijam'
„„A slobodno vi dodjite s nami,
„„Došli zdravo a pošli veselo.“
„A kad djaûr zaću moje ime
„Uze kapu, stade nazdravljati:
„„Zdrav da si mi, ago Ajagiću!
„„Kada dodješ zdravo bělom Skadru
„„Pozdravi mi Skadranke děvojke;
„„E da Mijo za života svoga
„„Još se jednom nagleda lěpote,
„„Gdě se voze Skadranke děvojke
„„Kano vile niz tihu Bojanu
„„U čamcima, redom iza reda,
„„Sve po kraju kano labudovi!
„„Zdrav da si mi, ago Ajagiću;
„„Krasne su ti Skadranke děvojke!
„„Njihov pogled od groznice lěči,
„„Cělov njihov mèrtva će nasmijat:
„„Volio bi s njimi kolo skočit
„„No sěditi uz cara vezirom!“
„Kad dodjosmo pred dvor věrenice,
„Tu děvojke kolo uhvatile:
„Sve igraju lěpša uza lěpšu

„I pěvaju iz veselog gèrla.
„Oko kolo sědosmo u čudu,
„A djaûrin uzme svaki svoju,
„Radmilović posta kolovodjom.
„Vrag nedade Firdusu mirovat
„Već dražiti stao Radmilića.
„„Be aferim, Mijo Radmilović,
„„Gdě se igra kolom uz děvojke,
„„Nema tebi druga u svijetu.“
„To u za’ čas izustio Firdus;
„Stid se uze uz obraz děvojkam,
„Zasinule oči Radmiliću,
„Svoju drugom predaje děvojku
„I hiti se prěko našeg družtva:
„„Što nis’ amo, Firduse junače?
„„Da ti kažem kako mi pristoji
„„Kolom igrat uz Stolačke děve.“
„Zametne se težko džilitanje,
„Pa koliko nas Turakah běše
„Pasjoj věri nitko nedojača —
„Skočit s njime i nemisli nitko,
„Kad onako prěko nas preskoči.
„Što je od nas Firdus u mišici,
„On se baci gèrdnom topuzinom
„Rekao bi, živi čověk neće:
„Mal ga dvaput djaûr neumetne.
„Dok nišane zèrnom u jabuku,
„Ko promaši a ko obatèrne;
„On jabuke neće ni da gleda,
„Već nišani ticu na leteće,
„Kroz oči joj zèrno proturio.
„A kad konje hoćasmo poteći,
„Na čilašu eto t’ Draganića,
„A čilaša vodi pobratimu:
„„Sto dukatah onomu junaku,
„„Koji pèrvi dohvati barjaka!“
„Zatèrče se pedeset konjikah,
„Kroz prah atah sěvaju kopita,
„A nozdèrve maven plamen liže,
„No pred svima ta dva pobratima,
„Oba lete pravo uporedo,
„Jedan drugog neće da preteče.
„Mal za njimi sèrdit Firdus-paša
„Neda dahnut jadnomu konjicu,

„Već ga muči s desna i s lijeva;
„A kad vidi e mu fajde nije,
„Poblědio, hoćaše da pukne,
„Pa povadi od pasa pištolja,
„Da ukine do dva pobratima.
„Ja ga srećom stigoh na doratu:
„„Ne Firduse zloće ne viděo,
„„Dok smo s njimi pod bijelim Stôcem
„„I jedemo njihovoga hlěba.“
„A on na me oči razkolači:
„„Bre nesreće kud ga vrag turio,
„„Da mi hvali věru u djaûra!
„„Gdě ja ovdě dodjoh světovat se
„„Je l' slobodno smicat pasju věru?“
„I okrene konjem ka šatoru.
„Pobratimi poněli barjaka:
„Ne děliše dukate medju se,
„Već ih daju goloj sirotinji,
„Da se hrani u zdravlje svatovah.
„A kada nas noćca umirila,
„Nuto gledaj age Firdus-paše:
„Pram měsecu čibuk zapalio,
„Za čas puši a za čas ne puši,
„A proklinje Turke i djaûre,
„Okom sěva a zubima škriplje.
„Opet namah něšto mu zavèrti:
„Skoči mi se, skèršio čibuka,
„Pa se mahnit uhvatio konja,
„Zaigra ga okolo šatora,
„I titra se težkim buzdovanom,
„Buzdovanu stao besediti:
„„Što mi veliš u nevolji brate,
„„O ovome čudu nečuvenom?
„„Voda teče kroz zelenu travu,
„„A kod vode pasah i vukovah;
„„Nit vuk vije, niti psine laju,
„„Već na jednoj vodi mirno piju
„„Što mi veliš, u nevolji brate?
„„Evo ima puno pó godine,
„„Bratimstva se mi zaboravili,
„„Ni ja tebi ni ti meni ništa;
„„Al tako mi živoga mi Boga!
„„Ja se s tobom više nezavèrgo,
„„Kada kome nebio pram glavi!“

„Pa eto ga gdě dolazi k nama,
„Gdě ja sědim s Fazli pobratimom.
„Ja, dok dodje, velim mu u šali:
„Baš aferim ago Firdus-pašo!
„Danas nama utekli djaûri,
„A večeras ti uteče svima.“
„Da to nikad izustio nisam!
„U bèrz plamen na me zabuktio:
„„Huljo jedna, skadarsko kopile,
„„Ja ću tebe huljo pokèrstiti.“
„I baci se u me buzdovanom,
„Huda hèrdja ne pogodi mene,
„Već pogodi jadnog pobratima
„I živa ga na městu ukinu.
„Tad se mašim mojega pištolja
„Pogubim ga, al koja mi korist,
„Kad moj bratac već nediše dušom —
„A ja tako glavnog prijatelja
„Izgubio jednom pa na vijek,
„Nit ga više steći ni viděti!
„Kad začulo ciku cělo družtvo,
„Naokolo jednako pohiti.
„„Što uradi ago Firdus-pašo!
„„Što uradi, Boga neviděo!
„Što bijaše od njegova družtva,
„U jad tude listom izginulo,
„A od moga družtva i Fazlina
„Dosta mèrtvih a ranjenih dosta.
„I mi mahom odosmo od Stóca
„I busije uz drum zasědosmo,
„Kod Razkèršćah stana hajdučkoga,
„Da se djaûr nebi posilio
„Kod tolike nesreće Turakah.
„Kad bahnuše kita i svatovi
„I eto ti cure i děverah:
„Na desno joj děver Radmilović,
„Djuvegija malo zaostao,
„Pa će děver naperiti konja,
„I dozvati brata mladoženju,
„I uzeti tamburu s jabuke —
„Tambur bije uz tambur zapěva,
„A pobratim uz njega uzpěva.
„Red bijaše šarku da opalim,
„Al nemogu odolěti sèrdcu,

„Da pogubim Bogu 'naku milost
„Već opalim kud sreća zanese.
„Stade tutanj našijeh pušakah,
„I obèrne svatove u snoplje.
„Pobratimi jedan drugog traže,
„Da ga nije nesreća ujela:
„A kada se očima sastaše,
„Kan' dva lava na nas navališe,
„Sěku, gaze, od straha je umrět
„I padat im konjem pod kopita,
„Kad pogledaš onake dvě munje.
„A nu sreće, hvala Muhamedu!
„Ta děvojka sama medju leša;
„Ugleda je Radmilović Mijo,
„Pa bacio sablju pustimice,
„Tri posěče, do nje doskočio,
„Jer děverstvo bio pokvario,
„On je kod nje, a iz sretne ruke
„Pogodilo zèrno Draganića
„U srěd čela u junačko město.
„Pade junak sunovrat sa konja,
„A padajuć zadnjom progovara:
„„Brate Mijo ostaje na tebi . . .“
„Pa jezikom tužno zamèrsio.
„Kad děvojka ugleda ga mèrtva:
„Sèrdce joj se umah ukosilo,
„Sva poblědi, očima zaměni,
„I na zemlju jadna mèrtva pade.
„Kad to vidi Radmilović Mijo,
„Od žalosti skoči sa čilaša
„I kukajuć kod svog pobratima
„Gèrdno sobom o zemlju udari.
„On iz kèrvi vadi brata glavu,
„Suzam' pere, cělovima tare,
„I nariče zabunjenim glasom:
„„Nemoj meni omèrknuti, sunce,
„„Ogranulo istom na iztoku; . . .
„„Pa me, Mijo, zar već sad ostavljaš
„„Na svijetu sama bez utěhe,
„„Bez savěta i bez razgovora?
„„S kime ću se sada dogovarat;
„„S kim ću branit pravdu pred nepravdom;
„„S kim ću těšit jadnike sa nadom?
„„Gorka rano gdě mi na jedanput

„„Čitav svijet u čemer obrati
„„Bez ikakve unakèrst utěhe!
„„Dušo brate, de pogledaj okom:
„Svi svatovi sětno neveseli,
„Nit sviraju nit izvode pěsme,
„Nit se viju svioni barjaci,
„„Pohitaše perje od žalosti.
„„Davor brate ljudski razgovoru,
„„Razgovaraj neveselo družtvo!
„„Dušo mila, kuda mi se déde?
„„Kamo brate, mile tvoje pésme
„„Svakoj duši utěha i nada!
„„Kad bi děve pésmam' zamamio
„„I u kolo veselo zanio,
„„A ti s' Cvétom začinio kolo!
„„Zašto više nehaješ za Cvétom?
„„Tvoja Cvéta běla i rumena,
„„Tvoja Cvěta cvijet nad cvétovi,
„„Hodi Cvéto, što m' ostavi brata
„„A ovako gèrdno nevesela?
„„Hodi Cvéto, razgovori brata,
„„Hebi l' tvoje razabrao rěči.
„„Što ću samac na cèrnoma světu,
„„Kada mi je sunce omèrknulo,
„„Omèrknulo meni i hiljadam!“ —
„Véruj, Fato, onake ljubavi
„Još nevidi moje živo oko,
„Niti starac može spominjati:
„Te se meni duša do dna smuti,
„A i družtvo sve se utopilo
„U někakvu snuždenu milinu
„Kako djaûr žali pobratima.
„No ti u tom vikne stari Gugjuk:
„Ajdmo žene, de da zaplačemo!
„Pa se skoči starac do djaûra
„I veza mu ruke naopako.
„Bolan junak kano jagnje ludo,
„Suze lije kano děte malo.“

Sadèržaj.

Strana

BRITISH MUSEUM
CANCELLED
66
JUL

